

12908

Yespasian Țrbiceanu

Judecător de instrucție pe lângă Tribunalul Iași.

TENDINȚELE NOI

ÎN

D R E P T

STUDII DE DREPT CIVIL ȘI PENAL

*„Ne craignez jamais les faits con-
traires, car chaque fait contraire est
le germe d'une découverte“.*

Claude Bernard.

Premiată de Acade.

I A Ș I

TIPOGRAFIA «DACIA», ILIESCU, GROSSU & COMP.

1906.

Domnului D. A. Teodoru, secretar general
al Ministerului de Culte și Instrucți-
une publică, omagiu de cea mai dis-
tinsă stință din partea autorului.

Vesp. Eticeanu

Iasi, 1908, 12 Lameas. —

TENDINȚELE NOI IN DREPT

61 42908
Inu. A. 34.331

Vespasian Țrbiceanu

Judecător de instrucție pe lângă Tribunalul Iași.

TENDINȚELE NOI

ÎN

D R E P T

STUDII DE DREPT CIVIL ȘI PENAL

*„Ne craignez jamais les faits con-
traires, car chaque fait contraire est
le germe d'une découverte“.*

Claude Bernard.

DONATION

I A Ș I

TIPOGRAFIA «DACIA», ILIESCU, GROSSU & COMP.

1906.

CONTROL 1953

BIBLIOTHECA CENTRALA UNIVERSITARA
COTA 12908

1956

1961

D

B.C.U. Bucuresti

C86568

Memoriei scumpe a neuitatului
meu frate

Caton G. Erbiceanu

Inginer.

Ție închin aceste pagini, nobil și
adorat suflet, a cărui întrupare fu
expresiunea cea mai luminoasă a in-
teligenței și a caracterului.

P R E F A Ț A

Nota dominantă, care caracterizează gândirea și viața contemporană, este tendința generală către transformare, semnalată în toate sferile de activitate omenească.

Doi factori principali găsim la baza acestei tendințe. Primul este sdruncinarea vechilor dogme morale, politice și sociale, pe cari să razămă întocmirea civilizației noastre actuale. Al doilea este crearea unor noi condiții socialo-economice de trai, plămuirea unei noi orientări morale, a unei noi mentalități, datorite descoperirilor științelor și industriilor moderne, precum și experiențelor de viață acumulate în decursul vremurilor.

În domeniul dreptului, tendința aceasta reformistă s'a accentuat poate mai intensiv, mai statornic, de cât în alte sfere de activitate intelectuale. În timpul din urmă, s'a produs aci o mișcare generală în sensul de a se debarasa știința dreptului de rutina tradițională, de formulele juridice, pur abstracte, cari păreau a o rupe de contactul direct cu viața reală și a-i stavila mersul ei normal înainte.

În doctrina dreptului civil, în special, mișcarea arătată s'a manifestat prin o reacție puternică contra legalității strict formaliste, transmise din dreptul roman, prin tendința de democratizare și de socializare a problemelor dreptului, sau mai bine zis, prin îndepărtarea lor de individualismul intransigent

al veacului al XIX și apropierea tot mai mult către ideile cooperative de solidaritate socială, către formele de viață colectivă și de colaborare reciprocă. Aceasta a determinat o nouă concepție a teoriilor despre persoane, despre bunuri și despre obligații, concepție corespunzătoare desvoltării febrile a relațiilor economice, veșnic în prefacere și ciocnire, precum și noilor condiții de trai din zilele noastre.

Să întrezăresc cu chipul acesta simptomele unei noi „politici a dreptului“, care de sigur va aduce cu sine o nouă întocmire a mecanismului vieții civile. Aceasta se esplică în parte prin împrejurarea că în unele țări din apus puterea de altă dată a burghezimei a slăbit, ear frânele statului a început a trece pe mânilor radicalilor și socialiștilor (în special în Franța), adevă pe mânilor unei pături sociale, cu idealuri noi, și cu ramificațiuni mai întinse în masele adinci ale populației muncitoare.

Dacă în trecut legiuirea civilă s'a cristalisat pe baza formulei individualiste „droits de l'homme“, — în viitor ea va fi elaborată pe baza principiului „droits de la société“, sau „droits de la colectivitate“.

În dreptul penal mișcarea reformatoare de care e vorba a luat proporții cu mult mai largi și mai radicale. Sistemul tradițional clasic, pe baza căruia sunt întocmite legiurile în vigoare, este zguduit din temelie. În locul lui ne apar două încercări de reconstituire a științei penale: una datorită scoalei pozitivisto-antropologice, alta scoalei sociologice. Cercetările întreprinse de aceste școli au luat deja o desvoltare uriașă și le găsim sintetizate în două mari discipline: antropologia și sociologia criminală. Ele se deosebesc fundamental de sistemul penal clasic, atit din punctul de vedere al principiilor, cit și sub raportul metodelor de investigare.

Astfel s'a reușit a se sustrage știința penală de pe bazele spiritualiste, transcendente, pe cari se

răzema până în prezent, și a se îndruma pe o cale nouă, pozitivă, cu un orizont foarte întins.

Prin lucrarea de față, am căutat să desfășurăm și să elucidăm cite-va din principalele momente ale acestui mare proces de transformare a doctrinei și a jurisprudenței dreptului civil și penal, supunându-le, pe cât ne a fost posibil, unui examen amănunțit în ce privește valoarea lor juridică și sociologică.

Din acest punct de vedere, studiile cuprinse în volumul de față, de și referitoare la chestiuni diferite, totuși, ca concepțiune generală, ele apar în strinsă legătură, căci în toate se urmărește aceeași încercare de a pune în lumină tendințele noi de reformă manifestate în domeniul dreptului.

Utilisînd o mare parte din cea ce s'a scris mai de seamă în literaturile juridice străine, în această direcție de o arzătoare actualitate, lucrarea noastră cuprinde în acelaș timp numeroase excursii în doctrina și jurisprudența românească, precum și aplicări a teoriilor noi la unele spețe de fapt ivite în practica tribunalelor noastre.

Data fiind sărăcia literaturii juridice la noi, precum și lipsa totală a unei lucrări de caracterul celei enunțate, nădăjduim că scrierea noastră, va aduce reale servicii în special D-lor magistrați și avocați, precum și tuturor acelor cari simțesc nevoea de a eși din empirismul excesiv, de care e copleșită interpretarea obișnuită a codurilor noastre, de a-și îndrepta privirile lor spre noile orizonturi ce s'au întredeschis pentru știința dreptului, și de a sesiza spiritul general ce însuflețește atmosfera timpului.

Vespasian Erbiceanu

Iași, 1906, April în 25.

PARTEA INTÂI

STUDII DE DREPT CIVIL

PROBLEMA METODOLOGICA IN DREPTUL NOSTRU CIVIL

(O nouă îndrumare a rolului judecătorului în materie de interpretare și aplicare a legilor).

I

Tendințele noi manifestate în doctrina dreptului civil și problemele metodologice.—Lărgirea dreptului de apreciere al judecătorului în materie de interpretare și aplicare a legilor, ca o necesitate a condițiilor vieții socialo-economice actuale.—Opera de legiferare în raport cu evoluția procesului socialo-economic.—Teoria tradițională a „voinței legiuitorului” și noua metoadă de generalizare în drept.—Originea tendinței de emancipare a judecătorului de sub litera moartă a codului și transformarea rolului său în rol activ de legiuitor.—Discutarea problemei în literatura juridică românească.—Părerile lui N. Titulescu și D. Drăghicescu asupra metoadelor de generalizare și a aplicării lor în practica judecătorească.—Importanța chestiunilor metodologice pentru viitoarea revizuire a codului civil român.

Ori cine a urmărit cătuși de puțin curente manifestate în timpul din urmă în doctrina dreptului civil, s'a putut convinge că ceea ce să agită mai mult aci sunt problemele de metode, și în special tendința de a să da o nouă îndrumare rolului social al judecătorului, de a să lărgi dreptul său de apreciere în tălmăcirea și aplicarea legilor.

În această privință găsim față în față două sisteme protivnice.

Avem metoada tradițională, actualminte în vigoare, după care legea, fie creațiunea legiuitorului, fie de origine cutumară trebuie interpretată și aplicată în sensul ei strict rezultat din analiza literară a textului. Rolul unic al judecătorului este de a afla și a aplica „voința legiuitorului”, — orice împrejurări și considerațiuni de fapt sau de altă ordine trebuind a fi înlăturate.

Se poate întâmpla ca o lege, menită să aducă servicii sociale însemnate, să aibă rezultate practice nenorocite în cutare sau cutare caz. Se poate iarăși întâmpla ca legea să pară neechitabilă, nedreaptă, absurdă chiar judecătorului chemat să o aplice. Cu toate acestea este inadmisibil ca dânsul să refuze aplicarea ei, sau să o aplice într'un sens intervertit, numai pentru motivul ca să evite rezultatele ei nedrepte, să împedecă acțiunea ei nenorocită.

În această privință judecătorul are un rol pur pasiv și formalist; el trebuie să rămână sclavul literei și al formelor legale neînsuflețite, și nicăeri aiurea de cât numai în lege, trebuie să caute și să găsească motivele hotărârilor sale.

De aci necesitatea imperioasă ca codificarea să fie cât mai clară, cât mai complectă, și pe cât posibil să prevadă totul, să dea soluția ori cărui conflict de drept ce s'ar putea ivi. Lacunele, dispozițiile generale neprecise și vagi ale legii sunt considerate ca ceva anormal și regretabil, *ca ceva contrar ideei unei bune codificări.*

Ca o reacție împotriva acestui sistem, care, dus la extrem, aduce după sine un empirism excesiv în studiul dreptului, reducând indeletnicirea magistratului la analiza rutinară a textelor, apare o nouă teorie diametral opusă.

Ni se spune pe de o parte că legea nu poate prevedea și statua toate daravelele și conflictele posibile dintre oameni. O lege a tot prevăzătoare poate exista numai în imaginație. Pe de altă parte judecătorul nu trebuie trans-

format într'o simplă mașină mecanică; funcția sa nu poate fi redusă la aceea a unui interpretator pasiv al «intențiunii legiuitorului». Din contra, lui trebuie să i se rezerve o inițiativă mai largă și mai independentă, un rol activ în aprecierea relațiilor omenești și în împărțirea dreptății.

Simbolizarea justiției sub imaginea unei femei cu ochii legați și cu balanța în mână, nu mai corespunde necesităților timpului nostru. Trebuie aruncată legătura de pe ochii zeiței Themis. Legalitatea formalistă, așa precum s'a înțeles până astăzi, poate de multe ori da loc la nedreptățile cele mai strigătoare la cer, în cari mai totdeauna cei slabi și nevoiași cad victima celor puternici și vicleni. Formula: *summum jus, summa injuria* cuprinde în sine un mare adevăr.

Legiuitorul, comptând pe bunul simț și pe tactul magistratului, care e reprezentantul și promotorul ideii de drept în societate, este dator până la un punct să împartă cu dânsul opera sa de legiferare. El trebuie în multe cazuri să recunoască magistratului dreptul de a se orienta liber în interpretarea principiilor codului și mai ales în aplicarea lor *in concreto*.

Orice lege trebuie mai presus de toate să fie dreaptă, de aceea și aplicarea ei poate avea loc numai într'atât, întru cât rezultatele ei practice nu jignesc sentimentul echității și nu ating interesele sociale. O lege nedreaptă nu trebuie ținută în samă, de cât doar dacă, printr'o răstălmăcire largă, nedreptatea poate fi evitată.

Din acest punct de vedere o bună codificare este aceea, care conține cât mai multe principii generale, și cât mai puține soluții de speță; cu alte cuvinte, care nu intră în detalii și lasă judecătorului o mai mare latitudine de apreciere.

Rolul codificării trebuie să se mărginească la formularea principiilor generale de drept, adecă la stabilirea

granițelor, dincolo de care, nu poate trece libera apreciere a magistratului. Legea fixează numai principiile generale, iar jurisprudența ne dă soluțiile de spețe.

Această tendință de a se lărgi dreptul de apreciere al judecătorului s'a născut în domeniul dreptului civil nu tocmai de mult.

Ea este rezultatul noilor condiții de trai, noilor necesități ale vieții sociale, cari au trebuit neapărat să se resimtă și în activitatea judecătorească.

Dezvoltarea enormă a relațiilor sociale de tot felul în decursul ultimelor decenii, precum și mișcarea febrilă a vieții economice, cu permanentele ei conflicte de interese, aduc zilnic pe tapet nenumărate chestiuni noi juridice, cari așteaptă soluțiuni precise și sigure, și cari cele mai adese ori nu se potrivesc pe calapodul textelor codului civil,— acesta reprezentând mai curând sinteza experiențelor trecutului, de cât o îndrumare a viitorului.

Deslegarea tuturor acestor probleme, aplanarea tuturor conflictelor de drept neprevăzute în cod, este așteptată evident în primul loc de la magistrat, și în această privință sarcina lui este din cele mai dificile.

Dator fiind ca în judecata sa să se inspire numai din lege, obligat fiind ca hotărârile sale să le motiveze prin citarea textului corespunzător, judecătorul nu arare ori se găsește în situații de acele penibile, în cari sau cazul nu este prevăzut în lege, sau rezolvirea dreaptă și echitabilă a speței de fapt nu se poate da pe baza textelor pozitive, de cât doar recurgând la o tălmăcire meșteșugită, care nu mai are nimic comun cu spiritul legii și cu „intențiunea legiuitorului“.

Opera de legiferare nu poate nici odată merge cu aceeași pași grăbiți, cu cari înaintează mereu procesul vi-

eței socio-economice; legiuitorul rămâne totdeauna în urma acesteia, el n'are posibilitatea să intervină cu soluțiuni la fie-care nouă încrucișare de interese. În asemenea caz consecința firească ar fi ca opera legiuitorului să o îndeplinească până la un punct magistratul, căruia să i se acorde un drept mai larg de apreciere pentru a putea da legilor o aplicare mai generală, mai extensivă.

Cu chipul acesta, alătura de vechea doctrină tradițională care nu admite altă sorginte de inspirație pentru hotărârile judecătorești de cât articolele codului, cugetarea juridică, sub presiunea necesităților timpului, a creat o nouă metoadă de interpretare așa numita *generalizare*, care impune judecătorului datoria de a trece cu aprecierea sa în afară de limitele legii, de a ținea samă și a aplica în hotărârile sale principiile raționale superioare, cari cărmuesc întreaga evoluție a dreptului, și de la care s'a inspirat însuși legiuitorul.

Vieța juridică a civilizației moderne, zice unul din corifeii noii mișcări doctrinale, a ajuns culmea expansiunii sale în actualele codificări aproape universale. Această stare de lucruri a făcut oare ca hotărârile judecătorești să fie mai drepte, a făcut oare ca echitatea să învingă acolo unde formalismul legii impune soluții nedrepte? Sau, din contra, am exagerat mai curând rolul și puterea legiuitorului, ne-am supus peste măsură capriciilor și șurubăriilor unei logici sterile, ignorând cu desăvârșire interesele reale ale vieții sociale ¹⁾.

Mulți din actualii comentatori francezi, adaugă un alt reprezentant al doctrinei noi, orbiți de rezultatele codificării, consideră drept axiomă ideea că codul sintetizează în sine întreaga viață juridică a societății, că cristalizează sub

1) Vezi François Génay, *Méthode de l'interprétation et sources en droit privé positif*, 1899, pag. 6.

o formă scrisă toate principiile dreptului, și că deci, în afară de cod, nu mai rămâne nimic alta.

Această concepție este însă eronată și „*sous ces procédés étroits et strictes vraiment la science juridique étouffait et s'étiait...*” „Să luăm bine seama; dreptul, ca orice producțiune a spiritului omenesc, are nevoie de libertate!“¹⁾.

Codul fixează și imobilizează sub o formulă scrisă numită *lege*, numai o mică parte a dreptului. El nu reprezintă dreptul însăși, care din contra are un caracter elastic și mobil, întocmai ca și viața socială din care emană.

De aci tendința de a se emancipa activitatea jurisconsultului și magistratului de sub litera moartă a legii și a li se da posibilitatea să gândească în afară de limitele codului, și să se adăpe direct din izvoarele vii ale dreptului.

„*Par le Code, mais au de là, au de là, du Code!*“ zice R. Saleilles. „*Au de là du Code, mais par le Code!*“ —afirmă Fr. Géný. Ambii însă de comun acord recunosc că esențialul constă aci nu în *par*, ci tocmai în *au de là*. „*Ce à quoi nous tenons le plus c'est „à l'au de là“*“²⁾.

* * *

Tendința de a se emancipa judecătorul de sub litera legii, și de a se face din el un organ activ de legiferare, s'a manifestat în Franța sub înrăurirea științei germane. În Germania această tendință a început să apară încă din epoca elaborării codului civil, și acolo toți comentatorii recunosc că noul monument legislativ, aplicat abia în anul 1900, în diferitele sale dispozițiuni, lărgeste mult dreptul de apreciere al judecătorului în materie civilă, încredințan-

1) Vezi R. Saleilles, *Quelques mots sur le rôle de la methode historique dans l'enseignement du droit*, studiu publicat în *Revue internationale de l'enseignement*, vol. XIX, 1890, Paris, pag. 482—503.

2) Vezi Fr. Géný, *oper. cit.*, Préface de R. Saleilles, pag. V.—VII.

du-i rezolvirea a o mulțime de probleme juridice din cele mai dificile și mai importante.

Așa de pildă jurisconsultul *Hachenburg*, caracterizând spiritul noii legiuiri germane (*Geist des bürgerlichen Gesetzbuchs*) zice între altele următoarele: „Principiul echității pătrunde prin întregul cod civil, iar ca un corolar necesar al său, apare acea formulare generală a mai tuturor dispozițiilor codului. În el găsim mai mult principii generale, de cât soluții de spețe. Acestea din urmă nu arare ori sunt lăsate la libera hotărîre a magistratului. Această lărgire a aprecierii judecătorești în materie civilă, alcătuiește trăsătura caracteristică cea mai esențială a codului“¹⁾.

În acelaș chip să exprimă *Endemann*: „Codul nou, prin dispozițiile sale, caută pe cât posibil să evite tot ceea ce ar putea să împedice dezvoltarea liberă a ideilor și instituțiilor de drept. În multe cazuri codul rezervă însăși magistratului dreptul de a aprecia și decide oportunitatea aplicării unei dispozițiuni oare care. Această prerogativă depășește cu mult cadrul unei simple interpretări, denotând în sine că judecătorul este chemat să joace un rol activ și independent în opera de concretizare a dreptului (an der konkreten Rechtssetzung). Acolo unde, din cauza condițiilor cu totul noi în care se dă lupta dintre interesele protivnice, situațiunea juridică devine nelămurită, speța de fapt ne mai potrivindu-se sub calupul normelor vechi, magistratul este chemat să elaboreze el însuși soluția de drept, care să corespundă atât echității, cât și caracterului social al legiuirii civile. Dacă legea prevede că în împrejurări grave, când sunt în joc bunele moravuri sau ordinea socială, un contract poate fi desfăcut dintre părți, că procentele exagerate pot fi reduse la proporția lor le-

1) Vezi *Hachenburg*, *Das bürgerliche Gesetzbuch Vorträge*, 1897, pag. 11—12.

gală, etc., aci ni se enunță numai principiul general a cărui dezvoltare și specificare alcătuiește rolul creator și inovator al magistratului¹⁾.

* * *

Noua concepție despre lărgirea dreptului de apreciere al magistratului și emanciparea sa de sub litera legii se prezintă în adevăr sub o aparență foarte ademenitoare și a pătruns adânc în atmosfera juridică a timpului, devenind un fel de *communis opinio*.

La noi în România chestiunea ce ne preocupă a fost atinsă de curând de D-l N. Titulescu, în două articole publicate în „Curierul Judeciar“ No. 24 și 30 din 1905, și de D-l D. Drăghicescu într'un articol apărut în „Revista Juridică“ No. 1 din 15 April 1905²⁾. Amândoi însă se mențin numai la suprafața problemei, nu intră în adâncul ei, nu ne arată ce înțeleg prin „rolul de legiuitor al magistratului“ și care este criteriul său obiectiv de aplicare *in concreto*. Interesul principal al chestiunii dispăre la ei curând, pentru a face loc unei dispute înverșunate, de caracter pur personal, care nu mai are nimic comun cu problema în sine.

În articolul său „Cum trebuie să înțelegem educațiunea juridică“ D-l Titulescu critică direcția pur empirică ce domnește în studiul dreptului la noi, insistă asupra necesității unei culturi temeinice mai generale pentru a pricepe natura socială și mobilă a dreptului, și afirmă că singura metoadă ce trebuie să călăuzească atât învățământul teoretic, cât și practica judecătorească, nu poate fi alta de cât „generalizarea“.

1) Endemann, *Lehrbuch des bürgerliche Rechts*, 1903, vol. I, pag. 56—58.

2) Tot în această direcție a se vedea și interesantul articol al D-lui A. I. Suciu „Combaterea teoriei statutelor în dreptul român“, apărut în *Dreptul* No. 23/905.

„Generalizarea, reducerea întregului drept static la câteva idei care-l explică tot, zice D-sa, distinge pe adevăratul jurisconsult de obișnuitul om de drept. Și folosul generalizării, superioritatea omului de știință asupra simplului practician, e incontestabilă în drept“.

„În domeniul științelor sociale în general, în drept în special, nu există deosebire între teorie și practică, cum se întâmplă în chimie de pildă“.

„Cel mai bun practician în drept va fi acela care va fi mai luminat asupra naturei sociale a dreptului, va fi acela deci care va fi un mai bun teoretician. Nici odată el nu va sacrifica interesele semenilor săi unei construcțiuni mintale abstracte, de care dreptul, știința de fapte pozitive, nu trebuie să țină samă“.

„Dar aceasta reese și mai bine din examenul chestiunii: cum trebuie să interpretăm dispozițiunile juridice?“.

În această privință D-l Titulescu este de părere că numai dispozițiile *formale* ale legii trebuiesc aplicate *tale quale*, și aplicarea lor literară, ori cât de rea ar fi social-minte, să impune pentru că așa reclamă *respectul legii*.

Când însă o dispozițiune este dubioasă, „atunci rolul judecătorului, din mecanic ce era până aci, devine foarte personal. El e arbitru chemat a satisface o nevoie socială, adaptându-i dispozițiunea dubioasă... și el își va îndeplini opera lui de adaptare mai cu succes cu cât va fi mai pătruns de natura mobilă a dreptului, de natura lui socială“.

„Convins că dreptul e mobil, continuă D-sa mai departe, că cristalizarea legislativă nu e motivată de cât de interesul social, judecătorul nu o va întoarce nici odată contra acestui interes, de cât în rarele cazuri când i-o ordonă așa numitul respect al legii“.

„Dar a necunoaște o nevoie pe motiv că „dacă legiuitorul ar fi statuat, așa ar fi făcut având în vedere spiritul dispozițiunilor lui“, e un non senz atât de mare, în cât

groază îți inspiră situațiunea sermanilor justițiabili, dați pe mâna unor judecători cu asemenea concepții". 1)

Pentru a nu cădea în asemenea rătăciri, D-l Titulescu recomandă în cele din urmă judecătorului o interpretare științifică, *dreaptă și umanitară*, bazată pe metoada generalizării, „singura metoadă de studiu a dreptului static“.

În fine, conchide D-sa, „elitei juridice“ se cere mai mult. „A ști că dreptul evoluează paralel cu nevoile sociale e un adevăr ce trebuie să poseadă ori cine să consacră acestei științe; dar elita juridică trebuie să meargă și mai departe: ea trebuie să cunoască însăși principiul superior care călăuzește această evoluție. Raționalizarea dreptului e un plus pe care-l putem pretinde credem—spiritelor alese“. 2)

D-l D. Drăghicescu, în articolul său important «*Necesitatea sociologiei pentru studiile juridice*»,—constată cu drept cuvânt decăderea studiilor juridice la noi, din cauza «empirismului excesiv și imposibil», care absoarbe activitatea profesorilor, avocaților, magistraților și studenților noștri, limitându-i la analiza minuțioasă și izolată a fiecărui text.

«În acest labirint de articole și aliniate, zice D-sa, mintea se perde, viața juridică a codurilor se pulverizează, spiritul general al legilor societății se întunecă. Interpretarea astfel făcută a legilor devine ceva lipsit de interesul și viața licaritoare a unei desprinderi generale. Studentul nu se alege cu nimic din acest studiu analitic, lipsit de orice întrezărire de principii dominante“.

Apreciind starea studenției noastre în drept, autorul constată că mentalitatea ei în majoritatea cazurilor este foarte în dărâpt rămasă și foarte strâmtă. Diploma de li-

1) Ibidem, pag. 188.

2) Vezi *Curierul Judiciar*, No. 24. pag. 189. — În citațiuni am păstrat stilul cam incoherent al autorului.

cență în drept este astăzi o diplomă de incapacitate, în cât rămâne studentului să caute alte căi pentru a face proba valorii sale. Pentru a fi cineva un bun jurist îi trebuiesc condițiuni de cultură juridică și filosofică excepțională. Și din întreaga pleiadă de distinși jurisconșulți ce posedă țara românească, autorul, în afară de ilustrul profesor și scriitor C. G. Dissescu, socoate în această categorie abia vr'o 2—3 tineri «doctori de la Paris, care grație unor întinse lecturi și culturi filosofice și sociologice, ar putea rădica cu ceva mai sus nivelul studiilor juridice de azi.»

Trecând la starea magistraturei noastre, D-l D. Drăghicescu face următoarele observațiuni :

„Dar necesitatea rădicării nivelului studiilor juridice nu este o necesitate pur estetică. Din potrivă este o *necesitate practică* demnă de cea mai vie atenție. Mărginirea orizontului juridic unde duce empirismul de astăzi să resimite foarte mult, nu atât la avocați, cât la magistrați și la membrii corpurilor legiuitoare, care au misiunea să corijeze, să creeze și să redijeze textele legii“.

«Se știe că magistratura este organul cel mai important în confecționarea legislației unei societăți. Acțiunea ei este lentă, evolutivă și prin urmare cu atât mai reală. Adaptând faptele la litera legii (sic), și litera legii la necesitatea faptelor, semnalând zilnic lipsurile și modificările necesare, magistrații devin tot mai mult *niște adevărați legiuitori*. Care este însă capacitatea legislativă a unui magistrat, care în studiile lui nu s'a pătruns nici odată de evoluția spiritului juridic, de adaptabilitatea legilor la evoluția socială, de legile acestei evoluții».

«Singur studiul serios și profund al științelor sociale poate da studentului jurist aceste calități indispensabile unui viitor *magistrat legiuitor*. Sociologia, filosofia socială, psihologia socială etc. ne dovedesc, cu chipul acesta, a fitot atât de indispensabile unui jurist, cât ne este necesar drep-

tul roman, istoria dreptului etc. Aci ne găsim pe un teren comun între studiul filosofiei propriu zisă și studiul dreptului".¹⁾

N'am să mă ocup de aprecierile D-lui D. Drăghicescu asupra nivelului studiilor juridice de la noi și asupra «mentalității mărginite» a oamenilor noștri de legi și a magistraturei. Găsesc însă că observațiunile sale sunt în unele privinți cam exagerate.

E adevărat că în țara noastră domnește o mare secetă în ce privește cultura juridică. Nici una din problemele mari doctrinale, cari frământă domeniul dreptului, nu să agită la noi. Doctrina germană plină de viață, și care în actuala mișcare socialo-economică deschide perspective largi pentru știința dreptului, ne este absolut necunoscută.

Presa noastră juridică, foarte modestă, departe de a se ținea în curent cu mișcarea științifică din alte țări, să ocupă aproape exclusiv cu chestiuni uzuale și în special cu publicări de jurisprudențe, cari pun la îndemâna consultătorului cărările deschise și umblate de alții în discernământul diverselor spețe de drept.

Cu toate aceste nu să poate spune că printre oamenii noștri de legi nu întâlnești și barbați cu o cultură juridică și sociologică întinsă. Și numărul lor din fericire nu este atât de restrâns, precum și'l inchipue D-l D. Drăghicescu.

Situațiunea materială precară în care să află marea majoritate a magistraturei române (vorbind de magistratura amovibilă), lipsa ei de stabilitate, grija și nesiguranța zilei de mâne, —toate aceste fac ca în sinul judecătorilor noștri să domnească un spirit de descurajare de lance-

1) Vezi „*Revista Judiciară*”. No. 1, din 15 April 1905.

zeală și de intrigă, puțin prielnic îndeletnicirilor științifice și colaborărilor reciproce. Totuși nu se poate zice că magistratura română n'ar fi la înălțimea misiunii sale sociale și că mentalitatea ei ar fi mărginită și mult inferioară magistraturii altor țări.

Prea este deprins Dl. Drăghicescu a deconsidera starea de lucruri de la noi și a vedea în culori totdeauna strălucitoare pe cea din streinătate și în special din Germania. În ultimele decenii s'au adus aspre imputațiuni și critici magistraturii chiar în țările cari stau în fruntea cul-turei, precum sunt Germania și Franța. În literatura acestor state găsim multe tânguiri referitoare la decăderea nivelului intelectual al personalului judecătoresc, la decăderea practicei și jurisprudenței instanțelor de fond, și cauza unei asemenea stări de lucruri este atribuită în general scăderii interesului și îndeletnicirilor științifice printre magistrați și desvoltării peste măsură a activității pur birocratice. În această privință am putea recomanda aten-țiunii D-lui Drăghicescu lucrarea interesantă a D-lui *Schellhas*, intitulată „*Was fordert unsere Zeit vom Richterstande und der Rechtspflege?*“ 1898, în care D-sa va găsi starea magistraturii germane și franceze zugrăvită în culori nu tocmai măgulitoare.

Și trebuie să notăm că organizarea și funcționarea magistraturii în Germania și Franța se prezintă în condi-țiuni materiale și morale cu mult superioare aceloră de la noi din România, unde din cauza insuficienței persona-lului grefelor, a suprimărilor și economiilor de tot felul, magistratul adese ori se vede îngropat într'o muncă me-canică din cale afară împovorătoare, care 'i răpește tot timpul și'l pune în imposibilitate de a-și complecta cunoș-tințele căpătate în universitate.

Dar precum spuneam mai sus, nu aceasta ne preo-cupă pe noi în studiul de față.

Acea ce ne interesează este chestiunea principală a *lărgirii efective a rolului magistratului în materie de interpretare și aplicare a legilor într'atât, „în cât să devină un adevărat legiuitor,*“ — cu alte cuvinte este chestiunea utilității *practice* a mult trâmbitatelor metode de generalizare și de raționalizare a dreptului; este chestiunea modalității funcționării și aplicării acestor metode în activitatea zilnică a instanțelor de fond; în fine este chestiunea de a se ști întru cât sociologia, filosofia dreptului, psihologia socială etc. pot contribui la elucidarea nedumeririlor și la complectarea lipsurilor dreptului pozitiv, înlesnind astfel sarcina judecătorului de împărțitor al dreptății.

În actuala criză prin care trece știința dreptului, asemenea chestiuni sunt de importanță capitală și după noi, merită cea mai matură chibzuință. Și acest lucru îl putem spune mai ales astăzi, când guvernul țerei printre viitoarele sale proiecte legislative, a anunțat și revizuirea codului civil, a cărei necesitate este de mult deja simțită.

Chestiunile metodologice alcătuiesc totdeauna sufletul ori-cărei reforme legislative, căci ele hotărăsc în cele din urmă însăși direcția și caracterul intrinsec al reformei, determină modul de formulare înscris al principiilor legii și de aplicare practică a lor, în fine statornicesc rolul social și limitele puterii organelor judiciare.

În viitoarea revizuire a codului nostru civil, chestiunea dacă trebuie să abandonăm procedeele tradiționale de talmăcire, dacă trebuie s'o rupem definitiv cu trecutul și să adoptăm metodele preconisate de unii civilişti noi, va fi problema cea mai esențială, și care de sigur primează asupra tuturor celorlalte, pentru că de la resolvirea ei depinde o nouă îndrumare în jurisprudența tribunalelor noastre, o nouă orientare în activitatea magistratului.

Este curios totuși cum Dl. Titulescu discută asemenea probleme.

După D-sa, neexistând în știința dreptului nici o deosebire între teorie și practică, cel mai bun teoretician va fi totodată și cel mai bun practician. Dl. Titulescu crede că este destul ca judecătorul „să fie pătruns de natura mobilă și socială a dreptului,” pentru ca să-și îndeplinească cu succes opera sa de adaptare a legilor la necesitățile sociale; este destul ca judecătorul să fie convins „că cristalizarea legislativă nu e motivată de cât de interesul social,” pentru ca să nu o întoarcă nici odată în contra acestui interes, „pentru ca să nu sacrifice interesele semenilor sei unei construcțiuni mintale abstracte, de care dreptul, știință de fapte pozitive, nu trebuie să țină samă.”

Oare aceasta să fie adevărat?

Și mai întâi unde este garanția că judecătorul ori cât de convins ar fi el de natura socială și mobilă a dreptului, nu va sacrifica interesele sociale construcțiunei sale mintale abstracte?

Din capul locului declarăm că nu împărtășim acest mod de a vedea, și din contra avem în această privință o părere cu totul deosebită.

Nu suntem de loc optimiști în ce privește „rolul de legiuitor” ce se preconisează pentru magistrat, și nu prea avem multă încredere în rezultatele reale ce s'ar putea obține prin aplicarea efectivă a „metoadelor de generalizare în afară de limitele codului” în practica judecătorească.

Vom examina problemele enunțate mai sus sub toate nuanțele, în cari ele se prezintă în doctrina nouă, și vom demonstra că «metoadele de generalizare» și «rolul de legiuitor al judecătorului», preconizat de civilistii noi germani și francezi, nu poate avea nici o aplicațiune practică, și că *bazele viitoarei revizuirii a codului civil trebuie să alcătuească tot metoada veche „tradițională” de interpretare.*

II

Problema metodelor de interpretare în doctrina nouă franceză. — François Gény și criteriul său obiectiv de interpretare judecătorească. — Teoria lui Edouard Lambert asupra funcțiunii dreptului comparat ca mijloc de orientare pentru aprecierea judecătorului. — Teoria lui Raimond Saleilles asupra largirii dreptului de apreciere a judecătorului. — „Conștiința juridică colectivă“, ca criteriu suprem de interpretare judecătorească. — Rolul social al judecătorului. — Situațiunea problemei în noua doctrină germană. — Rudolph Stammler și teoria sa asupra dreptului echilabil. — „Idealul social“ a lui Stammler, ca principiu suprem de interpretare judecătorească.

Ori cu cât dispreț am vorbi despre metoda tradițională de interpretare, care face pe judecător sclavul voinței legii, ori cât am îndemna pe acesta ca în aprecierile sale să pășească „au de là, au de là du Code“, — totuși este imposibil să se acorde magistratului o așa libertate de apreciere, în cât să poată trece peste cea ce legea rostește clar și hotărît.

Acolo unde prescripțiunile legii nu lasă nici o umbră de îndoială, judecătorul nu poate face altceva de cit să se supună lor, chiar cînd într'un asemenea caz el s'ar găsi în contradicere cu vederile timpului său, sau cu concepțiunile sale personale despre dreptate și moralitate etc. A permite controlul judecătoresc asupra prescripțiunilor categorice ale legii, ar însemna pur și simplu a legitima anarhia în domeniul dreptului.

Cu totul altă ceva este însă cînd prescripțiunile legii sunt necomplete, întunecate și dubioase, sau cînd un caz oare care nu e de loc prevăzut în cod. Ce va face aci judecătorul? Articolul 3 c. c. face culpabil de denegare de dreptate pe judecătorul care „va refuza să judece sub cuvînt că legea nu prevede, sau că este întunecată, sau neîndestulătoare.“ Silit deci a nu refuza dreptatea, el de astă

dată este chemat a complecta opera legiuitorului. Și tocmai aci apare la iveală *chestiunea capitală* de a se ști după care anume criteriu se va orienta magistratul, când indelplinește, după expresiunea D-lui Drăghicescu, rolul important de legiuitor, sau mai simplu, chestiunea de a se ști care va fi *metoada de interpretare cea mai nimerită* într'un asemenea caz?

Tocmai de această chestiune se ocupă *François Géný* in celebra sa operă „*Methode de l'interpretation et sources en droit privé positif*“, apărută în 1899, care în scurt timp a avut un răsunset enorm in literatura juridică din Europa.

Inainte de aparițiunea acestei opere, găsim încă câteva studii, prin cari se pune in evidență necesitatea de a se emancipa judecătorul de legătura formală a legii; nici unul însă nu expune chestiunea cu o așa putere de argumentare și n'o analizează până in adâncul ei, cum face aceasta Géný.

Iată in rezumat ideile sale fundamentale.

Dacă intocmirea vieței socialo-economice este astăzi atât de complexă și mobilă, în cât legiuitorul se găsește in neputință de a o urmări pas cu pas, în sensul că la ivirea fie cărui conflict nou de drept să intervină cu reglementări noi în cod, atunci evident că acest rol activ de regulator al relațiilor sociale, in veșnică prefacere și coliziune, trebuie să aparțină magistratului. Dacă este așa, atunci este absolută nevoie să i se acorde o mai mare libertate de apreciere, o inițiativă mai largă, fără însă a cădea in extremitatea unui subiectivism judecătoresc nețărmut. Inviazia in domeniul dreptului a unui astfel de subiectivism ar fi foarte periculoasă și ar echivala cu arbitrarul.

O asemenea stare de lucruri este contrară însăși ideei unei ordine legale obiective. In aprecierile sale magistratul trebuie să se conducă nu de noțiunile și convin-

86568

gerile sale subiective, ci de un criteriu extern bine statornicit; normele hotărârilor sale trebuie să le deducă nu din concepțiile personale, ci din sorgințile obiective ale dreptului; cu un cuvânt, el trebuie să cunoască metoada adevărată de a descoperi aceste sorginți ale dreptului și a se inspira din ele.

In ce constă însă această metoadă și cari sunt isvoarele obiective ale dreptului pozitiv?

In primul loc avem fără indoială legea. Dar ce reprezintă oare legea în ultima analiză? Legea concretisază numai o parte din drept; ea nu reprezintă dreptul însuși. Ne având posibilitatea să prevadă orice caz concret, legea nu este altă ceva de cât o simplă inițiativă despre ceea ce trebuie să fie realminte și în mod definitiv statuat («la loi n'est plus, qu'une simple initiative a ce, qui doit être réellement et définitivement statué»¹⁾; nu e altă ceva, de cât o călăuză, o informațiune generală («information»²⁾ din partea autorității competente.

Insemnătatea informațiunei nu trebuie exagerată, precum aceasta se observă în doctrina actuală. Când legea ne determină cu exactitate condițiunile materiale în care urmează să fie aplicată, ea trebuie neapărat să rămână absolută. In marea majoritate a cazurilor însă legea cuprinde indicarea unui simplu principiu general, trecând sub tăcere o mulțime de puncte ce se pot ivi în urmă și cari trebuiesc apoi completate. Pentru o asemenea lucrare de completare, doctrina veche cere a se ținea samă și a se cerceta voința adevărată a legiuitorului, întru cât ea poate fi aflată prin mijlocul regulelor obișnuite de interpretare în materie legală. Aci însă residă isvorul a o mulțime de rătăcirii, de nedumeriri și de dificultăți, de cari se împedică cea mai mare parte din oamenii de legi.

1) Vezi: Fr. Génv, *Méthode de l'interprétation et sources en droit privé positif*, 1899, pag. 183 și urm.

2) *Oper. citata*, pag. 580.

Eroarea constă aci în următoarele. Legea însăși, ca călăuză autorizată, nu este altă ceva de cât concluzia finală trasă de organul competent (de legiuitor) din aceea ce alcătuește sorgintea supremă a dreptului însăși, adică din *natura lucrurilor*—„nature des choses“ (Fr. Gény, pag. 580). Deci această natură a lucrurilor și trebuie să slujască drept criteriu suprem pentru o interpretare justă și adevărată, drept izvor nesecat, din care judecătorul să se inspire în opera sa de clarificare, de complectare și de dezvoltare a legii scrise.

De sigur, zice Gény, terminul acesta de „natura lucrurilor“ va atrage contra teoriei preconisate de mine toate acele imputațiuni și critici cari în genere s’au spus la adresa teoriei dreptului natural. Evident că această teorie, astfel precum a fost dezvoltată în decursul veacului al XVIII, nu poate sta în picioare; dar earăși nu mai puțin adevărat e că temeinicia ei nu se poate tăgădui în totul.

În afară de natura pozitivă a lucrurilor, formată din elemente materiale și mobile, există o ordine mai înaltă, un fel de natură superioară a lucrurilor, alcătuită din principii raționale, din entități morale neschimbate („En dehors et au dessus de la nature des choses positives, formée d’éléments matériels et mouvants, une sorte de nature des choses supérieures, toute en principes rationnels et en entités immuables—pag. 489). Și dacă această natură superioară a lucrurilor, aceasta *justiție absolută* („cette justice absolue“—ibidem) este în primul loc obligatoare pentru legiuitor, apoi cu atât mai virtos trebuie să țină samă de ea judecătorul atunci, cînd este chemat să complecteze lipsurile dreptului pozitiv, cînd nevoia relațiilor sociale, veșnic în prefacere și coliziune, îl împinge ca în aprecierile și hotărârile sale să depășască litera legii numai pentru a nu refuza dreptatea celor ce o cer.

Pentru ca judecătorul să priceapă și să pătrundă bine

„natura lucrurilor“ are nevoie de multă învățătură, va trebui să fie profund versat în științele sociale, ear rezolvirea fie-cărui caz concret va reclama din partea lui o enormă trudă intelectuală. În tocmai ca și legiuitorul, el trebuie să supună fenomenele sociale ce i se prezintă unei lucrări adinci de analiză mintală, trebuie să determine bine spiritul juridic al intereselor adverse ce se ciocnesc și să găsească mijlocul pentru armonisarea lor dreaptă (pag. 581—586). Fără indoială, truda aceasta va fi foarte grea, dar de astă dată judecătorul are în ajutorul său tradiția și autoritatea (tradition et autorité), adică *practica judecătorească și jurisprudența* (pag. 207).

Cartea lui Fr. Géný a avut un colosal resunet în literatura franceză. Unul dintre cei dintâi care a răspuns la apelul lui Géný a fost învațatul profesor al Universității din Lyon *Edouard Lambert*. În studiul său «*Une réforme nécessaire des études de droit civil*» publicat în *Revue internationale de l'enseignement* din 1900 (pag. 216—243) și scris special cu ocaziunea aparițiunei cărții lui Géný, apoi în voluminoasă operă „*La fonction du droit civil comparée*,” 1903,—în fine în lucrarea sa recentă „*Le droit civil et la législation ouvrière*“¹⁾, Lambert emite următoarele idei:

El este de perfect acord cu părerea lui Géný că metoda tradițională de interpretare nu mai corespunde cerințelor tot mai complexe și mai variate ale vieții actuale, împedecînd mobilitatea și dezvoltarea normală a dreptului. În acelaș timp Lambert recunoaște necesitatea inexorabilă de elaborare a unei alte metode mai științifice. Cu toate aceste el critică cu asprime principiul „naturei lucrurilor“, pe care Geny ni-l dă drept criteriu fundamental al noiei sale metode de interpretare.

1) Această lucrare este apărută în *Revue générale du droit, de la législation et de la jurisprudence*, 1904, livre, II, III, V.

Dreptul natural, chiar sub forma in care ni-l prezintă Gény, nu se acomodează de loc cu funcțiunile dreptului pozitiv. Chiar și mijloacele prin cari Gény crede că magistratul va putea descoperi „natura obiectivă a lucrurilor“, sunt în realitate foarte imperfecte. Din întreaga serie de științe sociale, la studiul cărora Gény trimite în acest scop pe magistrat, singură numai economia politică prezintă caracter mai științific, cu toate că ea n'ar putea procura judecătorului indicațiuni precise de cît într'un număr foarte restrins de probleme juridice. Celelalte discipline, precum psihologia socială, filosofia dreptului, chiar și sociologia, sunt abea în fașă și nu pot da concursul lor la completarea lipsurilor dreptului pozitiv. În asemenea condițiuni evident că judecătorul, pentru resolvirea dificultăților ce întimpină, va fi nevoit în cele din urmă să recurgă la noțiunile și concepțiile sale personale despre dreptate, moralitate și despre binele public¹⁾.

În această privință judecătorul va putea găsi, după părerea lui Lambert, un ajutor mult mai eficace și mai solid în consultarea *dreptului civil comparat* — *droit civil comparé* sau *droit commun législatif*.

Sub această denumire Lambert înțelege nu dreptul comparat în sensul actual al cuvîntului, adică nu știința care tratează, din punct de vedere istoric, dreptul arhaic al diferitelor popoare inculte, ci dreptul comparat special numai al statelor culte, cari trăesc mai mult sau mai puțin în aceleași condițiuni socialo-economice. Studiarea legiuirilor și jurisprudențelor țărilor culte, apropiate între ele din acest din urmă punct de vedere, va deschide înaintea ochilor legiuitorului și judecătorului noi orizonturi, îi va pune la îndămină o serie întreagă de mijloace și soluțiuni, prin care una și aceeași problemă juridică se resolvă în

1) Vezi E. Lambert, *La fonction du droit civil comparé* pag. 35 și urm.

alte țări. Atunci magistratul va putea alege soluțiunea care i se pare mai bună, mai nimerită, și cu chipul acesta dreptul în mod conștient se va *internaționalisa*.

Astfel va apărea încetul cu încetul *dreptul civil* general, care întocmai ca și *gemeines Recht* german, va alcătui isvorul obiectiv nesecat pentru dezvoltarea fie-cărui drept național, atât sub raportul legislativ, cit și din punctul de vedere al interpretării¹⁾.

Al treilea jurisconsult foarte talentat, aparținând aceleiași direcțiuni, este profesorul facultății juridice din Paris *Raimond Saleilles*, care a scris prefața cărții lui Geny indicată mai sus. Saleilles și-a expus ideile sale în o serie întreagă de lucrări juridice și în special în opera sa „*De la déclaration de volonté*” scrisă în 1901, cu ocazia punerii în aplicare a codului civil german, și în articolul „*Ecole historique et droit naturel*”, publicat în jurnalul *Revue trimestrielle de droit civil*, vol. I²⁾.

R. Saleilles recunoaște, ca și Géný, că legea prin sine însăși este o literă moartă; că pentru existența ei legea are nevoie de un mijlocitor viu care să o însuflețească, să-i dea viață, și acest mijlocitor nu poate fi altul de cit judecătorul, căruia trebuie rezervată o mare libertate de mișcare, în sensul ca în hotărârile sale să poată aplica acele principii, din care a isvorit însăși legea. „Il n'est même pas exact de dire, adaugă Saleilles, que le magistrat juge au nom de la loi et que cette autorité supérieure, au nom de laquelle il interprète la loi, ce soit la loi elle-même. Le juge explique la loi; il n'est pas l'organ de la loi. La loi n'est pas une autorité vivante; elle ne

1) Vezi Ed. Lambert, *Une réforme nécessaire des études de droit civil*, în *Revue internat. de l'enseignement*, pag. 240 și urm., asemenea și *La fonction du droit civil comparé*, pag. 895, 899, 901.

2) Vezi și recenta sa lucrare „*Introduction à l'étude du droit civil allemand*,” 1904.

prend vie que par l'interprétation du juge. Voila pourquoi le juge doit tirer ses inspirations d'une autorité qui soit au-dessus de la loi elle-même, puisqu'elle doit servir à la vivifier" 1).

Saleilles însă este în desacord cu Gény în ce privește determinarea principiilor superioare din care derivă legea.

El crede că Gény merge prea departe cînd recomandă magistratului ca călăuză supremă „nature des choses“, cea ce nu e altă ceva de cît „droit naturel“ sub o altă formă.

Sunt convinși, zice Saleilles, că în realitate pentru a descoperi și stabili această „nature des choses“ magistratul n'are la îndămină altă ceva, de cît aprecierea lui pur subiectivă; cu alte cuvinte n'are altă îndrumare aci de cît concepția sa personală despre dreptate și moralitate; aceasta însă va echivala aproape cu arbitrarul 2).

Dacă avem nevoie de o interpretare judecătorească largă și progresistă, apoi cu drept cuvînt trebuie să ne ferim de tîlmăcirea arbitrară, chear și cînd aceasta ar fi involuntară. Dînd judecătorului dreptul de a-și schimba *per fas et nefas* idealul seu despre dreptate, moralitate și religie, înșamnă pur și simplu a face din el un factor al anarhiei sociale 3). Și anarhia sau mai bine zis tirania judecătorească ar consta aci în dreptul ce l'ar avea magistratul de a introduce cu deasila, pe calea logiceii inexorabile, în viața noastră socială un principiu abstract oare-care.

Plenipotența largă și interpretarea liberă pe care noi o cerem pentru judecător, adăogă Saleilles, sunt admisiibile, numai atunci, cînd am putea să le întemeem pe niște base obiective sigure. Principiile imperative pe cari jude-

1) Vezi R. Saleilles, *De la déclaration de volonté*, pag. 289.

2) Vezi Saleilles, *Ecole historique et droit naturel*, în *Revue trimestrielle de droit civil*, 1902. vol. I, pag. 102.

3) Vezi *Déclaration de Volonté*, pag. 286.

cătorul este chemat să le caute și să le aplice, trebuiesc neaparat să aibă o realitate obiectivă, independentă de conștiința subiectivă a celui ce le aplică ¹⁾.

După părerea lui Saleilles, aceste principii obiective pot fi găsite pe cale pur pozitivă în următoarele trei domenii: în *analogia legislativă* (l'analogie législative), în *conștiința juridică colectivă* (la conscience juridique collective) și în *dreptul comparat* (le droit comparé) ²⁾.

De mult deja cunoscută și usitată sub formula «afărei și aplicării spiritului legii» sau a «voinței legiuitorului», -- analogia legislativă se resumă, în esența ei, la un sistem de interpretare strins, rezultat din înțelesul literar al textului, -- interpretare atenuată cite odată prin considerațiuni de echitate și de ordine practică. După acest sistem, mai mult empiric, legea scrisă alcătuește factorul principal de evoluție a dreptului. Indeplinind un asemenea rol, analogia legislativă poate și de acum înainte să aducă servicii importante științei dreptului și jurisprudenței.

Dreptul comparat presintă de asemenea o enormă însămnătate pentru interpretare ³⁾. Ideile și așezămintele dreptului evoluează prin aceleași faze și se găsesc într'un strîns raport de filiațiune la popoarele cari sunt mai mult sau mai puțin în acelaș grad de desvoltare socialo-economică și culturală. La unele din aceste popoare un așezămint de drept oare-care poate fi într'o fasă mai înapoiată, pe cînd la altele acelaș așezămint a ajuns deja într'un stadiu de desvoltare mult mai înaintat. Magistratul, grație

1) Vezi *Revue Trimestrielle de droit civil*, vol. I, pag. 102.

2) Vezi *Revue Trimestrielle de droit civil*, vol. I, pag. 106 și următ.

3) Importanța dreptului comparat pentru interpretare este pusă în evidență în special de distinsul meu fost profesor Dimitrie Alexandresco în *Comentariile sale de drept civil*. A se vedea în privința importanței dreptului comparat și articolul D-lui Em. Antonescu, publicat în *Revista judiciară* No. 2, 1905.

studiului dreptului comparat, va putea privi ideile și așezămintele de drept ale diferitelor popoare într'un cadru general, va pricepe spiritul obștească ce le însuflețește, în fine va sesiza conexiunea și filiațiunea lor intimă, și aceasta îi va da posibilitate să-și îndeplinească cu mai multă competență rolul de complectator și promotor al legiuirii sale naționale.

A treia și fără îndoială *cea mai de căpetenie* călăuză a magistratului în materie de interpretare, trebuie să fie „conștiința juridică colectivă.“

Viața socială este supusă unui proces de continuă evoluție. Condițiunile și nevoile sociale se prefac și se încrucșază mereu, ear paralel cu ele evoluează și dreptul ca știință socială.

Ideile și convingerile se schimbă mereu chiar și la oamenii cari sunt mai interesați a se menține *status quo ante*. Ele își săvârșesc opera lor fără întrerupere, și nimica nu le poate stavila mersul înainte. Incetul cu încetul se formează un nou curent, se generalizează o nouă îndrumare, apare o nouă concepție, care nu se mai împacă cu vechea stare de lucruri și din acest anume moment începe și rolul social important al judecătorului. Chiar printre adversarii noului curent format sunt mulți de aceia, cari ar fi gata să cedeze, și dacă se mai împotrivesc, apoi fac aceasta numai pentru că alții mai influenți țin ca *status quo ante* să rămână neștirbit. Rolul social, foarte binefăcător al judecătorului, constă tocmai în faptul de a pleca urechea sa la noile cerinți și nevoi sociale, cari depășesc litera legii, de a pricepe și nemeri momentul potrivit când trebuie să intervină ca inițiator al realizării acestor cerinți. Aci judecătorul ne apare în rolul seu nobil de împăciuator social (conciliateur social), transformind în fapt îndeplinit ceea ce alcătuește abea idealul unei neînsemnate minorități.

Cu chipul acesta pe calea experimentelor pașnice, fără salturi, fără perturbațiuni radicale, magistratul va izbuti a acomoda viața la noile condițiuni sociale¹⁾, iar aplicarea normelor de drept va deveni în mâinile sale un adevărat mijloc de progres social²⁾.

În Germania, dintre partisanii noiei direcțiuni, cel mai de samă este fără îndoială juriconsultul *Rudolph Stammler*, care în recenta sa operă «*Teoria dreptului echitabil*» «*Die Lehre von dem richtigen Rechte*» (Berlin, 1904, 627 pagini) se ocupă de aceeași problemă, căreia au consacrat lucrările lor Gény, Lambert și Saleilles.

Stammler, în concluziile lucrării sale, ajunge cam la aceleași rezultate ca și autorii francezi arătați aci. Dacă în timpul din urmă, zice el, s'a accentuat din ce în ce mai mult tendința de a se lărgi aprecierea judecătorească, dacă codificările noi, sub diferite modalități, ne vorbesc tot mai des despre «*freies richterliches Ermessen*», de sigur că prin aceasta din urmă nu trebuie să înțelegem o apreciere pur personală și subiectivă.

Dreptul se adresează în primul loc membrilor societății; el caută să stabilească anumite norme pentru conduita acestora, un anumit mod de conviețuire socială. Dacă este așa, atunci cum s'ar putea admite ca calificarea purtării oamenilor în societate să atîrne de hotărîrea *viitoare* a unei a treia persoane, hotărîre întemeiată pe aprecierea sa subiectivă și liberă? N'ar înșamna oare să aplicăm zicătoarea arabă: «creștinul va cunoaște dreptul musulman, cînd se va întoarce de la judecată?»

N'ar înșamna oare să recomandăm oamenilor «să se

1). Vezi R. Saleilles, *De la déclaration de volonté*, 1901, pag. 286.

2). *Ibidem*, pag. 287 și *Revue Trimestrielle de droit civil*, vol. I, pag. 108.

poarte astfel, precum va aprecia în urmă judecătorul că e bine¹⁾?

Cînd legea vorbește despre aprecierea liberă judecătorească, evident că are în vedere altă-ceva: are în vedere o anumită metoadă obiectivă, după care judecătorul să se conducă în căutarea normelor de drept ce urmează să le aplice. În ce constă această metoadă?

Iată punctul de unde Stammler începe să ne aștearnă vederile sale proprii în această chestiune,

Stammler a avut ca călăuză în această privință *idea sa despre dreptul echitabil* (richtigen Rechte), pe care o dezvoltă în opera monumentală citată mai sus ²⁾. Tot dreptul chiar și cel pozitiv, zice el, nu este altă-ceva de cit «*Zwangsversuch zum Richtigen*», de cit încercarea de a organiza viața omenească potrivit cerințelor *idealului social*. Acest ideal social trebuie să alcătuiască dar principiul suprem, după care are a se cîrmui atît activitatea legiuitorului, cit și activitatea judecătorului. Din acest principiu suprem are să-și deducă judecătorul normele pentru hotărîrile sale. Toate celelalte criterii, precum morala, natura lucrurilor, dreptul natural, simțimîntul legalității, conștiința juridică colectivă, opinia publică etc. sunt vagi și nelămurite, sau eronate; și chiar dacă conțin un grăunte de adevăr, apoi numai într'atit, întru cit exprimă în ele *idea dreptului echitabil*.

În ce constă idealul social și cum poate fi el definit? Adese ori ni se dă drept ideal social libertatea, egalitatea

1). Vezi Rudolph Stammler, *Die Lehre von dem richtigen Rechte*, pag. 151.

2). Traducînd titlul cărții lui Stammler „Die Lehre von dem richtigen Rechte“ prin „Teoria dreptului echitabil“, mărturisim că traducerea noastră nu este strict literară. „Richtigen Rechte“ în traducere literară însemnă „drept adevărat“, „drept corect“, „drept exact, just“. Noi am preferat însă expresiunea de „drept echitabil“ pentru că redă mai bine sensul ce autorul a voit să dea cuvintelor „richtigen Rechte.“

sau fericirea desăvârșită a cetățenilor. Toate acestea sunt eresii.

Idealul social îl poate întrupa acea societate, în care fie cărui individ îi este asigurată realizarea scopurilor sale în armonie cu a celorlalți; în care lupta pentru existență se petrece în așa condițiuni, în cât fiecare individ să-și poată dobîndi și asigura cea ce i se cuvine a fi al seu. În ori ce societate trebuesc regulamentate și armonizate în primul loc voințele individuale libere (das in dem Inhalte seiner Ziele freie Wollen), de acea formula finală a idealului social va fi «*conviețuirea indivizilor liberi voitori*» (Gemeinschaft der frei wollenden Menschen).

Realizarea însă a acestui principiu social, absolut și suprem, reclamă o serie întreagă de operațiuni logice intermediare. Stammler, pe cale pur deductivă, se încearcă a ne stabili în trăsături generale *metoada sa logică de aplicare a dreptului echitabil*. El așterne mai întâi principiile fundamentale ale acestui drept (die Grundsätze des richtigen Rechts), ne prezintă «tipul» seu (Vorbild des richtigen Rechts), în fine, în partea finală a cărții sale, care e și cea mai interesantă, ne arată *practica dreptului echitabil* (Praxis des richtigen Rechts). Aci el caută să ne explice modul de aplicațiune al metodei sale, prezentându-ne o serie întreagă de soluțiuni juridice consacrate în dreptul pozitiv, pe cari apoi le critică din punctul de vedere al dreptului echitabil.

Adese ori, zice Stammler, auzim susținându-se că tendința legiurilor noi de a împuternici pe judecător să hotărască pe baza dreptului echitabil ar avea o înriurire defavorabilă din punctul de vedere al statorniciei și siguranței judecăților. Evident că metoda nouă pune în sarcina magistratului deslegarea a o mulțime de probleme grele; aceste probleme însă nu par de loc cu neputință de rezolvit. Toată greutatea constă în deducerea logică a so-

luțiunilor concrete din principiile generale ale dreptului. Această greutate însă poate fi mult ușurată prin o justă concepere a științei dreptului¹⁾.

III

Condițiunile de admisibilitate a largirii dreptului de apreciere judecătorească.—Încercările de stabilire a unui criteriu obiectiv de interpretare.—Critica teoriilor lui Gény, Lambert și Saleilles.—In ce constă „conștiința juridică colectivă“?—Vederile colectivității sociale și opinia publică ca imperativ obligator pentru magistrat, — Părerea lui M. Planiol asupra rolului opiniei publice în drept.—Critica teoriei lui R. Stammler.

Să ne oprim de o cam dată la teoriile expuse mai sus și *pe baza lor*, să ne încercăm a lămuri fondul chestiunei metoadelor de generalizare sau mai bine zis a largirii aprecierii judecătorești.

Dacă, în senzul obișnuit și vulgar, prin „apreciere liberă judecătorească“ s’ar înțelege o apreciere mai mult personală și subiectivă (dictată de «condițiile cazului material dat», de «cerințele echității», de conștiință etc.),—am văzut însă că teoriile examinate de noi mai sus ne prezintă lucrurile cu totul sub o altă înfățișare. Ele nu găsesc termini îndeajunși de tari pentru a protesta contra unei atari conceperi a chestiunei. A se acorda judecătorului dreptul de a aplica la spețele de fapt ce i se supun spre judecare, vederile sale personale despre echitate, dreptate, sau despre binele obșteșc însămnă pur și simplu

1) Vezi Stammler, *oper. cit.*, pag. 305 și urm.

a deschide porțile anarhiei judecătorești, înșamnă a realiza în toată goliciunea ei zicătoarea musulmană amintită mai sus. Dacă poate fi vorba despre o tălmăcire judecătorească mai largă, despre dreptul magistratului de a trece în judecata sa «au de là du Code civil,» sau mai bine zis dincolo de litera moartă a legii, în fine dacă poate fi vorba despre rolul de legiuitor al magistratului, — apoi aceasta numai sub condițiunea strictă de a-i pune la îndămină un *criteriu juridic obiectiv*, pe care el să fie obligat a-și întemeia aprecierea în fie-care caz dat. Și sforțările tuturor teoreticianilor noii sunt îndreptate tocmai în direcția de a găsi și formula acest criteriu juridic obiectiv.

În ce constă criteriul juridic atât de mult căutat? Din cele ce preced am văzut că la această întrebare se dau răspunsuri diferite.

După părerea lui Gény, un asemenea criteriu, care ar putea servi judecătorului drept călăuză, trebuie să fie «nature des choses», adică «une sorte de nature des choses supérieures toute en principes rationels et en entités morales immuables».

Ideea lui Gény despre «natura lucrurilor» nu este însă împărtășită de jurisconșulții Lambert și Saleilles, cari cu toții fac parte din aceeași școală; ea este criticată cu asprime și de către Stammler cînd ne vorbește el despre «Natur recht» și despre așa numita «ungeprüfter Rechtsauffassung».

În adevăr această idee, pe lingă că represintă ceva vag și nehotărît, dar mai poate da loc și la următoarele nedumeriri și încurcături.

Admitem că judecătorul, după multă trudă, a reușit să-și formeze o idee dreaptă și conștiincioasă despre «natura lucrurilor» în cutare sau cutare caz dat, și apoi să deducă din ea consecințele, pe cari logica adevărată le impune. Cu chipul acesta dînsul ș'a format convingerea

deplină cum trebuie să hotărască în drept o speță oarecare de fapt.

Ce se va întâmpla însă când s'ar constata că părerea lui este în cea mai flagrantă contradicție cu vederile contemporanilor săi.

Presupunem că aceste vederi ar fi absolut eronate; dar totuși ele sunt generale, domnesc în societate și alcătuiesc «conștiința juridică colectivă». Ce va face în asemenea caz judecătorul? Va trebui oare să renunțe la convingerea sa și să primească vederile generale, cu toate că-s contrare «naturei lucrurilor»; sau din potrivă este în drept să impue părerea sa dedusă, după toate regulile logicei, din «natura lucrurilor»?

După spiritul doctrinei sale, Gény inclină spre aceasta din urmă alternativă, și am văzut că tocmai această împrejurare a stârnit în contra sa critica acerbă a lui Saleilles, care zice: a acorda judecătorului dreptul de a-și schimba părerile sale *per fas et nefas*, — înseamnă pur și simplu a-l transforma în agent al anarhiei sociale.

Dacă din contra judecătorul trebuie să renunțe la aplicarea principiului «naturei lucrurilor», și să se supună necondiționat «vederilor dominante în societate», — atunci evident că *eo ipso* trebuie să renunțe și la însăși «natura lucrurilor», ca principiu suprem de tălmăcire juridică, iar în schimb să admită ca atare «părerea colectivă».

Lambert, precum am văzut mai sus, recomandă ca criteriu obiectiv pentru tălmăcirea judecătorească datele *dreptului comparat*. E netăgăduit că dreptul comparat poate procura judecătorului un *material* foarte important de studiu. Aceasta însă nu este în de ajuns, pentru că materialul brut trebuie să fie apreciat și redus la justa lui valoare.

În adevăr, grație studiului dreptului comparat, judecătorul va putea controla progresele săvârșite pe terenul

juridic de celelalte popoare, își va putea da samă de mijloacele prin cari în diferite țeri se resolvă cutare sau cutare problemă de drept.

Cînd e vorba însă de utilizarea practică a cunoștințelor sale căpătate din dreptul comparat, și mai ales de aplicarea lor la dreptul național, atunci judecătorul va trebui să aleagă din metoadele și soluțiunile preconisate a-iurea care este cea mai bună. În o asemenea lucrare de selecționare care va fi însă criteriul de orientare al judecătorului?

Lambert, evident, n'a putut să nu recunoască legitimitatea acestei întrebări.

Ori cît de folositor ar fi dreptul comparat, zice el, totuși singur numai de sine el nu este în stare să inspire magistratului sau legiuitorului misiunea lor socială și să le indice ce anume au de făcut în fie-care caz dat. Atît unul, cît și altul nu numai că pot, dar sunt chiar datori să se întrebe: n'ar fi oare mai bine și mai util ca în locul clișeeilor cunoscute să căutăm ceva mai nou, ceva mai bun, mai rodnic? ¹⁾. Cu alte cuvinte, dreptul civil comparat mai curînd poate fi un mijloc, «un instrument» («l'instrument») de minuire pentru alt cine-va, și acestui alt cine-va, Lambert îi dă denumirea de «*politica juridică*» ²⁾.

Atît judecătorul, cît și legiuitorul trebuie să fie în primul loc niște buni mînuitori ai *politiceii dreptului*.

Dreptul, ca știință eminentamente socială, se află în continuă mișcare. Cel ce se îndeletnicește cu știința dreptului nu se poate mărgini numai la utilizarea materialului dogmatic și practic existent deja, ci trebuie să fie într'o permanentă explorare pentru a descoperi date mai noi, pentru a obține rezultate mai rodnice, mai fericite; trebuie ne-

1). Vezi Lambert, *La Fonction du droit civil comparée*, Paris, 1903, pag. 896.

2). Ibidem, pag. 902.

conținut să se transporte cu mintea de la prezent la viitor, de la ce este în ființă, la cea ce ar fi de dorit să existe, și să găsească mijloacele potrivite pentru a putea realiza în practică ceea ce ar fi de dorit să existe. Aceasta și alcătuiește domeniul «politiceii juridice».

În ori ce ramură specială a dreptului putem tinde la obținerea unor rezultate mai bune, mai perfecte, adecă *putem să urmărim probleme politice*, și de aceea poate fi vorba de o politică penală, civilă, comercială, financiară etc.

Dacă este așa atunci evident că chestiunea ce ne preocupă, ar trebui s'o căutăm în domeniul politiceii dreptului.

Care însă este criteriul suprem al acesteii politiceii?

Lambert consacră nu puține pagini rezolvirei acesteii probleme, criticând teoria profesorului L. O. Petrażytzky despre iubirea aproapelui, ca principiu suprem al «politiceii dreptului civil». Combătând această teorie el nu ne dă în schimb nimica. Toată argumentarea lui în această privință se resumă la niște indicațiuni vagi de genul fraselor «cerințele sociale», «condițiile vieții actuale» etc.¹⁾, cu un cuvânt, la niște noțiuni cu totul evasive, pentru esplicarea cărora judecătorul n'are la îndămină alte mijloace de cit acelea prin care putea fi descoperită «natura lucrurilor», și pe care însăși Lambert le constata a fi imperfecte.

Admitem chiar că «politica juridică» a lui Lambert, printr'un mijloc oare-care, va izbuti să statornicească cutare temă sau cutare concluzie ca indispensabile din punct de vedere social; cu toate acestea tot nu vom putea evita impasul în care a căzut doctrina lui Gény. Ce se va întâmpla în cazul când o atare concluzie va fi contrară «opiniei publice», sau «conștiinței sociale»?

Cu înclinațiunea sa către empirism, Lambert nu cre-

1) La asemenea argumentări vagi și locuri comune se reduce întregul articol al D-lui Titulescu.

dem să meargă atit de departe ca Gény, în cit să dea preferință concluziilor teoretice ale «politicej juridice» inaintea opiniunei reale a societăței. Și dacă ar face aceasta atunci, evident, principiul suprem al interpretărei judecătorești ar constitui în cele din urmă nu dreptul civil comparat, ca atare, și nici chear «politica juridică», ci tot «conștiința juridică colectivă».

În acest sens se și pronunță R. Saleilles, de aceea doctrina lui la prima vedere ar părea mai întemeiată de cit celelalte. Să căutăm dar a o analiza mai de aproape.

Vechea concepție romanistă despre «conștiința juridică colectivă», ca despre ceva ce ar concretisa în sine manifestarea organică a «spiritului național», ca despre ceva ce ar reprezenta «armonisarea intereselor obștești», nu mai poate fi socotită drept serioasă. În fie-care moment dat societatea este întocmită din anumite grupuri și pături sociale, avînd interese de clasă și de partid protivnice, și întretinînd între ele o luptă continuă mai mult sau mai puțin intensivă. În asemenea condițiuni mai poate fi vorba oare de armonisarea intereselor de clasă și de partid?

Stammler, analizînd ideia «conștiinței juridice colective», își pune următoarele întrebări : dacă societatea este alcătuită din grupuri și clase cu interese opuse în luptă, apoi unde trebuie să căutăm noi «conștiința juridică *colectivă*»? Ce înșamnă expresiunea «părerea dominantă a societăței»? Înșamnă oare părerea *majorităței*? Și a cărei anume majorități? etc.¹⁾

Am aratat mai sus cum descrie Saleilles rolul pe care ar fi de dorit să-l îndeplinească judecătorul în calitate de promotor al «conștiinței juridice colective». El de asemenea concepe societatea actuală, ca o întocmire alcătuită din

1) Vezi Stammler, *Die Lehre von dem richt Rechte*, pag. 154 și urm.

clase și partide, iar viața civilă ca o luptă continuă de interese protivnice. Dar deasupra acestei lupte de interese materiale, zice dinsul, are loc evoluția ideală a societății. Ideile își urmează opera lor, și nici chiar interesele contrarii nu le poate stavila mersul înainte. Astfel incetul cu incetul apare și se generalizează o nouă orientare intelectuală, o nouă concepție care nu se mai împacă cu vechea stare de lucruri. Aceasta din urmă devine tot mai incompatibilă cu concepția nouă, și nu se mai menține de cit doar grație voinței interesate a acelor persoane, cari, fie din educație sau din alte cauze, nu voesc s'o rupă cu trecutul, să se despartă de status quo. Judecătorul trebuie să nimerească aci momentul potrivit și prin hotărîrea sa, să dea ultima lovitură de moarte și să prefacă în praf starea de lucruri răsufată, care și-a trăit traiul.

La prima vedere rolul pe care Saleilles îl conferă judecătorului ni se presintă netăgăduit sub o înfățișare foarte simpatcă și chiar captivantă. O teorie însă trebuie apreciată nu în mod aprioric, ci după rezultatele practice ce le poate da.

În adevăr, cum își va îndeplini judecătorul acest rol? Va putea el găsi în acea ce Saleilles, și după D-sa D-l Titulescu și Drăghicescu, numesc «evoluția ideilor și nevoilor sociale» în deajunse date obiective, pe cari să se razăme,—date de acele precise și sigure, fără care, după însăși părerea celui dintâi, este inadmisibilă lărgirea dreptului de apreciere judecătorească? «Judecătorul trebuie să nimerească momentul potrivit», zice Saleilles;—dar cum va fi el în stare să decidă cînd anume acel moment a sosit? Cum va fi în stare să se orienteze el în haosul enorm de idei ce alcătuește evoluția intelectuală a societății? Cum va putea distinge din vertiginoasa manifestare a spiritului colectiv care anume este concepția sănătoasă me-

nită să aibă trăinicie, să dea roade temeinice, și pe care judecătorul trebuie să se sprijine?

Iată chestiuni la care nici Gény, nici Lambert, nici Saleilles, nici Stammler, nici D-l Drăghicescu și cu atit mai puțin D-l Titulescu, nu ne-ar putea da răspunsuri precise.

Privită mai de aproape teoria lui Saleilles ni se pare că conține în sine o mare doză de idealism. Fără îndoială, ideile sociale își urmează opera lor, și de sigur chiar din rîndurile indivizilor, interesați în menținerea statului quo ante, se pot manifesta tendinți de reformă, dorinți de a ceda noului curent social format. În fie care moment dat însă, alături de persoanele gata să cedeze, se vor găsi totuși indivizi care se vor împotrivi cu îndărătnicie și-și vor apăra pînă în pinzele albe interesele lor. Să dea D-zeu ca numărul lor să fie cit mai mic, dar totuși asemenea indivizi există. Sfatul pe care Saleilles îl dă judecătorului constă pur și simplu în aceea, ca «nimerind momentul potrivit», să ignoreze această minoritate, cu alte cuvinte: în numele majorității să săvîrșască o adevărată violare a intereselor și drepturilor minorității. Oare aceasta n'ar fi un fel de anarhie sau mai bine zis tiranie judecătorească?

Imprejurarea că samavolnicia este exercitată asupra minorității și în numele majorității, socotim că nu schimbă de loc caracterul intrinsec al unui asemenea verdict judecătoreesc.

Și astăzi sunt cazuri în drept în cari interesele private sunt prin violență sacrificate în fața intereselor obștești. Așa de pildă avem *expropriarea silită*. Fie-care însă știm prin cite garanții și formalități a îngădit legiuitorul cazurile de acest gen.

Oare hotărîrea judecătorului, care ar fi «nimerit momentul oportun» a lui Saleilles, n'ar fi tot un fel de expropriare silită, însă fără asemenea garanții legale? De sigur că da. Și un lucru de care nimeni nu se mai poate

îndoi, este că mulți din aceia, cari astă-zi se supun cu respect înaintea ordinului legii, ar ridica protestele cele mai înverșunate în contra ordinului de expropriare emanat de la o persoană singulară, fie aceasta chiar și judecător ¹⁾. Omul lovit de hotărîrea judecătorului s'ar putea cu drept cuvînt întreba: pentru ce oare acesta a nimerit momentul oportun tocmai pe spatele mele?

Asemenea fenomene de psihologie a dreptului să nu merite oare nici o atențiune? Cunoscuta îndemnare a lui Ihering la «lupta pentru drept» să nu conțină oare în sine o bază adevărată, o manifestare etico-socială sănătoasă? De astă dată suntem alături cu D-l Titulescu și zicem, ca și dînsul, că «groază îmi inspiră situația sărmanilor justițiabili, dați pe mîna unor asemenea judecători».

Rolul de «*conciliateur social*», este de sigur foarte frumos; de cît concilierea implică în sine înțelegerea și invoirea reciprocă a însăși părților interesate. Ori rolul pe care Saleilles voește să-l dea judecătorului depășește cu mult atribuțiile unui mijlocitor pentru împăciuirea părților.

În fine mai avem de făcut încă o observare și poate cea mai esențială.

Scotînd «natura lucrurilor» a lui Gény din rolul de criteriu conducător pentru activitatea interpretativă și legiuitoare a judecătorului, Saleilles pretinde că un asemenea rol se cuvine să-l aibă «conștiința juridică colectivă», ca atare. Dacă, după Geny, judecătorul trebuie să fie campionul societății pe calea dezvoltării sale, în spiritul «principiilor raționale și a entităților morale neschimbate» (*principes rationeles et entités morales immuables* ²⁾), apoi din punctul de vedere al teoriei lui Saleilles, judecătorul trebuie să fie numai o simplă slugă credincioasă și tăcută a

1). Vezi în această privință observațiunile foarte juste a lui Edouard Lambert, în cartea sa *La fonction du droit civil comparé*, pag. 137—138.

2). Vezi Fr. Geny, *Methode de l'interprétation et sources en droit privé positif*, 1899, pag. 53.

dispozițiilor și inclinațiunilor sociale ale timpului, sau mai bine zis, sluga intereselor sociale care triumfă într'un moment dat. Lui îi este interzis să-și spue convingerea sa luminată, să facă aprecierea critică personală a intereselor cari sunt în luptă, sau a curentelor de idei cari se suprapun. El e chemat pur și simplu numai să observe și să urmărească în mod imparțial lupta, ear în momentul cînd partea învinsă va fi gata deja să cedeze, să-i dea ultima lovitură pentru a o răsturna definitiv la pămînt. Cine este învingătorul, sau cine e învinsul, pentru dînsul rămîne indiferent. Aprecierea dacă curentul de idei care a învins duce societatea spre progres sau o împinge la peire—ese din marginile competenței sale.

În asemenea condițiuni, poate fi vorba oare despre un rol nobil, despre o menire socială măreață a judecătorului? Avem dreptul să spunem că judecătorul va fi totdeauna organul binelui și al progresului social?

Pentru ca să răspundem afirmativ la aceste întrebări ar trebui să credem că spiritul public, vederile colectivității, evoluează totdeauna și statornic în sensul unei îmbunătățiri sociale, că totdeauna înving interesele și ideile acelea, care conduc societatea cătră un viitor mai fericit;—cu un cuvânt, ne trebuie convingere deplină că tot ce se petrece în societate este spre binele ei.

Fericit este cel ce are asemenea credință, unul ca acela poate să admită și metoada de generalizare preconizată de Saleilles și adepții săi.

Dar oare istoria de veacuri a omenirii nu ne spune contrarul? Nu găsim în ea nenumărate pilde de erori fundamentale, de rătăcirii bolnăvicioase, cari în anumite epoce s'au răspândit ca niște adevărate epidemii, au stăpănit îndelung gândirea și activitatea oamenilor, stavilând mult timp mersul înainte al societății? Mai trebuie oare să amintim de vremurile netoleranței religioase, a privilegiilor

de clase, a dușmăniilor naționale excesive, și de alte asemenea fenomene sociale ?

Nu putem să nu recunoaștem că Stammler are dreptate în unele din observările sale făcute în această privință.

Chiar dacă am admite, zice el, că s'ar putea constata printr'un mijloc oare care existența efectivă a cutărei sau cutărei «conștiinți juridice colective»,—unde vom avea însă sancțiunea că ea este cea adevărată și infailibilă, că corespunde în totul problemelor supreme ale dreptului? Nimene de exemplu nu va căuta să rezolve chestiunea despre natura cometelor, sau dacă o boală oare care este molipsitoare sau nu, pe baza părerilor dominante în societate. Tot așa și jurisconsultul când e vorba de tranșarea dreptului de proprietate, a drepturilor familiare, a chestiunei delictului penal, a noțiunei despre suveranitatea statului etc. — nu trebuie și nu poate să ia în considerare vederile stabilite de curentul opiniei publice¹⁾.

În adevăr, socotim că aprecierea lui Stammler este absolut justă și, din punctul de vedere al politicei dreptului, *opiniunea publică*, ca atare, nici într'un caz nu poate avea puterea unui *imperativ obligator* pentru judecător.

Ni se pare curioasă și fundamental greșită părerea câtorva jurisconșulți-sociologi noi, și în special a civilistului *Marcel Planiol*, care, inspirat de sigur, ca și Saleilles, de unii autori germani, în noul său tratat de drept civil, exagerează rolul opiniei publice în politica dreptului într'atit, încât crează din ea un adevărat criteriu al bunelor moravuri, al legalității sau al nelegalității, obligând pe judecător ca la aprecierea chestiunei de a se ști dacă, o convențiune oare care dintre părți este sau nu ilicită, să se conducă după vederile stabilite de curentul opiniei publice.

«Le pouvoir que les tribunaux tiennent ainsi de l'art.

1) Vezi Stammler. „*Die Lehre von dem richtigen Rechte*”, p. 154.

6 (art. 5 cod. român) d'annuler les contrats et autres actes des particuliers comme immoraux, zice Planiol, est un des plus redoutables qu'ils aient reçus de la loi. Supposer — la exercé par des hommes passionnés, par des moralistes trop rigides ou par des esprits sectaires, la liberté civil pourrait y sombrer. *Le seul contre-poids possible est ici l'opinion publique, le courant général des idées qui règle le niveau moral d'un peuple* et qui crée une sorte de tolérance nécessaire. On dit qu'un peuple a toujours le gouvernement qu'il mérite; on peut dire de même qu'il a toujours une jurisprudence appropriée à son degré de moralité» ²⁾.

Cu chipul acesta Planiol și Saleilles dau *carte blanche* opiniei publice de a stabili criteriul moralității și de a crea normele de apreciere a faptelor omenești. Această prerogativă excepțională o avea până în prezent numai puterea legiuitoare, de acum înainte însă este deferită unui factor strein, *unei puteri oculte și incoherente, numită opinia publică*, care este rădăcată astfel la rangul de legiuitor.

Socotim că o asemenea procedare este nu numai inadmisibilă, dar chiar și periculoasă.

Să dovedim afirmarea noastră.

Deputatul italian Ruggero Bonghi, într'un discurs memorabil, ținut în parlamentul italian în anul 1873, zicea despre opinia publică între altele următoarele: «Nu ori ce manifestare psihică colectivă exprimă în realitate o opinie publică. Opinia publică, pentru a avea autoritate, trebuie să fie adevărată, sinceră și întemeiată *pe consimțământul general al inteligențelor celor mai superioare* dintr'o țară».

1) Vezi M. Planiol, vol. I, pag. 119 (ediția a doua). Cătră părerea acestui autor a inclinat în timpul din urmă și distinsul meu fost profesor D. Alexandresco, într'o adnotație scrisă de D-sa la o hotărîre a noastră publicată în *Curierul Judiciar*, din 1902, No. 17.

La aceste cuvinte avocatul G. A. Pugliesse adaugă: «și totdeauna să alcătuiască o stare sufletească constantă¹⁾».

Iată cuvinte de aur, exclamă *Scipio Sighele*, unul din cei mai adânci cercetători ai problemelor de psihologie colectivă, făcând aluziune la părerile lui Pugliesse și Bonghi, dar care în același timp rămân cuvinte deșarte!

Unde se poate găsi acel judecător infailibil care să fie în stare să distingă din vertiginoasa manifestare a spiritului colectiv care e partea adevărată, temeinică și sănătoasă, și care e partea falsă, șubredă, rezultatul unei stări de lucruri patologice, sau al sugestiunii impuse prin perfidia câtorva ziariști și politicieni interesați, pe cari presa și mulțimea credulă și naivă îi urmează cu entuziasm? Cine va avea dreptul să stabilească în fiecare caz dat că un curent oarecare de idei, emanat de la colectivitatea socială, merită sau nu denumirea de opinie publică? Prin ce mijloace statistice va putea cineva afirma într'un mod absolut că majoritatea gândește în cutare mod mai mult decât în altul, că are cutare «conștiință juridică»?

Prin ce criteriu sociologic se poate distinge cu exactitate inteligențele și caracterele superioare dintr'o țară de cele mediocre sau inferioare?²⁾

Gabriel Tarde, cu obișnuita sa fineță de analiză, observă că opinia publică foarte rare ori oglindește în sine gândirea și credința publicului luminat, a oamenilor de elită, ci mai totdeauna reprezintă *opinia mulțimei*, convingerea majorităților și a maselor. Știut este că unul din caracterele esențiale și constante a majorităților este mediocritatea intelectuală și morală. Colectivitatea este un teren,

1) Vezi G. A. Pugliesse, *La publica opinione*, în *Rivista di giurisprudenza*, pe anul 1898, No. 9. Vezi de asemenea și studiul nostru „Altruismul ca principiu obligator în dreptul pozitiv”, publicat în *Curierul Judiciar*, 1903, No. 74.

2) Vezi Scipio Sighele, *La foule criminelle (essai de psychologie collective)*, Paris, 1901. pag. 212 (ediția a doua).

în care calitățile rele, instinctele josnice ale indivizilor se desvoltă cu mare ușurință, pe când calitățile bune se anihilează și dispar. De aceea e cert că morala colectivă este cu mult inferioară moralei individuale, pentru că numai aceasta din urmă, spre deosebire de cea dintâi, poate fi întemeiată pe rațiunea sănătoasă și pe adevărate idealuri altruiste și umanitare.

Acest fenomen de inferioritate și pejorațiune a moralei sau mai bine zis a moravurilor colective (colectivitatea nu poate avea de cât moravuri, iar nu morală propriu zisă), se explică prin aceea că în colectivitate păturile bune și superioare ale caracterului omenesc, acele pe cari civilizația și educația a reușit să le formeze în câți-va indivizi privilegiați, sunt înădușite de păturile inferioare, transmise prin atavism de la generațiile trecute, și cari alcătuiesc patrimoniul comun al tuturor. Aceste din urmă pături apar ușor la suprafață, capătă înriurire precumpănitoare, determinînd direcțiunea tuturor manifestărilor psihice colective, cari au puterea nemeritată de a forma opinia publică¹⁾

Acest fenomen pe care G. Sergi îl numește *stratifi-cațiunea caracterului*, alcătuiește adevărata cauză pentru care psihologia colectivă prea rare ori este condusă de logică, de bun simț și de echitate²⁾. Păturile noi ale caracterului omenesc totdeauna sunt eclipsate de păturile vechi, atavistice, pentru că tot ce e de formațiune recentă în organism dispăre, se disolvă înainte de ceea ce are origine mai veche. Funcțiunile organice apărute în urmă, zice Ribot, sunt cele dintâi care încep a degenera³⁾.

1) Vezi Gabriel Tarde, *Les crimes des foules*. Lyon, 1892, pag. 19 și *Foules et sectes au point de vue criminel*, în *Revue de Deux Mondes*, 1893, vol. 6.

2) G. Sergi, *La stratificazione del carattere e la delinquenza*, Messina, 1898.

3) Th. Ribot, *Les maladies de la volonté*, Paris, pag. 161 (ediția a 15-a).

În ori ce manifestare colectivă personalitățile distinse dispar, se confundă în personalitatea unică și imensă a mulțimei, stabilindu-se între ele un fel de diapason moral și intelectual comun ¹⁾.

Colectivitatea, fie ea organizată sau neorganizată, fie ea juriu, comisiune, adunare sau mulțime, nu se poate rădica la înălțimea intelectuală a individului izolat, de aceea ea dă un produs moral și intelectual mai prost de cât acela pe care l'ar da fie care individ luat în parte; și aceasta din cauză că talentul, geniul, inteligența nu se comunică, după cum se comunică de pildă sentimentele și emoțiile.

Acelaș lucru se observă și în opinia publică, care este tot o manifestare a spiritului colectiv. Părerile luminate, raționale și drepte rămân mai totdeauna pe al doilea plan, apărînd la iveală și triumfînd părărea generală a mulțimei, aprecierile maselor cari determină curentele opiniei publice și cari pot fi ușor influențate de ziaristică, sau de cutare sau cuture persoană interesată. «*De l'argent, beaucoup d'argent, toujours de l'argent*, zice Sighele, *et l'on crée l'opinion publique que l'on veut* ²⁾.

Dacă aceasta este caracterul intim al opiniei publice, atunci putem oare admite sistemul preconizat de Saleilles și Planiol, care obligă pe judecător ca în aprecierile sale să se conducă după curentul acestei opinii ?

1) G. Tarde, *Le public et la foule*, în *Revue de Paris*, numerele din 15 Iulie și 1 August 1898.

În manifestările psihice ale mulțimei avem a face zice Enrico Ferri, cu fenomenul numit *fermentația psihologică*: germeii tuturor pasiunilor se rădică din adâncimele sufletului la suprafață, și precum din reacțiunile chimice între mai multe substanțe, se obțin substanțe noi și diferite, tot așa din reacția psihologică între mai multe sentimente diferite, nasc emoțiuni noi și teribile, necunoscute până atunci sufletului omenesc. Opinia lui Ferri e citată după S. Sighele, *op. cit.*, pag. 78.

2) S. Sighele, *op. cit.*, pag. 244; Vezi și G. Le Bon, *Psychologie des Foules*, pag. 27. Vezi și excelentul studiu „*La Psychologie des manifestations parisiennes*” a lui Paul Pottier, publicat în *Revue des Revues* 1899, No. din 15 Iunie.

Din punctul de vedere al politicei dreptului, cutare sau cutare curent al opiniei publice poate alcătui un fenomen fericit, sau, din contra, nenorocit. Dacă legiuitorul ar căuta să urmărească orbește curente schimbătoare ale opiniei publice, atunci ar trebui să renunțe definitiv la rolul seu măreț de organisator și conducător al relațiilor sociale. Dacă dînsul ar conferi magistratului dreptul nețărnut de a se orienta după vederile opiniei publice, atunci ar risca să vadă, în cutare sau cutare caz, pe magistrat făcîndu-se campionul tocmai al acelor vederi, pe cari legiuitorul le-ar găsi că sunt nenorocite și anti sociale.

Dacă opinia publică, ca atare, nu conține în sine însăși sancțiunea veracității, și temeiniciei sale proprii, nu conține garanția că corespunde problemelor supreme ale dreptului; dacă ea poate alcătui o manifestare cînd fericită, cînd nenorocită, atunci evident că criteriul trebuie să-l căutăm în altă parte.

Și am văzut că Stammler găsește acest criteriu în noțiunea «*idealului social*». Dacă este de absolută nevoie fixarea unui principiu conducător pentru întreaga politică a dreptului și pentru metoadele de tîlmăcire judecătorești zice el, apoi un asemenea principiu îl putem găsi numai în idealul social. Dîndu-ne bine sama de acest ideal și lămurindu-ne de aproape cerințele lui, vom căpăta acea bază sigură și neaparată atit pentru aprecierea problemelor generale ale dreptului, cit și pentru resolvarea diferitelor spețe de fapt ce se pot ivi,—bază fără care atit doctrina cit și jurisprudența vor rătăci pe dibuite și în întunec. Și am văzut mai sus că întreaga argumentare teoretică a lui Stammler se învirtește în jurul formulărei idealului social, și a concluziilor logice ce se pot deduce din el.

Nu intră în cadrul studiului nostru de a urmări mai departe pe Stammler în deducțiile sale teoretice. Din cele expuse în capitolul precedent, am putut vedea că dînsul

se apropie mai mult de Gény, de cit de Saleilles. Deosebirea între ei constă mai mult în acea că, în locul «naturei lucrurilor», Stammler ne dă noțiunea idealului social. Dar oare prin această schimbare de decor problema noastră face un pas mai departe?

Nu împărtășim concepția realistă naivă, după care noțiunea «idealului social», ca și ori ce alte noțiuni generale de acest gen, ar fi o pură născocire hibridă a imaginației noastre. Nu ne vom face ecoul acelor observațiuni ironice, pe cari atit de des le auzim, cînd e vorba de asemenea noțiuni și formule generale. Din contra, suntem gata să recunoaștem, împreună cu Stammler și cu alți partizani a așa numitei «școala nouă a dreptului natural», că cerințele și aspirațiunile ideale ale omenirii au o mare importanță etico-socială și joacă un rol precumpănitor în desvoltarea și funcționarea dreptului.

Fondul chestiunii însă residă nu aci, ci în problema de a se ști: putem oare încredința elucidarea și realizarea idealului social unei persoane singuratice, cum de pildă este judecătorul?

Ori cit ne-am trudi să precisăm și să definim quintesența idealului social, nime nu va tăgădui totuși credem că el va rămînea totdeauna o problemă din cele mai discutabile. Însăși formula dată de Stammler «Gemeinschaft der frei wollenden Menschen», credem că nu desleagă definitiv problema. Se vor găsi alții, cari să i o conteste, precum și el a contestat formulele propuse de predecesorii săi.

Dar chear dacă am primi ca adevărată cutare sau cutare formulă a idealului social, de aci pînă la resolvirea chestiunilor practice ale vieții reale este o departare încă mare. Ca să deducem din ea soluțiunea practică a cutărei sau cutărei spețe de fapt, avem nevoie, precum declară însăși Stammler, de o operație grea intelectuală, de un șir întreg de argumentări și deducțiuni logice. Dacă în această înlănțuire nesfîrșită de argumentări și deducțiuni,

popoare întregi, școli întregi de teoreticieni s'au împedecat și s'au abătut din calea cea adevărată, apoi cu atit mai ușor se va rătăci un biet judecător.

Însăși Stammler recunoaște aceasta, dar opinează că pericolul în mare parte poate fi micșurat prin priceperea luminată și cumpanită a științei dreptului.

Admitem și aceasta; de cit aci apere iarăși înaintea noastră aceiași problemă fatală, de care s'a sfărmat teoria înrudită a lui Gény.

Presupunem că judecătorul, avind noțiunea cea mai dreaptă și mai luminată despre idealul social, izbutește să deducă din ea, după toate pravilele logicei sănătoase, soluțiunea practică a unei anumite spețe de fapt. Ce se va întâmpla însă în cazul când hotărîrea lui ar fi în complectă contradicere cu vederile generale și dominante, de și eronate, ale contimporanilor săi?

Cum ar rezolvi Stammler această chestiune, nu știm; evident însă că aci nu pot avea loc de cit următoarele două soluții:

Sau să preferim acea ce ne ordoană idealul social și atunci, ignorînd vederile dominante ale colectivității, «*per fas et nefas* să aplicăm idealul nostru despre echitate».

Sau să ne plecăm cu smerenie înaintea «părerilor dominante în societate», renunțînd cu chipul acesta la preferința idealului social.

Iată dilema din care în adevăr nu putem eși! Dacă ne hotărîm pentru prima alternativă, atunci, evident, inaugurăm «anarhia judecătorească». — Dacă alegem a doua, ne întoarcem iarăși la doctrina lipsită de fundament a lui Saleilles, de oare-ce, precum foarte bine observă Stammler, simpla «conștiință juridică colectivă», fără o sancțiune supremă din partea cutărei sau cutărei considerațiuni de politică socială, n'are nici o importanță obligatorie, nici o putere imperativă.

Dacă vom căuta să resumăm cele expuse mai sus și să ne întrebăm dacă chestiunea lărgirii aprecierii judecătorești a făcut vre un pas înainte, am ajunge la următoarea concluzie: toate încercările de a găsi o bază teoretică sănătoasă pentru rolul legiferator al magistratului au căzut în baltă, s'au nimicit reciproc. Problema găsirii criteriului obiectiv pentru o interpretare mai largă, rămîne, și în urma acestor încercări, tot în fasa ei primitivă neștiințifică.

IV

Părerăa juriconsultului Ehrlich asupra lărgirii dreptului de apreciere al judecătorului. — Reducerea problemei la o simplă chestiune de organizare judecătorească sau mai bine zis de selecționare a magistraților. — Metodele de interpretare și pericolul invaziei în drept a subiectivismului judecătorec.

Pină aci noi am trecut sub tăcere o altă încercare de acelaș gen foarte caracteristică, apărută de curind în domeniul științei dreptului.

E vorba de doctrina recentă a învățatului profesor austriac *Ehrlich*, expusă în memoriul său prezentat societății juriștilor din Viena în luna Mart 1903. Ideile originale expuse în acest memoriu, apărut în publicitate sub titlul «*Freie Rechtsfindung und freie Rechtswissenschaft*», (1903), presintă o mare importanță pentru chestiunea ce ne preocupă, și de aceia ne vom opri asupra lor.

Cerința atit de obișnuită la noi ca ori ce hotărîre judecătorească să fie întemeiată neaparat pe anumite arti-

cole din legiuirea pozitivă, o întâlnim, zice *Ehrlich*, numai la popoarele, cari au recepționat dreptul roman astfel cum s'a cristalisat el în epoca clasică. Această cerință era străină altor popoare, precum de pildă Englezilor, Germanilor vechi și chiar Romanilor din perioada anterioară.

La aceste popoare rolul judecătorului consta în a da hotărîrea sa dreaptă, echitabilă și corespunzătoare condițiunilor speței date. Evident că judecătorul în asemenea caz era legat prin lege, obiceiuri, tradiții și prin jurisprudențele precedente, dar toate aceste erau socotite nu ca o bază indispensabilă a sentinței sale, ci numai că limita dincolo de care nu putea depăși libera sa apreciere¹⁾.

Recepțiunea dreptului roman însă introduce în activitatea judecătorului o așincă preface și numai din acest moment apare cerința arătată mai sus.

Această cerință este absolut neîntemeiată. Ori ce sistem de drept pozitiv, ori ce legiuire apare inevitabil ca ceva incomplet, plin de lacune, și în acelaș timp, putem zice ca ceva învechit și înapoiat chiar din momentul aparițiunei ei. Pe de altă parte, magistrații sunt oameni, sunt copiii poporului și ai timpului lor; ei neaparat vor aplica dreptul în spiritul timpului și al poporului, ear nu în spiritul «intențiunilor legiuitorului» sau în spiritul veacurilor trecute. Și în contra acestui fenomen ori ce putere din lume devine neputincioasă²⁾.

Pină aci *Ehrlich* pășește pe acelaș drum comun celorlalți teoreticieni. Dar iată se apropie respintia de unde acest savant apucă altă direcție.

Dacă sub raportul teoretic, se întrebă *Ehrlich*, este legitim și necesar rolul liber de legiuitor al judecătorului, apoi unde avem noi garanția că acest rol creator al drep-

1). Vezi *Ehrlich*, *Freie Rechtsfindung und freie Rechtswissenschaft*. 1903, pag. 1 și următ.

2). Vezi *Ehrlich*, *oper. cit.*, pag. 17.

tului (Rechtsfindung) nu se va transforma în manifestarea liberă a bunului plac și a voinței sale arbitrare, nu va degenera în «anarhie judecătorească» sau în «tiranie judecătorească»?

Respunsul lui Ehrlich e scurt și lămurit: *nu sunt și nici pot fi alte garanții de dreptate și imparțialitate, de cât însași persoana judecătorului.*

Va să zică Ehrlich ne spune curat că, când e vorba de a se conferi judecătorului rolul de legiuitor, în zadar umblăm după criterii de drept obiective, căci în cele din urmă totul va depinde aci de cinstea și corectitudinea celui ce exercită un asemenea rol.

Mi se pare că Ehrlich are perfectă dreptate.

Numai grație împrejurării stranii, zice autorul, că în materie de jurisdicție, centrul de gravitate a fost cu meșteșugire strămutat exclusiv în legislație, a putut pe multă vreme să se intunece pentru noi ideea simplă că misiunea sfintă de împărțitor al dreptății, alcătuește un adevărat sacerdoțiu, și reclamă din partea judecătorului o așa putere intelectuală și morală, care să depășească cu mult nivelul obișnuit. Numai cu chipul acesta am putut să uităm că nu ori și cine poate îndeplini funcțiunea de judecător; că pentru a avea intrarea deschisă în magistratură nu este destul numai să fi trecut examenele la facultate și să fi manifestat în practică aptitudinea de a pricepe paragrafele codului. Dar și erorile au logica lor. Articolele codului însă, ca custozi ai justiției și ai imparțialității judecătorilor, cer la rindul lor alți custozi, cari să vegheze ca cei dintâi să nu doarmă. *De aci ordinea ierarhică a instanțelor și principiul nenorocit al colegialității, cari distrug cu desăvârșire orice spirit de inițiativă, orice individualitate*¹⁾.

Justiția a avut totdeauna caracter personal, și în toate

1) Vezi Ehrlich, *oper. cit.* pag. 21—22, 20.

timpurile asupra ei au influențat curente sociale, politice și culturale ale actualității. Chestiunea principală este însă ca un asemenea fapt să nu-l considerăm drept un rău inevitabil, ci din contra, să-l salutăm cu bucurie, și să întrebuițăm toate eforturile noastre în sensul ca persoana, căreia se încredințază rolul de împărțitor al dreptății, să fie demnă de acest rol. *Așa dar problema lărgirii aprecierii judecătorești nu este o problemă de drept material, ci se resumă pur și simplu la chestiunea selecționării judecătorilor, cu alte cuvinte la o chestiune de organizare judecătorească, organizare care să asigure accesul în magistratură numai a personalităților puternice¹⁾.*

O dată chestiunea pusă astfel, evident că judecătorul nu mai are nevoie de multe reguli de interpretare; el poate fi emancipat de sub litera moartă a legii; i se poate conferi rolul de legiuitor.

De aceea Ehrlich aprobă în totul proiectul de cod civil elvețian, al cărui prim articol statuează astfel: «dacă judecătorul nu găsește soluțiunea în lege sau în obiceiuri, el trebuie să hotărască conform științei și tradiției (nach bewährter Lehre und Ueberlieferung); dacă însă nici aci nu găsește vre-o indicațiune, *el trebuie să procedă astfel, ca și cum ar proceda dacă el însăși ar fi legiuitor*»²⁾.

Din contra, dacă ceva are nevoie de un mai mare control, de o sistematizare mai riguroasă, apoi aceasta este modul *de administrare și de apreciere a probelor*. Înălăturând teoria dovezilor formale, cădem în extremitatea opusă, ajungem în această privință la complectă anarhie («so ents-tand die vollständige Beweis-anarchie»). Noi vedem un mare

1) „Die freie Rechtsfindung ist daher eine Frage des materiellen Rechtes, sondern der Auswahl der zum Richteramt berufenen Personen also in letzter Linie die Frage einer Gerichtsorganisation, die starke Persönlichkeiten zur Geltung kommen lässt“. Vezi Ehrlich, *oper. cit.*, pag. 30 și urm.

2) Vezi Ehrlich, *oper. cit.*, pag. 25.

pericol în lărgirea interpretărei judecătorești, în emanciparea magistratului de sub litera legii, și nu ținem de loc socoteală de faptul că cea mai neghioabă apreciere a cutărei sau cutărei depunere de martor nu alcătuește un motiv de revizuire.

Organizarea într'un mod mai rațional și mai deslușit a sistemului de administrare și de apreciere a probelor, zice Ehrlich, alcătuește una din problemele cele mai esențiale ale științei și ale legislațiunei ¹⁾.

Iată, în rezumat teoria acestui savant profesor, teorie foarte curioasă, atât din punctul de vedere al originalității cât și al categoricității sale.

Nimenea nu se va îndoi credem că această teorie va întâmpina cel mai energic și mai hotărît protest din partea susținătorilor metoadelor libere de interpretare. În adevăr, am văzut mai sus, că motivul principal, care a determinat pe aceștia să se încerce a statornici un criteriu general și *obiectiv* de interpretare, a fost conștiința necesității inexorabile de a se feri jurisdicția civilă de subiectivismul judecătoreesc, adică tocmai de înrîurirea *personală* a cutărui sau cutărui individ. La încercările îndreptate în această direcțiune, ni se răspunde de o dată: nu sunt și nici nu pot fi alte garanții de înflorire și prosperitate a justiției, de cît însăși persoana celor ce alcătuesc magistratura. Problema metoadelor de generalizare nu este o problemă de drept material, ci pur și simplu o chestiune de organizare judecătorească; această organizare trebuie să asigure intrarea în magistratură a *personalităților puternice* și toată atențiunea noastră *trebuie să fie îndreptată în special la selecționarea vrednică a acestor personalități*.

Aceste idei sunt atit de tranșante și atit de diametral opuse tendințelor de obiectivizare a doctrinei actuale

1) Vezi Ehrlich, pag. 39—40.

și silințelor învățaților de a statornici criterii obiective de interpretare, în cît s'ar crede că Ehrlich cu greu va găsi partizani chiar în lagărul acelora printre cari el se enumeră.

Dar să fie oare adevărat că Ehrlich în fond s'a depărtat atît de mult de ceilalți partizani ai «rolului de legiuitor al magistratului», precum s'ar părea aceasta la prima vedere? Dacă analizăm lucrurile mai adînc, nu se învederează oare îndată că deosebirea între ei constă numai în faptul că Ehrlich declară pe față și cu hotărîre, acea ce forțamente se pune de sine în evidență și se afirmă prin rezultatele practice ale teoriilor celorlalți savanți? Indrăzneala lui Ehrlich nu este oare îndrăzneala omului sincer, care are curajul să spună deadreptul și fără încunjur, cea ce alții, înconștient bine înțeles, evită s'o mărturisească pe față?

Analizînd mai sus teoriile lui Gény, Lambert, Saleilles și Stammler, am văzut că fie-care din acești savanți își aruncă reciproc învinuirea că principiul suprem de interpretare propus de dinșii este din cale afară ne clar și ne precis. Astfel de pildă caracterizează Saleilles «natura lucrurilor» a lui Gény, tot astfel caracterizează Stammler «conștiința juridică colectivă» a lui Saleilles. De sigur că aceeași sentință îl așteaptă și pe «idealul social» al lui Stammler. În fond ce să însemne oare asemenea învinuiri de cit că toate aceste «principii supreme» deschid o poartă prea largă pentru subiectivismul sau mai bine zis arbitrarul judiciar?

Toți cei ce preconizează «metoadele generale de interpretare», ori care ar fi «criteriul lor obiectiv», însoțesc neaparat aceste metode de următorul *post-scriptum*: «evident, această metodă de generalizare pune în spatele judecătorului o problemă foarte grea și complicată, pentru rezolvirea căreia dînsul are nevoie să poseadă o vastă erudiție, mult tact și abilitate etc.. etc.; să nădăjduim însă că judecătorul va fi la înălțimea misiunii sale».

Manifestarea acestei «confițe» în persoana judecătorului a devenit un fel de *loc comun*, un fel de expresiune stereotipă, pe care o întâlnim în toate manualele și comentariile noului cod german ¹⁾. Oare nu aceeași încredere arată și Dl. Titulescu, cînd ne spune că judecătorul «care va fi un bun teoretician, nici odată nu va sacrifica interesele semenilor sei unei construcțiuni mintale abstracte...»?

Ce oare să fi determinat mai mult necesitatea manifestărei, «încrederii în judecători», dacă nu conștiința slăbiciunei, și insuficienței «principiilor conducătoare supreme», cari să pun la îndămîna judecătorului pentru îndelplinirea rolului său de legiuitor,—dacă nu conștiința că în cele din urmă aplicarea științifică și echitabilă a acestor principii depinde exclusiv numai de tactul, de fineța, de aptitudinile și sagacitatea magistratului, adevă *de anumite însușiri inerente persoanei lui*?

Aprecierea liberă, pe care metodele de generalizare i-o acordă lui, este atît de neșarmurită, în cît cu drept cuvînt poate fi întrebuințată atît în bine, cît și în rău.

Întrebuințarea în bine sau în rău depinde nu de vre o cauză juridică obiectivă, externă, ci de însăși însușirile personale ale judecătorului.

Și oare Ehrlich nu ne afirmă acelaș lucru?

Este foarte caracteristică în această privință următoarea declarație făcută de Lambert în ultima sa lucrare, consacrată apărării noiei sale metode de interpretare.

Lambert, apărînd metoda nouă de invinuirea ce i se aduce că ar favoriza arbitrarul judecătoresc și afirmînd că metoda tradițională nu exclude posibilitatea unui asemenea arbitrar, conchide următoarele: «C'est n'est point en im-

1) A se vedea în privința „încrederii“ acordate judecătorului de doctrina germană nouă, studiul nostru „Altruismul ca principiu obligator în dreptul pozitiv“ apărut în „Curierul judiciar“ No. 73 din 1903, precum și comentatorii germani citați acolo.

posant aux juges l'emploi d'instruments de divination (metoada tradițională) au lieu de procédés de recherche scientifique, que nous reussirons à combattre les risques d'arbitraire judiciaire ; c'est en multipliant les precautions tendant à assurer le bon recrutement de la magistrature et à y développer la culture et le sentiment de la responsabilité professionnelle»¹⁾.

Precum vedem Lambert, în concluziile sale, se apropie în totul de Ehrlich. Deosebirea între ei ar consta numai în acea că, pe cînd acest din urmă consideră ordinea ierarhică a instanțelor ca un fenomen «nenorocit», Lambert din contra o socoate ca ceva necesar și folositor.

Examenul comparat al teoriilor lui Gény, Lambert Saleilles și Stammler ne a întărit în convingerea că toate încercările de a se găsi criterii obiective pentru o interpretare liberă, chiar dacă am admite posibilitatea unei obiectivizări reale a acestor criterii, conduc în cele din urmă pur și simplu la legitimarea «anarhiei și tiraniei judecătorești».

Mărturisirea francă din partea unui reprezentant al școlii noi, ca Ehrlich, că este absolut cu neputință de a găsi criterii obiective pentru o interpretare în afară de limitele legii, desăvîrșește fiascul experimentelor de mai sus și hotărăște în același timp imposibilitatea juridică a problemei.

1) Vezi studiul lui Lambert publicat în *Revue générale du droit de la législation et de la jurisprudence*, 1904, vol. V, pag. 461.

Metoda tradițională de interpretare ; bazele ei istorice.—Originea cerinței de a se întemeia ori ce hotărîre judecătorească neaparat pe voința legiuitorului.—Părerea lui Lambert în această privință.

După ce am analizat bazele teoretice ale metoadei noi de interpretare a dreptului civil, recomandate cu atita căldură și entuziasm de școala nouă franceză și germană, e timpul credem să ne oprim și la metoda tradițională și să vedem de nu cumva bazele ei sunt tot atit de slabe ca și a celei dintâi.

În adevăr, de unde oare să fi răsărit această metodă tradițională ? Cari sunt bazele ei teoretice și istorice ? Cum a putut oare să apară *cerința* aceasta ca judecătorul să-și întemeeze neaparat hotărîrile sale pe «intențiunea legiuitorului»?

Am văzut mai sus cum Ehrlich răspunde la ultima chestiune. Cerința aceasta, zice el, nu este nici de cum un fenomen general și indispensabil ori cărei întocmiri legislative, ori cărei ordine de drept. Ea nu exista la Englezi, la Germania vechi și chiar la Romanii vechi. Datoria judecătorului la aceste popoare era de a găsi soluțiunea dreaptă corespunzătoare condițiunilor speței de fapt date. Legea, obiceiurile și practica judecătorească aveau la ei importanța unei simple limite, dincolo de care nu putea depăși aprecierea judecătorului. Cerința ca la fie-care hotărîre să se consulte neaparat voința legiuitorului este datorată *receptiunii dreptului roman*.

În acelaș sens, dar ceva mai detaliat, ne răspunde și Lambert¹⁾.

1) Vezi *Revue générale du droit*, 1904, vol. II, III.

În antichitatea îndepărtată și în epoca de adîncă *ignoranță* a popoarelor, zice el, împărțirea dreptății era opera magilor și a preoților, acești trimiși ai lui D-zeu pe pămînt. Cînd ei apăreau în rolul lor de conducători și judecători, evident că trebuiau să recurgă la autoritatea divină, pentru a-și sprijini părererile și hotărîrile lor, pe cari le dădeau drept tîlmăcirea voinței lui D-zeu, căci numai prin aceasta ele capatau tărie, inspirau supunere și respect.

Un atare caracter avea și celebra «*interpretatio juris*» a vechilor pontifici romani, care în urmă a fost transformată cu multă măiestrie într'o sistemă întregă de regule juridice.

Mai tîrziu Zeii au încetat de a se mai interesa de afacerile curente ale oamenilor, iar dreptul a început a se deosebi și izola de religie. În acelaș timp și pontificii perd monopolul tîlmăcirii dreptului, și în locul lor apar juriștii civili. Noțiunea veche despre «*interpretatio juris*» s'a transmis însă prin tradiție și la acești din urmă. Juriștii din epoca clasică, datorindu-și pozițiunea lor socială tocmai faptului că erau succesorii pontificilor, evident că n'au putut s'o rupă de o dată cu tradiția predecesorilor lor. Ei au pastrat cu sfințenie procedurile și mijloacele utilizate de preoți, ca experți ai voinței divine. După exemplul acestora, ei au continuat să se dea drept simpli tîlmăcitori ai unei voințe superioare, care se află mai pre sus și independent de dînșii. Dar de oare-ce Zeii nu mai vorbeau nimic juriștilor, în locul lor au fost puse vechile obiceiuri romane, credințele populare, transformate apoi în codice legislativ (legea celor XII table ¹).

1) Vezi studiul lui Lambert „*La question de l'authenticité de XII tables*” apărut în „*Nouvelle revue historique de droit*”, din 1902, vol. II. După părerea sa cele XII table n'au fost de loc niște legi în sensul propriu al cuvîntului, ci alcătuiau o simplă colecțiune de obiceiuri juridice. Această ipoteză a lui Lambert este fundamental răsturnată de către savantul Girard; vezi studiul acestuia publicat în aceeași *Nouvelle revue historique de droit*, 1902, pag. 380.

PROBLEMA METODOLOGICA IN DR. CIV.

Jurisconșulții moderni au pășit pe urmele educatorilor romani. Ei au pastrat procedeul lasat lor moștenire, de oare ce le asigura un îndoit avantaj: le înălța pe de o parte prestigiul științei lor în ochii mulțimei, iar pe de altă parte le economisea mult munca. Ei proclamă sus și tare că sunt niște simpli tălmăcitori, că dinșii explică și dezvoltă numai o idee străină, și că deci nu pot fi bănuți că inventează ceva de la dinșii.

A cui idee însă o tălmăcesc? Repede dezvoltarea legislației le-a procurat la îndămină un substrat avantajos, care a putut fi pus în locul Zeilor dispăruți. Juriștii moderni s'au dat drept interpretatori ai *voinței legii*, întocmai precum oare-cind predecesorii lor romani se dădeau drept tălmăcitori ai prononciilor dumnezeiești.

Înriurirea legislației s'a întins tot mai adânc asupra vieții de toate zilele, așa că ori ce problemă, ori ce conflict de drept trebuia să-și găsească deslegarea în ea. Cînd e vorba de rezolvirea acestor probleme, juriconsultul evident că, fără a denatura adevărul, poate să spună despre sine că este un interpret al *voinței legii*; dar dînsul involuntar își amăgește clientul, cînd pretinde că *totdeauna* se menține în limitele acestui rol.

Lambert, distingînd mai departe două feluri de interpretări,—*interprétation par les principes*, și *interprétation par les précédents*, ne spune că primul gen (care nu este altă ceva de cit metoada tradițională de interpretare) a prins rădăcini aclo, unde spiritul juridic s'a dezvoltat sub influența și tutela dreptului roman.

Pentru juriștii din veacurile de mijloc *Corpus juris civilis* era un fel de «carte a înțelepciunii», care la ei avea aceeași importanță, pe care o aveau zeii pentru pontificii romani. Ori ce problemă trebuia să-și găsească deslegarea în această carte; și în adevăr, în mâinile legiștilor, *Corpus juris civilis* îndeplinea acelaș rol, pe care, pentru un

abil scamător, îl îndeplinea pălăria spectatorului seu naiv. Ei găseau în Corpus juris reglementarea detaliată a oricărei instituțiuni, până și a feudalității etc., despre care habar n'avea viața romană.

Și e de notat că toată această lucrare de restălmăcire, ei o făceau cu ajutorul mult trimbițatului de dâșii spirit juridic,—*esprit juridique*,—sau a principiilor juridice, cari și până azi alcătuiesc baza metoadei tradiționale de interpretare.

Iată părerea lui Lambert despre obirșia metoadei tradiționale de interpretare.

Evident că Lambert, după observarea ironică a colegului său *César-Bru*, profesor la Aix Marseille, «cunoaște totul și voește să ne explice totul» ¹⁾. Cu toate acestea noi credem că Lambert nu prea are în totul dreptate și că baza istorico-filosofică a teoriei lui nu corespunde modului tranșant și categoric cum e formulată.

Teoria lui Lambert conținând câte-va observări drepte și de mult deja cunoscute cu privire la idolatrizarea Corpului juris civilis de către legiștii medievali, consideră că rolul judecătorilor de tălmăcitori ai voinței legii ar proveni din tendințele lor egoiste, sau în tot cazul, din profunda lor ignoranță, care i-a nevoit să-și creeze neapărat, ca și preoții de altă dată, un idol de închinăciune. Dacă în vechime astfel de idol era divinitatea, în timpurile noastre rolul acesteia îl îndeplinește legea. Așa dar ignoranța și erezia, iată după părerea lui Lambert, care sunt bazele istorice a metoadei tradiționale.

Nu intră în cadrele studiului de față analiza com-

1) „Monsieur Lambert, zice César-Bru, est un érudit de premier ordre et un historien de race. Il sait tout, et il veut nous apprendre tout ce qu'il sait; peut-être, comme je le dis ailleurs, ne le fait-il pas toujours au bon moment“. Vezi studiul foarte important a lui César Bru „*La Méthode d'interprétation du droit civil. La Coutume et le droit comparé*“, publicat în *Revue générale de droit*, 1904, vol. IV. pag. 347.

plectă a teoriilor istorice și filosofice a lui Lambert. O asemenea analiză ne-ar duce departe în domeniul istoriei și teoriei dreptului, în sfera unor chestiuni foarte grele și discutabile. Ne mărginim deci numai la ceea ce este indispensabil pentru problema noastră.

VI

„Voința legiuitorului” ca singurul criteriu rațional de orientare pentru aprecierea judecătorească. — Avantajele acestui criteriu din punctul de vedere al ordinii sociale și al legalității. — Metoada de interpretare liberă ca factor protivnic legii. — Raporturile strinse dintre legiferare și metoada tradițională de interpretare.

Din punctul de vedere al studiului nostru, teoria istorică a lui Lambert are importanță secundară.

Pe noi puțin ne interesează problema originii dreptului. Existat’au cutumele înaintea instituției judecătorilor, sau ele au apărut în urmă din practica judecătorească; — fost’a magistratul la început un simplu tălmăcitor al cutumelor, sau, din contra, avea un rol liber în statornicirea dreptății, ne este absolut indiferent.

Intregul period al dreptului cutumar, trebuie caracterizat ca un period de *evoluție inconștientă a dreptului*. Desvoltarea conștientă a ideii de drept nu exista încă la acea epocă.

Dar ori cit s’ar prelungi acest period, un popor ajuns într’o anumită fază istorică a vieții sale, neapărat trebuie să intre pe calea legiferării, adică în epoca *evoluției conștiente și sistematice a dreptului*.

Manifestată la început numai în cazuri izolate și sporadice, legiferarea a devenit cu timpul tot mai frecventă, cuprinzând în o măsură din ce în ce mai largă viața socială. Poporul, în persoana reprezentanților săi, cari alcătuiesc puterea legiuitoare, hotărăște conștient ca în cutare cazuri sau condițiuni să se procedă în cutare chip («ita jus est»). Această poruncă imperativă și autoritară, implică în sine cea mai categorică indicațiune că pentru întreaga sferă de raporturi sociale prevăzute în lege, trebuie, să avem ca normă de orientare numai *voința legiuitorului*, iar nici de cum cutumele, obiceiul pământului, tradiția, cu atât mai puțin noțiunea subiectivă a judecătorului despre dreptate și echitate. Și magistratul chemat să aplice *in concreto* legea, ar depăși cu mult limitele mandatului său, dacă în locul *voinței legiuitorului* ar lua ca normă de orientare altă ceva.

Organizarea legislativă a vieții publice în toate manifestările ei a devenit actualminte problema cea mai esențială a ori cărui stat civilizat. Puterea legiuitoare a statului dispune în această privință de întreaga inițiativă și libertate de acțiune. Ea hotărăște scopurile sociale în vederea cărora legiferează și statornicește mijloacele pe cari le crede mai bune pentru realizarea lor. În alegerea acestor scopuri și mijloace să poate întâmpla ca puterea legiuitoare să nimerească calea cea bună și dreaptă; poate însă cădea și în rătăcirii, poate lucra chiar intenționat în interesele numai unei singure clase sociale; în nici un caz însă ea nu poate dori și admite în această privință directive streine, control și interveniri din partea altora, fie aceasta din partea judecătorilor, a tradiției sau a obiceiurilor pământului (*mores majorum*). *Voința legiuitorului* trebuie să rămână dominantă și singură hotărâtoare.

Tendința statului de a cirmui întreaga viața publică dă naștere, într'un stadiu mai înaintat de dezvoltare cul-

turală, *lucrărilor de codificare*, adică elaborării codicilor de legi, cari cuprind în sine totalitatea raporturilor juridice din cutare sau cutare sferă (civilă, comercială, penală etc.) și le reglementează potrivit principiilor etico-sociale stabilite ca bază a codificărilor.

Drepte sau nedrepte sunt aceste principii, bine sau rău sunt ele desfășurate în diferitele dispozițiuni ale codului, este cu totul altă chestiune. Legiuitorul însă nici într'un caz nu poate permite aplicarea altor principii de cât a acelorora, pe cari el însuși le-a recunoscut ca corespunzătoare scopurilor sale superioare.

Astfel fiind lucrurile, evident că rolul organelor judecătorești nu poate fi altul de cât acela de simpli tălmăcitori ai legii. Și dacă magistratul își recunoaște singur acest rol, nu trebuie să vedem aci un fel de rătăcire din partea sa, ci pur și simplu numai conștiința clară a raporturilor sale reale față de lege.

Cu chipul acesta «metoada tradițională de interpretare» nu alcătuește o rămășiță de tristă memorie a vicleniei pontificilor romani, sau a legiștilor medievali, adoratori ai «Corpului juris Civilis». Din contra ea este o consecință firească, care rezultă din însăși esența și destinația legii, decurge din însăși rațiunea ei de a fi.

Dar poate că pretențiunea aceasta din partea legii de a cirmui în mod absolut și exclusiv relațiile sociale să nu fie întemeiată?

De și nici unul dintre autorii citați mai sus nu exprimă direct această idee, de și cu toții propun utilizarea «metoadei libere de interpretare» numai în cazurile când legea conține lacune sau este nelămurită, totuși teoriile și argumentările lor sunt pătrunse de la început pînă la sfârșit de un fel de scepticism, deconsiderare și chiar antipatie față de legea scrisă.

În primul capitol al lucrării noastre, am văzut cum

Fr. Génys și R. Saleilles ne recomandă neconținut să cugetăm «au de là, au de là du code».

D-l Titulescu, în entuziasmul său tineresc, merge mai departe și zice: «Legea în care se credea odată că se resumă toată reglementarea raporturilor de drept ale unei societăți, nu e azi de cât o vorbă, care 'i departe de a ne spune cită mobilitate, cită diversitate, cită viață e într'un organism juridic». Iar în altă parte D-sa ne spune curat că «cristalizarea dreptului în lege, imobilizarea lui aparentă, e un non-sens ce nu justifică de cât nevoia de a în-lătura arbitrarul»....! ¹⁾

Cit de mult sau depărtat acești teoreticieni de concepția lui Bigot-Prémeneau: «Le code civil.... est une espèce d'arche sainte, pour laquelle nous donnerons aux peuples voisins l'exemple d'un respect religieux!» ²⁾.

Codul, acest «chivot sacru» de altă dată, a devenit acum un fel de obstacol nenorocit, de care să împedecă judecătorul teoretician al D-lui Titulescu. De aceea D-sa recomandă: «Să ne ferim de tot ce e catalogare făcută de legiuitor. Rolul lui e să ne dea cele mai apropiate regule de conduită socială, iar nu și a ni le oferi în tablouri raționale.... *Legile și jurisprudența, ne avînd alt scop de cât a ne da materialul dreptului static, catalogările legiuitorului nu trebuesc luate în samă, de unde: generalisarea omului de știință, singura metoadă de studiu a dreptului static*» ³⁾. În fond însă noi credem că așa numita «generalizare a omului de știință», sub aparența unei «metoade de interpretare», deghizează în sine un sistem meșteșugit de călcare subtilă și delicată a codului, și de înlocuire a dispozițiilor sale prin altă ceva.

1) Vezi „Cum trebuie să înțelegem educația juridică,” în *Curierul Judiciar*, No. 24/905.

2) Vezi *Discours de Bigot-Prémeneau au Corps législatif, le 22 Août 1807*. Loeré, *Législation de la France*, vol. I, pag. 112.

3) Vezi *Curierul Judiciar* No 24/905.

Dar revenind la întrebarea pusă mai sus, poate că în adevăr cristalisarea legislativă, sau mai bine zis legiferarea, este din punctul de vedere al politicii dreptului, o cale imperfectă și defectuoasă de reglementare a raporturilor sociale? Poate că ar fi mai bine să înlocuim «cristalisarea dreptului» întreprinsă de legiuitor, prin «cristalizarea dreptului» întreprinsă direct de judecător, cum ar zice D-nii Titulescu și Drăghicescu?

Mi se pare că e destul să așternem chestiunea astfel, pentru ca răspunsul să nu fie greu de găsit. Am arătat mai sus că evoluția juridică a omenirii să săvârșește de la neconștient spre conștient, de la cutume spre legislație de la legiferări isolate și parțiale către codificări generale și unice. Acest proces istoric, necontestat, în fond resfringe în sine *tendința statornică a omenirii de a trece de la adaptarea socială inconștientă (instinctivă) spre întocmirea conștientă, ordonată și sistematică a raporturilor sociale.*

Ori cum ar fi organizată puterea legiuitoare a unei țări, în tot cazul ea reprezintă punctul în care se centralizează conștiința și voința obștească a poporului, reprezintă organul chemat a-l conduce pe calea dezvoltării sale sociale.

Cunoaștem multe revoluțiuni întâmplate în istoria popoarelor, dar nici una din ele n'a mers până acolo, în cât să tăgăduiască acest rol al puterei legiuitoare, nici una încă n'a scris pe stindardul ei «*jos legislația !!*», n'a cerut reîntoarcerea la cutumele nescrise. Din contra cea ce a preocupat mai mult spiritele în timpul revoluțiilor, a fost tocmai organizarea mai bună a puterei legiuitoare.

A renunța la reglementarea legislativă a raporturilor sociale, ni se pare că ar însemna pur și simplu să ne întoarcem la epoca vieții juridice inconștiente.

Dacă deci nu putem părăsi calea legiferării, evident că nu putem renunța nici la metoda tradițională de in-

terpretare, căci această metoadă este consecința logică a însăși ideii legislației. În acelaș timp nu putem primi metoda liberă de interpretare, pentru că ea contrazice idea legislației.

În starea actuală a lucrurilor, legislația este mijlocul cel mai sigur și mai *sistematic* de reglementare a relațiilor individuale în spiritul cutărilor sau cutărilor *scopuri* sociale sau, exprimându-ne cu cuvintele lui Stammler, în spiritul cutărui sau cutărui *ideal social*. Și cu cit se accentuează mai mult acest caracter al legislației, cu atita nu să poate permite domnia alătura de ea a altor *factori eterogeni*.

Evident, legiuitorul nu poate prevedea totul, dar în dispozițiunile sale el pleacă totdeauna de la anumite *premise sau principii sociale*. Cind este vorba de a rezolvi o chestiune neprevăzută în lege, judecătorul va trebui neaparat să se adreseze și să consulte direct aceste principii sociale, cari alcătuesc baza codificării. În asemenea caz însă el va lucra în sensul economiei legii și deci se va menține tot pe terenul metodei tradiționale de interpretare.

Dacă din contra el, constatînd că premisele fundamentale ale legii sunt învechite și nedrepte, va căuta să le înlocuiască prin altele, precum o pretinde această metoadă nouă de interpretare, într'un asemenea caz evident că dînsul introduce în hotărîrea sa elemente streine, eterogene, violînd astfel unitatea și armonia reglementării legiuitorului.

Această violare are loc de o potrivă atît în cazul cind se va acorda judecătorului latitudinea să decidă singur care anume principii să aplice («natura lucrurilor», idealul social»), cit și în cazul, cind i se va recomanda să se conducă de «conștiința juridică colectivă». Fără îndoială, legiuitorul adese ori are în vedere, aceasta din urmă, dar numai o are în vedere, iar nu se supune ei.

Cu cit apare mai în relief și se impune, ca o necesitate inexorabilă, rolul *politic* de conducător al legiuitorului, cu atita se invederează mai mult că legea nu trebuie să fie o simplă formulă de resumare a părerilor dominante, poate chiar a prejudiciilor dominante, ci trebuie să reprezinte un mijloc temeinic și eficace pentru realizarea idealului social¹⁾.

Fundamentul rațional al legislației trebuie să-l alcătuească nu statistica goală a părerilor vremelnice a majorității indivizilor ce alcătuesc comunitatea socială, ci *concepțiile adinci și bine cumpănite ale politiceii dreptului*.

Cînd e vorba să statornicească premisele fundamentale ale codificării, puterea legiuitoare, zice Stammler, este tot atît de puțin obligată să țină samă de vederile dominante în societate, pe cit e obligată știința să țină samă de ele în chestiunea contagiunei boalelor sau a naturei cometelor²⁾.

La prima vedere ideia lui Stammler s'ar părea paradoxală. În realitate însă ea este adevărată.

În adevăr, oare legiuitorul nostru a ținut el samă de părerile poporului român, cînd a reglementat situațiunea juridică a copiilor naturali, cînd a interzis cercetarea paternității, cînd a laicizat căsătoria, nașterea și moartea, cînd a instituit libertatea presei, libertatea culturilor și a gândirii, cînd a statuat obligativitatea învățămîntului public, etc? Oare în toate aceste cazuri legiuitorul român nu s'a desbinat el de «conștiința juridică colectivă», n'a rupt'o el cu așezămintele noastre vechi, cu obiceiurile pămîntului, care pătrunsese adînc în straturile populațiunei, făcînd aceasta cu scop intenționat nu numai de a împedeca afirmarea lor,

1) În privința rolului politic al legiuitorului a se vedea chiar și Lambert, *La fonction du droit civil comparée*, pag. 106.

2) Vezi Stammler, *Die Lehre von dem richtigen Richte*, p. 15.

ci tocmai pentru a le desrădăcina, cu alte cuvinte pentru a educa viața poporului român în alt sens?

Deja din aceste câteva exemple se poate vedea în deajuns cum metodele de generalizare, chiar cînd se răsămă pe «conștiința juridică colectivă», pot cîte o dată să devină un factor protivnic legii, lucrînd contrar scopurilor ei.

Cînd însă aceste metode vor înceta să devină astfel?

Nu mai atunci, cînd vor avea ca punct de plecare însăși premisele sociale ale legii, adecă tocmai cînd vor rămînea metode tradiționale de interpretare.

VII

Obiecțiunea că metoda tradițională de interpretare ar contribui la imobilitatea dreptului și n'ar corespunde continuității procesului de evoluție socială.—Păreră lui Lambert în această privință.—Mijloacele de înlăturare a inconvenientelor metodei tradiționale.—Necesitatea de perfecționare a funcționării aparatului legislativ.—Crearea unei instituțiuni de control permanent din punctul de vedere „de lege ferenda“.

Ni s'e spune că defectul principal al legii este că ea, ori cît de progresivă ar fi, inevitabil rămîne în urmă de curentul vieței, devine necompletă, învechită, nu mai corespunde cerințelor actualității.

O dată formulate dispozițiile sale, legea stă pe loc nemișcată, în timp ce viața de toate zilele n'are repaos, e în continuă mișcare. Așa numita metodă tradițională de interpretare, bazată pe voința și principiile legii, favorizează și mai mult încă această imobilitate a dreptului pozi-

tiv, lărgind tot mai tare abizul dintre acesta și cerințele vieții actuale ¹⁾.

După trecerea oare cărui timp, legea învechită poate evident fi modificată, sau chiar înlocuită printr'o alta nouă. În asemenea caz însă evoluția dreptului pozitiv se va opera nu continuu și neîntrerupt, ci prin salturi periodice, ceea ce evident presintă un mare inconvenient ²⁾.

«Metoda de interpretare liberă», «*interprétation par les précédents*», din contra corespunde în totul continuității procesului de evoluție socială. Aflindu-se sub înriurirea statornică și imediată a vieții de toate zilele, judecătorul mai lesne și mai curind poate găsi mijloacele potrivite de satisfacție a celor mai mici cerinți sociale ce se ivesc ³⁾.

Astfel se exprimă Lambert și tot cam așa ne vorbesc ceilalți partizani ai «metodei de generalizare».

S'ar părea, la prima vedere, că avantajele și preferința acestei metode nu mai poate fi supusă discuțiunii: — ea ne oferă mijlocul cel mai potrivit de a satisface cerințele noi sociale, — ea înlesnește și stimulează procesul de dezvoltare a dreptului. Lambert nu se îndoiește de loc în această privință, cu toate că, pe de altă parte, cade în unele contradicții greu de explicat.

El e adinc convins că, călăuzite de «noua metodă», instanțele judecătorești vor ști să corespundă totdeauna cerințelor actualității, devenind cu chipul acesta un factor important al progresului social. Pe de altă parte însă noi cunoaștem care este opinia lui Lambert cu privire la recepțiunea dreptului roman; știm cit a fost de dăunătoare, după părerea lui, influința «romanisticeii» asupra desvol-

1) Vezi în această privință ideile lui Lambert expuse în studiul «*Le droit civil et la législation ouvrière*», publicat în *Revue générale du droit, de la législation et de la jurisprudence*, 1904, livr. V.

2) Vezi Lambert, *La fonction du droit civil comparé*, 1903, pag. 812.

3) *Ibidem*, pag. 813 și urm.

tărei juridice a Europei. Dar oare această recepțiune a dreptului roman nu este datorită aceluiași instanțe judecătorești, care pe atunci se bucurau de o mare libertate sub raportul «interpretărei»; oare această recepțiune n'a fost rezultatul tocmai a «*interprétation par les précédents*», pe care Lambert o socotea infailibilă?

Mai mult încă, Lambert, afirmînd că legislațiile sufăr în genere de un fel de regresivitate cronică, este convins că «metoda de interpretare liberă» va înlesni și stimula evoluția dreptului. În același timp însă Lambert face următoarea observare despre Anglia, unde «*interprétation par les précédents*» se știe că a avut o aplicare mult mai intensivă, de cit pe continent. «În Anglia, zice el, evoluția culturii juridice a avut loc mult mai încet, de cit mersul civilizației în genere, și acest fenomen se explică, în parte, prin înceteneala și insuficiența dezvoltării legislative a țării. Ar fi de dorit mult că pe viitor legiferările să fie mai frecvente de cit acum; pentru că aceasta ar înviora evoluția din cale afară lentă a jurisprudenței»¹⁾.

Admitem, până la un punct, părerea lui Lambert că legislațiile sufăr în genere de un fel de regresivitate cronică; admitem că evoluția dreptului pe cale legislativă (cristalizarea dreptului realizată de legiuitor, cum ar zice D-I N. Titulescu) ar avea multe desavantaje, de cari ar fi cu totul scutită «materializarea dreptului» întreprinsă direct de judecător. Experiența zilnică ne învederează la fie care pas că legile scrise adese ori devin netrebnice, cad în desuetudine, nu mai corespund cerințelor vieții. Și nimic nu este mai penibil de cit perioadele lungi de agonie, cari preced reformele legislative mult așteptate.

Ce denotă însă toate aceste?

Aceste fapte denotă un singur lucru, anume că este

1) Vezi *La fonction du droit civil comparé*, pag. 811.

absolută nevoie să perfecționăm funcționarea aparatului legislativ în sensul ca să'l facem mai impresionabil și mai receptibil față de interesele sociale ale mediului. Și aceasta din două puncte de vedere.

Mai întâi este de absolută nevoie ca corpul legislativ să fie astfel organizat, în cit să permită intrarea în el a tuturor forțelor sociale reale ale țerei, proporțional cu importanța și cu înmăsurarea lor efectivă în afacerile publice. Multe din legile cele mai învechite, mai nedrepte și mai nesuferite dăduresc viața lor îndelungată exclusiv numai faptului că puterea legiuitoare este cu meșteșugire ținută în mâini de persoane sau de o clasă de indivizi, cari de mult ș'au pierdut rostul lor social.

Miseriile multiple, cari actualminte bîntue domeniul dreptului civil, pot fi înlăturate nu prin vre-o «metoadă nouă de interpretare», ci numai prin reorganizarea întregii întocmiri sociale.

În al doilea loc este de absolută nevoie ca corpul legislativ să funcționeze în permanență, să fie foarte atent și să urmărească ori ce mișcări, ori ce cerinți noi se manifestă în societate, sesizîndu-le chiar din momentul apariției lor. Din acest punct de vedere în special este necesar ca jurisprudența și practica judecătorească să fie din timp supusă celei mai scrupuloase analize, și toate lipsurile și anomaliile legii, remarcate de cutare sau cutare instanță, să fie notate și controlate de aproape din punctul de vedere juridico-științific. Evident că pentru o lucrare de asemenea natură va trebui o instituțiune specială, alcătuită din bărbați luminați și competenți, cari să se consacre exclusiv numai acestei îndeletniciri. Cu un cuvînt este nevoie de înființarea unui aparat de control din punctul de vedere «de lege ferenda».

Socotim că, în atari condițiuni, desavantajele legislației indicate mai sus vor putea fi reduse la minimum; și

chiar de ar mai rămînea oare cari mici inconveniente, acestea s'ar datora numai *caracterului cite o dată general* al prescripțiunilor legeri. Să știe însă că acest caracter alcătuește trăsătura inevitabilă și cea mai importantă a ori cărei legiuiri; a renunța la ea înșamnă a renunța la însăși legea.

VIII

Obiecțiunea că metoada tradițională ar servi interesele exclusiv ale magistraturei, că ar fi un mijloc de înfrînarea pornirilor maselor populare, în fine că ar stavila procesul de transformare a organismului social.—Asamanarea rolului magistraților de astăzi cu al augurilor din Roma veche.—Netemeinicia acestor obiecțiuni.—Chestiunea conservatismului și liberalismului metodelor de interpretare.—Noile curente sociale față de problema metodologică,

În contra metoadei tradiționale de interpretare se mai aduce încă o învinuire, de astă dată cu caracter cu totul special.

Pentru menținerea acestei metoade, zice Lambert, există un motiv, pe care totuși ne place să'l îndosim. Această metoadă favorisează și servește interesele nu a masei justițiabililor, ci numai a juriștilor și a magistraturei. Ea procură în minile acestora un mijloc de influință analog cu acela, pe care'l aveau augurii din vechea Romă, și grație căruia dinșii monopolizasă dreptul de tălmăcire a voinței Zeilor și capatasă o putere enormă în viața publică. Știm din istorie că foarte adesea ori augurii se foloseau fără nici o jenă de acest drept, pentru a favorisa interesele clasei sociale din cari făceau parte. Nimicirea monopolului acestui drept, alcătuește momentul cel mai fericit și mai principal pe calea *democratizării dreptului*.

Nu trebuie oare să spunem acelaș lucru, continuă Lambert, și despre metoada tradițională de interpretare?

De sigur că *da*. Mulți din apărătorii ei simțesc că, *o dată cu dispariția metodei tradiționale, va dispărea din minile claselor dominante unul din mijloacele cele mai bune pentru înfrînarea pornirilor masei populare nerabdătoare și pentru stavilarea procesului de transformare prea răpede a organismului social*. Acesta este singurul rost al metodei tradiționale în momentul de față. Un atare rost însă poate oare s'o justifice? Mă mărginesc numai a enunța chestiunea, și constat că acea ce în ochii unora pare un merit, pentru alții, mult mai numeroși, din contra, alcătuiește un motiv hotărîtor de condamnare...¹⁾.

Iată dar unde este «buba»! Iată ce motive egoiste și perfide se ascund îndărătul argumentărilor teoretice ale celor ce susțin metoada tradițională!

Precum vedem, invinuirea este din cele mai grave. Să bănuiește însăși cinstea doctrinei. Din fericire însă, nu este tocmai greu de dărămat asemenea acuzațiuni.

Până în prezent reprezentanții metodei noi de interpretare aruncau la adresa metodei tradiționale acuzațiunea că ea leagă prea tare pe judecători de litera legii, că le restrînge libertatea aprecierii. De astă dată însă constatăm cu surprindere că menținerea acestei din urmă metode este reclamată de interesele magistraturii! Pentru întâia oară auzim că interesele cuiva să reclame restrîngerea, țărnuirea activității...

Dacă jurisconșulții și magistrații de astăzi se asemănă cu augurii din Roma veche, apoi cea ce Lambert ar dori să realizeze prin teoria sa, ar echivala pentru augurii cu complecta lor emancipare de sub procedeele formale

1) Vezi Lambert, *Le droit civil et la législation ouvrière*, apărut în *Revue générale du droit, de la législation et de la jurisprudence*, 1904, vol. V, pag. 462-463.

ale interpretării sacerdotale, de cari totuși dinșii erau legați;—ar însemna deplină sancționare a părerilor lor personale. Credem că pentru ori cine este evident, afară doar de Dl Lambert, că o asemenea lărgire a libertății augurale, n'ar fi alcătuit de loc «*democratizarea dreptului*», ci tocmai din contra «*aristocratizarea*» lui, căci, fără îndoială, aceasta ar fi întărit și mai mult influința colegiului augurilor, punindu'l în afară de ori ce control.

Dacă pentru jurisconșulții și magistrații de astăzi metoada tradițională ar constitui, ca și pentru augurii de altă dată, unul din cele mai bune mijloace de favorisare a clasei dominante, din care poate cei mai mulți din ei sunt eșiți, apoi noi, în propriul lor interes, i-am sfătui să caute cu ori ce preț să-și însușască noua metoadă de interpretare. Folosindu-se de dreptul neșărmurit și fără control de apreciere a valorii sociale a fie-cărui fapt omenesc, ei s'ar putea mult mai ușor la adăpost de «*presiunea masselor nerăbdătoare*», și ar putea mai lesne domoli «*mersul prea repede al procesului de transformare socială*».

Cele spuse mai sus le credem îndestulătoare atit pentru a pune în evidență slăbiciunea logică a părerilor lui Lambert, cât și pentru caracterizarea etică a acuzațiilor indicate aci.

Pe lângă aceasta însă, se mai susține că «*metoadele de generalizare*» și lărgirea dreptului de apreciere al judecătorului ar fi imperios reclamate de necesitatea urgentă de a se întinde o mână de ajutor «*celor slabi economicește*», de a se ameliora situația socială a claselor nevoiașe față de «*burghezimea îndestulată*».

Am văzut ce ne vorbesc în această privință autorii noului cod german și sub ce aparență captivantă ne prezintă Saleilles rolul de «*conciliateur social*» al magistratului¹⁾. Lărgirea aprecierii judecătorești este considerată

1) Vezi părerea lui Saleilles expusă în capitoul II al lucrării noastre.

ca mijlocul cel mai eficace pentru *atenuarea luptei intereselor de clase și de partid*, și pentru realizarea operei de «*socializare a societății*».

Să analizăm și acest argument.

Dacă este să ne punem pe tema luptei intereselor de clase și de partid, apoi, cum majoritatea magistraților nu sunt rădicați din pătura mare a «celor slabi economicește», ci din contra aparțin «burghezimei îndestulate», nu mai rămâne nici o îndoială că speranțele exprimate mai sus ar fi cu totul zadarnice.

Nouă ni se pare însă că chestiunea s'ar prezenta în alt mod.

Autorii, cari preconizează lărgirea dreptului de apreciere judecătorească, comptează mult pe forța curentului ideilor din societate, și mai ales pe speranța că acest curent va pătrunde până la fotoliul magistraților și le va acapara mentalitatea. Cel puțin așa nădăjduiește Saleilles.

Nu sunt partisan al materialismului economic, ci, din contra, cred, ca și Saleilles, că «ideile în societate își fac opera lor, și nimic nu le poate stavila mersul înainte».

Dar iarăși nu mai puțin sunt convins că chestiunea «luptei intereselor de clase și de partid» nu este o cantitate atât de negliabilă, în cit să o putem trece cu vederea, cind e vorba de rezolvirea problemei lărgirii aprecierii judecătorești. Și aceasta mai ales într'o țară ca a noastră, unde politicianismul a corupt caracterele și conștiințele, unde legile rămân scrise numai pe hârtie, și unde nu ne prea putem lăuda că avem un control social serios.

Cu tot respectul ce avem pentru talentul lui Saleilles, dar nu putem împărtăși părerea, sa cu privire la *liberalismul* metodei noi de interpretare și *conservatismul* metodei tradiționale. Din contra noi credem că aci e la mijloc o mare confuziune.

Metoda tradițională exprimă în sine idea domniei

și autorității legii. Ori-cum ar fi legea : conservatoare, liberală, radicală sau socialistă, ea de o potrivă trebuie să rămână *sacră și inviolabilă*.

Dacă e așa atunci evident că metoada tradițională va fi un factor cînd progresist, dacă legea e progresistă, cînd conservator,; dacă legea e conservatoare.

Metoada de generalizare, mărind rolul și preponderanța magistraturei, și prin aceasta favorisind iniurierea curentelor sociale suprapuse într'un moment dat, poate fi de asemenea un factor cînd conservator, cînd progresist, după cum și curentul social dominant va avea un caracter sau altul.

Nu se poate deci zice nici într'un caz că prima metoadă, prin esența ei, este totdeauna conservatoare, ear a doua metoadă e totdeauna progresistă, după cum nu se poate afirma nici că legea este totdeauna conservatoare, ear curentele sociale totdeauna progresiste.

Din punctul de vedere pur teoretic, chestiunea conservatismului sau liberalismului cutărei sau cutărei metode de interpretare nu poate fi intemeată. Dar oare sub raportul *practic, din punctul de vedere al momentului de față, al actualității*, această chestiune să nu fie fundată?

În adevăr, faptul că multe din premisele, sau mai bine zis principiile sociale ale actualelor codice civile sunt învechite și nu mai corespund cerințelor timpului, este atît de evident că nu se mai poate tăgădui de nimene. Necesitatea revizuirii generale a codului civil, în sensul unei îmbunătățiri serioasă a condițiunilor juridice a claselor muncitoare, a devenit atît de urgentă, în cit, după vorba lui Saleilles, chiar din rîndurile lagărului protivnic încep a se manifesta dispoziții de cedare în această privință.

Până unde însă oare merg asemenea dispoziții de cedare?

În teasă generală revandicările muncitorimei sunt foarte

intinse. Ea cere revisuirea mai mult sau mai puțin radicală a tuturor condițiilor fundamentale ale vieții socio-economice de astăzi.

În locul unei astfel de revisuiri radicale, noi observăm un fenomen foarte curios.

Legiuirile noi civile, precum de pildă este cea germană și elvețiană, se mențin în totul pe baza principiilor vechi de întocmire socio-economică, și numai unde și unde se îndură de fac cite o concesiune foarte slabă și nehotărîtă în favoarea noilor curente sociale.

La revandicările drepte ale claselor muncitoare de a se asigura fie cărui individ posibilitatea unui trai omenesc cinstit, codificatorii noi răspund prin acordarea dreptului judecătorului de a reduce procentele convenționale din cale afară exagerate, prin anularea clauzei penale, (art. 1087 c. c.); prin anularea dispozițiunii că stăpinul, în ce privește plata salariului servitorului său, se crede pe cuvînt (art. 1472 c. c.); prin acordarea dreptului judecătorului de a declara nul un contract care ar stipula renunțarea din partea lucrătorului în favoarea patronului a riscurilor profesionale, etc.

În acelaș timp teoreticienii unei asemenea «politici juridice» au scos pe tapet și problema metoadelor de generalizare, adică lărgirea dreptului de chibzuire judecătorească. Și aceasta se explică ușor; căci pentru funcționarea unei asemenea *politici de concesiuni vagi și nehotărîte*, nu poate fi alt mijloc mai îndemaneat de cît chibzuirea suverană a judecătorului. Vechea întocmire socio-economică va ceda aci numai după «apreciere și împrejurări»; prin urmare va ceda numai în parte, unde și unde, reținindu-se cit s'ar putea mai mult asupra fiecărei poziții.

Iată, după părerea noastră, unde residă adevărata oțbirșie socială a mult trîmbițatelor metode de generalizare, și în legătură cu ele, a «tendinței de a se da principiilor

legei o formulare cit mai generală, mai largă și mai somară».

Mai toți autorii, cari susțin noua metoadă, aduc ca argument hotărîtor în favoarea ei afirmația că prin mijlocul generalizării și grație rolului de «*conciliateur social*» al magistratului, vom trece încetul cu încetul cătră noile condiții de trai, fără «ruptura radicală» și răsturnarea din temelie a întocmirii socialo-economice de astăzi (doctrina lui Saleilles expusă în capitolele precedente ale lucrării de față).

Prin urmare, pe de o parte frica de o «ruptură bruscă și radicală», frica de o întorsătură hotărîtoare a problemelor sociale, ear pe de altă parte, conștiința necesității concesiunilor față de revandicările drepte ale masselor muncitoare,—iată ce a adus la lumina zilei metoada de interpretare liberă.

În aceasta stă forța ei, dar tot aci găsim și marea ei slăbăciune !

Cînd va veni momentul ca masele «celor slabi economicește» să-și spună neted cuvîntul lor și să-și realizeze voința, ele își vor exprima'o și concretiza'o în anumite principii hotărîtoare, cari să nu mai permită nici o umbră de îndoială, și nu se vor mai lasa pe «încrederea în persoana judecătorului» de a le regula relațiunile și daravelele lor «după chibzuința suverană».

Cea ce se cucerește prin trudă și luptă de veacuri, nu se dă așa ușor pe «chibzuința» ori cui, fie acela chear și judecător de profesie.

CONCEPȚIA ALTRUISTA A DREPTULUI

(Unul din noile experimente ale Codului civil german)

I

Considerațiuni preliminare asupra noului cod civil german. — Caracterile distinctive juridico-sociologice ale acestui cod și superioritatea sa față de cel francez. — Noile principii juridice consacrate de legiuitorul german. — Altruismul, ca principiu obligator în drept. — Importanța acestui principiu din punct de vedere social și etic. — Transformarea problemei quasidelictului și delictului civil. — Chestiunea quasidelictului în doctrina și jurisprudența franceză și română. — Responsabilitatea în materie de culpa *in omittendo*. — Actio bonae fidei. — Chestiunea omisiunilor și neglijențelor intenționate. — Importanța chestiunii din punct de vedere moral și umanitar. — Lipsa de sancțiune a daunelor rezultate din simpla abstențiune.

Fenomenul cel mai de seamă din viața juridică a Europei de la începutul veacului al XIX a fost fără îndoială elaborarea Codului civil francez, care, cuprinzând în sine principiile unei noi întocmiri juridice și sociale, a avut o înfriurire hotărâtoare asupra dezvoltării activității legislative a diferitelor popoare în tot decursul acestui secol. Cu modificări mai mult sau mai puțin însemnate, ideile acestui Cod au fost introduse în dreptul pozitiv al multor țări.

Sfârșitul veacului al XIX și începutul celui present este caracterizat printr'un fenomen analog. Codul civil german, elaborat după îndelungate lucrări pregătitoare în de-

curs de aproape 30 ani, de o comisiune compusă din cei mai eminenți jurisconșulți, formează de sigur cea mai remarcabilă operă legislativă modernă, fiind în unele privinți superioară chiar Codului lui Napoleon. După ce a trecut prin patru redacții, acest Cod a fost definitiv admis de Reichstagul german și promulgat încă din anul 1896, pentru a fi pus în aplicare în toată Germania abea de la 1 Ianuarie 1900.

Înainte de această dată imperiul german nu avea o legiuire civilă unică. Aci sistemele de drept civil variau de la o provincie la alta, prezentind o împeștrire din cele mai bizare. În cele mai multe părți erau în vigoare pandectele romane; pe alte locuri însă se aplicau Codul lui Napoleon, legiuirea saxonă, landrechtul prusian, Codul danez și austriac, etc.

Codul civil actual, realizând unitatea legislativă a întregii Germanii, se presintă, printre celelalte legiuri moderne ale Europei, «comme l'expression idéale de la logique juridique, en harmonie avec le principe supérieur du respect absolu de la liberté des conventions», zice eminentul profesor Saleilles ¹⁾.

El e scutit în mare parte de formalismul Codului francez, și alcătuește cea mai strălucită sintesă a tuturor principiilor raționale și juridice ale dreptului roman, simplificate, coordonate și puse în concordanță cu actualele cerinți ale vieții sociale și cu noile concepții doctrinale ale timpului nostru.

Rolul social ce-l are acest Cod și înriurirea pe care e chemat să o exercite asupra vieții legislative a celorlalte state, poate fi asemănată în totul cu cea pe care a avut-o altă dată Codul francez. Imediat după punerea lui

1) Raymond Saleilles, *Etude sur la théorie générale de L'Obligation d'après le premier projet de code civil allemand*, Paris, ed. II, 1901, pag. 1.

în vigoare în Germania, mai multe țări din Europa s'au declarat gata a-l adopta. În Elveția, în Ungaria și în marele imperiu rus, comisiuni speciale însărcinate de stat au redactat și publicat deja proiecte de Codice civile, după tipul și asemănarea legiuierei germane, cari actualmintesunt pe cale de a fi aduse în desbaterile corpurilor legiuitoare respective.

Între Codul francez și cel german se poate observa o deosebire de vederi adincă și radicală, analoagă aproape deosebirei care există între ideile juridico-sociale cari au frământat Europa în epoca revoluției franceze și acele cari domină și călăuzesc spiritele în ziua de astăzi. Codul francez, consacrand noile principii de întocmire socială de la începutul veacului trecut, a fost Codul *viitorului*. Influența și răspîndirea lui în Europa reprezintă influința și răspîndirea ideilor revoluționare ale filosofiei veacului al XVIII, —reprezintă triumful în domeniul dreptului civil a principiilor întocmirii sociale burgheze asupra vechei stări de lucruri consacrată prin dreptul cutumar și feudal.

Noul Cod german reprezintă din contra tendința de reacție, semnalată din ce în ce mai mult în timpul din urmă, în contra idealurilor juridico-sociale burgheze; el oglindește în sine acea tranziție de la individualismul intransigent și exclusivist burghez către noile condiții socialo-economice de trai, către principiile cooperative de asociație și de solidaritate socială, către formele de viață colectivă. Dacă Codul francez a răsărit din cunoscuta formulă «droits de l'homme», apoi Codul german s'ar putea spune că poartă scris pe frontespiciul său «droits d'associations».

În cele din urmă evident că fundamentul pur juridic al Codului german nu poate diferi mult de acel al legiuierei franceze, întru cât se razămă tot pe vechiul drept roman. Particularitatea caracteristică a Codului german constă

mai mult în o dezvoltare și formulare mai desăvârșită a oare căror principii referitoare la materia obligațiilor, la drepturile familiare, la dreptul de proprietate (organizarea cărților funduare etc), dar mai cu seamă în legiferarea cător-va concepții noi juridice, reclamate de condițiile economice ale vieții actuale și de noua față sociologică a științei dreptului.

Cea mai originală și mai bogată în consecinți dintre aceste inovațiuni ale Codului german este introducerea în domeniul dreptului pozitiv a *altruismului obligator*, sau cu alte cuvinte, legiferarea principiului etic de a veni în ajutorul altuia, ori de câte ori bunele mcravuri și utilitatea socială reclamă asemenea asistență.

Acest principiu, necunoscut Codului francez, este menit a combate curentul individualist antisocial încuibat în doctrina și jurisprudența actuală civilă, a stimula inițiativa individuală la fapte desinteresate și a redeștepta între membrii societății spiritul de îndatorire, de compătimire și de colaborare reciprocă. El schimbă cu desăvârșire concepția delictului și quasidelictului (de comisiune sau omisiune), crează din noțiunea «bunelor moravuri» o sursă de obligații civile, și dă o nouă îndrumare raporturilor legale dintre oameni.

Înainte de a examina noua stare de lucruri, pe care doctrina germană o consideră ca o față inevitabilă către care a trebuit să evolueze problema raporturilor individuale din cauza condițiilor actuale de trai, să vedem mai întâi care e soluțiunea dată în această privință de legiuitorul francez și cel român, și din ce pricină aceștia au căutat să excludă din sfera sancțiunei legale faptele altruiste.

* * *

Codul civil impune fie-cărui individ îndatorirea de a fi cu bagare de seamă în toate mișcările și acțiunile sale

pentru a nu jigni drepturile și interesele altuia. Sancțiunea acestei obligațiuni o găsim în art. 998 și 999 Cod civil, cari fac răspunzător pe acela din a cărui eroare sau culpă s'a ocazionat altuia vre-o daună.

Exercitându-me la tir, într'un loc expus circulațiunei publicului, rănesc sau omor din eroare pe cine-va;—tre-când pe proprietatea vecinului meu, arunc din imprudență țigara aprinsă într'o clae de fin, care apoi e mistuită de flăcări. In aceste și altele asemenea casuri eu sunt obligat a repara prejudiciul cauzat altuia din greșala și impru-dența mea ¹⁾.

In exemplele arătate culpa mea derivă dintr'un *fait positif* săvârșit de mine (culpa in comittendo), care a pri-cinuit vătămare bunurilor altuia. Dacă n'ar fi existat faptul

1) După art. 998 și 999 noțiunea delictului civil cuprinde în sine două elemente: unul obiectiv, material, care este faptul daunător ocazionat în patrimoniul altuia, altul subiectiv, care este culpa. Culpă consistă în intențiunea de a comite un fapt ilicit, în cunoștința caracterului delictuos al faptului săvârșit, sau în fine în negligența de a-și da samă de caracterele și consecințele faptului în sine. După o de-finițiune mai specială, delictul civil cuprinde în sine culpa sau greșala intenționată, pe când quasidelictul implică o greșală din impru-dență. Singura împrejurare însă că un act este daunător altuia, nu e de ajuns ca acel act să constituie un delict sau quasidelict. Se de-cide în genere că cine-va nu e obligat a repara dauna cauzată prin-tr'un fapt ce ar constitui exercițiul unui drept al său, fără însă ca exercițiul acestui drept să implice în sine un spirit caracteristic de răutate sau de șicană, sau să depășească marginile unei incomodități tolerabile. Deci pentru ca exercițiul unui drept să nu atragă după sine responsabilitate se cere ca cel ce'l exercită să fie de bună credință. Așa de pildă ar constitui o adevărată culpă, în sensul art. 998 C. civ., faptul unui individ care avind mai multe mijloace de a-și exercita dreptul său, alege într'adins, fără interes plau-sibil, numai în vădit scop de șicană, pe acela care e mai vătămător altuia. Ar fi de pildă ilicită convențiunea prin care vânzătorul unei berării, ar interzice cumpărătorului de a se aproviziona cu bere de la cutare sau cutare fabricant, sau prin care ar interzice servitorilor săi de a-și furnisa cele necesare de la cutare sau cutare stabiliment, căci o asemenea convențiune ar fi făcută fără interes pecuniar pen-tru vânzător, ci numai în vedere de a ruina industria unui terțiu. Vezi M. Planiol, *Traité de droit civil*, vol. II, No. 856 și urm.; Bosc, *Essais sur les éléments constitutifs du delit civil*, 1901, pag. 98; Sourdat, *Traité général de la responsabilité* etc., vol. 1, ediția din 1902, p. 553.

meu, evident că nu s'ar fi întimplat nici o daună și lucrurile ar fi rămas în starea lor de mai 'nainte.

Să poate întimpla însă ca vătămarea bunurilor altuia să fie pricinuită printr'un *fact negativ*, printr'o inacțiune a mea, adecă din cauză că am omis să îndeplinesc un fapt, care ar fi putut înlătura prejudiciul. Așa de pildă stăpînul unei case neglijază a ilumina în timpul nopței o scară, din care cauză cine-va, venind la el cu o afacere, cade și își fracturează piciorul. Primăria omite a acoperi în timpul nopței o groapă, deschisă în stradă prin prăbușirea unui canal, din care cauză calul de la trăsura mea, căzînd în ea, moare. Aci dauna rezultă dintr'un fapt negativ, din omisiunea de a ilumina scara sau de a acoperi groapa (culpa in non faciendo sau in omittendo).

Ne întrebăm acum ce caracter juridic au omisiunile de acest gen, și dacă autorul lor, în toate casurile, este sau nu legalmente obligat a repara dauna ocazionată?

La noi, ca și în dreptul francez, se decide fără controversă că dauna cauzată bunurilor altei persoane, printr'o neglijență sau omisiune, nu este supusă reparațiunei, de cît atunci cînd autorul unei asemenea omisiuni ar fi obligat în virtutea unei legi, sau a unei clauze contractuale, de a veghea la conservarea bunurilor prejudiciate. Din acest punct de vedere omisiunea consistă deci în violarea legii sau în călcarea unei clauze contractuale, iar responsabilitatea din cauza omisiunei nu poate avea loc de cît numai în aceste două cazuri. Așa ar fi de pildă omisiunea din partea unei părți contractante de a îndeplini cutare condiție din contract; omisiunea din partea tutorului de a executa cutare obligațiune ce-i este impusă de lege, etc., etc. ¹⁾.

1) Faptul că un tală nu a împedecat pe copilul său de a aprinde foc în apropierea clădirilor vecinului, în scop intenționat de a provoca un incendiu, ar constitui un adevărat delict de omisiune. Fără

Pe lângă aceasta, sunt unele legi speciale cari impun oare cari obligațiuni de a face ceva în folosul altuia; asemenea obligațiuni au însă caracter cu totul privat, polițienesc sau administrativ. Așa de pildă unele regulamente comunale obligă pe proprietarii de case ca să presoare nisip în timpul ghețușului pe trotuarul din fața casei, pentru a împiedica lunecarea publicului circulator; asemenea și art. 84, 85, 86 din legea poliției rurale, obligă pe locuitorii satelor de a da ajutor la prinderea făcătorilor de rele, la stângerea incendiilor și a denunța autorităților pe dățătorii de foc ¹⁾).

Afară de aceste dispozițiuni de strictă interpretare și limitativ prevăzute de legile și regulamentele administrative, există oare în dreptul pozitiv obligații de a face, în

a examina dacă în cazul de față tatăl ar putea fi urmărit penalicește, vom spune numai că el e respunzător de daune către vecin, pentru culpa că a omis de a supraveghea de aproape faptele, fiului său și de a împiedica prejudiciul la care ele au putut da loc. Vezi Sourdât, *opera citată*, vol. I, pag. 570; T. Huc, vol. VIII, pag. 402.

1) Aceste dispozițiuni prevăzute de o lege cu totul specială, sunt aplicabile numai în comunele rurale. Este adevărat însă că și în Codul penal, la capitolul contravențiilor polițienești, găsim o dispoziție analogă. Așa art. 389 aliniat. 11 pedepsește cu amendă neînsemnată de 10—15 lei, pe acei ce nu vor da *ajutorul ce li se va cere* la împlinire de inecăciune, de aprindere, de tilhării, jefuiri, flagrant delict, clamoare publică, etc. Această dispozițiune, pe lângă că are o sancțiune penală nesuficientă, este însă special limitată la cașurile prevăzute în text, căci în materie penală totul e de cea mai strictă interpretare. În art. 389 al. 11 e vorba de un ajutor pur material (brutal) ce trebuie să se dea în cașurile enumerate, cînd asemenea ajutor e reclamat de victimă; în nici un caz însă pe baza acestui text nu se poate pedepsi inacțiunea sau indiferența cui-va, ori cit de imorală și condamnată ar fi ea, cum ar fi, de pildă, omisiunea de a preveni pe altul despre o catastrofă ce are să i se întimple, sau omisiunea de a înlătura eu însumi nenorocirea ce amenință persoana sau averea altuia. Cea ce dovedește mai mult încă că în art. 389 al. 11 nu poate fi vorba de cit de un ajutor material, este împrejurarea că legiuitorul nostru, modificînd al. 11 din articolul corespunzător francez 475, a omis cuvîntul de *services* care există în Codul francez, și care ar implica în sine un ajutor moral sau intelectual, menținînd numai expresia *secours*, care presupune un act pur material. — În acest sens a se vedea sentința Tribunalului Vaslui din 4 Mai 1894, publicată în *Dreptul* No. 43 din acelaș an. Vezi și I. Ghețu, *Codicele de ședință al Romîniei*, nota de sub art. 389 al. 11, C. p., pag. 731.

folosul altuia sau în interesul societății, fapte de acele, a căror necesitate este atât de imperios simțită, în cit neindeplinirea lor ar da loc la consecinți deplorabile din toate punctele de vedere? Neindeplinirea unor asemenea fapte poate constitui un delict de omisiune, care să atragă după sine o acțiune în reparațiune?

Asupra acestei chestiuni doctrina modernă aproape în unanimitate răspunde în mod negativ.

În legiuirile civile actuale, neexistând așa numita *actio bonae fidei*, cu alte cuvinte, neexistînd obligațiunea de a face tot ceea ce prescriu bunele moravuri, sentimentul de umanitate și cinste, morala, conștiința, etc.,—evident că neglijența sau refuzul meu de a face altuia un serviciu, ori cit de mult și de urgent s'ar simți nevoea lui, nu poate cîtuși de puțin să mă facă respunzător pentru dauna întâmplată. Dacă în asemenea casuri se poate da loc la consecinți imorale, desastroase și chiar antisociale, apoi evitarea unui asemenea inconvenient constituie o problemă a viitorului, resolvirea căreia trebuie așteptată de la legiuitor, iar nici de cum de la instanțele judecătorești.

Așa dar principiul de drept care guvernă materia delictelor civile atât în codul nostru (art. 998 și 999), cit și în codul francez (art. 1382 și 1383), și care resolvă chestiunea responsabilității în materie de culpă *in omittendo*, pare a fi definitiv stabilit și neîndoios: pentru ca cine-va să fie respunzător din cauza culpei *in omittendo*, adică a inacțiunii sale, trebuie neapărat să nu fi făcut aceea ce printr'un text expres de lege, sau printr'o clausă contractuală, era obligat să facă. *Qui non facit quod facere debet, videtur facere adversus ea, quia non facit.* (Leg. 121, Dig. 50, 17¹).

1) Vezi Demolombe, vol. VIII, pag. 416, 417; Baudry, vol. II, pag. 1348; Marcadé, vol. V, art. 1383 No. 2 și 3; Aubry et Rau, vol. IV, pag. 746; Al. Degré, *Dreptul* din 1884, No. 41; D. Alexandresco, vol. V, pag. 400.

În specia de față, obligațiunea de a face, constituie o adevărată excepțiune de la dreptul comun, după care *nimeni nu este obligat a face ceva în folosul altuia*. Așa de pildă eu nu sunt dator a preveni pe vecinul meu despre nenorocirea sau dauna ce eventual are să-i se intimple, și nici a-i da concurs pentru evitarea ei, căci nici un text de lege nu mă obligă a veghea la conservarea intereselor vecinului meu, ori cât de însemnate ar fi ele ¹⁾.

Art. 998 C. civ. impune omului o singură obligație legală: *aceea de a nu vătămă drepturile și interesele altuia printr'un act pozitiv* (in comittendo), cu alte cuvinte *de a nu face rău altuia*. Binele însă nu e nimeni dator să-l facă în interesul altuia. Acțiunile desinteresate și altruiste sunt departe de a avea caracter obligator legal în dreptul modern; ele cel mult sunt lăsate la facultatea și libera apreciere a fie-căruia. Ast-fel fiind, acela care putând împiedica un act dăunător, l'a lăsat să se întimple, nu poate fi considerat ca vinovat pentru inacțiunea sa, din punctul de vedere legal, și nici poate fi obligat la repararea daunei ocazionate. Aci presumpția legală este că dauna a provenit din cauza greșelii și a lipsei de vigilență din partea victimei.

Din punctul de vedere moral, umanitar și filosofic, omisiunea sau neglijența de a înlătura dauna ce amenință pe un altul, evident că poate fi considerată ca o adevă-

1) Principiul stabilit de noi mai sus că adevărată dauna cauzată prin o omisiune nu este supusă reparațiunii de cât numai în cazul cînd s'a violat o obligație legală sau contractuală, este aplicabil în mod restrictiv numai la faptele negative, la inacțiuni. Cînd e vorba însă de fapte pozitive, doctrina admite că e supus reparațiunii nu numai prejudiciul cauzat prin un fapt contrar legilor (ilicît), ci și contrar *bunelor moravuri*. Așa de pildă faptul de a stabili în vecinătatea cuiva o casă de toleranță, chiar cu autorizarea primăriei, ar putea da loc la o acțiune pentru daunele materiale sau morale cauzate aceluia vecin. Chestiunea însă e controversată. Vezi Sourdat, vol. I, p. 566; T. Huc, vol. VIII, pag. 434; *Curierul Judiciar* din 1897. No. 29.

rată culpă. Cum însă dreptul civil modern nu recunoaște preceptelor morale și religioase caracter obligator legal, violarea lor (prin omisiune), ori cit de prejudiciabilă și ori cit de contrară bunelor moravuri ar fi, nu poate fi considerată ca delict civil și nu poate naște o acțiune în reparațiune.

Imprejurarea că dauna sau pericolul care amenință pe cine-va ar putea fi înlăturat cu prețul unei foarte mici deranjări și fără cel mai mic risic din partea mea, n'are nici o importanță în cauză. Mai mult încă, din punctul de vedere, strict juridic, sunt absolut indiferente motivele psihice subiective, care m'au determinat de a răminea rece și indiferent la priveliștea nenorocirii aproapelui meu. Puțin importă sub raportul legal, dacă atitudinea mea indiferentă față de primejduirea altuia provine pur și simplu din eroare, neglijență, naivitate, nepăsare, sau poate din dorința perversă de a vedea pe altul nenorocindu-se și a mă delecta chiar la priveliștea peirei lui.

Trec pe stradă și observ la casa vecină un început de incendiu, care în acel moment s'ar fi putut stinge cu multă ușurință. În loc să iau vre-o măsură în consecință, eu stau și privesc absolut nepăsător cum focul ea proporții tot mai mari, cum se comunică la acoperiș și cuprinde întregul edificiu. Atitudinea mea poate proveni din nepăsare, din răutate, sau poate chiar din dorința egoistă de a mă amusa la priveliștea sinistrului. Dacă de la început m'aș fi deranjat puțin, dacă aș fi dat alarma sau aș fi încunostiințat pe stăpînul casei despre izbucnirea incendiului, aceasta s'ar fi putut stinge și astfel s'ar fi evitat distrugerea imobilului. De și intenționat am omis să fac aceasta, totuși păgubașul nu mă va putea acționa înaintea justiției pentru a-i repara dauna suferită, căci eu nu eram dator să veghez la conservarea bunurilor sale, și nici un text de lege nu mă obliga să fac ceea ce voluntar sau invo-

luntar nu făcusem. Neexistind violare de lege, evident că nu poate exista culpă și responsabilitate.

Nu există nici o contradicție între cele spuse de noi aci și principiul emis mai sus, că cine-va este în culpă și deci răspunzător de daune cind, avind mai multe mijloace de a-și exercita dreptul său, alege înadins pe acela care e mai dăunător altuia. În acest din urmă caz individul devine răspunzător de daună pentru motivul că aceasta este rezultatul imediat și direct al propriei sale culpe, al relei sale voinți. Din contra, în ipotesa examinată de noi aci, omisiunea comisă nu constituie cauza originară și primitivă a daunei, ci aceasta e rezultatul direct al greșalei din partea proprietarului casei, care a omis de a lua precauțiunile necesare pentru evitarea incendiului, sau în definitiv dauna a putut proveni din faptul unei mâini criminale care a pus focul. Inacțiunea aceluia care n'a voit să înștiințeze pe proprietarul casei despre ivirea incendiului, sau n'a voit să ia el însuși inițiativa stingerii lui, evident că a putut influența asupra proporțiilor focului, dar numai ca o cauză accesorie, nesigură și secundară, în care nu se poate găsi bazele unei acțiuni în reparațiune.

Acestea sunt principiile nediscutabile, care guvernează materia responsabilității quasidelictuale provenite din culpa în omittendo, și cari sunt generalmente admise de doctrina și jurisprudența modernă.

În practică asemenea principii pot avea rezultatele cele mai detestabile și mai monstruoase, pot da loc la calamități sociale, la situații de acele în care dreptul să vie în flagrantă contradicție nu numai cu echitatea și morală, dar și cu cel mai elementar sentiment de bun simț, de umanitate, de cinste și de corectitudine.

Trec pe malul unei ape și văd că cine-va e în primejdie iminentă de a se îneca. Lingă țărnam se află o luntre cu care eu dindu-mi puțină osteneală, l'aș fi putut salva.

În loc să 'i întind o mână de ajutor eu privesc cu indiferență cum acel individ este înghițit de valuri¹⁾. Mă plimb pe terasamentul căii ferate și observ că într'un loc o șină e desprinsă: trecînd mai departe, vîd că trenul înaintează cu mare viteză în spre locul periculos. Dacă aș fi dat din timp semnal mașinistului, catastrofa s'ar fi putut de sigur evita. În loc să fac aceasta, eu rămîn impasibil, din care cauză trenul deraind, a curmat, sub dărămăturile sale, zece-cimi de vieți omenești. Știu că vecinului meu are să i se întîmple neapărat o mare nenorocire; dacă l'aș fi prevenit din timp, dînsul s'ar fi putut salva. Eu însă omit să fac aceasta.

Dacă presupunem acum că în toate aceste cazuri am fost determinat de intențiunea de a face rău altuia, sau de dorința de a mă distra la priveliștea deraierii sau a înecării, atunci evident că conduita mea devine nu numai contrară bunelor moravuri, dar chiar monstruos de imorală și antisocială. Și totuși în casurile arătate eu m'am menținut strict în marginile legilor, de acea conduita mea poate fi calificată ca fiind în acelaș timp pe deplin legală.

Asupra celor expuse aci toți autorii sunt de acord. Nici în dreptul roman, nici în dreptul pozitiv actual, simpla omisiune nu este considerată ca un fapt ilicit, care ar putea să dea naștere unui «delict de inerție»²⁾.

Demolombe și Proudhon zic că individul care n'a intervenit la salvarea din primejdie a vieții și averii altuia, sau nu l'a prevenit de nenorocirea ce are să i se în-

1) În vara anului 1899, cu ocaziunea înecării în apele Lotrului a regretatului avocat Dimitrie Kebapci, ziarele locale au comunicat faptul că pe cînd dînsul se lupta cu furia valurilor, doi țărani, perfecți înotători, stăteau pe țîrm și priveau cu nepăsare la priveliștea grozavă ce li se prezenta înaintea ochilor. Atitudinea acestor țărani s'a explicat atunci prin intențiunea ce ar fi avut ei de a fura lanțul cu ceasornicul de aur ce atîrna la hainele de pe țîrm ale decedatului.

2) Vezi Baudry, vol. II, pag. 1348. Thiry, vol. III, pag. 402. Marcadé, vol. V, art. 1382, No. 2 și 3; Aubry et Rau, vol. IV, pag. 746; Larombière, vol. V, art. 1382, 1383; Laurent vol. XX pag. 388.

timple, este fără îndoială un cetățean rău, un om cu inima impetrită. Conduita lui însă nu poate constitui un delict civil sau un quasidelict, și nici poate da loc la o acțiune în daune, pentru că el nu era ținut legalmente de a interveni ¹⁾.

Curtea de casație din Franța a decis în sensul că refuzul din partea unui hangiu de a da ospitalitate unui individ rătăcit, flămînd și în pericol de moarte, nu poate da loc la aplicarea art. 1382 Cod. francez (art. 998 Cod. nostru), ori cît de blamabil ar fi un asemenea act din punctul de vedere moral și social ²⁾.

Din toată doctrina, numai Toullier și Domat susțin contrarul.

După Toullier, acel ce comite o greșală de omisiune este presupus că ar fi el însuși autorul daunei întîmplate din cauza acestei omisiuni. «Prin cuvîntul *fait* din art. 1382 C. fr., zice acest autor, trebuie să înțelegem și greșala comisă de acela, care putînd împedica o acțiune vătămătoare, n'a făcut aceasta. În asemenea caz e presupus că ar fi el însăși autorul daunei, sau cel puțin că e un complice, că a participat la comiterea ei, și de aceea trebuie să răspundă civilmente».

După acest sistem, acela care, vîzînd că cine-va e atacat de tilhari, ar refusa să sară în ajutorul lui; acela care, vîzînd un început de incendiu la o casă vecină, a neglijat de a-l stinge, devine răspunzător față de victimă pentru rănile suferite, sau pentru arderea casei ³⁾.

Domat, pe care de almintrelea se razămă Toullier, susține acelaș principiu, dar cu oare care limitățiuni. «Acela care, avînd posibilitate, omite totuși a împedica o

1) Demolombe, vol. VIII, pag. 417; Proudhon, *Traité des droits d'usufruit, d'usage etc.*, vol. III, No. 1489.

2) Vezi Sourdat, *opera citată*, vol. I, pag. 569.

3) Toullier, vol. VI, pag. 117.

nenorocire ce s'ar putea întâmpla, zice acest autor, devine răspunzător, după împrejurări, de dauna ocazionată»¹⁾).

Părerile acestor doi autori au rămas absolut izolate și n'au putut exercita nici o înrîurire asupra dreptului pozitiv și asupra jurisprudenței instanțelor judecătorești.

Ne-am pune alătura de părerile lui Toullier și Domat, zice civilistul Demolombe, dacă ar trebui să decidem chestiunea după regulile moralei, după datoriile de umanitate și după caritatea creștină. Sfera și rolul nostru însă sunt cu totul diferite. După regulile dreptului pozitiv, simpla abstențiune nu poate constitui încă un delict sau quasidelict, și cine-va nu devine respunzător de daune față de un terțiu de cit atunci, cînd a omis a îndeplini o obligație legală sau o clausă contractuală²⁾.

1) Domat, *Lois civiles*, liv. 2, pag. 18.

Ciceron, în tratatul său *De officiis*, pune pe aceeași treaptă pe acela care face răul, cu acela care omite a l'impedica. Sunt două feluri de nelegiuiri, zice el, aceea pe care cine-va o face, și aceea pe care o lasă să se întimplă, putînd a o împedica.... Acela care nu sare în ajutorul celui oprimat și care nu se opune nelegiuirii, este tot atît de condamnabil, ca și acel ce și părăsește părinții, patria și amicii. Vezi și M. Desjardins, *Essai sur la morale de Cicéron*, pag. 125, 126, unde acest autor califică omisiunile ca un „delicte grave de inertie“. Cancelarul de L'Hospital, zice de asemenea că acțiunea este dată nu numai contra celui ce a pricinuit dauna, dar și contra tuturor aceluia cari avînd posibilitatea a o împedica, omit a face aceasta: „qui peut et n'empêche, pêche“. Vezi *Traité de la réforme, de la Justice*, pag. 70.

2) Demolombe, vol. VIII, pag. 415.

II

Excluderea faptelor altruiste din sfera sancțiunii legale.—Egoismul ca principiu predominant în actualul cod civil.—Protejarea de către legiuitor exclusiv numai a intereselor egoiste.—Morală socială a dreptului nostru civil.—Articolele 998 și 999 cod. civil și criteriul legal de conduită socială.—Legiuitorul nu crează din altruism un principiu obligator de activitate socială.—Altruismul necunoscut în Codul civil de cît sub forma lui negativă.—Conflictele dintre legalitate și moralitate.—Sfera imoralității delictuoase și nedelictuoase.—Consecințele dezaastroase ale sistemului preconizat de legiuitor.—Motivul pentru care legiuitorul a consacrat o asemenea stare de lucruri.—Dreptul și morală; raporturile lor reciproce.—Separațiunea dreptului de morală.—Precauțiunea legiuitorului de a nu atinge libertatea individuală.—Filosofia veacului trecut și concepția individualistă a dreptului.—Erorile acestei concepții.—Mișcarea filosofică și socială actuală și noua orientare în drept.

Din cele expuse în capitolul precedent, am putut constata în mod neîndoios că legiuitorul a exclus din sfera sancțiunii legale faptele altruiste, a evitat de a crea din altruism un principiu obligator de activitate socială, și de a-l impune ca normă călăuzătoare în raporturile reciproce dintre oameni.

Codul civil, prin multiplele sale dispozițiuni referitoare la drepturile personale, la drepturile familiare, la drepturile de proprietate, la drepturile succesoriale, la materia obligațiilor, a contractelor, a prescripției etc., a căutat să legitimizeze și să proteagă în mod exclusiv numai interesele egoiste ale individului, izvorîte din instinctul firesc al conservării de sine. În ce privește relațiile individului față de cei-alți membri ai societății, legiuitorul s'a ferit de a stabili aci un criteriu *positiv* de conduită socială, ca și cînd, în afară de instinctul de conservare proprie, omul, ca orî care ființă organică, n'ar avea un alt simț, tot atît de puternic, acel al conservării speciei.

Unica normă legală, pe care legiuitorul o statorni-

cește în această privință, este dispoziția art. 998 și cea a art. 999 Cod civil, a căror cuprins am văzut că se resumă la prescripția «de a nu face rău altuia». Acest principiu *negativ* sintetizează în sine întreaga morală socială a Codului nostru civil, întregul complex de îndatoriri ale omului față de aproapele său, violarea cărora atrage după sine sancțiunea legală (punitur, ne peccetur).

«Reține-te de a face rău altuia», — iată singura poruncă pe care ne-o dă legiuitorul, iată criteriul legal de conduită omenească.

Legiuitorul nu caută a sugera individului principiul binelui, *ca motiv pozitiv* îndemnător pentru faptele sale externe. Preocuparea de căpetenie și exclusivă a sa a fost, după cum se vede, de *a regula numai conflictele de egoism*, ivite între membrii societății. Practica binelui nu este obligatoare, căci cerințele legii sunt pe deplin satisfăcute cu atitudinea pasivă, nepăsătoare, indiferentă a omului, cu menținerea sa în marginele stricte ale *legalității*, care constă pur și simplu în stăpînirea pornirilor agresive, răutăcioase și avide față de aproapele. Atit, și nimic mai mult.

Altruismul nu e cunoscut dar Codului nostru civil, de cît cel mult sub forma lui *negativă*: de a nu face rău altuia. Faptele altruiste pozitive, precum sunt binefacerile, actele caritabile, îndatoririle și serviciile desinteresate, etc., nu e nimene ținut legalmente să le facă, chiar în casurile în care asemenea fapte sunt imperios reclamate de utilitatea socială, chiar cînd prin neefectuarea lor s'ar da loc la nenorociri și calamități iminente.

Deci, după sistemul Codului nostru civil și chiar a celui penal, ori de câte ori utilitatea socială vine în colisiune cu principiul legalității, cea dintâi trebuie tot-deauna sacrificată, dîndu-se preferință acestui din urmă. Interesele individuale sunt puse înaintea celor sociale.

Citeva exemple ne vor lămuri mai bine.

Ved, la câți-va pași de mine, un copil mic tirându-se la marginea unei fântini, în pericol de a cădea în ea. Nici un text de lege neobligându-mă de a-l retrage imediat de la marginea pericolului, pasivitatea și nepăsarea mea în asemenea caz e *perfect legală*. Nimene nu mă poate trage la răspundere de nenorocirea ce s'ar putea întâmpla; aceasta chiar în cazul când eu aș fi nutrit în mine sentimentul criminal de a vedea cu ochii peirea copilului. Potrivit principiului legal enunțat mai sus, singura obligațiune ce aș fi avut-o era de a nu împinge eu însumi pe copil în fântână !

Curentul apei este atât de puternic și primejdios într'un loc, în cit, chiar pentru un bun înotător, ar fi riscant să se scalde acolo. De și știu aceasta, eu neglijez însă să înștiințez pe cine-va, care voește să facă baie tocmai în acel loc. Știu că podul de peste riu e atât de slab, în cât ori ce călător s'ar aventura să treacă cu trăsura pe el, ar fi amenințat să piară în furia valurilor. Totuși eu nu voesc să pun în vedere aceasta unei persoane ce trece cu trăsura în spre acel pod. În ambele cazuri, atitudinea mea nepăsătoare este pe deplin legală, chiar dacă din cauza ei a urmat vre-o nenorocire ¹⁾.

Este invederat dar că scopul suprem pe care l'a urmărit legiuitorul a fost de a obține din partea individului nu moralitatea, ci *numai legalitatea*; aceasta încă de strictă interpretare. Și să nu uităm că legiuitorul inaugurează o asemenea stare de lucruri tocmai într'o epocă, în care din nenorocire, religia și morala au pierdut rolul lor de povățuitoare a faptelor omenești, în care tendința

1) Fapte de asemenea natură se pot întâmpla adese ori în zilele noastre, în care lupta înverșunată pentru existență și predominare a transformat pe oameni în bestii, împingând până la extrem dușmănia dintre ei; aceasta mai ales când e vorba de indivizi din același mediu social, dar aparținând unor rase deosebite.

este de a se guverna popoarele numai prin codice de legi !

Care este oare tipul cetățeanului normal și satisfăcător din punctul de vedere a cerințelor legii ?

La această întrebare să poate da următorul răspuns: egoistul, care se reține de a face acte nelegale și dăunătoare altuia, numai pentru motivul că asemenea acte sunt calificate de lege ca infracțiuni, și pentru că comiterea lor atrage după sine sancțiunea legii (pedeapsa penală, sau răspunderea de daune). Un ast-fel de cetățean, trăind strict conform prescripțiilor legii, *nu e obligat să-și înfrâneze în totul pornirile sale egoiste și avide, ci să le stăpânească numai întru atât, ca să nu cadă doar sub lovitura legii.* Ori de câte ori însă va fi indeajuns de viclean ca să poată evita o asemenea lovitură, sau mai bine zis ori de câte ori va ști să se strecoare prin canoanele legii, nimica nu'l împedecă de a fi fără milă și îndurare față de aproapele său¹⁾.

1) Nu credem să existe în altă parte indivizi, cărora să se potrivească mai bine caracteristica „cetățeanului suficient sub raportul legal“, cum se potrivește la noi în România unor anumite tipuri sociale. La noi, unde minciuna și fățarnicia este pretulindene: în presa zilnică, în raporturile sociale, în comerț etc., unde „politicianismul“ a pervertit caracterile, a smintit conștiințele și a destrăbălat adânc moravurile publice, este deajuns ca cine-va să nu fi infundat încă pușcăria, pentru ca să aibă dreptul să-și revandice în fie-care moment în ochii lumii calificativul de „cetățean onorabil și neprihănit“. Cine nu cunoaște cât de mare e numărul acelor, cari în viața lor s'au datat la speculațiunile cele mai neomenoase, la manoperile cele mai necinstite pentru a putea parveni la situații materiale avantajoase, dar cari toluși n'au putut fi trași la bară justiției, numai pentru că au știut să nu depășescă sfera „imoralității nedelictuoase“, cu alte cuvinte au știut să se mențină în marginile „legalității“ ? Și chiar dacă au la pasivul lor fapte delictuoase, cine ar îndrăzni însă să le scormoniască trecutul, să le conteste reputația de „oameni imaculați“ ce ș'o impun, când se știe cât de greu este de administrat înaiutea tribunalelor o dovadă legală, și la câte riscuri te expui ? Marele juriscult I. Von Ihering, în opera sa „La lutte pour le droit“ (pag. 104—105), are mare dreptate când observă că *teoria problemelor* din dreptul modern este una din aberațiunile cele mai funeste ce a putut exista vre odată. Să pare, zice el, că această teorie a fost născocită inadins pentru a se putea eluda dreptatea. Dacă toți debitorii pământului s'ar fi conjurat pentru a zădărnici drepturile victimelor și a creditorilor, n'ar fi putut să iscodească un mijloc mai ef-

Legiuirile în vigoare, civile sau penale, cer de la cetățeanul tip păzirea unui anumit «minimum de moralitate», consistând în a nu comite fapte de acelea cari pot întruni elementele legale ale delictului, și pot cădea sub sancțiunea legii. Formula «nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege», cuprinde bazele libertății civile ale individului și determină limitele înlăuntrul cărora el își poate manifesta fără jenă activitatea sa. Intre legiuitor și cetățeanul egoist pare a fi intervenit următoarea convențiune tacită: Dacă vei face cutare sau cutare faptă, calificată de lege ca delictuoasă, ai să fii tras la răspundere. În afară însă de această sferă a imoralității delictuoase, care bine înțeles este de strictă interpretare, ești liber să faci ori ce îți place, căci legea nu are a se amesteca în sfera imoralității nedelictuoase.

Cu chipul acesta, legea neavând dreptul a cere de la cetățeanul tip mai mult de cât îndeplinirea acelu «minimum de moralitate» de strictă interpretare, evident că s'a tăiat prin aceasta posibilitatea ori-cărei înriuriri educative asupra indivizilor.

Dreptul pozitiv nu este în stare să facă pe om mai

cace în această privință, de cât acela pe care jurisprudența noastră l'a inventat prin faimoasa teorie a probelor. Nu mai insist asupra abuzului înfricoșat ce se face aci cu dreptul, sub masca bine înțeles a „legalității”. Una însă n'o pot înăbuși în mine: *vai de acuzator în proces, ferice de acuzat!* Datornicul, nu creditorul e acela pe care teoria probelor crede că trebuie să 'l apere. Mai bine să indure nedreptatea pe față o sută de creditori, de cât să fie un singur debitor tratat cum-va cam aspru!... Ce abis de depravare a simțimentului simplu și sanătos de dreptate,—când te cobori în literatura acestei teorii! Ai crede că te găsești în societatea unor castrați morali.

Arare ori întâlnești acum justițiabili, cari să nu fie conștienți de avantajele pe cari legea le oferă situației debitorului sau acuzatului, cari să nu știe că, din punctul de vedere al legalității, dreptatea este pe partea nu a aceluia ce în adevăr o are, ci a aceluia care o poate dovedi, după procedura formală a probelor. Până și omul de la țară, cînd îl inculpi ca autor al vre unui fapt, îți răspunde azi „ce mă năpăstuești domnule? M'ai prins, m'ai dovedit”? El îți spune de-a-dreptul că buna credință și nevinovăția lui se presupune de drept, până când contrariul nu va fi deplin dovedit.

bun, mai moral, sau să îndrepte moravurile sociale, pentru că îi e închisă calea orî cărui control mai adinc în activitatea individuală, îi este interzis a se atinge din sfera imoralităţii nedelictuoase; aceasta din urmă interesând numai conştiinţa personală a omului, pe care el e suveran absolut.

Uşor e de înţeles că o atare concepţie a conduitei şi a raporturilor individuale este unilaterală şi eronată, şi că bazele pe care legiuitorul a voit să zidească viaţa noastră socială sunt şubrede şi nesănătoase.

Legiuirile cari proclamă sus şi tare asemenea principii nu numai că nu pot contribui la înblânzirea moravurilor, la desvoltarea sentimentului de umanitate şi de solidaritate socială, dar din contra sunt menite a înăduşi orice avint nobil şi desinteresat, a spori chiar înrăutăţirea şi aviditatea omenească. De sigur numai bună nu se va putea chema organizarea acelei societăţi ai cărei membri în raporturile lor reciproce vor căuta să se ţină strict numai în marginele legalităţii, vor socoti că singura lor obligaţiune faţă de aproapele constă pur şi simplu în a nu-i face rău, în a-şi reprima faţă de el pornirile egoiste şi agresive.

Omul, despre a cărui conduită socială nu se poate zice alt ceva de cât că e strict legală, care nu-şi poate însuşi alt merit de cât că a observat «minimum de moralitate» impus de lege, nici într'un cas nu poate fi un om ireproşabil din punctul de vedere al cinstei şi corectitudinii¹⁾. Cel mult purtarea unui asemenea individ ar putea fi calificată de *quasi-morală*²⁾. Nu e oare de o mie de ori

1) Expresiunea „minimum de moralitate“ este inventată de marele criminalist german Fr. Liszt. Ea ar putea însă foarte bine fi înlocuită prin expresiunea „maximum de precauţiune“ a omului vicelan, care ştie să evite responsabilitatea legală, îndosindu-se totdeauna după textele legii. Vezi Liszt, *Lehrbuch des deutschen Strafrechts*, ediţia a zecea, pag. 65.

2) Cunoscutul scriitor englez Sutherland, în cartea sa intitulată „*The origin and growth of the moral instinct*“, London vol. II, pag. 116, divizând motivele de activitate socială în *etice* şi *legale*, califică pe aceste din urmă de *quasi-morale* (quasi-moral impulses).

mai condamnabil și mai primejdios individul care cu intențiune perversă n'a voit să retragă copilul de la marginea pericolului, de cât deținutul care zace în închisoare pentru că a comis delictul împins de necesitate ?

* * *

Pentru a se justifica o asemenea stare de lucruri, consacrată de legiutor, s'a invocat două motive.

S'a spus mai întâi că legiutorul n'a impus ca obligatorii oare cari îndatoriri de conștiință, reclamate de utilitatea socială, pentru că a voit să stabilească odată pentru tot-dea-una o limită neschimbată între *drept* și *morală*, a voit să creeze un criteriu sigur de distincțiune între obligațiunile legale și îndatoririle pur de conștiință, aplicând sancțiunea legii numai celor dintâi, ear pe aceste din urmă lăsându-le la libera apreciere a fie căruia.

Cu chipul acesta legiutorul ar fi izbutit să curme starea de lucruri existentă în evul mediu, când dreptul canonic avea putere legală, și infrațiunile morale erau pedepsite în acelaș mod ca și infrațiunile de drept comun¹⁾.

1) În dreptul canonic omisiunile și neglijențele, reprobabile din punctul de vedere al moralei creștine, constituiesc un delict. Așa de pildă scriitorul bisericesc Lactanțiu zice: *qui enim non repellit a socio injuriam, si potest, tam est invitio, quam ille, qui fecit*; ear în alt loc afirmă pur și simplu: *qui succurrere perituro potest, si non succurrerit, occidit*, adică: acel care, avind posibilitate, n'a sărit în ajutorul altuia, aflat în pericol de moarte este în realitate un ucigaș. Vezi Louis Kahn. *Etude sur le délit et la peine en droit canon*, 1898, pag. 112; Briland, *Principes du droit ecclésiastique*, 1897, pag. 318 și urmât.

Dispozițiunile dreptului canonic n'au rămas fără înfruire binefăcătoare asupra dreptului pozitiv. Așa vechiul drept german admitea în totul principiile moralei creștine în privința obligațiunei de a veni în ajutorul altuia. În veacul al 17-lea, în Elveția, un individ a fost condamnat la tortură, pentru că n'a sărit de a salva niște naufragiați din riul Aar, de și avea posibilitate a face aceasta, fiind un bun înolător. Jurisconsultul Gaudinnus zicea: „Etenim si morte potuisti hominem liberare et non liberasti, occidisse videris; et licet forsitan non deberes eadem poena, qua delinquens puniri, tamen es paulo minori poena multandus.—În vechile noastre legiuri exista de asemenea obligațiunea de a veni în ajutorul altuia, mai ales când

Separățiunea dreptului de morală, iată dar idolul la care s'a închinat legiuitorul frances, când a exclus de sfera sancțiunei legale faptele altruiste reclamate de utilitatea socială.

Acest motiv însă nu mi se pare serios, pentru că, în definitiv, ori cât s'ar căuta să se separe dreptul de morală, totuși aceste două discipline nu pot rămânea isolate una de alta; din contra, între ele trebuie să existe o permanentă reciprocitate ¹⁾.

Istoria dreptului demonstrează că limita despărțitoare între domeniul acestei științi și între morală, se schimbă mereu în sensul că dreptul face adesea ori incursiuni în domeniul moralei, pentru a-și însuși oare cari principii, reclamate de noile necesități sociale, și a le transforma în legi positive. Așa de exemplu usura și clausa penală, cari altă dată erau considerate numai ca fapte imorale, repro-

era vorba de vre o rudă. Pravilele lui Vasile Lupu, la paragraful despre „cercetarea ucigătorilor de oameni ce li se cade după deala lor” obligă pe erede de a căuta cu doctori buni, la casuri de boală, pe testator, sub pedeapsa de a perde dreptul la clironomie, rămânind toată averea domnului țerei. De asemenea bărbatul „care nu va chema vraci la boala muierei lui și să-i cumpere de tot felul de vracevanii și de altele de toate bucafele ce 'i vor trebui, și de va muri atuncea dintr'acea boală, perdeva bărbatul tot venitul ce va avea de pe ocinele muerei. Vezi *Pravilele lui Vasile Lupu*, editate de Gh. Sion, pag. 44. In ce privește înriurirea exercitată de dreptul canonic asupra legiurilor moderne, se poate consulta: D'Espinay, *De l'influence du droit canonique sur la législation française*, 1856, pag. 117—184; Huc, *De l'influence du droit canonique sur la législation criminelle*, pag. 441—466, in *Revue critique de législation et de jurisprudence*, vol. XIII.

1) Cel dintai care științificește a separat dreptul de morală este filosoful Em. Kant. După ce în opera sa „*Critique de la raison pratique*” așterne bazele fundamentale a acestor două științi, consacără apoi fie-căreia die ele câte o lucrare specială. Așa în „*Eléments métaphysiques de la doctrine du droit*” el restringe domeniul dreptului numai la reglementarea faptelor externe ale omului, pe când în „*Eléments métaphysiques de la doctrine de la vertu*”, susține că sfera moralei nu poate cupinde de cât reglementarea acțiunilor interne. Cu toate acestea Kant nu înțelege a separa definitiv una de alta aceste două științi. Faptele externe, zice el, n'au prin ele însăși o valoare juridică reală, de cât numai dacă ținem samă de motivele subiective psihice cari le-au determinat, adică dacă le punem în legătură cu actele interne, cari fac parte din domeniul moralei.

bate de dreptul canonic, în timpul din urmă au fost admise în dreptul pozitiv, căpătînd sancțiune legală.

Se poate întîmpla ca oscilarea limitei dintre drept și morală să se facă foarte încet. Dreptul, fiind un produs nu numai al inteligenței, ci și al voinței, e natural ca tranziția de la o stare de lucruri la alta să nu poată avea loc de cît cu oare care greutate și întîrziere. Intocmirile vechi, moștenite prin tradiție de la străbuni, nu pot fi înlocuite prin altele noi, de cît atunci cînd devin cu totul netrebnice, cînd cad doborîte în lupta cu noile cerinți ale vieții. În acest proces de prefacere a dreptului pozitiv, rolul principal îl joacă idealul de orientare morală al omenirii din epoca dată, temperamentul și caracterul rasei, precum și evenimentele sociale prin care trecem.

Ori cum ar fi e netăgăduit faptul, că cu cît sentimentele altruiste sporesc într'un popor la o epocă dată, cu atît dreptul pozitiv al acelu popor împrumută tot mai multe elemente din morală. Din această cauză dreptul și morala nu pot fi definitiv separate una de alta nici o dată.

«Obiectele acestor două științi, zice academicianul E. Beaussire, sunt unite nu numai prin raporturile lor strînse, dar și prin dependența lor reciprocă. Ar fi periculos să le izolăm ; după cum ar fi iarăși periculos să le confundăm¹⁾. În primul caz, dreptul ar ajunge la principiul că el trebuie să rămînă indiferent față de cerințele moralei, mîrginindu-și sfera sa de activitate numai la delimitarea libertății externe a oamenilor, fără a se preocupa cîtuși de puțin dacă aceștia se folosesc sau nu de libertatea lor conform prescripțiunilor moralei ; în al doilea caz, dreptul ar căuta să îngereze asupra conștiinței individuale, ar pretinde să

1) Vezi Emile Beaussire, *Les Principes du Droit*, Paris, 1888, pag. 25 și urm. Asupra raporturilor dreptului cu morala se poate consulta și Paul Janet, *Science politique dans ses rapports avec la morale*, asemenea și Herbert Spencer, *Les bases de la morale évolutioniste*, ediția a șasea, 1895.

reglementeze valoarea morală a tuturor acțiunilor omenești, chiar a celor mai intime, ceea ce iarăși este inadmisibil.

Al doilea motiv, pentru care legiuitorul a exclus din sfera sancțiunii legale faptele altruiste, ar fi acela că el s'a ferit de a aduce vre-o știrbire dreptului sacru și inviolabil de libertate individuală, care, împreună cu cele-l'alte drepturi naturale, ar *avea o valoare absolută*, alcătuind elementul cel mai esențial al personalității omenești.

Pentru a înțelege însă mai bine acest motiv și pentru a demonstra în acelaș timp netemeinicia lui, este de neapărată nevoie să intrăm în o analiză mai adincă a spiritului de care e pătruns în această privință întregul Cod civil, și să cercetăm ideile filosofice, principiile de întocmire socială cari au inspirat pe legiuitor.

Să știe că Codul civil francez, care a servit de prototip legiuirii noastre, a fost redactat la începutul veacului trecut, adecă în urma marilor frământări politice și sociale, cari au avut loc în epoca revoluției franceze. Ast-fel fiind, nu mai poate rămânea îndoială că principiile codului civil, cari guvernă în special materia raporturilor legale dintre indivizi și responsabilitatea delictuală, au fost formulate de legiuitor sub înriurirea ideilor noi sociale, cari agitau spiritele în acel timp, și cari la rîndul lor răsărise din teoriile filosofice ale veacului al XVIII.

Filosofia veacului al XVIII, în explicarea fenomenelor sociale, pléacă de la teoria originii mecanice a societății, adecă de la ideia că societatea omenească s'a întocmit pe basa consimțimentului mutual al indivizilor, cari renunțînd la starea lor primitivă de libertate absolută (*bellum omnium contra omnes*) s'au hotărît a-și înjgheba o viață socială colectivă¹⁾. Societatea omenească represintă

1) Sintesa acestei teorii o găsim în „Contractul social” a lui J. J. Rousseau, care a și servit ca bază de orientare marilor reforma-

dar un agregat de ființi autonome, cari de bună voea lor s'au decis a-și mărgini, în anumite limite, drepturile lor primitive absolute, legându-se printr'un contract reciproc.

Individul, intrînd în viața socială, ș'a menținut totuși din autonomia sa anterioară o anumită sferă de drepturi inalienabile, dintre cari dreptul de libertate, de conservare a persoanei și a bunurilor sale sunt cele mai însemnate ¹⁾.

După acest sistem, individul formează factorul principal al colectivității sociale; el nu reprezintă un element subaltern, un produs al mediului social, ci societatea însăși este rezultatul voinței indivizilor. Dreptul nu este alt ceva de cît un complex de norme, cari reglementează exercitarea în afară a libertății fie cărui membru al societății și determină sfera *obiectivă* de manifestare a voinței și a intereselor sale. Ordinea socială constă în observarea ca nu cum-va vre-un individ să depășască marginile contractului social și să facă vre-o incursiune agresivă în sfera dreptului și libertății altuia.

Cînd e vorba însă de sfera psihică subiectivă a voinței individuale, aci chestiunea se schimbă cu totul. În această privință individul n'a renunțat la libertatea lui primitivă absolută. De aceea în domeniul psihic subiectiv voința individului domnește ca un suveran absolut. Nimenea n'are dreptul să-i ceară socoteală sub impulsivitatea căror motive lăuntrice a lucrat în cutare sau cutare chestiune, cum se folosește de libertatea ce i-o garantează legea, în ce scopuri o întrebuițează și dacă aceste scopuri corespund sau nu idealurilor morale și intereselor superioare

tori și legiuitori din epoca revoluțiunii franceze. Vezi Alfred Fouillée, *L'idée moderne du droit*, pag. 79; Ch. Beudant, *Le droit individuel et l'état*, pag. 235 și următ.

1) Din această ordine de idei a răsărit faimoasa și mult trimbitata „Declarațiune a drepturilor omului și cetățeanului“, cuprinsă în Constituțiunea din 3—14 Septembrie 1791. Vezi Dalloz, *Repertoire*, vol. I, pag. 2.

ale societății. Toate aceste sunt lucruri, cari fac parte din sfera subiectivă a libertății individului și privesc exclusiv forul intern al conștiinței sale, iar societatea n'are dreptul a-l trage la răspundere, chiar cînd a lucrat în detrimentul ei, destul numai să nu fi călcat marginile formale ale legii.

De aci necesitatea de a se separa dreptul de morală și de a se zice că la interpretarea și aplicarea legilor fie civile sau penale nu trebuie să se țină seamă de principiile moralei. Aci însă începe partea detestabilă a sistemului. Căci dacă e așa, dacă admitem că dreptul trebuie să rămîna indiferent față de cerințele moralei, apoi inevitabil trebuie să recunoaștem caracterul de legalitate chiar și actelor imorale, ori de cîte ori individul n'a depășit marginile formale ale legii (imoralitatea nedelictuoasă), sau, întrebuițînd o expresiune cunoscută avocaților noștri, ori de cîte ori individul a fost îndestul de șiret ca să se strecoare frumușel printre articolele legii. Cele mai înalte idealuri morale trebuiesc, după acest sistem, să cedeze locul, să fie sacrificate înaintea cerințelor formale ale legii.

În atari condițiuni se poate întîmpla adese ori că aplicarea riguroasă a normelor de drept să dea loc la cea mai mare nedreptate: *summum jus, summa injuria*. Cîte fapte odioase scapă astăzi de sancțiunea legii numai din cauză că nu întrunesc unul din elementele formale ale infracțiunii!

Din acest punct de vedere dreptul pozitiv capătă o nuanță pur formalistă: de a garanta exercitarea obiectivă mecanică a drepturilor și libertății individului, fără a se preocupa cituși de puțin de valoarea și conținutul moral al acestei libertăți. Cum însă cel mai important dintre aceste drepturi, am văzut, că este dreptul de conservare a persoanei și a bunurilor sale (drepturile personale și reale), de aceea legiuitorul francez s'a mărginit a legifera (prin art. 998 și 999 C. civ.) numai obligațiunea *de a nu aduce*

vre-o vătămare altuia, adică de a-i respecta viața și bunurile sale, fără a impune în acelaș timp ca obligatoare faptele altruiste, cel puțin în casurile urgente, cind asemenea fapte sunt reclamate de utilitatea socială. Și aceasta din cauză că practica binelui privește conștiința personală a fie cărui individ, care trebuie să rămână liberă și fără constrângere din afară.

Iată pentru ce dreptul ast-fel cum se interpretă de jurisprudența modernă presintă un caracter egoist, ultra individualist și de multe ori chiar antisocial.

Să ilustrăm argumentarea noastră prin citeva exemple.

Trec indiferent pe lângă un bolnav în agonia morței, fără a-i arăta cel mai mic ajutor; observ la marginea prăpăstiei un om în stare de completă beție, fără să-l retrag de la acel loc periculos; întilnesc în pădure un om rățăcit amenințat a peri de foame și frig, fără să-i indic calea adevărată. Ori ce nenorocire s'ar întâmpla în asemenea cazuri, eu nu pot fi răspunzător, pentru că datoria de a face bine altuia e lăsată la libera mea apreciere. Individul are dreptul să ceară de la altul numai de a nu-i face rău, de a-i respecta viața și bunurile sale. Respectul poate ori cine să-l ceară în mod imperios; bine-facerea trebuie s'o implore cu umilință.

Un critic modern observă cu multă ironie, dar în acelaș timp cu perfectă dreptate, că pentru a înțelege principiul raporturilor legale dintre membrii societăței, consacrat de legiuitorul francez, trebuie să plecăm de la acea stare primitivă de desagregare și incoherență, pe care filosofi naturaliști ai veacului al XVIII o presupuneau că a existat înainte de înjgheburile primelor societăți omenești (înainte de formarea «contractului social»), și care e caracterisată cu denumirea de «bellum omnium contra omnes». În această stare primitivă norma care guverna raporturile individuale era «*homo homini lupus est*». În urmă lupii,

pentru ca să poată întocmi o viață socială comună, s'au hotărât să-și pue unul altuia botniță, impunindu-și reciproc obligațiunea *de a nu face rău altuia*, sub pedeapsă de a fi trași la răspundere. Cu chipul acesta s'a legiferat acel egoism animalic, care limitează pe fie care numai întru atit ca să nu poată face rău altuia, și pe care 'l găsim în opera marilor legiuitori ai revoluțiunei franceze.

O asemenea concepție a raporturilor individuale s'a caracterisat cu drept cuvint în filosofia contimporană cu denumirea de *individualism*.

Individualismul, răsărit din frământările de idei ale marei revoluțiuni franceze, a alcătuit în tot decursul veacului al XIX idealul măreț al civilizațiunei burgheze; el a domnit pînă în timpul din urmă în filosofie, în drept, în economia politică, în literatură, etc., fiind considerat ca ultima expresiune a științei sociale.

Pe terenul pur teoretic, concepția individualistă a luat o fasă exagerată în operele cîtor-va scriitori moderni, precum de pildă e Herbert Spencer, care în lucrarea sa recentă *L'Individu contre L'Etat* (Man versus State), combate sub ori ce formă asistența publică sau privată.

În operele ultimului filosof german Nietzsche individualismul a ajuns la proporții chiar monstruoase. În lume zice acest filosof, trebuie să domnească dreptul celui mai tare, dreptul așa zisului *supra-om* (der ueber Mensch), care e caracterisat printr'o individualitate puternică și represintă aristocrația rasei omenești. Supra-omul este desprețuitor și crud față de acei ce nu-s de o potrivă cu el, urînd comunitatea cu mulțimea. Pentru acești reprezentanți ai omenirei nu există puterea tradițiunei și nici respectul de persoara și bunurile altuia; ei sunt stăpîni și-și crează după propriul lor plac normele morale, pe care au să le urmeze; ei nu se uită la canoanele de prin cărți, pentru dînșii nu există simțul istoric al dreptăței. Morala din zi-

lele noastre, care propovăduiește milă pentru cei slabi, respect față de persoana altuia, e o morală pentru sclavi și neputincioși, căci numai aceștia cer misericordie; numai cei fără voință și individualitate caută sprijin în voința altora. Omul trebuie să fie rău, căci răutatea este cea mai mare putere a lui: Plăcerea egoistă a trupului și a sufletului să chieamă «virtute»¹⁾.

* * *

Din cele expuse mai sus ușor se poate vedea că teoria dreptului absolut și inviolabil de libertate individuală este o adevărată rătăcire, care după ce a amețit mult timp capetele legislatorilor din Europa, a trebuit în cele din urmă să cadă sub propria ei excentricitate, împreună cu întreaga doctrină a originii contractuale a societății.

Ca o reacție contra erorilor și exagerațiilor vechiului sistem, apare pe terenul sociologiei teoria nouă a școlii organice, care explică cu totul în alt mod atit originea societății, cât și chestiunea drepturilor naturale ale omului.

După această teorie, originea vieții sociale nu mai este contractul; societatea nu constituie o întocmire datorită acordului voințelor unor ființi autonome, ci e resulta-

1) Vezi *Pages Choisies* de Frédéric Nietzsche, publiées par Henri Albert, 1903, pag. 114—119. Oamenii de azi socotesc ca bunuri morale acea ce convine mulțimei și intereselor ei. Aceasta însă e o părere falsă. După Nietzsche, religiuinea creștină și curentul umanitar modern înșamnă rășcoala sclavilor în morală; triumful creștinismului, e triumful moralei sclavilor. Aceași părere are el și despre democratism. Drepturile politice și economice cerute de democrați i s'au părut a fi semnele unei noi revolte pe care sclavii o pregătesc acum pe alt teren, după ce au triumfat în morală prin creștinism. Nu altruismul și mila pentru cei suferinzi, zice el, a contribuit la propășirea și mărirea plantei-om, ci din contra noi credem că tocmai asprimea, violența, selavia, frica, violenția, stoicismul, rătăcirile și drăciile de tot soiul, tot ce e rău, îngrozitor, tiranic, rapitor, au servit spre înăltarea speciei om mai mult de cit celelalte condițiuni. Vezi Fr. Nietzsche, *Par de la le Bien et le Mal*, pag. 56; asemenea și C. Rădulescu-Motru, *Fr. W. Nietzsche. viața și operele sale*, pag. 45, 46.

mul necesar și inevitabil al propriilor însușiri firești ale omului.

Sociologia dovedește că oamenii primitivi în starea lor naturală n'au trăit rătăcind singurateci și izolați unul de altul pe întinsele continente ale pământului, nu s'au bucurat de acea autonomie și libertate nețărmurită, pe care au visat-o filosofii veacului al XVIII. Din contra, chiar din primul moment oamenii apar în lume ca ființe sociale prin excelență, ducînd o viață colectivă de familie și trib, și deci aflîndu-se între ei în strînsă dependență și subordonare reciprocă.

Dacă e așa atunci voința individuală nu mai e factorul principal, care a determinat întocmirea socială. Din contra, individul e subordonat acesteia, căci nu reprezintă alt ceva de cît un produs necesar și firesc al organismului social, în care rolul său e echivalent cu acel al unei simple celule din organismul animal. Așa dar tendința teoriei organice este de a supune pe individ societății, iar nu vice-versa¹⁾.

O dată cu căderea teoriei contractuale, s'a schimbat cu desăvîrșire și chestiunea drepturilor naturale ale omului și în special chestiunea libertății individuale. De astă dată s'a văzut cît de mult s'a abuzat de cuvîntul libertate în drept și mai ales în științele politice.

Pentru întia oară să face deosebire tranșantă între libertatea înțeleasă în sens pur filosofic și libertatea înțeleasă din punct de vedere social, înlăturîndu-se posibilitatea ori-cărei confuziuni a acestor două acceptațiuni a aceluiaș cuvînt. În primul caz libertatea are în adevăr o valoare absolută, pe cînd în cazul al doilea înțelesul cuvîntului libertate este foarte relativ și mărginit.

1) Reprezentanții cei mai însemnați ai acestei teorii sunt H. Spencer, *Principes de Sociologie*; Lilienfeld, *Gedanken über die Socialwissenschaft der Zukunft*, 1879; Schäffle, *Bau und Leben des socialen Körpers*, 1881.

Cînd e vorba de determinarea libertății individuale, adecă de precisarea unei stări de fapt a indivizilor cari trăesc în societate, aci libertatea nu mai poate fi înțeleasă de cit în sensul din urmă, adecă în sens riguros social. Marea greșeală a legislatorilor revoluției franceze constă tocmai în faptul că ei, deducînd toate principiile dreptului exclusiv numai din rațiune, au stabilit și legiferat raporturile dintre membrii societății pe basa noțiunii vagi a libertății înțeleasă din punct de vedere filosofic.

Dacă e așa, atunci evident că teoria tradițională clasică despre «drepturile absolute ale omului și ale cetățeanului» trebuie dată la o parte. În locul ei apare concepția socială a dreptului, după care «drepturi absolute», în sensul tehnic al cuvîntului, nu există; ele nu mai formează niște norme intangibile ca altă dată.

Noțiunea însăși de «drept absolut» este o noțiune neexactă în sine și anti-socială. Individul care trăește în mediul social nu poate pretinde să i se recunoască și să-și exercite oare cari drepturi personale, de cit într'o anumită măsură, anume ca ele să nu vie în colisiune cu scopurile superioare ale societății¹⁾.

După noua concepție sociologică, dreptul nu mai este un complex de norme destinate a reglementa numai exercitarea libertății și intereselor particulare ale indivizilor; din contra el trebuie să aibă în vedere în primul loc garantarea conviețuirii sociale, cu alte cuvinte urmărește

1) Un asemenea mod de înțelegere a dreptului este adoptat și de unii comentatori mai noi ai Códului francez, precum sunt M. Planiol și R. Saleilles. „A fost o mare eroare, zice Planiol, de a se considera oare cari drepturi, precum e dreptul de libertate și de proprietate, ca avînd o valoare absolută. Ideea de drept absolut este o subtilitate, care implică în sine o concepție anti-socială și neexactă“. Vezi M. Planiol, *opera citată*, vol. II, No. 908 și 909; R. Saleilles, *oper. cit.*, pag. 372; Vezi de asemenea și *Noțiunea dreptului subiectiv și obiectiv*, de Em. Antone-cu, studiu publicat în *Revista de drept și Sociologie*, No. 1 și 2 pe anul 1902.

protejarea acelor interese cari corespund atit utilităţii sociale, cit şi sentimentului de dreptate.

In acelaş timp rolul dreptului nu poate fi mărginit numai la aprecierea externă, pur formală a acţiunilor omeneşti, fără a ţinea seamă de caracterul lor intrinsec, de valoarea lor morală. De aci necesitatea unei noi apropieri între drept şi morală. Concepţia sociologică a dreptului nu numai că nu admite ca dreptul să rămână indiferent faţă de cerinţele moralei, dar din contra tinde al subordona aceştia ¹⁾.

Pe de altă parte dacă e adevărat că viaţa socială nu derivă din contract, ci e rezultatul fatal al necesităţilor organice ale firei omeneşti, dacă starea naturală a oamenilor nu e o stare de individualizare şi de autonomie personală, ci din contra o stare de dependenţă şi subordonare reciprocă, atunci evident că dreptul pozitiv nu se poate mărgini simplu numai la legitimarea intereselor egoiste ale indivizilor, nu poate reduce relaţiile lor mutuale exclusiv la obligaţia negativă de a nu face rău altuia ²⁾.

1) Cel dintii care a încercat această nouă apropiere între drept şi morală este filosoful Hegel. El susţine că scopul dreptului este realizarea principiilor moralei, cari cu chipul acesta părăsesc sfera lor subiectivă şi trec în cea obiectivă. De aceeaşi părere sunt şi autorii recentii Iellinek şi Wallaschek, cari afirmă că raporturile dintre drept şi morală sunt echivalente cu acele ce există între formă şi cuprinsul ei. Morala indică idealurile activităţii omeneşti, iar dreptul reprezintă încercarea de realizare a acestor idealuri. Vezi Iellinek, *Die sozialistische Bedeutung von Recht, Unrecht und Strafe*, 1888, pag. 42; Wallaschek, *Studien zur Rechtsphilosophie*, 1898, pag. 52; Balts, *Les fondements de la morale et de droit*, 1890, pag. 119.

2) Teoria mecanică (contractuală) a societăţii este astăzi căzută definitiv şi nu prezintă de cît doar importanţă istorică. In sociologia actuală, mai ales după aplicarea în domeniul ei a metodelor formulate de biologie, domneşte în mod exclusiv teoria organică, care am văzut că a apărut ca o reacţie contra erorilor interpretării mecanice a fenomenelor sociale. In timpul din urmă însă, din cauza oare căror exageraţiuni a teoriei organice, a apărut pe orizontul filosofiei, o nouă încercare de reînviere a vechei teorii mecanice, sau mai bine zis, o încercare de reconciliare a acestei teorii cu teoria organică. Representantul acestei încercări este actualul filosof *Alfred Fouillée*. In renumita sa operă *La science sociale contemporaine*, Fouillée emite părerea că societatea, de şi la obişia sa nu este un

Indiferența și pasivitatea individului, față de ceilalți membri ai speciei sale, nu poate fi justificată pentru rațiunea foarte simplă că interesele lor sociale sunt comune și solidare. Toate bunurile materiale și morale, de care omul se bucură în viață, le datorește în mod principal traiului său în societate. Din acest punct de vedere putem zice că fie care din noi este debitorul colectivității sociale.

Dacă este așa atunci evident că ori care membru al acestei colectivități are dreptul a cere de la aproapele său nu numai un respect negativ și steril a vieții și a bunurilor sale, ci și unele servicii pozitive, cel puțin în cazuri de acelea (calamități, nenorociri), în cari societatea, care e obligată a veghea la conservarea bunurilor membrilor sei, nu poate veni imediat în ajutorul celui aflat în primejdie. Văd că cine-va e atacat de făcători de rele și societatea, prin persoana agenților puterii publice, nu-i poate procura ajutor urgent. În asemenea caz, eu nu pot rămânea spectator, impasibil, ci, dacă am posibilitate și fără a'mi compromite propriile mele interese, trebuie să fiu obligat a interveni la salvarea bunurilor aproapelui meu, pentru că utilitatea socială reclamă aceasta.

Principiul preconisat de Codul actual, că «nimene nu este obligat a veghea la conservarea bunurilor altuia», nu mai corespunde noilor concepții doctrinale, și deci trebuie înlocuit prin alt principiu diametral opus, că adecă «fie care este obligat a veghea la conservarea bunurilor al-

contract, ci este în adevăr un produs organic al însușirilor firești ale omului, totuși procesul de evoluție treptată a societății constă tocmai în tendința de a se desbrăca de caracterul ei primitiv organic și a deveni un produs al voinței omenești, cu alte cuvinte, a deveni, după propria sa expresiune, un *organism contractual*. Aceași idee o exprimă un alt scriitor modern, dar numai sub o altă formă. Societatea, zice Keref, în procesul său continuu de dezvoltare, tinde a nu mai fi un fenomen natural, ci a deveni un produs al artei omenești. Vezi Korkounof, *Théorie générale du droit*, Paris, 1903, pag. 187; Gumplowicz, *Grundris der Sociologie*, 1884, pag. 85.

tuia, întru cât prin aceasta nu-și periclitează propriile sale interese».

Iată cum ș'au făcut loc în domeniul dreptului tendințele altruiste de solidaritate socială, principiile noi de colaborare reciprocă, care astăzi năzuiesc a prinde tot mai mult teren și a combate pornirile individualiste și anti-sociale încuibate în jurisprudența modernă.

Obirșia acestui curent salutar de prefacere și regenerare a științei dreptului o găsim, precum am văzut, în mișcarea filosofică și sociologică contemporană.

În legislație asemenea principii sunt introduse de către noul legiuitor german.

III

Altruismul, ca principiu obligator, preconizat pentru întâia oară de legiuirea civilă germană.—Articolul 826 din noul cod german.—Problema altruismului legal în noua doctrină germană.—Noțiunea delictului civil în doctrina și jurisprudența germană.—Teoria bunelor moravuri.—Opinia publică ca criteriu al bunelor moravuri.—Sistemul civilistului Marcel Planiol și critica lui.

Altruismul pentru întâia oară este introdus în Codul civil, ca normă obligatoare, de către legiuitorul german actual. La capitolul «despre delict» din acest Cod, găsim articolul 826 conceput în termenii următori: «Wer in einer gegen die guten Sitten verstossenden Weise einem Anderen vorsätzlich Schaden zufügt, ist dem Anderen zum Ersatze des Schadens verpflichtet». Iată și traducerea lui românească: *Ori cine, printr'un mod de procedare contrar*

bunelor moravuri, *causează altuia o daună, este obligat să o repara.*

Ca să putem stabili mai bine sensul acestui articol, vom recurge la însăși «Expunerea de motive a Codului civil», cum și la comentatorii germani cari l'au interpretat.

Acest text, zice «Expunerea de motive», are în vedere actele așa numite *neloiale* («illoyale Handlungen»); el califică ca ilicită (contrară legilor) ori-ce faptă, care de și nu este interzisă printr'un text expres de lege, totuși, prin caracterul ei imoral și modul intenționat cu care e săvârșită, jignește bunele moravuri¹⁾.

Această «importantă complectare», zice Planck, a principiilor Codului german în materia delictelor civile, a fost determinată de necesitățile reale ale vieții sociale, cari în multe cazuri, neprevăzute de lege, reclamă ca dauna, cauzată printr'un fapt contrar bunelor moravuri, să fie supusă responsabilității.

Ca exemple de acest gen autorul citează următoarele: construirea unui zid în scop răutăcios de a face numai în ciuda vecinului («*Neidbau*»); vopsirea cu negru a peretelui alăturat de fereastra vecinului, în scop intenționat de a-i produce rea impresie și a împedeca răsfringerea luminei; darea unei informațiuni greșite sau a unui sfat mincinos; divulgarea intenționată a unui secret industrial; intentarea unui proces numai în spirit vădit de șicană; cântarea dintr'un instrument muzical în scop intenționat de a împedeca somnul vecinului, sau de a distrage elevii din pensionul său etc.²⁾.

1). „Als widerrechtlich (Delikt) gilt hiernach die zwar Kraft der allgemeinen Freiheit an sich erlaubte, aber erlaubte, aber illoyale, gegen die guten Sitten verstossende Handlungswerde, wenn sie einem Anderen zum Schaden gereicht (Motive), und dies auch dann, wenn Iemand, selbst in Ausübung eines formalen Rechts, einem Anderen vorsätzlich in einer gegen die guten Sitten verstossenden Weise Schaden zufügt“ (*Reichs. Kommis. Verhältniss* asupra art. 826).

2). Vezi Planck, *Kommentar*, vol I, pag. 279; asemenea și Von Liszt, *Die Deliktsobligationen im System des Bürgerlichen Gesetzbuchs*, Berlin, 1898 pag. 78.

«Principiul bogat în consecinți, consacrat de art. 826 C. civ., zice comentatorul Endeman, completează lacuna ce există în Codul german și în alte legiuri în materia delictelor și quasidelictelor, prevăzând obligația de răspundere de daune, ori-de câte ori ea este reclamată de bunele moravuri *«als rechtlich bestätigten Sittenanschauungen»*. Dacă, potrivit art. 138 C. civ. german (corespunzător art. 5 din Codul nostru), ori-ce convenție care deroagă de la legile ce interesează bunele moravuri este nulă și nu poate fi validată judecătorește¹⁾, apoi tot așa și ori ce act imoral trebuie socotit, conform art. 826, ca fiind contrar legilor (ilici), și deci autorul trebuie supus responsabilității pentru dauna cauzată altuia. Articolele 138 și 826, precum și art. 226 C. civ. german, care interzice șicana, alcătuiesc un întreg sistem de norme destinate *a ne înălța ideile noastre despre scopul justiției și a ne stabili adevăratul criteriu de distingere între dreptate sau echitate și cerințele formale ale legii*²⁾.

Și trebuie să notăm că toți comentatorii germani de comun acord recunosc că art. 826 are în vedere nu numai faptele de comisiune (în comittendo), contrare bunelor moravuri, dar și simplele neglijențe și omisiuni (în omittendo) care au un asemenea caracter (aus Vorsatz oder-Fahrlässigkeit³⁾). Însăși Endemann, care în această privință e

1) Art. 138 din Codul german, nu vorbește ca art. 5 din Codul nostru, și despre ordinea publică, dar anulează ori ce act juridic care ar aduce vre o atingere bunelor moravuri *„Ein Rechtsgeschäft, das gegen die guten Sitten verstößt, ist wichtig“*. Asupra acestui text vezi R. Saleilles *De la déclaration de volonté*, Paris, 1901, pag. 251 și urm.; Hachenburg, *Das bürgerliches Gesetzbuch für das deutsche Reich*, pag. 251.

2). Vezi Endemann, *Einführung in das studium des Bürgerlichen Gesetzbuchs*, vol. I, pag. 196 și 200.

3). Planck. *opera citată*, vol. I, pag. 278; Deruburg, *Das bürgerliche Rechts*, vol. II, pag. 617; Cosack *Lehrbuch des deutschen bürgerlichen Rechts*, vol. I, pag. 587. Expresiunea „fapt ilicit“ în Codul german are o însemnare cu totul evasivă. După sistemul subiectivist adoptat de legiuitorul nostru, prin fapt ilicit se înțelege un fapt contrar legilor; pe cînd în Codul german se înțelege mai de grabă un fapt contrar principiilor de dreptate și echitate.

mai scrupulos de cât alții, recunoaște că principiul responsabilității, prevăzut de art. 826, se aplică fără restricțiune fie că e vorba de acte intenționate, fie numai de simple omisiuni¹⁾.

Așa dar doctrina germană în unanimitate decide că omisiunea intenționată din partea cui-va de a face cea ce cer bunele moravuri, constituie un adevărat delict civil, autorul căruia e ținut legalmente de a repara dauna ocazionată.

În ce privește elementul intențional («vorsätzlich») al omisiunii, toți autorii sunt de acord în a zice că art. 826 nu cere de loc o *dorință hotărâtă* de a face rău altuia, de a-i pricinui dauna²⁾. E de ajuns numai că autorul să-și fi dat samă de posibilitatea daunei, chiar dacă în cele din urmă dinsul n'ar fi putut prevedea proporțiile reale ale unei asemenea daune³⁾.

Primul proiect al Codului civil german mergea mai departe în această privință. În el art. 826 era redactat în sens mai larg, că adecă responsabilitatea prevăzută de acest text să poată avea loc chiar în casuri de fapte contrare bunelor moravuri provenite din *simple neprecauțiuni*. Comisiunea a doua de redacție a restrâns sancțiunea prevăzută de art. 826 numai la actele neloiale intenționate,

1). Endemann, *opera citată*, vol. I, § 196.

2). Dernburg, *opera citată*, vol. I, pag. 640.

3). Planck, *opera citată*, vol. I, pag. 279.—E greu de explicat pentru ce legiuitorul german în materia delictelor civile mai cere și elementul subiectiv al culpei, pentru a putea avea loc responsabilitatea. Înțelegem să o cerăm aceasta în dreptul penal, unde e vorba nu numai de o reparațiune individuală, dar și de o pedeapsă publică. A prelinde aceasta însă și în dreptul civil, acolo unde nu poate fi vorba de cât de o despăgubire dată cuiva pentru violarea dreptului său, ni se pare contrar tuturor principiilor pe care se reazemă ideea de drept într'o societate. Oare în materie de obligații, când un debitor devine insolubil, se întreabă cine va plăti insolvabilitatea lui provine sau nu din culpa sa? De sigur că nu. Odată ce s'a violat dreptul altuia, fie că autorul violațiunii a făcut-o aceasta cu intențiune sau fără, el tot e dator să repare prejudiciul cauzat. În asemenea caz reparațiunea se impune independent de ori ce ideie de culpă.

pentru motivul că faptele neloiale provenite din lipsa de precauție s'ar întâmpla mai rar, ș'apoi ele nu constituie o violare a bunelor moravuri atât de strigătoare la cer, în cât să fie nevoie de o intervenție aci din partea legiuitorului ¹⁾).

Acestea fiind principiile admise de doctrina germană nu mai rămâne îndoială că, în toate casurile enumerate mai sus, va exista o adevărată acțiune în reparațiune contra aceluia care, printr'un fapt contrar bunelor moravuri sau printr'o omisiune neloială, va pricinui altuia o daună. Așa dar va fi răspunzător civilmente de daune acela care n'a sărit în ajutorul altuia aflat în primejdie, care n'a stins imediat incendiul ivit la casa vecinului, care n'a făcut semn mașinistului de a opri trenul pentru a evita deraierea, care a dat altuia o informație greșită sau un sfat mincinos, care a construit un zid numai în scop răutăcios de a șicana pe vecin, care a cântat din piano în scop intenționat de a împedeca somnul vecinului, sau a distrage pe elevii din pensionul său, etc. În toate aceste cazuri există atât un fapt sau o omisiune contrară bunelor moravuri, cât și conștiința posibilității unui prejudiciu material sau moral.

Legiuitorul german de sigur a fost isbit de caracterul imoral și chiar antisocial al faptelor și omisiunelor contrare bunelor moravuri, a fost adînc pătruns de conștiința insuficienței legilor în ce privește reprimarea unor asemenea fapte. De aceea vedem că aplică sancțiunea răspunzabilității civile în general asupra tuturor faptelor și omisiunilor intenționate, ear pe de altă parte obligă pe instanțele judecătorești a căuta criteriul nelegalității în concepția «bunelor moravuri».

1). Vezi R. Saleilles, *Etude sur la théorie générale de l'obligation d'après le premier projet de Code civil allemand*, 1901, pag. 365.

O dată cu aceasta evident că se schimbă, într'o măsură însemnată, întreaga problemă juridică a raporturilor individului față de bunurile altuia. Chestiunea relațiilor reciproci dintre oameni întră în o nouă fasă.

Dacă principiul Codului nostru civil și a celui francez zice că «nimene nu e obligat a veghea la conservarea bunurilor altuia», legiuitorul german însă consacră sistemul oșpus că «fie care e obligat să se îngrijască de interesele altuia atăt intru cât bunele moravuri cer aceasta». Cu alte cuvinte: pe când legiuitorul nostru sancționează *complectă indiferență*, față de interesele altuia, legiuitorul german din contra impune obligațiunea de a veghea la conservarea bunurilor aproapelui și, în anumite împrejurări, a-i aduce chear servicii.

Așa dar altruismul, care după doctrina franceză e numai *facultativ*, aparținând exclusiv domeniului subiectiv al moralei, în Codul german a devenit *obligator*, fiind introdus în sfera obiectivă a dreptului.

Nu pare oare atrăgătoare o asemenea stare de lucruri? Nu e rezolvită oare în mod satisfăcător chestiunea raporturilor legale dintre oameni? Și nu trebuie oare recomandat legiuitorului nostru ca în viitor să introducă și el în Codul civil un articol analog cu art. 826 din Codul german?

Aci e locul să arătăm dacă acest text, ast-fel cum e redactat, poate sau nu să aducă roadele dorite, cu alte cuvinte, dacă bunele intențiuni ale legiuitorului german de a impune altruismul ca călăuză pentru conduita socială a omului s'au realizat sau nu.

* * *

La prima vedere situațiunea se prezintă sub o înfățișare foarte simpatică. Ce poate fi în adevăr mai laudabil și mai demn de imitat, de cât măsura luată de legiuitor

de a combate răutatea, pornirile egoiste și antisociale dintre oameni, stimulând în același timp acțiunile desinteresate și iubirea de aproapele?

Valoarea unei dispozițiuni legale trebuie apreciată însă nu numai în mod aprioric, după ideile morale și umanitare ce conține, dar după rezultatele practice ce se pot obține de la aplicarea unei asemenea dispozițiuni în viața reală. Dacă examinăm lucrurile mai de aproape din acest punct de vedere, apoi faimosul art. 826 din Cod. civil german, ni se prezintă sub o nuanță atât de problematică și dubioasă, în cât involuntar ne vine să ne întrebăm dacă mai poate sau nu avea loc un asemenea text în Codul civil?

Înainte însă de a demonstra aceasta, să vedem mai întâiu ce motive de fapt și de drept au determinat pe legiuitorul german de a legifera o asemenea dispozițiune.

De mult deja, zice „Expunerea de motive a Codului german“, se aud numeroase plângeri că legiuirile actual-minte în vigoare în cele mai multe State din Europa, nu oferă garanții suficiente pentru protejarea drepturilor victimei. Aceste plângeri, de și în unele privinți par exagerate, totuși în mare parte sunt drepte și întemeiate. S'a încercat de a se înlătura lacuna prin lărgirea sferei sancțiunii legale, interzicându-se comiterea cutărilor sau cutărilor fapte speciale, dar nu s'a ajuns la nici un rezultat satisfăcător. Prin aceasta s'a pus în evidență mai mult încă defectuositatea și insuficiența sistemului de sporire al numărului delictelor speciale, cari în Codul civil au straniul caracter al unor dispozițiuni izolate, de sine stătătoare, fără a fi cărmuite de vre-un principiu juridic general. Doctrina și jurisprudența civilă ne arată cu prisosință că prin asemenea metoade nu s'a putut complecta lacuna simțită. Pentru aceasta trebuie introdus în lege un principiu juridic general, care să cuprindă și se resume în sine toate dis-

pozițiile speciale isolate, și să satisfacă pe deplin cerințele vieții actuale¹⁾.

Un asemenea criteriu juridic general legiuitorul german pretinde că l'a găsit în concepția *bunelor moravuri* (die guten Sitten), de și pe de altă parte el singur își dă seamă că acest criteriu va da naștere în practică la numeroase încurcături și va pune instanțele judecătorești în situațiuni foarte dificile. „Evident, zice mai departe expunerea de motive, aplicarea în practică a principiului arătat va trebui să se facă cu multă *precauțiune și moderație*, dar credem că judecătorii vor ști să ducă la bun sfârșit problema grea ce li s'a încredințat“.

Din ideia exprimată în expunerea de motive, s'ar părea că rezultă că legiuitorul german n'a voit să se îndepărteze de sistemul adoptat în Codul francez și în alte legiuri, cari, pentru definirea delictului și quasidelictului, întrebuițează formule generale și simple, înadins pentru a putea fi aplicate la toate modalitățile de acte ilicite și prejudiciabile, iar pe de altă parte pentru a evita metoada defectuoasă a enumerării bunurilor personale, pe cari Codul civil voește să le proteagă, și a căror violare o consideră ca delict.

Articolul 1387 din Codul francez, consacrand formula „Tout fait quelconque de l'homme, qui cause à autrui un dommage, oblige celui, par la faute duquel il est arrivé, à le réparer“, este tipic în această privință. Același lucru se poate zice și de art. nostru 998, care nu este de cât o reproducere fidelă a textului francez.

Cum că aceasta a fost intențiunea primordială a legiuitorului german, se poate vedea lămurit din modul cum e redactat art. 704 din primul proiect de redacție al Codului civil german, care definește delictul civil în termenii

1). Vezi *Motive*, vol. II, § 726..

tot atât de abstracți și generali, ca și textul arătat francez. Articolul 704 din primul proiect german declară pur și simplu, că ori-ce faptă ilicită, rezultată din o culpă intenționată, sau din neglijență, care cauzează altuia o daună, atrage după sine responsabilitatea ¹⁾).

Criticele posterioare aduse primului proiect al Codului german au găsit că sistemul formulelor generale, consacrate de art. 704 și împrumutat din Codul francez, este defectuos. S'a obiectat în special că formula abstractă din Codul francez, nu precizează în deajuns bunurile, pe care legea voește să le proteagă, nu delimitează cercul intereselor individuale, recunoscut în drept ca intangibil, și a cărui valoare constituie un delict. Misiunea legii este tocmai de a determina anume care interese individuale, sau cari sferi de activitate sunt garantate de lege ²⁾).

De acea și vedem că în urmă, Comisiunea de cercetare a Reichstagului german aduce modificări însemnate art. 704 din proiect, care în actualul Cod a devenit art. 823, adoptând un sistem diametral opus sistemului francez.

La prima vedere s'ar părea că art. 823, cu care se începe rubrica delictelor din Codul germ., este mai practic, mai concret și mai lămurit, de oare-ce el, evitând formula generală, procede de a dreptul la enumerarea bunurilor materiale și morale, cari alcătuiesc elementele esențiale ale personalității omenești și a căror violare legea o consideră ca delict. Așa de pildă aliniatul I din art. 823 vorbește despre violarea vieții, a sănătății, a onoarei, a libertății individuale, a proprietății, sau „a vre unui alt drept analog“. Aliniatul II din acelaș art. prevede responsabilitatea în cazurile de violare a vre unui text de lege,

1). Vezi R. Saleilles, *opera citată*, pag. 362, nota 1.

2). Asupra istoricului redactării art. 823, C. civ. ger. a se vedea *Bericht der Reichstags Kommission*, pag. 57; vezi și Planck, *Bürgerliches Gesetzbuch*, vol. II, pag. 593, 605 și urm.

care are de scop protejarea persoanei altuia („gegen ein den Schutz eines Anderen bezweckendes Gesetz“), Art. 824 prevede responsabilitatea pentru răspindire de vești defăimătoare și mincinoase, în scop de a lovi în creditul cuiva; ear art. 825 vorbește despre seducțiune și violarea onoarei femeii.

O asemenea formulă enumerativă a delictelor după genul lor a fost înadins adoptată de redactorii Codului civil german. Legiitorul, zice Denkschrift, n'a putut să se mulțumească cu principiul „vag și nedeterminat“ din Codul francez; el a voit să clădească principiul responsabilității delictuale pe o bază mai precisă, mai practică, pentru ca cu chipul acesta să creeze pentru hotărârile judecătorești un fundament legal mai solid „um dadurch eine feste gesetzliche Grundlage für die richterliche Entscheidung zu schaffen“ ¹⁾.

Față de o astfel de metoadă descriptivă a delictelor civile, noi credem că instanțele judecătorești germane vor avea mult mai dese ocazii, de cât cele franceze, să se plângă contra insuficienței și imperfecțiunii legii în asemenea materie. Dacă din punctul de vedere al sistemului francez, se întâmplă câte o dată că cu greu putem califica ca delict civil cutare sau cutare fapt, apoi de sigur că va fi cu mult mai greu să se facă aceasta din punctul de vedere al Codului german, după care trebuie neapărat să se precizeze dacă faptul intră sau nu sub cutare sau cutare categorie de delict.

Tocmai pentru a evita această dificultate legiitorul german a găsit de cuviință de a mai adăuga și faimosul art. 826, prin care crează un criteriu mai larg de apreciere a responsabilității, declarând că, pe lângă categoriile delictelor prevăzute de articolele precedente (823, 824 și

1). Vezi Denkschrift, *oper. cit.*, pag. 100.

825), se va mai considera încă ca delict și *ori ce mod de procedare contrar bunelor moravuri*. Dar prin aceasta nu face alt ceva de cât mai adaugă la rubrica delictelor o nouă categorie: actele sau omisiunile contrare „bunelor moravuri“.

Să vedem acum ce trebuie să înțelegem prin așa zisele „bunele moravuri“.

În această privință observăm că toți autorii sunt de acord în a recunoaște că concepția „bunelor moravuri“ nu corespunde și nu e echivalentă cu noțiunea moralității. Așa de pildă comentatorul Endemann, care am văzut mai sus, că atribuie o însemnătate etică foarte mare dispozițiilor art. 826 Cod. civ. german, în alt loc al operei sale zice: „nici într'un caz nu poate fi lăsată instanțelor judecătorești latitudinea nețărnută de a introduce principiile etice în sfera raporturilor juridice, căci în asemenea caz acțiunea obiectivă a dreptului pozitiv ar atârna în mare parte de sentimentul moral subiectiv și tot deauna schimbător al fie-cărui magistrat. Nimene nu poate pretinde că ideile sale personale despre moralitatea sau imoralitatea unui caz dat, să le impue ca ceva obligator altora. Legiuitorul, încredințând magistratului aplicarea principiilor moralei și paza ordinii sociale, a fixat în acelaș timp și anumite limite pentru aprecierea lui: el nu poate aplica de cât acele principii morale, *cari în epoca dată sunt general-minte recunoscute ca atare și practicate în viață* ¹⁾).

„Bunele moravuri, zice comentatorul Leonhard, sunt departe de a echivala și a fi identice cu cerințele moralei. Moravurile se reazimă pe regulile convenționale ale buneii cuviinți și ale politeței (Anstand), moralitatea însă reprezintă o stare lăuntrică a conștiinței. Dreptul, morala și bunele moravuri coincid împreună numai în ce privește sco-

1). Vezi Endemann, *Einführung in das Studium des Bürger-Gesetzbuchs*, vol. I, pag. 435.

pul lor final, care este fericirea omului. In manifestările lor externe însă, ele se diferențiază, pentru că depind și sunt cărmuite de factori deosebiți. Așa dreptul este un produs al inteligenței și al voinței, bunele moravuri au ca bază *opinia publică*, iar moralitatea reprezintă tendința individului de a fi totdeauna împăcat cu conștiința sa. O persoană cu cel mai curat și mai inofensiv suflet, poate fi acuzată, din cauza naivității și a lipsei de tact, că a lesat bunele moravuri, pe când din contra un seducător viclean, un păcătos ascuns și fațarnic, poate trece în ochii opiniei publice drept model de virtute și de bună cuviință. Mai mult încă, în epocile de adâncă decadentă morală, imoralitatea cea mai vedită poate părea că nu atinge de loc bunele moravuri, căci într'o asemenea stare socială ele nici nu există, pe de altă parte bunele moravuri ale unui popor nu se presintă ca ceva unitar și invariabil, ci ele totdeauna variază după diferitele pături sociale și după diferite epoci. Adese ori ele interzic unele lucruri, cari pot fi rezultatul tendinților celor mai nobile și mai morale. Așa de pildă să socoate în genere ca contrar bunelor moravuri traiul împreună a două persoane de sex diferit, fără a fi legate între ele prin căsătorie, sau prin înrudire apropiată cu toate că în realitate un asemenea trai poate fi determinat de scopurile cele mai oneste și mai cinstite. De asemenea e considerat ca contrar bunelor moravuri ori ce fapt, care, după părerea dominantă (*opinia publică*), poate servi ca rău exemplu, de și în sine faptul poate fi săvârșit cu cele mai curate intențiuni¹⁾.

Iată dar că însăși comentatorii germani concep „bunele moravuri“ ca ceva cu totul independent și distinct de morala propriu zisă, ca ceva relativ și schimbător în spațiu și timp, având ca bază nu preceptele moralei, ci anu-

1). Vezi Leonhard, *Das Recht des Bürg. Gesetzbuchs in Einzeldarstellungen*, Berlin, 1900, pag. 372—374.

mite regule convenționale de bună cuviință și politeță generalminte acceptate de conștiința socială, sau mai bine zis de *opiniunea publică*.

„Bunele moravuri“, *pe care nu trebuie să le confundăm cu morala*, zice comentatorul francez T. Huc, sunt obiceiurile dobândite pentru bine, întru cât ele sunt protejate sau determinate prin legile pozitive ¹⁾.

Curtea din Turin a decis în sensul că trebuie socotit ca fiind contrar bunelor moravuri tot cea ce *opiniunea publică* consideră ca ilicit față de toată lumea, sau față numai de anumite clase de persoane ²⁾.

La dreptul vorbind, chestiunea bunelor moravuri nu e nicăeri tratată de lege, de aceea doctrina și jurisprudența franceză, spre deosebire de cea germană, decide că chestiunea de a se ști dacă un fapt este sau nu contrar bunelor moravuri este cu totul lăsată la suverana apreciere a judecătorilor ³⁾. Această latitudine nețârmurită

1). Vezi Th. Huc, *Coment. théorique et pratique du Code civil* vol. I, pag. 174.

2). Vezi Dalloz, *Répertoire*, la cuvântul *Culte*, No. 114.

Laurent critică definițiunea Curței din Turin. El zice că, în ce privește bunele moravuri, nu trebuie făcut nici o distincțiune între diversele clase ale societății. Morala trebuie să fie aceeași pentru toți oamenii. În asemenea caz însă care este morala, pe care trebuie să o aplice judecătorul? Să fie oare morala religioasă? Dacă atât judecătorii cât și întreaga societate ar fi catolică, atunci afirmativa n'ar mai suferi îndoială. Cum însă oamenii profesază diferite religii, care nu sunt de acord între ele asupra principiilor moralei, atunci ne întrebăm iarăși: care morală va servi ca regulă judecătorului? Vom decide oare că aceasta să fie morala filozofică? Dar și sistemele filozofice diferențiază între ele în această privință. Atunci putem zice oare că judecătorul este fără normă conducătoare în chestiuni de morală? De sigur nu. Morala este progresivă, ea se schimbă necontenit, și organul acestui neîncetat progres este conștiința omenescă. Fie care epocă a istoriei are o doctrină de morală care, fără a se ținea samă de disensiunile parțiale, este *acceptată de conștiința generală*. Din acest punct de vedere avem tot-d'a-una o *morală publică*, ca și o *opinie publică*; convențiile contrare acestei morale, vor fi în acelaș timp contrare bunelor moravuri, și deci nule. Laurent, *Principes de Droit civil*, vol. I, pag. 90.

3). Baudry-Lacantinerie et M. Houques-Fourcard; vol. I, ediția din 1902, pag. 236; Dalloz, *Répertoire*, pag. 146; Laurent, vol. XI, pag. 491.

dată judecătorilor, este criticată de unii autori mai noi. Așa de pildă civilistul Marcel Planiol, inspirat de sigur de autorii germani, în recentul său tratat de drept civil, zice în această privință următoarele: «Le pouvoir que les tribunaux tiennent ainsi de l'art. 6 (art. 5 Cod român) d'annuler les contrats et autres actes des particuliers comme immoraux est un des plus redoutables qu'ils aient reçus de la loi. Supposez-le exercé par des hommes passionés, par des moralistes trop rigides ou par des esprits sectaires, la liberté civile pourrait y sombrer. *Le seul contre-poids possible est ici l'opinion publique*, le courant général des idées qui règle le niveau moral d'un peuple et qui crée une sorte de tolérance nécessaire. On dit qu'un peuple a toujours le gouvernement qu'il mérite; on peut dire de même qu'il a toujours une jurisprudence appropriée à son degré de moralité» 1).

Vedem dar că și autorii francezi, de astă dată de acord cu cei germani, recunosc că bunele moravuri n'au nimic comun și nu trebuiesc confundate cu morala, întrucit ele constau în niște obiceiuri și norme de conduită socială, aprobate și generalminte recunoscute de opinia publică din epoca dată.

Deosebirea între doctrina franceză și cea germană constă numai în aceea, că pe cind cea dintâi lasă chestiunea bunelor moravuri la suverana apreciere a judecăto-

19). M. Planiol, vol. I, pag. 119 (ediția a doua).—Singura legislație care, pe cât cunoaștem, definește bunele moravuri, este Codul civil al principatului Muntenegro, care la art. 785 zice: „bunele moravuri sunt niște principii de onestitate și de drept la observarea cărora autoritățile nu pot tot-d'a-una să constrângă pe particulari, însă *sentimentul public* prescrie fie-cărui datoria de a le respecta”. Vezi D. Alexandro, *Droit ancien et moderne de la Roumanie*, pag. 137, nota 1, asemenea și volumul V al Comentariilor sale pag. 134, nota 2. Chestiunea bunelor moravuri o găsim tratată de d. Alexandresco și într'o adnotațiune, pe care distinsul profesor ne-a făcut onoare a o adăuga la o hotărâre a noastră, publicată în *Curierul Judiciar* din 1902, No. 17.

rului, care cu chipul acesta este instituit în adevărat censor asupra usașelor și moravurilor publice, cea d'a doua, din contra, fixează în această privință niște anumite limite pentru aprecierea judecătorului, anume că el neapărat trebuie să țină seamă de acele reguli de conduită socială, cari sunt recunoscute ca atare de opinia publică.

Deci după sistemul francez (și cel românesc) criteriul bunelor moravuri residă în aprecierea subiectivă și în convingerea intimă a judecătorului, precum în definitiv aceasta o cere și echitatea. După sistemul german, criteriul bunelor moravuri constă din contra în regulile obiective ale buneii cuviinți, recunoscute ca atare de opinia publică, și cari prin urmare se impun judecătorului ca ceva de-a gata venit din afară.

Acest din urmă sistem, am văzut, că e preconizat și de civilistul Marcel Planiol, către părerea căruia pare a înclina în timpul din urmă și d-l profesor Alexandresco²⁾. Noi nu numai că nu putem împărtăși modul de a vedea a lui M. Planiol, dar din contra credem că sistemul francez, aplicat și de jurisprudența noastră, este de preferat sub toate raporturile celui german.

Mai întâi bunele moravuri, ast-fel precum le înțelege doctrina germană, sunt departe de a avea acea importanță etică, pe care am văzut că le-o atribue comentatorul Endemann. Cum pot oare bunele moravuri să ne «înălțe ideile noastre despre scopul justiției și să ne dea criteriul de distincțiune între echitate și formalismul legii» când știm că în realitate se poate foarte bine întâmpla că acțiunea cea mai inocentă și mai ireproșabilă din punctul de vedere moral, să fie calificată ca *ilicită*, numai din pricină că șochează formele rutinare ale conveniențelor sociale,

20). Vezi aprecierea d-lui D. Alexandresco asupra opiniei lui Planiol în *Curierul Judiciar*, 1902, No. 17.

sau contrazice curentul opiniei publice, care domină spiritele într'o epocă dată ?

Bunele moravuri nu merită de loc de a fi încununate cu aureola strălucitoare sub care voesc să ni le presinte comentatorii germani. Ele, în loc să represinte ceva înălțător și nobil, în loc să ne îndrepte cugetarea noastră către o stare de lucruri ideală, ne țin legate privirile noastre de mediul pămîntesc, de conveniențele sociale banale, cari alcătuesc adese ori un sistem urzit din cele mai josnice compromisuri.

Dacă este așa atunci evident că bunelor moravuri nu li se poate atribui vre-o importanță absolută, vre-o putere obligatoare inexorabilă, pentru motivul foarte simplu că ele nu sunt expresiunea convingerei noastre subiective, ci represintă acea ce opinie publică ne prescrie să facem, și știut este că opinia publică nu tot-dea-una e oglinda adevărului, a rațiunii și a dreptăței.

Pe de altă parte, dacă părerea comentatorilor art. 826 Cod civ. german este că criteriul bunelor moravuri residă nu în convingerea intimă și luminată a judecătorului, ci în regulile externe ale buneii cuviinți, sau mai bine zicînd în opinia publică, atunci evident că aceasta din urmă capătă ast-fel un rol extrem de important în aprecierea faptelor omenești, un rol pe care dinsa nu l'a avut nici o dată în decursul evoluției sale istorice.

Se dá așa zicînd *carte blanche* opiniei publice de a stabili criteriul legalității și al nelegalității și a crea normele obligatoare de conduită socială pentru individ. Prerogativa excepțională de apreciere a faptelor omenești și de stabilire a regulilor de conduită socială, care pină în present aparține exclusiv numai puterei legiuitoare a statului, de acum înainte este deferită oare cum unui factor strein, ocult și incoherent, numit opinia publică, care cu chipul acesta este instituită în rolul de legiuitor.

Din punctul de vedere principal o asemenea procedură este nu numai nefolositoare, dar chiar periculoasă. Înainte însă de a demonstra aceasta să vedem mai întâi ce trebuie să înțelegem în drept prin denumirea de opinie publică.

IV

Opinia publică ca problemă de psihologie colectivă. — Părerea lui Scipio Sighele. — Rolul opiniei publice în drept. — Critica la adresa legiuitorului german. — Vederile opiniei publice și aprecierea subiectivă a judecătorului.

Unul din fenomenele cele mai curioase, mai puțin studiate și mai grele de definit din psihologia colectivă este de sigur opinia publică. După Voltaire, opinia publică este «un bruit qui est l'écho de mille autres bruits»; după Servan, ea este «le cri d'un fou sorti d'une caverne»; după Jérémia Bentham, este «une parole suspecte».

Profesorul Scipio Sighele, unul din cei mai adânci cercetători a problemelor de psihologie colectivă, zice că, «opinia publică este aproape tot-d'a una în lumea noastră aceea ce D-zeu este în ceriuri: un judecător invizibil, impersonal de care trebuie să ne temem; ea e, ca și religia, o putere ocultă în numele căreia s'au săvârșit eroismele cele mai sublime, alătura de faptele cele mai lașe și mai nedrepte; ea e ca și o lege ce se poate interpreta *à tort ou à raison* în fie care moment al vieții; ea reprezintă expresiunea adevărului dar cele mai adese ori a erorii; ea e ca și un drapel care se desfășură în partea din cotro

bate vîntul. Despre dinsa poți spune ori ce voești și tot-d'a-una vei avea dreptate. Opinia publică, adăogă el, este un fenomen aproape nedefinibil, pentru că pînă în prezent a fost foarte puțin studiată»¹⁾).

În studiul nostru precedent intitulat «Problema metologică în dreptul nostru civil» (pag. 40—42) am arătat care este caracterul intim al opiniei publice, și în ce culori nefavorabile sub raportul juridic ni se presintă ea. Acolo am văzut că, din punctul de vedere al politicii dreptului, opinia publică nu poate avea nici un rol serios, și că nici într'un caz nu poate servi de călăuză pentru interpretarea magistratului.

Dacă este așa atunci putem oare admite sistemul doctrinei germane, preconisat și de civilistul M. Planiol, care, crează din opinia publică un adevărat criteriu al bunelor moravuri, obligînd pe judecător ca, la aprecierea faptelor omenești, să se conducă nu de convingerea sa personală, ci de vederile stabilite de curentul opiniei publice?

Popoarele actuale au cheltuit deja multă trudă și au vărsat mult sînge pînă ce au ajuns să-și întocmească cum se cuvine organele lor legiuitoare, chemate a crea normele de conduită socială a omului. Actualminte însă, alătura de aceste organe, vedem rădicindu-se de o dată, cu aceleași pretenții, opinia publică, o putere ocultă, haotică, schimbătoare, lipsită de ori ce normă de orientare.

Sunt cazuri în cari legiuitorul ține mai mult sau mai puțin samă de opinia publică, dar tot-de-auna are grija a o controla și verifica de aproape. De astă dată însă vedem că, sub masca bunelor moravuri, se deschid larg porțile opiniei publice, permițîndu-se aceștia a pătrunde în domeniul dreptului pozitiv, fără cel mai mic control și supraveghere.

1) Vezi Scipio Sighele, *La foule criminelle* (essai de psychologie collective), Paris, 1901, pag. 212 (ediția a doua).

Pînă în prezent am fost deprinși să ascultăm numai de poruncile legii; de acum înainte însă vom trebui să ne supunem despotismului opiniei publice, care are și ea pretenții de lege.

E greu de prezis ce rezultate practice ar putea da aplicarea conștiincioasă a sistemului german. Însăși redactorii art. 826 am văzut că recomandă judecătorilor de a aplica cu prudență și moderațiune textul arătat. Aceasta dovedește că însăși legiuitorul s'a temut de pericolul ce ar putea rezulta din o interpretare largă și fără restricție, a principiului bunelor moravuri.

Evident că dacă legiuitorul german dă asemenea consilii magistratului, aceasta denotă că înțelesul și conținutul art. 826 sunt mult mai largi, de cit marginele în cari legiuitorul a voit să fie el interpretat. Totul deci e lăsat aci la prudența și chibzuința magistratului, care, ori de cîte ori va avea de aplicat art. 826, va trebui să-și amintească de sfaturile ce i se dau în această privință. Desevîrșirea operei începută de legiuitor e lăsată cu chipul acesta pe sama judecătorului, care este chemat a stabili sensul și modul de aplicare a art. 826 și a-l pune în concordanță cu cerințele reale ale vieții. Iată dar aruncată în sarcina judecătorului o problemă dificilă, pe care legiuitorul n'a fost în stare să o rezolve în mod complet.

Codul german crează de astă dată din magistrat un fel de cultivator al «bunelor moravuri», un controlor al moralității private, un fel de censor cu puteri mult mai mari de cit censorul roman. E drept că legiuitorul are grija a șopti neconținut acestui nou censor: «fii precaut, fii moderat». Aceste cuvinte însă rămîn niște simple consilii binevoitoare, de oarece legiuitorul n'are posibilitatea de a țărături puterea judecătorului în fiecare caz dat, și a-i reține aprecierea lui în limitele dorite.

Cu cit mai largă și mai importantă va fi puterea ju-

decătorului, cu atât suntem mai în drept să ne întrebăm: cine este oare acest judecător? Unde avem garanțiile că în această înaltă funcțiune vor fi chemate tot-de-una persoane, cari vor întrupa în sine idealul dreptății, al rațiunii și al moralității? Dar mai întâi este posibilă oare existența unor atari garanții, și avem dreptul să cerem ca judecătorul să fie un ast-fel de om ideal?

Ce ar zice oare criminaliștii despre un Codice penal care ne-ar opri să facem cutare sau cutare faptă determinată, și pe lângă aceasta ar mai stipula că e proibită în genere ori ce faptă rea (contrară bunelor moravuri)? Răspunsul credem că n'ar fi altul, de cit că cu un asemenea Codice nu se poate trăi.

Cam în acest sens se exprimă despre art. 826 celebrul jurisconsult german *Frantz von Liszt*.

«E posibil, zice el, ca instanțele judecătorești să isbutească a da o definițiune mai clară și mai precisă noțiunii bunelor moravuri, de cit cea pe care a formulat'o pînă în present literatura juridică. Cu toate aceste sunt convins că ele nici o dată nu vor fi în stare să înlătore dificultățile enorme ce au de întimpinat pe această cale. Ar fi un lucru prea îndrăsneț să credem că în toate părțile imperiului german și în toate păturile sociale ale populațiunii domnesc aceleași idei despre cea ce reclamă sau interzic bunele moravuri, despre cea ce e licit sau ilicit. N'avem de cît să ne aducem aminte că la noi, în unele provincii, concubinajul e privit ca ceva scandalos, iar persoanele cari se dedau la asemenea relațiuni sunt boicotate de public; în alte provincii din contra concubinajul e socotit ca un fenomen absolut normal, ca o adevărată instituțiune socială, care după cutumele locale altă dată în viçoare, putea da naștere și oare căror raporturi de drept. Putem oare pretinde că instanțele judecătorești, în frunte cu Curtea de casație, sunt chemate a unifica moravurile

noastre sociale și a impune în toate provinciile, ca și în toate păturile populației aceeași concepție despre bunele moravuri? Unii cred aceasta cu puțință; eu însă văd aci unul din cele mai serioase pericole ale vieții noastre naționale»¹⁾.

* * *

Am văzut mai sus că legiuitorul german, în art. 823, 824 și 825 Cod. civ., a adoptat metoda enumerativă a bunurilor materiale și morale, a căror violare legea o consideră ca delict, tocmai pentru a evita formula generală din art. 1382 Cod francez, pe care a găsit-o defectuoasă, întru cât lasă judecătorului o prea mare latitudine de apreciere. Textul din Codul francez s'a părut legiuitorului german că e prea evasiv și nehotărît; el a voit a crea o basă de apreciere mai sigură și mai obiectivă pentru instanțele judecătorești. A reușit oare în încercarea sa? Art. 826 Cod german să fie mai puțin vag și mai obiectiv de cât art. 1382 din Cod. francez?

Noi credem că în această privință tendința legiuitorului nu numai că nu s'a realizat, dar din contra, în sistemul german, pericolul unei invazii din partea elementului subiectiv în jurisprudența civilă amenință la fie care pas.

Mai întâi ori cit am căuta teoreticește să separăm bunele moravuri de principiile moralei, în practică însă o asemenea separare va fi cu neputință; căci magistratul involuntar chiar va inclina a considera concepția sa subiectivă despre moralitate, drept noțiunea obiectivă a bunelor moravuri formulată de opinia publică. Cine oare va fi în stare să-și separe într'atita ideile sale personale de ideile opiniei publice, în cât în aprecierile și raționamentele sale

1) Fr. von Liszt, *Die Deliktobligationen im System des burg. gesetzb.*, 1898, p. 43.

să plece tot-de-una exclusiv de la acestea din urmă? Și chiar dacă am presupune că e posibilă o asemenea operație intelectuală complicată, ne întrebăm: prin ce mijloace va putea judecătorul afla care sunt ideile opiniei publice asupra fie cărui caz dat, cînd, am văzut mai sus, cit de nestatornică și capricioasă este ea în manifestările sale? Aci judecătorul va întilni contraziceri și dificultăți, din cari nu va putea eși de cit tot prin ajutorul propriei sale orientări subiective. De almintrelea însăși «Expunerea de motive a Codului german» recunoaște în parte aceasta, cînd recomandă magistraților de a interpreta cu prudență și moderațiune art. 826.

Dacă e așa, atunci situația devine foarte curioasă. Legiuitorul german în materia delictelor civile s'a ferit de a adopta formula generală din art. 1382 Cod. francez, pentru motivul că n'ar fi îndeajuns de precisă, înlocuind'o prin principiul «bunelor moravuri», adică printr'o noțiune mai nehotărită încă. El n'a găsit nimerit a lăsa la înțelepciunea și prudența instanțelor judecătorești aplicarea formulei generale din Codul francez, pe cînd a găsit cu cale să facă aceasta cînd e vorba de aplicarea principiului «bunelor moravuri». Introducînd în Cod art. 826, el n'a făcut alt ceva de cit doară a înlocuit X francez prin Y german, cu deosebire numai că acest Y, de și mai sentimental, este însă în acelaș timp și mai confus de cît X francez.

E adevărat că pînă la un punct, în locul formulei generale, este de preferat un sistem mai precis și mai concret, care în acelaș timp pare a fi mai în conformitate cu principiul de drept: «nulla poena sine lege». De cît atunci legiuitorul trebuie să aibă grija a individualisa fie care caz delictuos în parte, descriindu-l cu exactitate. Dacă nu face aceasta, de teama de a nu lungi prea mult rubrica descriptivă a delictelor, atunci e mult mai de preferat formula generală franceză; cel puțin ea nu pune în sarcina magis-

tratului rezolvirea unei probleme atât de încurcate cum e cea a «bunelor moravuri».

În fine avem de făcut încă o observație. Comentatorii germani, interpretând art. 826, pretind a găsi o însemnată analogie între acest text și acțiunea din dreptul roman numită *actio doli*, care se acorda victimei, după aprecierea pretorului, în caz când nu mai exista alt mijloc de reparație a daunei cauzate ¹⁾.

În realitate însă nu există nici o analogie între art. 826 și *actio doli*.

În dreptul roman, acordarea *actio doli* victimei depindea exclusiv de voința pretorului, care se știe că nu avea rolul de judecător în sensul actual al cuvîntului. El era un magistrat a cărui activitate nu se mărginea numai la aplicarea legilor, ci îndeplinea chiar rolul legiuitorului, întru cît edictele date de dinsul aveau puterea unor norme obligatoare pentru întregul imperiu roman.

În asemenea condiții acordarea *actio doli* nu avea caracterul obișnuit al unui act judecătoresc, ci pînă la un punct era un adevărat act de legiferare, un act de suveranitate. El forma nu *jurisdictio* ci *imperium*.

Judecătorul, adecă *judex privatus*, căruia apoi era transmis procesul spre cercetare și rezolvire definitivă, primea de la pretor instrucția (formula), în care se descria cu deamăruntul caracterul particular al afacerii. Deci *judex privatus* nici odată nu putea fi chemat să aprecieze, în fie care caz dat, dacă un fapt oare care este sau nu contrar «bunelor moravuri». Asupra acestei chestiuni trebuia să se pronunțe numai pretorul, și aprecierea acestuia era obligatoare pentru judecător.

Așa dar dreptul roman nici o dată n'a riscat a lăsa pe sama judecătorului de fond rezolvirea acestei probleme, precum face legiuitorul german.

1) Vezi Dernburg, *oper. cit.*, pag. 639—640.

Art. 826 din codul civil german și chestiunea omisiunilor intenționate.—Obligațiunea de a veghea la conservarea bunurilor altuia.—Păreră juriscultului Fr. von Liszt.—Cazurile în care omisiunea de a veghea la conservarea bunurilor altuia ar putea atrage o sancțiune legală.—Situatiunea problemei în dreptul comparat.—Gestiunea de afaceri, ca instituțiune menită a încuraja actele altruiste.—Defectuositatea și insuficiența ei.—Necesitatea de a se adopta de către legiuitor niște măsuri mai pozitive pentru stimularea faptelor altruiste.—Sistemul preconisat de Raul de la Grasserie.—Importanța chestiunii din punct de vedere juridic și sociologic.

Nu ne îndoim că instanțele judecătorești germane, credincioase sfatului dat de legiuitor, vor aplica cu multă prudență și numai în rare cazuri art. 826. Acest text face parte din categoria acelor dispozițiuni legale, cari promit mult, dar puțină ispravă fac. El constituie o frasă juridică frumoasă, foarte ademenitoare pentru profani, dar care pentru magistrați rămâne aproape o frasă goală, fără importanță mare practică.

E deajuns să ne aducem aminte exemplele, pe cari doctrina germană le invoacă pentru interpretarea acestui articol (construirea unei clădiri numai în spirit de șicană, divulgarea unui secret profesional etc. etc.), și ne vom convinge îndată că în cazurile arătate este vorba nu atît de violarea «bunelor moravuri», ci de niște fapte cu caracter juridic foarte determinat. Toate aceste fapte ar putea fără îndoială să atragă după sine o acțiune în daune și pe baza art. nostru 998, fără a mai fi nevoie de principiul «bunelor moravuri». Cu alte cuvinte, jurisprudența noastră germană nu credem să meargă în această privință mai departe de cît jurisprudența noastră și cea franceză.

Este însă o chestiune, în care se pare că jurisprudența germană va depăși cu mult limitele pînă unde a ajuns actualminte practica judecătorească franceză și cea romînească. Aceasta este chestiunea omisiunilor.

Am văzut mai sus că doctrina și jurisprudența franceză, precum și cea romînească, în unanimitate admit principiul că omisiunea sau neglijența numai atunci atrage după sine răspunderea de daune întîmplată, cînd autorul unei asemenea omisiuni era obligat în virtutea unui text expres de lege sau a unei clause contractuale de a nu rămînea în inacțiune, ci a veghea la conservarea bunurilor prejudiciate. Omisiunea constă deci în violarea legii sau a unei clause contractuale (care, potrivit art. 969 Cod. civ. are de asemenea putere de lege între părți), iar responsabilitatea din cauza omisiunii nu poate avea loc de cît în aceste două cazuri.

În această privință legiuitcrul german merge mai departe și declară că nu numai omisiunile contrare legilor sau unei clause contractuale atrag după sine o acțiune în reparațiune, ci și acele omisiuni cari sunt contrare pur și simplu numai «bunelor moravuri» admise de opinia publică.

Aci avem de observat că o asemenea lărgire a sferei omisiunilor ilicite ni se pare foarte îndoelnică. Și pentru a ne convinge de aceasta, vom recurge la autoritatea aceluiaș Liszt, pe care l'am citat mai sus.

«În practica judecătorească, zice el, aplicarea art. 826 poate da loc la dificultăți greu de rezolvit. Acest text, transformînd ori ce datorie prescrisă de bunele moravuri într'o adevărată obligație legală, lărgeste atît de mult sfera omisiunilor ilicite, în cît aproape e imposibil de a zări marginile ei».

«Atît de multiple și atît de largi sunt cerințele bunelor moravuri în ce privește datoria de a veghea la conservarea bunurilor altuia, în cît e foarte greu de a stabili o

limită juridică aci, și tocmai de la aceasta va depinde rezolvirea chestiunii responsabilității pentru dauna întâmplată».

«Să luăm câte-va exemple: Mă plimb pe țărmul unui riu și văd că cineva a căzut în apă; fiind un bun inotător, aș fi putut cu ușurință să-l scap, fără nici un pericol pentru mine; de și știu că omul căzut în apă n'are altă posibilitate de salvare, eu însă nu sar în ajutorul lui. Aci nu mai rămâne indoială că voi fi răspunzător de daune pe baza art. 826. Și aceasta mai cu samă în cazul cînd eu aș fi putut să-l scap, aruncîndu-i pur și simplu în apă o fringhie sau un inel de salvare ce l'aș fi avut la mine».

«Chestiunea responsabilității ar deveni însă mult mai grea dacă eu n'aș fi știut să inot, sau n'aș fi avut la mine inelul de salvare, sau dacă individul s'ar fi aruncat în apă cu scop intenționat de a se sinucide».

«Alt exemplu: Călătoresc din Berlin la Halle, împreună cu altă persoană, pe care o știu că are interes să se oprească tot în acest din urmă oraș. Ajuns aci, mă pogor jos din tren, lăsînd pe tovarășul meu de drum dormind în vagon. Eram eu oare obligat să-l trezesc din somn și pot fi eu tras la răspundere pentru dauna ce i s'a pricinuit din această omisiune a mea? Ce s'ar putea întîmpla însă în cazul cînd eu aș fi în relațiuni dușmănești cu această persoană? Mai eram eu obligat să-l trezesc din somn sau nu?»

«Am fost înșălat de un escroc și știu că acesta se pregătește să întindă aceeași cursă unei persoane cunoscută mie. Ei bine, dacă eu aș omite să o înștiințez despre aceasta, aș putea fi tras la răspundere pentru dauna ce i s'ar fi ocazionat? Numărul exemplurilor de acest gen, conchide Liszt, poate fi adaos la nesfîrșit. Ele ne arată în chip evident unde putem ajunge, dacă confundăm dreptul cu morala» ¹⁾.

4) Vezi Fr. von Liszt, *opera citată*, pag. 72, 73.

Ori cine poate vedea ce grea sarcină ne impune art. 826, obligîndu-ne de a veghea la conservarea intereselor altuia, și cum fie care pas din viața noastră poate fi însoțit de riscul unei enorme răspunderi materiale.

Ascult într'un restaurant conversația a două persoane și aflu că una din ele trebuie neapărat să se prezinte la tribunal pentru o afacere la orele 2 fix; știind că pînă la această oară mai este puțin timp, sunt eu oare obligat să o previn despre aceasta? Ved că cineva a scăpat pe stradă un pachet, sunt eu obligat oare să îl rădic? Aflu că companionul meu din tramvai dorește să meargă la D-rul X, pe care 'l știu că locuște tocmai în strada pe unde trecea în acel moment tramvaiul; sunt eu oare obligat să 'l înștiințez, pentru a putea opri tramvaiul chiar în dreptul locuinței D-rului? etc., etc.

Dacă vom cerceta ce prescriu «bunele moravuri» în asemenea cazuri, de sigur că vom găsi soluțiuni diverse; se poate întimpla însă să dăm și peste judecători, cari să zică că în 'casurile arătate «bunele moravuri» ar fi cerut ca eu să fi făcut ceea ce reclama interesele aproapelui meu.

S'ar pute obiecta că art. 826 cere ca omisiunea mea să nu fi fost rezultatul unei simple scăpări din vedere, ci să fi fost intenționată, și deci întru cât nu există intențiunea de a face rău, nu poate fi vorba de răspundere. Am arătat însă mai sus că prin intențiune doctrina germană în unanimitate înțelege simpla conștiință a posibilității unui prejudiciu. Or, în toate cazurile citate, nu se poate zice că nu a existat conștiința posibilității oare cărei daune.

De sigur că în această privință aprecierile judecătorilor pot fi șovăitoare; unii vor interpreta mai restrâns, alții mai larg chestiunea intențiunii. În tot cazul însă situațiunea autorului omisiunii va fi destul de riscantă și neplăcută.

Cele expuse pînă aci sunt îndestulătoare credem pen-

tru a demonstra starea de lucruri precară creată de legiuitorul german, și pentru a ne convinge cât de largă este deschisă aci intrarea tuturor parțialităților, hatărurilor și aprecierilor subiective ale judecătorului.

Sunt fără indoială cazuri de indiferență și nepăsare față de nenorocirea altuia, pe cari legiuitorul n'ar trebui să le treacă cu vederea. Ast-fel este de pildă când cineva refuză de a interveni la salvarea altuia din primejdia morții, cu toate că are deplină posibilitate de a face aceasta, fără să-și pue în rizic viața sau bunurile sale proprii. Într'un asemenea caz este absolută nevoie de o coercițiune din partea legii, și aceasta nu atât în vederea cerințelor «bunelor moravuri», ci mai ales în interesul utilității sociale, în interesul conservării vieții unui membru din societate.

Acolo unde societatea n'are posibilitate a interveni pentru salvarea vieții individului aflat în primejdie (din cauza insuficienței serviciului de siguranță și de salvare), nu rămâne alta de făcut, de cât a impune membrilor societății obligațiunea de a-și face unul altuia servicii reciproce de acest gen, pe cât bine înțeles le este cu puțință. În cazul de față ne aflăm înaintea unei necesități urgente și inexorabile, înaintea unei situațiuni extreme din care nu putem eși în alt mod.

Chestiunea însă nu e atât de simplă.

Pentru a se stimula în sens altruist voința și activitatea membrilor societății, n'ar fi oare mai nimerit și mai efectiv de a se înlocui responsabilitatea civilă printr'o sancțiune penală? Afirmativa credem că nu poate suferi discuțiune.

Mai întâi este o adevărată inadvertență de a se zice că în specia noastră (neintervenirea pentru salvarea vieții altuia), dauna materială întâmplată familiei mortului este consecința directă și exclusivă a omisiunii de a interveni

la salvarea lui. Această daună derivă de sigur din altă cauză, cu totul independentă, ear autorului omisiunii nu i se poate imputa de cât doar că n'a luat măsuri, pentru evitarea ei. In al doilea loc represiunea penală poate fi mai ușor acomodată cu gradul de culpabilitate a autorului omisiunii în fiecare caz dat, cea ce în materie civilă ar fi poate mai greu. O asemenea soluțiune a chestiunii a scăpat din vedere noului legiuitor german.

Pe de altă parte e natural să ne întrebăm: care bunuri oare trebuesc socotite a fi atât de importante, în cât protejarea lor să poată justifica intervenirea unei represiuni penale? In care anume cazuri apararea intereselor a-proapelui devine obligatoare?

Noi credem că obligațiunea de a veghea la conservarea bunurilor altuia, nu poate fi impusă de cât cel mult când e vorba de apărarea vieții, a sănătății, a libertății, a onoarei, etc., cu alte cuvinte când sunt amenințate *bunurile pur personale* ale cui-va.

In societatea actuală asemenea bunuri sunt considerate ca elemente esențiale ale personalității omenești, sunt considerate ca fiind în acelaș timp atât de prețioase, în cât ori ce nepăsare față de ele ar putea fi calificată ca delict, și deci pedepsită în consecință (exceptându-se doar cazurile de sinucidere).

In vechiul drept german, nu numai că exista obligația de a veghea la conservarea bunurilor altuia, dar am văzut mai sus (nota de la pagina 97) că în veacul al XVII, a fost condamnat la tortură un individ care omisese de a sări în ajutorul unor naufragiați din riul Aar. Dispoziții de asemenea natură întâlnim, sub o formă mai atenuată, și în legiuirile germane mai târzii, până pe la începutul veacului trecut.

Așa în codul german din veacul al XVIII găsim art. 782 care zicea: «Ori cine are posibilitatea, fără a-și com-

promite serios viața, de a salva pe altul din mâinile tâlhărilor, a ucigașilor, sau din primejdia focului, a apei sau din altă calamitate care 'l amenință, și omite a face aceasta se va pedepsi cu închisoare corecțională de 14 zile». Articolul 32 din Codul contravențiilor polițienești al ducatu-lui de Wurtemberg prescrie că: «Ori cine are puțința de a salva pe altul dintr'o primejdie și omite, fără motiv se-rios, de a face aceasta, va fi pedepsit cu amendă, ear în cazurile mai grele, când victima a murit, sau ș'a vătămat sănătatea, va fi pedepsit cu arest de 4 săptămâni». Codul contravențiilor polițienești din Hanovra, la art. 195, pres-crie asemenea că: «Ori cine refuză a da unui individ, a-flat în pericol de moarte, adăpost, hrană, îmbrăcăminte etc. va fi supus unei amenzi de 40 lei». Acelaș Codice la art. 196 zice: «Ori cine, cu pericolul vieții sale, scapă pe altul de la moarte, capătă prin aceasta dreptul la recunoș-țința publică sau la recompensă. Dacă n'a reușit în încer-carea sa, atunci trebuie apreciat, după împrejurări, în ce măsură merită să i se acorde recunoștința sau recompensa publică»¹⁾.

Din prima jumătate a veacului al XIX, încep a că-păta în Europa importanță precumpănitoare teoriile indi-vidualiste, a căror înriurire se manifestă mai ales prin spo-rirea exagerată a trufiei și a ambițiilor personale, prin ră-cirea și înăsprirea raporturilor sociale dintre indivizi. In-dividualismul ș'a găsit ultima sa formulare teoretică în o-pera «Despre libertate» a logicianului Stuart Mill, care cu drept cuvânt este considerat ca unul dintre principalii cam-pioni ai filozofiei sociale burgheze. Mai pe urmă, în ope-rile lui Fr. Nietzsche, am văzut, că individualismul dege-nerează într'un fel de doctrină cu caracter direct antiso-cial, consacrand chiar principiul «homo homini lupus est».

1). Vezi Geib, *Lehrbuch des deutschen Strafrechts*, vol. I. pag. 192.

Sub înrîurirea teoriilor individualiste, chestiunea obligației altruiste de a veni în ajutorul altuia, a început a fi rezolvită în sens negativ în doctrină și în legislații. Tocmai târziu, în ultimul pătrar al veacului al XIX, sub înrîurirea noilor concepții sociale, constatăm iarăși un fel de reîntoarcere către vechile principii, cari impuneau obligația altruistă de a veghea la conservarea bunurilor altuia. Dispoziții de asemenea natură găsim deja în Codul actual danez, în Codul olandez, pus în vigoare la 1886, și în Codul italian, promulgat la 1896.

Așa art. 199 din Codul danez zice: «Ori cine, avînd posibilitate și fără a-și pune în pericol viața sau sănătatea, omite a veni în ajutorul altuia aflat în primejdie de moarte, va fi pedepsit, în caz cînd acesta va fi murit, cuînchisoare sau cu amendă. Maximul închisorei pentru o asemenea omisiune va fi de 2 ani, iar a amenzei de 4000 crone». Articolul 450 din Codul olandez zice: «Ori cine, fiind martor ocular la nenorocirea iminentă întîmplată altuia, nu sare îndată în ajutorul lui, va fi pedepsit cu închisoare pînă la 3 luni sau cu amendă pînă la 300 guldeni». Codul italian din 1890 pedepsește cu amendă de la 50 pînă la 500 franci pe acela, care găsind un copil mai mic de 7 ani părăsit ori rătăcit, sau un bolnav, sau un individ amenințat de o primejdie, nu-i va da ajutor imediat sau nu va înștiința autoritatea în drept ¹⁾.

1). Legiuitorul nostru n'a fost de loc umanitar în această privință. El n'a fost în stare să se debaraseze de tendințele individualiste antisociale, de care e copleșită legiuirea franceză. Singura omisiune, pe care el o consideră ca *delict*, este cea prevăzută de art. 276 Cod. pen., care pedepsește numai pe acela care găsind un „prunc de curînd născut“, nu'l dă celor însăreinați cu creșterea lui. Cu alte cuvinte, ori de cîte ori găsim părăsit, rătăcit, sau în primejdia morții, un individ, căruia nu i se poate aplica calificativul de „prunc de curînd născut“, nu putem fi obligați legalminte a-i da vre-un ajutor, pentru că în asemenea caz aplicarea art. 276 nu mai are loc, dispozițiile lui fiind de cea mai strictă interpretare și neputîndu-se aplica prin analogie la alte cazuri, de cît acele prevăzute de Cod.

Iată dar trei legiuri noi din Europa, cari prevăd obligația altruistă de a veghea la conservarea vieții și sănătății aproapelui, sancționind'o prin pedepse destul de aspre.

În ce privește conservarea *bunurilor materiale propriu zise*, aci credem că soluțiunea nu poate fi de cit cu totul alta. Pe calea coercițiunii penale, ori care ar fi ea, nu suntem de părere că se poate ajunge la un rezultat satisfăcător în această privință.

Mai întâi o asemenea coercițiune ar da loc la mari nedreptăți și nu s'ar putea împăca de loc cu întocmirea socială în care trăim. În adevăr ar fi foarte stranie acea dispoziție legală, care m'ar obliga să stîng începutul de incendiu apărut la casa aproapelui meu, în timp ce acesta mă lasă să mor de foame și de frig la poarta casei sale.

Mai este încă un lucru de ținut în samă. Pagubele și riscurile materiale se întimplă mai adese ori celor bogați cari dispun de averi însemnate; or, oamenii săraci fiind cu mult mai numeroși, o lege care ar face obligatorie datoria de a veghea la conservarea averii altuia, ar veni de sigur numai în avantajul indivizilor bogați și în sarcina celor săraci.

Sunt și motive de ordine pur juridică, cari pledează contra impunerei obligației de a veghea la conservarea intereselor materiale ale altuia. Ori cine are avere și trage foloase din ea, e dator să fie diligent și să ia toate precauțiunile pentru a evita riscurile și pagubele ce eventual i s'ar putea ocasiona. În caz de incendiu de pildă, sunt în drept să cred că acesta a provenit din neîngrijirea și lipsa de precauțiune a proprietarului casei incendiate, care, pentru a preîntimpina dauna, trebuia să-și asigure casa la o societate de asigurare. Se poate apoi foarte bine zice că, tot ce se petrece într'o proprietate străină, este cu știrea proprietarului.

Dacă, față de considerațiunile expuse mai sus, datorita de a veghea la conservarea bunurilor materiale ale altuia nu poate fi impusă în mod imperativ, legiuitorul are însă la îndămină alte mijloace, prin care, pînă la un punct poate stimula în societate sporirea sentimentelor umanitare și altruiste, poate desvolta spiritul de îndatorire reciprocă, combătînd în acelaș timp indiferența și nepăsarea, cari, în multe cazuri, dau loc la consecințele cele mai regretabile.

Așa de pildă avem în Codul civil quasi-contractul *gestiunei de afaceri* (art. 987—991), după care acel ce, în absența proprietarului și fără prealabila înștiințare a lui, a intervenit, din propria-i inițiativă, la administrarea patrimoniului său, este obligat prin lege a da gestiunei sale îngrijirea unui bun părinte de familie (art. 989) și a continua pînă cînd însăși proprietarul va putea îngriji de ea (987). În asemenea cas art. nostru 991 impune proprietarului, ale cărui interese materiale au fost bine administrate, îndatorirea de a îndeplini obligațiunile contractate în numele său de girant, a-l indemnisa de toate acele ce el a contractat personalminte, și a-i plăti toate cheltueelele utile și necesare ce a făcut.

Ast-fel, luînd exemplul citat mai sus, dacă eu intervin la stingerea incendiului ivit la casa vecinului meu, fără îndoială că îndeplinesc o afacere utilă lui, și deci dînsul este obligat a-mi repara ori-ce daune aș fi suferit din intervenirea mea la stingerea focului (precum ar fi distrugerea hainelor, sau remediarea rănilor și leziunilor ce mi s'ar fi pricinut etc.).

Legiuitorul pune la dispoziția girantului acțiunea *negotiorum gestorum contraria*, prin care el poate sili pe proprietar a-și îndeplini toate obligațiunile ce decurg pentru el din o asemenea gestiune utilă. Și pentru aprecierea utilității actelor făcute de girant, doctrina juridică în una-

nimitate admite, că trebuie să se aibă în vedere momentul săvârșirii lor, fără a se ține seamă de întâmplările posteroare, cari au putut face să dispară utilitatea acelor acte, dacă bine înțeles aceste întâmplări nu se datoresc însuși faptului girantului: *sufficit și ab initio utiliter gestum fuerit, licet utilitas postea non duraverit.*

În ce privește responsabilitatea girantului, legiuitorul nostru prin art. 900, care nu există în Codul francez, declară că dînsul nu poate fi răspunzător de cît numai de dol, dacă fără intervenția lui afacerea s'ar fi putut compromite. Noul Cod german cuprinde o dispoziție identică în art. 680, care zice; «Bezweckt die Geschäftsführung die Abwendung einer dem Geschäftsherrn drohenden dringenden Gefahr, so hat der Geschäftsführer nur Vorsatz und grobe Fahrlässigkeit zu vertreten»¹⁾.

Gestiunea de afaceri există aproape în toate legiuirile contemporane din Europa, fiind împrumutată din dreptul roman, unde această instituțiune își avea aplicațiunea mult mai dese ori, din pricina frecventelor războaie și invasiuni, cari făceau ca proprietarii bunurilor să absenteze, iar acestea să rămînă în voea întâmplărei. Astăzi însă, cînd războaiele nu mai sunt atît de frecvente, cînd călătoriile se fac cu atîta ușurință grație desvoltării căilor de comunicație, rare ori se va întimpla ca să se gireze bunurile

2). Dacă gestiunea a fost întreprinsă contra voinței reale sau presupuse a proprietarului, zice art. 678 din noul Cod german, girantul, care cunoștea această voință, este obligat a despăgubi pe proprietar, chiar dacă el n'a comis nici o culpă. Art. 679 din noul Cod german adaogă însă, că voința contrară a proprietarului nu se ia în considerație, cînd în lipsa gestiunei, o datorie a cărei îndeplinire este de interes public, sau o datorie legală de alimente, care ar incumba stăpînului, n'ar fi fost îndeplinită la timpul oportun. În asemenea caz girantul are drept la reîntoarcerea cheltuelilor sale (art. 683 din acelaș Cod). Din doctrina germană vezi Dernburg, *opera citată*, vol. II, pag. 381—385; Endemann, *idem*, vol. I, § 178. Din doctrina francesă vezi Demolombe, vol. XXXI, pag. 144; Laurent, vol. XX, pag. 336; Pandect. Fr. *Obligation*, vol. I, pag. 1754. La noi vezi Păucescu, vol. II, pag. 63; Alexandresco, vol. V, pag. 322.

unui absent. Cele mai de multe ori proprietarul este present, și dacă el rămîne străin de oare cari afaceri, care cer o îngrijire mai de aproape și mai urgentă, se presupune că aceasta se datorește neglijenței sau ignoranței sale.

Legiuitorul consideră gestiunea de afaceri ca fiind pornită dintr'un sentiment altruist, dintr'un sentiment de afecțiune și prietenie, de aceea ea este esențialmente gratuită, girantul neputînd cere nici un onorar pentru serviciile sale ¹⁾.

Motivul care a determinat înființarea unei asemenea instituțiuni legale, nu poate fi altul de cit considerațiunea de ordine pur morală că *serviciile benevole făcute în interesul altuia merită toată încurajarea*, căci ele contribuesc la desvoltarea spiritului de îndatorire reciprocă și de solidaritate socială.

Pe de altă parte gestiunea de afaceri folosește și economiei generale a unui stat, fiind că ea tinde la conservarea și desvoltarea unor bunuri, a căror valoare ar fi fost depreciată prin lipsa de îngrijire din partea proprietarului. Dacă n'ar exista în lege o dispozițiune care să răsplătească pe girant de perderile suferite cu ocaziunea gestiunii sale, de sigur că casurile de intervenire benevolă în favoarea intereselor altuia s'ar imputîna foarte mult în societate, căci riscul perderilor personale ce s'ar putea ocaziona, ar constringe pe fie care de a-și înăduși sentimentele sale altruiste față de aproapele său.

Gestiunea de afaceri, departe de a fi obligatoare din punct de vedere legal, este lăsată din contra la facultatea și libera apreciere a fie căruia, ast-fel că în această privință nu se poate zice că regulile ei formează niște dis-

1). Nu vor putea deci să se prevaleze de regulele gestiunii de afaceri samsarii și alți agenți, cari s'ar fi amestecat în afacerile altuia intr'un scop egoist și în vederea unui interes personal, cu intențiunea nerușinată de a specula și a-și face un venit din administrarea patrimoniului altuia. Vezi Pandect.Fr. vol. IV, *Gestion d'affaires* 1, și urm.

pozițiuni legale eficace și energice pentru încurajarea acțiunilor desinteresate și dezvoltarea intensivă a principiilor altruiste, atât de necesare vieții sociale.

Din acest punct de vedere ar fi de dorit ca legiuitorul să introducă niște măsuri mai *positive*, cari să oblige pe indivizi să-și aducă servicii reciproce, cel puțin în cazuri urgente și extreme. Măsuri de acest gen nu există încăeri în legiuirile actuale, și, după părerea noastră aceasta constituie una din principalele lor lacune.

Această lacună este atât de adinc simțită, în cit unii jurisconșulți și sociologi, pentru a o putea înlătura mai curînd, fac oare cari propuneri foarte originale și curioase. Ei cer de a se înființa, alătura de Codul penal, un *Cod de recompense*, care să aihă în vedere organizarea unui sistem de recompense sau răsplată, în scop de a încuraja virtuțile, actele filantropice și desinteresate săvîrșite în folosul altuia și reclamate de utilitatea socială.

«Altruistul, zice Raul de la Grasserie, constituie anti-tesa făcătorului de rele *«c'est un contre-criminel»*. Actele caritabile ale altruistului, excedând cu mult limitele ori cărei datorii sociale, nu poate oare da naștere unui drept în folosul său, întocmai precum agresiunea și violența naște dreptul victimei contra agresorului? Simetria morală pare a cere aceasta. În cazul de față avem nu numai sub raportul etic un *excedent de fapte bune*, dar și din punctul de vedere social avem un *excedent de utilitate*. Există o supra abondență de altruism, întocmai după cum fapta rea, infracțiunea, oglindește în sine o *supra abondență de egoism*. Criminologiei trebuie să corespundă deci ca știință a *aristologia* sau *agatologia*. Aceasta din urmă are de scop de a fixa în ce condițiuni anume binele, îndeplinit în afară de ori ce obligațiune legală, poate da loc la un drept de recompensă. Infracțiunii, adecă violăr-ci dreptului, trebuie să opunem virtutea, eroismul neconștrâns. Virtutea și ero-

ismul, ca și infracțiunea, trebuiesc apreciate nu numai sub raportul moral (printr'un sentiment de admirațiune și simpatie), dar și din punctul de vedere al utilității sociale pentru că asemenea escedente de altruism sunt foarte avantajoase și chiar indispensabile societății. Așa sunt de pildă faptele eroice îndeplinite pe câmpul de luptă etc.

Chestiunea însă esențială este de a se ști dacă virtutea și eroismul trebuiesc sancționate printr'un premiu, printr'o recompensă, întocmai precum infracțiunea are sancțiunea sa în pedeapsă, și dacă dreptul pozitiv trebuie să organizeze un *Cod premial*, alături de Codul penal ?

Virtutea și eroismul sunt acte, cari întrec cu mult marginele unei obligațiuni legale ; eroul, omul virtuos singur poate fi opus criminalului ; cu toate aceste există virtuți de diferite grade, după cum alături de crime avem delictele și contravențiile. Dar oare recompensa trebuie să aibă caracterul unei obligațiuni sociale, ca și pedeapsa, sau să fie numai facultativă ? În fine ea trebuie să fie materială, sau numai morală, onorifică ?

La aceste chestiuni aproape toate legislațiile actuale răspund în mod negativ ; ele se ocupă numai de pedepsirea infracțiunilor, ear nici de cum de recompensarea faptelor eroice și virtuozitate. Acestea din urmă par a avea în ochii legiuitorului o importanță socială neînsemnată, de aceea nici nu se ocupă de ele. S'a spus chiar că dacă virtutea s'ar recompensa materialicește, atunci n'ar mai fi virtute. Cu chipul acesta principiile de drept par a spune că trebuie să se țină samă numai de faptele rele ale cui-va nici de cum însă de cele bune, trebuie să pedepsim, nici cum să recompensăm, să blamăm, iar nu să laudăm. În mod cu totul sporadic și arbitrar este recompensat de pildă eroismul pe câmpul de luptă, printr'o decorație, adecă printr'un semn de onoare, care formează antitesa pedepselor infamante. Atât și nimic mai mult. Acest sistem de

recompense să mai aplică încă și în alt mod. Să decorează nu numai virtușii și eroii, dar și oamenii de talent, de știință, funcționarii vechi etc. O asemenea procedare însă constituie o adevărată inadvertență, căci cu sistemul acesta decorația este deturnată de la adevărata ei destinație, care constă în a răsplăti numai virtuțile săvârșite afară de ori ce obligație.

Exceptându-se acest sistem, de a se răsplăti prin decorații meritele cui-va, nicăeri nu sa organizat încă un *drept permial*, un *Cod de recompense*, precum avem de pildă un *Cod de pedepse*. Cu toate aceste primul pare a fi *complectarea necesară* a acestui din urmă; unul nu pare a fi legitim fără altul. Dacă eu am *datoria de a suporta pedeapsa*, trebuie să am în acelaș timp și *dreptul de a fi recompensat*; aceasta mi-o spune sentimentul meu intim de dreptate. Societatea trebuie să recompenseze binele în sine, după cum pedepsește răul în sine, afară doar dacă admitem determinismul absolut, și chiar în asemenea caz, ea tot e datoare să recompenseze binele, în interesul propriei sale conservări. Recompensarea binelui este un stimulent tot atât de puternic, ca și pedepsirea răului; ea va determina sporirea virtuților și actelor altruiste tot atât de necesare societății, ca și scăderea infracțiunilor. Ce ar deveni oare societatea dacă n'ar obține din partea membrilor ei de cât numai *inacțiuni*; dacă toți cetățenii ar urma riguros principiului legal «de a nu face rău altuia», și n'ar voi să-și întindă reciproc mâna de ajutor?

Recompensa nu trebuie să fie numai morală, ci și materială, să conste chiar în o sumă de bani, căci și infracțiunea este pedepsită cu amendă. Ea poate consta și în *compensarea eventuală* a greșelilor ce s'ar putea comite în viitor. Recompensa trebuie să fie nu administrativă, ci juridiciară, adică să emane de la însăși magistratul care aplică pedeapsa»¹⁾.

1). Vezi Raoul de la Grasserie, *Des Principes sociologiques de la Criminologie*, avec une préface par C. Lombroso, Paris, 1901, pag. 28—33.

Ori cât de originale și curioase s'ar părea ideile lui R. de la Grasserie, totuși, față de scăderea simțitoare a faptelor altruiste ce să observă în ziua de astăzi, ele merită o deosebită atențiune.

Sunt și la noi unele legi speciale, în care găsim strecurate dispoziții destinate a stimula prin recompense actele altruiste. Dispoziții de acest gen întâlnim de pildă în legea poliției noastre rurale¹⁾; ele însă, nederivând dintr'un principiu statornic și general manifestat de legiuitor, rămân cele mai de multe ori uitate și nebagate în seamă. Cel puțin noi, până în prezent, nu cunoaștem nici un caz de aplicarea lor.

Să știe că în dreptul roman, acel ce găsea un lucru pierdut, era de obicei considerat față de proprietarul său ca un negotiorum gestor, și de aceea avea dreptul a reclama de la acesta cheltuețele făcute cu păstrarea și întreținerea lucrului. Proprietatea asupra lucrului găsitorul nu o putea căpăta nici chiar prin prescripție. Despre vre o recompensă acordată găsitorului nici vorbă nu putea fi²⁾.

Cu toate acestea la romani exista obiceiul, că proprietarul lucrului pierdut sau furat, făgăduia un premiu bănesc aceluia care ar fi găsit și i-ar fi remis lucrul. Acelaș obicei se observă și astăzi. De câte ori, pentru a se stimula sentimentul altruist al aflătorului, nu citim în ziare asemenea promisiuni publice, prin care se oferă «o bună recompensă» sau cutare sumă de bani, aceluia care va găsi și remite păgubașului un obiect oare care pierdut; de și altmintrelea credem, că îndeplinirea unei asemenea pro-

1). Așa avem art. 27 care statuiază că acel care, văzind o vită că strică sămănăturile altuia, o va prinde și o va duce la oborul primăriei, va primi ca recompensă a zecea parte din amenda la care ar fi condamnat proprietarul vitei.

Asemenea și art. 79 și 80 cari acordă recompense bănești aceluia care, sărind la prinderea făcătorilor de rele, aflați cu lucruri de furat, ar primi vre-o rană în lupta ce ar fi avut-o cu ei.

2). Vezi Dernburg, *Pandekten*, vol. I, § 206.

misiuni, este o chestiune numai de onoare, fiind lăsată la absoluta facultate a promițătorului, întru cât aflătorul n'ar putea avea nici o acțiune în această privință ¹⁾.

Legiuitorul nou german a transformat un asemenea uz într'o adevărată obligație legală, stipulând anume recompense bănești aceluia care, găsind un lucru străin, îl remite păgubașului. Articolul 971 din Codul civil german statornicește în această privință următoarea normă: pentru obiectele de o valoare până la 300 mărci, recompensa e fixată la 5% procente din valoarea obiectului; pentru obiectele de o valoare mai mare, cum și pentru animale, recompensa e fixată la 1% din valoarea totală. În ca-surile, în cari obiectul găsit n'are o valoare materială intrinsecă, neprezentând importanță de cât numai pentru păgubaș (precum ar fi de pildă o scrisoare, o fotografie, niște chitanțe etc.), fixarea quantumului recompensei este lăsată la aprecierea tribunalului, care decide ținând samă de împrejurări și de echitate. Această regulă, atât de importantă pentru încurajarea actelor altruiste, o găsim introdusă și în codicele altor state ²⁾.

Aflarea și remiterea lucrului perdut alcătuește fără îndoială unul din modurile cele mai frecvente de manifestare a activității altruiste. Dacă practica zilnică și însăși legiuitorul a recunoscut că este în interesul utilității sociale de a fixa o anumită recompensă aceluia care de bună voea lui aduce servicii altuia, apoi nu este oare natural să ne întrebăm: n'ar fi oare folositor ca aplicarea unui

1). Găsitorul lucrului perdut credem că n'ar putea avea o acțiune pentru obținerea sumei promise de proprietarul lucrului, pentru motivul că remiterea lucrului păgubașului este impusă ca o obligație imperioasă găsitoului prin însăși art. 327, 328 Cod penal, care califică ca abuz de încredere faptul de a nu remite păgubașului un lucru perdut, despre care acesta a întrebat.

2). Vezi Stobbe-Lehman, *Kandbuch des deutschen Privatrechts*, vol. II, § 131. În codul nostru, ca și în cel francez, nu se prevede nimic în această privință, afară doar de cazul descoperirii unui tesaur pe un loc strein, cînd art. 649 Cod civ. acordă descoperitorului jumătate din valoarea tesaurului.

asemenea sistem să nu se mărginească numai la casurile restrânse de găsim a lucrurilor pierdute? N'ar fi oare din contra necesar să dăm o extensiune mai mare sistemului recompenselor, aplicându-l și la alte modalități de fapte altruiste?

Afirmativa credem că nu mai poate suferi discuțiune căci dacă acel care, găsim un lucru și remițându-l păgu-
bașului, are dreptul la o recompensă, apoi cu atât mai mult trebuie să aibă un asemenea drept acela care contribuie la salvarea lucrurilor altuia de la peire, sau care-i oferă concursul său pentru a evita o daună ce eventual ar putea să i se întâmple.

* * *

Introducerea în dreptul pozitiv și generalizarea principiilor destinate a îndemna inițiativa individuală la fapte altruiste și a redeștepta între membrii societății spiritul de solidaritate, de îndatorire și de simpatie reciprocă, constituie una din problemele legislative cele mai importante ale timpurilor moderne, de la care atârnă buna stare și fericirea omenirii.

Deslegarea cât mai grabnică a acestei probleme este cu atât mai de dorit, cu cât epoca în care trăim este o epocă de crasă generală morală, politică și socială, din care cauză legea are astăzi de îndeplinit o misiune cu mult mai grea și mai vastă, de cât cea pe care a avut-o acum 100 ani în urmă, când s'au elaborat Codicile noastre civile și penale. Pe atunci autoritatea religiei și a moralei era încă neștirbită, înrîurirea lor educativă asupra maseilor populare era în plină vigoare, ast-fel că rolul disciplinar al legii putea fi îndeplinit cu mai mare ușurință.

Epoca actuală însă constituie unul din acele momente critice, în care totul se clatină, totul e pe cale de transformare.

Doi factori găsim mai cu seamă la bazele acestei transformări. Primul este căderea principiilor religioase și morale din rolul lor de povățuitoare a faptelor omenești, dărămarea idealurilor politice și sociale, pe care se reazămă elementele civilizației noastre burgheze. Al doilea factor este rădicarea progresivă a unei puteri noi, a puterii mulțimei, a democrației (șufragiul universal). Deasupra ruinei ideilor religioase și politice, cari până atunci o înfrânau, se ridică puterea uriașă a maselor, haotică și amenințătoare, singura suverană a timpurilor prezente.

Așa dar distrugerea credințelor religioase și transformarea progresivă a maselor populare în clase diriguitoare, alcătuiesc cele două fenomene caracteristice ale epocii noastre de tranziție. Dacă este așa, atunci ne întrebăm: cine va îndeplini rolul disciplinar și moralisător exercitat altă dată de religie? Cine va pregăti masele populare pentru viața politică și va tempera avânturilor lor anarhice? Evident că nimene altul de cât Codicele de legi. Dar cum oare va putea îndeplini legea această grea misiune educativă, când știm că ea nu impune principiul binelui ca criteriu pozitiv de conduită socială, când cerințele sale sunt satisfăcute pe deplin numai pur și simplu prin atitudinea pasivă și indiferentă a omului, prin stăpânirea pornirilor răutăcioase și avide ale acestuia față de aproapele său? Dreptul pozitiv nu consacră ca obligatoare practica binelui, căci tendința supremă a sa este de a obține din partea individului nu moralitatea, ci numai legalitatea.

Ce înrîurire moralisătoare pot avea Codicele de legi, și cum se poate întreprinde pe baza lor o operă de asanare și regenerare a moravurilor publice, când am văzut în capitolul al doilea al acestei lucrări, că legea n'are posibilitate de a controla mai adânc activitatea individuală, nu se poate atinge de sfera «imoralității nedelictuoase», aceasta privind exclusiv numai conștiința personală a individului, pe care el e stăpân absolut?

Omul pe care am încerca să-l moralisăm, ar putea cu drept cuvânt să ne replice: voi îmi vorbiți de onestitate, de corectitudine, de cinste, căutați să-mi infiltrați sentimentele de blindeță, de îndatorire către aproapele, pe cind legea și tribunalul nu-mi cere de cit să mă rețin de a comite fapte calificate ca delictuoase; despre bunătate, cinste și îndatorire pentru altul, legea nu-mi pomenește absolut nimic. Din contra pot fi ori cit de rău, imoral și crud, dacă în acelaș timp, voi fi îndeajuns de șiret ca aceste calități să nu le manifest prin fapte pedepsite de lege, pot trece ușor drept «cetățean-tip» din punctul de vedere al legalității¹⁾.

Dacă acesta este duhul în care sunt concepute legiunile noastre civile și penale, mai poate fi oare vorba de o inriurare moralisătoare a lor asupra maselor adînci ale populațiunii? De sigur că nu. Mulțimea nu pricepe subtilitatea distincțiunii dintre drept și morală. Ea înțelege un singur lucru, că sentimentele umanitare, faptele altruiste, cinstea, corectitudinea și onestitatea predicate de morală și religie nu sunt de cît niște simple sfaturi (pia desideria), fără a avea cîtuși de puțin caracter obligator.

Iată dar că distincțiunea pe care logica o face între drept și morală e departe de a fi utilă din punctul de vedere practic, și afară de aceasta, credem, că ea nu exclude posibilitatea întroducerii în dreptul pozitiv a principiilor morale de solidaritate socială.

Nu putem termina acest studiu al nostru, care a luat proporțiuni prea mari, fără a reproduce părerile a doi scriitori celebri cu privire la necesitatea de a se elimina

1). Distinsul profesor universitar, Ion Tanoviceanu, într'o operă a sa recentă de mare valoare, afirmă de a dreptul că nimic n'a stricat mai mult caracterul românesc de cit legislațiunea noastră exotică și nehibzuită, care e condusă de principiul nefast al *favorisării elementelor anti-sociale*. Vezi *Romînia sub raportul moral*, 1902, pag. 15 și 41.

din știința dreptului tendințele individualiste actuale și a se îndruma pe o cale umanitară sănătoasă.

Herbert Spencer, unul din cei mai adânci cugetători ai timpului de față, a dat la lumină, acum la adânci bătrînețe, o nouă operă pe care el o numește cea din urmă în viața sa, și în care, revenind în parte asupra unor păreri ale sale anterioare, testează oare cum omenirii ultimele sale convingeri. El afirmă că senzațiile au în noi o putere covârșitoare, iar inteligența noastră nu este de cît sluga lor. Din această cauză *educațiunea morală are pentru om o importanță incomparabil mai mare de cît instrucțiunea intelectuală*. Statul, în ori-ce ramură de activitate a sa, legislativă, judecătorească sau administrativă, trebuie să aibă în vedere în primul loc și înaintea tuturor celorlalte interese, disciplinarea și educațiunea morală a poporului. Intocmirile sociale și legiurile cari nu-s în stare a contribui la realizarea acestui scop suprem, nu au rațiune de a exista și trebuesc privite ca un pericol național. O societate compusă din capacități poate fi cea mai nenorocită din cauza ambițiilor, a egoismului neînfrinat al membrilor ei și a luptei încordate pentru trai. Din contra, o societate alcătuită din oameni mediocri sub raportul intelectual poate fi foarte fericită, dacă în relațiile lor reciproci domnește umanitatea, blîndețea și spiritul de îndatorire mutuală ¹⁾.

Domnia capitalismului și legile de fer ale luptei pentru existență, zice scriitorul recent H. Chamberlain, au născut în știință, în filosofie și mai ales *în drept* «cultul

1). Din nefericire, zice Spencer, la cele mai multe popoare din Europa instrucțiunea intelectuală joacă rolul principal, ear educațiunea morală e lăsată în părăsire, ea și cînd nu s'ar observa îndeajuns că *intellectualismul*, activînd funcționarea sensurilor, aduce după sine mărirea pasiunilor, predominarea sensurilor inferioare asupra celor superioare. De acea tendința către desordine, turburări și destrăbălarea moravurilor e foarte accentuată la intelectuali. La fie-care pas ne putem convinge că instrucțiunea intelectuală, fără educație morală, face pe om mai rău de cît este el din firea lui. Vezi H. Spencer, *Facts and Comments*, London 1902, pag. 66.

individualismului», care a avut ca consecință mărirea peste măsură a apetiturilor egoiste, răcirea și înăsprirea relațiilor dintre oameni, spoliarea celui mai slab de către cel mai tare, în fine înădușirea ori căror sentimente umanitare de îndatorire reciprocă. Viața omenească a devenit un abis clocotitor de miserii, în care dreptatea mai tot-de-una este învinsă de forță. Tragedia vieții omenești provine tocmai din pricină că tot dreptul nostru public și privat în vigoare este basat nu pe principiile etice, ci pe legile neîndurate ale luptei economice. Oamenii nu mai cunosc marginea pornirilor lor egoiste, din zi în zi devin mai răi, mai lacomi, asemănându-se fiarelor, cari în viața lor întrebuințează numai unghiile și dinții.

Salvarea de multe meserii sociale ce amenință timpul nostru, zice acest scriitor, trebuie căutată în legiferarea sub diferite forme a principiilor umanitare și altruiste, menite a desvolta spiritul de solidaritate socială și de îndatorire reciprocă ¹⁾.

1). Vezi Houston S. Chamberlain, *Die Grundlagen des neun zehnten Jahrhunderts*, 1901, vol. I, pag. 44.

O NOUË TEORIE

A

DREPTULUI DE PROPRIETATE A IMAGINEI

I

Considerațiuni preliminare.—Dreptul persoanei asupra propriei sale imagini.—Caracterul și natura acestui drept.—Chestiunea reproducerei și răspindirii imaginii altuia din punct de vedere juridic.—Doctrina franceză în astă privință.—Identificarea dreptului de proprietate a imaginii cu dreptul pe care autorul îl are asupra producțiilor sale literare și artistice.—Reproducerea fără permisiune a imaginii altuia, ca o violare a acestui drept.—Excepțiunile admise în această privință.—Critică doctrinei și jurisprudenței franceze.—Situțiunea problemei în doctrina germană veche.—Sistemul preconizat de legiuitorul român.—Doctrina nouă germană asupra dreptului de proprietate a imaginii.—Teoria lui Georg Cohn.

Progresele enorme realizate în timpul din urmă în diferite ramuri de activitate omenească, au adus la ordinea zilei nenumărate chestiuni noi juridice, cari caută soluțiuni precise și urgente în dreptul pozitiv, și cari cele de mai multe ori nu se potrivesc sub calapodul principiilor codului civil,—acesta reprezentînd mai curînd o sintesă a trecutului, de cît o programă pentru viitor.

Mîntea omenească zilnic născocoște «noi bunuri juridice» —neue rechtsgüter— așa numite de terminologia doctrinară, cari reclamă o protejare legală sigură.

Una din aceste chestiuni de o actualitate arzătoare, care nu e rezolvită încă de lege, și care, într'un timp foarte scurt a atras asupra sa atențiunea întregii lumi juridice, este de sigur chestiunea *dreptului asupra propriei imagini* (*das Recht am eigenen Bilde, propriété de la physionomie*). Această chestiune a fost deja supusă în toamna anului trecut (1902) deliberărei congresului jurisconsultilor germani ținut la Berlin, cu care ocaziune au avut loc desbateri atât de vii și controversate, în cât soluțiunea ei definitivă a fost amânată pentru viitorul congres. E vorba chiar ca problema ce ne preocupă să fie tranșată pe cale legislativă. În Germania s'a și alcătuit un proiect de lege în această privință.

Altă dată, când arta fotografică nu era inventată, când nu erau cunoscute încă actualele procedee tehnice de reproducere instantanee a imaginii omenești în diferitele ei momente și situații, nici vorbă nu putea fi despre vre un drept personal asupra propriei imagini.

De când însă perfecțiunea și simplificarea aparateelor fotografice a făcut accesibilă această îndeletnicire pentru ori cine, de când moda cărților poștale ilustrate a luat proporțiile unei adevărate manii, zilnic vedem reprezentându-se în public mii de ilustrații, tablouri și portrete, reprezentând tipuri de persoane în pozițiile și în atitudinile cele mai variate și mai bizare. S'au înființat chiar adevărate fabrici, în care sute de lucrători lucrează la reproducerea și răspândirea unor asemenea portrete și ilustrații, cari de altmintrelea alcătuiesc obiectul special al unui comerț foarte rentabil.

Cu chipul acesta a eșit la iveală chestiunea de a se ști dacă reproducerea și răspândirea în public a imaginii altuia este sau nu permisă. În fine mulți artiști, scriitori, pictori, sau poate chiar multe femei frumoase, ar dori să și creeze din propria lor imagine un obiect de venit bănesc,

în sensul de a le fi rezervat numai lor monopolul desfacerii în comerț al propriei lor mutre. De aici problema juridică a «dreptului asupra imaginii», care actualminte este una din cele mai dificile din domeniul dreptului și care s'a prezentat deja în câte-va rinduri înaintea instanțelor judecătorești din alte țări.

Problema ce ne preocupă este la ordinea zilei în special de când îndeletnicirea fotografică a devenit un fel de sport, o ocupație de diletant. Astăzi la fie care pas întâlnești asemenea diletanți, cu aparatul subsuoară, având posibilitate a fotografia pe furiș ori-ce persoană, surprinzind'o într'o atitudine sau într'o poziție neobișnuită, în momentul când vorbește cu cineva în stradă, sau participă la o adunare publică. Unii din acești fotografi amatori își permit chiar a urmări dame onorabile, spre a le surprinde și fotografia într'o situație indiscretă, cum ar fi de pildă în momentul când se scaldă etc. Asemenea fotografii pot fi reproduse în sute de exemplare și răspândite printre un anumit public.

Ordinea legală evident că nu admite o asemenea stare de lucruri, care poate fi foarte prejudiciabilă, poate da loc la incidente foarte neplăcute. Asupra acestui punct toți sunt de acord.

Ce caracter juridic au însă aceste fapte? Constitue ele oare o violare a dreptului, și în ce constă această violare? Constă oare în faptul că mi s'a fotografiat, mi s'a răspândit, sau mi s'a expus numai în public imaginea, fără sau chiar contra voinței mele? Cu alte cuvinte, poate fi vorba aci de violarea vre unui *drept personal și exclusiv* ce aș avea asupra propriei mele imagini,—drept în baza căruia aș fi putut să mă opun la reproducerea ei? Sau, din contra, aci nu poate fi vorba de violarea vre unui drept personal; nu pot să mă plâng că fără voea mea, mi s'a reprodus imaginea, de cât *numai în acele cazuri*, când prin modul cum ea a fost reprodusă și vulgarisată,

mi s'ar aduce o atingere onoarei și prestigiului meu. Cu alte cuvinte, n'aș avea alt mijloc de apărare contra faptului că, fără voea mea mi s'a reprodus imaginea de cât «*actio injuriarum*».

Iată în adevăr chestiuni asupra cărora de curând s'a iscat între învățați cea mai serioasă și mai interesantă controversă.

Teoriile existente în această privință în doctrina juridică contemporană sunt în număr de trei. Prima teorie împărțită de doctrina franceză, ear în parte și de cea germană, reprezentată prin *Hugo Keyssner*, magistrat, și *Gareis*, actual profesor la Universitatea din München.

A doua teorie susținută de *Georg Cohn*, actual rector și profesor al Universității din Zurich; în fine, a treia teorie este emisă de curând de *I. Kohler*, profesor al Universității din Berlin.

* * *

După prima teorie, individul are asupra propriei sale imagini identic același drept de proprietate absolută și exclusivă, pe care îl are autorul asupra producțiilor sale literare, dramatice, musicale și artistice. Conform acestui principiu, nimenea n'are dreptul să reproducă și să expună în public imaginea altuia, fără prealabila sa învoire. Ori ce abatere de la principiul arătat, constituind o violare a dreptului personal asupra imaginii, poate da loc la o acțiune în daune, rezultată din quasi delict, din partea individului a cărui imagine a fost reprezentată.

Nici chiar fotografal, care contractează cu clientul său ca, în schimbul unui preț determinat, să-i reproducă imaginea și să-i dea câte-va copii de pe dânsa, nu capătă prin aceasta vre-un drept asupra imaginii clientului. De și clișeu fotografic, care a servit la facerea portretului, rē-

mîne în păstrarea și în proprietatea fotografului, totuși el nu poate face nici un us de el; n'are dreptul, fără știrea și consimțimentul clientului, să'i reproducă imaginea, să i-o expună în public. De asemenea el nu poate vinde clișeul separat, ci numai împreună cu întreaga instalație și întregul fond comercial al atelierului său.

De la acest principiu general există și oare cari excepții. Așa e considerată ca permisă reproducerea fotografică a imaginii altuia în scopuri polițienești și administrative, precum ar fi de pildă fotografiarea indivizilor implicați în crime și delictе, fotografiarea servitorilor cu libret, a persoanelor ce doresc a obține un bilet de abonament la căile ferate, etc.

În al doilea loc, e permisă fotografiarea în grupă a persoanelor aflate în procesiuni și în adunări publice, asemenea și a persoanelor aflate ocașional în localitățile acele a căror priveliște pitorească ar dori cine-va să o reproducă.

Sistemul arătat mai sus este în vigoare actualminte în Franța, unde de și nu există un text de lege special, care să stipuleze vre-un drept de proprietate a persoanei asupra propriei sale imagini, totuși doctrina și jurisprudența în unanimitate aplică prin analogie la această materie normele legale, cari reglementează drepturile autorului asupra operilor sale ¹⁾.

Deci după doctrina francesă, dreptul individului asupra imaginii sale are același caracter juridic și este echivalent cu dreptul de autor, sau mai bine zis este dedus

1) În Franța să aplică la producțiunile fotografice legea din 1793, care protejază proprietatea literară și artistică. Veđi în această privință E. Pouillet, *Traité théorique et pratique de la propriété littéraire et artistique*, 1894 pag. 116. și urm.; Morillo, *De la protection accordée aux œuvres d'art*; Pataille et Huguet, *Code international de la propriété industrielle, artistique et littéraire*; Romberg, *Etudes sur la propriété artistique et littéraire*; Sauvel, *Des œuvres photographiques et leur protection légale*.

ca o consecință logică din principiul care consacră dreptul autorului asupra producțiilor sale literare și artistice.

Cum că un asemenea sistem, care bazează dreptul asupra propriei imagini pe dreptul de autor, este inadmisibil din punctul de vedere al logicii juridice, cum că între aceste două categorii de drepturi nu există absolut nici o analogie, aceasta o vom vedea în alt loc. De o dată constatăm că, bun sau rău, acesta este sistemul preconizat în Franța, pe care instanțele judecătorești din această țară l'a aplicat în mai multe rânduri ¹⁾.

1) În Franța a existat o vie controversă în privința chestiunii de a se ști dacă producțiile fotografice sunt sau nu niște opere de artă. Mult timp s'a crezut că ele nu sunt niște adevărate producțiuni artistice, susceptibile a da naștere în profitul fotografului unui drept de proprietate protejată de lege. Să susținea că fotografia este o operă mai mult mecanică, că n'are nici o asemănare cu lucrarea pictorului sau a sculptorului, cari, cu ajutorul imaginației lor, creiază compozițiuni, ori reproduc imagini după natură, pe cind fotograful nu inventează și nu crează nimic. El se mărginește, prin mijloace mecanice, a obține niște clișeuri, cari apoi se reproduc foarte ușor pe hirtie, (vezi în acest sens o hotărîre a tribunalului din Sena din 9 Ianuarie 1862).—În urma progreselor enorme realizate în domeniul acestei arte, fotografia, măcar că a conservat procedeele sale chimice de la început, totuși a căpătat dreptul a fi rinduită printre arte.

Fotografatul imprimă personalitatea sa mai ales în alegerea și aranjarea subiectului, în poziția dată modelului, în combinarea luminii și a umbrei etc. De aceea atît doctrina, cit și jurisprudența recunosc azi în mod constant artiștilor fotografi dreptul de proprietate asupra producțiilor lor. Vezi în această privință Daras, *Droit des auteurs et des artistes*, pag. 83; Fauvel, *Des oeuvres photographiques*, 1880, pag. 16; Vidal, *De l'assimilation des oeuvres photographiques aux oeuvres des autres arts graphiques*, 1881, pag. 73; Albert Vaugeois, *Du droit de propriété artistique en matière de photographie* 1890; Bigeon, *La photographie devant la loi et la jurisprudence* 1892, pag. 29.

Fotografatul însă, de și proprietar al clișeelelor, nu poate face nici un uz de ele, fie pentru a le pune în vânzare, fie pentru a le expune în public, fără știrea și consimțimentul acelor a căror trăsuri sunt reproduse pe clișeuri. Fotografatul poate însă dispune, atît prin acte între vii, cit și prin testament, de întregul său fond comercial, în care intră și clișeele. Soluțiunea nu mai e aceeași, cind fotografatul ar voi să vîndă clișeele separat, cu bucată, unui cumpărător, care ș'ar propune a face o speculațiune cu ele. În asemenea caz evident că persoanele a căror imagine se află reproducusă pe clișeu, ar fi în tot dreptul să se opună la vânzarea sau să ceră distrugerea clișeului.—Vezi în acest sens *Dreptul* pe anul 1885 No. 1; Alexandresco, vol. II, pag. 440 și vol. V, pag. 412.

Aşa, în celebrul proces intentat de artistul Romain contra fotografului Chalot, pentru suprimarea fotografiilor expuse de acesta în public, în care cel dintîiu era reprezentat în unul din rolurile piesei «*La Comtesse Sarah*», atît isolat, cit şi în grupă, Curtea de apel din Paris, prin sentinţa din 18 Iulie 1887, decide că ori-cine şi mai ales un artist, reprezentat într'un rol jucat în public, este în drept să interzică exhibiţiunea portretului său reprezentat isolat sub o formă oare-care.

Iată în resumat considerentele Curţii: «Considerînd că este necontestat că ori-ce particular are dreptul să interzică exhibiţiunea în public a portretului seu, sub ori-ce formă ar fi; că consimţimîntul dat pentru o asemenea exhibiţiune poate chiar să fie retras în ori-ce timp sub pedeapsă de daune interese, dacă ar avea loc; că la această regulă nici o excepţie nu ar putea să resulte din împrejurarea că reclamantul este un artist reprezentat într'un rol jucat în public; că, cu totul din contra, interesul profesional să găseşte în acest caz legat de interesul privat. Considerînd că dacă artistul Romain este în drept să ceară suprimarea fotografiilor, în cari este reprezentat singur şi pe cari el le consideră ca vătămătoare, nu mai poate fi însă tot ast-fel şi pentru acelea, cari îl represintă în grupă cu unul sau mai mulţi artişti ai piesei, şi cari prin urmare nu au un caracter de personalitate destul de precizat, şi deci exhibiţiunea lor nu poate fi interzisă ¹⁾.

În alt caz tribunalul civil din Sena, prin sentinţa din 18 Noembrie 1885, a decis că persoana care se fotografiază, în lipsa unei stipulaţiuni speciale, nu are dreptul să ceară de la fotograf remiterea clişeiului, care este proprietatea fotografului, făcînd parte din fondul seu comercial.

1). Vezi decisia Curţii din Paris, publicată în traducere, în jurnalul *Dreptul* No. 62 pe anul 1887. Vezi şi Alexandresco, vol. II, pag. 440 şi vol. V, pag. 412; *Pandect. Period.* pe anul 1887.

Am văzut însă mai sus că fotograful, de și proprietar al clișeului, nu poate face nici un uz de el, fără știrea și consimțământul aceluia a cărui imagine e reprodusă pe clișeu ¹⁾.

1). Vezi sentința tribunalului civil din Sena publicată în *Dreptul* No. 1 pe anul 1885—86; vezi și Eugène Pouillet, *Traité théorique et pratique de la propriété littéraire et artistique et du droit de représentation*, Paris, 1894, pag. 122 și urm.

În anii trecuți, îmi aduc aminte, că jurnalele franceze comunicau cazul întâmplat la Paris unei celebre demi-mondene, renumite mai ales prin farmecul frumuseții ei, care a avut capriciul să se fotografieze numai în cămașă. Fotograful, fără știrea clienței sale s'a permis în urmă a-i reproduce imaginea și a o vinde în mod clandestin printre un anumit public amator de asemenea fotografii. Demi-mondena, aflând după cât-va timp despre aceasta, intențiază proces contra fotografului, pentru faptul că acesta i-a violat dreptul personal asupra imaginii sale. Tribunalul a condamnat pe fotograf la daune însemnate, și a dispus, după cererea reclamantei, distrugerea clișeului.

Ziarul parizian „*Le Journal*” din 2 Decembrie 1903, comunică detalii asupra unui proces recent, petrecut înaintea tribunalului din Paris, care a deșteptat în public un viu interes, de oare ce cu ocazia lui s'a reîmprospătat amintirea despre colonelul Villebois-Mareuil, eroul francez căzut în războiul din Transvaal. Iată speța: Colonelul Villebois-Mareuil, numit de președintele Krueger comandant general peste voluntarii din Europa, se întilnește la 31 Martie 1901, lângă ferma Wonderfontein cu baronul Beaudoin Van Dedem, trimis în misiune specială în Transvaal. La despărțirea lor, baronul roagă pe colonel de a 'i permite să 'l fotografieze ast-fel cum se găsea în ținută de campanie: cu jachetă gris, pantaloni de călăreț și ghete lungi. Câte-va zile mai târziu, colonelul cade lovit de moarte, pe când comanda trupa sa de voluntari.—Baronul Beaudoin, reîntorcându-se în Franța, fu surprins văzând pe coperta unei cărți englezești, expusă în vitrina unei librării din strada Rivoli, o reproducere mai mare a fotografiei în chestiune, care pentru el era cea mai prețioasă proprietate, constituind ultima amintire despre persoana colonelului Villebois-Mareuil, căruia francezii acum de curând i-au ridicat statuie. Informându-se că atât fotografia, cât și dreptul de reproducere, a fost vîndut editorilor englezi de către un mare fotograf parizian, baronul Beaudoin intențiază proces înaintea tribunalului din Paris, pentru daune, provenite din cauza violărei dreptului de proprietate a fotografiei. Prin sentința din 1 Decembrie 1903, tribunalul, argumentând: „Attendu que le productions photographiques sont protégées par la loi du 19 Juillet 1793 au même titre que la propriété littéraire et artistique; Attendu que sans doute le principe d'après lequel la propriété des oeuvres d'art et le droit exclusif de les reproduire appartiennent à leurs auteurs fléchit à l'égard des portraits qui sont la propriété de celui-ci....” —admite acțiunea și interzice editorilor și fotografului de a publica sau a pune în vînzare fotografia colonelului Villebois, luată în Transvaal de către baronul Beaudoin, sub pedeapsa plății sumei de 50 lei pentru fiecare abatere constatată ulterioramente, rîspingând în același timp cererea de daune a baronului.

Iată principiile preconisate de doctrina franceză în această materie.

* * *

În Germania acest sistem este susținut de către actualii jurisconsulți *Hugo Keyssner*, magistrat, și *I. Gareis*, profesor la Universitatea din München, cari ambii au prezentat memoriile în această chestiune înaintea congresului jurisconsulților germani, ținut la Berlin în anul 1902¹⁾.

H. Keyssner, în ardoarea sa de a apăra dreptul personal de proprietate al imaginii, merge atît de departe, în cît crede posibil a face din el un obiect de exploatare mercantilă. El susține că dreptul de proprietate al imaginii constă nu numai în facultatea ce o are individul de a interzice altuia să'i reproducă și să'i vulgarizeze imaginea, dar și în dreptul de exploatare comercială a acestei imaginii, adică în dreptul exclusiv de a încasa beneficiile rezultate din vînzarea în comerț a portretului său.

În această privință el aduce următorul exemplu foarte caracteristic: domnul X, mulțumită unei mari descoperiri ce a făcut, a căpătat o popularitate și un renume atît de mare, în cît toată lumea dorește să'i cunoască mutra și să'i aibă portretul. Domnul X însă, pe lîngă calitatea de mare descoperitor, mai este încă și un bun gospodar, un bun părinte de familie, de aceea, în vederea unor anumite avantagii pecuniare, încheie contract cu un fotograf, dînd drept acestuia de a'i reproduce imaginea în diferite poze și a i-o vinde în comerț, cu obligația de a-i plăti un anumit procent de la fie care fotografie vîndută. Iată însă că

1). Vezi H. Keyssner, *Das Recht am eigenen Bilde*, Berlin 1896; Prof. Gareis, *Das Recht am menschlichen Körper*, Königsberg, 1900. Vezi de asemenea și articolul lui Gareis *Das Recht am eigenen Bilde*, publicat în *Deutschen Juristen Zeitung*, pe anul 1902, No. 17 și 18, pag. 412.

un alt fotograf ambulant, plimbându-se cu aparatul subsoară prin aleele grădinei publice din Berlin, observă pe domnul X așezându-se pe o bancă. Indosindu-se după un arbore, fotografiază imediat pe celebrul domn, tocmai în momentul cînd acesta își răzămase capul gînditor pe spe-teaza băncii. Clișeul reușind de minune, a doua zi fotografu nostru reproduce un număr însemnat de fotografii, pe care apoi le pune în vînzare, fiind foarte mult căutate de public. Primul fotograf intențează proces domnului X, cerându-i daune pentru faptul că el ș'a vîndut a doua oară altui fotograf dreptul de reproducere al imaginii sale. Domnul X, în apărarea sa, arătînd tribunalului că nu este în culpă de faptul ce i se impută, și recunoscînd că în adevăr primul fotograf are dreptul exclusiv de desfacere în comerț a imaginii sale, susține în acelaș timp că, în cazul de față, el însuși este victimă, căci i s'a violat de către fotografu ambulant și drepturile sale asupra imaginii¹⁾.

La noi în România, de și casurile de violare a dreptului de proprietate al imaginii sunt foarte frecvente în timpul din urmă, de și unii artiști și fotografi se dedau la adevărate abuzuri în această privință²⁾, totuși până în

1) Vezi Keyssner, *opera citată*, pag. 17 și urm.

Redactorii noului proiect de lege german asupra proprietății imaginii și a producțiilor fotografice, adoptă în mare parte sistemul preconizat în Franța. Articolul 13 din acest proiect zice ast-fel: „Imaginea sau portretul unei persoane nu poate fi reprodușă sau expusă în public, de cit cu consimțimentul ei. După moarte, consimțimentul, poate fi acordat de soțul supraviețuitor, de descendenți sau de rude. Acest consimțiment e nevoe de a fi cerut numai până la expirarea termenului de 10 ani socotiți din momentul morții. Dispozițiunile cuprinse în acest articol nu sunt aplicabile fotografilor a căror scop este nu de a reproduce figura izolată a unei persoane, ci de a reprezenta priveliștea generală a unei vederi, a unei părăzi, a unei adunări etc.“.

2) Cunoaștem cazul unui fotograf care ș'a permis a pune în vînzare cărți poștale avînd pe ele reprodușă figura unei cunoscute dame din localitate. La vitrina unei librării din Iași au fost mult timp expuse diferite caricaturi injurioase reprezentând imaginile unor însemnate persoane din societatea noastră. Așa de pildă imaginea unui cunoscut profesor și rector universitar era înfășoșată cum

present, pe cât cunoaștem, nu s'a ivit nici un proces de asemenea natură înaintea instanțelor noastre judecătorești. În doctrină de asemenea nu s'a scris nimic ¹⁾. Totuși credem că la noi nu poate fi aplicabil alt sistem de cît acela, pe care l'am văzut că e în vigoare actualminte în Franța, de oare ce atât articolele 339, 340 și 341 din Codul nostru penal, cari pedepsesc contrafacerile operilor literare și artistice, cît și legea asupra presei din 1862, care prevede dreptul de proprietate literară și artistică, sunt luate din dreptul pozitiv francez ²⁾.

* * *

A doua teorie, referitoare la dreptul asupra imaginii, este preconisată de Dr. *Georg Cohn*, actual rector al Universității din München. El susține că nu este nevoie să se introducă în dreptul civil o dispoziție specială cu privire la dreptul asupra imaginii, pentru, că, din punctul de vedere principial, nici nu se poate spune că ar exista un asemenea drept personal. Ast-fel fiind, nimenea nu poate pretinde că ar avea un drept de proprietate exclusivă și absolută asupra propriei sale imagini.

apare, prin transformări succesive, din figura unei butelii de șampanie. Mutra altuia era reprezentată eșind din figura unui pește etc., etc.

1). D-l Const. Hamangiu, în interesanta și valoroasa sa monografie asupra „*Proprietății literare și artistice*“, nu vorbește nimic de chestiunea proprietății imaginii, și a producțiilor fotografice. D-l D. Alexandresco atinge în treacă chestiunea în volumul al V-lea al comentariilor sale (pag. 412), calificând de quasi-delicț faptul unui fotograf, care a expus în public portretul unui artist, fără consimțământul său.

2). Legea noastră asupra presei este redactată după legea franceză din 1793. Ea a fost modificată în parte prin art. 24 din Constituție. A se vedea în această privință C. Hamangiu, *opera citată*, pag. 145 și urm.; asemenea și *Cursul de drept public român* al savantului profesor universitar d-l C. G. Disescu, *Dreptul constituțional*, vol. II, pag. 392, 398, 399, 400. D-sa combate cu multă erudiție și măiestrie teoria proprietății literare și artistice ast-fel cum este susținută de doctrina franceză. „*Expresiunea proprietate literară*, zice d-sa, e cu totul improprie; mult mai exact e la englezi cuvântul *copyright*, drept de copie de reproducere, sau până la un punct chiar cuvântul german *Urheberrecht*, dreptul de autor“.

Autorul insistă asupra împrejurării că, în multe cazuri, expunerea și răspândirea în public a portretului altuia nu numai că nu-i aduce vre-un desagrăment, dar din contra îi poate procura plăcere.

Sunt bine înțeles și cazuri de acelea, în cari vulgarizarea imaginii altuia ar putea da loc la neplăceri, suferinți, ba chiar și nenorociri. Așa ar fi de pildă răspândirea imaginii unei dame onorabile, reprezentată în costume și în atitudine de baletistă, etc. Ei bine, în asemenea cazuri nu se poate zice că s'a violat vre-un drept personal asupra imaginii, nu poate fi vorba de recunoașterea și protejarea unui «nou bun juridic necunoscut până acum», —ci cel mult de apărarea vechiului drept de onoare și de prestigiu, care, alcătuind unul din elementele esențiale ale personalității omenești, violarea lui poate atrage după sine nu numai o represiune penală, dar și o acțiune în daune interese.

Legea nu poate fi chemată a lua apărarea persoanelor, a căror imagine a fost reprodusă fără consimțământul sau chiar contra dorinței lor, de cât numai atunci când o asemenea reproducere ar cuprinde în sine ceva ofensator pentru onoarea, prestigiul și buna lor reputațiune.

Așa dar, după Cohn, criteriul de distincțiune între o reproducere permisă a imaginii altuia și alta prohibită, constă în faptul de a se vedea întru cât o asemenea reproducere și publicitate are sau nu caracter ofensator pentru persoana a cărei imagine e reprezentată.

Instanțele judecătorești penale sau civile sunt datoare să examineze în fie care caz dat dacă reproducerea fotografică și expunerea în public a imaginii altuia implică sau nu în sine vre-o atingere, sau vre-o știrbire a onoarei sale; puțin importă dacă o asemenea atingere are caracter injurios, batjocoritor, sau simplu numai zeflemitor.

Numai acolo unde există ofensă poate avea loc o ac-

țiune în reparațiune. Cuvîntul ofensă, observă autorul, trebuie interpretat însă în sens cu totul larg. Trebuie să urmăm în cazul de față exemplul Romanilor, împrumutând de la ei «*actio injuriarum*», care se acorda «ori de câte ori era vorba de o lipsă de respect intenționată față de persoana altuia» ¹⁾).

Această părere a fost împărtășită în câte-va rânduri de instanțele judecătorești germane și chiar de Reichsgerichtul berlinez.

Intr'un orășel din Germania, un fotograf amator ș'a permis să fotografieze în ascuns imaginea unei dame, tocmai în momentul când ea, aflându-se în costum de baie, voea să se scalde în mare; în urmă a reprodus imaginea pe cărți poștale, pe cari apoi le-a pus în vânzare. Dama în chestiune, aflând despre aceasta, și procurându-și chiar câte-va cărți poștale cu imaginea ei reprezentată în costum de baie, a reclamat înaintea tribunalului, care, interpretând faptul fotografului ca o insultă gravă, l'a condamnat la șase luni închisoare corecțională.

Tribunalul, în motivele hotărârei, constată injuria în împrejurarea că cei de al treilea, observînd imaginea, ar putea crede foarte ușor că ea e reprodusă cu consimțimentul damei în chestiune, și că însăși răspîndirea în public a imaginii se face nu contra dorinței ei ²⁾).

1). Vezi Georg Cohn, *Neue Rechtsgüter. Das Recht am eigenen Namen. Das Recht am eigenen Bild*, Berlin, 1902, pag. 38 și urm.

2). Vezi Georg Cohn, *Neue Rechtsgüter*, pag. 50.

II

Teoria profesorului Kohler.—Critica la adresa doctrinei franceze, care confundă dreptul asupra propriei imagini cu dreptul de autor.—Originea și fundamentul dreptului asupra imaginii în dreptul de proprietate al personalității.—Caracterul juridic al dreptului de personalitate.—Condițiunile în cari reproducerea și exhibițiunea imaginii altuia este permisă.—Drepturile artiștilor în această privință.—Precisarea sferei dreptului de personalitate.—Acest drept nu dispăre odată cu moartea persoanei.—Critica teoriei lui Kohler.

Calea mijlocie între aceste două teorii o ocupă *teoria a treia*, emisă de curând de profesorul Kohler, în noua sa lucrare intitulată *Das Eigenbild im Recht*, apărută la Berlin, în anul 1903.

Prin vederile sale originale, opera lui Kohler a deșteptat un viu interes în lumea juridică și de aceea vom insista mai mult asupra ei.

Profesorul Kohler combate cu o mare putere de argumentare în special prima teorie, susținind că ori-ce pretențiuni de drepturi personale, absolute și exclusive asupra imaginii sunt nejuridice și neîntemeiate. El adoptă multe din ideile teoriei a doua, de și pe de altă parte afirmă că nici această teorie, luată în întregimea ei, nu este suficientă.

Prima teorie, zice autorul, confundă și aplică în mod greșit două noțiuni de drept cu totul distincte: noțiunea dreptului personal și noțiunea dreptului nematerial, incorporeal (dreptul de autor). Această confuziune, exclamă dînsul, alcătuiește boala cronică a doctrinei actuale despre proprietatea literară și artistică. O asemenea eroare se întâlnește pretutindenea.

Chestiunea dreptului de publicare a scrisorilor misive este rezolvită de asemenea în sensul că acest drept apar-

ține nu destinatarului, care e proprietarul lor, ca materie, ci numai autorului lor, adică celui ce le-a scris, pentru că el singur are asupra lor «dreptul de autor» 1).

Greșala mare a doctrinei actuale constă în aceea că consideră în genere dreptul de autor ca născut chiar *din momentul apariției* la lumina zilei, sau mai bine zis *a compunerii* producției literare sau artistice. O asemenea concepție este eronată. În realitate autorul ori cărei lucrări, fie chiar și științifice, *până la publicare*, n'are asupra ei de cât un drept pur «personal» (*ein Persönlichkeitsrecht*), dreptul de a menține «secretul» lucrării sale, asemănător dreptului de secret al unei invenții, al unei afaceri sau întreprinderi comerciale oare care. *Dreptul de autor* începe și datează, propriu vorbind numai din momentul publicării producției.

O eroare analogă se face și în chestiunea dreptului de proprietate al imaginii, când se afirmă că ori-cine are asupra propriei sale imagini identic același drept, pe care îl are asupra tabloului, sau asupra portretului ce el însăși l-ar desena. În cazul de față, după părerea lui Kohler, se face o mare confuziune, de oare-ce noțiunea dreptului de autor, sau noțiunea dreptului asupra invenției, se aplică într'un domeniu cu totul străin ei.

Dacă eu creez ceva, apoi evident că am tot dreptul să pretind ca aceasta să-mi aparțină numai mie, pentru că eu singur am plăzmuit-o și am adus-o în lume, fără să iau, fără să împrumut nimic de la omenire. Compozițiile mele originale sunt lucrări, pe care eu însumi le creez și

1) Ori cât de înfimă ar fi importanța scrisorilor misive, totuși ele pot conține unele detalii de la publicarea cărora poate depinde fericirea unei întregi familii. Dar dacă, zice Kohler, publicarea scrisorilor misive, fără permisiunea „autorului” lor, este prohibită apoi această prohibițiune nu poate dura, precum susțin unii, până după expirarea termenului de 30 ani de la moartea „autorului”. E absolut suficient termenul de 5 ani, după trecerea căruia ori-cine poate utiliza precum dorește conținutul scrisorilor misive. După moarte, omul și în special un personaj important, trece în domeniul istoriei.— Vezi Kohler, *opera citată*, pag. 18.

le dau la lumina zilei, de aceea am dreptul să cer ca proprietatea asupra lor să-mi fie asigurată în mod exclusiv. Același lucru este oare cu imaginea mea exterioară? Să poate zice oare că ea este opera mea, că e produsul propriei mele plâzmuiri? Evident că nu, pentru că eu nu sunt creatorul figurei mele, a «eului» meu corporal; nu sunt autorul propriei mele aparițiuni în lume. Aceasta, observă cu mult spirit Kohler, s'ar putea spune în cazul extrem despre o damă, care atât de mult s'a fardat pe obraz în cât nu-i mai poți recunoaște fisionomia ei adevărată. Și chiar atunci chestiunea este foarte problematică.

Dacă este așa atunci nimenea nu poate pretinde că are «un drept de autor» asupra propriei sale imagini, în tocmai după cum nimenea nu poate căpăta un asemenea drept prin posesiunea îndelungată (de 30 ani) a unei opere oare care literare sau artistice.

Cu toate aceste, continuă Kohler, există un drept asupra propriei imagini, și acest drept își are obirșia în *dreptul de proprietate a personalității* (*Recht an eigener Persönlichkeit; propriété de la personnalité*). Adevărata origine a dreptului asupra propriei imagini residă deci în însăși *personalitatea omenească*.

Prin noțiunea juridică de «personalitate» nu trebuie să înțelegem concepția subiectivă a cuiva despre propria sa individualitate, despre situația inerentă persoanei sale. Ordinea obiectivă a dreptului, principiile sănătoase de întocmire socială, nu pot ținea seamă de închipuirile individuale de apucăturile trufașe și pretențioase, de caracterile susceptibile și mofturoase, cari, la cel mai mic și mai inofensiv contact din partea cuiva, se simțesc leșate și strigă cu repulsiune; nu mă atinge! Asemenea naturi nu trebuie luate în considerație.

În genere «dreptul de personalitate» nu poate exista de cât cu mari limitățiuni, impuse de necesitățile vieței

sociale. Ori-ce incursiune în sfera personalității altuia nu mai atuncea devine ilicită și nepermisă, când depășește limitele *dreptului de vecinătate* (*jus vicinalis* sau *jus vicinitatis*), cu alte cuvinte, când incursiunea nu este justificată de trebuințele relațiilor reciproci dintre oameni, și când nu corespunde scopului și utilității conviețuirii sociale.

Conform principiilor dreptului de vecinătate, nimenea nu poate pretinde a intra în comunitatea socială, fără a se supune pe sine însăși unor anumite înriuriri din partea semenilor săi, fără a tolera un anumit contact cu aceștia, întocmai după cum nimenea nu se poate sustrage absolut din conviețuirea socială, din marele curent al relațiilor omenești.

Precum drepturile reale sunt ținurite prin anumite norme, tot așa și în domeniul dreptului de personalitate trebuesc stabilite anumite limite, în afară de care ori-cine trebuie să tolereze înriurirea venită din partea semenilor săi. Așa de pildă nimenea nu poate pretinde de a fi interzisă în societate conversația despre persoana sa, pentru că aceasta ar fi în contrazicere cu principiile dreptului de vecinătate.

Odată ce omul și-a făcut intrarea s'a în mediul social într'un mod oare-care, el fatalminte trebuie să permită curiozitatea legitimă a celor-lalți oameni de a se interesa despre el, trebuie, într'o anumită măsură, să se expue aprecierii publice, care bine înțeleș nu poate depăși marginile unei aprecieri tolerabile, unei critici raționale și nerăutăcioase. Mofturile și susceptibilitățile nu-și pot avea locul lor în drept, precum a spus'o aceasta foarte bine tribunalele americane. Naturile iritabile și supărăcioase nu se potrivesc cu o întocmire socială sănătoasă; ordinea legală n'are chemarea a menaja asemenea naturi; ele nu pot reclama protecțiune de la lege.

Aceasta decurge în mod inevitabil din marele adevăr că dezvoltarea evolutivă a vieții sociale e întemeiată pe întreținerea permanentă a relațiilor omenești, pe continua frecare și ciocnire a intereselor individuale, iar nici de cum pe izolarea și refugiarea fie-căruia în sfera propriei sale individualități.

Știința dreptului nu este căzută din cer, din sferele abstracte. Din contră, ea e un produs organic al procesului de evoluție socială și este destinată tocmai de a întreține și stimula continua dezvoltare a relațiilor omenești. De aceea trebuiesc respinse, ca absolut eronate și nesănătoase, ori-ce concepții doctrinare cari tind a rupe legătura organică și intrinsecă a dreptului cu marele curent al relațiilor omenești, transformând cu chipul acesta dreptul într'un fel de preparat farmaceutic.

Dacă este așa, dacă dreptul asupra imaginii residă în însăși personalitatea omenească, atunci evident că acest drept are *un caracter eminent social* și nu poate exista de cât într'un cadru foarte restrâns.

Reproducerea sau reprezentarea imaginii cuiva numai atunci poate fi interzisă, când nu e justificată de necesitățile conviețuirii sociale. când nu corespunde utilității relațiilor omenești, sau cu alte cuvinte, când nu este aprobată de principiile dreptului de vecinătate. Un lucru nu se poate tăgădui, observă autorul: omenirea are dreptul să pretindă de a cunoaște fisionomiile persoanelor marcante, a persoanelor cari s'au pus în relief pe arena socială și au atras asupra lor atenția publică. Ori cine poate dori să aibă deplină cunoștință despre figura persoanei, care în timpul de față se află în capul statului, sau care exercită o însemnată înrîurire asupra dezvoltării științelor și a artelor.

Această pretenție este foarte justă și nu poate atinge întru nimic dreptul de personalitate. În această privință însă trebuiesc stabilite anumite limite.

Publicitatea și răspândirea imaginii unor asemenea persoane poate fi permisă numai atunci, când urmărește un scop social rațional, când tinde a satisface niște necesități reale și onorabile ale publicului. Acolo unde aceasta nu există, unde exhibițiunea și vulgarizarea imaginii altuia urmărește un scop scandalos, sau tinde a pricinui numai desagramente, atunci bine înțeles apare dreptul de personalitate în toată vigoarea lui, prohibind cu stricteță o asemenea utilizare a imaginii.

Ast-fel nu poate fi permisă reprezentarea imaginii altuia într'un mod necuviincios oare care, precum ar fi de pildă în cămașă, în pelea goală, sau pe când se scaldă, etc.

Reproducerea și exhibițiunea imaginii persoanelor notabile sau a aceloră cari din o cauză oare-care au stărnit curiozitatea publicului, au devenit obiectul conversațiunii generale, nu poate avea loc de cât sub următoarele condițiuni.

Nimenea n'are dreptul să represinte imaginea altuia, de cât în modul și în situația obișnuită, în care el se presintă în viața socială. Așa de pildă este permisă reprezentarea unui orator parlamentar, stând la tribună; nu poate fi însă îngăduită reprezentarea aceluiaș orator îmbrăcat în costum de acrobat; sau reprezentarea unei dame caritabile oare care în costum de baletistă.

E permisă reprezentarea unui magistrat distins îmbrăcat în togă și având atitudine de judecător; nu poate fi permisă însă reprezentarea aceluiaș magistrat, stând la masa verde cu cărțile de joc în mâni.

În Franța cu drept cuvânt a fost iuterzisă exhibițiunea tabloului, care reprezenta pe Alexandru Dumas în costum și în atitudine de vinzător de piață. Portrete de asemenea natură conțin în sine elemente de vădită *ridiculizare* și *injurie*, deci pot fi socotite că ating personalitatea celui reprezentat.

Un tablou care ar reprezenta pe cutare financiar, pe

cutare bancher sau pe directorul unei instituțiuni de credit în compania unor escroci sau samsari, ar exprima o vădită ofensă adusă onoarei persoanei reprezentate. Acelaș lucru se poate spune despre un portret, care ar reprezenta pe o damă onorabilă într'un local de café-chantant.

Sunt însă casuri, cari de și n'ar putea fi interpretate ca o atingere directă adusă onoarei, cu toate aceste tabloul este de așa natură, în cât poate arunca oare-care umbră nefavorabilă asupra persoanei inchipuite în el. Așa de pildă în timpul nostru fabricanții și manufacturiștii își permit adese ori de a reprezenta, în scopuri de reclamă, pe mărfurile lor figura cutărei sau cutărei persoane. Un magazin de confecțiune pentru dame își permite a expune, ca reclamă, în vitrină tablouri reprezentând imaginea cutărei dame, renumite prin frumuseța corpului ei, purtând o pălărie sau o tualetă, ultima creațiune a modei, asupra căroră voește a atrage atențiunea publicului.

Reclama în sine însăși evident că nu cuprinde nimic desonorător și suspicios, cu toate aceste reprezentarea și expunerea publică a tipului unei persoane, numai în scop de a face reclamă mărfurilor, nu poate fi îngăduită, fără prealabila ei învoire.

Femeile și în genere persoanele, cari n'au apărut de loc pe arena socială, de regulă nu pot fi reprezentate în public, fără consimțimântul lor.

Sunt cu toate aceste *trei excepțiuni*, zice Kohler, în cari ori-ce drepturi personale nu mai pot fi ținute în seamă.

Când cine-va este reprezentat într'o grupă de persoane (procesiune publică, paradă, serbare, mulțime, etc.), sau într'o localitate pitorească oare-care, nu mai poate avea dreptul să ceară suprimarea figurei sale dintr'o asemenea fotografie. Aci reprezentarea imaginii altuia, neavînd un caracter de personalitate îndeajuns de pronunțat,

evident că nu mai poate fi vorba de violarea dreptului asupra imaginii. Atențiunea principală este concentrată asupra ansamblului grupei, persoana în parte rămânând pe planul al doilea.

Și în această privință trebuiesc observate anumite norme. Sunt grupări, de și publice, dar cari cu toate acestea nu pot fi reprezentate și date în vileag. Așa de pildă nu se poate îngădui fotografiarea unui grup de femei pe cînd se scaldă; în asemenea caz fie care din ele este în drept a cere ștergerea figurei sale din tablou.

Studiul artistului formează a doua excepție.

Pictorul trebuie să fie liber în alegerea subiectelor și a temelor pentru tablourile sale. El, ca artist, poate să-și fixeze atențiunea asupra cutărui sau cutărui tip caracteristic din public și să-l aleagă ca subiect al tabloului său. Aci iarăși e dator artistul să observe anumite limite. El nu poate reprezenta un tip oare care din public, de cât în situația acea în care el apare de obicei în viața socială.

Țăranul trebuie reprezentat în coliba sa, cerșitorul în sdrențele sale, gazetarul într'o situație potrivită îndeletnicirii sale etc. Ear dacă în această privință artistul are nevoie de un model special, atunci el trebuie să-și găsească persoana care se învoește a-i servi de asemenea model. Nici o damă, de pildă, nu va permite să fie reprezentată sub chipul unei «nimfe plutitoare deasupra jocului valurilor», cum zice versul poetului Heine.

A treia excepție constituie, după profesorul Kohler, domeniul «caricaturei».

Numai persoanele prea susceptibile și supărăcioase pot contesta libertatea caricaturistului de a-și alege, pentru schițele sale umoristice, ori-ce tipuri ar voi el dintre personajele sociale marcante. De sigur că și aci trebuiesc păzite anumite margini, căci nu se poate admite ca sub forma caricaturei să se înjosească sau să se ofenseze per-

soana reprezentată. Cu toate acestea n'ar putea constitui o ofensă reprezentarea cutărui personaj ilustru pe când își rade barba, sau a cutărui ministru de finanțe cu gînta de bani subsuoară.

Alții consideră ca excepție și fotografiile scoase în scopuri polițienești și administrative. Aci însă nu avem a face cu o excepțiune de la dreptul de personalitate a cui-va, ci e vorba pur și simplu de o țăr murire a acestui drept în interesul justiției penale și a ordinii administrative.

* * *

Sfera dreptului de personalitate este foarte greu de precizat și de delimitat. Cu toate aceste ar fi nejuridic și neștiințific dacă din această cauză am tăgădui existența reală a dreptului de personalitate.

Știința noastră este în genere o știință grea, pentru că în calea sa întâlnește la fie care pas o mulțime de probleme practice, pe cari e chemată să le rezolve, fără a le putea evita. În multe casuri tehnica juridică nu a ajuns încă a ne da soluțiuni complete și exacte. Adese ori întâlnim chestiuni, pe cari suntem nevoiți să le deslegăm mai mult prin sentiment de cât cu rațiunea. În asemenea împrejurări magistratul cu nici un chip nu poate refusa concursul său, numai pentru motivul că afacerea e încurcată și obscură; întocmai după cum un doctor nu poate renunța de a trata boala sub pretextul că ar fi greu de stabilit diagnosa și de a obține vindecarea.

Nu noi suntem vinovați de aceste dificultăți, exclamă profesorul Kohler, ci e vinovată însăși viața socială cu multiplele și complicatele ei probleme.

Tot cea ce s'a spus mai sus, referitor la reproducerea imaginii altuia să rapoartă la reproducerea și exhibițiunea *publică* a imaginii. În ce privește însă utilizarea *privată*, fără caracter de publicitate, a mutrei altuia, în a-

semenea cazuri, zice autorul, normele dreptului devin absolut neputincioase. În opera privată, în viața intimă a oamenilor, este în genere știut că dreptul nu trebuie să se amestece.

Până aici a fost vorba de reproducerea figurei altuia sub formă de portret sau fotografie. O mutră streină însă poate fi reprezentată și sub forma unei măști teatrale. Reprezentări de acest gen însă nu pot fi îngăduite.

În adevăr, reprezentarea teatrală a persoanelor în viață nu alcătuește o necesitate a artei dramatice, și de aceea trebuie oprită. Numai după moarte, după trecerea unui anumit termen (e suficient 5 ani), omul, încetînd de a aparține actualității și trecînd în domeniul istoriei, reprezentarea, fie sub formă de portret, fie sub formă de mască teatrală, trebuie îngăduită.

Ce trebuie să decidem însă în cazul, în care cineva reproduce figura unei persoane moarte, înainte ca dinsa să fie considerată ca trecută în domeniul istoriei?

Iată o chestiune, care a dat loc la cele mai vii discuțiuni, cu prilejul debaterilor înaintea instanțelor germane a cunoscutului proces «*cause célèbre*» intentat de moștenitorii prințului Bismark contra unor fotografii, cari ș'au permis a reproduce imaginea defunctului cancelar.

Casul fiind foarte interesant și curios ne permitem a-l reproduce.

În prima zi a morței lui Bismark, doi fotografi din Hamburg se prezintă rudelor defunctului, cerându-le permisiunea de a fotografia imaginea cadavrului, ast-fel cum se găsea întins pe catafalc. Refuzându-li-se cererea, peste noapte cei doi fotografi se introduc pe furiș, prin o fereastră rămasă deschisă, în camera în care zăcea mortul, unde, prin ajutorul luminei de magneziu, fotografiază imaginea cancelarului de fer. Clișeul reușind de minune, reproduc îndată câte-va zecimi de mii de fotografii, cari au

fost vindute repede în public pe un preț foarte avantajos.

Moștenitorii, aflând despre aceasta, intentează proces la tribunal contra fotografiilor, cerând distrugerea imediată a negativelor și a fotografiilor. Procesul acesta a avut un resunet enorm și este unul din cele mai interesante care s'a petrecut în Germania. El a trecut prin toate instanțele judecătorești, cari au decis în mod invariabil, recunoscind dreptul moștenitorilor de a cere distrugerea fotografiilor și a clișeului, precum și daune.

Motivele juridice pentru care instanțele germane, în frunte cu Curtea de casație (Reichsgericht), au hotărît în acest sens, sunt foarte nesatisfăcătoare. Ele consacră dreptul moștenitorilor asupra imaginii defunctului pe baza argumentului de fapt că fotografii, pentru a-și procura clișeul acestei imagini, au recurs la mijloacele nepermise și frauduloase, precum ar fi de pildă introducerea pe fereastră în camera mortuară în timpul nopții, violând cu chipul acesta liniștea, pacea și proprietatea domiciliului.

Kohler, într'un articol al său, publicat imediat după judecarea procesului, face o critică zdrobitoare deciziei Inaltei Curți. Dacă opinia Curții ar fi adevărată, zice el, atunci ar trebui să admitem și dreptul de a cere nimicirea unei poezii scrisă cu cerneală furată. Putem presupune și alt caz : de la fereastra unei vile elvețiene se deschide o vedere admirabilă și ne mai pomenită în spre localitățile Jungfrau, Mench sau Eiger. Un fotograf, contra voinței proprietarului vilei, se introduce în ea și fotografiază vederea arătată. Aici avem același caz de violare și turburare a liniștei proprietății. Proprietarul are oare dreptul să ceară distrugerea fotografiei priveliștei? Fără indoială că nu. Cu toate acestea, dacă am judeca lucrurile din punctul de vedere al casației germane, ar trebui să răspundem afirmativ și la această întrebare.

Părerea lui Kohler este că decizia Curții de casație,

de și nejuridic motivată, totuși e dreaptă, și că fotografierea imaginii unei persoane moarte, contra voinței rudelor sau a moștenitorilor săi, constituie o violare a dreptului de proprietate a personalității.

De și, observă autorul, dreptul de personalitate, ca și ori-care alte drepturi personale, dispare odată cu moartea individului însăși, totuși mai continuă a exista oare care rest din personalitatea defunctului, care rest aparține moștenitorilor. Acest rest nu poate exista mult timp; sosește momentul în care totul intră în domeniul obiectiv al istoriei. Atunci și acest rest de personalitate dispare, se anihilează singur de sine. Durata continuării personalității cuiva după moarte nu poate fi mai mare de cinci ani.

* * *

Iată, în trăsături generale, care e teoria lui Kohler asupra problemei ce ne preocupă.

Este ea oare juridică și întemeiată?

La prima vedere teoria în chestiune pare a fi foarte rațională și sănătoasă sub raportul social, pare a corespunde în totul noilor concepții doctrinare ale timpului în care trăim. Dar dacă examinăm lucrurile mai de aproape ne convingem imediat că părerile și argumentările savantului profesor al universității din Berlin dau loc la mari nedumeriri și rădăcă obiecțiunile cele mai serioase.

După cum am văzut mai sus, Kohler nu admite de loc teoria preconizată de doctrina franceză și de jurisconsultii germani Gareis și H. Keyssner, că individul ar avea asupra propriei sale imagini un drept de proprietate absolută și exclusivă, și că în consecință ar avea dreptul să se bucure de exploatarea comercială și de beneficiile ce i-ar putea procura reproducerea și răspindirea acestei imagini. Din contra, el afirmă că societatea este în drept

a pretinde ca să-i fie cunoscute imaginile persoanelor cari s'au distins prin ceva și s'au pus în evidență pe arena publică.

Care însă va fi criteriul de apreciere că cerința aceasta a societății în cutare caz este admisibilă și legală, iar în alt caz nu, și unde găsim o limită despărțitoare în această privință ?

Noi credem că însuși Kohler cu multă greutate ne ar putea indica aci o normă de orientare precisă.

Socotim că chestiunea nu poate fi pusă ast-fel precum ne-o presintă Kohler, că adică numai persoanele, cari au apărut în evidență pe arena socială, sunt datoare să tolereze ca imaginea lor să fie reprodușă și expusă pretutindenea. Aceasta ar însemna pur și simplu că, cu cât cine-va devine mai cunoscut, cu cât dă motiv de a se vorbi în public mai mult despre dânsul, cu atâta dreptul asupra imaginii sale, este mai restrîns, mai mărginit.

Când însă trebuie cine-va considerat că a devenit într'atît de cunoscut în societate, în cât ori-cine să aibă dreptul a se interesa de nutra lui, iar fotografusul să poată fi liber a i-o reproduce și răspândi în public, prin mijlocul cărților poștale ilustrate ? Nedumerirea noastră este așa de mare, în cât ne vine greu să dăm un răspuns aci.

O damă din societate apare de pildă la un bal public, îmbrăcată într'o tualată atît de scumpă și originală, în cât uimește întreaga lume din bal. Toate ziarele, publicând dări de seamă asupra balului, vorbesc cu multă admirațiune și entusiasm despre dama în chestiune și despre tualata ei. Ecoul acestui fapt se repercutează în toate straturile societății. În asemenea împrejurări, ar fi putut cine-va oare să fotografieze în bal pe acea damă, să-i reproducă imaginea pe cărți poștale și să i-o pue în vînzare ?

Din punctul de vedere al teoriei lui Kohler, s'ar putea răspunde *da* și *nu* ; în tot casul este greu de găsit aci o soluție pozitivă.

Pe de o parte nu putem admite ca imaginea unei dame să fie reprodusă pe cărți poștale, contra voinței ei, ba încă în costum de bal ; ear pe de altă parte această damă s'a pus într'o așa evidentă, a deșteptat în public un atât de mare interes față de persoana ei, în cât ar trebui să îngăduie dorințele publicului de a-i cunoaște mutra.

Alt exemplu : un oare-care X, membrul unui club din Iași, a înspăimântat pe toți cei-l'alți clubiști prin priceperea și abilitatea sa de a juca cărțile. Lumea ieșană vorbește mult despre aceasta. Alții însă mai spun că domnul X ar fi un bun «tricheur», și că pe nesimțite ar trage pe sfoară pe camarazii săi. Ori cum ar fi, numele acestui domn este pe buzele tuturor, deșteptând o mare curiozitate. Am putea oare să-i reproducem imaginea stând la masa de joc cu cărțile în mâni, și să i-o răspândim ast-fel în public ? Din punctul de vedere al teoriei lui Kohler, această chestiune este iarăși greu de rezolvit.

Noi împărtășim în totul teoria lui Kohler, acolo unde el combate părerile extreme ale doctrinei franceze și ale lui Keyssner și Gareis. Opiniunile acestor savanți ni se par nu numai nedrepte din punctul de vedere juridic, dar și nesănătoase sub raportul moral. Și pentru a dovedi aceasta este în deajuns să ne aducem aminte de cazul citat de Keyssner, al personajului celebru, care a vîndut unui fotograf dreptul de reproducere și răspândire în public a imaginii sale. Cu alte cuvinte, după această părere, dreptul asupra imaginii ar putea constitui foarte bine un obiect de comerț.

Noi, cu riscul chiar de a părea retrograzi, socotim că în drept aceasta este inadmisibil, pentru că îngăduirea unei asemenea utilizări venale a dreptului asupra propriei imagini, nu poate contribui întru nimic la perfecționarea morală a omului, cea ce, îndrăsnim a afirma, constituie una din problemele supreme ale dreptului. Azi îngăduim unei

fete frumoase să-și cesioneze altuia dreptul asupra propriei sale imagini, mâine vom trebui să mergem mai departe și să-i recunoaștem dreptul de a tărgui alt ceva.

Ori ce concepție doctrinară, care oferă omului posibilitatea de a se socoti pe sine însăși : corpul, sufletul, sentimentele, imaginea sa etc., ca un obiect de comerț, a cărui valoare poate fi realizată în bani, contribuie la decăderea morală a omului, desvoltând în el instincte și apetituri degradatoare și nimicind unele calități frumoase ale sale, precum e pudicitatea, modestia, respectul de sine etc.

Știința dreptului e datoare să combată din toate puterile asemenea năzuinți necinstite, căci aceasta alcătuește cea mai sfântă menire a sa.

Iată obiecțiunile serioase cari pot fi rădicate contra teoriilor lui Keyssner, Gareis și Kohler.

În tot cazul chestiunea este destul de delicată și de aceea credem că nu poate fi tranșată în alt mod de cât pe cale legislativă.

Aplicarea principiilor dreptului civil francez în România

și

reacția provocată în viața noastră socială și culturală

(Studiu compus cu ocazia centenarului Codului Civil francez).

I

Centenarul codului civil francez și importanța acestui fenomen pentru noi Români.—Caracterul internațional al codului francez.—Răspîndirea și aplicarea principiilor lui în diferite țări, în legătură cu expansiunea ideilor revoluționare.—Introducerea codului francez în România.—Activitatea domnitorului Cuza și a ministrului G. Crețeanu pentru adoptarea în Principatele-Unite a codicelor franceze.—Comisiunea specială din 1862 însărcinată cu elaborarea și unificarea legilor.—Consiliul de Stat din 1864 și activitatea sa legiferatoare.—Importanța introducerii principiilor codului francez pentru redeşterarea poporului român, către o nouă viață politico-națională.—Reacția provocată în societatea românească prin inovațiile radicale, introduse o dată cu legiuirea nouă.—Avantajele și dezavantajele altoirei dreptului francez în viața intelectuală a poporului român.

La 21 Martie 1904, s'au împlinit o sută de ani de la elaborarea și publicarea codului civil francez. Acest fenomen, care umple de mândrie națională inima ori căruia francez, a fost sărbătorit la Paris la 29 Octombrie stil nou, cu o mare solemnitate.

Un moment atât de însemnat în viața legislativă franceză, nu trebuie să ne lase indiferenți și nu poate fi trecut

sub tăcere la noi în România, unde principiile codului francez, cu modificări mai mult sau mai puțin importante, au fost introduse în dreptul nostru pozitiv. Am putea zice că desvoltarea moravurilor noastre juridice și întreaga întocmire legislativă a României actuale, se datorește, în mare parte, înrîuririi fericite pe care a avut-o la noi știința dreptului civil francez în răstimpul acestor din urmă patru-zeci de ani. E natural dar că ori ce chestiune referitoare la acest drept, la cauzele cari au determinat vitalitatea sa trecută, la situația sa viitoare față de nouile condiții socio-economice de traiu și de concepțiile doctrinale ale timpului, să deștepte în publicul român cel mai viu interes, — soarta codului nostru civil fiind strîns legată de aceea a legiuierei franceze.

Acum o sută de ani în urmă (21 Martie 1804), monumentul legislativ de care e vorba, apare la lumina zilei, sub denumirea de «Code civil des Français». Peste trei ani însă, el a fost intitulat «Code de Napoléon», după dorința marelui împărat, care a voit să-și lege numele său de această nemuritoare operă ¹⁾.

Chiar de la început, redactorii codului francez vedeau în opera lor ceva mai mult de cît un act legislativ național, care sintetizează în sine principiile și normele de drept în vigoare pe teritoriul francez. Ei considerau lucrarea lor ca avînd un caracter internațional, universal. «Codul este o binefacere nu numai pentru Franța, zicea Bigot-Préame-neu, dar el alcătuește veriga de unire a tuturor popoarelor Europei.... Ținînd seamă de țările în care el s'a introdus deja, și de acelea în care va mai pătrunde în viitor codul civil nu poate fi considerat de cît ca «dreptul obștesc al întregii Europe» (droit commun de l'Europe) ²⁾.

1). *Code civil des Français*, I édition originale et seule officielle Paris, imprimerie de la République, An. XII, 1804.

2). Vezi Locré, *Législation de la France*, vol. I, pag. 112.

Însăși schimbarea denumirii din «Code civil des Français» în «Code de Napoléon», efectuată la 1807, stă în legătură nu numai cu tendințele imperialiste, cari domneau pe atunci, dar mai ales cu caracterul exteritorial și universal ce voiau să imprime codicelui. «Denumirea de «code civil des Français» a fost bună numai atit timp cit aplicarea lui n'a depășit limitele teritoriale ale Franței; din momentul însă ce el a început a se răspîndi printre multe popoare, e neapărat să i se dea o denumire care să fie proprie pentru fie care țară».

Nu ne vom ocupa aci de chestiunea de a se ști care a fost rolul lui Napoleon în redactarea codului civil.

Este de netăgăduit însă faptul că răspîndirea repede a acestui cod în Europa se datorește, în mare parte, geniului său cuceritor. Garda imperială franceză a purtat acest cod pretutindenii în vîrfurile baionetelor sale.

În primele timpuri, el a fost impus altor țări prin puterea și autoritatea învingătorului. Admirația și inclinarea de bună voie pentru legiuirea franceză s'a manifestat tot mai mai tîrziu, cînd au început a fi apreciate calitățile intrinseci și superioritatea principiilor sale. Pătrunderea acestui cod dincolo de confiniile Franței s'a săvîrșit atit de repede, în cît cu drept cuvînt se poate zice că el a devenit în curînd «dreptul obștesc al întregii Europe».

Pe de altă parte, răspîndirea în alte state a codului civil francez, represintă influența ideilor revoluționare ale filosofiei veacului al XVIII-lea, represintă triumful principiilor socialo-burgheze asupra vechei stări de lucruri consacrată prin dreptul feudal. Deasupra codului francez a trecut întreg veacul al XIX-lea, veacul deșteptării popoarelor la viața națională intensivă, veacul năzuinței generale a statelor europene de a smulge din ogoarele lor buruenile străine. Și totuși acum, în pragul secolului al XX-lea, serbătorirea centenarului său apare ca o solemn-

tate nu numai a Franței, ci a tuturor acelor țări, în cari s'a introdus încetul cu încetul legiuirea franceză. Și aceste țări nu sunt puține la număr. În această privință, Franța nu are de ce să fie geloasă de laurii Romei vechi.

Incepând de la 30 ventose anul XII, codul este primit pretutindeni unde răsună glasul poruncitor al lui Napoleon. La 1 vendémiaire anul XIV, el e introdus în Guayane (America de Sud), la 25 vendémiaire în insula Réunion, altă dată numită Bourbon Bonapart (Africa estică), la 7 brumaire în Guadelupa, la 16 brumaire în Martinica, la 30 Martie 1806 în Italia, la 1807 în regatul Poloniei, la 18 Octombrie 1810 în Olanda, la 13 Decembrie în țările Hansiatică, la 17 Decembre 1811 în marele ducat Berg, apoi în Dantzig, în marele ducat Baden, în Frankfurt, în Nassau, în regatul Westfaliei, în marele ducat Darmstadt, în Spania și în Portugalia. E adevărat că după înfrângerea de la Leipzig (1813), statele germane au căutat să se debaraseze de codul francez. Aceasta însă nu le a reușit în totul, căci în provinciile renane: Baden, Berg și în țăările de jos el a fost menținut. Astăzi principiile lui sunt în vigoare în Belgia și Italia (cu importante modificări).

Legiuirea franceză a fost introdusă și în unele colonii franceze, precum și în Indochina, în St. Pierre, în insulele Miquelon, în Senegal și în Algeria, unde el se aplică alături de legile musulmane.

Iniurierea puternică a legiurii franceze s'a manifestat și în multe alte lucrări de codificare din veacul al XIX-lea; așa, de pildă, în Rusia (1810), în regatul ambelor Sicilii (1819), în Sardinia (1827), în Elveția (1819), în ultima revizuire a codului civil din Spania (1899), în Bulgaria, și chiar în Japonia, care a invitat pe cunoscutul profesor Boissonade, însărcinându-l cu întocmirea codului civil japonez.

La noi, în România, actualul nostru cod civil, pus în vigoare de la 1 Decembrie 1855, reproduce în sine aproape în întregime principiile codului Francez, cu oare cari modificări împrumutate din doctrina franceză, în special din Marcadé, precum și din legiuirea italiană, și mai ales din cea belgiană. Motivele cari au făcut pe legiuitorul nostru de a lua ca model codul civil francez, a fost reputația de care se bucura pe atunci acest monument legislativ. G. Crețeanu, pe atunci ministru ad-interim de justiție, în raportul său sub No. 8833 din 1859, adresat Domnitorului, cerea să se creeze un corp de legi, luându-se ca modele codicele franceze, pe cari «*cele mai multe staturi civilizate le-au adoptat, ca fiind cele mai perfecte*». În acelaș mod elogios se exprimă despre codicele franceze și scriitorul de atunci Al. Crețescu¹⁾.

Inzestrarea Principatelor române cu o legislație unică a fost una din cele dintâi preocupățiuni ale nemuritorului domnitor Al. Cuza, pe care el a manifestat-o imediat după alegerea sa la scaunul domnesc²⁾. Așa, în urma raportului amintit al ministrului G. Crețeanu, Al. Cuza, prin mesajul No. 468 din 22 Octombrie 1859, propune comisiunei centrale «*un proiect de lege*» pentru adoptarea în Principatele-Unite a codicelor franceze.

Acest proiect constă din 4 articole. Prin el se institua o comisiune compusă din miniștrii de justiție ai ambelor principate, împreună cu câte un membru din fie-care

1). Vezi Al. Crețescu, *Comentariu al codicelor române Alexandru Ion*, București, 1865. fascioara I, pag. 4.

2). Ideea unificării legislațiilor române o găsim și în Regulamentul organic al Moldovei, care la art. 426 zice că „*Identitatea (potrivita simț) a legislațiunii e cel mai bun mijloc de a desăvârși unirea morală a ambelor principaturi*“. Regulamentul organic însă preconizează unificarea legislațiilor Moldovei și Valachiei nu prin introducerea în ele a unei legiuiri streine din afară, ci „*din condițele politicești și criminalicești a acestor două țări să se alcătuiască unul și numai singur legiuitor*“.

Camera și unul din Comisia centrală, cărora li se dădea obligațiunea de a traduce din franțuzește codul civil, procedura civilă, codul comercial, codul penal și procedura penală. Prin art. 3 din acest proiect de lege, se punea în vedere comisiunii «de a modifica toți articolii codicelor franceze *câți vor fi în flagrantă incompatibilitate cu reîgă și cu obiceiurile țării noastre*». În acelaș timp se preconiza ideea de a se introduce în țările române o organizare judecătorească analoagă cu aceea a Franței ¹⁾.

Din împrejurări necunoscute, această propunere a lui Cuza nu 'și-a găsit realizarea de cât tocmai în anul 1862, când cu mesagiul domnesc No. 436 din 20 Iunie, a fost supus Adunării legislative un alt proiect de lege pentru instituirea unei *Comisiuni speciale însărcinate cu elaborarea și unificarea legilor*.

Nu cunoaștem persoanele cari au intrat în alcătuirea acestei comisiuni și nici în ce timp anume a terminat și ș'a depus lucrarea sa ²⁾.

E sigur însă faptul că comisiunea în chestiune, din care probabil a trebuit să facă parte ministrul justiției de atunci, a existat și 'și-a desfășurat activitatea sa între anii 1862—1863 elaborând un proiect de cod civil, pe care vom vedea imediat că 'l-a avut în vedere Consiliul de Stat din 1864.

Comisiunea din 1862—1863, 'și-a redactat proiectul

1). Acest proiect de lege este publicat *in extenso* în importantul articol al d-lui Nedelcu, intitulat *Textul autentic al codului civil român*, apărut în *Dreptul*, No. 9 și 10 pe anul 1904. Tot aci e publicat și raportul No. 8833 din 13 Octombrie 1859.

2). D. G. Nedelcu, actualul director al afacerilor judiciare din Ministerul justiției, are meritul de a fi dat cel dintâi publicității câteva documente și date istorice de o extremă importanță, cari aruncă o vie lumină asupra unor chestiuni privitoare la redactarea codului nostru civil. D-sa justifică însă lipsa de cunoștinți mai precise referitoare la activitatea comisiunii din 1862—1863 prin aceea că dosarele respective nu se găsesec actualminte în arhiva Ministerului de justiție.

său de cod civil după legiuirea franceză, pe care o recomandase ca model însuși domnitorul Cuza prin proiectul său din 1859. La alcătuirea operei sale, comisiunea a mai consultat un proiect de lege despre căsătorii făcut de d-nii Ferechide și Costasforu încă sub domnia principelui Știrbei¹⁾, precum și diferite rapoarte ale autorităților judecătorești din țară, cari fusesse sesizate de Ministerul justiției de a-și da avizul lor «asupra viciilor și a neîndeplinirilor» ce vor fi observat la aplicarea legilor pe atunci în vigoare²⁾.

Proiectul de cod civil, întocmit după codul francez de comisiunea din 1862—1863, precum se vede, nu este luat în considerație de către domnitorul Cuza, care pare a reveni asupra simpatiilor sale anterioare față de legiuirea franceză. Așa vedem că peste un an, prin mesagiul No. 809 din 11 Iulie 1864, el invită Consiliul de Stat a se ocupa cu elaborarea unui alt proiect de cod civil, în care scop îi recomandă expres că «va avea în vedere *Condică italiană*, ce i se va trimite de ministrul nostru de justiție; va extrage dintr'însa articolele ce n'ar fi potrivite cu trebuințele țării noastre, va formula altele pentru materii cari sunt cu totul locale, și pentru cari nici nu vor fi dispoziții în acea condică, și va alcătui cu modul acesta o condică civilă cu procedura ei».

Atât ministrul de justiție însă, cât și membrii Consiliului de Stat nu țin seamă de recomandarea domnitorului Cuza și de preferințele ce le manifesta el de astă dată pentru codul italian. Aceasta probabil din cauză că d. C. Bosianu, președintele Consiliului de Stat, făcându-și studiile în Franța, avea o deosebită atracție către legiuirea franceză și pe de altă parte pentru că codul italian, ori

1). Acest proiect de lege este cerut de către Consiliul de miniștri de la Ministerul de justiție cu adresa No. 673 din 29 August 1862, al cărei conținut ni-l dă d. Nedeleu. Vezi *Dreptul*, No. 9.

2). Vezi circulara Ministerului de justiție No. 22579 din Oclombrie 1862, publicată în *Dreptul*, No. 9.

cât de superioare ar fi fost principiile sale nu avea încă pe atunci sancțiunea puterii legiuitoare, fiind numai în stare de proiect (proiectul ministrului Pisanelli) ¹⁾.

În adevăr vedem că ministrul de justiție, împreună cu proiectul codului italian recomandat de Cuza, trimite Consiliului de Stat și proiectul de cod civil, tradus deja după codul francez în anii 1862—1863, cu invitare specială de a-l lua în cercetare, pe acest din urmă proiect și a-l completa în toate părțile sale. Aceasta rezultă în mod vădit din însăși referatul ministrului de justiție No. 559 din 23 Noembrie 1864, adresat Consiliului de miniștri, prin care el declară categoric că: «*am invitat Consiliul de Stat a lua în a sa cercetare condica civilă ce fusese elaborată încă din anul 1862—1863 de o comisiune ad hoc, a o completa în toate părțile sale. Consiliul de Stat acum înaintează opera sa*» ²⁾.

E dar lămurit că opera Consiliului de Stat în scurtul interval de șase săptămâni cât se pretinde de către Al. Crețescu, scriitor contemporan și membru al consiliului de Stat, că a durat «redactarea și discuțiunea proiectului codului civil» ³⁾, a constat nu «în o traducere în pripă» a codului civil francez, precum s'a susținut până acum, ci în cercetarea, complectarea, colajonarea cu textul original francez, și în redactarea definitivă a proiectului de cod civil tradus deja din franțuzește în anii 1862—1863.

Astfel întocmit, codul nostru civil este publicat la 4 Decembrie 1864, pentru a fi pus în aplicare tocmai peste un an, la 1 Decembrie 1865.

1) Legiuitorul român însă a avut în vedere în unele locuri și proiectul de lege italian. Așa de exemplu avem articolele 743, 751, 756, 761, 942, 967, 971, 986, 1003, cari sunt reproduse după art. 1001, 1006, 1007 § 2, 1098, 1120, 1121, 1125, 1140 și 1156 din codul italian. Vezi și Alexandresco, vol. I pag. 23.

2) Vezi textul referatului publicat în întregime de d. G. Nedelcu în lucrarea sa amintită.

3) Vezi Al. Crețescu, *opera citată*, București, 1865 fascioara I, pag. 5 și 6.

* * *

Introducerea în România a principiilor unei legiuri moderne, cum e cea franceză, apare ca o necesitate inexorabilă a redeschetării poporului român către o viață nouă politico-națională, și a îndrumării sale pe calea luminei și a progresului. Vechile legiuri în vigoare în țările noastre nu mai corespundeau cerințelor și moravurilor timpului, desvoltării relațiilor sociale, și noului curent de idei ce ne aducea contactul nostru intelectual, economic și comercial cu statele din apusul Europei. Reforma radicală și uniformizarea tuturor legiurilor noastre și a întregii întocmiri socialo-economice, se impunea cu atât mai mult, cu cât prin ea se consolida unirea politico-administrativă a ambelor țări surori de curând întemeiată (1861).

Iată, în adevăr, ce zice în această privință ministrul de justiție, în referatul său No. 55990 din 23 Noembrie 1864, către consiliul de miniștri, prin care cere autorizarea de a supune Domnului Cuza codicele civil spre sancționare și promulgare:

«Este o jumătate de secol de când condicele noastre civile nu au luat nici o prefacere. În timp când s'au introdus la noi aceste legi, moravurile erau foarte simple; comerțul, industria și în genere toate daraverile dintre locuitori se aflau restrânse cu desăvâșire. Pentru o asemenea situațiune, legile atunci introduse erau îndestule spre a garanta averile și transacțiile în societate; astăzi însă, când am intrat pe o cale cu totul rouă, când comerțul și tot felul de transacții au luat o desvoltare foarte mare, și când moravurile, obiceiurile noastre au luat o transformare din cele mai radicale, legile vechi nu mai sunt compatibile cu trebuințele actuale, ele nu mai reprezintă garanțiile sub care, într'un stat bine organizat, trebuie să fie puse toate relațiile sociale. Codul nou re-

dactat—adaogă mai departe Ministrul—pe lângă că regulează în dispozițiile sale toate chestiunile de drept și pune legislația țării în acord cu noile principii fundamentale, apoi este ultima operă prin care legislațiunile ambelor Principate se unifică și printr'înșa dispare orice urmă de deosebire ce mai putea exista între ambele Principate»¹⁾.

Codul nou civil s'a introdus și aplicat la noi cu oarecare precipitare. Atunci, ca și acum, exista credința în puterea inspirațiunei, în eficacitatea combinațiunilor apriorice și a reformelor improvizate de cabinet, cari traduse în legi, să poată satisface *stans pede in uno*, nevoile socialo-economice ale timpului, să poată deslega problemele complicate de reformă ale statului nostru.

Graba cu care legiuitorii de la 1864 voiau să transforme fisionomia țării, să modernizeze organismul nostru național, nu le-a dat răgaz să se ocupe din timp cu studiul conștiincios și stăruitor al nevoilor și suferințelor popoului român, mai ales că o asemenea lucrare ar fi cerut multă abnegație, multe sacrificii personale. Aceasta ne-o mărturisește însuși ministrul de atunci G. Crețeanu, când spune că codul nostru civil a trecut prin consiliul de miniștri și a fost sancționat de Domnitorul Cuza, aproape fără discuțiune, căci «dacă s'ar fi discutat articol cu articol, adaogă mai departe acest ministru, *nici în zece ani nu s'ar fi putut termina o asemenea lucrare*» (Raportul No. 8833 din 13 Octombrie 1859).

Legiuirea nouă civilă, alcătuind sinteza tendințelor de reformă manifestate pe atunci în țările române, a provocat o vie *reacție* în unele sfere ale vieței noastre sociale, cari nu erau de loc pregătite de a o primi. Spiritul de emancipare de care e pătruns codul francez, ideile sale revoluționare, nu se potriveau de loc cu instituțiunile patriar-

1) Vezi referatul publicat în *Dreptul* No. 9 din 1904.

chale din vechile noastre aşezăminte, cu moravurile reacţionare, cari domneau în societatea română, şi în genere cu întreaga stare de lucruri existentă atunci la noi.

Conflictul între civilizaţia apusului şi formele noastre culturale înapoiate s'a semnalat chiar de la început. Opoziţia contra noilor reforme legislative a lui Cuza a venit mai întâiu din partea clerului, care având pe atunci un rol însemnat în conducerea afacerilor publice, nu putea tolera lovirea ce se aducea prin noul cod civil învăţăturei dogmatice a bisericii ortodoxe, şi nerecunoaşterea puterii legale a canoanelor bisericeşti.

Clerul de atunci s'a ridicat mai ales contra laicizării naşterii şi a morţii, contra secularizării căsătoriei şi transformării ei din taină bisericească în contract pur civil¹⁾, contra permiterii căsătoriei a patra şi a cincea, contra recunoaşterii validităţii căsătoriei dintre creştini şi necreştini, dintre rudele colaterale sau afini de la al patrulea grad înainte, contra înlesnirii divorţurilor, contra luării actelor stărei civile din mâinile preoţimei şi darea lor în competenţa exclusivă a autorităţilor civile, etc. În fruntea acestei mişcări, îndreptate în general contra reformelor legislative întreprinse de Domnitorul Cuza, s'au pus câţiva episcopi moldoveni, şi anume: Neofit Scriban, Filaret Scriban, Iosif Bobulescu, şi chiar mitropolitul Moldovei Sofronie.

Aşa, la 7 Decembre 1865, adică câteva zile după aplicarea actualului cod civil, episcopul Neofit Scriban, a prezentat, în şedinţa din aceea zi a Sinodului român din Bucureşti, un protest formal, prin care, între altele, «în numele Bisericii ortodoxe de Răsărit, în numele celor zece

1) Curând însă s'a revenit asupra căsătoriei, astfel cum o crea codul civil, şi în 1886 s'a impus, prin art. 22 din Constituţie, obligativitatea benedictiunii religioase. Se ştie însă că art. 22 a fost introdus în Constituţie, după propunerea lui Manolache Costache, pentru a împăca într-o câţva pe clerul ortodox, care începuse să protesteze contra noilor reforme.

milioane de români, în numele celor șapte puteri», protestează solemn în contra legiuirii prin care se atacă, dacă nu chiar se desființează sfântul mister al nunței¹⁾.

Acelaș episcop, într'o altă lucrare a sa, critică, în termeni foarte violenți, guvernul Domnitorului Cuza, numindu-l «regim nenorocit, care prin noile sale legiuiiri a introdus în țara noastră următoarele inovații ce ne-au dărmătat biserica părintească, lovind chiar sfintele canoane.

1° Botezuri civile (adică introducerea actelor stărei

1) „Protest“ dat Sinodului român, în ședința sa din 7 Decembrie anul 1865, adunat în București, capitala României. Neofit cu mila lui Dumnezeu episcop al Argeșului, etc.

Fraților și Părinților! — Din mila atotputernicului Dumnezeu, unul din Ierarhii României fiind și eu, și considerând că datoria cea mai nedespărțită de arhierie este de a păzi și a apăra hotarele eterne puse prin Sfântul Duh în sântele canoane, în statornică tradițiune a Bisericii și învățătura sântilor părinți a ei.

Și văzând că astăzi puterea civilă au dat, aceea ce nu avea, legi Bisericii lui Dumnezeu, violând prin aceasta sântele canoane, tradițiunile Bisericii și învățătura sântilor părinți.

Aceste legi sunt următoarele :

1° Legea necanonică a numirii episcopilor eparhioți...

2° Legea prin care se atacă, dacă nu chiar se desființează, sfântul mister al nunței, care este cel întâi în dogmele credinței Bisericii noastre ortodoxe, fie măcar și indirect ;

3° Legea sinodală, care face tablă rasă din unele canoane ecumenice.

Drept care, în numele Sântei Maice, Biserica ortodoxă a Răsăritului ;

În numele a mai bine de zece milioane de Români, fi ai săi ;

În numele celor șapte monarhi glorioși ai Europei, cari ne-au garantat drepturile și imunitățile prevăzute prin capitulațiunile încheiate de Români cu glorioșii Padișahi otomani, în cari capitulațiuni se garantează și religiunea și Biserica noastră ortodoxă.

Sub asemenea auguste auspicii, ca arhieriu român, protestez solemn sus arătatele legiuiiri ca nedrepte și dușmane Bisericii noastre ortodoxe, căci eu nu recunosc nu numai guvernului nostru, care pare că ar profesa prin fapte, că are toate drepturile, dar nici uneia din puterile lumii aceștea, dreptul de a legiui în Biserica lui Dumnezeu, căci Biserica are legea sa, pentru toate timpurile și pentru toate împrejurările, dată prin sântele descoperiri, prin sântele canoane ale sântilor Apostoli și a celor șapte sinoade ecumenice, scrise prin Sântul Duh.

Dat în București, la anul 1865 Decembrie în 7 zile. — (Vezi broșura intitulată : *Răspuns guvernului și Sinodului românesc din 1865, față de legiuirile necanonice octroate Bisericii și puterii civile din Principatele-Unite de la Dunăre*, București, 1866, pag. 111—112).

civile), cari nesocotesc pe cel bisericesc, căci îl lasă la gust și la întâmplare, dacă nu chiar cumva împedecă pentru totdeauna botezul cel apostolic și sinodic al Sfintei Biserici de Răsărit;

2° Contractul civil de căsătorie, în locul nunții bisericești care sfințește prin sfântul mister instituit de însuși Mântuitorul lumii Christos, legătura însoțitorilor, datoriile lor și ale fiilor lor, etc. Prin această lege de contract civil, *s'au legitimat curvia* și s'au dat impulsie stricărei moravurilor, (prin care în deșert vom cerca să facem un stat român), până a avea nenorocirea de a vedea, chiar în poporul de la țară, mai mulți soți rămași necununăți, adică neconsacrată căsnicia lor după Dumnezeu, și prin urmare neconsacrate, și datoriile lor, și ale fiilor lor, etc. Rătăcire a ateismului și a raționalismului celui distructor ce bântue pe bătrâna Europă. Desființarea chiar în bisericească, a dreptului divin și înlocuirea sa prin păcatele omului, care va să aducă neapărat o propășitoare slăbire a simțului moral și desorganizarea socială» ¹⁾.

Mitropolitul Moldovei de atunci Sofronie, în anaforaua sa No. 1334 din 10 Septembrie 1859. protestând în genere contra reformelor legislative ale lui Cuza, îi aruncă pe față învinuirea gravă că ar fi «unelta propagandei streine». «Imi place să cred, zice acest mitropolit în anaforaua citată, că Măria Ta, ca Domnitor ortodox al unei națiuni ortodoxe, nu veți suferi să se zică că pe toată fața pământului numai singur guvernul Domnitorului Cuza s'a aflat carele să-și desprețuiască biserica, s'o dezbine de drepturile ei, să-i nimicească, să-i dea lovitura cea mai de pe urmă și de moarte, în loc de a o apăra precum fac toate guvernele... O! aceasta ar fi un lucru dureros și un semn foarte trist pentru Moldova, dacă s'ar putea zice și

1) Vezi broșura, *Apărarea adevărului și a dreptului*, de N. Scriban, București, 1866, pag. 12.

scrie în istorie, că sub Alexandru cel Bun s'a întemeiat în Moldova biserica, moralitatea și tăria nației, iar sub Alexandru Ioan I, s'a îngropat vaza bisericeii și împreună cu ea și moralitatea și tăria nației» ¹⁾. Domnitorul Cuza însă era un om neînduplecat și nu putea fi intimidat așa cu ușurință. El a refuzat să primească anafora și a restituit-o Mitropolitului prin președintele cabinetului de atunci Manolache Costache Epureanu, care i-a adresat din partea lui Cuza următorul răspuns: «Măria Sa Domnitorul, a zis președintele cabinetului către Inalt Prea Sfințitul Mitropolit, m'a trimis ca să vă spun că nu vă primește această anafora, și să v'o arunc în obraz, iar pe viitor să vă mărginiți cu asemenea, căci veți păți de la Înălțimea Sa, ca un monah prost» ²⁾.

Reprezentanții mării proprietăți, cu toate prerogativele ce li se recunoaște prin noua lege, erau totuși nemulțumiți din cauza tendințelor codului civil de a lovi în latifundii, de a facilita fragmentarea proprietății imobiliare, de a desființa emfiteoza (embatic, bezman), de a micșora termenul de prescripție în materie imobiliară, de a favoriza circulația liberă a bunurilor, în fine de a desființa formalitatea tradiției (existente atât în Codul Caragea art. 12 și 13, cât și în codul Calimach art. 576, 577, 1412) din contractele translativ de proprietate.

De asemenea nu le convenia proprietarilor mari faptul că codul nou nu recunoaște ca valabile de cât acele angajamente de prestații de serviciu, cari erau făcute pentru un timp mărginit și pentru o întreprindere determinată (art. 1471 c. c.).

Solemnitatea sistemului ipotecar adoptat de legiuitor, părea prea complicat pentru țările noastre, în cari, sub

1) Vezi broșura *Documente foarte importante pentru istoria bisericeii și a nației române*, Iași, 1866, pag. 21 și următ.

2) Vezi opera citată pag. 23.

regimul legislațiilor anterioare, ipoteca se putea face în mod mult mai simplu și fără forme solemne. Regimul dotal, raporturile legale dintre soți, drepturile succesoriale, donațiile, formele testamentului, fidejusiunea, toate aceste instituțiuni, împrumutate în mare parte din dreptul cutumar francez, nu se prea potriveau cu ideile și obiceiurile juridice formate la noi sub imperiul vechilor noastre așezăminte, și cari să înrădăcinase adânc în uzanțele poporului român. În special cercetarea paternității și chestia succesiunii copiilor naturali, astfel precum o tranșază legiutorul nostru civil, era nu numai streină de moravurile noastre, dar lovia chiar direct în sentimentele și interesele familiare ale țaranului român, la care concubinajul încă din vremuri îndepărtate a luat o întinsă dezvoltare, și care până azi încă pune pe copiii săi naturali pe acelaș picior de egalitate cu copiii legitimi ¹⁾.

Iată ce zice în această privință jurisconsultul Stahl : «Este foarte periculos când legile lovesc în sentimentul de dreptate al poporului de la țară, când îi distruge naivitatea conștiinței sale juridice. În asemenea împrejurări, poporul,—fiind smuls din inocența sa și provocându-se în

1) Codul Calimach permitea cercetarea paternității. Această veche legiuire a Moldovei făcea distincție, ca și actualul cod francez, între copii naturali simpli și cei incestuoși sau adulterini, acordând celor dintâi a treia parte din averea părinților, față de descendenții legitimi (art. 994), o jumătate, față cu ascendenții sau colateralii (art. 945) și două treimi în celelalte cazuri (art. 946). Numai copiii adulterini și incestuoși sunt excluși de la moștenire, aceștia având totuși dreptul de alimente (art. 948).—Codul civil francez dă copiilor naturali simpli, legalmente recunoscuți, o porțiune din averea tatălui și a mamei lor, fără a le conferi titlul de moștenitori (art. 758—758), iar copiilor adulterini și incestuoși le acordă dreptul de alimente (art. 762).—Legiutorul nostru n'a urmat în această privință nici vechea legiuire a Moldovei, și nici codul francez, care l'avea ca model. El, fără a face distincțiune între copii naturali simpli și copii incestuoși sau adulterini, exclude, în genere, pe copiii nelegitimi de la orice drepturi succesoriale, sau de alimente în averea tatălui lor, chiar și în cazul când acesta i-a recunoscut de bună voe, sau când copilul și-a dovedit paternitatea. Vezi *Dreptul* No. 15 din 1881; D. Alexandresco, vol. I, pag. 314.

el reflexiuni că trebuie să existe tocmai contrarul de ceea ce există în realitate, — perde orice respect pentru drept și i-să intervetesc sentimentele sale adevărate ¹⁾. Se mai poate spune oare atunci că dreptul alcătuește «rațiunea obștească a popoarelor» ?

Pe lângă aceste motive de nemulțămire, se mai adaugă și faptul că redactarea literară a codului civil lasă foarte mult de dorit, o mare parte din terminologia juridică întrebuițată în el fiind cu totul străină limbei românești. Din această cauză codul nou, mai ales pe atunci, era obscur și puțin accesibil nu numai pentru popor, dar chiar și pentru judecători, cari adeseori recurgeau la codul francez, pentru a putea afla înțelesul adevărat al vreunei dispozițiuni. De altmintrelea aceasta era și natural, dacă ținem samă de faptul că codul nostru civil n'a avut lucrări pregătitoare, n'a fost însoțit de vre-o expunere de motive și nici n'a urmat discuții în Consiliul de Stat cu ocazia aprobării lui.

Dar pe când clerul înalt și reprezentanții marelui proprietăți tunau și fulgerau, făcând tot felul de planuri distrugătoare, principiile salutare ale legiuierei noi pătrundeau tot mai adânc în viața poporului român. Incetul cu încetul reacția provocată de aplicarea codului civil devine tot mai domoală, nemulțumirile se potolesc, și lumea se acomodează cu noua stare de lucruri. Principiile juridice împrumutate din afară se absorb și se asimilează din ce în ce mai mult în substractul nostru sufletesc, astfel că astăzi ele nu pot fi considerate ca străine.

Sunt aproape 40 ani de când datează acest proces de altoire a normelor dreptului francez pe pământul țării românești. Și după un restimp atât de îndelungat, suntem

1) Vezi discursul lui Stahl asupra abrogării legilor, publicat în *Gazette d'Augsbourg*, 1813, pg. 228, citat după R. von Jhering, *L'Esprit du droit romain*, vol. II, pag. 29.

în drept să ne întrebăm : ce înrîurire culturală a exercitat asupra spiritului poporului român această altoire a instituțiilor unci din cele mai civilizate națiuni, și cari sunt părțile ei favorabile sau defavorabile ?

Legile deschid în general cadrul și dau indicațiuni pentru o activitate nouă, menită a satisface nevoile statului și a înlesni prin aceasta calea către o cultură națională intensivă. O societate înapoiată însă, venind în atingere cu formele culturale superioare, împrumutate din afară, trebuie să primească influența lor, nu pentru a-și nimici sau șterge caracterul distinctiv al individualității sale, ci pentru a căpăta îmbolduri și direcțiuni fericite de mișcare, și a-și sporii tensiunea puterilor sale. Împrumul ideilor și instituțiilor streine numai atunci este folositor când nu provoacă crize morale în poporul care le-a împrumutat, nu stinghirește cătuși de puțin procesul său firesc de dezvoltare, ci din contra, stimulându-i resorturile lui sufletești, îi dă posibilitatea de a-și crea o formă nouă de cultură națională, în care se absoarbă împrumuturile streine.

Judecând lucrurile din acest punct de vedere, codificarea de la 1864 n'a fost scutită de oare-care mici inconveniente.

Adoptarea legiului franceze la noi, a trebuit neapărat să aibă ca efect inițial ruperea ori-cărei legături cu trecutul, încetarea continuității istorice cu normele dreptului nostru vechi. În lupta lor pentru câștiguri noi culturale, legiuitorii noștri păreau, pentru moment, că voesc să franțuzească cu tot dinadînsul societatea românească, îndepărtând'o tot mai mult de la viața sa legislativă anterioară.

Acest fapt a pricinuit o mare întârziere, dacă nu și împedecare în opera de reconstituire pe baze istorice a dreptului nostru național. Încercările de elaborare și sis-

tematizare a vechilor așezăminte juridice, manifestate pe la anii 1850, au fost lăsate în părăsire; codicile de legi, colecțiile de pravile, hrisoave și anaforale, în cari stă îngropat dreptul nostru cutumar, au rămas mult timp aruncate în fundul arhivelor. Pe planul întâi, apare de astădată noul monument legislativ, înconjurat de o pleiadă întreagă de străluciți comentatori, cari uimesc lumea prin erudiția, prin mulțimea și vastitatea lucrărilor lor. Comentariile franceze, de la început chiar au captivat pe oamenii noștri de lăgi, au pătruns adânc în uzul instanțelor judecătorești, făcând oarecum inutil: ori-ce încercări de întemeere a unei științe juridice românești independente. Am avut neplăcerea chiar mai dăunăzi să auzim pe unii din magistrații noștri înalți, motivând (cu un aer de depreciare inerent dealtmintrelea unor inamovibili) refuzul lor de a primi și citi publicațiunile românești prin următoarea argumentare semnificativă: «Nu înțeleg utilitatea lucrărilor și revistelor juridice românești, când în limba franceză găsești deslegarea oricărui conflict de drept ce s'ar putea ivi în viața noastră socială».

În asemenea condițiuni a trebuit de sigur mult curaj și multă abnegație eminentilor noștri jurisconșulți Al. Degré, Const. C. Dissescu și Dimitrie Alexandresco, ca să pună bazele actualei mișcări științifice inaugurate în domeniul dreptului nostru, și să și consacre neobosita lor trudă explorării vechilor monumente legislative, cari până la ei au stat uitate în praful arhivelor.

Abstracție făcând însă de aceste inconveniente, noua codificare a adus cu sine avantaje, cari s'au revărsat ca o mană binefăcătoare asupra societății române, deschizându-i drumul larg și drept către progres, pentru descoperirea căruia ar fi trebuit, altmintrelea, necalculată risipă de energie, nesfârșite încercări și dibuiri în van și în in-doială. Spiritul românesc deschis și pătrunzător, potrivit

rea conformărei noastre mintale cu aceea a francezilor, au făcut ca ideile leginirei ncui să străbată și să se asimileze incetul cu incetul în masele adinci ale poporului, stimuluindu-i energ'ia sa latentă și înlesnindu-i puțința de a'și forma un substrat sufletesc apt de a produce și întreținea o cultură juridică proprie.

Raporturile juridice dintre i:divizi au luat de astădată un avânt mai liber, sfera transacții'or, a daraverilor de tot felul și a circulației bunurilor economice s'a lărgit mult. Situația de drept a persoanei în societate a devenit certă, dându-i-se posibilitatea de a-și afirma interesele sale în concurența vieței. Vechea încetineală și nesiguranță în relațiile de afaceri a dispărut, iar sentimentul de legalitate pătrunde tot mai adânc în conștiința socială.

În această operă civilizătoare, trebuie să recunoaștem că meritul revine în mare parte *magistraturei române*, care a știut să combine în mod inteligent concepțiile doctrinare ale comentatorilor francezi și să le aplice la condițiile și nevoile locale ale vieței noastre sociale, creând o jurisprudență proprie românească, care cu drept cuvânt poate fi pusă la înălțimea jurisprudențelor străine.

II

Strinsa dependență a codului civil român de soarta legiuirii franceze.—Cauzele cari au determinat vigoarea și trăinicia codului francez.—Bazele juridice ale legiuirii franceze.—Spiritul revoluției franceze și îariurirea lui asupra codificării.—Defectele și lipșurile legiuirii franceze și modificările introduse de legiuitorul român.

Față de enormele servicii aduse de știința juridică franceză civilizației noastre contimporane, cu drept cuvânt observam la începutul capitolului precedent, că momentul important împlinit la 21 Martie 1904, în istoria codificării franceze, nu poate fi trecut cu vedere, ci ne obligă a aduce tributul nostru de recunoștință și admirațiune marelui națiuni, care își serbează astăzi centenarul unuia din cele mai de căpetenie monumente legislative.

Soarta ce se prepară în viitor legiuirii franceze trebuie să ne intereseze cu atât mai mult, cu cât atât în Franța, cât și la noi, s'a agitat deja chestiunea posibilității unei revizuirii a codului civil, în sensul de a introduce în el reformele reclamate de transformarea actuală a stărei noastre socialo-ecnomice. Cu această ocazie, mulți poate ar dori să știe, cari pot fi cauzele ce determină vigoarea și trăinicia reformelor legislative create și aplicate în viața unui popor la o epocă anumită.

Puterea de vitalitate și de expansiune a codului civil francez se explică prin însuși caracterul organic al aparițiunii lui din vâltoarea curentului sufletesc, care cuprinsese poporul francez în epoca marelui revoluțiuni.

La 4 August 1789 are loc renunțarea claselor sociale la vechile distincțiuni și privilegii feudale și fusionarea lor într'o singură și unică națiune. Oamenii și bunurile au fost declarate libere. Acest eveniment mare istoric poate fi

considerat ca punct inițial al actualei întocmiri socialo-democratice, el a imprimat spiritului omenesc năzuința către idealuri noi umanitare.

Cugetarea franceză, liberă de tradițiile trecutului și de procedurile scolastice, a trebuit de astă dată să creeze un nou criteriu original și independent pentru formarea normelor dreptului public și privat. A trebuit să se descopere fundamentul veșnic și nestrămutat al dreptului în însăși natura intrinsecă a omului și în necesitățile ei permanente. Vestita «declarație a drepturilor omului și ale cetățeanului», formulată de Jean Jacques Rousseau, sintetizează în sine această nouă bază juridică, care a servit ca punct de orientare reformatoilor de la începutul veacului trecut, și pe care s'a clădit întregul edificiu legislativ al Franței contemporane ¹⁾.

Trăinicia și valoarea intrinsecă a unei legiuri se consideră de unii că ar sta în legătură directă cu durata timpului întrebuințat la elaborarea și redactarea ei. Cu cât o lege a fost mai îndelung studiată, cu cât a fost precedată de mai multe lucrări preparatorii, cu atât ar prezenta mai mari garanții de vitalitate și temeinicie. Această părere o vedem exprimată de autorii noului cod civil german, aplicat la 1 Ianuarie 1900, a cărui elaborare s'a prelungit în decurs de aproape 30 ani.

O asemenea normă de apreciere nu se poate aplica față de codul civil francez, care a fost redactat cu o repeziciune neobișnuită, și care totuși astăzi a implinit vârsta de 100 ani.

Comisiunea însărcinată cu redactarea lui, a început lucrarea sa la 16 August 1800 ²⁾ și a terminat-o în Fe-

1). Vezi N. L. Duvernoit, vol. I, pag. 129.

2). 24 Thermidor an. VIII.

bruarie 1801¹⁾. În acelaş an, proiectul e trimis Curţii de casaţie şi Curţilor de apel pentru a-şi da concluziile lor. În Decembrie 1801 proiectul e supus desbaterilor Adunării legislative, iar în primăvara anului 1803, încep a apărea de sub tipar unele părţi din el, sub formă de legiuiri speciale, cari apoi au fost unificate într'un singur cod la 21 Martie 1804²⁾.

Dealmintrelea, nu vedem nimic neobişnuit în repeziunea cu care s'a redactat şi publicat codul civil, iar aceste greutăţi, cu cari codificatorii francezi susţin că au avut de luptat în cursul lucrării lor, sunt câte odată exagerate, în scop numai de a-şi pune în evidenţă mai tare meritul lor³⁾.

În primul loc trebuie să ţinem seama de starea în care se găsea dreptul civil în Franţa înainte de revoluţiune. Pe atunci puterea regească nu isbutise încă să unifice viaţa legislativă a poporului francez, şi abea numai câteva instituţiuni de drept civil erau uniformizate prin unele ordonanţe din veacurile XVII şi XVIII.

În provinciile de la sud era în vigoare dreptul roman în forma lui dinainte de Justinian (codicile Teodosian); la nord fie care provincie şi aproape fie care oraş, avea cutumele sale speciale, pe lângă cari mai erau în vigoare diferite ordonanţe, edicte şi așa numitele «arrêts de réglement». Lorsqu'un homme voyage en France il change de lois presque autant qu'il change de chevaux—zicea Voltaire.

Cu toată această împestriţare de cutume şi regula-

1). *Projet de code civil présenté par la commission nommée par le gouvernement le 24 thermidor an. VIII.* A Paris chez Emery, an. IX—1801.

2). Legea din 30 Ventôse anul XII, dispune publicarea a 2281 articole, sub titlul de *Code civil des Français*, édition originale et seule officielle. A Paris, Imprimerie de la République, an. XII—1804.

3). Vezi, de pildă, discursul lui Portalis, ţinut în şedinţa din 24 Noembrie 1804 a corpului legislativ, publicat în Fenet, *Recueil des travaux préparatoires*, vol. VI, pag. 33 şi urm.

mente locale, existau puternice tendințe de unificare legislativă în Franța înainte de revoluțiune. Factorii de căpetenie ai acestor tendințe au fost pe de o parte pătrunderea tot mai mult a dreptului roman în provinciile din nordul Franciei¹⁾, iar pe de altă parte, predominarea definitivă a cutumelor Parisului în întreaga țară²⁾.

În această privință au de asemenea o mare importanță, lucrările jurisconșuților francezi, cari totdeauna au exercitat o puternică înrîurire asupra interpretărei și asupra practicei judecătorești.

Literatura juridică dinainte de 1789, limpezind controversese și stabilind vederile în multe chestiuni de drept, a adus servicii enorme redactorilor codului civil, cari s'au adăpat din sorgințile acestei literaturi, împrumutând o mare parte din ideile lor de la c.iliștii francezi și adese ori făcând chiar reproduceri literare din operele lor³⁾. Multe din textele cele mai usuale ale codului sunt luate deaîntregul din Pothier, Bourjon, Merlin, etc., actualminte dați aproape uitărei. Așa de exemplu principiul consacrat de art. 2279 «En fait de meubles la possession vaut titre», îl găsim formulat exact în aceiași termeni în operele jurisconsultului Bourjon⁴⁾.

Revoluția, desființând organizarea veche provincială, a făcut să dispară ori ce uzanțe locale și prin aceasta a înlesnit mult terenul pentru realizarea unităței legislative a Franței⁵⁾. A fost însă foarte greu noilor codificatori de

1). Vezi Glason, *Histoire du droit et des institutions de la France*, vol. VIII, pag. 35.

2). Vezi Brissaud, *Manuel du Droit français* (1898), pag. 369. În colonii se aplicau numai cutume de Paris; vezi Lemieux, *Les origines du droit franco-canadien*, Montréal, 1909, pag. 113.

3). Vezi Fenet, *Pothier analysé dans ses rapports avec le code civil*, pag. 118.

4). Vezi Bourjon, *Droit commun de la France*, vol. I, pag. 145.

5). În primele timpuri după revoluție mai erau încă în vigoare în unele provincii cutumele locale. Așa de exemplu deputatul normand de Bonvouloir, în discursul său pronunțat la 11 Mai 179',

a rezolva unele chestiuni de drept civil asupra cărora în Franța nu exista o unitate de vederi și de interpretare. Ori cât au căutat ei să evite părerile extreme și unilaterale, ori cât s'au încercat să admită sisteme intermediare și împăciuitoare, n'au obținut totdeauna rezultate fericite, de aceea cu drept cuvânt li se aduce imputarea că unele chestiuni le-au rezolvit în sensul normelor dreptului roman ¹⁾, pe când în altele au menținut soluțiunea dată de cutumele locale franceze ²⁾.

În alte chestiuni, precum, de pildă, e aceea a raporturilor bănești dintre soți, orice sisteme intermediare, orice compromise au fost imposibile ³⁾. În această privință, Franța, pe atunci, era divizată în două mari sisteme: în partea de nord domnea regimul comunității bunurilor, pe când la sud avea preferință regimul dotal roman. Legiuitorul francez a fost nevoit de a admite ambele sisteme, lăsând părților libertatea de a-și alege care le convine mai bine.

Statistica contractelor dotale din Franța ne dovedește însă că vechea graniță, care altă dată diviza în două această țară, nici astăzi încă n'a dispărut, cu toate că nu rare ori se întâlnesc convențiuni matrimoniale cu tendințe evidente de a crea un sistem intermediar ⁴⁾.

zice..... „la majorité des citoyens normands entendent conserver leurs coutumes“; Vezi *Dictionnaire des parlementaires français* par R. de Cougny, vol. I, pag. 14.

Mai pe urmă însă se observă în Franța o puternică mișcare de unificare; Vezi Seligman, *La justice pendant la Révolution*, 1901, pag. 172.

1). Vezi observările făcute în această privință de Curtea de apel din Bordeaux în Crussaire, *Analyse des observations des Tribunaux*, pag. 2.

2). Crussaire, *op. cit.*, pag. 7.

3). În comisia de redacție a codului civil din 1800, Malleville și Portalis, originari din sudul Franței, manifestau preferințe pentru normele dreptului roman; din contra, Tronchet, originar din nordul Franței, era reprezentantul „pays de droit coutumier“. Vezi Laferrière, *Essai sur l'histoire du droit français*, 1865, vol. II, pag. 341.

4). Vezi Dépinay, *Le régime dotal*, 1902, pag. 335--405.

Legiuitorului român, de astă dată, a dat preferință dreptului roman, admițând ca normă legală pentru regularea raporturilor bănești dintre soți numai regimul dotal care era preconizat și de vechile noastre legiuri. El a lăsat la o parte sistemul comunității bunurilor, ca unul ce și avea originea sa în dreptul cutumier francez. Această alegere a legiuitorului nostru nu ni se pare fericită, pentru că regimul dotal nu se poate aplica de cât numai soților avuți, iar nu și acelor cari își câștigă și agonisesc împreună prin muncă patrimoniul lor în timpul căsătoriei, și pentru că el exclude cu desăvârșire pe femei de la administrarea bunurilor sale proprii. În epoca noastră democratică, când tendința generală este de a se schimba și îmbunătăți pozițiunea claselor muncitoare, credem că alături de regimul dotal, era nimerit a se admite și acel al comunității bunurilor, în care însă femeia să aibă dreptul a angaja într'o anumită măsură averea sa proprie și aceea câștigată prin munca brațelor ei. Cu modul acesta, femeia ar înceta de a fi străină și indiferentă față de situația ei proprie materială. Incapacitatea femeii să nu fie admisă de cât acolo unde s'ar atinge autoritatea bărbatului de cap al familiei.

În genere vorbind, redactorii codului civil francez s'au prea grăbit cu lucrarea lor, din care cauză s'au strecurat în text multe lacune. Titlul cărții a treia «Des différentes manières dont on acquiert la propriété», este potrivit să stea în fruntea capitolelor cari tratează despre succesiuni, donațiuni, testamente, despre contractele translativ de proprietate art. (1582—1787), iar nici de cum în fruntea capitolului despre raporturile bănești dintre soți, și mai ales despre obligații în genere. Materia delictelor și a quasidelictelor nu și prea are locul ei în capitolul despre convențiuni.

Unele articole sunt de prisos și ar putea fi foarte

bine suprimate ¹⁾, în timp ce alătura de ele întâlnim lacune și omisiuni însemnate. Așa, de exemplu, codul civil n'are nici un text referitor la protejarea posesiunii în materie imobiliară ²⁾, și această lipsă este foarte mult simțită în Franța ³⁾, cu toate că codul de procedură civilă atinge această chestiune în art. 23, corespunzător cu art. 60 din legea noastră a judecătorilor de pace.

Sunt materii pe cari legiuitorul francez le-a tratat cu multă nesiguranță și îndoială, parc'ar fi mers prin întuieric. Urmele acestor nedumeriri se pot observa și astăzi. Art. 1140 cod. fr., suprimat în legea noastră, amână la finele codului tratarea chestiunii transcripției, iar art. 2189 și 2185 par a considera indispensabilă formalitatea transcripției pentru transmisiunea proprietății imobiliare față de cei de al treilea. Cu toate acestea, în codul civil nu găsim nici un articol special referitor la această importantă materie.

În fine adeseori întâlnim nepotriviri și contradicții vădite. Așa de exemplu art. 1583 c. fr., corespunzător articolului nostru 1295, consacră principiul că vânzarea este perfectă între părți și proprietatea lucrului este de drept strămutată la cumpărător, imediat ce părțile au convenit și prețul s'a fixat, cu toate că acest preț nu s'a numărat încă;—art. 2102 al. 4, c. fr., corespunzător articolului nostru 1730 al. 5, pare a contradice acest principiu, când acordă vânzătorului o acțiune reală de revendicare a lucrului vândut din mâinile cumpărătorului, în caz când prețul nu s'a numărat. Art. 874 care zice:

«La légataire particulier qui a acquitté la dette dont

1). Vezi Cornil, *A propos de la révision du code civil*, 1886, pag. 119.

2). Art. 2228 cod. fr., corespunzător articolului nostru 1846 vorbind numai de posesiunea cerulă pentru a prescrie.

3). Vezi Birague d'Apremont, *La plainte possessoire*, Paris, 1902. pag. 32.

l'immeuble légué était grevé, demeure subrogé aux droits du créancier, contre les héritiers et successeur à titre universel», este în flagrantă contradicere cu textul art. 1020 din acelaș cod, pe care art. 905 din codul nostru îl reproduce literar astfel: «dacă lucrul legat a fost ipotecat pentru datoria succesiunii, sau chiar pentru altă datorie, sau supus dreptului de uzufruct, acela ce e dator a da legatul, nu este ținut a libera lucrul de această sarcină, afară numai dacă testatoarele l'a obligat expres la aceasta». Deci, soluția dată de acest din urmă articol e diametral opusă textului art. 874 c. fr., pe care legiuitorul nostru a făcut foarte bine că nu l'a reprodus de loc¹⁾.

Aceste inconveniente și omisiuni, provenite mai mult din cauza defectelor de redacție, sunt acoperite și cu prisosință compensate prin alte calități superioare intrinseci ale codului.

Cea mai strălucită și mai caracteristică din aceste calități este reprezentată prin acel spirit nou liberal și egalitar, de care sunt însuflețite principiile lui, —și care străbate ca un fier roș prin tot cuprinsul codului.

Contrar de ceea ce era atât în Franța, cât și la noi sub regimul vechilor așezăminte, noua codificare nu admite nici o distincțiune de clase sociale, nici o prerogativă personală. Aceleași norme de drept se aplică tuturor oamenilor, cari de o potrivă sunt chemați a se bucura de avantajele create prin noua reformă legislativă.

Legea din 30 Ventôse anul XII interzice cu desăvârșire aplicarea vre unui obicei local în cazurile prevăzute de cod. Cutumele locale (usages locaux) cel mult pot fi consultate în cazurile neprevăzute de legiuitor²⁾. Dar ori

1). Găsim de asemenea nepotriviri între art. 748 c. fr. (671 c. rom) și 751 (673 c. rom.), asemenea și între acest din urmă text și art. 915 c. fr., corespunzător articolului nostru 843. etc.

2). Art. 7 a acestei legi zice: „A compter du jour où ces lois sont exécutoires les lois romaines, les ordonances, les coutumes gé-

cât de puternică este unitatea legislativă a Franciei, totuși pe unele locuri vechile cutume și până astăzi încă s'au păstrat înrăurirea lor asupra raporturilor juridice dintre oameni. Sunt chestiuni din materia contractelor în care uzanțele locale sunt ținute în seamă mai mult de cât textele corespunzătoare ale codului ¹⁾.

Acelaș lucru se poate observa și în unele localități din țara noastră. Așa în unele județe de munte există obiceiul ca partea care a primit arvună la încheierea unui contract, să aibă dreptul a o restitui, iar contractul să se considere desfăcut față de cealaltă parte. Am avut ocazie să vedem multe persoane respectând acest obicei local, deși între părți nu exista nici o stipulație în această privință și cu toate că soluția contrară preconizată de legiuitorul nostru, era eminentamente în favoarea lor.

Cu chipul acesta atât în Franța cât și la noi, alăturarea de codul oficial, există încă și azi oare care urme de «*jus particulare*» ²⁾.

În afară de spiritul liberal și egalitar, în cod mai găsim și alte urme ale revoluției. Căsătoria civilă, cu totul necunoscută vechiului regim, o vedem consacrată de legiuitorul francez, ca unicul mijloc de alianță legală a soților. În această privință legiuitorul n'a ținut seama că există o religie de stat; el n'a făcut nici o concesie sentimentului religios al marei majorități a populației, contrar

nérales ou locales cessent d'avoir force de loi..... „Vezi în această privință excelenta lucrare a lui Gény, *Méthode d'interprétation et sources du droit positif*, 1889, pag. 353.

1). Vezi Perronet, *Les usages locaux de la Côte d'Or*, 1901, pag. 7; Poulenc, *La coutume de Paris*, 1900, pag. 382.

2). Atât în Franța precum și la noi mai este și azi încă obiceiul de a se închiria sau arenda imobile pe termen de 99 ani, sau chiar fără termen determinat. Și în această privință în Franța există legea din 18 Decembrie 1790 care interzicea în mod categoric asemenea arendări. Vezi Henry, *Une vieille coutume bretonne* 1894, pag. 15; Brière, *Droits du preneur*, 1877, pag. 103; Lombard, *La coutume de Salies de Béarn*, 1900, pag. 132.

de ceea ce observăm în legiuirile statelor, a căror proces de desvoltare politico-socială a evaluat mai lent ¹⁾.

Am văzut mai sus că legiuitorul român, după ce la început admisesese în totul principiile dreptului francez, la la 1866 când s'a recunoscut prin constituție existența unei religii de Stat, pentru a liniști agitația ce se formase în sânul clerului nostru, a introdus benedictiunea religioasă la căsătorie ca obligatorie (art. 22 constit.), transformând astfel căsătoria într'un contract mixt ²⁾.

În domeniul drepturilor reale de asemenea se poate observa înrăurirea evenimentelor revoluției.—Noaptea de 4 August 1789, desființând ori ce privilegii în materie de drepturi personale sau reale, a făcut ca proprietatea bunurilor mai ales imobiliare să înceteze de a fi o prerogativă a claselor nobile. De astă dată proprietatea imobiliară a devenit de o potrivă accesibilă tuturor cetățenilor, exceptându-se numai cazurile anume prevăzute de lege.

Chiar și unele lacune ce observăm în codul civil francez trebuesc explicate tot prin înrăurirea momentelor istorice ale timpului.

Așa, vedem, de pildă, că codul francez nicăeri nu tratează importanta materie a persoanelor morale, și chiar problema contractelor de asociație este rezolvită în mod cu totul necomplet. Această lacună este azi cu atât mai simțită, cu cât, din cauza noilor condiții socialo-economice de traiu, spiritul de asociație și de colaborare reciprocă a luat un mare avânt.

1). Titlul al V-lea din cartea I-a a codului civil francez este intitulat „*Du Mariage*“, pe când capitolul corespunzător din codul german poartă denumirea de „*Bürgerliche Ehe*“. Vezi și legea germană din 6 Februar 1885 „*Ueber die Beurkundung des Personenstandes und die Eheschliessung*“ art. 82 zice: „*Die Kirchlichen Verpflichtungen in Beziehung auf Taufe und Trauung werden durch dieses Gesetz nicht berührt*“, ceea ce în traducere românească însumă: obligațiile impuse de biserică în privința botezului și a căsătoriei nu sunt atinse prin această lege.

2). Vezi opera savantului profesor universitar C. G. Dissescu, *Curs de drept public român (Dreptul constituțional)*, vol. II.

Și aci nu e vorba numai de o simplă scăpare din vedere a legiuitorului, ci avem a face cu o adevărată omisiune intenționată, care corespunde în totul vederilor politice ale bărbaților de stat din timpul revoluției. În adevăr aceștia înțelegeau să impună numai statului și organelor lui grija de a se ocupa de chestiunile de asistență și utilitate publică, considerând în această privință ori-ce instituțiuni private, ori-ce asociații de persoane, ori-ce corporații ca nefolositoare și chiar dăunătoare ¹⁾.

Ei s'au temut ca în asociațiile și corporațiile private să nu'și găsească azil tendințele politice antirepublicane.

E de notat că Franța a stat un secol întreg fără a avea o lege, care să reglementeze dreptul de asociație, iar legea din 1 Iulie 1901, relativă la contractul de asociație, are de scop nu de a încuraja, ci mai curând de a lovi în corporațiile acelea, cari au prins rădăcini adânci în viața poporului francez. Cel puțin, aceasta e impresia pe care ne-a făcut-o evenimentele ulterioare petrecute în Franța, între cari e și desființarea vechilor congregații întemeiate cu scopuri religioase, de binefacere sau industriale ²⁾.

Legiuitorul civil german, conștient de cerințele timpului și de noua fază industrială în care a intrat viața națională a poporului german, s'a ocupat în mod special de problema persoanelor morale și a contractelor de asociație; aceasta de sigur în scop de a favoriza spiritul de colaborare reciprocă și a stimula dezvoltarea marilor întreprinderi și industrii.

Dar, cu toate că noua codificare e însuflețită de spiritul revoluției franceze, aceasta nu înseamnă că însăși principiile fundamentale ale dreptului civil au suferit vre-o

1). Vezi Avril, *Les origines de la distinction des établissements publics et des établissements d'utilité publique*. 1900 pag. 181 și urm.

2). Loi du 1 Juillet 1901, relative au contrat d'association et décrets du 16 Août 1901, portant réglemens d'administration publique pour l'exécution des art. 20 de la loi d'1 1 Juillet 1901.

transformare radicală. Opera revoluției a constat mai mult în nivelarea și uniformizarea legislației, în abrogarea cutumelor particulare, în desființarea instituțiilor vechiului regim, cari erau în avantajul exclusiv al claselor privilegiate¹⁾. Mai toate principiile și instituțiile juridice anterioare revoluției s'au menținut și au fost transmise veacului al XIX-lea aproape fără modificări esențiale. Și aceasta din cauză că mișcarea reformatoare din timpul revoluției a atins puțin problemele de drept pur civil²⁾.

Din contra, dacă examinăm mai de aproape activitatea legislativă din însăși epoca revoluției, cu alte cuvinte, din așa zisul *période intermédiaire*, precum îl numesc istoricii dreptului francez, ușor putem observa în această activitate persistența și continuitatea oare căror tendințe și idei din perioada anterioară. Așa, de pildă, contrar principiului socialist dominant în timpul revoluției, că «la propriété c'est le vol», legiuitorii de atunci, de acord cu tradițiile vechi romane, proclamă sus și tare inviolabilitatea și sfințenia proprietății private³⁾. Pe de altă parte, principiul care restrângea libertatea dispozițiunilor testamentare, existent în dreptul anterior, nu numai că a fost menținut, dar chiar i s'a dat o extensiune mai mare, și aceasta nu atât pentru a favoriza pe rudele de sânge, ci mai ales pentru a supune pe individ voinței atotputernice a Statului, care în ultimul deceniu al veacului al XVIII-lea s'a manifestat în Franța în mod mai intensiv ca ori-când⁴⁾.

Conservatismul, propriu vieții private a poporului

1). Vezi Beaune, *Cours du droit coutumier*. De la condition des personnes, pag. 107 și 234.

2). Vezi Bonjeau, *Traité des actions*, vol. I, pag. 208.

3). Vezi, de exemplu, legea din 29 Martie 1793, „ceux qui provoquent par leurs écrits... la violation des propriétés seront punis... de la peine de mort“.

4). Aron, *Études sur les lois successorales de la révolution*, in *Nouvelle Revue historique du droit*, 1901, pag. 483 și urm.

francez, vedem că se manifesta aici cu o deosebită tărie, chiar în mijlocul vârtoarei perioadei revoluționar.

Așa, constatăm cu mirare că membrii convenției naționale au eliminat din primul proiect de cod civil, prezentat de Cambacérès, acele articole cari desființau sistemul ipotecilor oculte și limitau puterea maritală a bărbatului¹⁾.

În această privință, legiuitorul român a fost mult mai liberal de cât cel francez. El, orientându-se de astă-dată după codul belgian, n'a admis ocultismul ipotecilor legale, ci consacră principiul specialității și publicității ipotecilor.

Aceeași convenție națională, care în multe chestiuni s'a arătat conservatoare, cade în extremitatea opusă, când vedem că edictează câteva legi speciale, cari tind a introduce inovațiuni radicale în sistemul dreptului civil.

Așa, avem legile din 8 Nivôse și 4 Floridor anul II. formulate de Cambacérès, cari desființează cu totul puterea maritală a bărbatului și lasă divorțul la capriciul părților, declarând desfăcută căsătoria în urma unei simple cereri adresate tribunalului, fără a mai fi nevoie de expunerea vre-unui motiv. Asemenea și legea din 12 Brumaire acelaș an, care desființează ori-ce deosebire între copiii legitimi și nelegitimi, punându-i pe aceeași treaptă în ce privește drepturile succesoriale în averea părintelui lor.

Aceste legi speciale constituie un fenomen foarte caracteristic al timpului. Pe când Merlin și alți legiști din timpul convenției combăteau din toate puterile asemenea inovațiuni extravagante, Danton, Camille Desmoulins replica: «nu ne trebuie puterea maritală, care e o rămașiță a despotismului, avem nevoie ca republica să fie iubită, și de aceea trebuie să acordăm femeilor libertatea de a se bucura de toate drepturile.»

1). Vezi Valette, *De la Durée persistante de l'ensemble du droit civil français pendant la Révolution*, Mélanges, vol. I, pag. 446.

Barère, vocifera la rândul său : «Codul roman, atât de mult lăudat de cei ce nu l-au citit, este o carte pervertită de cancelarii bizantini; cutumele noastre, ca și ale tuturor popoarelor Europei, sunt o amestecătură fără nici un rost de obiceiuri barbare. Intemeietorii republicei au chemarea de a aduce la îndeplinire visul filosofilor, creând legi simple, democratice și accesibile tuturor. Ne trebuie idei noi, idei mărețe, cari să corespundă măreției republicei.»

Convențiunea națională decide chiar să se institue o comisiune compusă numai din filosofi, în scop numai de a întocmi un cod pe baza exclusiv a ideilor noi. Din ferire însă, această decisiune n'a fost realizată, iar legile speciale enunțate mai sus, au fost curând abrogate, prin faptul că în anul următor Convențiunea a căzut și în locul ei a venit Directoratul¹⁾.

Unii din actualii istorici ai dreptului francez văd în legiurile de acest gen manifestarea doctrinei revoluționare în toată puritatea sa. Cu multă amărăciune ei regretă chiar că asemenea tendințe inovatorii nu și-au putut găsi locul lor în codul civil aplicat la 1804. Acest fapt ar alcătui după dânsii, o adevărată victorie reputată de jurisconsultii de profesie în contra spiritului filosofic²⁾.

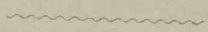
Noi nu putem împărtăși asemenea părere. În tot cazul, ni se pare că ea n'ar putea fi adevărată, de cât doar în cazul când întreaga filosofie omenească s'ar concentra și reduce la sistemul în mare parte utopist al lui Jean Jacques Rousseau, de care se ademenise și entusiasmase din cale afară legislatorii Convențiunei.

1). După căderea lui Robespierre, Cambacérès prezintă Convențiunei un nou proiect de cod civil, care era caracterizat mai ales prin laconismul său. Acest proiect trata toate materiile dreptului civil numai în 297 articole; el însă nu a fost primit de convențiune.

2). Vezi Sagnac, *La législation civile de la Révolution française*, 1898, pag. 394.

Ori cât de mare este însă rolul pe care 'l-a avut acest filosof în istoria codificărei franceze contimporane, totuși s'au găsit în Franța destule spirite luminate, cari să'i priceapă erorile și să se convingă de superioritatea învățăturilor altor cugetători din timpul revoluției, ca Montesquieu, Voltaire, etc.').

Marea culpă, care în deobște se poate imputa legiuitorilor francezi de la finele veacului al XV-lea, este că ei au crezut orbește în eficacitatea reformelor improvizate de cabinet, și au ignorat cu desăvârșire puterea colosală pe care o au tradițiile și obiceiurile în viața unui popor. Imbibați de teoriile lui J. J. Rousseau, ei credeau că societatea omenească este un conglomerat, căruia poți să'i dai ori-ce formă ai voi, fără ca în acelaș timp să'i compromiți existența lui.

1). Vezi în această privință Fraguët. *La politique comparée de Montesquieu, Rousseau et Voltaire*, pag. 87 și urm.

III

Bazele sociologice ale codului civil.—Codul civil ca expresiune a idealurilor întocmirii sociale burgheze.—Caracterul conservator al dispozițiilor sale.—Cauza principală care a determinat răspîndirea legiuirii franceze.—Reacția provocată în literatura juridică germană contra luerărilor de codificare.—Păreră lui Savigny și a școalei istorice.—Situăția codului civil față de mișcarea socială actuală și de noile condiții economice de trai.—Principalele reforme de introdus în codul civil.

Codificarea dreptului civil întreprinsă în 1800 de comisiunea compusă din magistrații Tronchet, Bigot de Préameneu, Portalis, Maleville, în frunte cu primul consul Napoleon Bonaparte, a urmărit ca țintă principală de a ocroti și satisface nevoile și interesele mai ales ale *clasei a treia* «le tiers état», care se ridicase atuncea, și pe spatele căreia se răsărea puterea republicei. Legiuitorii erau chemați ca prin opera lor să sancționeze și să asigure definitiv drepturile burghezimei franceze, care devenise de curând proprietatea noilor bunuri naționale smulse din mâinile clerului și a regalității. Această burghezime se săturase acum de revoluție; ea avea nevoie de liniște, ca să poată profita în tihnă de achizițiile făcute, și de aceea o vedem că salută lovitura de stat din 18 Brumaire anul VII și venirea lui Bonaparte în fruntea consulatului, ca pe un eveniment fericit, menit a reda Franciei pacea și stabilitatea lăuntrică ¹⁾.

Noul monument legislativ acordă ce e dreptul tuturor cetățenilor egalitatea înaintea legilor și garantează în mod absolut proprietatea personală imobiliară, asigurând în același timp facultatea de a dispune de ea «in infinitum»

1) Vandal, *L'avènement de Bonaparte*, 1902, pag. 16.

(art. 826 c. fr., corespunzător articolului nostru 736), ceea ce tocmai corespundea pe deplin intereselor noii clase sociale, care prospera și se îmbogățește din ce în ce mai mult, și care căpătase deja o putere extraordinară în stat. Burghezimea franceză cu tot curentul nou reformator, n'a încetat însă de a fi fidelă datinilor și formelor vieții sale vechi familiare, pe cari de altminterlea codul civil din 1804 le admite și le consacră în totul. Capul de familie francez își menține în decursul veacului al XIX aceiași putere părintească largă, pe care 'i-o recunoștea biserica catolică și care își are originea tocmai în dreptul roman (art. 325 codul civil). Ca soț, el păstrează față de soția sa un fel de autoritate maritală chiar și în cazurile în care intervine separarea de patrimonii (197-200 c. c.). Ca tată, el exercită asupra copiilor săi dreptul de corecțiune și de disciplină (art. 329-339). Principiile dreptului francez corespund în această privință în totul vechilor noastre obiceiuri familiare și așezăminte; cu deosebire numai că în legiunile noastre anterioare părintele de familie nu avea dreptul să aresteze pe copilul său. Art. 196 din codul Calimah, dă drept părinților de a pedepsi pe copii cu năravuri rele «într'un chip cuviincios și nepricinuit de vătămare», dar nicăeri nu vorbește de arestarea lor. În schimb însă după Codul Calimah, dreptul de corecțiune îl are nu numai tatăl, ci și epitropii, precum și rudeniile mai de aproape (art. 191 cod. Calimah), contrar de ceea ce e în codul actual¹⁾.

Această conservare a vechilor instituțiuni familiare și armonizarea lor cu principiul nou al libertății bunurilor, inviolabilității dreptului de proprietate individuală, alcătuiește unul din caracterele sociologice cele mai de seamă ale codului civil. Aci trebuie să căutăm cauza principală

1) Vezi D. Alexandresco, volumul II, pag. 11.

pentru care codul a devenit în curând legiuirea ideală a burghezimei moderne, econoame și conservatoare, aci găsim explicarea succesului desăvârșit pe care codul l'a avut în această clasă socială, stăpânită de dorința nețărmurită de a se îmbogăți și împuternici ¹⁾. Enorma răspândire și popularizare a principiilor codului francez în lumea civilizată, nu este numai o consecință exclusivă a victoriilor lui Napoleon, căci acest cod îl vedem pătrunzând și în țările acele cari au rămas în afară de orice influență a politicei franceze ²⁾. Pe lângă aceasta în unele țări codul s'a menținut foarte mult timp după căderea lui Napoleon ³⁾, iar în altele, după o scurtă reacție anti-franceză, s'a revenit iarăși la principiile legiuirii din 1804 a lui Napoleon ⁴⁾.

Această vitalitate a monumentului legislativ francez este dovada cea mai vădită că principiile sale au corespuns în totul duhului și cerințelor timpului, înlesnind realizarea idealului civilizației contimporane burgheze.

Un rol nu mai puțin însemnat a avut în această privință forma literară simplă în care e redactat codul, limba sa concisă și clară, grație căreia el a devenit accesibil tuturor. Fiecare articol cuprinde mai mult sau mai puțin o idee complectă, iar pentru stabilirea sensului diferitelor dispozițiuni, legiuitorul francez n'are obiceiul trimiterilor neconținute la alte articole, precum aceasta se observă în noul cod german ⁵⁾.

Admirațiunea mare pentru legiuirea franceză a tre-

1) Sohm, *Preussische Jahrbücher*, 1902, pag. 452

2) Așa de ex. codul francez este introdus în Luisiana în 1825.

3) În Belgia și în Geneva. În Germania renană au trăit sub influența codului francez până în anul 1899 mai bine de 10,000,000 germani.

4) Așa de ex. în Sardinia. Yezi Sérurier, *Précis historique sur les codes français*, pag. 168.

5) Acest merit al codului francez îl recunosc până și jurisconsultii germani. Vezi de ex. Bethmann-Hollweg, *Ueber Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*, 1876, pag. 31.

buit să provoace însă o reacție contrară din partea jurisconsultilor germani, stăpâniți de un sentiment de gelozie și rivalitate politică, reacție pe care o vedem manifestându-se imediat după căderea lui Napoleon. Din acest punct de vedere e foarte interesantă celebra broșură a lui Tibaut, în care autorul propune statelor germane să se unească și să elaboreze de comun acord un codice civil unic aplicabil de o potrivă tuturor germanilor ¹⁾. Adversar hotărât al acestor idei apare Savigny, cunoscutul fondator al școlii istorice, care susține în principiu că ori-ce codificare este un rău, întru cât împedecă dezvoltarea firească a dreptului cutumar. Codificarea concentrând și fixând principiile dreptului în anumite norme, distruge libertatea relațiilor juridice și stabilește o barieră inaccessibilă între prezentul și viitorul vieții juridice a unui popor ²⁾.

Afară de aceasta o codificare nu poate fi întreprinsă în ori-ce epocă, și în special starea intelectuală a Germaniei de pe acele timpuri era nefavorabilă întreprinderii unei asemenea lucrări grele, care reclamă neaparat o cunoaștere aprofundată a istoriei dreptului și a spiritului ei, precum și o studiere amănunțită a cutumelor și așezămintelor juridice locale. Germanii, de la începutul veacului trecut, nu erau încă pregătiți de a avea o legiuire asemănătoare cu codul civil francez; lor le rămânea numai mângâerea de a se lăuda că o mare parte din instituțiunile acestui cod sunt de origine germanică ³⁾. Și aceasta nu era o laudă neînsemnată, mai ales în gura unor astfel de jurisconșulți ca *Gierke* ⁴⁾, cari susțin că dintre toate celelalte

1) Tibaut, *Ueber die Nothwendigkeit*, pag. 29.

2) Savigny, *Vom Berufe unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*, pag. 8.

3) Vezi Zöpfl, *Deutsche Rechtsgeschichte*, vol. I, pag. 59, Franken, *Lehrbuch des deutschen Privatrechts*, pag. 9.

4) *Deutsches Privatrecht*, vol. 1, pag. 22—79.

drepturi, cel german ar fi cel mai apropiat de dreptul natural și ideal ¹⁾.

Timpurile actualmente însă s'au schimbat. Savanții germani, după realizarea unității teritoriale a imperiului, au început a deprecia dreptul cutumar ²⁾, idolul de altă dată al școalei istorice, recunoscând din ce în ce mai mult necesitatea codificării.

Noua legiuire civilă pusă în aplicare în 1900 și care a fost elaborată după lucrări pregătitoare cari au durat 30 de ani, provoacă actualmente în literatura germană un mare entusiasm și constituie o adevărată mândrie națională ³⁾. Ceea ce se petrecea în Franța la începutul veacului al 19-lea, când cutumele căzuse în desuetudine și centrul vieții juridice se concentrase în codul civil, vedem repetindu-se actualmente în Germania ⁴⁾.

Avantajele ce le prezenta codul civil pentru clasele conducătoare din Franța și prestigiul pe care îl căpătase această legiuire în afară de confiniile acestei țări, i-au asigurat o autoritate și o trăinicie foarte îndelungată. Urările și speranțele, pe cari le exprimase unul din redactorii codului în adunarea legislativă de la 1807, s'au îndeplinit. Majoritatea francezilor și până azi încă are un adevărat cult pentru codul civil și mulți dintre ei sunt gata să exclame împreună cu Troplong... «Ce code que la France admire et que l'Europe nous envie...» ⁵⁾.

Față de un asemenea cult nu este de mirat dacă predarea dreptului civil și îndeletnicirile științifice din această

1) *Naturrecht und deutsches Recht*. Breslau, 1883, pag. 32.

2) Vezi de ex. observările sarcastice ale lui Bülow, *Heitere und ernste Betrachtungen über die Rechtswissenschaft*, 1901, pag. 73.

3) Stammer, *Die Bedeutung des deutschen bürgerlichen Gesetzbuchs für den Fortschritt der Kultur*, Halle, 1900, pag. 28.

4) Ledru Rollin *Jurisprudence française*; Introd., pag. 48; Laboulaye *Revue de législation*, vol. I, pag. 145.

5) Loaré. *Législation de la France*, vol. I, pag. 112; Troplong. *De la Vente*, Préface, pag. 28.

ramură¹⁾ s'au mărginit mult timp în Franța aproape exclusiv numai la interpretarea textului²⁾. În ultimul deceniu al veacului al 19-lea avem de remarcat în domeniul dreptului civil francez o îmbunătățire simțitoare³⁾, constând în faptul aparițiunii câtorva lucrări de caracter istorico-dogmatic, în care se urmărește tot mai mult tendința de a se stabili și a se pune în evidență raportul intim al instituțiilor dreptului civil cu vechiul drept cutumar francez⁴⁾. Cu toată aparițiunea acestor lucrări este oarecum neexplicabilă indiferența ce se observă azi la majoritatea francezilor față de trecutul lor istoric, atât de bogat și de măreț⁵⁾. După o întrerupere de jumătate din veac, abea acum doi ani apare un nou volum a colecției de ordonanțe emise de regii francezi⁶⁾. Cu tot exemplul dat de statele vecine ca Elveția⁷⁾ și Belgia⁸⁾, în Franța nici până azi încă nu

1) O aspră critică a acestei stări de lucruri găsim în Lambert, *Introduction à l'étude du droit comparé*. Les conceptions étroites ou unilatérales, 1903, pag. 16; vezi și Gény, *Méthode d'interprétation et sources du droit positif*, 1899, pag. 353. Aceste lucrări alcătuiesc o adevărată reacție în contra stărei staționare a științei dreptului civil francez din veacul al 19-lea.

2) Reprezentanții tendinței pur exegetice în știința dreptului civil sunt: Toullier, Demolombe, Demande și Théophile Iluc.

3) Un fenomen foarte îmbucurător constituie aparițiunea lucrării civilistului Planiol, *Traité élémentaire de droit civil* (2 édition 3 volumes 1901—1903) cu numeroase excursiuni în domeniul istoriei dreptului asemenea și lucrările lui Saleilles.

4) În acest gen se poate cita lucrarea lui Henry, *A travers la coutume de Paris*, apărut în *Revue critique de législation*, 1899, tome XXVIII, pag. 314.

5) Scriitorul recent Gavet, cu drept cuvânt observă în această privință că: „Les idées juridiques ont une histoire. Un grand nombre même que ne possédaient pas les Romains sont d'origine toute française. Les voir naître se développer se transformer est pour nous plus qu'un régal d'hommes du droit. Au même titre que les notions morales, que les conceptions littéraires elles font partie de la richesse intellectuelle de la France.” *Sources de l'histoire des institutions et du droit français*, Paris 1899, pag. 3.

6) Vezi lucrarea monumentală *Règne de François I*, tome I, 1902.

7) Vezi *Sources du droit Suisse*. Recueil publié sous les auspices de la Société suisse des juristes et avec l'appui de la Confédération.

8) *Recueil des anciennes coutumes de la Belgique publié par ordre du Roi sous les auspices du Ministère de la justice*.

s'au întreprins colecționarea completă, editarea și sistematizarea vechilor cutume ¹⁾).

* * *

Codul civil francez intră acuma în al doilea secol al existenței sale. Dacă comparăm ediția care actualminte se întrebuițează în Franța cu cea apărută în 1804, rămânem uimiți de neînsemnatul număr de modificări introduse în el. Din 2281 articole abea numai 216 au suferit modificări sau transformări, iar restul de 2065 au rămas în starea lor primitivă.

E adevărat însă că, în acest interval de timp, au fost editate multe legi speciale noi, cari au lărgit cadrele dreptului civil, cu toate că n'au intrat în cuprinsul codului. Nu trebuie să uităm iarăși că jurisprudența franceză în decursul veacului al XIX-lea a stabilit noi principii și metode de interpretare, pe de o parte pentru a preîntâmpina și satisface noile cerinți sociale neprevăzute de cod, iar pe de altă parte pentru a modera dispozițiile învechite și ne conforme timpului. Asemenea dispozițiuni se întâlnesc mai ales în materia obligațiilor. Așa de ex. dispozițiile art. 1119 din codul francez de mult deja nu mai alcătuiesc o pedică pentru stipulațiunile și obligațiunile în favoarea celui de al 3-le, în afară chiar de cazurile prevăzute de art. 1121.

În fine, dispoziția art. 1599 cod francez, care declară de nulă vânzarea lucrului altuia, nu mai este ținută în seamă astăzi de practica judecătorească.

Articolul 1119—1122, precum și art. 1599 c. fr., sunt viu criticate și au dat loc la mari dificultăți, din care cauză

1) Necesitatea întreprinderii unei asemenea lucrări este relevantă încă din anul 1866 de către Rozière, *Discours prononcé a la Société des Antiquaires de Normandie* (Revue historique de droit, vol. XIII, pag. 63 și urm.).

ele au fost eliminate din codul nostru român. Regretatul Gr. G. Păucescu observă cu drept cuvânt că legiuitorul nostru s'a arătat foarte înțelept în această privință ¹⁾. Cu toate că art. 1120 și 1599 din codul francez sunt eliminate din codul nostru, nu mai rămâne indoială că se poate și la noi promite și chiar vinde lucrul altuia ²⁾.

Ori cât de însemnate ar fi meritele jurisprudenței franceze, în această privință, nu se poate tăgădui însă că dreptul civil a suferit puține modificări în Franța până în ultimul deceniu al veacului al XIX. Trebuie să recunoaștem că codificatorii din 1804 au știut să întrupeze principiile stabilite ale dreptului într'o formă literară potrivită și accesibilă tuturor inteligenților, astfel că populațiunea, care a trăit sub imperiul codului n'a simțit până în prezent necesitatea reformei sale radicale. Din când în când numai auzim în doctrină câte o voce a vre-unui jurist ³⁾, care cere modificarea parțială a cutărui sau cutărui articol, și dacă câte-o dată auzim și critici mai severe și mai generale ⁴⁾, apoi acestea de obicei au caracter politic ⁵⁾. În sferile legiuitoare însă nici odată n'a avut loc vre-o mișcare serioasă în sensul alcătuirii unui nou cod civil, sau a revizuirii generale a celui vechi ⁶⁾.

1). Păucescu, *Obligațiile*, vol. I, 93, vezi și Al. Degre, *Dreptul* din 1882 No. 41. Aceste texte sunt în adevăr criticate de toți autorii. Vezi Marcadé, vol. IV, pag. 422; Accolas, vol. II, pag. 763.

2). Vezi Alexandresco, vol. V, pag. 99.

3). Vezi de exemplu articolele lui Balbie, Duverger și T. Hue în *Revue Critique de législation* vol. XXVIII, XXIX și XXX; asemenea și Rousset, *Analyse critique et rédaction nouvelle du Code Napoléon*; Joubaire, *Essai sur la revision du Code Civil*, 1873, Paris.

4). Chiar și economiștii veacului al XIX, vorbesc cu mult respect despre codul civil. Vezi Rossi, *Mélanges*, vol. II, pag. 23. „Nul ne songe à porter la sape et le marteau dans ce vaste et beau monument, que le génie Français a élevé à la France nouvelle pour en assurer la gloire et en attester la puissance“. (Observations sur le droit civil Français considéré dans ses rapports avec l'état économique de la société).

5). Vezi Accolas, *Manuel de droit civil*, vol. I, Introduction LXXX.

6). În anul 1895 deputatul Gougea a propus în parlamentul francez revizuirea generală a codului civil. Această propunere la care s'au mai asociat încă câțiva deputați, n'a fost ținută în seamă.

Burghezimea franceză, care în decursul veacului trecut a condus destinele Franciei, nici nu s'a gândit să încerce modificarea unei legiuri, care corespundea în totul vederilor ei și îi ocrotea atât de bine interesele materiale. Sistemul obligațiilor preconizat de cod, deschidea drum liber și larg pentru raporturile contractate de tot soiul dintre părți, fără vre-o tendință vizibilă din partea legiuitorului de a țărături voința părților contractante în interesul obștesc, de a stăpâni pornirile lor rapace în interesul celor slabi și aserviți economicește. Iar când se ridică vre-o contestație, vre-o divergență, sau vre-un conflict de interese între proprietar sau stăpân pe de o parte și servitorul, sau subalternul său pe de altă parte, legiuitorul dă preferință celui dintâiu, ale cărui afirmații le ia drept adevărate. În acest sens avem dispozițiile art. 1417 și 1472 din codul nostru, corespunzătoare articolelor 1716 și 1781 din codul francez, cari pretind că proprietarul și patronul să fie crezuți pe cuvânt, când e vorba de fixarea prețului dintr'un contract verbal de locație, sau când e vorba de stabilirea cătimei sau de achitarea salariului unui servitor.

În timpul din urmă însă a început a sufla în domeniul dreptului civil un nou curent, determinat în mare parte de faptul că în Franța puterea politică a trecut actualminte de la burghezime în mâinile radicalilor și socialiștilor, adică în mâinile unei păтури sociale cu ramificațiuni mai adânci în masele populațiunei muncitoare și sărace. Această deplasare a centrului vieței politice de la o pătură socială la alta, s'a resimțit în domeniul dreptului prin modificarea oare căror articole din codul civil și prin legiferarea câtor-va noi dispozițiuni în favoarea claselor muncitoare. Așa de pildă în anul 1890, articolul 1780 din cod. fr., corespunzător articolului nostru 1471, a fost complectat printr'o nouă dispozițiune, după care locațiunea de lucrări, făcută fără durată determinată, poate înceta prin voința

unea din părțile contractante, care în același timp are dreptul a pretinde și daune interese ¹⁾.

Legea însă neindicând motivele pentru cari o parte poate cere resilierea contractului, chestiunea e lăsată la suverana apreciere a judecătorilor, cari vor decide în fie care caz izolat după cum vor crede echitabil, ținând bine înțeles seamă de tendința de a ocroti clasele muncitoare, care a însuflețit pe legiuitorii republicei a treia.

După vechea teorie a quasi-delictelor, aplicată multă vreme de jurisprudență, lucrătorul în caz de accident, nu putea să obțină o despăgubire de la patronul său, dacă nu dovedea în mod prealabil culpa acestuia. Această situație precară a lucrătorului s'a părut cu drept cuvânt nedreaptă și de aceea în timpul din urmă vedem susținându-se în doctrină o nouă teorie a quasi-delictului, după care în cazuri de accidente sau riscuri profesionale, daunele-interese se datoresc de drept lucrătorului, independent de culpa sau neculpa patronului său.

Contractul de locațiune de servicii intervenit între servitor și patron, implică în sine o clauză tacită de garanție și de responsabilitate din partea acestuia, în puterea căreia patronul este obligat de a proteja pe lucrător în contra accidentelor profesionale ce i s'ar putea întâmpla ²⁾.

1). Legea din 27 Decembrie 1890, art. I „Le louage de service fait sans détermination de durée, peut toujours cesser par la volonté d'une des parties contractantes. Néanmoins la résiliation du contrat par la volonté d'un seul des contractants peut donner lieu à des dommages et intérêts. Les parties ne peuvent renoncer à l'avance du droit éventuel de demander des dommages et intérêts“.

2). Vezi R. Saleilles, *Les accidents de travail et la responsabilité*, Paris, 1897, pag. 17; asemenea importanta monografie a lui M. Jossierand, *De la responsabilité du fait des choses inanimées*, Paris 1897, pag. 15; V. Sauzet, în lucrarea sa *De la responsabilité des patrons vis-à-vis des ouvriers dans les accidents industriels* (Revue critique, 1883, pag. 616), dă în această privință următoarea formulă de o precizie în adevăr juridică: „Le patron doit veiller à la sécurité de l'ouvrier, c'est-à-dire qu'il doit le garder sain et sauf au cours de l'exécution du travail dangereux qu'il lui confie et qu'il dirige; il doit, à chaque instant, pouvoir le restituer, le rendre à lui même, valide, comme il l'a reçu“.

Grație acestui curent de idei susținut de o parte din doctrină, vedem că peste câțiva ani parlamentul francez se ocupă din nou de chestiunea lucrătorilor în ce privește raporturile ei cu dreptul civil. În anul 1898 parlamentul votează legea însemnată de 10 Aprilie, care în locul principiului culpei și imputabilității quasi delictuale din art. 1384 c. fr. (art. 1000 codul nostru), stabilește în favoarea lucrătorilor principiul nou al *riscului profesional*¹⁾.

Această lege, devenită celebră, stabilește un fel de taxe, după care să se aprecieze dauna lucrătorului provenită din accident, iar pe de altă parte, interzice patronului de a se sustrage de la responsabilitate, dovedind el culpa lucrătorului²⁾.

Dar dacă, în materia obligațiilor, vedem manifestându-se *simptomele unei noi politici sociale*, în schimb însă codul civil în celelalte părți ale sale și mai ales în materia persoanelor și a bunurilor, a rămas neschimbat.

Familia, cu toate teoriile noi sociale, și până astăzi încă a păstrat în Franța caracterul său vechiu patriarhal, fundat exclusiv pe legăturile de sânge. Legea din 9 Martie 1891, prin care se recunoaște dreptul succesoral al soțului supraviețuitor, nu atinge de loc unitatea de sânge a familiei, de oarece prin această lege soțului supraviețuitor nu se conferă decât un drept de posesiune și de folosință, asupra averii defunctului, pe când nuda proprietate trece totdeauna la rudele de sânge până la a 12 spiță.

Incercarea de a micșora numărul erezilor legali, și în lipsa rudelor de sânge până la al 4 sau al 6 grad, a declara succesiunea vacantă, n'au avut nici un succes, și a

1). *Loi du 9—10 Avril 1898 concernant les accidents dont les ouvriers sont victimes dans le travail*. Article 1: Les accidents survenus par le fait du travail aux ouvriers et employés... donnent au profit de la victime ou de ses représentants droit à une indemnité....

2). Vezi art. 20 din această lege. Vezi și tratatul lui Bouyer, *De l'évolution de la responsabilité en matière d'accidents de travail*, 1902, Paris, pag. 18.

întâlnit o serioasă opozițiune în parlamentul francez ¹⁾. Acelaș lucru putem spune și despre încercările cari se repetă aproape în fiecare an de a se modifica art. 340 din cod, care interzice cercetarea paternității. Această dispozițiune absolută a legiuitorului este ce e dreptul mult atenuată de practica judecătorească, care acordă copilului natural dreptul la alimente; aceasta însă nu înseamnă că copilul natural a intrat în familia tatălui, pentru care este indispensabilă recunoașterea voluntară din partea acestuia ²⁾.

Dintre toate materiile codului lui Napoleon, cea care a fost mai mult criticată este materia drepturilor reale imobiliare, și multe dintre statele cari au împrumutat legiuirea franceză, au introdus modificări însemnate în această privință. Chiar și în Franța, prin legea din 23 Martie 1855, s'a adoptat formalitatea *transcripției* pentru drepturile reale imobiliare. Cadastrul și cărțile funduare nici până azi nu s'au introdus în această țară, unde se mai păstrează încă sistemul ipotecilor oculte atât de mult susținut de Napoleon. În timpul din urmă s'a agitat în Franța ideea de a se introduce așa numitele «livres fonciers» după sistemul codului german ³⁾, dar opiniunea publică s'a arătat ostilă introducerii unei asemenea reforme de teamă ca nu cumva ea să aducă după sine o mobilizare prea mare a proprietății. În această privință este foarte caracteristică hotărârea luată de congresul internațional al proprietății fonciare din Paris anul 1900, care decide că introducerea cărților fonciare ar constitui un adevărat pericol național într'o țară cu o populațiune puțin deasă, cum este Franța ⁴⁾.

1). Vezi Vallier, *Fondement du droit succesoral en France*, 1903, Paris, pag. 509.

2). Loi du 25 Mars 1896 sur la succession des enfants naturels.

3). Vezi Lavergne, *Les livres fonciers*, 1900, Paris, pag. 14 și următoarele.

4). *Congrès international de la propriété foncière* (din 1500 membri căți erau prezenți, numai 50 erau streini), Paris 11—13 Iunie

Cu începutul secolului al XX însă tendințele inovatorii par a se slăbi în domeniul dreptului civil, astfel că ultimele proiecte de legi depuse pe biroul parlamentului francez alcătuiesc mai curând un fel de reîntoarcere la spiritul vechiu al legiuierei lui Napoleon. În literatura juridică din ultimii ani ¹⁾, s'a discutat mult chestiunea introducerii divorțului prin consimțământ mutual fără vre-o condițiune sau împedicare, și știut e că legiuitorul din 1804 permitea un asemenea divorț ²⁾.

Chestiunea naturalizării streinilor în Franța de asemenea a preocupat în timpul din urmă mult atențiunea publiciștilor și a bărbaților politici. Se știe că primul consul nu privea cu ochi buni pe streinii cari trăiau în Franța, și de aceea, după insistențele sale, cetățenia franceză se acorda cu greutate. În jumătatea a doua însă a veacului trecut, prin legile din 1889 și 1893, s'a înlesnit mult condițiile de naturalizare a streinilor, născuți și așezați în Franța. Actualminte se observă iarăși un curent în sens contrar și deputatul Grogean în ședința din 24 Decembre 1902, a propus în parlament repunerea în vigoare a condițiilor vechi de naturalizare preconizate de codul civil ³⁾.

Tot în acest an s'a mai depus pe biroul parlamentului francez un proiect de lege, care propunea ca între bunurile neurmăribile pentru datorii civile, să se consi-

1900. Documents et comptes rendus (Paris 1901), pag. 527—528 : „Le congrès de la propriété foncière après discussions estime que le livre foncier deviendrait un péril national dans un pays de population peu dense, comme l'est la France, que la propriété mobilisée deviendrait la proie de la spéculation et qu'elle acheverait de déraciner la population rurale. Le congrès s'inspirant des sentiments de bien être et de stabilité sociale, de liberté et de progrès humanitaire repousse l'institution du Livre foncier“.

1). Vezi de exemplu Coulon, *Le divorce par consentement mutuel*, 1902, Paris, pag. 12.

2). Art. 273—295 din prima ediție a codului din 1804. Vezi și Pérouse, *Napoléon I et les lois civiles*, pag. 113 și urm.

3). Vezi *Revue trimestrielle de droit civil*, 1902, pag. 966 și urm.

dere și fermele mici rurale (casa țărănească cu împrejuririle ei ⁴⁾).

Toate aceste simptome ne fac să credem că codul civil francez, intrând acuma într'al doilea veac al existenței sale, are încă multe șanse de trăinicie în viitor.

4). Vezi Coquille, *La France et le Code Napoléon*, pag. 426.

PARTEA A DOUA

STUDII DE DREPT PENAL

ȘCOALA POSITIVISTO-ANTROPOLOGICA PENALA

I

Considerațiuni preliminare asupra crizei actuale a dreptului penal. Originea școalei positivisto-antropologice penale și lucrările științifice anterioare cari au pregătit'o. — Răspunderea principiilor positiviste penale în Europa și principalii reprezentanți ai școalei noi. — Dreptul penal și antropologia criminală.

Legiuirile penale actuale trec printr'o adevărată criză. Principiile lor fundamentale, cari până eri erau socotite drept adevăruri nestrămutate, drept concepțiile cele mai înalte și mai umanitare ale spiritului modern, sunt criticate cu aprindere și amenințate a fi definitiv înlăturate. Filozofia pozitivistă și teoriile evoluționiste darviniene au zguduit adinc bazele moralei spiritualiste, dînd ultima lovitură de moarte legislațiunilor penale în vigoare, întemate pe același fundament comun. Acelaș spirit științific care a făcut din istoria universală o ramură a științelor naturale, din morală și estetică un apendice al fiziologiei și igienei, din roman un curs de psihologie, tînde actual-minte a reconstitui teoriile vechi juridice asupra criminalității și penalității, reducînd dreptul penal la rangul de știință aplicată și subordonată zoologiei și psihiatriei.

Criza de care astăzi suferă știința penală este datorită în mare parte progreselor realizate de filosofia pozi-

tivistă, care cu drept cuvint se poate zice, că a inaugurat o adevărată epocă de transformare intelectuală, morală și socială. Polemica științifică inverșunată ce agită și divizează spiritele penaliștilor contimporani, antagonismul bizar ce domnește în doctrina și jurisprudența dreptului penal, reformele radicale și hazardate ce se propun, denotă că această știință trece printr'un proces de complectă desagregare, și că chestiunea în sine, avînd o importanță socială de căpitanie, merită cea mai serioasă și mai profundă atențiune.

În adevăr cine a crezut că va veni vremea să se susțină că în materie penală, nesiguranța și îndoiala judecătorului nu trebuiesc interpretate în favoarea inculpatului (in dubio pro reo); că delinquentul, de și nu poate fi declarat răspunzător de faptele sale, totuși nu merită compătimire și indulgență; că crima este un produs necesar al organismului; că poate exista criminalitate fără crimă, precum și aceasta fără criminalitate etc.

«Afară din justiția penală mila și îndurarea!, zice un fruntaș campion al școalei pozitivist-antropologice penale. Judecătorul trebuie să fie fără cruțare; trebuie să taie, să cauterizeze cangrena socială, întocmai ca și chirurgul, pentru că ar fi el însuși un criminal, dacă ar îngădui în societate drojdiile și lepădăturile ei. Sentimentele de milă și îndurare pentru omul slab și decăzut erau bune cu o sută de ani în urmă, pe vremea lui Beccaria, cînd trebuia s-o rupem cu barbarismul nerațional al veacului de mijloc. Astăzi însă mijloacele de protegiere socială trebuiesc aplicate fără umbră macar de sentimentalism. Higiena socială trebuie observată fără dramatizm și fără a se ținea samă de vre-o considerație estetică»¹⁾.

Însăși problemele dreptului penal urmează a fi modificate în totul. Școala veche penală considera delictul ca

1) Vezi studiul lui *Ferdinando Puglia*, publicat în revista „*La Scuola Positiva*,” 1896, No. din Dechembrie p. 18.

un rezultat al voinței libere. Astăzi însă liberul arbitru nu se mai admite; el e o rătăcire, o erezie, provenită din pricină că noi nu ne dăm bine samă de motivele cari impulsionează voința noastră. Neexistînd liberul arbitru, evident că nu mai poate avea rațiune nici responsabilitatea și culpa morală, după care instanțele noastre judecătorești determină și apreciază pedeapsa ce aplică inculpatului. Sistemul școalei penale clasice, de a nu pedepsi indivizii demenți, trebuie părăsit, pentru că aceștia sunt tot atît de periculoși ca și criminalii normali psihicește. Alcătuirea tribunalelor, instrucția și procedura penală de asemenea trebuesc transformate. Azi nu mai sunt buni de judecători persoane luate din întâmplare, cazuiști deprinși a considera infracțiunea numai din punctul de vedere formal, ca o violare a legii, ca o vătămare adusă bunurilor sociale, iar nu ca un fenomen al vieții psihico-organice. De rigoare se cere ca magistratul să fie antropolog, psiholog și psihiatru profund, pentru ca studiînd, statica și dinamica subiectului, conformația lui organică, să-l poată clasa cu precizie în cutare sau cutare categorie de delinquenți, pentru a ști apoi la ce regim de corecțiune trebuie să-l supue.

Imblânzind sistemul nostru de pedepse, ne-am slăbit, ne-am anihilat pe noi înșine. Arma de căpitanie în lupta contra criminalității trebuie să fie *extirparea și eliminarea* elementelor antisociale, și dacă, din pricina stărei nervoase a societății noastre, ștreangul și săcurea calăului nu funcționează încă cum ar trebui, se impune însă adoptarea altor echivalente, de și poate mai costisitoare, dar tot atît de eficace.

Iată ideile care străbat încetul cu încetul rutina stabilită de aproape un secol în domeniul dreptului penal. Și mai curios e faptul, că focarul acestor idei este Italia,

țară de care, acum 80 de ani în urmă, diplomatul Meterich vorbea ca despre un simplu termen geografic.

Reforma codului penal, inaugurată la finele veacului trecut prin celebra operă a lui Beccaria «*Dei delitti e della pena*» (1764), a purces de asemenea din Italia. Tot italie-nilor le aparține meritul de a fi inițiatorii noiei mișcări științifice anti-becariene, pornite de școala nouă penală (positivisto-antropologică),—școală ce-i dreptul cu principii mult mai radicale, dar în schimb mai conforme caracterului pozitiv al științei moderne și spiritului rigid al veacului în care trăim.

De altmintrelea se explică ușor, pentru ce în Italia mai curind de cât ori-unde s'a simțit necesitatea unei reforme radicale a legiuierei penale în vigoare, dacă ținem samă de faptul că această țară, cu toate instituțiunile ei moderne, constituționale și democratice, în straturile de jos ale populației sale mișună încă moravuri medievale, apucături și instincte criminale, din care cauză aci criminalitatea a luat proporții în adevăr amenințătoare ¹⁾. În Italia și azi încă mai e cu puțință înjghebarea cu înlesnire a bandelor de hoți, în genul mafiei siciliene și camorrei neapolitane.

De mirat e cu toate aceste pentru ce teoriile școalei italiene au căpătat adepți, au prins rădăcini în afară de Italia. Socotim că ele s-au răspândit în Europa tocmai pentru că în ea domnește veacul de fer, triumfă principiul forței, și mai ales pentru că reformele, propuse de această școală, satisfac pe deplin necesitățile de ordine și disciplină ale societăței moderne.

Răcirea și înăsprirea moravurilor și raporturilor individuale din epoca noastră, pe care cu toții o constatăm, la rindul ei nu e altă ceva de cât un reflex al schimbărei

1) Vezi Garofalo, *Criminologia*, pag. 238.

orientărei morale, semnalată de o bucată de vreme incoace. Filosofia veacului trecut, fie ea teistă sau ateistă, era totuși pătrunsă de un adânc spirit umanitar, de sentimentul iubirii aproapelui, de compătimirea pentru cel căzut și obijduit. Lumea părea în ochii acelor filosofi ca un întreg armonios, egal și solidar din toate punctele de vedere.

Acestei concepții, se contrapune azi natura fizică, cu legile ei fatale și neîndurate, lumea organică ca o complexitate de forțe în luptă, triumful celui mai tare asupra celui mai slab, sau așa zisa selecțiune naturală, ca singurul mijloc necesar și inevitabil al progresului. «Răspândirea darvinismului în epoca contemporană, zice filosoful penal Tarde, a adus cu sine o adevărată reînviere a vechiului păgânism. Teoria selecțiunii naturale, cuprinzând în sine o justificare științifică a faimosului principiu «la force prime le droit», a trebuit să contribuie mult la dezvoltarea înfricoșată a militarismului din zilele noastre, și a pus o stavilă puternică curentului protivnic pedepsei cu moarte, care în timpul din urmă luase proporții respectabile»¹⁾.

* * *

Intemeierea școlii positivisto-antropologice penale cu drept cuvânt se atribuie lui *Cesar Lombroso*, născut în 1863, fost director al institutului de alienați din Pezaro, și apoi profesor de psihiatrie și medicină legală la Universitatea din Turin. Lombroso, precum vedem, nu-i nici juriconsult, nici sociolog; îndeletnicirea lui principală este psihiatria și științele naturale, în domeniul cărora ș'a mărginit întreaga lui activitate.

Spiritul său de naturalist din capul locului a fost

1) G. Tarde, *Etudes pénales et sociales*, Paris-Lyon, 1892.

preocupat de o idee fundamentală în urmărirea și demonstrarea căreia a consacrat o muncă pasionată de aproape jumătate de veac, o imaginație bogată și un talent de investigare și generalizare extra-ordinar. Ideea aceasta este că în neamul omenesc există o deosebită specie de indivizi, caracterizată prin anumite particularități tipice, formînd specia omului criminal.

Pentru desvoltarea și documentarea acestei teze, a dat la lumină, începînd încă din 1871, celebra sa operă: «*L'Uomo delinquente in rapporto all'antropologia, giurisprudenza ed alle discipline carcerarie*», care, după multe și însemnate modificări, a ajuns actualminte la a cincea edițiune. Această operă monumentală, care a provocat atita sgomot în lumea savantă din Europa și America, este cu drept cuvînt socotită ca piatră fundamentală pe care s'a clădit întregul edificiu al școalei positivisto-antropologice italiene. În ea, savantul autor se încearcă să aplice descoperirile și metodele științelor exacte în domeniul dreptului penal cu o erudiție și putere de argumentare cum arare-ori s'a văzut. Calea deschisă de dînsul a fost urmată apoi de o întreagă pleiadă de antropologi, juriști și medici, cari în lucrările lor îmbrățișază în totul sau în parte vederile și teoriile lombrosiene.

În Italia școala nouă e destul de răspîdită și ș'a căpătat adepți în primul loc printre medici și naturaliști, din care cităm pe : *Morselli, Marro, Tamburini, Virgilio, Tomassia, Bianchi, Filippi, Bonomi, Mosso, Sepilli, Romiti și Amadei*. Dintre profesorii universitari cari împărtășesc și profesează teoriile positiviste penale, cunoaștem cinci: *Enrico Ferri*, în Pisa, *Berenini*, în Parma, *Schiatarella*, în Palermo, *Rava* și *Ferdinando Puglia*, în Pavia. Pe lângă aceștia, mai sunt încă trei profesori privați de sociologie criminală: *Riccardi*, în Modena, *Zuccarelli*, în Neapole și *Sergi*, în Roma. Apoi mai sunt magistrați și avocați ca :

baronul *Rafaelo Garofalo*, *Porto*, *Barzilai*, *Lestinghi*, *Fiorretti*, *Venezian* și *Setti*.

Printre corifeii școalei italiene al doilea loc de onoare, după Lombroso, îl ocupă profesorul *E. Ferri*, autorul celebrului tratat «*Sociologia criminale*» și fostul procuror al tribunalului din Neapole, *Rafaelo Garofalo*, a cărui operă de căpitanie este «*Criminologia*»¹⁾. În scrierile lor acești savanți caută mai ales a desbraca teoriile lombrosiene de caracterul lor pur naturalist și a le da o formă mai juridică, mai practică, complectându-le și îmbogățindu-le cu date noi și cercetări împrumutate din domeniul sociologiei și jurisprudenței. Tot odată ei angajază polemica inversunată cu savanții școalei clasice asupra chestiunii liberului arbitru, responsabilității morale etc.²⁾.

În afară de Italia, școala positivisto-antropologică penală, după mărturisirile însuși ale lui Lombroso, este puțin răspândită și numără abea câți-va discipoli.

Așa în Franța sunt *Lebon*, *Bournet* și *A. Gauthié*. Lombroso consideră și pe D-rul *Laurent* ca adept al ideilor sale; dar acesta aparține mai degrabă școalei sociologice penale. În Anglia este *Havelok Ellis* (*The criminal* 1890). În Spania— *Talladriz*, redactorul principal al Jurnalului «*Revista de antropologia criminal*» și autorul monografiei «*Raporturile criminalității cu etnografia*», publicată în «*Actes du congrès de Paris*»; *Salillas*, autorul operei *Vidal penal in Espana*.

În Portugalia sunt *De Mattos*, *Castelo Branco* (Estudios penitenciarios) și *Lucas*.

1) Afară de *Sociologia criminale*, *Ferri* mai are încă următoarele scrieri însemnate: *La Scuola positiva di diritto criminale*, Siena 1883; *Nouvi orizzonti di diritto e della procedura penale*, Bologna 1884; *La Scuola criminale positiva*, Napoli 1885; *L'omicidio-suicidio. Responsabilita giuridica*, Torino 1892.

2. Vezi *E. Ferri*, *Negazione del libero arbitrio*, Torino 1890; cum și *Polemica in difesa della scuola criminale positiva*, 1886, p. 117.

În Rusia, Lombroso consideră ca reprezentanți «in partibus infidelium» ai teoriilor sale pe psihiatrul *Troitzky*, pe *Bajanow*, *Drill*, *Dr. Cijj* și *Mintlov*.

La noi în România singurul care până în prezent s'a manifestat în publicitate ca discipol și apărător convins al școlii positivisto-antropologice, este stimatul și învățatul meu fost profesor de drept penal, D-nul *I. Tanoviceanu*. În articolele sale întitulate «Școala pozitivistă penală», publicate în revista «Arhiva» din Iași, el caută a pune în evidență avantajele și importanța științifică a teoriilor școlii italiene față de doctrina veche juridică a școlii clasice, și în acelaș timp se încearcă a le apăra de atacurile aduse din partea școlii penale franceze¹⁾. Pe terenul principiilor de drept penal, d-sa însă a găsit un competent adversar în *M. Suțu*, fost consilier al Curței de apel din Iași²⁾.

De altmintrelea la ultimul congres internațional de antropologie criminală din Geneva (1896), țara noastră, reprezentată oficial prin persoana D-lui Dr. Minovici, s'a pronunțat nu tocmai în favoarea teoriilor școlii penale italiene. Medicul nostru legist din București a declarat în plin congres că, întreprinzând o serie de cercetări și observațiuni sistematice asupra criminalilor din România, deținuți în diferite penitenciare, n'a constatat existența tipului criminal lombrosian³⁾; și vom vedea mai departe că chestiunea tipului criminal este cheia de boltă pe care se razămă întregul sistem al școlii Italiene.

În America de sud adepți ai școlii positiviste sunt: *Pinero*, *Viciro*, *Ramos Mejia* și *Luigi Drago*. Acești penaliști însă nu împărtășesc în totul unele din părerile ha-

1) Vezi revista *Arhiva*, din Iași, anul V, No. 9 și 12.

2) A se vedea interesanta polemică urmată între dînșii, publicată tot în jurnalul *Arhiva*.

3) Vezi *Actes du congrès intern. de Genève* 1896, p. 215 și urmare.

zardate ale lui Lombroso asupra atavismului, tatuajului și caracterelor psihice ale delinquenților, din care pricină sunt considerați ca făcînd parte din categoria așa numiților «antropologistes raisonnables»¹⁾.

Primul organ periodic de publicitate în care membrii școalei positivisto-antropologice ș'au dat la lumină o mare parte din lucrările lor este, *Archivio di psichiatria, scienze penali ed antropologia criminale, per servir allo studio del Uomo alienato e delinquente*, care apare în Turin, sub redacția și conducerea directă a lui C. Lombroso.

Mai în urmă au apărut în Italia și alte reviste de acest gen, ca: *Anomalo* și *La Scuola positiva nella giurisprudenza civile e penale e nella vita sociale*. Această din urmă revistă este redactată de *E. Ferri*, *R. Garofalo* și *Ferdinando Puglia*, urmărind ca scop principal aplicarea principiilor pozitivistice ale școalei noue, în toate ramurile științelor juridice și sociale. În special tinde a statornici o legătură mai intimă între legislația și jurisprudența civilă și cerințele vieții actuale, de unde se constată că această școală caută a-și lărgi din ce în ce mai mult programul ei de activitate.

Tot în Italia apare de cîți-va ani *Rivista di discipline carcerarie in relazione con l'antropologia, col diritto penale, con la statistica*, de o mare importanță, reprezentînd un curent de idei opus școalei positivisto-antropologice, curent caracterizat cu denumirea de *naturalism critic* (naturalismo critico). În fruntea acestui curent nou, stau penaliștii *Emmanuele Carnevalz*, *Bernardino Alimena*, *Vaccaro* și *Colajanni*, ale căror scrieri de mare valoare sunt cu drept cuvînt considerate de Tarde ca «manifestele școalei naturalismului critic». Teza de predilecție de care se ocupă

1) Vezi opera profesorului Wülferl, *Antropologo-Pozitiv. Schola* 1893, vol. II, pag. 550 pe care am avut-o în vedere la alcătuirea acestui studiu, făcînd după ea și unele citațiuni.

acești savanți este *acțiunea psihologică a pedepsei asupra maselor*, de aceea și tendința lor principală este de a reda pedepsei caracterul ei specific și funcțiunea tradițională de *intimidare* (temibilită) și *exemplaritate*, prin care după ideea lor pedeapsa se deosebește de măsurile preventive luate contra alienaților. În decursul lucrării noastre vom avea ocaziune a vorbi mai pe larg de această însemnată mișcare antilombrosiană în literatura nouă penală.

În Franța, independent de publicațiunile arătate, apar două reviste periodice de antropologie criminală: 1) «*Archives d'Anthropologie criminelle*» în Lyon, întemeată de *Lacassagne* și *Tarde*; 2) «*Bulletin de l'Union Internationale de Droit Pénal*», întemeiată în 1889 de *Prins* și *Van-Hamel*. În Germania apare încă din anul 1881 revista «*Zeitschrift für die gesammte Strafrechtswissenschaft*», sub conducerea ilustrului penalist *Fr. von Liszt*.

Aceste din urmă publicațiuni nu împărtășec vederile și teoriile pozitivistice ale școlii italiene; ele urmăresc o direcțiune mai mult sociologică, intermediară între școala positivisto-antropologică și școala juridică clasică, din care cauză foarte adese ori găsim în coloanele lor polemici și critici la adresa școlii italiene.

Școala positivisto-antropologică a devenit mai cunoscută și a căpătat un renume mai răspîdit de pe la anul 1885, cînd au avut loc la Roma, în acelaș timp, două mari congrese: unul penitenciaric, altul antropologic, la cari s'au desbătut și rezolvit chestiuni importante de drept penal. Pe lingă aceste congrese, au mai fost convocate până în prezent încă alte cinci congrese internaționale de antropologie criminală: Paris în 1889, Bruxelles în 1892, Geneva în 1896, Paris 1899, Amsterdam 1901.

De și școala nouă italiană, cum am văzut mai sus, pentru întâia dată își face apariția și se manifestă cu pretențiuni de originalitate și independență științifică prin

scrierile lui C. Lombroso, totuși adevărata obirșie a principiilor profesate de ea, este fără îndoială cu mult mai veche și trebuie căutată în avântul ce l'au luat fiziologia și antropologia după anul 1835, în urma descoperirilor și cercetărilor marilor fiziologi: *Virchow*—în Germania, *Broca*—în Franța, *Davis*—în Anglia, și în urma progreselor enorme realizate în domeniul biologiei, datorite lucrărilor lui *Lamarck*, *Wallace*, *Lyell* și *Darwin* 1).

Însăși Lombroso, în studiul său intitulat *Pro Schola mea*, publicat în *Archivio di Psichiatria*, pune în legătură teoriile sale cu cercetările antropologice și antropometrice ale șavanților arătați 2).

Studii antropologice de aceeași natură au fost întreprinse apoi în Italia, și Lombroso enumeră printre predecesorii săi pe antropologii *Maggiorani*, *Nicolucci*, *Mantegazza*, *Morselli Riccardi*, cari s'au distins prin cercetări paleontologice și prin studii însămnate făcute asupra scheletelor locuitorilor primitivi ai Italiei, asupra craniilor romane și feniciene, asupra anomaliilor craniene și formelor brachicefalice și dolichocefalice.

În afară de antropologii arătați, un alt savant, ale cărui scrieri au avut înfîuriri considerabile asupra formării școalei penale italiene, este încă filologul *Marzolo*. Opera acestuia de o puternică originalitate intitulată: *Monumenti storici rivelati coll'analisi della parola*, în care el, prin studiile sale asupra originii și formațiunii graiului omenesc primitiv, se încearcă a împăca teoriile psihologice și somatologice referitoare la această chestiune, de și a rămas neterminată prin moartea autorului, totuși și până azi încă e considerată ca una din cele mai valoroase lucrări de

1). Mario del Mauro, *Sul moderno materialismo in diritto penale*, 1883, p. 105.

2). *Archivio di Psichiatria*, vol. V, 1884; acelaș studiu e publicat și în revista germană a lui Liszt: *Zeitschrift für die gesammte Strafrsw.*, vol. III, 1884, No. 5.

filologie și antropologie preistorică. Lombroso cu drept cuvânt poate fi considerat ca unul din cei mai devotați discipoli ai lui Marzolo, mai ales că însuși el numește pe acesta «Marzolo mio». Mai cu samă în capitolul II din cartea sa *L'uomo delinquente*, în care autorul vorbește despre criminalitatea la sălbatici, cum și în paragraful «*Delitti di libidine pudore*» se observă influența puternică a lui Marzolo. În acest paragraf, Lombroso analizează și explică din punctul de vedere filologic și etimologic diferitele termene și denumiri ale infracțiunilor, și mai toate aceste explicațiuni sunt imprumutate de la Marzolo ¹⁾.

* * *

Pe baza explorațiunilor și descoperirilor științifice arătate, ilustrul psihiatru din Turin se decide a aplica în studiile și experiențele sale aceleași proceduri și metode pozitive care dăduse deja rezultate strălucite în fiziologie și antropologie. El întreprinde o serie de observațiuni și cercetări clinice mai întâi asupra alienaților și psihopatiilor, iar mai în urmă și asupra deținuților din închisori supunând pe fie-care individ la un examen aprofundat și sistematic, în ce privește conformațiunea craniană și circumvoluțiunile creierului, anomaliile organice și caractererele psihice individuale, gradul de senzibilitate (alometria) și forța musculară (dinamometria), compozițiunea urinei etc. În special pacienții ospiciilor de alienați și deținuții penitenciarelor din Turin și din alte orașe nordice ale Italiei, au servit drept teatru al experiențelor și observațiilor sale,

1). Vezi *L'Uomo delinquente*, p. 33. Câte odată explicațiunile lui Lombroso sunt chiar ridicole, cum e de pildă următoarea explicațiune ce o dă el cuvintului *pudore*: „Cuvintul *pudore*, derivă după Marzolo al meu, de la vorba *pudore*, prin care probabil la început se ascundea și masca efectul neplăcut al secrețiunii vaginale” (per naseondere e mascherare gli effetti ingrati delle secrezioni vaginali). Mai frumos specimen de filologie nici că se poate! (Wulfert, *oper. cit.* p. 3.

pe care bine-înțeles le-au făcut, nu în mod fragmentar și întimplător, ci după un plan bine determinat și chibzuit.

Toate aceste cercetări l-au întărit și mai mult în convingerea nestrămutată ce o avea el și mai înainte, că crima e un fenomen de natură congenitală și că criminalul formează un tip aparte, cu caractere anatomice, psihice și morale absolut distincte, atit de ale omului normal, cit și de ale alienatului. La început el credea, că aceste caractere specifice ating numai formația fizică externă a criminalului, și de aceea se și apucase să alcătuească un fel de atlas anatomic al tipului criminal. Mai pe urmă însă s'a convins că caracterele de care e vorba, sunt mult mai complexe și numeroase, și se întind asupra tuturor organelor și funcțiunilor, atit fiziologice, cit și psihice ale firei criminalului. Aceasta a și făcut pe capul școalei pozitivistice penale, să supue pe criminali la niște observații și cercetări foarte vaste, scrupuloase și aprofundate, obținind în această privință oare-cari rezultate științifice în adevăr uimitoare. Cu chipul acesta s'a pus bazele științifice ale antropologiei criminale, care, după propria sa expresiune, completează programa studiilor antropologice, formulată acum 50 de ani în urmă de Broca și Waitz, și a cărei problemă de căpitenie constă tocmai în descoperirea și stabilirea definitivă a caracterelor tipului criminal.

De altmintrelea ideea în sine nu e nouă și nu Lombroso este cel dintăiu care a întreprins asemenea studii asupra criminalilor. Incă de pe la 1820 frenologii Gall și Schpurtzheim au făcut primele încercări de antropologie criminală. Ast-feliu Gall susține că funcțiunile și actele psihice sunt localizate în creerul omului, și se petrec nu indiferent, în ori-ce punct al masei encefalice, și în anumite părți ale creerului, având fie-care organele sale corespunzătoare ¹⁾. In consecință, atât aptitudinile cât și vi-

1). Gall, *Sur les fonctions du cerveau et sur celles de chacune*

ciile individului sunt înăscute în el și se dezvoltă paralel cu dezvoltarea unei părți anumite din creier, care prin creșterea sa, făcând să ieasă mai bine în relief regiunea craniană corespunzătoare, ar permite ast-feliu să se cunoască cutare sau cutare aptitudine intelectuală, cutare sau cutare viciu, propriu firei individului, numai după protuberanțele sau depresiunile ce le observăm în conformațiunea craniului (*cranioscopia*). Atrofia sau hipertrofia unei părți oare-care din creier, poate da naștere la diferite infirmități și defecte personale. Așa de pildă, după Gall, insuficiența sau atrofia organului iubirei materne la femei, o poate împinge pe aceasta la pruncucidere; hipertrofia instinctului apărării de sine, deșteaptă în individ aplecarea de a omorî și a vărsa sânge; hipertrofia instinctului de proprietate provoacă patima furatului, etc. 1).

Însăși Gall a căutat să aplice teoriile sale frenologice în domeniul dreptului penal. Părerea lui este că judecătorii trebuie să aibă în vedere în primul loc, personalitatea psihică a criminalului, iar nu numai faptul material săvârșit. El recunoștea că sunt indivizi rău dotați de la natură, stăpâniți de vicii incorigibile, care nu cunosc ce sunt remușcărilor conștiinței. După dânsul, aceștia ar trebui pedepsiți prin tortură, pentru că moartea simplă nu-i întimidează.

Ca și școala positivisto-antropologică, el socotea, că analizând anatomiceste structura creierului unui delinquent, examinând și măsurând conformația craniului său, se poate descoperi punctul inițial de unde purced aplecările lui criminale, se poate determina chiar cam ce fel de crime a săvârșit el în viață, și în ce categorie de criminali trebu-

de ses parties, 1822, vol. VI. Teoriile lui Schpurzheim le găsim expuse în Bruyères, *La phrénologie, le geste et la physionomie démonstrée par 120 portraits*, 1847.

1). Gall, *opera citată*, vol. I, p. 189-200.

ește clasat '). Creatorul frenologiei și al cranioscopiei ajunsese la concluzii așa de hazardate și de bizare, în cât teoria localizării funcțiilor și actelor psihice, căzu sub propria ei excentricitate, mai ales în urma puternicilor critice ce i s'a adus de cătră *Flourens* și *Wundt* 2).

Cu toate aceste, ideile și conlusiunile lui Gall asupra localizării instinctelor și aptitudinilor personale în anumite organe cerebrale, asupra originei congenitale a viciilor și a criminalității, asupra cunoașterii caracterului și însușirilor individuale după structura creerului și conformațiunea craniului, cu mici modificări, sunt aproape în totul admise de școala positivisto-antropologică italiană 3). Eminentul scriitor L. Proal susține cu multă dreptate că, între doctrina școalei nouă italiene și vechile teorii frenologice și cranioscopice, există o mare analogie 4). Sistemul frenologic a lui Gall, observă cu drept cuvânt *Wundt*, se întemeiază mai ales pe teoria conformațiunii anatomice a creerului, susținută și răspândită de filosofia materialistă a veacului al XVIII-lea, intocmai după cum și școala pozitivisto-antropologică, cu toate tendințele ei realiste, e pătrunsă în mare parte de acelaș spirit metafizic materialist 5), ceea ce în special se poate observa din opera lui E. Ferri «*Negazione del libero arbitrio*», în care autorul își sprijină ideile sale asupra voinței omenești pe citate extrase din scrierile lui *Holbach* «*Système de la nature*» și a lui *La Mettrie* «*L'Homme machine*».

Frenologia și cranioscopia de și eronate în principiile lor fundamentale, au provocat însă o puternică mișcare științifică ce s'a continuat în decursul câtor-va decenii în

1). Gall, *opera citată*, vol. II, p. 93; vol. III, p. 446 și 447; vol. IV, p. 64.

2). *Wundt*, *L'esprit et le cerveau*, 1892.

3). *Calucci*, *Il giure penale e la freniatria*, p. 218.

4). *L. Proal*, *Le Crime et la Peine*, p. 13.

5). *Wundt*, *L'esprit et le cerveau*, 1899.

Franța, Germania și Anglia, dând naștere unei bogate serii de lucrări asupra anatomiei craniului și creierului, cari de asemenea au exercitat o enormă înruiure asupra teoriilor școlii positivisto-antropologice italiene.

În Franța s'au distins prin studiile lor referitoare la deținuții din închisori *Appert* ¹⁾, *Lauverne* ²⁾, *Ferrus* ³⁾, *Lepelletier de la Sarthe* ⁴⁾, *Moreau Christophe* ⁵⁾.

În Germania semnalăm pe fiziologul *Casper* ⁶⁾ și pe medicul *Carl G. Carus* ⁷⁾ (1789—1869), cari, între altele, susțin că criminalii se disting de obicei prin conformația particulară a capului: fruntea îngustă și înclinată înapoi, insuficiența dezvoltării occipitalului etc. Acești indivizi după *Carus*, n'au voință nici judecată, sunt stăpâniți de poftă bestială și aplecați a duce o viață vegetariană.

În Anglia s'au îndeletnicit cu asemenea studii, antropologii *Clapham* și *Clarke* cari au făcut vaste cercetări comparate asupra criminalilor și alienaților, găsind că cei dintâi au capacitatea craniană mai mică de cât a oame-nilor normali ⁸⁾. *Wilson* afirmă că examinând și măsurând craniile a 464 delinvenți, a constatat că la dânsii partea craniană occipitală este mai mică ⁹⁾. *Winslow* ¹⁰⁾, *Thompson* ¹¹⁾, și *Maudsley* ¹²⁾, pe baza observațiilor susțin, că criminalii adese-ori au statura și greutatea corpului mai mică,

1). *Appert, Bagnes, prisons et criminels*, 4 volume, Paris, 1836.

2). *Lauvergne, Les forçats considérés sous le rapport physiologique, moral et intellectuel, observés au bague de Toulon*, 1841.

3). *Ferrus, Des prisonniers, de l'emprisonnement et des prisons*, 1850, (citați după *Wülfert*).

4). *Lepelletier de la Sarthe, Système penitentiaire*, 1856.

5). *M. Christophe, Le monde des coquins*, 1863.

6). *Casper, Mörder-Physiognomien*, 1854.

7). *C. G. Carus, Grundzüge einer neuen und wissenschaftlich begründeten Kranioscopie*, Stuttgart, 1841.

8). *Clapham and Clarke, The cranial outline of the insane and the criminals*, 1846.

9). *Wilson, The moral imbecility of habitual criminals*, 1868.

10). *Winslow, Lectures on insanity*, 1854.

11). *Thompson, Psychology of criminals*, 1870.

12). *Maudsley, Mental responsibility*, 1873.

sunt predispuși la idiotizm, epilepsie și în genere la boli psihice.

Dar adevărații predecesori ai școlii positivisto-antropologice penale și cei dintâiu întemeetori ai psihologiei criminale, de care Lombroso face atâta caz în scrierile sale, pot fi cu drept cuvânt considerați savanții doctori *Despine* și *Morel*.

După Dr. *Despine*¹⁾, criminalitatea e rezultatul unei anomalii psihice, unei imbecilități morale. Această anomalie și imbecilitate provine din cauza lipsei congenitale a simțului moral. «Criminalul este o ființă lipsită cu totul de sentiment moral, din care cauză el se află într'o stare continuă de surexcitare și pasiune, ceea ce-i pervertește inima și îi întunecă rațiunea». El e un nebun moral. Nebunia de și e o stare comună atit alienaților cât și criminalilor, totuși nu trebuiesc confundați unii cu alții. La alienați nebunia e o stare patologică, rezultatul unei maladii mentale, unei infirmități cerebrale; la criminali, din contra, nebunia (folie) nu e o boală, ci e o stare morală provenită din cauza unei conformațiuni speciale a creierului, este o anomalie psihică, compatibilă cu sănătatea organismului. Cu toate aceste între nebunia morală și cea patologică este oare-care legătură, și aceasta ne explică pentru ce mulți psihopați devin criminali²⁾.

Deci, după Dr. *Despine*, crima denotă în sine o anomalie psihică. De și criminalii sunt cele mai de multe ori înzestrați cu inteligență destul de pătrunzătoare, totuși din pricină că le lipsește cu desăvârșire simțul moral, facultatea de a distinge binele de rău, ei, întocmai ca și alienații, nu pot fi rezponzabili de faptele lor. El distinge următoarele trei categorii de criminali: 1) nebuni morali; 2) criminali de pasiune, la cari mai târziu revin remuşcă-

1). *Despine*, *Psychologie naturelle*, 1868, 3 volume.

2). *Despine*, *opera citată*, vol. I, p. 258.

rile conștiinței; 3) criminali de ocazie, cari, trăind într'un mediu bun, cu timpul se pot corija.

D-rul Morel¹⁾ susține că criminalitatea este rezultatul degenerescentei fizice și morale, provenite din diferite cauze ca: alcoolismul, intoxicațiunile paludiene, hrana insuficientă, sifilisul etc., cari provoacă predispozițiuni bolnăvicioase ce se transmit din generație în generație. Degenerescenta fizică se manifestă prin diformități organice, ca de pildă: insuficiența dezvoltării corpului, creșterea neregulată a dinților, diferite afecțiuni rahitice, conformațiunea anormală a craniului (microcefalia) și alte infirmități, ca impotența, sterilitatea, etc. Degenerescenta morală constă în slăbirea facultăților mentale, perversitatea instincțelor, predispozițiunea la boli nervoase și anomalii psihice, etc. Deci, după această teorie, crima nu e altă ceva decât un fenomen morbid, patologic, iar criminalul e un infirm, un degenerat.

Iată în rezumat aproape întregul substrat de cunoștinți și cercetări științifice, din care a răsărit arborele falnic al antropologiei criminale.

Din cele expuse până aci se poate vedea că antropologia criminală este o ramură a antropologiei generale, datorindu-și originea ei progreselor realizate de științele naturale în epoca noastră, precum și metoadelor experimentale, cari au dat rezultate strălucite în toate ramurile biologiei. Studiul vieții psihice a omului în legătură cu firea lui organică și cu condițiunile mediului în care el trăiește,—studiu bazat pe experiență și observație,—a trebuit neaparat să provoace interesul de a se examina și cunoaște de aproape natura intimă a criminalului, conformațiunea și funcțiunile sale fiziologice, așternând cu chipul

1). Morel, *Traité des dégénérescences physiques, intellectuelles et morales*, 1859; și *Traité des maladies mentales*, 1860.

acesta calea unei îndeletniciri speciale cu orizonturi noi, neexplorate până atunci.

Ideile savanților arătați mai sus, au avut o înriurire capitală asupra penaliștilor noi italieni, și în ele găsim toate elementele cari alcătuiesc teoriile antropologice penale. În special studiile psihologice ale D-rului Despine, pot fi cu drept cuvânt considerate ca prototipul acestor teorii. Concluziunile sale asupra naturii congenitale a crimei, asupra înrudirii ei de aproape cu nebunia morală și epilepsia etc., sunt primite fără rezervă de școala nouă italiană.

II

Caracteristica generală a teoriilor școalei positivisto-antropologice și trăsăturile lor distinctive de doctrina penală clasică. — Metodele de investigare ale școalei positivisto-antropologice și reconstituirea dreptului penal pe baze noi științifice. — Dreptul penal ca appendice al psihiatriei. — Concepția materialistă a dreptului. — Noțiunea infracțiunii și a pedepsei după sistemul școalei noi. — Pedepsa cu moarte ca mijloc de selecțiune artificială și de purificare a omenirii. Critica infectării dreptului penal în domeniul științelor naturale.

După ce am văzut originea școalei positivisto-antropologice penale, e natural să ne întrebăm acum dacă această școală a ajuns în cercetările sale la rezultate deosebite de cele arătate mai sus, și dacă a emis oare cari idei noi, cari să arunce o lumină mai vie asupra fenomenului criminalității.

Scoala pozitivistă penală pleacă de la principiul empiric, mai mult sau mai puțin documentat, că între formația psihică și cea fiziologică a omului există un ra-

port atât de statornic și intens, încât *absolut toate caracterele și particularitățile psihice ale unui individ, se exprim și se resfrâng în afară prin anumite conformațiuni și anomalii organice*. Bazată pe acest principiu ¹⁾, pe care-l consideră drept axiomă, școala antropologică penală caută tocmai ca, după particularitățile și anomaliile organice ale firei criminalului, să descopere caracterele sale sufletești și să determine procesele lăuntrice ale vieții sale psiho-fizice, cari ar putea conduce la explicarea fenomenului criminalității.

Pentru a ajunge la această țintă, școala antropologică întrebuițază în cercetările și observațiile sale aceleași metode inductive experimentale, aceleași proceduri și criterii pozitive, pe care le aplică și științele exacte, din care cauză ea se mai numește și școală *pozitivistă* (scuola positiva).

Metoda istorică și cea comparată, întrebuițate atât de mult de școala sociologică penală și chiar de cea spiritalistă clasică, sunt părăsite cu desăvârșire de școala nouă, macar că până la un punct și aceste metode ar putea fi caracterizate cu denumirea de pozitive, întru cât atât una cât și cealaltă se bazază numai pe fapte reale și certe. În adevăr metoda istorică nu e altă ceva de cât expunerea analitică a fazelor prin cari au evoluat ideile și instituțiunile juridice ale unui popor de la obârșie și până la ultima lor fază actuală, iar metoda comparată constă în studiul comparativ al legislațiilor penale la diferite popoare în raport cu legiuirea națională a unei țări oare-care. Amândouă aceste metode joacă un rol predominant mai ales în școala sociologică și au adus foloase mari științei

1). A se vedea critica acestui principiu, făcută de ilustrul savant Wundt în opera sa *L'esprit et le cerveau* etc.; vezi asemenea și Tarde, *Travaux récents sur la psychologie criminelle*, — *Revue philosophique*, Decembre 1887.

penale. Studiul istoric descopere geneza ideilor și instituțiilor juridice actuale, ne arată legătura lor organică cu viața trecută, cum și necesitățile sociale cari le-au provocat, punându-ne ast-feliu în stare să apreciem temeinicia și vitalitatea lor. Studiul comparat, urmărind evoluțiunea ideilor și instituțiilor juridice la alte popoare, lărgeste orizontul vederilor și cercetărilor noastre și ne dă posibilitatea de a împrumuta de la alte state instituțiunile de drept, cari ar corespunde nevoilor noastre sociale.

Cu totul de altă natură sunt aspirațiunile și pretențiile școalei positivisto-antropologice și alte avantagii prezintă metodele întrebuințate de ea.

Înlăturând cu desăvârșire din sfera cercetărilor sale ori-ce concepții apriorice, ori-ce element metafizic, ea se menține strict în marginile experienței și observației, având ca sarcină fundamentală, după cuvintele lui *E. Ferri*, «studierea genazelor naturale ale delictului în autorul său, în mediul în care el trăește și administrând remedii variate la cauze diferite» ¹⁾. Idealul școalei positivisto-antropologice este de a crea o știință penală cu totul independentă de morala spiritualistă, pe care se razămă dreptul penal al școalei clasice. Ea atacă cu vehemență principiile spiritualiste, încercându-se a construi în locul lor un sistem de morală experimentală, în armonie cu datele științei moderne, care să fie în stare a ne da un criteriu sigur și infailibil de a putea distinge din totalitatea acțiunilor omești pe acele cari trebuiesc incriminate și pedepsite. Ideea liberului arbitru, responsabilitatea morală a delinquentului, noțiunea de merit și demerit, culpa expiatoare etc., cari alcătuiesc piatra fundamentală a legislațiilor penale în vigoare, sunt eliminate definitiv, ca unele ce nu mai corespund științei pozitive de azi.

1). *E. Ferri, Sociologia criminale, Torino, 1892 pag 127.*

Dar, după școala nouă, defectul cel mai mare al dreptului penal actual, pătruns, după expresiunea lui Ferri, de sentimentalism bolnav pentru delinquent, este că el, menținând principiul circumstanțelor atenuante și aplicând maxima «*in dubio pro reo*», slăbește sistemul de represiune penală și micșurează în mod considerabil garanțiile siguranței sociale. Judecătorii, admitând circumstanțele atenuante și achitând pe inculpat, pentru că-l găsesc neresponsabil, moralicește de faptele ce i se impută, sau pentru că actul săvârșit nu întrunește vre-unul din elementele legale ale delictului,—manifestă un respect exagerat pentru drepturile individului, călcând în picioare interesele mai superioare ale societății. Din această cauză ar proveni aceea creștere enormă a criminalității din ziua de azi, cum și neputința în care se află știința penală clasică de a o stavila.

Scoala antropologică italiană, respingând în totul principiile scoalei penale clasice, ne prezintă în locul lor o știință reconstituită pe baze noi, cu caracter eminentemente pozitiv, și care pare a fi cu atât mai atrăgătoare, cu cât se razemă pe ultimile date și descoperiri ale antropologiei, biologiei, etnologiei, psihiatriei, sociologiei și statisticii moderne.

În știința nouă penală totul urmează după niște norme și legi stabilite, totul e măsurat și calculat cu compasul craniometric, totul e observat și controlat cu instrumente de precizie antropometrică și dinamometrică, cu aparate electrice și fotografice, în fine totul rezultă din calcule matematice, tabele statistice, cartograme, diagrame etc. Teoriile biologice darviniene sunt luate drept bază de operație pentru studiile antropologice criminale și pentru cercetările germenilor naturali ai delictului. Se observă climatul, fenomenele meteorologice, aerul ambiant și presiunile atmosferice ale localității ;—se consultă termometrul

și calendarul;—se examinează cu deamăruntul constituția fizică a criminalului, capacitatea și circumferința craniană, aspectul frunței și lungimea brațelor;—se ține samă de cutare sau cutare aderenți anatomici, de greutatea encefalului, de calitatea materiei cerebrale, de particularitățile organice;—se consideră ierarhia intelectuală a raselor;—se cercetează atavismul regresiv și chiar preuman, influența eredității, a temperamentului, a instinctelor și aplecărilor naturale;—cu un cuvânt se ține socoteală și se analizează cele mai mici și mai variate cauze lăuntrice și externe, care ar putea contribui la explicarea criminalității și ar înii creșterea sau descreșterea ei.

Știința penală este ast-feliu cu desăvârșire transformată. Cu drept cuvânt, ni se par justificate observațiile unor penaliști moderni că dreptul penal, așa cum îl înțelege și reconstitue școala positivisto-antropologică, nu mai samănă a fi o disciplină juridică, o știință socială, ci devine un feliu de apendice al fiziologiei și psihiatriei, cu caracter exclusiv tehnic și experimental. Dreptul penal reconstituit în chipul arătat mai sus, corespunde chiar unei ramuri speciale a psihiatriei numită «teratologia», adică studiul monstruozițiilor morale, pe care societatea, pentru siguranța sa, trebuie să se încerce a le vindeca, iar când aceasta va fi cu neputință, să caute a le elimina și extirpa definitiv din sânul ei.

Este foarte interesantă și caracteristică următoarea asemănare, pe care o face fostul profesor de drept penal al Universității din Sienne, E. Ferri, între științele fiziologico-medicale și dreptul penal, în introducerea operei sale *Nuovi Orizzonti del diritto e della procedura penale*: «Se știe, zice el, că până la începutul veacului nostru, medicina practică urma un metod de cercetare abstract. În medicină se făcea exclusiv numai *nosologie*; boalele erau studiate, descrise și tratate într'un mod general, aprioric și abstract,

ca niște entități metafizice. La patul bolnavului medicul dădea o importanță secundară persoanei, și nu se preocupa decât de a descoperi natura afecțiunii morboase. Odată convins că această afecțiune era de pildă friguri, el făcând abstracție de persoana bolnavului, trata direct febra, ca o entitate abstractă. Puțin importa dacă bolnavul avea un temperament sanguin, limfatic sau nervos, dacă avea antecedente ereditare sau personale care ar sta în legătură cu maladia de care suferă: febra rămânea tot febră și era tratată ca atare. De atunci însă medicina practică, cu ajutorul mijloacelor noi experimentale, a apucat altă direcție, a început a studia mai cu samă persoana bolnavului, antecedentele sale, modul de viață, manifestările organice, compoziția urinei etc. Cu chipul acesta sistemul vechiu s'a părăsit și în loc de a se trata *boala*, s'a început tratarea *bolnavului*, ast-feliu că aceiași afecțiune se putea trata prin mijloace diferite, după cum diferite sunt condițiile și cauzele ei» 1).

O mișcare științifică analogă a avut loc și în domeniul dreptului penal. Școala penală clasică consideră și studiază furtul, uciderea, falșul etc. în mod izolat, ca entități abstracte, întocmai cum proceda și vechea medicină cu maladiile sale, rezervând un loc cu totul secundar studiului persoanei infractorului, temperamentului și antecedentelor sale. Cea ce o interesează mai pre sus de toate, este chestiunea de a ști, dacă faptul material incriminat întrunește toate elementele delictuale cerute de lege, pentru ca pedeapsa să poată fi aplicată.

Școala nouă pozitivistă, urmând ultimele procedee ale medicinei și fiziologiei, a părăsit acest sistem pe care-l consideră greșit. Ea în primul loc și în mod principal studiază personalitatea psiho-fiziologică a infractorului, ante-

1). E. Ferri, *Nuovi orizzonti del diritto e della procedura penale*, ediția a II-a 1884. p. 15.

cedentele și aplecările sale moștenite sau câștigate; chestiunea infracțiunii în sine rămâne ceva secundar și accesoriu.

Elementele delictuale ale faptului incriminat, cum și penalitatea lui, urmează a fi dictate nu de articolele codului penal, ci de cerințele și nevoile societății; căci chiar dacă faptul material n-ar întruni vre-unul din elementele formale ale cutărei sau cutărei infracțiuni, totuși el trebuie pedepsit, când siguranța socială, care e mai scumpă de cât drepturile individului, reclamă aceasta.

Școala pozitivistă își propune dar a combate nu *infracțiunea* în sine, ci *infractorul* și prin urmare situațiunea lucrurilor schimbându-se cu totul, e natural ca ea să încerce a face definiția și clasificarea nu a infracțiunilor, ca școala clasică, ci a infractorilor, orientându-se după starea psiho-organică și gradul de perversitate personală a fiecăruia ¹⁾.

Așa dar cea ce constituie fondul doctrinei positivisto-antropologice penale și caracterul ei în adevăr distinctiv și original, este înlocuirea studiului infracțiunii prin acel al infractorului; iar pentru studierea caracterelor psiho-organice ale acestuia, savanții școalei noue au creat niște anumite instituțiuni de aplicare numite *clinici criminale*.

Infracțiunea în ochii savanților acestei școale nefiind altă ceva de cât manifestarea unei stări organice defectuoase, a unei firi bolnave, este necesar ca mai întâiu să cunoaștem bine natura infractorului, pentru a putea aprecia răul de care ea suferă și a descoperi tratamentul și mijloacele de combatere. Prin ele însăși actele criminale nu înșamnă nimica, n'au nici o valoare juridică intrinsecă, de aceea ori-ce clasificare bazată pe gravitatea și caracterele lor exterioare, pe natura și importanța prejudiciului cauzat intereselor private sau ordinei sociale, — este falsă și trebuie

1). E. Ferri, *oper. cit.* p. 16.

părăsită. Studiul infracțiunii este subordonat studiului infractorului, a cărui fire mai mult sau mai puțin insociabilă se manifestă în actele sale criminale. Infracțiunea dar n'are valoare și importanță decât ca o manifestare externă și materială a aplecărilor firești, a caracterelor particulare psiho-fiziologice și a gradului de perversitate a infractorului. E dar foarte natural ca în școala nouă, în loc de clasificarea infracțiunilor să avem o clasificare a infractorilor.

Când e vorba însă de examinarea firei psiho-organice a infractorului, trebuie să amintim că școala italiană cade într'un materialism exagerat, preconisat în veacul trecut de enciclopediștii *Diderot, Holbach, La Mettrie, Helvétius* și de discipolii lor posteriori ca *Gall, Spurzheim, Buchner, Dr. Jacoby, Darwin*.

Conceptia despre om admisă de corifeii școalei noue, C. Lombroso, E. Ferri și R. Garofalo, este absolut identică cu cea pe care o găsim în scrierea lui La Mettrie «*L'Homme machine*» și a lui Holbach «*Système de la nature*». «Omul, zice Ferri, nu e altă ceva de cât o mașină, superioară ce-i dreptul altor lucruri create, dar în definitiv —tot o mașină, adevă un organism supus legilor mecanice ale naturei, iar nici cum o ființă deosebită în univers»¹⁾.

După Lombroso, aceleași legi naturale care domină lumea vegetală și animală, guvernează și pe om, de aceea toate observațiunile pe care le face el asupra animalelor și plantelor le aplică și la om, care nu e de cât tot «o materie organizată». În afară de partea fizică, în om nu mai e nimic altă ceva, el nu e o ființă morală, cum își închipueau metafizicianii de altă dată. Virtutea, lașitatea, devotamentul, prostituția, crima sunt secrețiuni necesare ale organismului, întocmai după cum și saliva e un produs al glandelor salivare.

1) E. Ferri, *oper. cit.* p. 115; La Mettrie, *oper. cit.* p. 55.

Actele omului sunt simple dispozițiuni ale creerului; spiritul și voința lui n'au putere de a se determina și nu pot exercita nici o înruiere asupra direcției aplecărilor și impulsziunilor sale organice. Intreaga activitate omenească e supusă unor forțe superioare fatale, care nu pot fi nici cârmuite, nici învinse ¹⁾).

Noțiunea binelui și a răului, ideea de dreptate, sentimentele morale etc., sunt rezultatul educațiunii sau mai bine zis al *dresărei*. «Procedurile întrebuițate în educațiunea și dresarea animalelor sunt esențialmente identice cu acele care au creat morala primitivă. Atât unele cât și altele se întemeiază pe proprietatea fundamentală a celulei nervoase de a se impresiona și a păstra impresiunile primite». Cu un cuvânt întreaga doctrină a școalei pozitivistice penale e pătrunsă de determinismul cel mai riguros, care exclude cu desăvârșire ori-ce posibilitate de intervenție și inițiativă personală a omului în mersul natural al lucrurilor ²⁾.

Crima, după sistemul scoalei noi, este un fenomen tot atât de natural și inevitabil, ca și nașterea și moartea; ea nu mai este, ca în scoala clasică, un act culpabil, imputabil unei voinți perverse; nu mai este un abuz, o rea întrebuițare a libertății individuale,—ci un rezultat fatal al organismului. După cum culoarea ochilor n'are nici un raport cu inteligența individului, tot așa și crima e cu totul independentă de voința lui; ea este impusă voinței ca o fatalitate fiziologică. Dacă e așa atunci evident că criminalul nu poate fi declarat răspunzător de faptele sale. Precum bețivul este un stomach ce simte nevoie de alcool, tot

1). Vezi C. Lombroso, *L'Uomo delinquente*, p. 228; vezi asemenea și Dr. Buchner, *Force et matière* p. 297 și urm.; Mario del Mauro, *Sul moderno materialismo in diritto penale*, 1883, pag. 83.

2). Asupra raporturilor doctrinei deterministe cu școala nouă penală, a se vedea Francesco Polletti, *Di una legge empirica de la criminalità*, 1832, p. 174; Frassati, *Lo spermentalismo nel diritto penale*. 1892. p. 218; Lombroso, *op. cit.*, p. 235.

așa și criminalul e un creier datat a se injecta în sânge; el e o ființă desbracată cu totul de sentimente sociale, lipsită de simț moral ¹⁾).

După acest sistem, auxiliarii cei mai prețioși ai justiției penale sunt anatomia medicală, fiziologia și psihologia diferitelor tipuri criminale. Judecata penală nu poate fi altă ceva de cât rezultatul unui examen clinic, iar magistratul trebuie să fie medic, antropolog și psihiatru, pentru a fi în stare să măsoare capacitatea craniană, să examineze conformația și circumvoluțiunile creierului, să observe anomaliile anatomice ale organismului, să analizeze urina, etc. Cu un cuvânt știința penală și aplicarea pedepsei trebuie să fie luate din mâinile jurisconsultilor, cari s'au arătat incapabili de a administra justiția, potrivit intereselor sociale, și încredințate specialiștilor, medici și antropologi.

Asemenea principii fiind diametral opuse și absolut inconciliabile cu teoriile spiritualiste ale școlii clasice, de la sine se impunea o reformă radicală și profundă a dreptului penal actual, care fiind redactat într'o epocă când omenirea era stăpânită de alte idei și aspirațiuni, când în știință domnea alt spirit, n'ar mai satisface nevoile sociale ale timpului nostru, și ce e mai principal, n'ar mai corespunde *concepției materialiste a dreptului*, singura acceptată de școala pozitivistă penală. Căci dacă omul nu e altă ceva de cât o materie organizată, dacă în afară de partea fizică nu mai e nimic altă în el, apoi de sigur că și chestiunile fundamentale ale criminalității și penalității trebuiesc rezolvite tot în senzul acestor idei materialiste.

Sistemul penal pozitivist se prezintă deci ca o reacție directă contra principiilor fundamentale ale școlii clasice, ca un adversar hotărît al lor. Pentru Lombroso fac-

1). Vezi Lombroso, *oper. cit.* pag. 660.

torii criminalității sunt pur antropologici; pentru Ferri acești factori sunt mai mult socialo-economici ¹⁾. Dar fie că infracțiunea provine din condițiuni atavistice, fie că derivă din factori socialo economici, ca mizeria, luxul, corupția etc., nu mai puțin adevărat este că ea constă în rezultatul necesar al unor cauze de caracter pur naturalist, care nu lasă absolut nici un loc ideii de libertate și răspundere.

Școala clasică este prin urmare condamnată în totul. În adevăr dacă infracțiunea este un fenomen firesc, necesar și inevitabil, dacă pe de altă parte infractorul nu poate exercita absolut nici o înrîurire asupra instinctelor și aplecărilor sale naturale, de la sine urmează că el nu poate fi declarat culpabil și nici răspunzător de faptele sale. Penalității școlii noi preconizează chiar ideea că criminalul se pedepsește nu din cauza responsabilității și culpabilității sale, care dispăre odată cu liberul arbitru, ci din pricina *pericolului* (nocevolezza, nocuité) ce prezintă pentru societate. Infracțiunea nu e un rău moral voluntar, ci un pericol pe care trebuie să-l nimicim, fără a ne preocupa câtuși de puțin dacă autorul ei este răspunzător sau nu, dacă e întreg la minte ori bolnav.

În ochii partizanilor liberului arbitru, crima e imputabilă criminalului nealienat și normal psihicește, pentru că el posedă liberul arbitru; din contra crima nu e imputabilă criminalului alienat, pentru că acesta, din cauza boalei, e lipsit de liberul arbitru. Dar dacă atît criminalul alienat, cât și cel sănătos psihicește n'au liberul arbitru, atunci desigur că baza imputabilității penale dispăre cu desăvîrșire, iar împreună cu ea și deosebirea esențială ce separă pe individul alienat de cel întreg la minte, de unde consecința că atît unul cit și altul urmează a fi supus aceluiaș tratament, aceluiaș regim corecțional.

1) E. Ferri, *Sociologia criminale*, pag. 107.

Ori cit de injustă și nerațională s'ar părea această concluzie a școlii pozitiviste, ori cit s'ar protesta contra infligerei suferinței individului dement, care nu e decit victima organismului său, totuși penaliștii noi se încearcă a o justifica. «Dacă corecțiunea individului dement, zice Garofalo, este reclamată de interesul salvării societăței, ea trebuie să aibă loc, căci altfel n'avem incotro. Lumea întreagă nu prezintă altă ceva decit un spectacol continuu de asemenea nedreptăți și suferinți provenite din cauza defectelor trupești și sufletești ale omului. Dreptatea și egalitatea neexistind în lume, fericirea sau nenorocirea cad asupra oamenilor fără vina lor. O asemenea stare de lucruri este inevitabilă. Justiția omenească nu poate decit să imiteze natură, excludind pe cei ce nu sunt încă adaptați la viața socială»¹).

La aplicarea pedepsei magistratul n'are a se orienta după gravitatea materială a infracțiunii, ci după caracterile periculoase ale individului. Deci corecțiunea nu mai reprezintă, ca în școala clasică, echivalentul faptului săvârșit, repararea prejudiciului cauzat, nu mai are caracter de expiațiune și reparațiune morală. Mai mult încă, după Garofalo, proporționalitatea dintre gravitatea materială a infracțiunii și cea a pedepsei trebuie să dispară și de aceea va fi pedepsit mai puțin aspru individul care a furat 20,000 lei, decât acel ce a furat 20 bani, în cazul cind acest din urmă va fi apreciat că este mai periculos pentru societate²).

După sistemul școlii italiene, corecțiunea aplicată delinquentului nici macar n'are caracterul de penalitate în înțelesul propriu al cuvântului. Ea cel mult se poate asemăna cu un tratament al cărui unic scop este de a atenua și remedia în individ anomaliile psiho-organice care-l împing la crimă. Iar cind această remediare va fi cu ne-

1) Garofalo, *Criminologia*, pag. 312 și urm.

2) *Ibidem*, pag. 307.

putință (și aceasta se va întâmpla cele mai de multe ori), corecțiunea are caracterul pur și simplu al unei măsuri de siguranță socială, asemănătoare măsurilor luate contra animalelor și plantelor periculoase ¹⁾).

Codul penal al școlii pozitivistice nu conține în sine *pedepse*, ci niște simple măsuri preventive menite a împede ca producerea și repetarea răului în societate. Ceea ce constituie însă răul și pericolul pentru societate este nu atât infracțiunea în sine, ci persoana însăși a infractorului, temperamentul și aplecările sale criminale, înboldirea latentă care rămâne în fondul firei lui și care-l îndeamnă pururea la ucideri, furturi, atentate, falșuri etc. Ce împoartă pe societate dacă s'a pedepsit ori nu crima comisă? Această fiind un fapt petrecut deja, un rău consumat, nu se mai poate repara. Ceea ce interesează însă mai presus de toate, este de a se preîntîmpina și împede ca crimele viitoare. Dar pentru ca să ajungem la aceasta, trebuie neapărat să înblinzim și să stărpim instinctele și aplecările criminale ale individului, să-i transformăm și ameliorăm fondul naturii lui. Criminalitatea fiind însă o maladie cronică, derivată dintr'un germene ereditar, va fi oare cu putință o asemenea ameliorare? În cele mai multe cazuri desigur că nu; căci, după Lombroso, fondul unui temperament, ceea ce formează constituția congenitală a unui individ, nu se mai poate modifica cu nici un chip. El e atât de convins de aceasta, încît recomandă chiar ca copii mici, la care se observă de timpuriu fenomene de criminalitate înăscută, și care prin urmare nu mai pot fi corijați prin educațiune, să fie izolați în anumite ospicii, unde rolul institutorului să-l îndeplinească gardienii, iar morala și religia să fie înlocuite prin gratii și zăvoare de fer ²⁾).

În ce privește delinvenții majori, constatați incorigi-

1) E. Ferri, *Sociologia criminale*, pag. 215; Vaccaro, *Genesis e funzione della leggi penali*, pag. 79.

2) Lombroso. *opera citată* pag. 139.

bili, nu ne rămîne decît să procedăm contra lor cu ultima rigoare: să'i suprimăm din societate ca pe niște elemente morbide, inasimilabile corpului social. «Criminalii din societățile moderne, zice Garofalo, trebuie să dispară cum au dispărut indigenii din America față de populațiunea europeană așazată acolo». Crima fiind rezultatul unei anomalii psiho-organice, denotă prin sine însăși o imposibilitate de adaptare la viața socială. Criminalul este o bestie vătămătoare, un monstru cu chip omenesc care neaparat trebuie eliminat. «Societatea, ca ori care organism, poate exercita reacție contra elementelor ce o vatămă, și această reacție consistă în excluderea individului a cărui adaptare la condițiunile mediului ambiant este necompletă sau imposibilă»¹⁾.

În consecință pedeapsa cu moarte, fiind mijlocul de eliminare cel mai eficace, are toate preferințele în ochii penaliștilor noi. Ea urmează a fi aplicată cu deosebire criminalilor lipsiți cu desăvîrșire de *sentimentul de milă*, care, după Lombroso, constituie o anomalie organică congenitală, iar după Garofalo formează cel puțin o anomalie psihică permanentă, «făcând pe infractor incapabil pentru totdeauna de viața socială»²⁾. «Prin moartea indivizilor neasimilabili la condițiile particulare ale mediului, puterea socială realizează o adevărată selecțiune artificială, analoagă aceleia care se operează în mod spontan în regnul biologic»³⁾.

Pedeapsa cu moarte devine astfel un mijloc de purificare a omenirii, iar ștreangul și săcurea calăului un instrument de selecțiune artificială. Penaliștii italieni vorbesc chiar cu multă admirație de înfricoșatele execuțiuni ale lui Henrich al VIII-lea, ale Mariei Tudor și ale Elisabetei, cari după dînșii au realizat în Anglia o importantă selecțiune socială. Ei ar dori chiar ca această operă de

1) Garofalo, *opera citată*, pag. 231.

2) *Ibidem*, pag. 232.

3) *Ibidem*, pag. 232.

purificare a rasei să fie continuată. «Eșafodul, zice Garofalo, la care pe fie-care an se trimit mii de delinquenți, a împedecat ca criminalitatea să nu fie azi atît de răspîndită în masele populațiunei. Cine ne-ar putea spune ce ar fi ajuns în timpul de față biata omenire dacă nu s'ar fi operat selecțiunea de care e vorba, dacă ar fi fost lăsați delinquenții să se înmulțească, dacă în fine am avea încă printre noi progenitura numeroasă a tuturor tâlharilor și asasinilor veacurilor trecute ! Pentru ce dar această operă seculară de purificare nu s'ar continua încă ?»¹⁾.

Școala nouă propune chiar de a se împedeca procrearea indivizilor, la cari se observă aplecări criminale înăscute. «Anticitatea, zice acelaș penalist, pedepsea fără milă pe fii pentru greșalele părinților lor ; epoca noastră, ca mai civilizată, ar trebui să împedeca însăși procrearea indivizilor, cari, după toate probabilitățile promet a fi ființe rele și abrutizate. Generațiile viitoare vor putea cu drept cuvînt să ne reproșeze că, în loc de a extirpa semințele rele, din contra le-am lăsat să încolțască și să producă noi și numeroase legiuni de delinquenți»²⁾. Ca mijloc mai eficace pentru împedecarea procreării, se recomandă *castrarea*.

Iată logica simplă dar dealmintrelea implacabilă la care se reduc concluziile școalei positivisto-antropologice. Cu drept cuvînt dar, unii penaliști impută acestei școale că idealul ei este justiția veacurilor de mijloc cu toate atrocitățile și barbariile ei³⁾.

Chestiunea se schimbă cu desăvârșire, când e vorba de infractorii corigibili, cari nu prezintă simptome de perversitate înăscută, în viața cărora infrațiunea constituie

1). *Ibidem*, pag. 269, 270 ; vezi și Proal, *op. cit.* pag. 436. 437.

2). Garofalo, *opera citată* pag. 269.

3). Luigi Lucchini, *Le droit pénal et les nouvelles théories*, pag. 55 ; E. Brusa, *Sul nuova positivismo nella giustizia penale*, Torino, pag. 89 ; G. Vidal, *Principes fondamentaux de la pénalité*, pag. 315 ; Aristide Gabelli, *La Scuola di diritto penale in Italia*, pag. 118.

un fenomen mai mult sau mai puțin ocazional și trecător, și cari prin urmare prea puțin diferă de oamenii obișnuiți. Această categorie, foarte numeroasă de altminterlea (după Lombroso 60%), cuprinde în sine o serie întreagă de infractori de diferite nuanțe. Firea lor, nefiind stăpânită de porniri delictuoase înăscute, poate fi îndreptată, și tocmai de aceea pedeapsa în cazul de față are mai mult caracterul unui regim reparator, unui tratament individual, al cărui scop final este de a deștepta și întări în ei sentimentele și aspirațiunile bune, a le înfrâna pasiunile și a-i deprinde la viața socială.

Pentru realizarea acestui scop, trebuie numai de cât părăsit sistemul penal clasic, consistând în fixarea prin lege a pedepsei după norma abstractă și nerațională a diviziunii infracțiunilor și după gravitatea materială a acestora¹⁾. Căci după cum în medicină nu se poate spune de mai înainte cât timp anume va dura tratamentul unei maladii oare-care, aceasta depinzând cu totul de natura și organismul bolnavului, — tot așa și în criminologie este absurd a se preciza de mai înainte durata regimului de corecțiune, în cutare sau cutare infracțiune, fără o cunoaștere prealabilă și amănunțită a sufletului infractorului și fără a urmări și calcula rezultatele treptate, dobândite prin aplicarea corecțiunii.

Durata pedepsei va depinde deci și va varia nu după norma apriorică a diviziunii infracțiunilor, ci după deosebiturile naturi și conformațiuni psiho-organice ale infractorilor, după cum acestea se vor preta mai ușor sau mai greu la corecțiune, iar pedeapsa nu va înceta de cât odată cu obținerea complectei îndreptări a individului. O comisiune specială, instituită pe lângă fie-care penitenciar, din

1). E. Carnevale, *L'arbitrio del Giudice nell'applicazione della pena*, 1898, pag. 109.

care vor face parte procurorul tribunalului și judecătorul de instrucție, va putea elibera condițional sau necondițional pe deținut, înainte chiar de împlinirea maximului condamnățiunii, dacă, din rapoartele direcției penitenciarului, îl vor aprecia ca neprimejdios pentru societate. Dacă din contra, după împlinirea maximului condamnățiunii fixate de tribunal, comisiunea constată totuși că deținutul este periculos încă societății, atunci ea are dreptul să dispună prelungirea pedepsei chiar peste maximum. De altminterlea desigur că facem mai mult rău societății, când eliberăm deținuții pe simplul motiv, că s'au ispășit quantumul pedepsei la care fusese condamnați, în timp ce ei părăsind pragul închisorilor sunt tot atât de primejdioși ca și mai înainte¹⁾.

Așa dar este mai rațional și mai util sistemul de condamnățiune fără durată determinată al școalei pozitivistice, — fixarea definitivă a quantumului pedepsei, având loc în urmă, după condamnățiune, și depinzând de la efectele ce se va constata, că a avut regimul corecțional asupra firei deținutului, de la pocăința și moralitatea manifestată de el. Prin urmare, în loc de a acomoda pedeapsa după pretinsa gravitate a infracțiunii, considerată exclusiv din punct de vedere obiectiv și material, trebuie din contra s'o acomodăm după natura psihologică a infractorului. Căci dacă infracțiunea este un fenomen patologic de sigur că pedeapsa, ca mijloc de remediare, trebuie adaptată la genul de morbiditate criminală pe care voim să-l vindecăm, și această operațiune în criminologie poartă denumirea specifică de *individualizarea pedepsei*.

Infracțiunea odată săvârșită, capătă dar o importanță cu totul deosebită de cea ce o are în școala penală clasică. Ea încetează chiar de a fi un fapt pedepsibil prin

1). Acest sistem se și aplică actualminte în reformatoriile din America.

sine însăși și nu constituie decit un simplu simptom, care ne pune pe cale de a descoperi sau nu în făptuitor, o pornire perversă, o aplecare criminală periculoasă. Deci *valoarea și însemnătatea infracțiunii, este pur și simplu simptomatică.*

În doctrina pozitivistă penală, nici nu poate fi vorba de infracțiunea în sine, ca entitate juridică de sine stătătoare, ci pur și simplu numai de aplecări criminale, adecă de cea ce numim noi «criminalitate», și cea dintăiu (infracțiunea) nu implică neapărat pe cea de a doua (criminalitatea), pentru că existența uneia nu tot-deauna este o dovadă de ființa celeilalte. Infracțiunea e un fapt, pe cînd criminalitatea e un factor psihologic, și deci avem a face cu două noțiuni cu totul distincte, care nu se pot identifica. Criminalitatea naște tot-deauna infracțiunea, în timp ce aceasta nu derivă numai decit din aplecări criminale. Greșala școalei clasice ar consta tocmai în aceea că a identificat aceste două noțiuni atît de distincte una de alta.

* * *

În capitolele următoare ale lucrării noastre, vom arăta pe larg criticile și protestările vii ce a stărnit în doctrina penală, tendința statornică a școalei positivisto-antropologice de a aservi și îngloba dreptul penal în domeniul științelor naturale. De o cam dată ne permitem a observa că metoadele experimentale ni se par proprii numai pentru cercetările științelor naturale, și nu ne pot da rezultate satisfăcătoare, aplicîndu-le în domeniul unei științi cu caracter pur sociologic, cum e de pildă dreptul penal, unde cele mai de multe ori avem de studiat fenomene și fapte prea puțin accesibile experiențelor și analizelor tehnice.

Tendința școalei noi de a întemea dreptul penal pe astfel de metoade și a' l înfeoda în antropologie, presintă de

altfel multă analogie cu încercarea celebrului istoric englez *Buckle* de a deplasa istoria universală a omenirii de pe bazele ei sociologice, și a o reconstitui pe un fundament pur naturalist și artificial¹⁾. Sistemul lui *Buckle*, ori cit de ingenios a părut la început, ori cit a preocupat lumea științifică, astăzi însă este părăsit cu desăvârșire, și nu mai poate avea decât doar importanță istorică.

Asămănarea pe care toți corifeii școlii italiene o fac între infracțiune și maladie, între rolul medicului și acel al juriconsultului, ni se pare fundamental greșită. Ori cit ar voi penaliștii noi să leze pe al doilea plan studiul infracțiunii, înlocuindu-l prin studiul persoanei infractorului, totuși infracțiunea în sine, ca concepție juridică, alcătuiește o problemă inevitabilă și foarte importantă de studiat. Căci dacă nu voim să facem din magistrat numai un incriminator al faptelor omenești, iar dreptul penal să-l reducem la un simplu comentariu de lege, dacă mai ales voim să ne dăm bine samă de opera legiuitorului, să apreciem și determinăm care sunt actele pe care puterea socială are dreptul să le încrimineze și reprime, apoi trebuie neaparat să pătrundem adinc necesitățile societății și să avem o noțiune exactă despre infracțiune, considerată din punct de vedere sociologic, moral și juridic. Tocmai de aceea rolul juriconsultului este cu mult mai vast și mai complex decât rolul medicului, și unul nu poate fi confundat cu celalalt. Numai dacă am limita pe juriconsult la rolul modest de interpret fidel și servil al legii,—am putea stabili oare care comparație între el și medic; această comparație însă devine imposibilă imediat ce privim lucrurile dintr'un punct de vedere mai înalt. În adevăr medicul nu creează maladiile; ele există independent de puterea și voința lui; el nu face altă ceva decât le constată și com-

1) Vezi lucrarea noastră „*Raporturile istoriei cu științele naturale*“, Iași 1896.

bate. Incriminarea faptelor omenești depinde din potrivă de puterea și voința magistratului și a legiuitorului; ei sunt niște adevărați cenzeni ai moravurilor publice, niște adevărați păzitori ai ordinii sociale, și ca atare le este permis și le stă în putință de a califica ca antisocială, și prin urmare delictuoasă cutare sau cutare abatere sau acțiune omenească și a o reprima.

Istoria ne arată că incriminarea faptelor omenești a variat de la o epocă la alta. Ceia ce legiuitorul altă dată considera ca delictuos și reprimabil, cu trecerea timpului și schimbarea moravurilor, a devenit un act cu totul normal și nedăunător moralei și ordinii publice. Pe de altă parte, de câte ori nu întâlnim și astăzi fapte blamabile și niște dăunătoare ordinii sociale, care nu sunt pedepsite și nici macar prevăzute în codul nostru penal, dar a căror reprimare trebuie așteptată de sigur de la legiuitorul viitor.

Deci schimbarea după vremuri a idealului social și a modului de orientare morală a omului, a determinat în același timp evoluarea incriminării acțiunilor omenești de la o epocă a istoriei la alta. Dacă ne scoborim nu mai departe de cât cu 250 ani în urmă, găsim în Pravilele lui Vasile Lupu Voevod o mulțime de abateri și fapte omenești, considerate și pedepsite ca crime, dar despre care legiuitorul actual păstrează completă tăcere.

Așa dar rolul magistratului și al legiuitorului nu poate fi nici-odată confundat cu acel al medicului; magistratul și legiuitorul totdeauna vor simți nevoie de a se călăuzi în activitatea lor de principii filosofice și sociologice, de a posedea noțiunea exactă a infracțiunii, considerată din punct de vedere juridic abstract.

Tot așa de neraționată ni se pare și asemănarea ce am văzut că se face între maladie și infracțiune, și care se razămă pe o altă analogie dintre organismul animal (sistemul celular) și organismul social (societatea), făcută

de filosoffi positivisti moderni, ca Auguste Comte, Darwin, Herbert Spencer, și adoptată de penaliștii școalei noue¹⁾. In adevăr maladia e un proces fiziologic petrecut într'un organism animal, care derivă din anumite cauze permanente și neschimbate (microbi, etc.); ea poate fi combătută, micșurată, dar până când viața organică va continua a se desvolta în condițiile cosmice ale plantei noastre, nici-odată nu va putea fi extirpată cu desăvârșire; ea e supusă acelorăși legi firești -nestrămutate și fixe ca și organismul animal. Infracțiunea în sine, ori-ce s'ar zice, este un fenomen de ordine morală petrecut într'un organism social; ea n'are cauze permanente și neschimbate, de aceia calificarea și caracterizarea ei variază după vremuri, iar existența ei, ca și a organismului social, e supusă nu legilor naturale fixe, ci legilor psihologice și istorice care evoluează împreună cu progresul spiritului omenesc. Iată pentru ce nu putem împărțâși de loc această asămănare ce se face între maladie și infracțiune, între rolul medicului și acel al jurisconsultului.

Ilustrul profesor din Bolonia *Luigi Lucchini*, vorbind de aplicarea metoadelor experimentale în domeniul dreptului penal, zice între altele următoarele: „Școala antropologică penală a exagerat mult aplicațiunea metoadelor experimentale în studiul delictelor și al pedepselor. Această exagerare se manifestă în două chipuri diferite. In primul loc, savanții școalei nouă au luat ca bază pentru studiile și cercetările lor, teze și postulate împrumutate de la științi, mai mult sau mai puțin naturale, de pildă antropologia, psihiatria, psihologia, sociologia etc. Aceste teze și postulate însă, nu sunt tot-deauna întemeiate pe fapte, astfel că exactitatea și siguranța lor, e departe încă de a fi demonstrată. In al doilea loc, ei au extins atât de mult

1) E. Ferri, *Sociologia criminale* pag. 107.

cercetările lor asupra criminalității, în cât au depășit limitele dreptului penal, transformând această știință într'un feliu de enciclopedie, al cărei caracter științific e în opoziție directă cu tendința de specializare și desintegrare, ce guvernează dezvoltarea serioasă și eficace a științei omenești».

«Infeodând dreptul penal în antropologie, școala italiană se pare cu drept cuvânt că la împins în acelaș abis, în care psihologia era să-și piardă capul înglodându-se în fiziologie. Științele trebuie să întretie tot-deauna raporturi reciproce, ear nu trebuie să se subjuge și să se servească unele pe altele, căci aceasta ar întârzia și compromite dezvoltarea lor. Acest lucru se poate spune și despre raporturile dreptului penal cu antropologia și cu celelalte științi fizice, morale și sociale: el trebuie fără îndoială să împrumute de la ele unele lucruri proprii și folositoare cercetărilor sale, dar în acelaș timp trebuie tot-deauna să evite a fi aservit și infeodat de aceste științi, care au caractere și metode absolut distincte»¹⁾.

1). Dintre penaliștii cari atacă cu mai multă vehemență și abilitate aplicarea metodelor experimentale în dreptul penal, cităm în primul loc pe ilustrul profesor italian *Luigi Lucchini* în opera sa: *I Semplicisti—antropologi, psicologi e sociologi—del diritto penale*, care s'a tradus în franțuzește sub titlul: *Le droit pénal et les nouvelles théories* (1892) pag. 17; vezi asemenea *Frassati*, *Lo sperimentalismo nel diritto penale*, Torino 1892; *A. Desjardins*, *La méthode expérimentale appliquée au droit criminel en Italie*, Paris 1892.

III

C. Lombroso și opera sa *L'Uomo delinquente*.—Embriologia crimei.—Criminalitatea la organisme inferioare, la plante și animale.—Criminalitatea la salbateci și la omul primitiv.—Canibalismul.—Noțiunea infracțiunii la omul primitiv.—Primele începuturi de pedeapsă.—Criminalitatea la copii.—Rolul educației și măsurile pentru combaterea pornirilor criminale.—Critica teoriei lombrosiene asupra embriologiei crimei.

La începutul acestui studiu, am spus că printre lucrările de criminologie ale scoalei italiene, opera lui Lombroso «*L'Uomo delinquente*» ocupă un loc de frunte, și este considerată că alcătuește cheea de boltă a întregului sistem pozitivist penal. E timpul dar să ne oprim asupra ei și să o examinăm mai de aproape.

Această operă este compusă din două părți principale.

Partea întâia, cuprinzând expunerea principiilor fundamentale ale antropologiei criminale, este cea mai însemnată și se subdivide în: 1) Embriologia crimei; 2) Anatomia patologică și antropometria crimei; 3) Biologia și psihologia criminalului înăscut. Partea a doua, apărută mult mai în urmă, tratează despre criminalii din pasiune, criminalii nebuni și de ocazie; ea e mai puțin importantă și constituie mai mult un apendice al teoriilor expuse în primul volum. La sfârșitul operei găsim un atlas ce conține portretele celor mai însemnați criminali din Europa, cum și diferite alte ilustrațiuni reprezentând experiențele anatomice și cercetările făcute asupra criminalilor, facsimile de scrisori, deseneuri, tatuajuri și fragmente din literatura criminalilor.

În capitolul despre embriologia crimei autorul cercetează gena criminalității în lumea organică și primele

manifestări criminale la plante și animale (il delitto e gli organismi minori). El constată un simptom criminal în faptul observat de Darwin că unele plante, printr'o deosebită mișcare a frunzelor, omoară insectele ce se așază pe ele, nutrindu-se din sucule cadavrelor lor. În regnul animal asemenea fenomene sunt mult mai frecvente. Să indică vre-o 22 de cazuri de omoruri săvârșite de animale. Așa de pildă animalele se omoară între ele pentru a-și răpi hrana, femeea, adăpostul etc.; s'a observat asemenea la ele cazuri de paricid și pruncucidere. Mățele și unele paseri săvârșesc furturi cu o mare dibăcie; momițele se intrunesc în bande pentru a putea fura mai cu înlesnire. Furnicile roșii își răpesc reciproc oule.

Autorul constată chiar la unele animale prezența oare căror anomalii craniene, ceea-ce ar denota la ele porniri criminale înăscute. Anomalii de asemenea natură s'au observat în special la caii nărăvași, cu fruntea îngustă și înclinată, cu nasul coroet (nez busqué), cari nu pot fi îmblânziți și dresați de cât foarte cu greu. Unele animale manifestă tendinți vicioase și inclinațiuni cătră alcoolism. Cafeaua de pildă a fost descoperită de păstorii abisinieni în urma observațiilor făcute de ei asupra caprelor, cari mâncau cu deosebită plăcere frunzele acestei plante, căpătând totdeauna dispozițiuni de ciartă. Albinele hrănite cu miere imbibată în alcool încetează de a mai lucra, trăind numai din furtul mierei adunate de altele.

În fine autorul citează o mulțime de fapte și observațiuni culese de el din viața plantelor și a animalelor, tinzând a dovedi cât de adânc sunt înrădăcinate pornirile criminale în lumea organică¹⁾.

Frecvența uciderilor și a casurilor de canibalism la

1) *L'uomo delinquente* pag. 9—25. Autorul împrumută multe din faptele arătate de el din Lacassagne, *La criminalité chez les animaux*, în *Revue Scientifique*, 1882, No. 2.

unele specii de animale dovedește că aci criminalitatea e un fenomen normal, fiind provocat de lupta pentru existență. Autorul conchide că criminalitatea chiar din primele manifestări ale ei apare ca o consecință directă și necesară a organismului.

Alături de fapte criminale și vicii, se pot observa la animale și oare cari echivalente de pedeapsă (il vero equivalente del delitto e della pene negli animali). Momitele și unele pasări, cari trăesc în societăți, mușcă, bat și omoară pe indivizii lor cari nu se supun condițiilor vieții comune. Momitele, când merg după pradă, postează pe unele din ele ca santinele pentru supraveghere și pază; aceste sunt pedepsite cu moartea dacă în caz de pericol nu înștiințază la timp pe tovarășele lor. Autorul afirmă că pedepsele aplicate animalelor domestice adese ori au un bun efect, căci desrădăcinează din ele multe apucături rele. Față de alte animale însă, pedepsele nu dau nici un rezultat; din contra măsurile blânde pot fi mult mai folositoare, ceea-ce confirmă în parte părerea lui Ferri cu privire la așa numitele «sostitutivi penali».

Mai departe Lombroso se ocupă de criminalitatea la popoarele primitive și la salbategii de azi. Intre omul primitiv și sălbatec exista, după părerea autorului, o completă analogie; la ei criminalitatea nu constituie ceva excepțional, ci, ca și la animale, este un fenomen, normal și obișnuit, din care cauză actele criminale nici macar nu sunt deosebite de celelalte fapte ale vieții lor. El reproduce o mulțime de exemple și fapte împrumutate din istoria universală și din descrierile recente ale călătorilor, referitoare la obiceiurile barbare și actele criminale observate la popoarele primitive și la salbategii actuali, tinzând a dovedi că uciderile, violul, prostituția, incestul, viciile, pruncuciderea, rezbunarea, canibalismul etc., sunt fapte comune și zilnic practicate în viața lor. Oamenii primitivi,

ca și sălbatecii de azi, sunt toți ucigași, tâlhari, ființi fără milă și conștiință, lipsite de cele mai elementare sentimente morale. Actele cari azi sunt calificate ca criminale, la început erau apreciate numai ca dăunătoare, de aceea și reparațiunea lor se făcea pe calea răsbunării brutale sau printr'o răscumpărare bănească, fără a avea nimic comun cu ideea justiției ¹⁾. Sălbatecii întreprind adevărate vânători de oameni, în scop de a le mânca carnea. Canibalismul se practică la ei nu numai pentru plăcerea de a mânca carne de om, dar în acelaș timp și pentru a îndeplini o datorie familiară și religioasă. La unele triburi sălbatece există obiceiul ca copiii să omoare și să mănânce pe tată și mamă, considerându-se aceasta ca ceva indispensabil pentru asigurarea fericirii în viața viitoare. Autorul relatează cazul că în insula Sumatra un tată bătrân a rugat singur pe fiii săi, ca să-l omoare și să-l mănânce mai curând. În Africa centrală și până astăzi cadavrele omenesti se vând pentru mâncare. În provincia Camboge din India, fata care să mărită trebuie neaparat să fie desvirginată, mai întâi de preot, care primește o anumită recompensă pentru această „sacră operă“. În ce privește furturile, înșălăciunile, mărturiile mincinoase, incendiile, răpirile etc., toate aceste sunt fapte obișnuite la salbateci.

Salbatecii au o concepție cu totul specială despre infracțiune. Fapt delictuos în adevăratul înțeles al cuvântului (veri delitti dei selvaggi) nu se consideră la ei de cit abaterile de la datinile vieții și de la obiceiurile religioase stabilite din vremuri îndepărtate (contra l'usanza). Aceasta se explică prin împrejurarea că salbatecul urăște cu înverșunare ori ce schimbări și inovațiuni; el, ca și omul incult, e deprins a trăi într'o permanentă inerție animalică, fără a se putea debarasa cituși de puțin de obiceiurile și formele vieții moștenite prin atavism.

1). Lombroso, *opera citată*, pag. 78 și următoarele.

Omul din natura sa este conservator, și nici o dată n'ar face un pas spre progres, dacă n'ar fi împins de împrejurări extraordinare, adecă dacă n'ar apărea din cînd în cînd indivizi excepționali precum sunt *pazzi di genio e matloidi* (nebuni geniali și excentrici), cari, fiind înzestrați cu o mare putere de concepție, să poată exercita o înrîurire covârșitoare asupra maselor, atrăgîndu-le după ei și scoțîndu-le astfel din amorțala în care zac. Religia a fost totdeauna conservatoarea moravurilor și formelor vechi, identificînd ori ce călcare a lor cu un adevărat atentat contra moralei și a divinității; din această cauză preoții, păzitorii religiei, de veacuri au fost considerați ca persoane sfinte ¹⁾.

În perioada preistorică a omului găsim și primele începuturi de pedeapsă (primordi della pena), cari se prezintă sub forma unei reacțiuni contra violențelor și agresiunilor externe, reacțiune provocată de instinctul conservării și apărării de sine. Omul primitiv, ca și animalul, se opune și respinge agresiunile externe ce'l atacă de ori ce natură ar fi ele și ori de unde ar veni.

Pedeapsa primitivă s'a manifestat sub forma de răzbunare instinctivă, avînd la început caracter pur privat. Mai târziu, cînd actele contra cărora răzbunarea era îndreptată, au apărut ca ceva de o potrivă dăunător intereselor comune ale tribului, pedeapsa a căpătat un caracter mai general, o nuanță socială. La început rezbunarea consista în a pricinui agresorului un rău echivalent cu acel suferit de victimă. *Pedeapsa talionică*:—ochi pentru ochi, dinte pentru dinte—, a fost cea dintâi formă de pedeapsă a omului primitiv. Cu trecerea timpului și îmblînzirea moravurilor, pedepsele au devenit mai puțin instinctive și inconsciente, s'au mai îndulcit și au îmbrăcat chiar alte forme, precum corecțiunea corporală, răscumpărarea prin sumi de bani etc.

1). Lombroso, *opera citată*, pag. 78—83. Vezi și Wulfert, *oper. cit.*, vol. I, pag. 14.

Instituția modernă a juraților și sistemul de pedepse al școlii clasice penale sunt considerate de Lombroso ca o rămășiță a moravurilor juridice primitive. Dreptul, zice el, are o sorginte obscură, necurată și arbitrară. Instinctul primitiv de răzbunare îl găsim și azi încă nu numai în straturile inferioare ale omenirii, dar și în discursurile acestora care aplică justiția penală, și mai ales în modul de judecată al juraților, care adese ori achită pe ucigași, și condamnă pentru un simplu furt. Aceasta provine din cauza marelui neegalități ce există între diferitele straturi ale populației. Cei bogați totdeauna știu să întrebuițeze mijloace prin care reușesc să se eschiveze de la rigorile legii și chiar să evite pedeapsa; pătura săracă din contra foarte rare ori poate obține dreptatea, care de almintrelea depinde de capriciul și de bunul plac al guvernanților, al preoților, al juraților sau de furia poporului (furore popolano). Iată pentru ce omenirea nici până azi nu s'a putut debarasa de instituțiunea atavistică atit de venală și nedreaptă, cum sunt de pildă jurații.

La finea acestui capitol autorul tratează chestiunea criminalității la copii (*delitto nei fanciulli*).

Starea psihofizică a copilului, după dînsul, presintă foarte multe puncte de asemănare cu a omului primitiv și a criminalului de azi, tocmai de aceea studiul psihologic al vieții copiilor presintă o mare importanță. Pe baza cercetărilor lui Moreau, Perez și Bain, autorul afirmă că la copii se găsesc mai toate anomaliile psihofizice, mai toate instinctele egoiste și perverse, cari caracterisază pe criminalul înăscut și pe nebunul moral.

La persoanele normale și înzestrate cu o fire sănătoasă și nealterată, toate aceste anomalii și instincte ale copilăriei dispar mai pe urmă, sub înrîurirea unei educațiuni bine îngrijite; la criminali însă ele se mențin, se manifestă și se accentuează mai mult încă. Criminalul poate

fi considerat cu drept cuvint ca un individ cu o natură incompletă și nedesvoltată, în care s'au pastrat până la bătrineț instinctele și apucăturile din copilărie.

În această privință Lombroso se exprimă astfel : „germenii nebuniei morale și ai crimei îi întâlnim ca ceva normal și obișnuit în primii ani ai copilăriei omului, întocmai după cum în embrion găsim unele forme, cari la indivizii adulți apar ca monstruoziități». Așa dar imbecilitatea morală și inclinațiile criminale le întâlnim la copii nu ca un fenomen excepțional, ci ca ceva cu totul normal.

Indiciile criminalității și ale nebuniei morale (pazzia morale) se manifestă la copii sub diferite forme precum : 1) *Furia* ; doctorul Perez a observat accese de furie la copii încă din primele două luni după naștere, mai ales când sunt puși în scaldătoare sau când li se ia din mîni vre un obiect. 2) *Răzbunarea* ; s'au văzut copii între șase și opt luni sgăriind și lovind manca, când le ia hrana de la gură. 3) *Invidia și ura*, pe care o arată copii mai ales când vîd pe mama lor desmerdind alți copii. 4) *Lipsa simțului moral*, din care causă copii nu disting binele de rău, ci consideră drept bun cea ce le e permis de părinți, și rău cea ce le este interzis. 5) *Lenea și îndărătnicia* ; 6) *Cruzimea* ; 7) *Vanitatea și mîndria*, manifestată prin plăcerea lor pentru haine și podoabe, cum și prin tendința de a trece drept superiori altora. 8) *Pasunea pentru jocuri și alcoolism* ; 9) *Inclinațiunea către lucruri obscene și plăceri sexuale*, manifestată încă de la vrîsta de 2 și 3 ani.

Pe baza observațiilor sale proprii statistice și antropometrice, Lombroso afirmă că a găsit la copii multe din anomaliile anatomice și caracterile specifice ale criminalului înăscut. Așa de pildă din 79 copii de criminali, numai șapte au fost găsiți fără anomalii ; restul însă prezentau mai toate caracterele tipului criminal.

Examinînd 160 copii din asilurile publice, la 44% din

ei a constatat prezența caracterelor anormale și tendințelor excentrice (mattoidi), cari predispun la criminalitate. Din 100 copii de părinți bogați observați în pensionul Collegio internazionale di Torino, 53 prezentau multe anomalii psihofisice; 44 aveau oare cari urme de degenerare ¹⁾.

Prezența la copii într'o proporție atât de însemnată a anomaliilor organice și caracterelor criminalității autorul o explică prin ereditate și atavism. Așa dar copilăria, pe care noi suntem deprinși a o idealiza și a ne-o închipi sub o aureolă de inocență, este vrasta în care izbucnesc în om toate pornirile criminale transmise prin ereditate și cari numai pe urmă pot dispărea mai mult sau mai puțin, sub înfrunzirea educației și a mediului bun.

Prin educație se înțelege nu atât instrucțiunea spiritului, dar mai ales cultivarea rațională și sănătoasă a instinctului imitativ, formarea caracterului și dezvoltarea sentimentelor prin sădirea în sufletul copilului a principiilor morale și prin contactul cu alți copii buni. Ca mijloc pentru combaterea pornirilor criminale la copii, autorul recomandă, înaintea ori cărei pedepse, măsurile preventive (mezzi preventivi del crimine nei fanciulli). Hrana moderată și cu preferință vegetală, ferirea de băuturi spirituoase, locuința igienică, aer și lumină suficientă pot avea o înfrunzire foarte bună asupra dezvoltării normale și asupra educației copiilor.

În locul actualelor case de corecțiune pentru criminalii minori, autorul recomandă să se introducă neapărat așa numitele *maniconio criminale*, un fel de ospicii pentru tratamentul criminalilor și nebunilor morali, în cari copiii să fie internați și supuși unui regim educativ foarte serios. Copiii la cari se observă porniri de nebunie morală, trebuie izolați cu desăvârșire de timpuriu, căci numai cu

1). Lombroso, *opera citată*, pag. 140.

chipul acesta se pot combate în ei tendințele periculoase, cari mai pe urmă îi împing la crime.

Cercetările asupra criminalității la plante și animale probează cât de adânc sunt înrădăcinate pornirile criminale în lumea organică. Instinctul de conservare și lupta pentru existență provoacă anumite inclinațiuni organice criminale, cari, întipărindu-se asupra centrelor nervoase, se transmit din generație în generație, neputându-se desființa de cât prin înriurirea educației și a mediului. Dacă ținem samă de condițiile grele de trai și de lupta înverșunată pentru existență ce a suportat-o omul primitiv în perioada preistorică, atunci devine foarte explicabil faptul pentru ce în firea lui a trebuit să predomine apucăturile rapace și crude. Prin acțiunea atavismului asemenea porniri s'au transmis din tată în fiu printr'un întreg șir de generații până la criminalii din ziua de astăzi. Iată cum se explică împrejurarea că criminalii din societățile noastre oglindesc în sine pornirile instinctive ale firei omului primitiv.

*
* *

Cercetările și concluziile lui Lombroso asupra embriologiei crimei și asupra așa ziselor manifestări criminale la plante, animale și la omul primitiv, ni s'au părut lipsite de caracter riguros științific și puțin convingătoare, pentru că, precum vom vedea imediat, o mare parte din ele se razămă pe generalisarea pripită și pe interpretarea exagerată a faptelor.

Mai întâi observăm că autorul face o mare confuziune în terminologia ce întrebuințază, dând aceeași însemnatate și punînd sub acelaș calapod noțiuni și fapte de o ordine absolut distinctă, cari nu pot avea între ele nici o corelațiune. El confundă noțiunile juridico-sociale cu fenomenele pur biologice, aplicând idea abstractă a crimei, sau mai bine zis a infracțiunii, idee relativă, schimbătoare și supusă normelor evoluțiunii spiritului omenesc care a

conceput'o, cu fapte biologice petrecute în viața plantelor, a animalelor și a omului primitiv, guvernate de legile fixe și nestrămutate ale naturii. Termenul de crimă nu poate fi aplicat faptelor omului primitiv, pentru că ele au un caracter mecanic, inconștient și orb, fiind determinate pur și simplu de instinctul seu de apărare și conservare. Cu atât mai puțin acest termen poate fi aplicat fenomenelor petrecute în viața plantelor și a animalelor pentru că fenomenele în chestiune sunt statornice, normale, neschimbate și fatale, de aceea nu presintă de cât importanța biologică, și nici într'un caz nu pot fi considerate ca manifestări criminale. A proceda alfel înșamnă a răstălmăci și denatura faptele.

Noțiunea crimei are o origine posterioară stărei de desagregare și incoerență socială, în care a trăit mlnt timp omul primitiv; ea a apărut numai după formațiunea primelor triburi și după închegarea vieții sociale, căci prin crimă înțelegem violarea tocmai a normelor stabilite de comunitatea indivizilor pentru a garanta posibilitatea vieții lor sociale.

Incriminarea faptelor omenești a fost totdeauna ceva relativ și convențional, și de aceea a evoluat de la o epocă la alta și după diferite țeri, depinzând în totul de orientarea morală a omului dintr'un timp dat și de moravurile, interesele sociale și instituțiunile existente atuncea. Cea ce în o societate la o anumită epocă, s'a considerat delictuos și reprimabil, cu trecerea timpului și schimbarea moravurilor a devenit un act cu totul normal și nedăunător ordinii și intereselor sociale. Or dacă astfel e caracterul abstract al noțiunii de crimă, nu putem înțelege cum s'ar putea aplica un asemenea termen la interpretarea fenomenelor biologice, a căror natură e cu totul distinctă.

Părerile lui Lombroso asupra «criminalității plantelor și animalelor» au fost întimpinate în știință cu mult

scepticism. Invațatul italian *Brusa* se exprimă în această privință astfel : «... în locul fantasiilor (romanzi) triste și nesuferite ale metafisicei scolastice, învățații timpului nostru iubesc să creeze fantazii pe socoteala fenomenelor naturei, calificînd de criminale fapte de altmintrelea cu totul normale petrecute în viața plantelor și animalelor. Pe asemenea fantazii însă nu se poate razama o știință și mai ales dreptul penal». ¹⁾ *Tarde* susține de asemenea că așa zisa criminalitate a animalelor n'are nici o importanță, pentru că din ea nu se poate deduce nici o consecință teoretică sau practică ²⁾.

Tot atit de neîntemeiate și fantasiste ni se par părerile autorului asupra moravurilor, modului de a trăi și înclinațiunilor omului primitiv și a salbatecului de azi. El reconstitue starea materială și morală a omului primitiv în mod cu totul aprioric, orientîndu-se mai cu saină după descripțiile și observațiile, de multe ori exagerate ale călătorilor asupra viței salbaticilor de azi, cari rătăcesc prin pădurile Africei centrale și ale insulelor Oceaniei. O asemenea procedare însă nu e riguros științifică și nu poate inspira încredere.

Mai întai nu e adevărată afirmarea lui *Lombroso* că salbatecul de azi ne oferă imaginea fidelă a omului primitiv, și că între aceste două ființi, despărțite una de alta prin mii de veacuri, ar exista o complectă analogie. Descoperirile arheologice moderne ne dau dovezi suficiente în sprijinul acestei teme. Invațatul *Max Müller*, pe basa studiului întreprins asupra termenilor rămași din vechea limbă sanscrită, afirmă că poporul care a creat acești termeni n'a putut să aparțină rasei salbaticilor de azi ³⁾. *Wirchow*,

1) *Brusa*, *Saggio di una dottrina generale del reato*, 1884 pag. 96.

2) *Tarde*, *Quelques criminalistes italiens de la nouvelle école*, in *Revue philosophique*, 1883, Juin.

3) *Essai sur la mythologie comparée*, 1834, pag. 53.

studiind craniile oamenilor preistorici, susține asemenea că nu poate exista absolut nici o analogie între aceștia și salbatecii de azi, cari cu siguranță represintă o rasă inferioară, decăzută și degenerată din cauza condițiunilor în cari au trăit de veacuri¹⁾. Mai mult încă, sunt învățați de valoare cari afirmă că omul primitiv n'a putut să difere mult de omul de azi în ce privește aptitudinile sale psihice și morale. Antropologul *Broca* constată că «omul de astăzi, prin caracterile sale morfologice fundamentale, nu diferă nici de cum de omul preistoric din sinul aceleași rase»²⁾. *Quatrefoages* arată că «din cele mai vechi timpuri quaternare și până la individul cel mai excepțional a cărui resturi au fost descoperite (omul din Néandesthal), omul a posedat aceeași dezvoltare cerebrală pe care o are azi... Craniul sălbatecului, contemporan cu mamutul, presintă într'un grad înaintat toate caracterele cari denotă o dezvoltare intelectuală din cele mai însemnate». Inșăși capacitatea craniană a omului preistoric s'a constatat în unele casuri a fi superioară chiar omului de astăzi³⁾. «Se pare că facultățile spiritului omenesc, zice *Cartailhac*, nu au participat la progres. Este imposibil a se demonștra că un copil din epoca sillexului ar fi încapabil să se desvolte în tocmai ca un copil de ai noștri». Acest din urmă învățat tăgăduește chiar că omul preistoric ar fi fost antropofag, precum e salbatecul de azi⁴⁾. Evident că, față de datele științifice sus arătate, părerea lui Lombroso asupra analogiei omului primitiv cu salbatecul de azi nu poate avea o basă serioasă.

1) *Die Freiheit der Wissenschaft im modernen Staat*, 1877, pag. 84.

2) Citat după un articol al lui Tarde publicat în *Archives d'anthropologie criminelle*, 1889, pag. 241.

3) *Hommes fossiles*, pag. 65.

4) *La France préhistorique*, pag. 141 și 27.—(Citat după Proal *Le Crime et la Peine*).

Lombroso, ori de câte ori vorbește despre omul primitiv, ni-l prezintă exclusiv numai din punctul de vedere al apucăturilor sale animalice, distrugătoare și crude, lăsînd cu totul la o parte manifestările de cinste, abnegațiuni, devotament și bună credință, cari de asemenea se întîlnesc în viața lui, după arătările pozitive ale arheologiei preistorice. De sigur că acest mod de a vedea nu poate fi de cît unilateral. Evident că în natură se petrece o luptă continuă pentru existență; unele organisme trăesc pe socoteala altora și cel mai tare totdeauna nimicește pe cel mai slab. Această luptă fără îndoială a trebuit să determine în omul primitiv oare cari tendinți egoiste. Nimic însă nu ne îndreptățește se zicem că asemenea tendinți au jucat un rol preponderent, că viclențele, jafurile și uciderile constituau în viața omului primitiv ceva normal și obișnuit, ear nu o excepțiune, că în fine acesta nici nu putea distinge faptele rele de cele bune. Din contra descoperirile recente ale arheologiei ne probează că omul primitiv posedă noțiuni morale și religioase, avea cultul morților, credea în existența unei vieți viitoare și în ființi superioare cari puteau exercita oare care înfruriri asupra destinului său. După antropologii Broca, Quatrefages și Cartailhac existența acestor credinți la omul quaternar pare a fi indiscutabilă. «In necropolele quaternare ale Belgiei, zice Quatrefages, s'au găsit, împreună cu osemintele omenești, o mulțime de obiecte atestînd existența credinței într'o viață viitoare. De sigur că rudele și amicii celor morți, se îngrijau despre noua viață care începea pentru repositi»... «Credința în viața viitoare, credința în conservarea individualității după moarte, exista încă la populațiunile din primele timpuri ale epocii geologice actuale, întocmai precum le găsim la triburile australiene sau tasmaniene și după cum există și azi la rasa albă. Nici timpul, nici spațiul n'au fost în stare să schimbe în

această privință conștiința omenească» ¹⁾. Ori dacă omul quaternar credea în viața viitoare, în existența spiritelor superioare, dacă avea cultul morților, cum poate spune Lombroso că el trăia întocmai ca o fiară salbatică? Din faptul că oamenii primitivi purtau adese-ori războaie unii contra altora, nu putem deduce că ei n'aveau afecțiuni familiare, că erau lipsiți de sentimente bune și că morala lor era analoagă cu aceea a cimpazeilor. Quatrefages arată că în epoca renului erau unele rase cu totul pașnice, cea ce se dovedește prin faptul că la ele nu găsim arme de luptă: «Trogloidiții din Belgia par a fi fost eminentemente pașnici» ²⁾.

Odată cu încheierea primelor societăți de sigur că a trebuit să se nască în omul primitiv tendinți altruiste, să se stabilească chiar un fel de afecțiune și simpatie pentru indivizii cari fac parte din aceeași comunitate și în fine să se manifesteze necesitatea unui schimb de îndatoriri și servicii reciproce. Cu dezvoltarea civilizațiunei sfera pornirilor altruiste, a acțiunilor desinteresate a trebuit să ocupe un loc tot mai larg în viața omului; nu e mai puțin adevarat însă că aceste porniri sunt tot atât de vechi ca și însăși viața socială. Nu e dar de loc științific a vedea în omul primitiv, expus a suporta o înverșunată luptă pentru trai cu natura și animalele, exclusiv numai apucături animalice și crede, și a pastra o complectă tăcere despre manifestările lui altruiste și desinteresate, cari, alături cu alte calități psihice au trebuit neapărat să fie transmise generațiunilor posterioare. Cercetind originea criminalității, trebuie în acelaș timp să avem în vedere și genaș moralei; amîndouă aceste fenomene au o obirșie comună: natura omenească cu însușirile ei psiho-fisice.

1) *Hommes fossiles* 130.

2) *Ibidem*, pag. 73.

Părerăa lui Lombroso că popoarele primitive trăiau în stare de completă animalitate, că erau absolut lipsite de conștiința morală a binelui și a răului, că crimele jafurile, violurile etc. erau generalminte practicate, este asemenea în contradicere vădită cu cele mai vechi cunoștinți positive asupra anticității ajunse până la noi. În adevăr, se pot invoca o sumă enormă de date, tradiții și legende istorice în sprijinul temei că popoarele din cea mai adincă anticitate au avut un adevărat cult pentru ideia de dreptate, virtute și adevăr, și că din potrivă, faptele imorale, crimele și jafurile au fost totdeauna reprobate de conștiința omenească și pedepsite cu rigoare de legile și obiceiurile primitive. Inscricțiunile chaldeene, asiriene și egiptene, scrierile filosofice și monumentele legislative rămase de la Confucius, Mencius, Manu, Zoroastru, Moise, Dracon, Licurg etc. a căror origine se perde în noaptea timpurilor, dovedesc cu prisosință că la vechii Babiloneni, Asirieni, Egipteni, Chinezi, Indieni, Perși, Ebrei și Greci, credința în existența unui principiu moral suprem, noțiunea binelui și a răului, sentimentele de dreptate și umanitate erau atit de vii și puternice, în cît interveneau aproape în toate acatele vieței lor și constituau pentru fie-care individ călăuza obligatoare de conduită socială, violarea căreia era reprimată cu cea mai mare severitate.

Dacă descoperirile arheologice și cele mai vechi documente istorice ne probează că sentimentele și ideile morale ale popoarelor primitive erau atit de înaintate, ce crezămint mai poate avea teoria lombrosiană, care ne zugrăvește pe omul primitiv ca pe un animal salbateg, stăpinit de instinctele cele mai bestiale și veșnic aplecat cătră distrugeri și vărsări de sînge? Să poate oare susține că crima din zilele noastre este un fapt atavistic, un fel de reflex a stărei de sălbătăcie a omului primitiv, cind știut este că descendinții imediat ai acestuia au condamnat și

pedepsit crima ca atare? E posibil oare ca acțiunea atavismului să se întindă până în ziua de azi, trecind printr'un nenumărat șir de generații și peste o perioadă enormă de timp?

Fisiologia arată în adevăr că se poate întâmpla ca unele caractere de ale strămoșilor, după ce par a fi dispărute în descendenții lor imediați, reapar câte o dată la strănepoții din a doua sau a treia generație. Este însă posibil oare ca caracterele omului primitiv, după ce au suferit o atât de mare prefacere în decursul veacurilor prin nenumărate încrucișări, să reapară iarăși în ziua de astăzi cu atâta putere în cât să constituie o rasă de criminali analoagă rasei preistorice? În această privință învățatul Topinard observă: «Fără îndoială că atavismul, considerat ca manifestarea unei influinți ereditare îndepărtate, are o putere de transmisiune considerabilă, nici o dată însă într'un așa grad cum și-l închipue Lombroso. Intre rasele prezente și rasa primitivă s'au interpus o enormă mulțime de rase, dispărând cu chipul acesta ori-ce continuitate»¹⁾.

De almintrelea asemănarea criminalului de azi cu omul preistoric este atât de problematică și neverosimilă, în cât însăși Lombroso a simțit necesitatea în unele cazuri a se raporta la o epocă mai apropiată de noi, comparând unii criminali cu barbarii din evul mediu²⁾.

Este de asemenea neexactă afirmațiunea șefului scoalei italiene că în viața sălbatecilor de azi faptele criminale ar constitui regula generală și că între ei și animale n'ar exista nici o deosebire. Descrierile recente ale călătorilor au rectificat multe din erorile răspândite altă dată asupra populațiunilor sălbatice. Însăși Darwin constată la salbateci numeroase exemple de devotament și bunătate³⁾. În

1). *Revue d'anthropologie*, 1887, No. 15.

2). *L'Uomo delinquente*, pag. 645.

3). *La Descendance de l'homme*, pag. 118, citat după Proal.

scrierea sa *Voyage d'un naturaliste autour du monde*, după ce descrie pe Fuegieni (din America de nord) ca pe populațiunea salbatică cea mai degradată, narează o serie de fapte din care rezultă că ei nu sunt lipsiți de sentimentul dreptăței, că consideră furtul și minciuna ca un fapt rușinos și că să arată compătitori față de suferințele altuia.

Teoria lui Lombroso asupra criminalității copiilor se presintă de asemenea din multe puncte de vedere inadmisibilă și contrară bunului simț. Este foarte curios că autorul identifică aproape în totul copiii cu criminalii și nebunii morali (*pazzia morale*). În sprijinul tezei sale autorul invoacă ca argument faptul că copiii din cea mai fragedă vârstă sunt egoiști, răzbunători, cruzi, mincinoși, invidioși, lipsiți de simț moral, și că în genere simptomele criminalității și ale nebuniei morale se manifesta pentru întâia oară în copilărie. Acest mod de argumentare însă este neexact și se întemează pe interpretarea greșită a faptelor. Mai întâi nu e adevărat că toți copiii sunt ast-fel precum îi descrie Lombroso ¹⁾, iar pe de altă parte cel mai elementar bun simț ne oprește a vedea niște viitori criminali și «*pazzia morale*» în copiii, cari au sgarat sau lovit manca când le-a luat hrana de la gură, sau în copii deprinși a spune minciuni și a se deda lenei.

Afară de aceasta e greu de explicat pentru ce lipsa simțului moral la copii autorul o consideră ca un defect, în timp ce, după însăși teoria sa, simțul moral se capătă cu timpul și e o consecință a dezvoltării intelectuale a o-

1). Concluziile lui Lombroso în această privință sunt viu combătute de criminaliștii Luigi Lucchini și L. Proal; acest din urmă dovedește cu nenumărate exemple că, din contra, cei mai mulți dintre copii sunt buni, altruști, iubitori și atașați de educatorii lor, și că numai prin excepție se ivesc la ei înclinațiuni rele. *Le Droit pénal et les nouvelles théories*, 1892, pag. 118; *Le Crime et la Peine*, 1891, pag. 46—49.

mului. Șeful scoalei pozitivistă nici macar nu face deosebire între înclinările în adevăr rele ale copiilor și între acele cari nu prezintă nici un pericol pentru viitor. Așa de pildă lenea și trândăvia copiilor e pusă alături cu apucăturile lor bestiale; instinctul imitativ al copiilor este comparat cu același instinct observat la criminali.

Lombroso, după ce constată la copii toate caracterile criminalității și ale nebuniei morale, dă o importanță enorm de mare educațiunii, grație căreia dispar ca prin minune toate caracterile arătate, și numai arare ori să mențin până la bătrânețe. Acest lucru însă este inadmisibil, căci, dacă e adevărată teoria eredității, preconisată de autor, dacă pornirile criminale la copii nu sunt altă ceva de cât manifestarea anomaliilor psiho-fisice acumulate de veacuri și transmise din generație în generație până astăzi, apoi devine absolut inexplicabil cum educațiunea și mediul pot exercita o înriurire atât de mare, în cât să transforme cu ușurință firea copilului și să facă să dispară de o dată toți germenii criminalității și nebuniei morale atât de adânc înrădăcinați în el. Dar dacă mai ținem samă de faptul că o enormă majoritate de copii rămân lipsiți de ori-ce educațiune, atunci de sigur ar trebui să avem în zilele noastre un număr cu mult mai mare de criminali de cât acela care există în realitate.

Pe de altă parte, concluziile autorului în această privință sunt în vădită contradicție cu o altă idee a sa pe care o vom desvolta mai târziu, anume cu idea, susținută de dânsul cu multă ardoare, că criminalii de azi constituie în omenire o varietate aparte, o specie cu totul deosebită de restul genului omenesc. Socotim că autorul ar fi fost mult mai consequent dacă ar fi spus că indivizii normali, onești și necriminali de azi, cari au reușit să înădușe în ei toate pornirile criminale transmise prin ereditate și să se adapteze condițiilor artificiale ale mediului social, al-

cătuesc o adevărată anomalie față de restul celorlalți oameni.

De altmintrelea chestiunea criminalității la copii, astfel cum o presintă Lombroso, este viu criticată de învățați. La congresul de antropologie criminală din Paris D-rul Mag-nan a afirmat că copiii cari întrunesc caracterile tipului criminal în stare embrionară, nu sunt copii normali, ci de-generați. Tarde contestă că manifestările criminale la copii ar constitui un fenomen normal și obișnuit, arătând că, a-lătura de copiii răi și egoiști, sunt și copii buni, blânzi și desinteresati. Dortel susține că dacă la criminali se poate observa oare cari inclinațiuni proprii vrăstei copilăriei, la copii însă nu găsim nimic criminal. Baer zice că lipsa simțu-lui moral la copii se explică din cauza nedesvoltării apti-tudinilor lor intelectuale, și că acest sentiment apare numai după înaintarea lor în vârstă¹⁾.

De sigur copilul încă din pântecetele mamei sale po-sedă toți germenii viitoare sale întocmiri fizice și intelec-tuale. În vrâsta fragedă, judecata și inteligența sa fiind încă în stare embrionară, e lucru firesc ca instinctele și pasiunile să aibă la acea epocă a vieții un rol precumpă-nitor. Treptat însă, cu încolțirea și dezvoltarea aptitudinilor intelectuale, evident că pornirile instinctive și pasionale trebuie să slăbească și să dispară tot mai mult. Faptul însă că inteligența și rațiunea apar mai târziu, nu ne îndreptă-țește să asemănăm copilul cu «pazzi morale» sau cu crimi-nalul înăscut, precum face Lombroso.

1). Părerile lui Maguan, Tarde, Dortel și Baer sunt citate după opera profesorului Dallemagne, *Théories de la criminalité*, pag. 60—61.

Anatomia patologică și antropometria criminalului. — Caracterile generale ale tipului criminal și rolul lor în diagnosa criminalității. — Anomaliile craniului, creierului și a organelor interne. — Antropometria și fisionomia criminalilor. — Studiul fotografiilor și diferitele categorii de criminali. — Criminalitatea la femei. — Observări asupra fisionomiei oamenilor normali. — Proverbele și credințele populare referitoare la criminalitate. — Critica caracterilor anatomice, patologice și fiziologice ale criminalilor. — Părerile învățaților despre teoria lombrosiană. — Tipul criminal ca criteriu al criminalității. Clasificarea delinquenților din punctul de vedere al individualisărei pedepsei.

Principiile fundamentale ale antropologiei criminale, le găsim expuse în partea a doua a celebrei opere a lui Lombroso «L'Uomo delinquente» și în o altă lucrare a sa, scrisă în colaborațiune cu D-rul Marro, și intitulată „Sugli ultimi studi di antropologia criminale in Europa“, Torino, 1886.

Această parte a cărței «L'Uomo delinquente», intitulată «anatomia patologica ed antropometria del delitto», este fără îndoială cea mai originală și mai importantă dintre toate celelalte lucrări ale șefului școalei penale italiene, pentru că în ea autorul studiază cu deamărunț organismul criminalului, analizează anomaliile sale anatomofisiologice în legătură cu inclinațiunile psihice, și expune teoria sa despre așa zisele caractere tipice ale criminalității, îndrumând cu chipul acesta știința penală pe o nouă cale, neexplorată încă până atunci.

Aci găsim sistematizate rezultatele vastelor sale observațiuni și experiențe craniometrice, algometrice sfigmografice, grafologice și fotografice, întreprinse atât de el, cât și de alți învățați, asupra unui număr de 3839 criminali vii, 383 criminali morți, 662 alienați și aproape 14.000 soldați, cari au fost supuși unui examen foarte amărunit,

atât în ce privește datele anamnestice referitoare la antecedentele lor personale și ale familiilor lor, cât și sub raportul măsurării antropometrice și a controlării modului de funcționare a diferitelor procese fiziologice (vederea, auzul, mirosul, gustul, pipăitul, senzația durerii, puterea musculară, reflexul genunchiului, etc.).

Pe baza studiilor sale, Lombroso afirmă cu convingere nestrămutată și cu o mare putere de argumentare, că criminalul propriu-zis se deosebete de omul normal ne-criminal prin anumite caractere și anomalii, cari interesează nu numai conformația sa externă, ci se manifestă aproape în toate organele sale interne și se extind chiar și asupra funcțiunilor psihice. Numărul acestor anomalii este considerabil. Numai craniul criminalului presintă vre-30 de caractere anomalice; apoi brațele, nasul, urechile, ochii, mâinile, părul, dinții, fălcile, gustul, mirosul, cum și toate cele-l-alte organe și funcțiuni fiziologice, au fie-care anomaliiile lor specifice; până și compoziția chimică a urinei criminalilor diferă de cea a oamenilor normali.

Concluziile autorului în această privință sunt cu atât mai interesante, cu cât dânsul atribue o enormă importanță anomaliilor constatate în organismul criminalului, susținând că ele alcătuiesc adevăratul criteriu pozitiv și infailibil al criminalității, prin mijlocul căruia suntem în stare a deosebi cu precisiune aproape matematică nu numai criminalul propriu-zis de omul normal, dar că putem distinge între ele chiar diferitele categorii de criminali. Fie-care criminal, posedând fisionomia și caracterele anatomice proprii genului de criminalitate din care face parte, putem foarte ușor să distingem, după conformația diferitelor organe, după expresia figurei și privirea ochilor delinvenții politici de furi, iar pe aceștia de ucigași și atentatori la pudoare, etc. Diagnosa criminalității ar fi în asemenea caz tot atât de simplă și precisă ca și a ori-cărei maladii. In-

dată ce constatăm la o persoană prezența indicțiilor criminalității, putem fi siguri că ne aflăm în fața unui criminal adevărat, contra căruia trebuiesc luate imediat măsuri penale, înainte chiar de a fi comis delictul.

Mai mult încă, autorul pretinde că anomaliile în chestiune formează caracterile distinctive ale unui tip antropologic special, numit «tip criminal», care se detașază în afară de cadrul tipurilor etnice cunoscute ale diferitelor popoare ce locuiesc globul pământesc, alcătuind o rasă internațională a-parte, un fel de varietate deosebită a neamului omenesc, din care cauză se și explică marea analogie ce ar exista între criminalii diferitelor naționalități.

Lombroso începe studiile sale antropologice prin cercetarea mai întâi a anomaliilor craniene, cari sunt și cele mai caracteristice. Studiind craniile criminalilor morți, cu ajutorul compasului craniometric și a altor aparate de precisiune, el constată numeroase anomalii, atât în ce privește capacitatea, cât și conformația lor, repartizând anomaliile în următoarea proporție: proeminența sinusurilor frontale și a arcașelor sprâncenelor 58,2%; desvoltarea neregulată a măselelor de minte 44,6%; diminuarea capacității craniene 32,5%; sinostosa suturilor 28,9%; fruntea înclinată 28%; hiperostoza oaselor 28,9%; plagiocefalia 31,1%; ossa vormiana 22%; proeminența occipitalului 16,6%; gropița occipitală medie 16%; simplitatea suturilor 18,4%; osul Incas sau epactal 10,5%; prognatismul exagerat 69%; eurignatismul 36,1%; maxilarul inferior voluminos 18,8%; oblicitatea orbitelor 19,2%; desvoltarea normală a oaselor feței și în special a arcașelor zigomatice 6,0%; epofisa frontalului 3,4%; nanocefalia 2,7%; etc. În proporție mai mică se întâlnesc: trococefalia 9%; fruntea mică și îngustă 8,6%; oasele craniene subțiri 8,4%; urme de leziuni traumatice 6,6%; anomalii în desvoltarea dinților canini 6,2%; subscafocefalia 6,1%; încălecarea

oaselor 5,5⁰/₀; oxicefalia 4,5⁰/₀; concavitătea apofiselor basilare, orbitele mari, etc.

În ce privește repartisarea anomaliilor arătate după diferitele categorii de criminali, autorul zice că «cifrele sunt prea mici pentru ca să ne permită a conchide cu siguranță dacă anomaliile craniene sunt mai frecvente la asasini decât la alți criminali. Se pare cu toate aceste că dolihocefalia, fruntea înclinată, trococefalia, scleroza craniului, oxicefalia, submicrocefalia, sinostosele sunt mai frecvente la tâlhari; pe când la asasini predomină brachicefalia, ossa vormiana, dezvoltarea excesivă a fălcei inferioare. La femeile ucigașe și la prostituate se observă mai des prezența gropiței occipitale medii, fruntea înclinată și proeminența sinusurilor frontale (la pruncuigașe)»¹⁾.

Comparând craniile criminalilor cu ale alienaților, autorul constată la acești din urmă aproape aceleași anomalii craniene ca și la cei dintâi, cu deosebire numai că gropița occipitală medie se întâlnește mai des la criminali; din contra la alienați apare mai de timpuriu scleroza craniului.

Cele mai caracteristice dintre anomaliile expuse mai sus, și cari în special denotă analogia dintre criminal și omul primitiv, sunt: dezvoltarea excesivă a fălcei inferioare, proeminența arcașelor sprincenelor, înclinarea osului frontal și gropița occipitală medie. Prezența acestor anomalii autorul le-a constatat și la craniile oamenilor preistorici descoperite în necropolele quaternare din Belgia, precum de pildă sunt craniile găsite în peșterile Engis, Düseldorf, craniile aparținând rasei Cro-Magnon, etc. «Aci găsim, zice Lombroso, dovada anatomică a stratificațiunei criminalității, adică a tendinței atavistice a criminalilor de a moșteni formele omului preistoric și ale sălbatecului»²⁾.

1). Lombroso, *op. cit.* pag. 176—184.

2). *Ibidem*, pag. 186.

Unele anomalii craniane autorul susține că sunt transmise criminalilor de azi, prin influența atavismului preuman, de la oare-cari specii străvechi de animale, din care 'și-ar trage origina neamului omenesc. Așa de pildă concavitatea apofiselor basilare, prognatismul exagerat, orbitele mari, denotă apropierea criminalului de oare-cari animale din ordinul rozătoarelor.

După studiul caracterilor craniologice, autorul trece, în capitolul al III-lea, la examinarea conformației externe a criminalului și a organelor sale interne precum creerul inima, ficatul, stomachul etc. (Anomalie del cervello e dei visceri nei delinquenti, pag. 193—213).

Criminalii se disting în genere prin statura lor înaltă, părul capului des, de culoare închisă, barba rară¹⁾, ochii încrucișați (strabism) siniștri și întunecați (occhio sinistro e fosco), inegalitatea pupilelor, urechile, buzele, ginginele diferite, asimetria feței, nasul turtit și ridicat în sus (la furi), sau coroet ca pliscul unei pasări (la asasini). După tipul lor, criminalii seamănă mai mult cu rasa mongolă.

Creerul criminalilor prezintă puține caractere specifice sigure, care să-l deosibească de al oamenilor normali. Deși în unele cazuri s'a constatat că creerul lor e mai greu, acest fapt însă se explică prin aceea că însăși talia lor e mai mare, ș'apoi strangulațiunea, prin care ei adeseori își curmă viața, contribuie de asemenea la augmentarea ponderei creerului²⁾. Un caracter important propriu creerului criminalilor constă în neegalitatea celor două emisfere cerebrale. La ei emisfera dreaptă adese-ori e mai

1). Proverbul „méfiez-vous de l'imberbe“, ar cuprinde oare-cari alușiuni la criminali.

1). Antropologul *Tenchini*, cântărind 31 creeri de criminali, a constatat că greutatea mijlocie a creerului este de 1347,75 grame, adică superioară ponderei mijlocii a creerului oamenilor necriminali (1310 grame); Vezi *Cervelli dei delinquenti*, 1885, pag. 113 (citată după Wulfert, I, pag. 30).

grea de cât cea stângă, pe când la oamenii normali din contra emisfera stângă predomină asupra celei drepte. Lombroso pune în legătură acest fapt cu mancinișmul (stângăcia) și daltonismul (un defect al nervului visual, care împiedecă distingerea oare căror culori) ce se observă la cei mai mulți dintre criminali. Mai mult încă, el afirmă că activitatea intelectuală, și în genere funcțiunile psihice sunt localizate la criminali în emisfera cerebrală dreaptă, contrarul de ceea-ce ar fi la oamenii normali. „Omul normal, zice el, cugetă cu emisfera stângă a creerului,—criminalul însă cu cea dreaptă“ ¹⁾.

Referitor la circonvoluțiunile ce brăzdează suprafața externă a creerului, Lombroso susține că «ar fi prea hazardos să conchidem cu certitudine că există anomalii speciale în circonvoluțiunile creerului criminalilor». Cu toată atitudinea rezervată ce s'ar părea că păstrează asupra acestei chestiuni, totuși vedem că el împarte anomaliile circonvoluțiunilor creerului criminalilor în două categorii: unele, precum sunt brazdele transversale ale lobului frontal aflate de Flesch în unele cazuri, denotă în sine o simplă deviațiune, de la tipul normal; altele, ca de pildă separațiunea scisurei calcarine a occipitalului, gropița lui Silvius, frecvența unui înveliș al lobului occipital,—implică o adevărată „atipie“ cerebrală, adică o apropiere atavistică de formele creerului animalelor inferioare ²⁾.

Învelișul și structura lăuntrică a masei cerebrale (istologia e anatomia patologica) presintă de asemenea oarecari anomalii. La criminali se observă frecvente cazuri de inflamarea membranelor creerului, congestiuni cerebrale, alterațiunea meningelui, scleroza arterelor, ramoliment etc. Asemenea fenomene patologice se întilnesc mai des

1). Lombroso, *op. cit.* pag. 358,

2). Lombroso, *op. cit.* pag. 176—184.

chiar decît la alienați, cu toate că criminalii nu manifestă mai nici odată simptomele obicinuite de alienație mentală ¹⁾.

Organele interne ale criminalilor, precum inima, vasele sanguine, măiul, splina, stomachul etc., sunt și ele atinse de diferite afecțiuni cronice și anomalii patologice. Criminalii sufăr în genere de îngrășarea și hipertrofia inimii, insuficiența valvură, inflamația ficatului și a splinei, dilatarea vaselor limfatice, circularea neregulată a sîngelui, etc. Din 35 autopsii, la 20 s'a găsit stomachul atins de diferite maladii ²⁾.

Autorul nu rezolvă chestiunea dacă anomaliile patologice ale creierului și ale organelor interne sînt congenitale sau căpătate în urmă, și nici nu explică cauzele cari au putut determina asemenea anomalii.

În paragraful următor (cap. III) autorul vorbește despre antropometria și fisionomia criminalilor (antropometria e fisionomia dei delinquenti, pag. 214—295). El coordonează și sintetizează aci atît observările sale antropometrice, cît și experiențele făcute de alți învățați (Tamburini, Pelizzario, Virgilio, Lacassagne, Ferri) asupra unui număr considerabil de criminali de diferite naționalități.

Comparînd cifrele și rezultatele tehnice obținute prin măsurarea corpului criminalilor cu diferite aparate (compasul craniometric—compas d'épaisseur, compas à glissière,—goniometrul lui Broca pentru precisarea unghiului facial, aparatul de fixat talia, panglica metrică pentru măsurarea curbelor etc.), Lombroso conchide că aceștia, în generalitatea casurilor, au talia mai înaltă decît oamenii normali, afară de oare-cari excepțiuni întîlnite în Sardinia și Liguria, unde criminalii sînt mai mici la statură. Brațele asemenea sînt mai lungi cu cîte-va centimetri; acest caracter e de natură atavistică, apropiînd pe criminal de

1) Ibidem, pag. 201—207.

2) Ibidem, pag. 210—212.

șimpazeu. Dimensiunea brațelor întinse (grande apertura della braccie) la unii criminali e superioară cu 3—6 centimetri înălțimei taliei. Autorul citează aci observările lui Lacassagne asupra 800 criminali francezi, dintre cari la 623 dimensiunea ambelor brațe era mai mare decât înălțimea taliei, la 91 deschizătura brațelor era inferioară taliei, în fine la 86 era egală sau foarte puțin superioară ¹⁾.

De și Lombroso declară că observațiile adunate sunt nesuficiente încă pentru a putea stabili cu certitudine deosebirea caracteristică a formei și a dimensiunii minilor criminalilor, totuși pe de altă parte el e de părere că la ucigași, în unele cazuri la escroci, minile sînt mai groase și mai scurte de cit la oamenii normali; din contra, pungașii și atentatorii la bunele moravuri dau o proporție mai mare de mini lungi și subțiri.

Greutatea corpului e mai mare la criminali decât la oamenii normali. Comparînd însă asasinii și incendiarii cu alți criminali (hoți, atentatori la bunurile moravuri), s'a constatat că cei dintâi posedă o pondere corporală superioară. Excepție fac numai femeile criminală, cari sunt mai ușoare decât femeile normale ²⁾.

Dintre criminali, constituția cea mai robustă o au ucigașii, incendiarii și bandiții, de aceea și circumferența toracelui la ei e superioară (894—875 mil). Din contra, atentatorii la bunele moravuri, escrocii și pungașii ordinari sunt debili, rău conformați și adese-ori rachitici.

O importanță deosebită presintă capacitatea craniană

1) D-rul Marro, un adept al școlei positivisto-antropologice penale, în scrierea sa *I Carateri dei delinquenti*, pag. 69—70, contrazice intru cit-va constatările șefului, susținînd în această privință că dimensiunea deschizăturii brațelor la eriminali numai în rare cazuri e cu puțin superioară înălțimei taliei lor, și că fenomenul în chestiune se poate observa și la oamenii normali. Din contra, Enrico Ferri confirmă în mare parte constatările lui Lombroso, *Archivio di Psichiatria*, 1883.

2) Thompson constată din contra că eriminalii au o pondere corporală mai mică, *Rivista di discipline Carcerarie*, anul IV. p. 392.

care la criminali e mai inferioară decît la oamenii normali. Lombroso pune acest fapt în legătură cu inferioritatea intelectuală a criminalilor, susținînd că diminuarea capacității craniane ar fi un caracter observat și la craniile oamenilor primitivi, ceea ce ar constitui o dovadă puternică în favoarea originii atavistice a delictului. Dintre criminali capacitatea cea mai mare craniană o au escrocii și falșificatorii (1550 cent. cubi); apoi vin ucigașii și tilharii (1500 cent. cubi); incendiarii și atentatorii la bunele moravuri au cea mai mică capacitate craniană. Această diferențiere depinde mult și de localitățile geografice. Așa de pildă la criminalii din Veneția, Lombardia, Liguria și Piemont, capacitatea craniană e mai mare decît la criminalii din Calabria și Neapole. Comparînd capacitatea craniană a criminalilor cu cea a alienaților și soldaților, autorul, servindu-se de astă-dată de observațiile lui Ferri, constată că la acești din urmă capacitatea craniană e superioară. Dintre alienați cea mai mică capacitate craniană o au idioții; ceilalți alienați însă au o capacitate craniană mai mare decît criminalii. În unele cazuri, și în special la capii de bandă și la criminalii abili și experimentați, autorul a constatat o capacitate craniană mai superioară chiar de cît a oamenilor normali (1600 cent. cubi¹).

În ce privește circumferința craniului, Lombroso, pe baza studiilor comparate întreprinse asupra criminalilor, alienaților și soldaților, conchide că numărul capetelor voluminoase e de trei ori mai mare printre oamenii normali, decît printre criminali și alienați, la cari de altmîntrelea se observă o tendință constantă către microcefalie. Dintre criminali, circumferința cea mai mare craniană o au înșelătorii, tilharii și ucigașii, iar cea mai mică o găsim la incendiarii, la atentatori la bunele moravuri și la furii ordi-

1) Lombroso. *op. cit.* pag. 227—231.

nari. Alienații nu diferă mult de criminali în privința capacității craniene. La idiști se observă o particularitate caracteristică, și anume că diametrul fronto-occipital e mai mic decît diametrul transversal al capului, invers de ceea ce se constată la escroci și la puugașii de buzunare, cari în acelaș timp se disting prin o frunte mai mult sau mai puțin înaltă. Asasinii au diametrul frontal mai mic decît alți criminali (tilharii de drumuri). Cel mai mare diametru frontal îl posedă escrocii. Ferri constată că diametrul transversal al capului, în comparație cu diametrul frontal, e mai mic la criminali decît la soldați ¹⁾.

Autorul observă că printre criminali se întilnesc cîte-odată și excepțiuni de la tipul comun, pe cari el le clasează într'o categorie aparte, dîndu-le denumirea de «aristocrația crimei». Această aristocrație a crimei se distinge în genere printr'o vastă capacitate cerebrală, prin forma regulată a craniului și adese-ori «prin trăsături armonioase și fine, proprie numai oamenilor distinși».

Comparînd criminalii cu alienații, din punct de vedere al anomaliilor craniene, autorul conchide că asimetria craniului este de cinci ori mai frecventă la acești din urmă decît la criminali ²⁾.

Trecînd la studiul trăsăturilor fizionomiei, Lombroso afirmă că ele au o mare importanță în precizarea caracterelor tipice ale criminalității. E adevărat că printre criminali se întilnesc, în unele cazuri excepționale, și figuri distinse,

1) Amadei, în scrierea sa *Crani d'assassini* (Archivio di Psichiatria, 1883, pag. 98), confirmă observările craniologice ale lui Lombroso. D-rul Marro susține că măsurarea capacității craniene n'are mare importanță și nu poate să ne dea decît o idee absolut rudimentară și neexactă despre creier, din pricină că grosimea oaselor variază de la un individ la altul și după diferitele părți ale craniului; opera citată, pag. 117. Bordier constată din contra că criminalii nu sunt inferiori oamenilor normali în privința capacității craniene; vezi *Etudes Anthropologiques sur une série des crânes d'assassins* în „Revue d'Anthropologie“, 1879, pag. 418.

2) Lombroso, *op. cit.*, pag. 242—243.

poate chiar frumoase; dar abstracție făcînd de această oligarhie a crimei, marea mulțime a deținuților din penitenciare au o expresie fisionomică cu totul particulară și aproape specială fie-cărui gen de criminalitate. Autorul face aici o enumerare a diferitelor categorii de criminali, precizînd mai mult sau mai puțin clișeu fisionomic specific al fie-căreia din ele.

Vom reproduce în întregime tipurile fizionomice astfel cum le descrie șeful școlii pozitivistice italiene, pentru a pune în o mai mare evidență ideile sale asupra tipului criminal.

«Violatorii, zice el, au mai totdeauna ochii vii, fizionomia gingașă și delicată, buzele și genele ochilor voluminoase. Cea mai mare parte din ei au statura 'naltă și subțiatecă, sînt blonzi, rachitici și cîte-odată gheboși. Pederăștii cele mai adese-ori se disting prin eleganța lor feminină, prin părul lor lung și ondulat, în fine prin modul îmbrăcămîntei lor, care, chiar cînd e vorba de uniforma inchisorilor, capătă la ei un fason femeesc. Fineța pelei, înfățișarea copilărească (infantilismul), părul abundent, luciu și așezat în două părți după moda femească, sînt caractere foarte frecvente la acești nenorociți. Ele se observă de asemenea și la incendiari.»

«Escrocii și înșelătorii au adese-ori o fizionomie clericală, blajină și atrăgătoare; în fața lor e imprimată o bonomie particulară, mulți din ei au ochii mici, atitudinea smerită, nasul strimb, adese-ori lung și voluminos, încăruntesc foarte curînd, căpătînd o înfățișare de babă bătrînă. Ucigașii și furii prin efracție au părul scurt și creț, craniul diform, fălcile puternice, umerii obrazului largi, mușchii feței desvoltați, presintă numeroase cicatrice și scrijileturi (tatuajuri) pe corp».

«Asasinii obicinuiți au privire pătrunzătoare, cristalină și nemișcată, ochii lor sînt injectați în singe, nasul

voluminos, adese-ori aquilin ca pliscul unei păsări de pradă, fălcile robuste urechile lungi, umerii obrazului largi, părul scurt, des și închis, barba rară, dinții canini foarte desvoltați, buzele subțiri; adese-ori li se contractă o parte a obrazului, făcînd să li să vadă lucirea dinților canini, ca semn de amenințare¹⁾.

Autorul dă o importanță atît de mare fisionomiilor sale descrise mai sus, în cît crede că, ținîndu-se seamă de ele, s'ar putea cu siguranță cunoaște, în urma unui simplu examen extern, din care anume categorii de criminali face parte un inculpat oare-care. El e atît de convins că criminalul se trădează prin însăși fizionomia sa, în cît recomandă chiar și magistraților să se conducă în cercetările lor de datele și aprecierile sale.

După ce fixează clișeul fisionomic al fie-cărui gen de criminalitate, Lombroso grupează la un loc caracterile arătate, întrupîndu-le într'un singur tip comun, numit tipul criminalului înăscut, pe care însă singur mărturisește pe de altă parte că nu l'a putut întîlni în mod complet și invariabil decît la 40% dintre deținuții examinați de el. Restul de 60%, fiind criminali de ocazie sau din pasiune (delinquenti d'occasione e per passione), n'au întrunit caracterile fisionomice și anatomice ale tipului criminal, decît în mod cu totul necomplet, nestatornic sau chiar de loc. Dintre criminalii de ocazie de pildă, abia 17%, iar dintre cei din pasiune 25% manifestau oari-cari caractere criminale. În schimb însă la criminalii înăscuți (delinquenti nati) caracterile tipice ale criminalității apar cu atîta putere și expresivitate, în cît indivizii aparținînd acestei categorii, de ori ce neam ar fi ei, presîntă o mare asemănare reciprocă, ast-fel că dintre ei dispăre aproape cu totul tipul adevărat național (tipo etnico), formînd din acest punct de vedere o unitate etnică omogenă și de sine stătătoare,

1) Lombroso, *op. cit.* pag. 243—251.

din care cauză criminalul italian, de exemplu, seamănă mai mult la tipul fizic cu criminalul german, decît cu propriul său conațional necriminal.

Portretele fisionomice ale categoriilor de criminali arătate mai sus au fost alcătuite de autor în urma unui îndelungat și amărunit studiu asupra fisionomiilor unui însemnat număr de criminali nu numai italieni, dar și de alte naționalități. Caracterele fisionomice ale criminalilor streini au fost studiate după albumurile inchisorilor centrale din Berlin, Viena și după diferite fotografii reproduse de revista «Police Journal di New-York». În total au fost studiate după fotografii fisionomiile a 219 criminali streini, dintre cari majoritatea germani 164, americani 23, englezi 1, francezi 2, belgiani 1, evrei 8 și ruși 4. Dintre ei 108 erau tilhari, 50 ucigași, 54 escroci și falși, 5 atentatori la bunele moravuri și 5 bigami¹⁾.

Pentru a pune mai în relief tipurile sale fisionomice și a le da o mai mare putere de convingere, autorul reproduce unele din fotografiile criminalilor în atlasul anatomic aflat la finele cărței sale (tăblițele IV, V, VI și VII). Caracterele fizice anormale (caracteri fizici morbosi) sunt constatate la acești 219 criminali în proporția următoare: falca voluminoasă 37%, barba rară 32%, sinusurile frontale 28%, ochii sinistri și întunecați 23%, părul des 21%, urechile diforme 18%, umerii obrazului (pometele) proeminente 10%, strabismul 10%, fruntea înclinată 8%, prognatism 4%, asimetria figurei 3%. Anomalii fisionomice de asemenea s'au întilnit la acești indivizi.

În cite-va cazuri și mai ales printre escroci și bigami autorul a întilnit fisionomii normale și chiar plăcute, iar în 16% cazuri a constatat absența completă a ori-cărui indiciu patologic criminal. Acest fapt pare cu atît mai ciu-

1) Lombroso, *op. cit.*, pag. 258—267; vezi și Wulfert, *op. cit.* vol. I, pag. 52 și urm.

dat, cu cît lipsa caracterelor specifice ale criminalităţii s'a observat la cîţi-va criminali sicilieni recidivişti, recunoscuţi ca foarte periculoşi. Lombroso dă acestui fenomen o explicaţie foarte slabă, susţinînd că în Sicilia criminalitatea are caracter ocaasional (la causa d'occasione) şi că, în afară de capii de bandă, cei-alţi criminali sint numai de ocazie.

* * *

Ultimele paragrafe din partea a doua a cărţii lui Lombroso cuprind studii asupra criminalităţii la femei, asupra fisionomiei oamenilor normali necriminali şi asupra proverbelor şi credinţelor populare referitoare la fisionomia criminalilor (sulle donne criminali, fisionomia degli onesti, giudizi popolari e proverbi sulla fisionomia criminali). Aci avem sintetizate observaţiile şi experienţele făcute parte de însăşi autorul, parte de alţi savanţi, precum Sorresina, Bongiovanni, Andronico şi Ziino, asupra unui număr de peste 1179 femei criminale şi prostituate.

Aceleaşi indicii şi anomalii anatomo-fisiologice, cari caracterisează criminalitatea la bărbaţi, să găsec şi la femeia criminală, cu deosebire numai că aceasta din urmă presintă o asemănare şi mai mare încă cu omul primitiv de cît criminalii. Aşa de pildă, la 122 femei deţinute în penitenciarul din Turin, Lombroso constată următoarele anomalii: asimetria craniului 50 cazuri (mai cu seamă la tilhăriţe), abundenţa părului 30 cazuri, eurignatismul 18 cazuri (la ucigaşe şi tilhăriţe), fisionomia mongolă 5 cazuri, diformitatea urechilor 7 cazuri, fruntea şi faţa acoperite cu păr 16 cazuri (în special la pruncucigaşe), figura bărbătească 12 cazuri, buza superioară subţire 19 cazuri, falca inferioară voluminoasă 12 cazuri, anomalia ochilor 30 cazuri, anomalia dinţilor 5 cazuri, fruntea înclinată şi îngustă 12 cazuri, hidrocefalia 14 cazuri¹⁾.

1) Lombroso. *Op. cit.* pag. 274.

Dacă comparăm femeia criminală cu femeia normală, se poate constata că cea dintii, după anomaliile craniene și trăsăturile sale fisionomice, seamănă mai mult a bărbat de cit a femeie, mai ales în ce privește arcadele sprincenelor, sutura oaselor craniene, maxilarele și anomaliile occipitalului, pe cînd din contra femerilitatea nu se întilnește la criminali decît într'o mică proporție. În atlasul său anatomic, autorul reproduce fotografiile a 83 femei criminale de origine germană, italiană și americană, grupindu-le în trei categorii : delinvente nate, d'occasiune și per passione.

Față de obiecțiunile făcute autorului că trăsăturile fisionomice ale criminalilor se pot găsi și la oamenii ne-criminali cari trăesc liberi în societate, Lombroso studiază un însemnat număr dintre aceștia. Iată rezultatul studiilor sale, făcute asupra unui grup de 400 indivizi. Din ei, 187 au fost găsiți scutiți de ori-ce indicii fisionomice criminale, cu toate că 9 aveau oări-cari antecedente dubioase și tendinți criminale (malsicuri, sospetti di tendenze criminale) și anume: 1 fusese implicat într'un furt, 1 încercase să se sinucidă, 1 practicase masturbația, 2 erau ambițioși și desfrănați (ambiziosi e lascivi). Dintre cei-l-alți, 109 prezentau cîte un caracter fisionomic criminal (10 din aceștia sunt numiți de autor veri criminali); 73 aveau cîte două indicii (31 din ei erau stăpîniți de impulsuni criminale); 23 aveau cîte trei indicii; 44 erau stăpîniți de diferite viciuri și pasiuni; 5 prezentau cîte patru indicii (2 din ei comisesecrocherii); 2 aveau cîte cinci indicii, în fine 1 întrunea șase indicii fisionomice criminale.

Prin urmare din 400 indivizi liberi, nechemăți încă la bara justiției penale, 213 prezentau oare-cari indicii fisionomice criminale, alții însă, de și scutiți de asemenea indicii, aveau antecedente dubioase și tendinți criminale. În multe casuri însă (peste 50%) prezența indicilor criminale

nu corespunde de loc cu calitățile morale ale indivizilor, cari cu toată fisionomia lor suspectă, au o viață cinstită și ireproșabilă. Pentru a explica acest fapt, autorul susține că onestitatea și cinstea sînt adese-ori mai mult aparente decît reale. și că se poate întimpla ca la persoane cu reputație onorabilă, pornirile criminale să existe în stare latentă, așteptînd numai ocazia de a se manifesta. El citează ca exemplu un bogat, care spunea că, dacă ar sărăci, s'ar apuca de furat și omorît ¹⁾.

Se întimplă cîte-odată, observă Lombroso, că la unii criminali nu numai de ocazie, dar chiar și înăscuți, pornirile criminale să rămîna mult timp în stare latentă, și să nu se manifeste din cauză că situația lor socială și averea de care dispun, le dă posibilitate de a-și satisface plăcerile și viciile lor, fără a-i pune în conflict cu legile penale. Aceștia sînt oamenii cinstiți de ocazie. Autorul cunoștea chiar cîte-va din asemenea persoane, cari întruneau toate stigmatetele fizice și psihice ale criminalității, dar pe cari situația lor înaltă socială îi reținea de a comite delictete. El însuși arată că a fost victima unui furt săvîrșit de unul din savanții săi colegi, cari de altmintrelea prezintă toate indiciile criminalității.

Rezultatele observațiilor autorului asupra celor 400 indivizi necriminali, nu numai că nu confirmă teoria sa asupra fisionomiei criminale, dar aduc în cauză o confușiune mai mare încă. Autorului i se obiectase cu drept cuvînt de către unii învățați că caracterile fisionomice ale criminalilor nu pot avea importanță de criterii ale criminalității, decît numai în cazul cînd se vor dovedi că ele nu se întilnesc de loc, sau cel puțin se găsesc foarte rar la indivizii necriminali. Ori, am văzut că din grupa de 400 indivizi, oficial recunoscuți necriminali, 213 prezentau oare-

1) Lombroso, *Op. cit.* pag. 283—286.

care anomalii fisionomice, fiind dedați la diferite vicii și pasiuni rușinoase; în tot cazul nu pot fi socotiți ca oameni onești. Dacă e așa, atunci de sigur că aceștia nu pot fi luați drept antitesa criminalilor oficiali, și nici pot servi ca pildă acestora. Unde dar atunci se mai poate găsi linia demarcativă între omul criminal și cel onest?

Pentru a combate ideea că teoriile sale antropologice sunt paradoxale și contrare bunului simț și rațiunii sănătoase, Lombroso analizează diferite credințe și aprecieri populare asupra criminalilor, și citează o serie întregă de proverbe și zicători culese din diferite părți ale Italiei, voind a demonstra că experiența și înțelepciunea populară, de mult timp încă a pus în legătură caracterele fisionomice, culoarea ochilor, a părului etc., cu inclinațiunile firești ale omului, și încă din antichitate există obiceiul de a se ghici gândurile și intențiunea omului prin mijlocul talmăcirii semnelor și anomaliilor externe ale corpului.

* * *

Terminînd analiza, sumară bine înțeles, a anomaliilor anatomice și a caracterelor fisionomice, observate de Lombroso și de adepții săi, în organismul criminalului, prin aplicarea metoadelor și procedeele sale tehnice, constatăm că ori-cîtă admirațiune am avea pentru talentul autorului și pentru munca sa uriașă, rezultatele obținute de el în această privință sînt departe încă de a constitui niște criterii pozitive cari să poată conduce la explicarea sigură a criminalității și a cauzelor ei.

Greșala capitală a lui Lombroso ni se pare că constă în acea că pune în legătură causală și confundă idei și fapte absolut distincte. În special el confundă fenomenele lumii biologice, guvernate de legile fixe și nestrămutate ale naturii, cu fenomenele de caracter juridic și sociologic, supuse normelor schimbătoare ale evoluțiunii spiritului

omenesc. Intre aceste două categorii de fenomene este cu neputință să existe raporturile intrinseci pe cari voește să le stabilească șeful școlii positiviste italiene.

Caracterul social și importanța juridică a faptelor noastre nu pot fi determinate nici într'un caz după conformația și structura organelor noastre psiho-fisice, prin ajutorul cărora săvirșim acele fapte. Fie că am pradat la drumul mare pe un inofensiv trecător, fie că am jăfuit averea dușmanului în războiu, fie că mi-am omorât soția surprinsă în adulter, structura anatomică a organelor noastre rămâne aceeași; caracterul social și juridic al acestor trei fapte este însă absolut diferit.

Infracțiunea, adecă violarea legilor cari garantează ordinea publică, este un fenomen juridic, sau, într'un înțeles mai larg, un fenomen social, iar nici de cum fiziologic. A susține că, din cauza cutărilor sau cutărilor indicii anatomo-fiziologice, are să aibă loc în viitor un anumit fapt social, este aproape acelaș lucru ca și când, pe basa mișcării corpurilor cerești, am prezice întâmplarea cutărilor eveniment istoric.

Fiziologia poate descoperi că în om există anumite inclinațiuni, aptitudini și instincte, determinate de conformațiunea psihofizică a organelor sale și de mediul în care el trăește. Ea însă nu poate nici într'un caz să precizeze caracterul juridic și social al actelor săvârșite sub inriurirea acelor instincte.

Pornirile și aptitudinile noastre subiective se pot manifesta în chip cu totul diferit, după cum variate vor fi împrejurările externe fizice (climat, teritor, țară, anotimp etc.), sau sociale (moravuri, instituțiuni, legi, etc.) în care ne vom afla. Prezența cutărilor indicii anatomice, sau cutărilor conformațiuni organice, ne poate îndreptăți să spunem că individul în chestiune are să fie predispus cătră anumite îndeletniciri, are să fie înzestrat cu anumite cali-

tăți sau defecte. Din toate aceste însă nici într'un caz nu putem deduce că acel individ, cu toată educațiunea și instrucțiunea ce ar primi, va comite neapărat fapte de acele cari, în epoca dată, vor constitui abateri de la legile sociale și vor fi calificate ca infracțiuni.

Noțiunea infracțiunii nu este o entitate absolută, ci este ceva relativ și convențional. Ea evoluează în timp și spațiu, se schimbă de la o epocă la alta și după diferite țări, depinzând în totul de ideile, moravurile, credințele, instituțiunile cari domină societatea în timpul dat. Acelaș fapt poate fi socotit legal sau nelegal, moral sau imoral, permis sau prohibit, după diferite state și momente istorice. Astăzi, de exemplu, nu se consideră ca fapt delictuos trecerea de la o religie la alta; Pravila lui Vasile Lupu însă apăra de pedeapsă pe tatăl care-și omora feciorul din cauză că a «lepădat legea creștinească». Codul actual pedepsește ca paricid pe tatăl care ș'a ucis copilul din cauză că s'a născut monstru. În această privință însă Pravila Vasiliană prescria: „Ori cine își va ucide feciorul, care va fi născut cu niște semne groznice.... acela să nu aibă nici o certare”.—Cuscrenia din Sf. Botez, după art. 145 cod. civil, este un simplu impediment civil la căsătorie, fără însă ca violarea dispozițiunilor acestui articol să aibă vre-o sancțiune penală. După pravilele lui Matei Basarab, nașul care se căsătorea cu fina sa, era pedepsit cu tăerea nasului. Din aceste câte-va exemple se poate vedea ce modificări însamnate a suferit concepția infracțiunii la poporul român, într'un restimp de aproape 400 ani.

Invățatul engles Owen Pike are mare dreptate când observă că despre majoritatea criminalilor noștri actuali să poate spune că au nenorocirea să trăească într'o țară și 'ntr'o epocă, în care faptele și apucăturile lor nu sunt apreciate cum trebuie; de sigur că, dacă s'ar fi născut cu câte-va generații mai în urmă, sau dacă ar trăi printre

locuitorii insulelor Tahiti, mulți dintre ei s'ar afla în fruntea conaționalilor lor, ar fi ajuns comandanți de triburi, iar faptele lor ar fi fost glorificate¹⁾.

La aceste Tarde adaogă că «cel puțin unii dintre criminalii noștri ar alcătui podoaba și aristocrația morală a rasei roșie»²⁾.

Mulți din eroii anticității, pe care îi glorificăm și i arătăm drept pilde generațiilor tinere de azi, ar sta poate închiși la răcoare în penitenciarele noastre, din cauza apucăturilor lor tiranice și crude;—intocmai după cum mulți din actualii generali, diplomați, financieri, avocați și politicieni ar nimeri celula arestului corecțional, dacă, printre generațiile viitoare, ș'ar manifesta cu aceeași ardoare talentele lor de a nimici, a stoarce, a înșala și a demoralisa omenirea; azi însă pentru asemenea fapte îi acoperim de lauri și le rădicăm statui.

Prin urmare chestiunea de a se ști dacă, din pricina manifestărei însușirilor mele personale și a calităților inerente organizației mele psiho-fisice, voi pogori scara temniței, îmi voi atrage oprobriul public, sau, din contra, voi rădica treptele gloriei și mi voi umplea buzunarele de toate bunurile pământului, nu depinde atât de modul cum îmi este conformat craniul, ce capacitate presintă el, cât e de voluminos maxilarul meu inferior, ce formă au urechile și dantura, care este proeminența sinusurilor frontale, ce deschizătură are unghiul meu facial, cum funcționează organele mele interne, dacă port barbă mare sau dacă sunt spinatec etc.,—cât mai ales va atârna de epoca, de împrejurările și moravurile sociale în care mă voi afla.

Următorul exemplu, luat din însăși scrierea lui Lombroso *L'Uomo delinquente*, ne va pune și mai mult în evi-

1) Vezi Owen Pike, *History of crime in England*, 1879, p. 509.

2) Vezi Tarde, *La criminalité comparée*, 1886, pag. 27.

dență confusiunea regretabilă ce o face autorul între fenomenele fiziologo-anatomice și faptele juridico-sociale.

Atavismul, zice el, ne explică caracterele actuale ale unor crime, cum și faptul răspândirii și transmisiunii lor din generație în generație. Fără atavism, de pildă, n'am putea explica enorma răspândire în timpul de față a pruncuciderei și a pederastiei, cari știut este că se practicau pe o scară foarte întinsă în vechime la Greci, la Romani, la Schiți, la Chinesi, iar astăzi la locuitorii din insulele Tahiti.

Așa dar, după Lombroso, femea de astăzi își ucide copilul său născut ilegitim nu de frica opiniunii publice, nu din cauza rușinii, nu de teama că nu va găsi un loc unde să-l ascundă etc, dar pentru că conformația sa anatomo-biologică o apropie foarte mult de vechii locuitori ai Greciei, ai Romei, ai Chinei și în fine de indigenii actuali din insulele Tahiti, la cari s'ar fi pastrat multe din moravurile omului primitiv. Dar dacă oare s'ar schimba ideea actuală despre nașterea ilegitimă și s'ar realiza sistemul, de almintrelea preconizat de unii reformatori, că adevăratul să-și iea pe sama sa creșterea și educarea copiilor ilegitiimi, internându-i în anumite instituțiuni, pentru ca apoi să populeze cu ei coloniile,—atunci de sigur că pruncuciderea s'ar diminua mult sau chiar ar dispărea cu totul, de și pe de altă parte înriurirea atavistică de la strămoșii noștri romani și schiți, ar rămânea aceeași.

Dar dacă existența sau neexistența, sporirea sau descreșterea infracțiunilor depinde atât de mult de orientarea morală a spiritului omenesc și de evoluția socială din epoca dată, atunci oare la ce eș mai reduce acțiunea atavismului și ce importanță mai pot avea așa zisele caractere psiho-fisice ale criminalității?

In genere antropologia criminală întemeiată de ilustrul

psihiatru italian, cu toată aparența ei de exactitate și precizie ce voește să-i dea este o știință abia în fașă care ne lasă în completă nedumerire și desorientare. În domeniul ei totul e supus încă îndoelei și controversei și lucrul se explică dacă ținem seamă de faptul că funcțiunile și actele psihice, cum și natura morală a omului, sunt lucruri atât de puțin accesibile experiențelor, încât e foarte dificil a se obține rezultate pozitive în asemenea materii.

Fără îndoială că cercetările întreprinse de șeful școlii italiene constituie un material științific de o valoare imensă. E foarte posibil chiar ca, într'un viitor mai mult sau mai puțin îndepărtat, progresele psihatriei și ale anatomiei să confirme multe din constatările sale antropologice actuale. De-o-cam-dată însă însăși ideea fundamentală din care a răsărit antropologia criminală și anume că între starea psihică și conformațiunea fizică a omului ar exista un raport atât de statornic și intens, în cât *toate inclinațiunile și aptitudinile psihice ale criminalului s'ar manifesta în afară prin anumite anomalii și caractere organice*, este o idee puțin documentată și aproape în stare încă de ipoteză. Astfel fiind, nu e de mirat dacă încercarea ilustrului psihiatru de a descoperi caracterele psihice și a reconstitui natura morală a criminalului, orientându-se exclusiv numai după conformația și anomaliile sale organice, a fost de la început primită cu scepticism în știință și până azi încă inspiră puțină încredere.

Dintre observațiile și datele cuprinse în partea a doua a cărții sale, sunt unele manifestări și caractere patologice ale criminalului, cari în adevăr par a sta în oarecare legătură cu pornirile perverse ale naturei sale și deci, până la un punct, ar putea servi ca prognoșticiuri ale criminalității. În ce privește însă așa numitele indicii fisionomice, anomalii craniane și organice, ele nu numai că nu pot alcătui niște criterii sigure în explicarea fenomenului

criminalității, dar importanța lor simptomatică este viu criticată și contestată de învățați. Pe de altă parte i se impută autorului că multe din calculele și datele sale statistice sunt necomplete și fragmentare, că concluziunile sale se întemeiază pe generalizarea pripită și hasardată a faptelor, în fine că principala sa idee a existenței unui tip antropologic criminal, ca o varietate specifică a genului omenesc, ar fi cu totul eronată.

Ne găsim cu un cuvânt în fața unor rezultate combătute și contrazise de antropologi și anatomici de frunte, cari, fără a fi înregimentați în școala pozitivistă italiană, se bucură totuși de o mare competență și autoritate în materie.

«Imputațiunile cari se pot aduce teoriei antropologice a lui Lombroso, zice celebrul antropolog francez P. Topinard, sunt numeroase. Mai întâi în încercările sale de a determina elementele constitutive ale tipului criminal, el nu ține seamă de natura caracterilor antropologice și de însemnătatea lor simptomatică. Ce importanță are de exemplu greutatea corpului? Aceasta depinde de nutrițiune, de temperament, de starea sănătății și de modul de trai. Ce însemnătate poate avea de asemenea culoarea ochilor, indiciul cefalic, statura, dimensiunile brațelor, dezvoltarea arcadelor zigomatice? Toate aceste alcătuiesc caracterile rasei din care face parte individul.

Vorbind de greutatea encefalului și de capacitatea craniană, Topinard conchide: «numărul restrâns de creeri cântăriți de Lombroso, rezultatele contrazicătoare date de măsurarea capacității craniane, metodele defectuoase întrebuintate, nu ne permit să facem nici o deducție în favoarea tezei despre existența criminalului înăscut... Chestiunea capacității craniane nu este încă aproape de loc studiată; pe baza datelor adunate până în prezent asupra ei, se poate susține ori-ce, afară numai de existența unui tip criminal general».

Trecând la examinarea anomaliilor craniului precum: oxicefalia, platicefalia, microcefalia, fruntea înclinată, dezvoltarea arcadelor sprâncenilor, arcadele zigomatice, sutura oaselor craniene etc, căroră șeful școalei italiene, am văzut, că le atribue o importanță atât de mare, Topinard arată că ele pe lângă că constituesc caracterile rasei, dar apoi se întâlnesc de regulă și la craniile normale. Asimetria cerebrală, rezultatul funcționării inegale a celor două emisfere ale creierului, constituie la om un caracter nu de inferioritate, ci din contra de superioritate, și prin urmare frecvența acestui caracter este un fenomen absolut fiziologic. Asimetria facială este consecința asimetriei craniului, și în acelaș timp derivă din faptul că în general părțile corpului omenesc nu sunt nici-o-dată egale, asemănătoare și simetrice între ele. Exagerațiunile acestei asimetrii provin adesea-ori din cauza presiunilor făcute de mancă asupra craniului copilului. Asemenea anomalii se observă și la craniile normale; ele sunt mai frecvente încă la alienați de cât la criminali, după cum s'a putut constata din examinarea a 550 cranii de ale alienaților, aflate în muzeul lui Broca ¹⁾.

Antropologii belgiani Héger și Dr. Dallemagne, în studiile lor asupra unei colecțiuni de 132 cranii de asasini, conservate în muzeele din Bruxelles, Lièges și Gand, arată că gropița occipitală medie, așa numitul „indice cefalico“, dimensiunile feței, forma frunței, dezvoltarea maxilarelor direcția orbitelor, proeminența arcadelor zigomatice constatate la craniile asasinilor examinați de ei, alcătuiesc caractere specifice de rasă, și nu pot fi considerate ca anomalii craniene proprii numai criminalilor. Ei conchid că criminalii nu formează o varietate antropologică deosebită.

1). P. Topinard, *Eléments d'anthropologie générale*, Paris, 1885, pag. 582.

Asasinul belgian, de pildă, seamănă mult mai tare cu co-naționalul său necriminal, decât cu un asasin german sau italian; căci rezultatul cercetărilor comparate demonstrează că «caracterile craniologice ale asasinilor depind înainte de toate de tipul rasei căreia aparțin ei, și nu formează o clasă aparte în omenire»¹⁾. Mai caracteristic e faptul că autoritatea și competența științifică a lui Héger e recunoscută de însăși șeful școlii italiene.

În altă scriere a sa, Héger observă că toate lucrările concernând craniometria se razămă pe presumpția existenței unui raport direct și intens, între conformația craniului și structura creierului pe de o parte, și fenomenele psihice pe de altă parte; existența însă a unui asemenea raport, mai ales în ce privește formele craniene, nu este încă stabilită științificește. Valoarea reală a creierului nu depinde nici de greutatea, nici de volumul său aparent, ci de calitatea și de numărul elementelor în adevăr active ce conține el, adică de celulele sale nervoase. Sunt o mulțime de factori cari concură la determinarea unui act intelectual. «Natura fenomenelor sufletești nu depinde numai de țesătura sau conformația creierului, ci de o serie de circumstanțe susceptibile de a modifica activitatea celulelor cerebrale, precum compozițiunea sîngelui, modul de funcționare al aparatului sensibil etc... Facultățile morale ale omului depind de factori pe cari nu suntem în stare a-i aprecia prin măsurarea craniului sau cîntărirea creierului»¹⁾.

1) Héger et Dallemagne, *Étude sur les caractères craniologiques d'une série d'assassins* etc. Annales de l'Univers. de Bruxelles, 1881.

2) Héger, *La question de la criminalité*, Bruxelles, 1885, pag. 18. Dovada cea mai palpabilă că inteligența nu stă în raport direct cu greutatea și volumul creierului ne-o dă învățatul Manouvrier, care, examinînd creierul lui Gambetta, a constatat că nu cîntărea decît 1294 grame, în timp ce greutatea mijlocie a creierului parisiienilor este de 1357 grame. *Revue d'Anthropologie*, 1887, pag. 667. Broca susține de asemenea că inteligența nu depinde de volumul creierului, ci de pătura substanței cenușii a creierului. *Quatrefages* contestă exis-

Aristide Gabeli, un învățat italian, pune și mai mult în evidență puțină seriozitate a teoriilor craniologice lombrosiene. «Cît de mult n'a variat, zice el, noțiunea crimei de la o epocă la alta și după diferite țări? Cite acte de violență, cite imoralități și infamii nu s'a comis și nu se comit încă în omenire, fără ca autorii să fie calificați de criminali, și fără a cădea prin urmare sub compasul craniometric? Ce să mai zicem încă de fluctuațiunile mari ale criminalității, pe cari statistica le constată în una și aceeași țară din an în an. Toate aceste considerațiuni ne fac să credem că studiul structurei craniului este ineficace pentru explicarea fenomenului criminalității. Se știe că în Italia se comit de șase sau șapte ori mai multe crime decît în Franța și de nouă ori mai multe decît în Germania. Ei bine, dacă teoriile craniologice ale școalei italiene ar fi exacte, atunci ar trebui să se constate că craniile celtice se deosebesc în adevăr de craniile teutonice, sau că numărul craniilor anormale în Italia este cu mult mai mare decît în Franța sau Germania¹⁾).

Celebrul profesor de antropologie din Pesta, Lenhossex, studiind craniile criminalilor români, unguri și croați, susține că asimetria craniană, căreia Lombroso atribue o importanță colosală, nu are nici o însemnătate specifică pentru determinarea criminalității. Acelaș lucru afirmă el și în ce privește prezența gropiței occipitale medii. Din 70 crani de ale criminalilor, numai la 4 a constat el prezența acestui caracter care de altmintrelea adese ori se întilnește și la craniile oamenilor necriminali. Acum se poate vedea cît de serioasă e aserțiunea lui Lombroso, care sprijine teoria afinității dintre criminal și omul

tența vre-unui raport între greutatea creierului și dezvoltarea inteligenței. *Introduction à l'étude des races humaines*, pag. 193 (citat după I. Proal, *Le crime et la peine* pag. 68).

1) *La scuola di diritto penale in Italia*, pag. 569.

primitiv pe prezența gropiței occipitale medii, ca exemplu de asimetrie creniană Lenhossex citează craniul celebrului anatomist Bichat, studiat de el la Paris ¹⁾.

Rüdinger un învățat german observă că diformitățile craniului descrise de Lombroso precum : oxicefalia, microcefalia, oblicitatea orbitelor etc., se întilnesc și la craniile indivizilor necriminali. Microcefalia de pildă a constatat-o el la oameni de o înaltă moralitate, precum Humbold și alții ²⁾.

D-rul Giacchi, directorul institutului de alienați din Rocconigi, și Bonfigli, directorul ospiciului din Ferrara, atribue o foarte mică importanță anomaliilor craniene, cari, zic ei, n'au nici un raport direct cu criminalitatea sau cu demența.

Adese ori chiar cei mai cinstiți oameni au craniul diform și neregulat. Ca exemplu citează craniul filosofului italian Campanella, unul din cele mai diforme cunoscute până azi ³⁾.

Mantegazza, un cunoscut antropolog italian, susține că nu există caractere craniologice constante, cari să permită a distinge cu siguranță criminalul de omul normal; a afirma aceasta, zice el, înseamnă a ne întoarce cu o jumătate veac îndărăt, pe vremea când frenologii, prin simpla pipăire și observare a craniului (cranioscopia), se bizuiau a precisa diagnosa aptitudinilor și viciilor individului ⁴⁾.

Manouvrier, in scrierea sa «Les crânes des suppli-

1) *Archivio di Psichiatria*, vol. I, *Crani di delinquenti Rumeni, Ungheresi e Croati*, pag. 332—335. Unul din cele mai asimetrice cranii cunoscute până în prezent în antropologie, este craniul celebrului scriitor italian Dante Alighieri, care a fost studiat de D-rul Giustiniano Nicolucci în monografia sa *Il cranio di Dante Alighieri*, 1866.

2) *Riassunto di una conferenza del Prof. Rüdinger*, in *Archivio di Psichiatria*, vol. V, pag. 321—323.

3) *Giacchi, Pazzi e birbanti*, pag. 240—241. *Bonfigli, Ulteriori considerazioni sull'argomento della così detta pazzia morale*, p. 38.

4) *Revista Penale*, 1885, 3 (Marzo) (citat după Wulfert, vol. I, pag. 35).

ciés», afirmă că teoria craniologică a șefului școalei antropologice italiene este în mare parte eronată, fiind întemeiată pe interpretarea exagerată a așa numitelor anomalii craniene. El contestă importanța patologică a acestor anomalii, susținând că nu se poate stabili nici o apropiere între criminalitate și demență ¹⁾.

Dacă rezultatele obținute de Lombroso pe calea examinării directe a craniilor și a conformațiunei organice a criminalilor au o valoare științifică atât de discutabilă, ce se mai poate zice atunci de observațiile sale antropologice făcute pe baza studiului fotografiilor? De sigur că importanța lor este cu atât mai problematică, cu cât însăși procedeele tehnice ale artei fotografice sunt departe încă de a fi ajuns la un așa grad de perfecțiune, în cât prin ajutorul lor să se poată reproduce cu absolută exactitate toate trăsăturile și nuanțele fisionomice ale omului. Antropologul G. Topinard afirmă că aparatele fotografice nu pot să ne reproducă decât o copie foarte palidă a trăsăturilor caracteristice ale unui tip. «Ceea ce joacă un rol important în impresiile produse de vederea fotografiilor, zice acest autor, este costumeul, părul, barba, atitudinea și mai ales ideea că figura ce o avem înaintea ochilor este aceea a unui criminal. Fotografiți un individ în închisoare, ne ras, nepeptănat, cu hainele neîngrijite, în starea deprimată a deținutului, și apoi același individ fotografiți-l într'un salon elegant, cu hainele și tualeta îngrijită și mai ales preocupat de ideea de a căpăta o fotografie artistică lucrată și veți vedea îndată că deosebirea va fi enormă. Fisionomia, privirea, ținuta vor fi cu totul altele. Foarte adese-ori fotografiile aceluiaș individ scoase la epoci dife-

1) Cadrul restrins al studiului nostru ne împiedică a cita opiniunile și a altor învățați, cari de asemenea critică observațiile și concluziile șefului școalei italiene asupra caracterelor craniologice ale criminalilor.

rite, sau lucrute de mâini deosebite nu mai seamăna între ele ¹⁾. Dar apoi cele mai multe dintre fotografiile studiate de Lombroso reprezintă individul mai ales *de face*, rareori numai *de profil*, ast-fel că rămân necunoscute trăsurile fisionomiei privită din alte poziții.

În ce privește studiul fisionomiei, fără îndoială că el nu e lipsit de importanță, când e vorba de a se cunoaște sentimentele, emoțiile și chiar inclinațiunile morale și intelectuale ale criminalilor. Expresiunea figurei și trăsăturile fisionomice fără îndoială că stau în intimă legătură cu acetele psihice, cari mai totdeauna se manifestă în afară prin anumite mișcări, gesturi și jocuri mimice. Interpretarea însă a fisionomiei a fost totdeauna un lucru foarte dificil și nesigur, mai întâi pentru că procesele lăuntrice ale vieții psihice sunt foarte complexe și variate, iar al doilea, — din cauza posibilității ce o are omul de a-si preface și masca în mod voluntar și intenționat mișcările fisionomiei. Dar apoi, afară de aceasta, ideile, impresiile, sentimentele și emoțiile nu se manifestă la toți indivizii prin unele și aceleași expresii fisionomice.

Iată de ce nu există încă până azi o știință exactă a fisionomiei. Tălmăcirea expresiilor și trăsurilor fisionomice se face nu după niște norme raționale bine stabilite, ci mai mult după obicei și deprinderi. Fisiognomia este o artă, o indeletnicire empirică, nici cum o știință.

Așa fiind, e cu neputință să atribuim caracterelor fisionomice ale criminalilor acea importanță simptomatică pe care voește a le-o da Lombroso, și nici într'un caz cre-

1). P. Topinard, *Eléments d'anthropologie générale*, pag. 583. A se vedea asemenea recensia acestui învățat asupra cărței „Prince Bonaparte, Les habitants de Surinam“, publicată în *Revue d'anthropologie*, 1885, No. 2, pag. 154. Mantegazza, în studiul său, *La Physiologie et les sentiments*, zice: „la plupart de nos photographes possèdent le talent précieux de transformer en idiot un homme de génie“ (pag. 224).

dem că nu pot fi socotite drept prognosticuri sigure ale criminalității, drept criterii pe baza cărora să fie posibilă divizarea criminalilor în clase: criminali înăscuți, de ocazie și din pasiune. Cu atât mai puțin admisibilă e încercarea autorului de a determina clișeul specific al fie-cărui gen de criminalitate.

Acelaș lucru se poate spune și de cele-l-alte indicii anatomice și anomalii organice ale criminalilor. Greșala care se impută șefului școalei antropologice penale constă tocmai în faptul că dânsul s'a grăbit a ridica la rangul de adevărate principii nestrămutate antropologice adese-ori niște simple particularități organice individuale, niște indicii pur accidentale. Așa de pildă greutatea corpului depinde cele mai adese ori de modul de hrană și de starea sănătății individului. Afecțiunile inimii, a stomachului și a ficatului, inflamarea membranelor creierului etc., sunt boli de cari sufăr mulți locuitori ai globului pământesc. Culoarea părului și a ochilor, conformația nasului și a urechilor, desvoltarea maxilarelor, proeminența pometelor obrazului, atârnă mult de origina etnică a omului, e o chestiune dar de rasă, și în definitiv nu putem găsi nici un motiv serios, care să ne explice pentru ce la asasini nasul e coroet, ca pliscul unei păsări rapace, pe când la furi nasul trebuie să fie numai decât sau turtit sau rădicat în sus. Apropos de acest semn caracteristic, se poate pune autorului întreba rea: ce se întâmplă cu nasul acelor indivizi, cari își încep de obicei trista lor carieră criminală prin a comite furturi și sfârșesc prin a deveni asasini? Aceiași întrebare se poate pune autorului și referitor la forma craniului, care după părerea sa, la asasini ar fi brachicefalică, pe când la furi ar fi dolicocefalică ¹⁾.

1) Invățăatul D'Haussonville observă că Lombroso neglijează să ne spună cum este făcut craniul acelor cari, după ce au comis furturi, devin asasini. „Dacă prin o rapidă evoluție, zice el, dolicocefalii nu

În ce privește diviziunea criminalilor în clase, pe care Lombroso o propune în interesul *individualizării pedepsei*, chestiunea este earăși foarte dificilă, și penaliștii școalei noi nu pot cădea de acord asupra ei.

La început Lombroso deosebea delinquenții în două mari clase: *delinquenți incorrigibili* (delinquenti nati, aproape 40% din numărul total al delinquenților) și *delinquenți de ocazie* (alle cause, aproape 60%). În a patra edițiune a operei sale *L'Uomo delinquente*, el distinge cinci categorii de delinquenți: 1) *delinquenți înăscuți* și *nebuni morali* (delinquente nato e pazzo morale); 2) *epileptici* (delinquente-epilettico); 3) *pasionați* (delinquente d'impeto o passione-forza irresistibile); 4) *nebuni* (delinquente pazzo); 5) *de ocaziune* (delinquente d'occasione). Enrico Ferri în opera sa *Sociologia criminale* (1893) împarte delinquenții în: 1) *nebuni*, 2) *înăscuți*, 3) *de obicei*, 4) *de ocaziune*, 5) *pasionați*. Primul congres de antropologie criminală ținut la Roma (1885), s'a declarat solidar cu clasificățiunea lui Ferri¹⁾. De această clasificățiune se ține și N. Colajani, cu deosebire numai că acesta clasifică pe delinquenții politici într'o categorie aparte²⁾. Garofalo, Marro, Ferd. Puglia, Lacassagn e Le Bon, Tarde, Sergi, Corré, Laurent etc. propun fie-care clasificățiunile lor.

Abstracție făcînd de terminologia diferitelor clasificări și dacă ținem samă exclusiv numai de motivele și caracterele psiho-organice pe cari se întemeiază ele, cum și mai ales pe cerințele unei exacte individualizări a pedepsei, toate clasificățiunile propuse până în prezent de penaliștii noi, s'ar putea foarte bine reduce la următoarele patru mari categorii:

se transformă în brachicefali, atunci nu înteleg cari ar fi valoarea științifică a observațiilor sale". Vezi *Le Combat contre le vice* în *Revue des Deux-Mondes*, 1 April 1887, pag. 576.

1) *Actes du congrès de Rome*, pag. 148.

2) N. Colajani, *Sociologia criminale*, Catania, vol. I, pag. 362.

1) Prima categorie formează așa numiții criminali de ocazie, numiți și criminali fictivi, falși, cu alte cuvinte autori de crime fără criminalitate, fără aplecări criminale. Fondul naturii acestor indivizi e intact: la ei crima e un simplu accident trecător. În asemenea caz aplicarea pedepsei este ceva nerațional și inutil, pentru că natura lor fiind bună, nu avem nimic de remediat în ea. Aci există criminalitate juridică, fără ca să avem criminalitate naturală. Cel mult s'ar putea impune acestor indivizi de a și schimba mediul de viață.

2) În a doua categorie intră așa numiții criminali suspecti. Cazul aci este invers celui precedent: avem criminalitate naturală, fără ca să existe încă criminalitate juridică. Indivizii din această grupă sunt stăpiniți de aplecări criminale vădite, presintă toate simptomele criminalității naturale, sunt inasimilabili corpului social și născuți pentru viciu, dar n'au comis încă nici o infracțiune. Cu toate acestea ei trebuiesc supuși unui serios regim de supraveghere și protecțiune, pentru că suntem datori să prevenim răul, să împedecăm o crimă ce are a se produce inevitabil în viitor. Precum izolăm animalul atins de o boală care poate deveni primejdioasă, tot așa se impune să luăm măsuri contra unui criminal înainte de a fi săvârșit crima; — să ne asigurăm contra tâlharului înainte de a l fi prins cu mâna în sac.

3) A treia categorie formează delinquenții născuți, incorectibili, refractari ori-cărui regim corecțional, care întrunesc atât criminalitatea naturală cât și cea juridică. Aceștia trebuiesc eliminați cu desăvârșire din societate.

4) În fine a patra categorie e compusă din toate genurile de criminali, care de o potrivă au la pasivul lor crime, dar a căror naturi se pot modifica și îndrepta. Acești criminali trebuiesc studiați cu deamăruntul și sub împărțiți în grupe similare, pentru că dacă ei toți sunt ori-

gibili, nu toți însă pot fi îndreptați prin aceleași mijloace.

Din punct de vedere teoretic și doctrinar, clasificarea delinquenților indicată mai sus, pare a fi cu drept cuvânt foarte rațională și întemeiată. Când e vorba însă de aplicarea ei practică, aci chestiunea devine cu totul dificilă. În această privință ni se par aproape inadmisibile primele două categorii de criminali: criminalii de suspiciune și criminalii fictivi; cei dintâi culpabili de criminalitate fără a fi comis încă crime, cei de al doile făcându-se vinovați de crime, fără a fi stăpîniți de aplecări criminale.

Mai întăiu ceea ce ni se pare aproape imposibil de realizat, este organizarea unui regim corecțional pentru criminali suspecti; căci cu drept cuvânt observă profesorul de drept penal al facultății de drept din Paris, R. Saleilles, în cartea sa intitulată *L'individualisation de la peine*, ori cît de doritori am fi ca siguranța socială să fie garantată, totuși mai degrabă am risca pericolul de a ne vedea averea furată și viața amenințată, decît să tolerăm a ne vedea supuși unui regim corecțional, numai pentru simplul motiv că naturei i-a plăcut să ne înzestreze cu o falcă sau buză asămănătoare tipului criminal stabilit de Lombroso¹⁾. Ce folos avem dacă în schimbul asigurării averei și vieții noastre, ni se rădică dreptul de a uza de dinsele după cum dorim, ni se confiscă libertatea,—cel mai scump patrimoniu al nostru. Ș'apoi în definitiv, cu oare-care perspicacitate și prudență, mai lesne ne putem păzi averea și viața contra furilor și asasinilor, decît contra erorilor și abuzurilor unui sistem polițienesc, pretențios și atot-puternic.

Chestiunea criminalilor fictivi nu e mai puțin gravă. În adevăr, autorul unei crime ar putea cu multă înlesnire

1) R. Saleilles, *L'individualisation de la peine*, 1898, Paris, pag. 112.

să scape de pedeapsă, în caz cînd am presupune, că natura ar fi uitat să-l stigmatizeze cu pecetea caracteristică a tipului criminal. Admitem chiar, că am avea un mijloc infailibil de a recunoaște în cutare autor de crime, pe omul cinstit, care numai din eroare, dintr'o întimplare neprevăzută a săvîrșit infracțiunea, fără posibilitate de recidivă în viitor. Desigur că un asemenea individ, fiind un criminal fictiv, nu trebuie pedepsit ca criminalul adevărat. Totuși acest brevet de impunitate, ce justiția voește a-l acorda indivizilor cari au comis fapte criminale, nu lovește oare morala publică și cel mai elementar bun simț? De sigur că da; căci sentimentul și conștiința colectivă a maselor reclamă, ca ori-ce fapt nelegiuit să fie lovit de o reprobare socială, a cărei sancțiune e pedeapsa. În tot cazul credem, că dreptul penal trebuie să ție socoteală de acest sentiment popular, dacă nu voește ca morala publică să fie zdruncinată din temelie, fapt care ar amenința mai mult ca ori-ce siguranța socială.

Dar pentru ca chestiunea clasificării delinvenților și a individualizării pedepsei să poată avea o aplicare practică, și pentru ca întregul sistem al școlii positivisto-antropologice să poată funcționa, trebuie neaparat să avem un criteriu pozitiv care să permită a distinge cu o precizie matematică criminalul adevărat de cel fictiv, criminalul înăscut și incorigibil de cel de ocazie. Căci, cu drept cuvînt observă Saleilles, pentru ca să putem pune sub mîna justiției pe un individ, înainte încă de a fi păcătuit, trebuie mai întăiu de toate să fim absolut siguri că în adevăr avem a face cu un infractor, gata a comite ori-cînd crime; în caz contrar libertatea tuturor e în pericol. Din potrivă, pentru a acorda brevet de cinste unui uci-gaș, unuia care ș'a însușit pe nedrept din avutul altuia, trebuie să fim bine încredințați că nu ne înșălăm. Cu alte cuvinte, trebuie să avem un simptom caracteristic al o-

nestităţii tot atit de infailibil, ca şi criteriul criminalităţii¹⁾.

Ei bine, şcoala positivisto-antropologică pretinde, că a descoperit acest criteriu pozitiv al criminalităţii în aşa numitul «tip criminal», ale cărui caractere specifice ar permite de a distinge cu o precizie în adevăr matematică diferitele categorii de criminali.

Existenţa unui asemenea tip, care să intruzeze în sine toate caracterele anatomice şi fisionomice criminale, este, precum am spus, absolut indispensabilă, pentru că fără el întregul sistem pozitivist penal devine inaplicabil din punct de vedere practic. Însăşi şeful şcolii italiene recunoaşte aceasta, şi de aceea consideră tipul său criminal drept cheia de boltă a teoriilor sale, drept criteriu infailibil, care ar permite să se distingă cu precizie matematică criminalul adevărat de omul necriminal. Dacă tipul în chestiune există, atunci funcţionarea sistemului este foarte simplă: e destul ca un individ să prezinte cutare conformaţie craniană, cutare unghiu facial, să manifeste cutare indicii fisionomice suspecte, pentru ca să putem fi siguri că ne găsim în faţa unui criminal adevărat, care trebuie pus sub paza justiţiei, înainte chiar de a fi comis delictul. Din contra, îndată ce individul are conformaţia anatomică normală, chiar dacă l'am surprinde în flagrant-delict, nu trebuie un moment să ne îndoim că avem a face cu o persoană nepericuloasă, cu un criminal fictiv. Principalul deci constituie aci nu crima, ci conformaţia anatomică a individului. Iată pentru ce tipul criminal este un element atât de important în doctrina nouă penală, este supapa de siguranţă a antropologiei criminale. Odată căzut acest tip, întregul sistem devine inaplicabil²⁾.

Cum însă poate fi vorba de existenţa reală al unui tip criminal congenital, când, am văzut, că caracterele ana-

1). R. Saleilles, *oper. cit.* pag. 115.

2). R. Saleilles, *op. cit.* pag. 116.

tomice și fisionomice, cari-l alcătuiesc, au o valoare științifică atât de problematică, și când însăși Lombroso recunoaște că ele nu se întâlnesc de cât la 40% dintre criminali? Putem zice oare că poate fi vorba aci de un tip antropologic în adevăratul înțeles al cuvântului—, care să formeze un substrat etnic aparte, independent de tipul celorlalte rase omenești, când caracterile sale distinctive lipsesc la 60% dintre criminali, în timp ce, am văzut, că ele se întâlnesc la multe persoane, cari nu pot fi hănuite de criminale?

Ideea tipului criminal, cu toată ardoarea cu care o susține Lombroso, a fost combătută cu vehemență încă de la primele Congrese de antropologie criminală, de către cei mai distinși antropologi ca Bénédict, Manouvrier, Mollschott etc. Lovitura de grație a fost dată tipului criminal în special la Congresul din Paris, ai cărui membri, între altele, au statornicit următoarele rezoluții ostile teoriei lombrosiene: «1) nu există date suficiente pentru a determina preținsele caractere tipice ale criminalului; 2) cu toate că se poate întâmpla să găsim printre criminali un mare număr de indivizi anormali, totuși aceasta se explică numai din cauza vieții lor neregulate și a mediului în care trăiesc, fără să fim în drept a zice că ei constituie o varietate antropologică specială; 3) factorul exclusiv, sau cel puțin principal al criminalității, este factorul social»; 4) Congresul din Bruxelles e mai tranșant în această privință, când anunță «complecta dispariție a tipului criminal»²⁾.

P. Topinard, contestând caracterul de știință al antropologiei criminale, afirmă că criminalii nu formează un tip special antropologic, transmisibil prin ereditate în mod continuu sau intermitent. «Admit, zice el, că caracterile a-

1). Vezi *Actes du Congrès de Paris*, 1890, pag. 156, 157.

2). Vezi *Archives de l'Anthropologie criminelle*, 1892, No. 41 (15 Septembrie).

normale sunt mai frecvente la criminali de cât la alți oameni. Ce probează însă aceasta? Inseamnă că craniul lor s'a dezvoltat rău în perioada creșterei, sau că criminalii ne dau un contingent mai mare de indivizi rău conformați. Ei bine, aceasta e o chestiune de patologie, iar nici într'un caz de antropologie. Totalitatea anomaliilor nu va putea niciodată constitui un tip ereditar, continuator al altui tip anterior..... Cuvântul *tip*, ast-fel cum îl întrebuințază Lombroso, nu are rațiunea sa de a fi, pentru că nu conrespunde sensului pe care acest termen îl are în antropologie.... În știință, adaoage dânsul, se cunosc mai multe specii de tipuri precum: tipul familiar, care deosibește o familie de alta, tipul de rasă, care deosibește o rasă de alta, tipul colectiv accidental, care caracterizează diferitele grupări accidentale de indivizi, supuși aceluiași condițiuni externe de trai; așa sunt de pildă tipurile marinarilor, a minerilor, a locuitorilor de la munte, a celor de la câmp, tipurile profesionale ale artiștilor, savanților, clericilor etc. Toate aceste sunt tipuri câștigate, secundare, accidentale, unele rezultând din cauze geografice și mesologice, și cari ar putea fi numite *tipuri mesologice*, altele depinzând de ocupațiunea socială, de modul de viață, de moravuri, și cari alcătuiesc *tipuri sociale*.

Tipul criminal, ast-fel precum îl presintă Lombroso, nu face parte, după părerea lui Topinard, nici din tipul familiar, nici din tipul de rasă; el cel mult poate forma un tip colectiv accidental, nu însă congenital și ereditar, după cum pretinde șeful școalei pozitivistice penale; el poate fi un *tip profesional* câștigat, nici de cum un *tip original*.

Mediul social, condițiunile de trai materiale și morale, profesiunea și îndeletnicirile zilnice ale criminalilor, exercitând o înrîurire constantă asupra naturei lor, de sigur că pot să le imprime un anumit tip colectiv, un clișeu fizio-

nomie comun. De aci însă nu se poate deduce că ar exista un tip criminal congenital.

«Tipul colectiv accidental, observă acelaș învățat, e caracterizat prin aceea că este esențialmente legat de individ; el apare și dispore împreună cu condițiunile comune, cari i-au dat naștere, fără să se transmită din generație în generație; întocmai după cum rămâne netransmisibil copilul tenul bronzat căpătat de un european în țările tropicale ¹⁾).

Tarde afirmă de asemenea că «nu există caractere anatomice criminale propriu zise, pot fi însă predispozițiuni organice și fiziologice pentru crimă». El admite un tip criminal profesional, pe care l consideră ca depinzând de ansamblul indicilor fisionomice și de alte caractere determinate de profesiunea criminalului, întocmai după cum în aceeași ordine de idei se poate zice că există tipul agricultorului, al marinarului, al militarului etc. ²⁾.

Mai curios e faptul că însăși Enrico Ferri, unul din corifeii școalei italiene, nu împărtașește în totul teoria șefului său că delictul sau crima ar fi un fenomen pur biologic, un produs exclusiv al conformației organismului. «Delictul, zice el, este un fenomen de origine complexă, ale cărui multiple cauze sunt în acelaș timp de natură biologică, fizică și socială, producând fie care efectele lor în grade diferite, după cum diverse sunt și circumstanțele personale și reale de timp și de loc».

«Nu există delict, ori cât de puțin important ar fi el,

1). Vezi Topinard, *Revue d'Anthropologie*, 15 Noembrie, 1877, pag. 670 și urm.; asemenea și *Eléments d'Anthropologie générale* 1885, pag. 191. Lombroso, în prefața lucrării sale *L'Anthropologie criminelle et ses récents progrès* (1890), scrisă în limba franceză, răspunde la criticile lui Topinard, pe care l numește „le plus acharné de mes adversaires“.

2). *Actes du Congrès de Paris*, pag. 165 și 284. A se consulta asemenea și critica tipului criminal lombrosian, în opera sa *La Criminalité comparée*, pag. 51.

care să se poată explica în mod pozitiv, dacă 'l considerăm numai ca un rezultat al factorilor biologici, și nu în acelaș timp și al factorilor fisici și sociali»¹⁾.

Chestiunea criminalității femeilor, nu e de asemenea de loc limpezită. Am văzut că șeful școalei antropologice italiene susține că anomaliile anatomice sunt mai frecvente la femei de cât la bărbați, și că ele ar presenta chiar o mai mare analogie cu omul primitiv, de unde evident ar urma că și criminalitatea la ele ar trebui să fie mai mare. Cu toate aceste, statistica arată tocmai contrariul, anume că printre femei criminalitatea e de patru ori mai inferioară de cât printre bărbați. Pentru a eși din încurcătură Lombroso observă că printre femeile criminale trebuie socotite și prostituatele. Tarde se ridică contra procedărei ilustrului psihiatru, susținând că prostituatele trebuie scoase din contingentul femeilor criminale. «Dacă în calculul criminalității feminine ar trebui să punem pe curtesane, mă întreb atunci pentru ce printre criminalii bărbați nu calculăm și pe indivizii destrăbălați, pe cartofori, pe bețiivi, pe trândavi, pe declasați etc.... Nu trebuie confundate condițiunile delictului cu însăși delictul»²⁾. Prostituția constituie mai curând un viciu social decât un delict. Și apoi bărbații sunt oare monogami? În această privință Garofalo observă că dacă considerăm prostituția ca fapt criminal, atunci ar trebui să zicem că toate femeile sunt criminale.

Ce să mai zicem de împrejurarea că autorul recurge

1). E. Ferri, *Il Tipo Criminale*, in *Archivio di Psichiatria* 1891, No. 4. Aceeași idee o susține el în recenta sa lucrare *La Symbiose du Crime*, prezentată la Congresul de antropologie criminală din Amsterdam (9 Septembrie 1901). A se vedea studiul nostru asupra activității științifice a Congresului, publicat în *Revista de Drept și Sociologie*, 1902, No. 3 și 4.

2). Tarde, *La criminalité comparée* pag. 49. Criminalistul *Impallomeni* observă că școala nouă penală, confundând prostituția cu criminalitatea, dovedește că are nevoie a-și crea o criminalitate imaginară. Vezi *La nuova scuola di diritto penale* in *Rivista penale*, vol. XXXI, pag. 213.

până și la proverbele și credințele populare spre a găsi în ele un sprijin pentru susținerea teoriilor sale criminologice. E foarte curioasă argumentarea sa în această privință. E adevărat că proverbele și zicătorile populare câteodată cuprind în sine și oare-cari aprecieri juste; dar în cele mai multe cazuri exprimă diferite prejucii, superstiții și credinți absurde, cari azi nu mai pot avea nici o rațiune. Este inadmisibil ca un autor care pretinde a se rezima numai pe experiențe și observații sigure, să invoace în sprijinul teoriilor sale antropologice aprecieri și prejucii vulgare. Așa numita „înțelepciune populară“, credem că nu-i poate servi la nimica în asemenea cazuri.

Învățatul Gabelli observă cu drept cuvânt că omul are o adevărată vanitate de a pretinde că ghicește gândurile și prezice întâmplările viitoare, după interpretarea dată semnelor și expresiei fisionomiei. Față însă de progresele actuale ale științei, această vanitate trebuie părăsită căci altminterlea ne-am întoarce iarăși la magie, alchimie și astrologie¹⁾.

1). Vezi Gabelli, *La nuova scuola di diritto penale in Italia*, pag. 580—582. Acest penalist susține de asemenea, în opera sa, tipul criminal profesional. „Când intrăm într'un penitenciar, zice el, se pare că criminalitatea e imprimată pe fețele tuturor deținuților, fără să putem distinge nuanțele fisionomice căpătate din cauza modului de viață și a mediului, de indiciile ce stau în legătură cu pornirile firești criminale“. *Op. cit.*, pag. 504.

Tatuajul criminalilor; caracterele sale particulare.— Cauza și importanța simptomatică a tatuajului.— Critica originii atavistice a tatuajului.— Biologia și psihologia criminalului.— Tocirea sensibilității fizice (analgesia).— Mancinismul; strabismul.— Localizarea funcțiilor psihice.— Obliterațiunea simțului moral.— Chestiunea sinuciderei criminalilor.— Sentimentele, pasiunile și viciile criminalilor.— Criminalitatea printre savanți și artiști.— Jargonul, scrierea și producțiunile literare ale criminalilor și ale alienaților.

Școala pozitivistă penală nu-și mărginește sfera cercetărilor științifice numai la examinarea caracterelor și anomaliilor organice ale criminalului. Ea își întinde investigațiunile sale asupra moravurilor, pasiunilor, credințelor, viciilor, cum și asupra tuturor manifestărilor biologice și psihologice ale naturei lui.

Un interes particular presintă studiul criminalului din punctul de vedere biologic și psihologic, cuprins în partea a treia a cărții lui Lombroso «L'Uomo delinquente». Autorul începe această parte intitulată «Biologia e psicologia del delinquente nato», prin examinarea obiceiului criminalilor de a se *tatua*, adică de a-și cresta pielea corpului prin diferite incisiuni figurative, desenuri, embleme și inscripțiuni, cele mai adese-ori cu înțeles obscen și pornografic. Practica acestui obicei se întilnește nu numai la criminali, dar și la unele popoare primitive, precum și la sălbaticii de azi, la cari tatuajul e considerat mai mult ca o podoabă corporală, ca un semn distinctiv al tribului din care face parte individul.

Lombroso studiază tatuajul din punct de vedere al cauzelor determinate și al importanței sale simptomice. El consideră acest fenomen ca o manifestare de regresiuune atavistică a criminalilor către starea de sălbătăcie a omului

primitiv, ca un caracter profesional al lor. In capitolul intitulat «Del tatuaggio nei delinquenti» găsim rezultatul cercetărilor sale proprii și ale altor învățați (Lacassagne, Marro, Gamba, Severi, etc.) asupra unui număr de 5348 criminali, 3886 soldați și 1837 alienați¹⁾.

Cele mai frecvente casuri de tatuaj s'au constatat la recidiviști și la criminalii înăscuți. La oamenii normali practica tatuajului e puțin răspîndită; ea s'a observat la unii păstori și soldați originari mai ales din Lombardia și Piemont, unde, după părerea autorului, acest obicei s'ar fi păstrat de la vechii Celți. In aceste părți ale Italiei, și azi sunt persoane la cari practica tatuajului a devenit o adevărată profesie.

Părțile corpului, cari se prezintă mai adese-ori acoperite de incisiuni figurative și inscripțiuni, sunt: brațele, umerile, degetele, pieptul și picioarele. După ce citează o întreagă serie de asemenea inscripțiuni, cuprinzînd aluziuni pornografice și cite-odată exclamațiuni duioase, Lombroso conchide că printre criminali există o adevărată scriere convențională, determinată de necesitățile zilnice ale vieții lor. Această scriere constă din diferite semne, figuri, inițiale și presintă multă asemănare cu scrierea hieroglifică a popoarelor primitive.

Așa, de exemplu, capul de mort înseamnă cele mai adese-ori răsbunarea, iar figura unei chei înseamnă păstrarea secretului profesional. Criminalii din Neapole au obiceiul de a-și face pe corp inscripțiuni lungi; cuvintele însă sînt înlocuite prin inițiale. Camoriștii (cri-

1) Asupra chestiunii tatuajului și in genere asupra manifestărilor artistice și literare ale criminalilor, Lombroso a scris o monografie specială intitulată „*Palimsesti del Carcerarie*“ (1892). Cuvîntul „palimsesto“ in limba italiană înseamnă manuscris vechiu de pergament, pe care scriitorii evului mediu își scrieau producțiunile lor literare, după ce mai întăiu făceau să dispară scrisoarea veche. Astăzi, prin ajutorul oare-cărora procedee chimice, s'a reușit a face să reapară pe pergament scrisoarea veche.

minali din vestita bandă numită «Camora») poartă un tatuaj care represintă niște gratii în dosul cărora stă un prisionier, iar dedesubt să citesc inițialele Q. F. Q. P. M. ceea-ce înseamnă : cînd se vor sfîrși aceste pedepse ? nici-odată ! (quanto finiranno queste pene ? Mai !). Alți criminali poartă inițialele C. G. P. V. etc... ceea-ce înseamnă : curaj galerieni, pentru furt și devastățiune !

Unele tatuaje sînt întrebuițate de bande criminale, ca semn al solidarității și al unirei lor. În Bavaria și în sudul Germaniei sunt asociațiuni de hoți a căror membri se recunosc între ei prin tatuajul epigrafic *T. und L.*, adică Thal und Land (vale și țară), cuvinte pe care neaparat trebuie să și le șoptească reciproc cînd se întilnesc. Cel ce nu poartă acest tatuaj convențional, e denunțat poliției.

Un hoț, zice Lombroso, care avea pe brațul drept un desen reprezentînd două mîni împreunate și o ghirlan-dă de flori în mijlocul căreia era scris cuvîntul «unire», povestea că acest tatuaj e adoptat de bandele de criminali din sudul Franței, a căror membri sunt organizați ast-fel în cît formează mai multe grade ierarhice, avînd fie-care semnele sale distinctive. Printre criminalii camoriști, cari de asemenea sînt organizați în mod ierarhic, cinci puncte, o șopîrlă sau un șarpe desenat pe mina dreaptă, înseamnă primul grad din această periculoasă bandă.

Un hoț, de și avea jumătate de corp acoperit de tatuajele cele mai cinice, cerea cu insistență, continuă acelaș autor, să-i aducă un tatuator de profesie care să-i termine tapiseria pielei sale. «Cînd tatuajul e răspîdit pe tot corpul, zicea el, aceasta pentru noi toți e ca și haina neagră cu decorațiuni ; cu cît sintem mai tutați, cu atît ne bucurăm de mai multă stimă, cu atîta avem o mai mare autoritate asupra tovarășilor noștri. Din contra, cel ne tatuat nu are nici o influență, nu e considerat ca bun

camarad, nu se bucură de stima companiei». Alt hoțzicea : «adese-ori cînd mergem la femei, ele văzîndu-ne acoperiți de tatuaje, ne oferă cadouri și bani, în loc să ne ceară»¹⁾).

În patru casuri, din o grupă de 162 tatuati examinați de Lombroso, s'au constatat desenuri și inscripțiuni cu cuprins răsbunător și disperat, de pildă : *Giuramo di vendicarmi*, scris între două pumnale încrucișate, pe pieptul unui ucigaș piemontez ; sau *je finirai mal*, scris pe piept și pe mina dreaptă ; *mort a la chiourme*, scris pe pieptul unui ucigaș, care în urmă a devenit calău în Noua Caledonie. Din 111 inscripțiuni adunate de Lacassagne de la criminalii observați de el, 15 cuprind aluziuni referitoare la crima comisă, restul reprezintă simboluri religioase, exclamațiuni răsvrătitoare contra legilor, diferite aporouri pornografice etc.

În 11 casuri, din 1333 criminali tatuati examinați de Lacassagne, s'au observat tatuajuri pe penis. Același lucru îl constată Lombroso la 5 tatuati; din o altă grupă de 147 indivizi observată de el. Acestui fapt s'a dat o importanță deosebită, pentru că ar demonstra nu numai lipsa complectă a sentimentului de pudoare, dar și insensibilitatea fizică extraordinară (analgesia) a criminalilor, din care pricină ei rămîn cele mai adese-ori refractari ori-cărora dureri fizice sau morale. Din acest punct de vedere criminalii ar întrece chiar și pe sălbatici²⁾.

1) C. Lombroso, *L'Anthropologie criminelle et ses récents progrès*, Paris, 1890, pag. 68—73. Autorul între altele citează aci un studiu al lui M. Sellilas asupra tatuajului criminalilor spanioli, în care acest criminalist afirmă că tatuajul e răspîdit mai ales printre ucigași, avînd un caracter obscen și cite-odată religios.

2) Vezi *L'Uomo delinquent*, pag. 306—314. Autorul constată faptul curios că tatuajul se manifestă la unii criminali încă din vîrsta cea mai fragedă. Printre deținuții minori din penitenciarul „Generale”, el a găsit copii tatuați în etate abia de 7—9 ani. Cei mai mulți criminali se tatuează de obicei la vîrsta de 9—16 ani. Lacassagne a constatat tatuajul la copii de la 5—10 ani. (*Les Tatouages*, Paris 1881). La unele prostituate din cele mai corupte de asemenea s'au constatat tatuajuri pe corp.

Cauzele cari ar determina practica tatuajului printre criminali, după părerea autorului, sunt: instinctul imitativ, vanitatea și trândăvia, spiritul de sectă, dar cea mai hotărâtoare dintre toate cauzele ar fi *atavismul*. În adevăr s'a constatat că acest obicei era foarte răspândit la popoarele primitive precum Asirieni, Fenicieni, Babiloneni, Romani, Bretoni, Scoți, ba și astăzi tatuajul e practicat pe o scară întinsă la sălbatecii mai ales din insulele Tahiti și din arhipelagul Marchiselor. «Cea dintâi și cea mai principală cauză a tatuajului la criminalii noștri, după părerea mea, zice Lombroso, este atavismul care a păstrat până în zilele noastre acest caracter particular al omului primitiv.

«În peșterile preistorice din Aurignac și în mormintele din Egiptul antic, se găsesc acele oase ascuțite, de cari și până azi se servesc sălbaticii pentru ca să se tateze. Cred că nu există nici un popor sălbatic care să nu fie tatuat mai mult sau mai puțin. Nimic mai natural, ca un obicei așa de răspândit printre sălbateci și printre popoarele preistorice, să devie comun la aceste clase de oameni, cari reproduc obiceiurile, superstițiile, câte-odată cântecile popoarelor primitive, și presintă aceleași pasiuni violente, aceiași insensibilitate fizică, aceiași vanitate copilărească, aceiași plăcere de trândăvie, care la sălbateci alcătuiește principala cauză a acestui obicei curios. Influența atavismului și a tradiției mi se pare confirmată și prin faptul că obiceiul tatuării este răspândit printre țărani și păstori atât de credincioși vechilor datine, și este practicat în Italia mai cu seamă de Piemontezi, Lombarzi, cari sunt adevărate popoare celtice. Căci este stabilit că Celții au fost în vechea Europă singurii, cari au păstrat acest obicei până pe timpul lui Cezar»¹⁾.

Făcând comparație între criminali și nebuni, Lom-

1). Lombroso, *op. cit.* pag. 312 și urm.

broso declară că acești din urmă foarte rare-ori se dedau la practica tatuajului. Din 800 nebuni, examinați de el, numai 4 prezentau semne de tatuaj pe piele. Această împrejurare ar fi o dovadă mai mult că tatuajul datorește originea sa atavismului, căci demența propriu zisă (pazzia) nefiind nici-odată congenitală, foarte rare-ori este în legătură cu atavismul ¹⁾.

Explicațiunea dată de Lombroso tatuajului a provocat mari discuțiuni printre unii învățați, cari contestă originea atavistică a acestui fenomen. Dacă tatuajul ar avea asemenea proveniență, dacă ar fi repercutarea unui obicei practicat din o vechime îndepărtată de omul primitiv, atunci nu putem explica pentru ce astăzi se întâlnește aproape exclusiv numai la criminalii italieni și francezi, pe când la criminalii altor naționalități nu se semnalează de cât prea puțin ²⁾.

Afară de aceasta tatuajul nici nu se poate considera ca un caracter specific al criminalității, căci, după declarațiunile însăși ale șefului școalei italiene, acest obicei se observă nu numai la criminali, ci câteodată e răspândit printre soldați (mai ales în aresturile militare), marinari, păstori, lucrători, etc.

Tarde cu drept cuvânt observă că între tatuajul sălbatecului și acel al criminalului există o mare deosebire. «Să fie oare tatuajul transmis prin atavism (în tot cazul

1). Faptul că printre alienați casurile de tatuaj ar fi foarte rari, după părerea autorului, ar veni tocmai în sprijinul tezei sale despre originea atavistică a acestui obicei. Argumentarea sa însă pierde mult din importanță, în urma cercetărilor d-ruului Alberto Severi, care inspectând ospiciile alienaților din Seina, Lucea și Florența, a constatat 46 cazuri de tatuaj la un număr de 1137 nebuni. Acest autor consideră tatuajul ca un fenomen de natură complexă, rezultat din cauze locale, individuale și sociale. Vezi *Il tatuaggio nei pazzi* în „*Archivio di Psichiatria*“, vol. VI, pag. 43—62 (Wülferl, *op. cit.* vol. I, pag. 71).

2). În vara anului 1901, vizitând penitenciarul Tîrgul-Ocna, am avut ocaziune a constata că tatuajul e cu totul necunoscut criminalilor noștri.

prin tradiție, căci ereditatea n'are nici un rol aci), zice acest autor, de la strămoșii noștri primitivi, la cari se presupune că acest obicei ar fi fost foarte răspândit? Mi se pare mult mai probabil că tatuajul este rezultatul nu al tradițiunei strămoșești, ci e importat de marinari sau de militari de la sălbatecii actuali cu cari ei au venit în contact. Tatuajul s'a răspândit printre condamnați, mai curând de cât printre alți indivizi, grație insensibilităței lor cutanee, așa de bine demonstrată de savantul Lombroso, precum și din cauza vieței isolate și monotone din închisoare. În special acest obicei e răspândit printre recidiviști. Aproape în totalitatea casurilor (489 casuri din 506 tatuaji), deseurile, simbolurile, inscripțiunile sunt făcute pe antebraț, acesta fiind locul cel mai comod pentru asemenea operațiuni. Ele represintă cele mai adese-ori portretul femeii iubite, sau inițialele numelui ei. E ceva analog cu semnele și cuvintele pe cari înamorații le sapă pe copaci. Lipsindu-le scoarța arborilor, deținuții întrebunțează în acest scop pielea lor. Câte odată tatuajul constă din semne și figuri cari denotă profesiunea personală a individului, precum o ancoră, o vioară, o nicovală. Practica tatuajului constituie la criminali o adevărată distracție, o petrecere; ei nu urmăresc nici un scop, nu caută să producă efecte, desenând figuri fantastice pe părțile corpului pe cari de obicei le țin acoperite. La sălbateci însă tatuajul are cu totul altă importanță. Tinărul australian, când își supune corpul întreg și apoi fața unei asemenea crude operațiuni impusă de ritul și obiceiurile tribului său, își dă bine seama de motivul care-l indeamnă la aceasta și de avantajul serios ce urmărește. Religia, datinele, tot ce are el mai sfânt, îi ordonă curaj pentru a-și grava pe corp insignele nașterii și efigia tribului său, în scop de a înspăimânta pe inimic și a face pe femeile sale mândre de el. Tatuajul, zice foarte bine Lombroso, e cea dintâi scriere a sălbate-

cului, e primul său registru de stare civilă.... Pretinsa tatuare a criminalului însă, nu are nimic asemănător cu tatuarea sălbatecului¹⁾.

Luigi Lucchini, un distins penalist italian, afirmă că tatuajul nu poate constitui un caracter criminal; el e datorit în special vieții trindave și isolate ce o duc deținuții mai ales în închisorile unde există sistem celular. Dovadă avem faptul, că cei mai mulți criminali tatauți se găsesc în închisoarea celulară din St. Gimignano (35 casuri la 149 deținuți). Din contra, în închisoarea din Lucques, unde nu există sistem celular, practica tatuajului este mai puțin răspândită (44 casuri la 274 deținuți²⁾).

Dovada cea mai vădită că tatuajul nu poate fi de origine atavistică, o găsim în cartea lui Kocher: «De la criminalité chez les Arabes», în care acest autor afirmă că obiceiul tatuajului e necunoscut populațiilor indigene din Arabia. Casurile de tatuaj intilnite la unii indivizi, s'au constatat că sunt datorite numai faptului că ei fuseseră în contact cu soldați francezi și italieni din Europa³⁾.

Inclinațiunea criminalilor de a se supune unei operațiuni atât de dureroasă și periculoasă, cum e tatuajul, a făcut pe Lombroso, să afirme în capitolul următor al lucrării sale (cap. II), că la ei sensibilitatea fizică ar fi tocită și cu mult mai inferioară de cât la oamenii normali. Asupra acestei chestiuni el face cercetări foarte vaste și inte-

1) Tarde, *La criminalité comparée*, pag. 43 și urm.; a se vedea asemenea și *Le type criminel* în „Revue Philosophique“, 1885, Juin, pag. 615.

2) Vezi L. Lucchini, *Le droit pénal et les nouvelles théories*, 1892, pag. 191. D-rul Marro nu împărlășește părerea șefului școlii antropologice că tatuajul ar fi o manifestare de regresione atavistică a criminalului către starea de sălbătăcie a omului primitiv. El dă acestui fenomen o explicație mai simplă, susținând că principala cauză a lui ar fi nu atavismul, ci spiritul imitativ. *I Caratteri dei delinquenti*, pag. 396.

3) A se vedea darea de seamă asupra cărții lui Kocher publicată în *Archivio di Psichiatria*, vol. V, pag. 353 (Wulfert, vol. I, pag. 73).

resante, studiind sensibilitatea tactilă și rezistența la durere (analgesia) a criminalilor prin mijlocul esthesometrului și a algometrului electric, puterea lor musculară, cu ajutorul dinamometrului, pulsul, agerimea auzului, a vederii, a mirosului, a gustului, reacția sistemului vascular, gesturile, mersul, în fine longevitatea lor ¹⁾.

Cea mai tocită și mai inferioară sensibilitate Lombroso o constată la ucigași, din care cauză ei pot suporta cu ușurință durerile cele mai atroce; în această privință ei ar întrece chiar pe sălbateci. Din contra, escrocii au sensibilitatea aproape normală; la furi sensibilitatea e mijlocie. Din un grup de 66 criminali examinați de el (56 criminali înăscuți și de obicei, 4 de ocazie, 3 alcoolici, 1 prostituată, 2 cleptomani), a constatat *complecta analgesie* numai în patru cazuri. Autorul citează exemple foarte interesante referitoare la insensibilitatea criminalilor: «Medicii inchisorilor, zice el, știu că operațiunile cele mai dureroase (aplicarea ferului roș, etc.) sunt adese-ori puțin sensibile criminalilor. Așa de exemplu, un delinquent (hoț) a lăsat să i se amputeze piciorul, fără a scoate măcar un singur țipăt; în urmă el s'a jucat cu partea tăiată. Un asasin, terminându-și pedeapsa în ocele din insula S.... și nedorind să părăsească închisoarea, a rugat pe director ca să-l mai ție; la refuzul acestuia, el 'și-a spintecat pânțelele cu mânerul unei mari linguri, apoi suind liniștit scările, s'a așezat în patul său, unde a murit puțin timp după aceea, fără a scoate cel mai mic gemăt. Asasinul Descourbes, pentru a nu fi trimis la Cayenna, 'și-a făcut la picioare niște răni mari artificiale, iar după vindecarea lor, 'și-a străpuns genunchiul cu un ac, din care cauză a murit. Maudrin, condamnat la decapitare, înainte de a fi executat,

1). *L'Uomo delinquente*, pag. 327—388. Sulla: Sensibilita generale, dolorifica, specifica, dinamometria, attivita refessa, reazione vasale, arrossimento, longevita nei delinquenti.

a fost torturat cu un fer roș în 8 părți ale corpului, fără să scoată nici un țipăt. Criminalul B..... pentru a face să dispară un semn alment denunțător, 'și-a jupuit pielea feței cu o bucată de sticlă“.

Această analgezie ar explica pentru ce criminalii, cari se sinucid în închisori, recurg adese-ori la mijloacele cele mai atroce. Ea ne explică de asemenea fenomenul curios, pe care poeții antichității îl numeau «invulnerabilitatea» criminalilor (autorul crede că e mai nemerit a se zice «disvulnerabilitate»), consistind în acea că pe ei nu-i pot doborî nici chiar loviturile cele mai teribile ¹⁾.

«Un criminal, zice autorul, de o talie gigantică, fiind implicat în o revoltă a deținuților, a fost bătut de gardieni în așa chip în cît i s'a fracturat cite-va vertebre; cu toate aceste el s'a apucat imediat de lucru în atelierul închisorei, servindu-se de un ciocan enorm ca și cînd nu i s'ar fi întîmplat nimic. În penitenciarul în care eu sunt medic, continuă autorul, un ucigaș, lucrînd ca zidar, din cauza unei mici observațiuni, s'a aruncat din etajul al treilea, de la o înălțime de 9 metri, căzînd pe paveaua ogrăzii. Toți credeau că a murit; de o dată însă el se ridică surizînd, cerînd a'și continua lucrul» ²⁾.

1) Legenda greacă spune despre eroul Achil că la naștere tatăl său apucîndu-l de călcii l'a cufundat în apele riului Styx, din infern, grație cărei împrejurări el a devenit *invulnerabil* în toate părțile corpului, afară numai de călcii, de unde l'a ținut cu mina. În timpul războiului troian, Achil a putut fi rănit mortal de Paris numai din cauză că a fost lovit cu săgeata tocmai în călcii, singura parte vulnerabilă.

La poporul nostru există de asemenea credința că haiducii și mai cu seamă bandiții sunt „sulemeniți“, adică se bucură de proprietatea că gloanțele și sabia nu se prinde de ei, iar corpul lor e refractar ori-căror dureri și suferinți. Eroii legendari din baladele și poveștile noastre populare sunt de asemenea descriși ca posedînd atari calități corporale. Aceasta se poate observa în baladele lui Toma Alimos, Român Grue Grozovanul, Novac etc., din colecția de poezii a lui Alexandri, cum și în special în povestea *Prăslea cel Voinic*, din colecția lui Ispirescu.

2) Lombroso *L'Anthropologie criminelle et ses récents progrès*, Paris, 1890, pag. 58—60.

Criminalii cari posedă o asemenea «disvulnerabilitate» o consideră ca un privilegiu al naturei lor ; ei urăsc persoanele sensibile și delicate, și le place să le chinuiască și să'și bată joc de ele, ca de niște ființe inferioare.

Studiind starea sensibilității în jumătatea dreaptă a corpului criminalilor, comparativ cu sensibilitatea jumătăței stîngi, Lombroso afirmă, pe baza și a cercetărilor lui Ottolenghi, Marro, Bonno, că la criminali sensibilitatea e mai atrofiată în partea dreaptă a corpului, și mai dezvoltată în cea stîngă, invers de ceea ce se observă la oamenii normali. Chiar și forța musculară se manifestă la ei mai mult în partea stîngă a corpului, din care cauză foarte mulți criminali sînt stingaci și sufăr de daltonism. Stingăcia (mancinismo) se întilnește mai cu seamă la criminalii înăscuți, cari întrebunțează o deosebită abilitate la comiterea crimelor. Gustul și mirosul criminalilor sunt lipsite de nuanțare și puțin intense. Din contra vederea lor e foarte ageră și mult mai pătrunzătoare de cit a oamenilor normali. Diminuarea congenitală a sensibilității fizice unită cu agerimea simțului vederei, ar apropia foarte mult pe criminal de sălbatec ¹⁾.

Mancinismul, adică predominarea activității motrice în partea stîngă a corpului, are, după Lombroso, o deosebită importanță, întru cît depinde de faptul că la criminali emisfera cerebrală dreaptă e mai mare decît cea stîngă, contrar de ceea ce se constată la oamenii normali. Merită atențiune comunicarea autorului că din 12 stingaci, examinați de el, patru erau încrucișați (strabism) și acest defect al vederei se manifestă mai cu seamă la ochiul stîng, ceea ce ar confirma mai mult încă explicația dată de el

1) Lombroso, pag. 339—343. Autorul susține că dintre criminali, ucigașii și tilharii se bucură de o putere corporală mai mare decît incendiarii și atentatorii la bunele moravuri. Acești din urmă însă întrec pe cei dintâi în forța pumnilor.

mancinismului. In alt loc am văzut că ilustrul nostru psihiastru formulează ast-fel însemnătatea mancinismului: omul normal cugetă prin emisfera stîngă a creierului, criminalul însă prin cea dreaptă. La alienați predominarea emisferei cerebrale drepte asupra celei stîngi e mult mai puțin pronunțată decît la criminali 1).

Afirmarea șefului școalei antropologice că funcțiunile psihice s'ar petrece la criminali în emisfera dreaptă, pe cînd la oamenii normali în emisfera stîngă, oglindind în sine ceva din vechea teorie frenologică a localisărei funcțiunilor creierului, e temerară și puțin verosimilă. Dacă așa zisa teorie a «centrelor nervoase» a suferit modificări considerabile în urma cercetărilor învățaților Brown-Secquard și Goltz, apoi cu atît mai mult trebuie primită cu mare rezervă tema localizărei cugetărei în una sau alta din cele două emisfere ale creierului.

Grație tocirei organelor sensitive, criminalii sunt apti a se acomoda cu inlesnire ori-căror condițiuni de viață, de aceea ei pot suporta fără greutate regimul penitenciar cel mai aspru. Mai mult încă, unii din ei se adaptează atît de mult la mediul închisorei, în cît se cred mai fericiți decît oamenii cari trăesc liberi în societate. «Mulțumesc lui D-zeu, scrie un criminal pe părășii celulei sale, eu sunt mai fericit decît sf. Petru! In celula mea eu sunt servit ca un prinț. Ce bucate! E mai bine aci decît în cîmpul liber». Aceasta ne explică pentru ce longevitatea se întilnește adese-ori la deținuți. Mulți din criminali, îndurînd regimul celulelor (ergastolul), au ajuns pînă la adînci bătrînețe.

In legătură cu insensibilitatea fizică ar sta o altă anomalie «inervațiunea vaso-motrice», care se manifestă la

1) Ibidem, pag. 347. D-rul Andronico a constatat în penitenciarul pentru femei din Messina 12 cazuri de mancinism la un număr de 279 deținute, aproape aceiași proporție în care Lombroso constată acest fenomen la criminalii bărbați. *Archivio di Psichiatria*, vol. V, pag. 480. Vezi Wülfert, *op. cit.* vol. I, pag. 75.

criminali prin faptul că ei păstrează în toate împrejurările tenul lor palid neschimbat; ei nu roșesc nici-odată pentru că nu cunosc ce e muștrarea conștiinței, nu simțesc emoții și furtuni sufletești. Loviturile morale trec peste ei fără a aduce vre-o turburare în starea lor psihică.

Tot în legătură cu insensibilitatea fizică stă și obliterațiunea sensibilității afective (*sensibilita affettiva*), sau mai bine zis, timpirea simțului moral al criminalilor, chestiune tratată de autor în capitolul III din partea a treia a cărții sale.

Din cauza obliterațiunii simțului moral, sentimentele și ideile, cari frământă mai mult sufletul omenesc, sunt cu desăvârșire șterse în criminali, mai ales cind ajung în vîrsta maturității. Ei sînt incapabili să recunoască imoralitatea propriilor lor acțiuni, să simțească remușcare sau căință. Vocea inimei e cu desăvârșire stinsă în criminal, care rămîne rece și indiferent atît față de propriile sale suferinți, cit și de suferințele altora. Autorul citează o mulțime de casuri, în care pedeapsa cu moarte a fost întîmpinată de criminali cu mult curaj și singe rece (casuri povestite de călăul Panton, „nostro emerito carnefice“). Din această cauză el e de părere că o asemenea pedeapsă trebuie desființată¹⁾. «E sigur, zice Lombroso, că la cei mai mulți dintre criminali simțul moral lipsește cu totul... Ideia datoriei e absolut pervertită în ei. Furtul și omorurile sunt pentru ei un merit și chiar un drept... Lipsa simțului moral constituie o nouă dovadă a apropierei dintre criminal și sălbatec. Sălbatecul, ca și criminalul, se laudă cu fără-de-legile sale; dreptatea pentru el e răzburarea

1) Cu toate aceste în opera sa intitulată *Misdea e la nouva Scuola penale*, scrisă în colaborațiune cu Dr. Bianchi, el aprobă pedeapsa aplicată de tribunalul militar soldatului ucigaș Misdea, care a fost condamnat la împușcare. Lombroso a figurat în acest proces ca medic expert.

și forța. Dar ceea ce-i apropie mai mult unul de altul este impetuozitatea și nestabilitatea pasiunilor lor»¹⁾.

Țîmpirea sensibilității și în genere lipsa instinctului de conservare ar explica pentru ce printre criminali întîlnim foarte adese-ori casuri de sinucidere. Autorul însă observă că sinuciderile se constată mai mult la criminalii din pasiune și la cei psihopați, decît la adevărații criminali.

Această chestiune o găsim tratată în mod foarte documentat de savantul Morselli în cunoscuta sa lucrare *Del Suicidio*. El susține că există un adevărat antagonism între omoruri și sinucideri, și aceasta se poate observa mai ales dacă comparăm datele statistice ale provinciilor de la nord cu acele de la sudul Italiei. Cu cît ne pogorîm spre sud, cu atîta omorurile cresc, iar sinuciderile scad; din contra, cu cît ne ridicăm spre nord, cu atîta sinuciderile cresc în timp ce omorurile scad²⁾.

Legea antagonismului dintre omoruri și sinucideri e susținută cu tărie și de Enrico Ferri în lucrarea sa *Omicidio Suicidio* (1884), în care găsim o serie de date statistice referitoare la mersul omorurilor și al sinuciderilor în diferite țări ale Europei (Italia, Franța, Anglia, Belgia, Irlanda). El demonstrează în special pe baza statisticilor franceze că omorurile și sinuciderile merg în raport invers. Concluziile lui Ferri au fost combătute de Tarde, care atacă cu vehemență legea antagonismului indicată mai sus, susținând că omorurile și sinuciderile depind de o mulțime de cauze naturale (temperatura, anotimpul, etatea) și sociale și că în mersul lor nu stau în raporturi inverse³⁾.

1) Lombroso, pag. 374—381.

2) *Del Suicidio*, pag. 241. La congresul antropologic din Roma Morselli a susținut că uciderile și sinuciderile merg cîteodată paralel, dar mai adese-ori în direcțiuni opuse. Vezi darea de seamă asupra acestui congres în *Archives d'anthropologie criminelle et sciences pénales*, 1886. No. 2, pag. 183—184.

3) *Revue Philosophique*, 1887 No. 1. *Problèmes de criminalité*. II. „Homicide et suicide“, pag. 15—25.

Mai departe șeful școlii antropologice penale, analizând pasiunile și afecțiunile criminalilor (*affetti e passioni dei delinquenti*, cap. V), arată că câte-odată se observă la unii din ei oare-cari sentimente de afecțiune și devotament, care însă au un caracter nestatornic, capricios și maladiv. Din contra mândria, vanitatea și fanfaronia alcătuiesc trăsăturile constante ale firei lor. Adese-ori criminalii, lăudându-se cu faptele săvârșite, se dau singuri pe mâna poliției. Autorul citează cazul descoperirii unei crime, grație numai împrejurării că autorii ei au avut bizara vanitate de a se fotografia în grupă, păstrând fie care poziția avută în momentul pertractării crimei. Criminalii au o natură foarte irascibilă și devin răsbunători din motive cu totul neînsemnate. Ei sunt stăpâniți de pasiunea alcoolului, a jocului de hazard, a plăcerilor sexuale, a dansurilor, a spectacolelor și în special iubesc orgiile sgomotoase. Depravarea criminalilor se explică prin faptul că spiritul lor ar fi adânc alterat, asemănându-se mult în această privință cu sălbaticii. Ideea binelui și a răului însă nu poate exercita nici o înfrîngere practică asupra vieții lor; această idee există la ei numai în minte, nu și în inimă. În Anglia chiar există proverbul că mai curând poți transforma un câne în vulpe de cât un criminal în om cinstit. Chiar dacă unii criminali fac fapte bune (dau de pomană la săraci), aceasta însă se întâmplă numai când e în joc sentimentul lor de mândrie și vanitate personală¹⁾.

Religiunea, cultura, inteligența, graiul, scrisoarea, producțiunile literare ale deținuților sunt rând pe rând studiate de Lombroso, căutând a descoperi în ele caracterele particulare ale manifestării spiritului criminalului. Pe baza unui mare număr de exemple, el afirmă că sentimen-

1) Lombroso, pag. 400—406; asupra acestei chestiuni Lombroso a mai scris *Amori anomali e precoci nei pazzi*, și *Delitti di libidine e di amore* în „Archivio di Psichiatria“, 1883, vol. IV, p. 168 și 820.

tul religios la criminali și la prostituate este decăzut, că însăși religia lor este denaturată, consistând numai din superstiții și credinți deșarte.

Ca consecință a tocirei simțului moral, se poate observa la criminali și oare-cari anomalii a facultăților intelectuale. Autorul arată că la 17°/o dintre deținuții penitenciarului din Zwickau ar fi constatată că inteligența nu e intactă. Concluziile sale referitoare la această chestiune sunt foarte interesante, mai ales în ce privește descrierea casurilor de criminalitate observate printre oamenii de știință și artiști. El afirmă că între geniu și criminalitate există o însemnată apropiere, că ele au o bază patologică comună, căci atât cel dintâi cât și acesta din urmă nu sunt alt-ceva de cât rezultatul unei nevroze congenitale ¹⁾. Cu toate acestea e surprinzător faptul că printre oamenii de știință se întâlnesc foarte puțini criminali. Pe lista criminalilor el pune pe filosoful Bacon, pe Salustiu și Senneca, acuzați ca prodingi, pe Cremani, celebrul criminalist, demascată mai în urmă că ar fi falsificat documente, Demme, chirurg, învinuit pentru furt și otrăvire. Tot ca criminali autorul consideră pe Rousseau, pe Aretino, pe Brunetto Latini, pe Franco, pe Ugo Foscolo, pe Bayron, pe Villon, poet francez și pe Luciani ziarist. Dintre artiști sunt calificați ca criminali Benvenuto Cellini, Andrea Castagno (ucigaș și trădător), Tempesta (omorătorul soției sale), Fillippo Lippi (răpitorul unei călugărițe din monastire), Andrea del Sarto (escroc) etc. Pictorii dau un procent mai mare de criminali,

1) Teza aceasta e dezvoltată de autor în cunoscuta sa lucrare *Genio e follia*, în care el se încearcă a explica chestiunea misterioasă a geniului, cum și fenomenul intermitenței geniale observate la unii criminali. El susține că între geniu, nebunie și criminalitate ar exista o mare înrudire din care cauză adese-ori în familiile gențiilor se găsesc criminali și epileptici. Însăși creațiunea genială nu ar fi alt-ceva decât o formă de *psihoză degenerativă* foarte apropiată de epilepsie. Vezi și *L'Anthropologie Criminelle et ses récents progrès*, 1890, pag. 84—86.

de cât sculptorii, și aceasta s'ar explica din cauză că cei dintâi abuzează de băuturi spirtoase. Lombroso conchide că în genere criminalitatea e mai frecventă printre artiști de cât printre oamenii de știință. În schimb însă printre acești din urmă se întâlnesc mai mulți psihopați. Așa de exemplu A. Comte, Ampère, Newton, Pascal, Tasso, Rousseau, Kardano nu erau de cât niște melancolici și monomani. Printre musicanți de asemenea predomină maladiile mentale, de cari ar fi fost atinși Beethoven, Gounod, Donizzetti, Schumann, Mozart (?!) ¹⁾.

O altă particularitate caracteristică a criminalilor este graiul lor special și tendința de a întrebuița în conversații anumite expresiuni simbolice, în scop pe de o parte de a nu putea fi înțeleși de alții, iar pe de alta de a afirma mai mult solidaritatea intereselor lor. «Criminalii, zice Lombroso, au graiul lor special, pentru că ei simțesc alt-fel decit oamenii normali. Ei vorbesc ca sălbaticii pentru că însăși ei sînt niște sălbatici în societatea civilizată de azi. În graiul lor ei întrebuițează foarte des onomatopea și personificarea lucrurilor abstracte întocmai ca și sălbatecii».

Autorul explică acest fenomen prin atavism, din care cauză în actualul jargon al criminalilor s'ar păstra o mulțime de cuvinte foarte vechi. Așa de exemplu, sufletul îl numesc ei «mincinos», corpul — «acoperămînt», luna — «spion», finarul de stradă — «încomod», avocatul — «zurba-giu», crima — «umbră» etc. Urme de atavism Lombroso vede în expresiunile «mammella», care în jargonul criminalilor înseamnă pămîntul și «șarpe» care înseamnă anul. Ambele aceste expresiuni ar aminti ceva din vechiul cult al Cibelei și din ieroglifele egiptene. Alegoria și metafora formează elementul de căpetenie al graiului lor, care cite-

1) Lombroso, pag. 461—465.

odată e ironic și spiritual, dar cele mai adese-ori are un caracter grosier și cinic, oglindind ast-fel în sine tendințele bestiale ale spiritului lor¹⁾.

Scrisoarea și semnătura criminalilor («*Scritture dei delinquenti*», cap. X) autorul o împarte în două categorii, avînd fie-care caracterile sale speciale. Prima categorie o formează scrisoarea ucigașilor și a bandiților, care se distinge mai ales prin forma ei lungăreață și cam ascuțită, prin aspectul ei apasat și prin întorsătura curbilinică a literilor; semnătura lor e însoțită de înflorituri și arabescuri. În a doua categorie intră scrisoarea furilor cu următoarele nuanțe particulare: literile sunt scrise trăgănat și rășchirat, avînd o formă rotunzită și adese-ori tremurată. Femeile criminale au scrisoarea foarte asemănată cu a bărbaților.

Scrisoarea alienaților din contră e puțin precisă, neegală și nesigură; literile capitale sunt amestecate în corpul cuvintelor printre cele-lalte litere mici; ei întrebunțează multe punctuații și sublinieri, iar unele cuvinte le scriu cu litere de tipar, avînd terminațiunea puțin descifrabilă²⁾.

Producțiunile literare ale criminalilor («*Litteratura dei delinquenti*», cap. XI) constau atît din proză cît și din versuri, fără nici o valoare literară, pătrunse cele mai de multe ori de un accent trist, nostalgic. Autorul reproduce o serie întregă de fragmente extrase din scrierile criminalilor, în care aceștia își deplîng destinul și viața lor izolată și monotună din închisoare. Iată cîte-va fragmente mai caracteristice: «Vai de cel ce e nevoit să îndure viața celulară; mai bună e moartea! Trebuie să facem totul pentru a putea scăpa, căci e mult mai bine să trăești în

1) Ibidem, pag. 467—490.—Tarde susține că graiul criminalilor nu poate avea importanța caracteristică pe care i-o atribuie Lombroso, că toți profesioniștii vechi au jargonul lor particular; așa soldații, marinarii, zugravii, etc. întrebunțează între ei un anumit limbaj, ca și criminalii, *La criminalité comparée*, pag. 45.

2) Lombroso, pag. 490—496.

pustiuri și păduri ca sălbaticii... Când vei fi interogat de judecătorul de instrucție, fă-te nebun, căci atunci te trimite în ospiciul de alienați de unde poți scăpa». Un deținut în ajunul sinuciderei sale a scris următorul testament : «Eu am furat și voi fura totdeauna, pentru că acesta este destinul meu fatal. Hirtia pe care scriu e furată, condeiul și călimara sunt de asemenea furate ; chiar și frînghia cu care voesc să mă spînzur este furată. Eu sunt mai mult nenorocit decît pervers. Am nenorocirea de a nu putea fi stăpîn pe voința mea și de a mă supune influenței altora ; eu fac de o potrivă binele sau răul după cum îmi este sugerat ! Ah ! de ce D-zeu îmi scoate totdeauna înainte oameni cari mă sfătuesc la rău ? Comițînd încă o dată greșeala în care eu am jurat să nu mai cad (și aceasta numai din cauza sugestiunilor unui mizerabil care a furat împreună cu mine), fiind sigur că nu voi putea combate viciul care mă îndeamnă de a lua bunul altuia, știînd că eu sunt inutil și vătămător societății, m'am săturat de viață, și pentru aceste motive m'am hotărit să mă sinucid în ziua de 26 Mai, pentru-că atunci e aniversarea primei mele arestări».

Alți criminali însă mențin în scrierile lor un ton cu desăvârșire insolent și batjocoritor. «Aici zac rămășițele bietului Tubac, care, sătul de a fura în lumea aceasta, s'a dus să fure și în *cea-l altă*. Rudele foarte mulțumite i-au pus acest suvenir». — «Eu cu toate că am fost totdeauna un om galant, am făcut deja 20 ani de ocnă. Azi sunt din nou în închisoare, de astă dată condamnat la mîncă silnică pe viață, și aceasta pentru că am făcut bine aproapelui meu. Eu n'am asasinat de cît șease din ei, pe care i-am trimis pe lumea cealaltă, căci aci sufereau prea mult. Am jefuit casele mai multor țărani și pe urmă le-am dat foc. Toate aceste pentru a-mi câștiga pâinea vecinică.... Căutați de furați mult, căci furturile mici sunt mai greu pedepsite.... Indată ce voi eși din închisoare, am să fur

totdeauna, chiar cu riscul de a fi totdeauna închis. O tâlhari! aceste canalii de judecători au ruinat meseria voastră. Curaj și înainte!»¹⁾

Sunt unele versuri în cari se glorifică viața criminală și închisoarea. Un cântec sicilian, de pildă, laudă idealul criminalului, numind nedemn pe cel ce se căește. În alt cântec penitenciarul e numit asil de fericire, pentru că în el nu se pedepsește, ci se învață cine-va mai bine a fura. Sunt și adevărate imnuri scrise în onoarea penitenciarului (carcere vita mia, cara, felice!²⁾).

Printre producțiunile literare ale criminalilor sunt socotite și cărțile obscene (libri osceni), cum și diferite alte scrieri cu cuprins imoral (scrierile lui Ovidiu, Petroniu, Aretino etc.).

Studiind producțiunile literare ale alienaților, autorul e de părere că ele sunt superioare scrierilor criminalilor, mai ales în ce privește originalitatea formei și a ideilor; ele se disting prin avântul lor sincer și printr'un stil înflăcărat și elocuent, care de altmintrelea nu se găsește de cât în discursurile oratorilor mari³⁾.

1) Ibidem pag. 498—502; a se vedea asemenea și Lombroso, *L'Anthropologie criminelle et ses récents progrès*, pag. 109—113.

2) Autorul observă că în aceste cîntece se oglindește dispoziția sufletească a acelor criminali, cari 'și găsesse în penitenciar cui-bul lor comod și ospitalier, confirmindu-se ast-fel în totul părerea că sistemul actual al închisorilor e în neputință a putea combate criminalitatea și recidiva. Lombroso, *L'Uomo delinquente*, pag. 503.

3) Lombroso, *L'Uomo delinquente*, pag. 523. A se vedea de asemenea lucrarea lui Augusto Tebaldi, *Ragione a pazzia*, 1884, pag. 186, care se ocupă în mod special de producțiunile literare ale alienaților. În capitolul „I Pazzi nella letteratura” autorul înalță mult creațiunile poetice ale alienaților, făcînd următoarea comparație între poetul nebun și cel sănătos: la poetul nebun arta e în adevăr fructul inspirațiunii sale, pe cînd la cel sănătos arta e năsecită, fabricată; în scrierile nebunului se simțește expresiunea sinceră a adevărului, poetul sănătos însă îți sugerează numai iluzia adevărului. Acelaș entuziasm pentru producțiunile poetice ale nebunilor se observă și la Lombroso în studiul său *Omicidio e furto per amore pazzesco* publicat în *Archivio di Psichiatria*; 1883, pag. 540, (Wulfert, vol. I, op. cit. pag. 99—100).

Problema nebuniei morale și afacerea Alex. Candiano-Popescu

Nebunia morală, caracterul patologic și identitatea ei cu criminalitatea înăscută.—Deosebirea nebuniei morale de demența propriu zisă.—Etiologia nebuniei morale.—Atavismul ca substrat patogen comun al nebuniei morale și al criminalității. — Manifestarea nebuniei morale la copii și la adulți.—Controversele și nedumeririle psihiatrilor asupra caracterului nebuniei morale.—Nebunia morală și responsabilitatea penală.—Critica identității nebuniei morale cu criminalitatea înăscută.—Incompatibilitatea nebuniei morale cu atavismul.—Noile tendinți conciliante ale lui Lombroso. — *Afacerea Alex. Candiano-Popescu*, caracterul și importanța ei din punct de vedere medico-legal.—Diagnoza stărei psihice a acusatului și divergența născută în sinul comisiei medicale asupra naturii morbide a insaniității morale.—Părerile majorității și a minorității medicilor experți.—Analiza stărei psiho-fisice a acusatului; obliterațiunea simțului său moral.—Critica raportului de expertiză.—Concepția pozitivistă a responsabilității penale.

Chestiunea cea mai dificilă și care sintetizează în sine întreaga concepție despre criminalitate a școalei pozitivist-antropologice penale, este de sigur chestiunea nebuniei morale (*pazzia morale*, *moral insanity*, *folie morale*) și a raporturilor ei cu criminalitatea, tratată de Lombroso în capitolele XIII și XIV a monumentalei sale opere «*L'Uomo delinquente*» (*pazzi morali e delinquenti nati*, p. 544—595).

Din nefericire tocmai această problemă, care e una din cele mai importante și mai discutate în psihiatria actuală, o găsim tratată în mod obscur, fragmentar și ne-complect în scrierile șefului școalei penale italiene, din care cauză s'au ivit, precum vom vedea mai jos, o mulțime de controverse și nedumeriri.

Autorul par'că ezită să ne spună de la capul locului ce trebuie să înțelegem prin cuvintele *pazzia morale* sau

follia morale, adică să ne dea o definițiune științifică precisă a acestei anomalii psihice. În cazul de față o asemenea definițiune e cu atât mai necesară, cu cât între învățați există controversă asupra formei patologice a nebuniei morale, pe care Lombroso o identifică în totul cu criminalitatea înăscută. De altmintrelea procedarea autorului în această privință e simplă și comodă : păstrind tăcerea asupra adevăratului înțeles al termenilor *pazzia morale*, evident că a putut pune pe socoteala acestei forme patologice tot ce i-a convenit. Așa de exemplu la pag. 560 a cărții sale el zice că *pazzia morale* formează *genul*, față de care criminalitatea constituie numai *specia*, că există mai multe variațiuni de nebunie morală, adaptate la fie-care fel de delict. În alt loc susține că *pazzia morale* este forma principală patologică pe care se altoesc alte infirmități, întocmai precum ciupercile cresc pe trunchiul altor ciuperci. La pag. 569 insistă că *pazzia morale* formează o entitate patologică independentă ca oricare altă maladie nervoasă, încercindu-se a-i determina gena ei. În fine la pag. 587 și în volumul II afirmă că nebunia morală vatămă numai facultățile morale ale omului, lăsînd intacte facultățile intelectuale, adică rațiunea.

Evident că toate aceste explicațiuni fragmentare aruncate ici și colo, ne lasă în complectă nedumerire în ce privește forma principală a nebuniei morale.

Cu mai multă precisiune vorbește Lombroso despre *pazzia morale* în răspunsul său la critica operei *L'Uomo delinquente*, publicată de Tarde în «Revue Philosophique» din 1885 (Le type criminel). Aci el afirmă categoric că nebunia morală n'are nimic comun cu demența sau alienația mintală. Nebunul moral nu e bolnav, ci e un imbecil moral, un «cretin», în înțelesul moral al cuvintului. Demența e o turburare a rațiunii și, în cele mai multe cazuri e o maladie căpătată ; ea nu are nici un raport cu nebu-

nia morală, care din contra e de origine congenitală în generalitatea cazurilor, și e compatibilă cu sănătatea fizică și cu o viață îndelungată, tocmai din cauză că constă numai în obliterațiunea simțului moral ¹⁾.

Ținând seamă de cele spuse de Lombroso în diferite locuri ale scrierilor sale asupra caracterului patologic fun-

1) În răspunsul adresat lui Tarde, publicat tot în *Revue Philosophique*, din acelaș an No. 8, Lombroso contrazice unele din ideile sale expuse în „L'Uomo delinquente” și în alte scrieri. În adevăr, dacă nebunul moral e un „cretin” în înțelesul moral al cuvântului, dacă se deosebește în mod tranșant de alienat și nu are nimic comun cu el, atunci nu înțelegem pentru ce tot el, în diferite locuri ale cărții sale, insistă asupra apropierii criminalului înăscut, care nu e alt-ceva decît tot nebun moral, de alienat. La pagina 572, de exemplu, el arată că la criminalii înăscuți, se observă în unele cazuri oarecari simptome de maladii mintale transmise prin moștenire, citind chiar numele criminalilor: Faella, Alberti, Mio, Gotting, Agordo, Costa, Militello, Palmerini, Didier, Busu etc. În studiul său *Pazzia morale e delinquente nato*, publicat în *Archivio di Psichiatria* III, 1882, pag. 370, el declară de-a-dreptul că toți „grandi delinquenti” moștenesc maladii mintale. Dacă toți grandii delinquenti sunt delinquenti nati, iar aceștia sunt identici cu nebunii morali, atunci cum se mai poate zice că nebunia morală se deosebește în mod tranșant de alienația propriu zisă? Aci ea și în alte părți, observăm aceeași nesiguranță și șovăeală în concluziile autorului. Cu toată voința sa persistentă de a separa definitiv nebunia morală de nebunia propriu zisă, totuși e nevoit indirect a reveni el singur asupra afirmațiunilor sale anterioare. În critica sa, Tarde observă că șeful școlii antropologice vede în criminalul înăscut *mattoide*. Acesta însă în răspunsul său califică observațiunea lui Tarde de neexactă, pentru că *mattoide*, zice el, e ceva intermediar între geniu, monoman și idiot, e un gen special de nebunie morală, care bine înțeles are și partea sa de criminalitate. *Mattoidismul*, zice autorul în altă scriere a sa, este o combinație de imbecilitate și megalomanie, consistind dintr-o manifestare extravagantă de mindrie și ambiție în o inteligență slabă. *Mattoidul* este produsul unei civilizații pripite și factice. El își schimbă adese-ori ocupația, precum de altfel și o schimbă și cea mai mare parte dintre delincenti. El e polemist infocat, buclucaș, obsedat de idei fixe și contradicătoare; craniul și fisionomia sa sunt aproape totdeauna normale. Un asemenea tip se întâlnește de preferință printre bărbați și în special în orașele mari obosite de civilizație. În toată Europa n'am întâlnit, zice autorul, decît un singur tip femeesc, pe d-ra Louise Michel. *Mattoidul* conservă adese-ori afecțiunile sale familiare, ba chiar un sentiment umanitar și un altruism exagerat, în care intră o mare doză de vanitate. El e atât de convins de meritul și importanța sa personală, încât se crede în drept a se amesteca în toate afacerile și de multe ori parvine chiar a juca și oare-care rol politic. Mulți regicizi au fost *mattoizi*. Autorul enumeră printre *mattoizi* și pe Don Quichott. Vezi *L'Anthropologie criminelle et ses récents progrès*, p. 79—80.

damental al nebuniei morale, am putea formula următoarea definițiune : nebunia morală este o anomalie psihică de sine stătătoare, în generalitatea cazurilor de origine congenitală, cu totul deosebită și independentă de alienația mintală, adică de nebunia propriu zisă (smintirea), consistind în obliterațiunea facultăților morale ale omului, fără concomitența turburării rațiunii. Nebunul moral nu e un om bolnav, ci e numai o ființă necomplectă din naștere, fiind rău dotat de la natură prin faptul că-i lipsește simțul moral. Organismul nebunului moral e perfect sănătos, inteligența sa asemenea e intactă, cu toate aceste manifestările sale psihice nu sunt în stare normală din cauza imbecilității morale de care e atins. Un asemenea individ își dă perfect seamă de faptele sale, n'are însă în el voință și putere de a rezista pornirilor sale impulsive delictuoase și a se reține de la comiterea infracțiunilor ¹⁾.

1) După psihiatrul Ballet, nebunia morală nu constituie un tip uniform, ci cuprinde în sine categorii foarte distincte. Categoria cea mai inferioară ar fi aceea a indivizilor "degradați atît din punct de vedere moral, cit și din punct de vedere intelectual. Aceștia abia pot distinge binele de rău. Inteligența lor se pretează a justifica toate perversitățile și actele lor imorale, a căror uriciune ei nu sunt în stare să o priceapă. Aceștia alcătuiesc categoria *orbilor morali*. Sunt alți indivizi cari cunosc bine cerințele moralei și ale probității, dar sentimentele lor sunt atît de pervertite, în cît nu le poate inspira nici o atragere spre bine, nici o îndepărtare de la rău. Ei posedă numai cunoștința teoretică a datorțiilor lor morale ; le e cu neputință însă de a trece de la teorie la practică. Noțiunile morale rămîn la ei în stare abstractă, fără a putea exercita vre-o înrăurire asupra voinței lor. La acești indivizi se poate spune că *simțul moral e anestesiat*. În fine sunt indivizi la cari simțul moral e foarte puțin tocit. Aceștia doresc a face binele și a-și îndruma viața lor pe o cale dreaptă, poftele și tendințele lor sunt însă mult mai puternice decît această dorință. Ei se lasă a fi conduși de curentul viciului, regretând câte-odată lașitatea și slăbiciunea lor. La cei dintâi, la orbii morali, conștiința e absentă ; la cei de al doilea, cu simțul moral anestesiât, conștiința lor vorbește, dar e neputincioasă a influența asupra voinței lor, pentru că nu e secundată de nici o tendință emoțională care îndeamnă pe om spre bine ; la cei din urmă, tendințele îndemnătoare spre bine există, dar ele sunt prea slabe, pentru a putea lupta contra poftelor cari duc pe om la depravare. Părerea lui Ballet e citată după Dr. Dallemagne, *Théories de la Criminalité*, pag. 65—66.

Intre nebunia morală și criminalitatea înăscută există, după părerea autorului, o complectă analogie, pentru că însăși crima nu e alt-ceva decit tot rezultatul unei psychoze. Nebunul moral deci e identic cu criminalul înăscut, și această identitate se bazează pe faptul că cel dintâi intru-nește în sine toate anomaliile psycho-fisice și caracterele anatomice constatate la acest din urmă. «Caracterele criminalului înăscut studiate în capitolele precedente, zice el, sunt identice cu acele aflate la nebunul moral, cu care cel dintâiu nu numai se aseamănă dar se confundă complectamente»¹⁾.

Din cercetările făcute asupra unui mare număr de nebuni morali, autorul constată că vigoarea și greutatea corporală, anomaliile craniului, conformația creierului, deformitatea urechilor și a dinților, asimetria figurei, trăsăturile fisionomice sunt întocmai la nebunii morali, ca și la criminali. Analgesia, strabismul, daltonismul, mancinismul sunt fenomene foarte frecvente printre nebunii morali. Acelaș lucru se poate spune despre anomaliile organelor interne, reacția slabă a sistemului vasculur, neinroșirea feței (mancanza del rossore), perversitatea sexuală constatate mai cu seamă la indivizii Verzeni, Sbro, Bertrand, Menesclou, Lemaitre, Agnoletti, Sandou, Faella, Gaspa-

1) „Celitorul, zice Lombroso, va incerca intăia dată un mare desgust de a accepta această fusiune. Și lucrul se explică; pentru că ne-am deprins de un lung șir de veacuri să punem în sarcina culpabililor o responsabilitate cu atit mai mare, cu cât greșala lor este mai gravă, din cauza bine-înțeleș a necesității ce simțim de a ne răsbuna, și a temerei ce avem de a-l lăsa liber. Cu chipul acesta groaza ce ne inspiră culpabilul servește ca normă de apreciere pentru noi. La aceasta semai adaogă încă împrejurarea că până astăzi nu s'a cunoscut alte mijloace de combatere a criminalității decit închisoarea și pedeapsa capitală. Cu un cuvint: sentimentul de răsbunare și de frică, unit cu obiceiul, care este unul din cei mai mari dușmani ai noștri, au determinat mult timp aprecierile noastre despre criminali. Eu insunii am împărtașit această părere în timpul primeilor două ediții ale operei mele, și nu m'am putut debarasa de ea, decit acuma, cind am întreprins scoaterea la lumină a ediției a treia.”
L'Uomo delinquente, pag. 543 și urm.

rone și alții, considerați drept nebuni morali tipici. Practica tatuajului e de asemenea cunoscută lor. D-rul De Paoli comunică că din 270 nebuni, deținuți în «Manicomio» din Genua, 19 au fost găsiți tatuati. Viciile, astuciositatea, vanitatea, fanfaronia sunt de o potrivă dezvoltate la nebunii morali ca și la criminali¹⁾.

Facultățile intelectuale ale nebunilor morali sunt în stare normală, fără să fi suferit vre-o vătămare din cauza obliterației simțului moral. În această privință însă autorul, amintind de controversa ce există între psihiatri asupra chestiunii integrității inteligenței nebunilor morali, pentru a împăca lucrurile emite ideea că ar exista diferite specii de nebuni morali, potrivit cu gradul de dezvoltare a inteligenței lor personale. «Printre nebunii morali, ca și printre criminali, zice el, există o adevărată gradație, după cum și înțelegerile se diferențiază între ele de la geniu până la idiot». Nebunia morală formează *genul*, față de care criminalitatea constituie *specia*; iată pentru ce nebunia morală prezintă diferite variațiuni, dintre cari la unele simptomele maladiilor psihice sunt altoite pe forma principală, adică *pazzia morale*, întocmai după cum criptogamele cresc pe trunchiul altor criptogame. Așa de pildă sunt nebuni morali cu aplicări către hipohondrie, alții sufer de epilepsie, unii însă sunt atinși de isterism sau monomanie, etc. Toate aceste infirmități însă au un substrat patologic comun, care e «*follia morale*»²⁾.

1). Lombroso, *op. cit.* pag. 547—551. Dacă nebunul moral în adevăr e atins de afecțiunile și maladiile pe cari autorul le constată la criminalul înăscut, atunci e greu de explicat starea lui fizică sănătoasă și mai ales longevitatea lui. De altminterale constatările lui Lombroso sunt în contradicție cu afirmațiunile D-rului Virgilis, un profund cercetător în domeniul antropologiei criminale, care, examinând 265 condamnați, arată că 195 dintre ei sunt atinși de diferite maladii și prezintă simptome moștenite de degenerare, conchizind că toți aceștia sunt foarte expuși la moarte. A se vedea tratatul său: *Saggio di ricerche sulla natura morbosa del delitto*, pag. 27.

2). *Ibidem*, pag. 560—561.

Nebunii morali se deosebesc cu totul de nebunii propriu zis (smintiți, alienați), căci pe cînd alienația mintală e o consecință a alterării facultăților intelectuale a pacientului, nebunia morală din contră e caracterizată numai prin obliterația simțului moral.

Tocmai de aceea alienații sunt predispuși către o viață singuratecă, concentrată și retrasă, pe cînd nebunilor morali le place viața sgomotoasă din societate și comunitatea cu alți oameni, întocmai ca și criminalilor. La nebunii morali se mai observă tendința de a se lăuda cu isprăvile și crimele lor, și a eterniza amintirea despre ele, expunindu-le în scris (Sbro, Menesclou)¹⁾.

În ce privește obiecțiunea unor psihiatri că simptomele nebuniei morale se întîlnesc și la unele maladii mintale, Lombroso observă că asemenea obiecțiuni nu sunt serioase și nu pot atinge situația nebuniei morale considerată ca entitate patologică de sine stătătoare, de oare ce atât epilepsia cât și paralisia apar câte odată cu caractere isterice și sifilitice²⁾.

Un argument nu mai puțin însemnat, invocat în sprijinul temei identității nebunului moral cu criminalul înăscut și a deosebirei celui dintăi de nebunul propriu zis, este dedus de autor din statistica comparată a cazurilor de nebunie morală observate în ospiciile de alienați și în penitenciare, din care rezultă că asemenea cazuri sunt rare de tot în ospiciile alienaților, pe cînd ele sunt foarte frecvente printre deținuții închisorilor. Lombroso citează aci observațiile câtor-va psihiatri făcute în această privință. Așa de exemplu Dagonnet a constatat la un număr de 3000 alienați numai 10 sau 12 cazuri de nebunie morală. Adriani și Palmerini la 888 alienați n'a constatat nici un caz. Verga, examinând 18,000 alienați internați în ospiciile

1). Lombroso, *op. cit.*, pag. 566-568.

2). *Ibidem*, pag. 569.

publice, a constatat printre ei numai 56 nebuni morali; în ospiciile private, proporția cazurilor de nebunie morală e mai mare (30%). Din contra, la un număr de 960 deținuți s'au constatat oficial într'un interval de 10 ani 5,2% cazuri de nebunie morală¹⁾.

În ce privește etiologia nebuniei morale, Lombroso afirmă că ea are aceiași obârșie ca și criminalitatea—atavismul,—din care cauză această anomalie psihică în generalitatea cazurilor e de natură congenitală, și simptomele ei apar foarte adese-ori din cea mai fragedă vârstă. Așa dar în afară de atavismul fizic, de care s'a vorbit în capitolele precedente, ar mai exista și un *atavism moral*, care explică transmisiunea lipsei simțului moral de la omul primitiv la criminalul și nebunul moral de azi. Un creier, zice autorul, predispus din naștere către anumite anomalii și a cărei dezvoltare e defectuoasă din cauza relei sale nutrițiuni, posedă în el un *locus minoris resistentiae*, unde se încuibază *tendinți maladive*, cari apoi, sub înriurirea unui temperament rău și a unei educațiuni neîngrijite, se dezvoltă și capătă o enormă putere impulsivă, stăpânind întreaga activitate și energie a individului, dar cari cu timpul ar putea fi înfrânate și chiar extirpate în parte, prin ajutorul unui regim educativ bine îngrijit²⁾.

Factorul deci primordial al nebuniei morale e atavismul, unit cu dezvoltarea și funcționarea neregulată a creierului și a sistemului nervos, din cauza relei lor nutrițiuni; de aci provin diferitele anomalii precum tocirea sensibilității afective și fizice, anestezia, defectuositatea funcționării sistemului vascular, dispoziția excentrică a spiritului, pornirile delictuoase, perversitatea, cruzimea etc., cari toate caracterizează nebunia morală.

De obicei simptomele nebuniei morale apar încă din

1). Ibidem, pag. 546.

2). Lombroso, *op. cit.*, pag. 575.

copilărie și Lombroso citează ca exemple pe indivizii Sbro, Verzeni, Lemaitre, la cari nebunia morală s'a manifestat în mod spontan eu la această epocă. Am văzut în alt loc că în general copilăria e vrâsta, în care, după părerea autorului, instinctiv isbucnesc toate pornirile perverse, cari mai pe urmă alcătuiesc criminalitatea.

Nebunia morală însă poate rămânea mult timp în stare latentă în organismul individului și se poate manifesta tocmai în urmă, la o etate mai înaintată. Mediul social stricat, perversitatea sensurilor, consecutivă unei vieți desfrânate, loviturile morale puternice, pot înlesni manifestarea simptomelor nebuniei morale. Senilitatea, slăbirea și încetarea funcționării organelor genitale poate de asemenea provoca desvoltarea tendințelor către nebunia morală. Autorul citează cazul lui Garayo Sacamantecas, care până la 40 ani a fost în stare absolut normală, iar de la această epocă a devenit «*necrofilomaniaco*»¹⁾.

Nebunii morali cele mai adese-ori sunt progenitura indivizilor egoiști, vițioși, criminali, stăpâniți de diferite patimi, câte odată însă se nasc din părinți atinși de alienație mentală. Autorul se referă la studiile lui Compagne, care cercetând originea a 15 nebuni morali, a constatat că 12 din ei avusese părinți egoiști și lipsiți de moralitate, iar 3 avusese mama sau o rudă colaterală atinse de alienație mentală.

Sunt indivizi cari au devenit nebuni morali grație numai relei educațiuni, și în special din cauza neglijenței părinților de a combate și înfrâna tendințele criminale manifestate în copilăria lor, cari apoi s'au înrădăcinat și au devenit adevărate obiceiuri²⁾.

1). Ibidem, pag. 570—572.

2) Precum am arătat în capitolul trei al acestei lucrări, Lombroso susține că toate caracterile anormale și înclinațiunile perverse ale nebunilor morali și ale criminalilor se găsește în mod obișnuit la copii, ceea-ce tocmai ar dovedi originea atavistică a acestor anomalii.

Printre cauzele accidentale ce pot înlesni manifestarea nebuniei morale sunt și oare-cari maladii precum : traumatismele, meningita, otrăvirea cronică și alte afecțiuni, cari opresc dezvoltarea unor organe, împiedică nutrițiunea normală a creierului și repararea perderilor de substanță nervoasă, determinând anumite regresiiuui atavistice, perturbațiuni în centrele nervoase, tendinți impulsive exagerate, cum și alte stări maladive ¹⁾.

Nebunii morali sunt stăpâniți de porniri perverse instinctive, sunt împinși cu o putere impulsivă iresistibilă

„Germenii nebuniei morale și ai criminalității, zice el, se întîlnesc în mod normal în primii ani ai omului, întocmai după cum în embrion se observă de obicei unele forme, cari la adult ar părea monstruo-zități... cu chipul acesta teratologia se explică prin embriologie“. Ibid, pag. 573.

1) Doctorul Marro, în cartea sa *I Caratteri dei delinquenti*, explică nebunia morală în următorul mod : la nebunu moral, ca și la criminal, este o diminuare de materii proprii pentru repararea perderilor substanței nervoasă ; lucrarea reparațiunii se face prost în creierul lor ; circulațiunea singelui arterial este jenată din cauza dilatațiunii exagerate a vaselor destinate trecerei sistemului vios. Din această cauză provin la unii indivizi diferite agitațiuni maladive cari preced mai ales schimbările atmosferice, o neliniște, o impulsivitate exagerată, o stare melancolică mai mult sau mai puțin pronunțată, idei de persecuție și alte stări cari toate determină acțiuni anormale ; de aci provine insensibilitatea fizică și morală, inclinațiunea de a face rău, sentimentele antisociale și toate celelalte particularități psihice comune majorității criminalilor. Prin aceasta se explică, după Marro, dezvoltarea corpului în greutate și în statură în detrimentul creierului, care manifestă insuficiența sa nu numai prin micimea volumului său, dar mai ales prin slăbirea și chiar absența voinței, prin lincezeala și moleciunea caracterului, din care cauză individul se dedă la trîndăvie și devine incapabil de muncă. Efectele insuficienței nutrițiunii cerebrale sînt variate : ele se manifestă sau prin o slăbiciune generală, care pune pe om în imposibilitate de a suporta cea mai mică oboseală fizică și morală și de a opune cea mai mică rezistență impresiunilor ce vin din afară ;—sau printr'o extremă ușurință a individului de a intra într'o stare psihică particulară, pe care Marro, o caracterizează cu denumirea de *polarisațiune cerebrală*, consistînd în izbucnire excesivă a pasiunilor și în neputința de a le stăpîni, în porniri răsunătoare și furioase, cari împing la acte criminale, și imorale... Toate aceste denotă o stare particulară a centrilor excito-motori a activității psihice și musculare, analoagă cu polarizațiunea corpurilor neinsufleteite, astfel că sub influența unor anumite impresiuni, omul nu mai simțeste în el puterea moderatoare a facultăților cerebrale superioare, care-i moderează acțiunile și le adaptează mediului social,—Vezi *opera citată*, pagina 449.

(forza iresistibile) către fapte criminale și imorale. Aceasta ne explică pentru ce pedepsele penale nu exercită de cât o înfriurire foarte slabă asupra lor, și pentru ce recidiva nu numai că persistă printre criminali, dar crește în mod constant și continuu în toate țările, precum arată datele statistice, cu toate măsurile de combătere întreprinse până în prezent. Autorul arată că a avut ocaziune să cunoască hoți cari i-au mărturisit că pasiunea furatului e altoită în însăși sângele lor, din care cauză ei nu se pot stăpâni de a nu șterpeli lucrul altuia. Intre alte multe exemple, el citează cazul bătrânului Vincente d'Arragona, un pasionat bibliofil care a comis crima de omor asupra unui individ ce cum-părăsese la licitație publică o carte rară, pe care o dorea și dânsul să o aibă ¹⁾.

Așa dar substratul patogen principal al nebuniei morale și implicit al criminalității este atavismul fizic și moral, care ne explică prezența pe de-o parte a anomaliilor anatomice, iar pe de alta a obliterațiunii facultăților morale în criminalul înăscut și nebunul moral actual.

Am arătat în alt loc că, după părerea autorului, acțiunea atavismului se extinde peste limitele rasei omenești, din care cauză la nebunul moral apar și astăzi afinități atavistice morale nu numai cu omul primitiv, ci chiar cu oare-care specii de animale inferioare. Numai cu chipul acesta se pot pricepe unele fapte imorale monstruoase săvârșite de nebunii morali, a căror explicare au pus în mare impas pe cei mai iluștri psihiatri. În special poftele sexuale nenaturale, pederastia și alte asemenea acte bestiale, pruncuciderea, tendinți către canibalism, precum și crimele cele mai înfiorătoare, cari transformă pe criminal în fiară cu

1) Ibidem, p. 577--582. Bătrînul Vincente d'Arragona, cum și Marchisul De Sade, ucigaș libidinos, condamnați ca criminali, erau, după părerea lui Lombroso, adevărați nebuni morali.

chip omenesc, au ca punct de plecare afinități atavistice preumane, transmise de la unele specii de animale, din care se trage neamul omenesc (survivance des espèces inférieures). Căci trebuie să notăm că șeful școalei italiene nu se oprește numai la teoria darviniană a derivațiunii omului din momiță, dar merge mai departe, socotind ca strămoși ai omului toate acele animale ale căror instincte și caractere presintă oare-cari analogii cu acele ale nebului moral.

Unele inclinațiuni atavistice, ca de exemplu plăcerea și excitațiunea erotică ce o simțesc unii indivizi la vederea singelui și la pipăitul cărnei calde (amintind timpurile cînd relațiunile sexuale erau întovărășite de acte singeroase și crude), după părerea autorului, există în stare latentă și *fra noi*, adică printre oamenii normali. El arată că cunoaște un distins poet (distinto poeta) care i-a mărturisit că la vederea cărnei singerate, la pipăirea unui trup cald, simțește în el înflăcărîndu-se pofta sexuală. Instinctele animalice, înăbușite cât-va timp prin efectul educației și al mediului, isbucnesc câte-odată cu furie sub înriurirea unor anumite împrejurări, precum: boale, fenomene meteorologice, excitațiunile erotice provenite din cauza îndelungatei abstenenți la care se dedau unele persoane celibatate ca clericii, soldații, păstorii etc. ¹⁾.

Din cele expuse mai sus, autorul trage următoarea concluzie, care apoi a devenit teza de predilecție a penaliștilor școalei positivisto-antropologice: „datele statistice și cercetările antropologice ne arată în cele din urmă că crima este un fenomen tot atât de firesc și necesar ca și nașterea, moartea, și ca ori-care maladie psihică. Intre ac-

1) Lombroso, *op. cit.*, pag. 593.—In societatea europeană contemporană tendințele către canibalism, ori-cit de monstruoase s'ar părea, totuși apar din cînd în cînd la unii indivizi. Nu de mult, în Germania, doi părinți au fost condamnați la moarte și executați pentru că au omorît pe unicul lor fiu, pe care apoi l'au mincat.

tele instinctive ale animalelor și plantelor și faptele criminale ale omului nu e absolut nici o deosebire; din acest punct de vedere cunoscuta expresiune «răutate animalică» (brutale malvagita) coprinde în sine o analogie surprinzătoare ¹⁾.

Iată în resumat concluziile lui Lombroso asupra nebuniei morale și a identității sale cu criminalul înăscut.

Cercetările asupra nebuniei morale coprinse în partea a treia, zice el în ultimul capitol al operei sale (cap. XIV), stau în legătură directă cu cele expuse în partea a doua, referitor la caracterile anatomice și fisionomice ale criminalului înăscut. „Analogia și identitatea complectă dintre nebunul moral și criminalul înăscut, a pus capăt pentru totdeauna statornicei divergenți de opinii ce exista până în prezent între moraliști, jurisconsulți și psihiatri, și chiar între diversele școli de psihiatrie, divergență care presenta caracterul singular că atât unii cât și alții aveau dreptate; căci pe de o parte era adevărat că caracterile nebunului moral se găsesc la criminali, după cum pe de altă parte era de asemenea exact că caracterile criminalului înăscut se întâlnesc la cei mai mulți nebuni morali. Iată pentru ce bărbați de cea mai respectabilă autoritate au fost în desacord asupra diagnosticei criminalilor, și au declarat ca atare pe indivizii Prunier, Lawson, Militello, Garayo, Passanante etc., pe când toți aceștia nu erau de cât niște nebuni sau matoizi“ ²⁾.

După ce am arătat soluțiunea dată de Lombroso nebuniei morale, ne rămâne să examinăm modul cum se resolvă această dificilă chestiune în psihiatria actuală, și să vedem dacă concepția lombrosiană este sau nu în concor-

1) Lombroso, *op. cit.*, pag. 595.

2) *Ibidem*, pag. 586.

dantă cu părerile emise de majoritatea medicilor alieniști în asemenea materie.

Mai întâi observăm că nu Lombroso e cel dintâi care a conceput nebunia morală ca o anomalie psihică de sine stătătoare, consistând în obliterațiunea simțului moral, fără concomitența deranjării facultăților intelectuale. Cu mult înainte de el, psihiatrii Prichard, Pinel și Escquirol au emis ideea că nebunia morală este o entitate patologică independentă, care constă în pervertirea sensibilității afective, fără a avea însă ca consecință turburarea funcțiunilor mintale.

Cauza nebuniei morale ar fi, după acești psihiatri, o puternică predispozițiune ereditară de nebunie, stimulată de un fapt posterior întâmplat în viața individului, precum ar fi de exemplu o lovitură morală din pricina unei pierderi de avere, sau un traumatism fizic, un atac de paralizie, un acces de epilepsie, sau în fine o „turburare febrilă ori inflamatoare, care a determinat modificări perceptibile în starea obișnuită a caracterului și a obiceiurilor individului ¹⁾.

De timpuriu încă acest mod de a înțelege și a explica nebunia morală a fost criticat, și a stârnit o inversunată opozițiune printre psihiatrii tuturor statelor.

În Franța, marele alienist Morel, în studiile sale publicate în *Annales Medico-Psychologiques*, susține că *folie morale* nu alcătuește o formă patologică specială, și că nu se poate concepe alterarea numai a instinctului moral, fără concomitența turburării inteligenței. «On m'accordera facilement, zice el, qu'il ne faut pas attacher au terme *folie des actes* l'idée d'une situation mentale, où l'intelligence ne

1). I. C. Prichard, *A treatis on Insanity and other Disorders of the Mind*; citat după admirabilul studiu al lui Bonfigli, *Ulteriori considerazioni sull'argomento della cosi detta pazzia morale*, 1880, pag. 73 și următoarele, în care găsim o interesantă dare de seamă a întregii bibliografii scrise asupra chestiunei nebuniei morale.

soit pas ou soit à peine compromise, d'une situation enfin, où l'on n'aie autre chose à enregistrer que la perversité malade des actes sans concomitance du trouble des idées, ce qui a fait encore classer ces sortes d'aliénés dans une variété des folies, que l'on a désignée sous le nom de *folie morale*. Lorsque la perversité des actes existe en dehors des conditions pathologiques du système nerveux, en dehors d'un trouble intellectuel, qui est l'indice de l'état de souffrance de l'organisme, *il y a crime et non folie*, si extraordinaire que soit l'acte incriminé». In definitiv, Morel conchide că folies des actes sau folie morale nu trebuie considerată ca formă specială a unei maladii psihice. Furturile, omorurile, sinuciderile, dările de foc se comit atât de criminali, cât și de alienați; cei dintâi însă comit crima sub înriurirea pasiunii, iar cei de al doilea sub influența maladii ¹⁾. Psihiatrii Falret, Belloc și Brierre de Boismont observă de asemenea că *folie morale* sau *manie raisonnante* este în strînsă legătură cu imbecilitatea și că nu poate constitui o formă malativă independentă. D-rul Trélat, în studiul său «folie lucide», respinge ideea că nebunia morală ar fi o entitate patologică aparte, susținând că așa numiții «aliénés lucides» nu reprezintă decît manifestarea unei forme speciale a nebuniei propriu zise ²⁾.

În Italia, cel ce s'a ocupat special cu nebunia morală, și a controlat toate teoriile emise înainte de el asupra acestei anomalii psihice, este Bonfigli, care în lucrările sale: *Sulla cosi detta pazzia morale, Ancora sulla questione della pazzia morale* și *Ulteriori considerazioni sull'argomento della cossi detta pazzia morale*, a ajuns la concluzia finală

1). Vezi *Annales Medico-Psychologiques*, 1866, vol. VIII (No-vembre), pag. 109.

2). Vezi *Annales Medico-Psychologiques*, acelaș an. No. 1, pag. 379—431 și No. 3, pag. 107—129, unde se pot vedea desbaterile urmate în societatea medico-psihologică din Paris, cu privire la ches-tiunea nebuniei morale.

că nebunia morală face parte din categoria nevrozelor epileptice, isterice, senile, sau în fine determinate de paralisia generală progresivă; cazurile însă cari nu pot intra în categoria formelor patologice arătate, nu sunt alt ceva de cât cazuri de adevărată imbecilitate, provenită din pricina slăbirei activității centrilor psihici, consecutivă oarecăr defecte înăscute ale organizației creierului.

Dintre psihiatrii italieni, Verga și Vigna susțin de asemenea că pazzia morale sau moral insanity se întâlnește la toate formele maladiilor psihice și că nu poate alcătui o formă patologică independentă ¹⁾. Giacchi, medic-șef al ospiciului de alienați din Racconigi, afirmă categoric că nu poate exista insanitatea morală, fără turburarea facultăților intelectuale. Alieniștii Palmerini, Tamburini și Seppili sunt de aceeași părere ²⁾.

În fine, în timpul din urmă, cunoscutul psihiatru Bonvecchiato, în lucrarea sa intitulată *Il senso morale e la follia morale* (pag. 225), combate cu o mare putere de argumentare ideia că pazzia morale ar constitui un tip special printre maladiile psihice și că ar avea simptome patologice proprii. Nebunia morală, zice acest învățat, constituie o adevărată pată nebuloasă (nebulosità) pe orizontul psihiatriei; ea e numai o formă clinică, iar nici cum nosologică; *dacă nu e însoțită de turburarea rațiunii, atunci reprezintă pur și simplu o manifestare specială a criminalității*, deosebindu-se de criminalitatea vulgară numai prin gradul de intensitate al simptomelor. Când însă nebunia morală e însoțită de deranjarea rațiunii, atunci constituie o adevărată maladie mentală ³⁾.

1). Vezi Wulfert, *op. cit.* vol. I, pag. 118.

2). Ibidem, pag. 118.

3). Vezi Bonvecchiato, *op. cit.*, pag. 276; vezi și studiul aceluiași autor *A proposito di un processo scandaloso, semi imbecilli, mattoidi e folli morali*, capitolo II Delimitazione del problema della pazzia morale, pag. 83—87.

Psihiatrii englezi Mac Ferland, Fielding, Blandford, Balfour, Brown, Ordronaux combat ipotesa că așa numita de ei moral insanity ar fi o manifestare patologică de sine stătătoare, afirmind că această anomalie psihică ar reprezenta o formă a imbecilității și că e totdeauna însoțită de desordinea facultăților intelectuale. B. Brodic (Psychological inquiries, pag. 99) și Dr. Mayo (Medical testimony, pag. 69) nu admit nebunia morală ca o afecțiune independentă, iar în ce privește responsabilitatea penală a nebunilor morali, susțin că nici o stare anormală a spiritului nu poate conferi iresponsabilitatea, dacă nu cuprinde și o turburare a rațiunii, pe lingă perversitatea afectivă. Taylor împărtășește aceiași părere asupra caracterului fundamental al nebuniei morale, afirmind că o asemenea stare nu poate fi invocată de medici pentru a declara neresponsabile și a disculpa pe persoanele inculpate de crime¹⁾.

Dacă consultăm știința germană, vedem și aci că cei mai însemnați alieniști împărtășesc părerea că moral insanity nu este o formă patologică independentă. Griesinger declară că nu există *mania sine deliro*, susținind că moral insanity nu poate exista fără turburarea rațiunii. Knop afirmă că nebunia morală nu e alt-ceva decît unul din stadiile prodromice ale psychozei,—că de oare-ce sensibilitatea afectivă, sau simțul moral (moralitatea) are ca bază psihică fenomenele de cunoștință (Erkenntniss) și facultatea apercceptivă a spiritului, evident că e imposibil să existe o formă specială malativă sub denumirea de nebunie morală. Sunt foarte caracteristice cuvintele adresate de Knop justiției: *hütte dich, dass dir die sogenannte Moral insanity das Schwert der Gerechtigkeit nicht aus der Händen windet* (păzește-te, ca nu cumva să îți se încurce în mini sabia dreptății din cauza așa numitei moral insanity). Liedsdorf contestă existența ca maladie specială a nebuniei

1). A. A. Taylor, *Traité de Médecine légale*, pag. 835.

morale, și arată că ea formează unul din primele stadii ale maniei. În fine învățatul Westfal în societatea medicilor din Berlin s'a exprimat că moral insanity nu e maladie, ci un defect, o formă a imbecilității ¹⁾.

Noțiunea cea mai clară și mai judicioasă asupra nebuniei morale a fost emisă credem de Gauster, care de altmintrelea se apropie mult de părerea lui Falret din Franța și a lui Bonfigli din Italia. El susține că moral insanity face parte din genul maladiilor mentale care au ca bază patologică degenerescenta psihică. Descriind nebunia morală și enumerind criteriile diagnosei acestei maladii stabilite de diferiți psihiatri (urme ereditare de degenerescentă psiho-organică, afecțiuni cerebrale anterioare, nevroze, alcoolism, perversitatea morală consecutivă existenței unei forme oare-care de psihoză), Gauster conchide că cazurile de moral insanity nu sunt alt-ceva decît manifestarea diferitelor forme de maladii mentale, în care perversiunea simțului moral apare atît de intens și clar, încît une-ori puțin se poate observa slăbirea rațiunii. În tot cazul, chiar cînd constatăm o aparență de continuitate logică în gîndirea nebunilor morali și une-ori chiar oare-care deșteptăciune și istețime, *totuși rațiunea lor este totdeauna alterată într'un grad oare-care.*

Așa dar nebunia morală nu este obliterațiunea simțului moral, ci o *stare mentală, consecutivă deranjării funcțiunilor psihice morale ale creierului.*

Gauster indică într'un mod foarte interesant și instructiv obligațiunile pe care le are ori-ce medic expert, cînd e chemat a stabili diagnosa nebuniei morale. Cînd se află în fața unui caz de nebunie morală, zice acest învățat, medicul expert *este obligat a arăta judecătorilor simptomele degenerescentei psiho-organice nu în alt mod decît*

1). Vezi Wülfert, vol. I, pag 122—123.

în legătură și împreună cu prezența pe deplin stabilită a imbecilității (Schwachsinn) sau a smintirei (Blödsinn) congenitale ori căpătate. Prin urmare diagnosa în asemenea caz trebuie să constee în precizarea maladiei mentale (imbecilitate, smintire, etc.) manifestate sub forma nebuniei morale.

Definind noțiunea nebuniei morale, Gauster adaogă că diagnosa acestei maladii în sensul arătat nu poate fi făcută decît numai luîndu-se în considerație complexitatea tuturor momentelor ei obiective, sau cel puțin a celor mai principale, căci numai în asemenea caz se poate conchide asupra chestiunii accesorii a imputabilității și responsabilității penale¹⁾.

Cu toate aceste trebuie să mărturisim că printre psihiatri există actualmente și un puternic curent mai mult sau mai puțin favorabil concepției nebuniei morale ca maladie de sine stătătoare, fără concomitența unei turburări manifeste și serioase a inteligenței.

În fruntea acestui curent, găsim pe ilustrul psihiatru Maudslay, care în cartea sa «*Le crime et la folie*», ne spune că nebunia morală apare la indivizii cari, fiind deja predispuși din naștere către nebunie, în urmă au încercat o însemnată schimbare în caracterul lor din cauza unei puternice sguđuirii morale, sau a unei mari turburări fizice. În asemenea cazuri omul nu mai este acelaș; senti-

1). Vezi lucrările lui Gauster în edițiunea lui Masehka's, *Handbuch der gerichtlichen Medicin*, 4. Band: *Psychische Entartungen, Das moralische Irrsein*, pag. 463—468. Gauster face distincțiune tranșantă între nebunul moral și criminal, și e contra identificării arbitrare a criminalității cu degenerarea psihică. Critica expertizei medico-legale referitoare la nebunia morală, indicată mai sus, e scrisă de autor cu ocazia unui proces de paricid, petrecut înaintea instanțelor judecătorești din Italia. Medicii experți, constatînd la acuzat perversiunea ereditară morbidă a simțului moral, au declarat că el e atîns de nebunie morală, care însă, pînă la vîrsta de 20 ani, s'a menținut în stare latentă în organismul său. Gauster recomandă în special magistraților de a fi cu mare precauțiune și a se feri de concluziile pripite ale medicilor experți, cari deduc cu ușurință insani-tatea morală din ereditatea morbidă. Vezi pag. 470—471.

mentele, caracterul, obiceiurile, conduita sa sînt cu totul schimbate. «En somme on s'apercevroit que, par l'effet d'une cause d'aliénation suffisante et constatée, du concours de causes prédisposantes et de causes déterminantes produisant habituellement la folie, le sujet présente des symptômes qui contrastent étrangement avec son caractère antérieur et qui sont exactement ceux de la folie morale. Ou bien encore, on apprendra qu'il y a en soit une attaque de paralysie ou d'épilepsie, soit une fièvre très forte, et que le changement de caractère et les signes d'aliénation morale se sont montrés consécutivement aux causes physiques». Mai departe Maudslay susține că nebunia morală este o desordine psihică «sans délire, sans illusions, sans hallucinations, dont les symptômes consistent, principalement dans la perversion des facultés mentales appelées communément facultés actives et morales, l'intelligence restant souvent assez déliée¹⁾.

De aceeași părere sunt psihiatrii Tamassia, Virgilio, Tanzi, Campagne²⁾. Așa dar chiar acei psihiatri, cari consideră nebunia morală ca o perversiune a sensibilității afective, susțin totuși că există și oare-care deranjare mentală.

În fine cunoscutul psihiatru german Krafft Ebbing consideră nebunia morală ca o degenerare cerebrală, ca consecința organizării vicioase a creierului. El afirmă că la nebunii morali se observă lipsa de continuitate logică a gândirii, idei fixe și asociații bizare de cugetări, din care cauză starea lor psihică prezintă foarte mare analogie cu imbecilitatea și idiotismul.

1). Vezi Maudslay, *Le crime et la folie*, chapitre „de la folie morale“ pag 162—165, referitor la simțul moral primordial a se vedea chap. II „La zone mitoyenne“.

2). Vezi *Annales Medico-Psychologiques*, 1866, No, 5, pag, 395—433 referitor la „Manie raisonnante“.

Iată care e situațiunea problemei nebuniei morale în psihiatria actuală.

Din cele expuse mai sus s'a putut vedea că avem a face cu o chestiune din cele mai controversate, asupra căreia s'au emis o mulțime de păreri, fără ca să se stabilească încă o bază științifică serioasă pentru rezolvirea ei. De alt-fel o asemenea situație de lucruri se explică dacă ținem seamă că nebunia morală, ca afecțiune psihică, stă în strînsă legătură cu funcționarea organelor celor mai puțin studiate în fiziologie, precum e creierul și centrele nervoase, asupra cărora nu s'a putut face încă până în prezent îndeajunse observații și experiențe științifice.

În tot cazul am dovedit credem în deajuns că teoria nebuniei morale, formulată întâia oară de Prichard și apoi completată de Lombroso (care diferă de cel dintii numai în ce privește stabilirea etiologiei acestei anomalii psihice), e contestată de majoritatea alieniștilor, și de aceea nu poate fi considerată drept teorie dominantă în psihiatria actuală. Chiar acei dintre psihiatri, ca Maudslay, Krafft Ebbing și alții, cari par a fi mai favorabili opiniunii profesorului din Turin, declară totuși că nebunia morală nu lasă rațiunea intactă, că ea nu poate consta numai în perversiunea sensibilității afective, ci implică în sine și o desordine a minții (Maudslay), o degenerare cerebrală (K. Ebbing). Mai mult încă, am văzut mai sus că Lombroso, cu toată dorința sa de a separa definitiv nebunia morală de nebunia propriu zisă sau demență, totuși e nevoit a se contrazice singur și a admite în unele cazuri că la grandi delinquenti (cari după teoria sa sunt identici cu nebunii morali) se observă oare-cari simptome moștenite de maladii mentale. Dacă e așa, atunci cum mai poate sta în picioare teoria sa asupra complectei identități a criminalului înăscut cu nebunul moral și a deosebirei tranșante a acestui din urmă de nebunul propriu zis, cînd însăși el constată în

lucrările sale că cei mai însemnați criminali moștenesc simptome de maladii mentale ?

Pe de altă parte nebunia morală, după Lombroso, poate proveni nu numai din ereditate, ci în unele cazuri și din cauze accidentale, precum boli, traumatisme, etc. În asemenea cazuri se mai poate vorbi oare despre absoluta analogie dintre nebunul moral și criminalul înăscut ?

Dar concepția lombrosiană despre nebunia morală, ca maladie de sine stătătoare, distinctă absolut de nebunia propriu zisă, consistînd exclusiv numai în perversiunea sensibilității afective (a simțului moral), fără concomitența turburării inteligenței, este inadmisibilă și din alt punct de vedere.

După ultimele date ale psihologiei experimentale, fenomenele intelectuale, ca și cele afective (sentimentele morale) au unul și același sediu comun : creierul, și ambele aceste categorii de fenomene sunt considerate ca expresiunea unor funcțiuni speciale ale acestui organ. Se admite numai că funcțiunile inferioare mai simple, cari dau naștere presentațiunilor, representațiunilor, percepțiunilor simple precum și elementelor afective și sentimentelor corespunzătoare lor, ar fi localizate în centre speciale, mai mult în mezocefal ; iar operațiunile intelectuale, combinările mai înalte de representațiuni, stabilirea raporturilor mai complicate dintre ele, precum și sentimentele superioare cogitaționale (precum sentimentele morale, estetice, religioase, sentimentul adevărului) și-ar avea locul general mai mult în creierul mare.

Atît la fenomenele intelectuale, cît și la cele afective, modificațiunile nervoase concomitente se produc în aceleași centre, deosebirea constă numai în *forma lor*, în gradul de intensitate și în felul mișcării nervoase. Pe cînd la operațiunile intelectuale, mișcarea nervoasă se concentrează, se localizează cu atît mai mult cu cît operațiunea este mai

intensă și se efectuează cu un grad mai mare de atenție,—la sentimente din contra : cu cit emoțiunea e mai puternică, cu atit mișcarea nervoasă tinde a se reslăți mai departe, a se descentraliza, revărsându-se asupra sistemului întreg. Pe cînd forma primei mișcări este *centralizată* sau *centri-petală*, a celei de a doua este *centri-fugală excentrică* sau *expansivă*. Ast fel în emoțiuni se modifică bătăile inimii, ritmul respirațiunii, al circulațiunii, ceea-ce înseamnă că undulațiunile mișcării nervoase, radiindu-se de la creer, au ajuns la sistemul marelui simpatic ').

Dacă e așa, dacă atât fenomenele afective, cât și cele intelectuale sunt expresiunea funcționării unuia și aceluiaș organ, iar mișcările nervoase determinate de ele purced din aceleași centre comune, atunci cum se poate admite posibilitatea existenței unei stări psihice, care să constee exclusiv numai în alterarea și obliterațiunea sensibilității afective, fără cea mai mică turburare a inteligenței? Cum putem admite ca funcționarea omogenă a aceluiaș organ să se manifeste în mod normal în fenomenele intelectuale și în chip anormal în fenomenele afective, cînd atât unele cât și altele sunt localizate în aceleași centre cerebrale? Mai mult încă, am văzut că însăși Lombroso susține că creerul nebunilor morali nu e în stare normală, din cauza regresionilor atavistice și a nutrițiunii sale defectuoase. In asemenea caz, cum se poate admite ca un organ aflat în stare anormală să funcționeze regulat într'o privință și neregulat în altă privință?

Dacă chestiunea nebuniei morale și a identității ei cu criminalul înăscut este atât de neprecisă și controversată, apoi tot atât de neverosimilă și puțin dovedită este teoria atavismului moral, ast-fel precum o prezintă Lombroso.

Idea sa că nebunia morală și criminalitatea ar fi

1). Vezi Alex. Bain, *L'Esprit et le Corps*, 1880, pag. 217 ; I. Gavanescul, *Elemente de Psihologie*, 1899, pag. 128,

niște rezultate ale așa numitului «determinism ereditar», adică ar avea ca substrat patogenic atavismul, e o ipoteză care a dat loc la mari nedumeriri¹⁾. Căci dacă e adevărată origina atavistică a crimei, dacă criminalul înăscut actual nu e alt-ceva de cât un sălbatec din vremurile preistorice, apoi dânsul nu poate fi în acelaș timp nebun moral; ori dacă criminalul e nebun moral, atunci el nu poate fi sălbatec. Noțiunea nebuniei morale, ca maladie psihică, este diametral opusă ideei despre omul primitiv. În adevăr, cei mai însemnați cercetători ai preistoriei afirmă în unanimitate că maladiile psihice, cum de pildă e nebunia morală, erau aproape necunoscute în epoca omului primitiv. Din contra e generalmente recunoscut că toate boalele de nervi și cele mentale sunt produse ale civilizațiunei, sunt determinate mai ales de condițiile de trai, de lupta încordată pentru existență și de viața concentrată din marile centre ale civilizațiunei moderne²⁾. Cu cât ne pogorim înapoi pe scara istoriei omenirei, cu atât întilnim mai rare-ori cazuri de asemenea maladii.

Unind la un loc nebunia morală și atavismul, șeful școalei positivisto-antropologice penale a fuzionat în omul criminal două idei cari se contrazic și se exclud reciproc³⁾.

1) În altă parte a lucrării noastre am examinat obiecțiunile serioase ce se aduc de către învățați contra teoriei atavismului fizic, și la ce să reducă pretinsa asemănare dintre anomaliiile craniene ale criminalului cu acele ale omului primitiv.

2) D-rul Féré, în cartea sa *Dégénérescence et criminalité* explică nebunia morală și alte anomalii psihice ca provenind din cauza epuizării prea mari a sistemului nervos central provocată de lupta încordată pentru existență, pe care omul e nevoit să o supoarte în societatea actuală. Vezi pag. 78—80.

3) Fuzionarea nebuniei morale și a atavismului în criminalul înăscut e aspru criticată în special de Tarde, în lucrarea sa *Le Type Criminel*. În opera lui Lombroso, zice acest penalist, sunt „deux thèses superposées“: nebunul moral și sălbatecul primitiv. Nebunia morală e un product al civilizației, cu totul necunoscut raselor inferioare. Dacă criminalul e un sălbatec, el nu poate fi nebun moral; dacă e nebun moral, el nu poate fi sălbatec (pag. 60). Manouvrier susține că teoria atavismului e prea simplă și nu poate explica în mod satisfăcător criminalitatea; el afirmă că criminalitatea are ca

De altmintrelea se pare că însăși Lombroso a înțeles că teoria atavismului moral, ast-fel cum o formulase el la început, nu poate să se mențină în știință, de aceea vedem că el însăși a căutat să o modifice intru cât-va și să o atenuzeze în lucrările sale posteroare.

Așa de exemplu în prima ediție a operei sale „L'Uomo delinquenté“, omul criminal apare ca un tip eminent atavistic prin caracterile sale anatomo-biologice, reproducând în societatea civilizată de azi ființi dispărute, ale căror

bază patologică degenerarea organică (*ra nes des supplicés*, p. 125). La congresul de antropologie criminală din Roma, Lacassagne, definind atavismul ca „hérédité à puissances cumulées“, a susținut că așa zisul atavism *uman și preuman* este o ipotesă pe care nu se poate basa o teorie științifică. Pe de altă parte teza atavismului e periculoasă din punct de vedere practic, căci se poate imediat abuza de ea. În ea se mai ascunde și o parte mistică, atavismul e un fel de pată ce nu se mai poate șterge, un fel de păcat originar, contra căruia nu putem face nimica. „Savanții, zice el, pot întreprinde exploarațiuni, pot descoperi indicii, pot măsura unghiurile, iar legislatorii trebuie să stea cu minile încrucișate, sau să se mărginească a construi case de corecțiune și aziluri pentru persoanele rău conformate (malformés). Odată fiind stabilită existența inriuririi nemiloase a străbunilor, nu mai avem posibilitate să ne sustragem de la ea, ci totdeauna trebuie să fim gata la o năvălire neașteptată de emigranți din cealaltă lume, tipuri sălbatice, indivizi aparținând rasei Cro-Magnon sau din epoca petrei poleite“. După părerea lui Lacassagne, explicațiunea criminalității trebuie să o căutăm nu în atavism, ci în mediul social: „le milieu social est le bouillon de culture de la criminalité; le microbe—c'est le criminel, un élément, qui n'a d'importance que le jour ou il trouve le bouillon, qui le fait fermenter“. Criminalul, cu toate caracterele și indiciile sale antropometrice, n'are decit un rol foarte neînsemnat. Toate caracterele criminalului se întilnesc și la oamenii necriminali. De aceea după părerea lui Lacassagne, fatalismului și determinismului ereditar, care derivă inevitabil din teoria antropometrică, trebuie să contrapunem *inițiativa socială*. Ați voit să începeți prin distrugere, zice acest savant, adresându-se criminaliștilor antropologi, ați resturnat vechea teorie a libertății voinței. Aceasta însă n'a fost de loc folositor; puteați să dărâmați, construind în loc alt-ceva. Acum trebuie să arătați că există *conștiința socială* și să-i descoperiți *regulele ei* (discursul lui Lacassagne pronunțat la congresul din Roma, publicat în *Archives d'anthropologie criminelle et des sciences pénales*, 1886, No. 2, pag. 181—183). Aceste cuvinte, eșite de sub pana unui om atât de competent ca Lacassagne, au o deosebită importanță. Totuși trebuie să recunoaștem că aci observăm o schimbare însemnată a opiniilor sale, expuse altă dată în lucrările *De la criminalité des animaux* și în *L'Homme criminel, comparé à l'homme primitif*, 1882, în care autorul s'ar apropia pînă la un punct de părerile lui Lombroso.

trăsături psihice le găsim la copii, și încă într'un grad mai expresiv, la sălbatici. Cu chipul acesta crima nu putea fi considerată de cât ca manifestarea unei predispozițiuni înăscute, odinioară normală, și a cărei anormalitate nu se atribue de cât schimbărei moravurilor și instinctelor noastre, în urma unei evoluțiuni sociologice progresive. Acest mod de a vedea era împărtășit de mai toți discipolii lui Lombroso.

De la epoca aparițiunei primei edițiuni a operei arătate, chestiunea atavismului a fost discutată și controversată mult la congresele de antropologie criminală din Roma, Paris și Bruxelles. În urma acestora Lombroso și-a schimbat întru cit-va părerea sa anterioară asupra atavismului, a atenuat soluțiunea primitivă dată acestei chestiuni, recunoscând că criminalii de ocazie și cei din pasiune trebuiesc puși în afară de acțiunea atavismului, și admițând că unele din caracterile tipice chiar ale criminalilor înăscuți sunt de natură teratologică, degenerativă și patologică, iar nici-decum atavistică ¹⁾.

În prefața de la ediția a doua franceză a operei sale, Lombroso declară că «criminalul înăscut, pe lângă caracterile sale în adevăr atavistice, mai are și caractere cîștigate, de natură cu totul patologică». Între aceste din urmă caractere el enumeră: asimetria facială, strabismul, difor-

1) Criminalistul R. Garofalo, de și împărtășește în mare parte teoria originii atavistice a crimei, totuși cade singur în contradicție față de această teorie, cînd se încearcă a explica cauzele decadenței clasei aristocratice actuale. După ce în cartea sa *Criminologia* explică în ce constă legea transmisiunilor ereditare, adaugă: „Știința modernă ne arată că un caracter moral, accentuat în bine sau în rău, nu persistă în aceeași familie decît pînă la a cincea generație, ceea-ce ne explică pînă la un punct decadența întregii aristocrații actuale.“ De aci ar rezulta că ereditatea nu mai poate exercita influența sa decît pînă la a cincea generație; dincolo de această limită individul e liber de ori-ce legătură ereditară cu ascendenții săi, și dacă se mai pot constata între cel dintâi și aceștia din urmă oare-cari asemănări, acest fapt nu se poate explica decît prin o simplă coincidență intimplătoare, întru cit atavismul și-a epuizat toată puterea sa. (Vezi pagina 82).

mitatea urechilor, dyschromatopsia, impulsivitatea irezistibilă, veselia sinistră ce se observă la criminali, alternând cu momente de religiozitate, meningitele, ramolismul etc., cari toate nu sunt de origine atavistică. La justa obiecțiune a lui Tarde, că sălbaticii nu sunt totdeauna bruni, nici de talie înaltă, că gropița occipitală medie se observă și la popoarele puțin înclinate spre criminalitate, cum sunt de exemplu Arabii, în timp ce ea lipsește cu desevîrșire la alte popoare mai barbare,—Lombroso răspunde că «anomiile atavistice nu se întîlnesc toate în acelaș grad la popoarele cele mai sălbate, dar că numărul lor variază, putînd chiar să lipsească în parte, fără ca lipsa sau prezența lor să fie considerată ca un semn de superioritate sau inferioritate a rasei. Așa de exemplu două anomalii atavistice: gropița occipitală medie și osul Incas, se găsesc la rase semi-civilizate precum e rasa americană, pe când ele nu se întîlnesc de loc sau foarte rar la rasa neagră, care e mai sălbatecă»¹⁾.

Evident că chestiunea atavismului ast-fel atenuată și modificată, nu mai poate fi pasibilă de gravele obiecțiuni ce le rădicase sub forma ei tranșantă primitivă. În cele din urmă, ea se resumă la afirmarea originii atavistice numai a unora din anomaliile întîlnite cele mai adese-ori la criminali, fără însă a se pretinde ceva absolut și nestrămutat²⁾.

* * *

Chestiunea nebuniei morale pentru intăia oară, ni se pare, a fost discutată înaintea instanțelor noastre judecătorești cu ocasiunea judecării procesului recent privitor pe

1) Vezi prefața ediției a doua franceză a cărții *L'homme criminel*.

2) Asupra tendințelor conciliante ale lui Lombroso în ce privește teoria atavismului a se vedea Dr. Dellemanne, *Théories de la Criminalité*, pag. 57 - 59.

Alexandru Candiano-Popescu, cunoscutul autor al înfiorătoarei crime din strada Icoanei.

Față de caracterul complicat sub care se presenta afacerea și de poziția socială a acuzatului, justiția cu drept cuvânt s'a văzut nevoită a recurge la luminile oamenilor specialiști în materie, și o comisiune compusă din d-nii d-ri Stoicescu, Șuțu, Obregia, Marinescu și Nanu (afară de d-rii Codreanu, Stamatin, Demostene, Rîmniceanu cari au fost ascultați în decursul instrucției ca martori), a fost chemată să examineze pe Candiano Popescu și să-și dea avizul asupra stărei sale psihice. Comisiunea *în unanimitate* declară prin raportul ei că numitul acuzat e atins de «insanitate morală», și conchide în majoritate (Stoicescu, Șuțu și Obregia) că el e iresponsabil de faptele sale, iar minoritatea (Marinescu și Nanu) opinează că e responsabil limitat. Consiliul sanitar superior aprobă părerea majorității, prin încheierea sa din 15 Maiu 1901.

Motivele și concluziile raportului medico-legal s'au părut magistraților atît de puțin dovedite și convingătoare, în o așa contrazicere cu starea psihică reală a acuzatului și cu întreaga sa atitudine, în cât la instruirea și judecarea procesului, nu s'a ținut de loc seamă de aprecierile medicilor experți, iar Alexandru Candiano-Popescu a fost condamnat de Curtea cu jurați ca un criminal ordinar.

Faptul în sine a făcut o mare senzație, mai ales în sferile noastre juridice. Intreaga presă a urmărit cu un viu interes peripețiile crimei din strada Icoanei, a analizat starea sufletească și antecedentele personale ale omoriturului Iuliei Iarca, și a discutat cu aprindere aprecierile medicilor și verdictul juraților¹⁾.

1) Domnul Ioan Tanoviceanu, stimatul meu fost profesor, într'un vast și documentat studiu publicat în jurnalul *Dreptul* (No. 18, 19 și 20 din anul corent), face o aspră critică raportului experților, constatînd că aprecierile lor asupra stărei mentale a lui Al. Candiano-Popescu sunt nelogice, nedovedite și lipsite de basă științifică.

În adevăr, rare-ori se întâmplă să se prezinte înaintea instanțelor judecătorești cazuri atât de caracteristice, și care să înfățișeze un interes juridic și patologic atât de însemnat cum e afacerea Candiano Popescu. Autorul crimei din strada Icoanei nu era un tip comun, ci constituia o personalitate pe cit de excepțională din punct de vedere subiectiv, pe atât de complexă în manifestările sale obiective. Aci, mai mult ca în ori-care alt caz, psihiatria și antropologia criminală aveau rolul lor de a analiza firea psiho-organică a acestui individ, de a elucida perversitatea statornică și timpurie a pornirilor sale sufletești, asupra cărora s'au emis păreri atât de curioase și contradicătoare.

Cu tot caracterul însă excepțional al afacerii, d-nii medici experți, ale căror merite științifice de altminterelu nu se pot tăgădui, au lucrat în cazul de față, ne permitem să o spunem, cu o lipsă de interes și o ușurință uimitoare.

Fără să fi controlat funcționarea proceselor sale fiziologice, onorata comisiune medicală s'a grăbit a preciza o diagnosă pe cit de puțin chibzuită pe atât de neprobată, declarînd de comun acord că Alexandru Candiano-Popescu e atins de insanitate morală. Cum înțeleg însă d-nii doctori noțiunea insanității morale, care e caracterul ei patologic și dacă starea sufletească a inculpatului prezintă în adevăr simptomele acestei anomalii psihice, despre toate aceste d-lor nu ne spun absolut nimic.

Și explicațiuni în această privință se impuneau cu atât mai mult, cu cît am văzut mai sus că nebunia sau insanitatea morală (moral insanity, folie morale, pazzia morale) este una din chestiunile cele mai controversate în psihiatria actuală, asupra căreia s'au emis o mulțime de teorii, că în fine această infirmitate poate îmbrăca diferite forme patologice, susceptibile fie-care a implica în sine un grad mai mare sau mai mic de deranjare a facultăților

intelectuale și în consecință a atrage după sine o responsabilitate mai mare sau mai mică penală.

Esitarea medicilor experți de a da explicațiuni asupra punctelor arătate, cuprinsul evasiv și echivoc al raportului, contrazicerile lor, mai ales în depozițiunile făcute înaintea juraților, divergența născută între ei asupra chestiunii responsabilității și asupra altor chestiuni, ne îndreptățește să credem că însăși domnii doctori nu aveau o concepție precisă și unitară asupra noțiunii nebuniei morale și că între ei exista un profund desacord de vederi în privința caracterului patologic fundamental al acestei anomalii psihice¹⁾.

Înainte de a dovedi aceasta, să vedem mai întâi cam care au putut fi părerile teoretice ale medicilor noștri despre noțiunea nebuniei morale și dacă, față de desacordul acînc esistent între ei, magistrații puteau sau nu să pună vre-o bază pe aprecierile lor asupra stărei lui Candiano-Popescu.

Din cele expuse de noi mai sus, am văzut că teoriile multiple emise pînă în prezent în psihiatrie asupra formei nosologice a nebuniei morale, pot fi divizate mai mult sau mai puțin în două mari grupe: unele admit nebunia morală ca o maladie independentă de nebunia propriu zisă, consistind în obliterația simțului moral, fără concomitența turburării inteligenței, în care caz ea nu diferă mai de loc de criminalitate sau chiar se confundă cu ea; altele contestă nebuniei morale caracterul de maladie independentă, afirmind că ea nu este alt-ceva de cit una din multiplele și variatele forme de manifestare ale psychozei, adică a deranjării funcțiilor mentale.

1. De altmintrelea dl. avocat P. Grădișteanu (din partea apărării) a observat contrazicerile în aprecierile medicilor asupra stărei mentale a acuzatului și de aceea a cerut confruntarea d-lor doctori Obregia și Marinescu.

De care din aceste două mari curente științifice se țin domnii doctori ?

Majoritatea, compusă din d-nii Stoicescu, Șuțu și Obregia în raportul lor medico-legal și mai ales în depunerile lor făcute înaintea juraților¹⁾, afirmă că insanitatea morală a lui Al. Candiano-Popescu provine din cauza degenerării sale mintale congenitale, că acuzatul are un creier morbid, rămas puțin îndărăt în dezvoltarea sa, că e atins de infantilism și impulsivitate, că e stăpinit de idei obsedante încă din adolescență (plecarea la Giurgiu și Congo fără mobil), că chiar crima sa este efectul unei obsesiuni. Prezența glontelui în creier produce de asemenea perturbațiuni cerebrale și împiedică funcționarea regulată a creierului și a sistemului său nervos, ceea-ce a determinat o gravă alterare a inteligenței și a caracterului lui Candiano-Popescu. Dacă la toate acestea mai adăugăm încă alcoolismul și onanismul, atunci ne explicăm cauza atacurilor epileptice ale acuzatului, care evident nu poate fi răspunzător de crima comisă.

Din toate aceste aprecieri asupra stărei psiho-fisice a lui Al. Candiano-Popescu, rezultă cu evidență că onorata majoritate împărtășește teoria din urmă asupra nebuniei morale (representată prin părerile lui Bonfigli, Trelat și a multor alți psihiatri), că adevărată insanitatea morală de care acuzatul e atins nu e o formă patologică de sine stătătoare, consistind numai în obliterația sensibilității afective (a simțului moral), ci este consecința «degenerării mentale» a «perturbațiunilor cerebrale» și a unei «grave alterațiuni a inteligenței». De sigur că și consiliul sanitar superior, care a adoptat în totul aprecierile și concluziile majorității, împărtășește aceeași părere.

1) Domnul doctor Stoicescu nu a putut fi ascultat cu ocazia judecării procesului, fiind în străinătate.

În asemenea caz, fără îndoială, că starea psihică a lui Al. Candiano-Popescu nu poate alcătui alt-ceva de cît manifestarea unei forme a alienației mintale sau mai bine zis a nebuniei propriu zisă, ceea-ce de altmintrelea s'a și afirmat de d-l Dr. Obregia cu ocazia confruntării sale cu d-l Dr. Marinescu înaintea juraților. Dar dacă e așa, atunci era oare suficient pentru caracterizarea și diagnostizarea stării sufletești a acuzatului, și mai ales pentru inițierea și luminarea magistraților, ca unanimitatea doctorilor în raportul lor de expertiză să fixeze pur și simplu diagnosa prin termenul psihiatric de „insanitate morală“ — termen atit de neprecis și echivoc? De sigur că *nu*, pentru că, după însă-și părerile majorității doctorilor, insanitatea morală nu formează o maladie de sine stătătoare, care să poată caracteriza prin sine însă-și starea psihică a unui individ, și nu reprezintă alt-ceva de cît manifestarea nebuniei propriu zise.

Se impunea dar neapărat ca onorata majoritate să indice în concluziile ei că sub forma insanității morale a lui Al. Candiano-Popescu, își face apariția sa cutare sau cutare maladie mintală precum: imbecilitatea, mania, timpirea, alienația, sminteala, prostrația intelectuală, sau o altă formă a psihosei (teoria judicioasă a lui Gauster), pentru ca judecata să poată avea ast-fel o bază științifică sigură pentru rezolvirea chestiunii responsabilității acuzatului și dacă el trebuie închis în penitenciar sau trimes la o casă de sănătate. La stabilirea diagnosei nebuniei morale, zice acest psihiatru, medicul expert este obligat a arăta judecătorilor simptomele degenerescenței psiho-fisice nu în alt mod de cît în legătură și împreună cu prezența pe deplin stabilită a imbecilității (schwachsinn) sau a smintirei (blödsinn) congenitale sau căpătate. Prin urmare diagnosa în asemenea caz trebuie să constee în precizarea maladii mintale manifestate sub forma nebuniei morale.

Onorații noștri experți au procedat însă tocmai invers: s'au mărginit a califica starea psiho-fizică a lui Al. Candiano-Popescu prin termenul nebulos de „insanitate morală“, lăsînd pe bieții magistrați să-și bată singuri capul, și să ghicească ce înseamnă insanitatea morală și care anume din formele psihosei se ascunde sub manifestările ei.

Dar nu numai atît.

Majoritatea doctorilor afirmă că acuzatul suferă de degenerescență psihică congenitală, că creierul său se află în stare morbidă, fiind rămas îndărăt în dezvoltarea sa, că sistemul său nervos funcționează în mod anormal, că e stăpînit de porniri impulsive și de obsesiuni cari l'au împins la sinucidere, la violențe, la diferite acte destrăbălate și în fine la crimă, fără să aducă vre-o dovadă serioasă în sprijinul tuturor acestor afirmațiuni și fără să arăte în ce chip au procedat la examinarea unei firi atît de complexe, cum era a lui Candiano-Popescu. Magistrații erau reduși ast-fel de a închide ochii și a crede pe simplul cuvînt.

Dacă starea nervoasă a lui Candiano-Popescu era anormală, dacă el avea turburări cerebrale și inteligența lui era alterată, dacă a fost împins fatalmente la acte criminale prin impulsunile sale instinctive, în asemenea caz d-nii doctori trebuiau neapărat să ne precizeze, pe cit bineînțeles actualele metode întrebuințate în psihiatrie și în psihologia experimentală permit aceasta, ce anume leziuni și anomalii au constatat în funcționarea aparatului senzorial și în întocmirea sistemului nervos al acuzatului, care e gradul aproximativ de intensitate și energie a pornirilor sale subiective născute din îndemnul diferitelor excitațiuni, în ce mod se efectuiază la el mișcarea nervoasă de la centru la periferie, cum se manifestă activitatea sau reacțiunea de la subiect la obiect (la lumea exterioară), ce rezultate ne dă analiza logică întreprinsă asupra operațiunilor

sale intelectuale, în fine în ce măsură tendințele sale vo-
liționale sunt subordonate senzațiilor și impulsurilor sale
subiective ¹⁾).

Răspunsuri la toate aceste chestiuni evident că nu se
puteau da, decit numai supunind pe acuzat unui examen
metodic, îndelungat și utilizând aparatele de precizie prin
ajutorul cărora se fac de obicei observațiile și experiențele
psihiatrice. Cum ar fi putut însă d-nii medici să se hazar-
deze a ne da lămuriri de asemenea natură, când ei singuri
nu studiasse în deajuns starea psiho-fizică a acuzatului, când
își scrisese raportul lor medico-legal numai în urma unui
examen sumar de două sau trei zile, și se pare, fără a fi
utilizat vre-un instrument pentru controlarea funcționării a-
paratului său sensorial și a diferitelor procese fiziologice ²⁾).

Reprezentantul ministerului public a avut perfectă drep-
tate cind a observat că „numai în trei zile medicii nu pu-
teau face un examen complet“ și că „expertiza nu e fă-
cută în condițiuni cari ar putea convinge“.

Dar oare Alexandru Candiano-Popescu se fie el ne-
bun moral în sensul părerii majorității, cu alte cuvinte,
starea lui sufltească să implice în sine o turburare a in-
teligenței într'un așa grad, în cit el să nu-și poată da seamă
de acțiunile sale? O asemenea apreciere a inteligenței acu-
zatului, pe lingă că e desmințită de concluziile doctorilor
din minoritate, după cum vom vedea mai jos, dar e în
vădită contradicere cu realitatea lucrurilor și cu cel mai e-
lementar bun simț. Căci dacă urmărim cu atențiune mo-

1) La întrebarea d-lui avocat Grădișteanu dacă au controlat
funcționarea aparatului sensorial al acuzatului (văzul, auzul, gustul,
mirosul. etc.) și dacă n'au constatat acf oare-cari anomalii, d-nii doc-
tori răspund foarte evasiv.

2) Pentru controlarea funcționării diferitelor procese fiziolo-
gice se întrebuințează în psihiatrie o mulțime de aparate speciale
precum: algometrul (pentru studiarea sensibilității tactile), sphyg-
mograful (pentru studiarea pulsului), pila electrică, dinamometrul
(pentru măsurarea puterii brațelor, osometrul (pentru studiarea mi-
rosului), etc.

mentele psihice ale lui Alexandru Candiano Popescu, manifestate în peripețiile furtunoase ale vieții sale anterioare, dacă analizăm starea sa sufletească din timpul comiterii crimei și după aceea, ne convingem imediat că acuzatul a fost totdeauna în plină luciditate intelectuală, și-a dat perfectă seamă de ceea-ce face, n'a pierdut niciodată conștiința propriei sale personalități, și că nici într'un caz nu poate fi vorba la el de vre-o deranjare sau slăbire a inteligenței, consecutivă imbecilității sau vreuneia din formele psihosei. Mai mult încă, s'a recunoscut chiar că dînsul posedă o însemnată istețime și pătrundere intelectuală, că vorbește destul de bine unele limbi străine, are multe cunoștinți fizice, e înzestrat cu aptitudini pentru literatură și muzică, că a comis crima cu premeditare chiar, luînd toate precauțiunile pentru a face să dispară urmele ei.

Ceea-ce se degajează fără indoială din întreaga sa atmosferă intelectuală și morală, sunt nu simptome de turburare a rațiunei, ci acele porniri instinctive către cruzime, excentricitate și cinism, manifestate foarte de timpuriu, aceea atitudine fanfaroană, arogantă și vanitoasă pe care nu a părăsit-o nici chiar în fața juraților (tonul teatral cu care își povestea el isprăvile sale odioase, insultele pronunțate la adresa religiei, declarația că ține mult la frumusețea sa «imposibilul, zicea el în fața juraților, pentru mine trebuie să fie posibil»), — pasiunile și viciile sale (alcoolismul, onanismul, orgiile, jocurile de hazard), — caracterul său sanguinar (omorirea a «vre-o patru duzini de pisici», încercarea stiletului într'un cîine, dorința de a ucide pe guvernantă „pentru că era urită“, pe mamă, pe tată „pentru că nu-i dădea băni“, pe o domnișoară «pentru că era frumoasă»); tendinți de sinucidere (încercarea de a se sinucide la Giurgiu), nepăsarea completă de suferințele altuia ca și de propriile sale suferinți («Iulia Iarca în agonia morții îi făcea impresia «unei vaci injunghiate», mulțumirea lui că a

fost apreciat criminal și trimis la închisoare, iar nu la balamuc, ușurința cu care suportă regimul reclusiunii).

Toate aceste indicii inerente firei lui Alexandru Candiano-Popescu, fără îndoială alcătuiesc caracterile biologice și psihologice nu ale alienatului, ci ale adevăratului criminal înăscut, a cărui prezență în societate constituie pentru ea un permanent pericol ¹⁾.

Iată ce am avut de observat asupra concluziilor majorității doctorilor.

Minoritatea compusă din d-nii Marinescu și Nanu, atît în raportul de expertiză cît și în depunerile lor făcute înaintea juraților, afirmă că starea lui Alexandru Candiano-Popescu provine din cauza eredității, iar nici cum din pricina prezenței glontelui în creier (Marinescu), că acuzatul nu prezintă nici un indiciu de alienație mentală, din contra are aprecierea faptelor sale, operează ca un om conștient, măsoară și chibzuește totul, ba chiar premeditează faptele cu zile înainte, în el există spiritul de deliberare și sentimentul de teamă (Nanu); inteligența sa e *intactă*, căci insanitatea morală, constă numai în lipsa simțului moral, *fără a presupune sminteala*. La el se observă un caracter crud, irascibil, are plăcere de a vedea pe alții suferind; nu prezintă însă defecte psihiatrice cari fac pe criminal iresponsabil în totul de faptele sale (Nanu).

Din toate aceste rezultă cu evidență că d-nii doctori Marinescu și Nanu împărtășesc prima teorie asupra nebu-

1) Caracterele biologice și psihologice ale criminalului sunt studiate de noi în capitolul precedent al lucrării noastre. De sigur, dacă d-nii experți ar fi făcut asupra lui Candiano-Popescu cercetări craniometrice, ar fi studiat de aproape anomaliile sale organice, ar fi putut observa în această privință particularități foarte interesante.

Singur numai d-l Nanu, în depunerea sa, spune că a observat oare-cari anomalii în formația craniană a acuzatului; de ce natură sunt ele, prin ce mijloace le-a constatat și ce importanță au, d-sa nu spune.

niei morale, reprezentată prin păreri convergente ale lui Prichard, Maudslay, Lombroso, Krafft Ebbing, Tamassia, Virgilio.

Așa dar, după opiniunea minorității, starea psihică a lui Alexandru Candiano-Popescu ar consta numai în obliterațiunea simțului moral, fără concomitența turburării rațiunii. În asemenea caz însă, dacă la Candiano-Popescu nu poate fi vorba de demența propriu zisă, atunci evident că insanitatea sa morală nu constituie alt-ceva decît o manifestare specială a criminalității, diferită de criminalitatea ordinară numai prin gradul de intensitate al impulsurilor subiective (teoria lui Bonvechiato foarte apropiată de teoria lui Morel, după care „lorsque la perversité des actes existe, en dehors d'un trouble intellectuel, il y a crime et non folie), sau chiar e identică cu criminalitatea înăscută (teoria lui Lombroso, care afirmă că nebunul moral e identic cu criminalul înăscut).

Onoratei minorități însă nu-i place să amintească de partea aceasta a doua a teoriei, pentru că ea nu ne spune absolut nimic ce raporturi de afinitate există între insanitatea morală a lui Alexandru Candiano-Popescu și criminalitatea propriu zisă, și cît sunt de depărtate sau de apropiate unul de altul aceste două fenomene.

Ea se oprește ast-fel în mijlocul drumului, fără a ne da o soluțiune completă. Punctul de căpetenie, care interesea mai mult justiția, e lăsat neresolvit.

Aruncind o privire îndărăt asupra părerilor majorității și minorității doctorilor, poate vedea ori-cine că am avut dreptate să spunem că la stabilirea diagnozei lui Alexandru Candiano-Popescu, domnii medici au căzut de acord numai în privința caracterisării stărei sale psihice prin termenul psihiatric de „insanitate morală“, fără însă ca domniile lor să aibă o concepție lămurită și unitară despre această maladie și despre caracterul ei patologic fundamental.

În cele din urmă recunoaștem că divergența născută în sinul comisiunii medicale în privința unor chestiuni de ordine pur teoretică, e admisibilă pînă la un punct și nu se poate interpreta în defavorul membrilor ei.

Neînțelegerile însă iscate între doctori în privința aprecierilor de fapt a stărei acuzatului și a funcționării proceselor sale psiho-fizice, sunt foarte curioase și semnificative. Ce denotă oare ele? O altă explicațiune nu putem găsi de cît că convingerile doctorilor în această privință nu sunt definitive, din cauză că d-lor n'au făcut asupra acuzatului observări științifice serioase.

Dacă argumentările și aprecierile doctorilor în chestiuni de psihiatrie sunt atît de slabe și criticabile, atunci ce valoare mai au și ce încredere mai pot inspira justiției concluziile majorității că acuzatul e iresponsabil penalicește de faptele sale, și afirmația minorității că e responsabil limitat? Cum înțelege minoritatea această gradație a responsabilității?

Aci avem de observat că, de cît domnii doctori se hazardau în rezolvirea unei chestiuni atît de încurcate și șubrede care cade în afară de domeniul științelor exacte, cum de pildă e chestiunea responsabilității, după spiritul Codului nostru penal, ar fi fost mult mai prudent pentru d-lor și incomparabil mai util pentru justiție, să se fi pronunțat asupra imputabilității și responsabilității acuzatului concepută din punct de vedere psihiatric, adevă că să ne fi spus dacă Alexandru Candiano-Popescu, în starea în care se afla, era sau nu apt de a se impresiona în mod normal de suferințele ce i se infligeau prin pedeapsă, sau dacă, la această etate dînsul ar fi putut fi adus în stare să reziste pornirilor sale delictuoase instinctive și să-și determine voința și activitatea sa după motivele morale și după noțiunile generale de dreptate, adevăr și bun simț, cari

i se sugerează (trebuie să presupunem!) prin regimul penitenciar.

D-nii doctori nu trebuie să uite că, față de recente progrese ale psihologiei experimentale și ale psihiatriei, chestiunea responsabilității sau iresponsabilității acuzatului nu se mai poate concepe în sensul metafizic al Codului nostru penal. Chiar și în știința penală există azi un puternic curent favorabil unei asemenea concepții pozitiviste a responsabilității penale. După noile teorii de drept penal, pentru ca o persoană să poată fi declarată responsabilă, pentru ca acțiunile sale să-i fie imputabile, este absolut suficient să se stabilească că ea dispune de o constituție psiho-fizică medio-normală, și că poate fi adusă în stare să-și însușască și asimileze principiile morale, după care să se orienteze în viață îndreptându-și activitatea spre scopuri bune sociale. Aplicarea pedepsei presupune că condamnatul simțește ca și cei-l-alți oameni răul și suferința materială ce i se înflige. Cînd din contra el se află în stare anormală, cînd aparatul său sensorial e alterat, cînd sistemul său nervos e deranjat, cînd voința sa e pusă în mișcare de impulsivitatea altor idei, nu i se poate imputa infracțiunea comisă, nu e responsabil penalmente, deci nu poate fi pedepsit.

Pe calea constrîngerii corporale și a terorizării nu vom ajunge niciodată să vindecăm un psihopat sau un imbecil; pentru îndreptarea unor asemenea indivizi trebuiesc întrebuințate mijloace terapeutice, medicale, nici de cum însă corecționale și pedagogice.

Terminînd studiul nostru, ne pare bine că constatăm că afacerea Candiano-Popescu a făcut să se simtă mult necesitatea pentru ori-ce magistrat de a părăsi rutina zilnică judecătorească, și a căuta să se pună în curent cu noile cercetări științifice întreprinse în domeniul antropologiei și psihologiei criminale.

Natura și personalitatea unui delinquent e un produs complex de factori ereditari, antropologici, sociali și psihologici, ast-fel că la analiza ori-cărui caz criminal trebuie să se stabilească în mod prealabil, pe cât bine înțeles este cu puțință, care din acești factori are partea sa efectivă predominantă, căci numai atunci ne putem orienta ce caracteristică trebuie să dăm faptului și cum trebuie să îndreptăm acuzarea contra inculpatului.

Cazul criminalului Alexandru Candiano-Popescu, de sigur nu era atât de simplu, ca să poată fi instruit și caracterizat după tipicul obișnuit formulat de practica judecătorească în materie criminală, fără să se analizeze caracterul său propriu, social și psihologic.

Epilepsia, ca factor al criminalității, și afacerea soldatului
Petre Ispășoiu.

Ultima fasă a doctrinei pozitivistă-antropologice penale.—Epilepsia, ca substrat patologic al criminalității și al nebuniei morale.—Lucrările lui Lombroso asupra epilepsiei și în special asupra „epilepsiei larvate.”—Identitatea epilepsiei cu nebunia morală și criminalitatea înăscută.—Rolul vast al epilepsiei în psihiatria actuală.—Geniul și criminalitatea.—Inspirațiunea genială și accesul epileptic.—Criminalitatea epileptică și afacerea soldatului P. Ispășoiu.—Importanța simptomatologică a crimei lui Ispășoiu.—Analogia completă dintre această crimă și cea a soldatului italian Misdea.—Expertisa psihiatrică făcută asupra lui Misdea de către Lombroso și Bianchi.—Crima lui Misdea, ca rezultat al unui acces de epilepsie larvă.—Critica hotărârii Consiliului de război din Craiova.—Analiza stărei sufletești a lui Ispășoiu anterioară și concomitentă crimei.—Natura morbidă a lui Ispășoiu și perversiunea facultăților sale psihice.—Pornirile sale criminale în legătură cu energia și iriesistibilitatea manifestărilor sale sufletești.—Asemănarea din acest punct de vedere a mentalităților lui Ispășoiu și Misdea.—Caracterile patologice ale *epilepsiei larvate*.—Epilepsia larvă, ca teoria cea mai acreditată în psihiatria actuală.—Concluziile lui Lombroso asupra acestei infirmități în concordanță cu cercetările celor mai mari somități medicale din Europa.

Chestiunea nebuniei morale și a raporturilor ei cu criminalitatea, tratată de noi în capitolul precedent, formează ultima parte din primul volum al cărții *L'Uomo delinquente*. Cu aceasta am terminat analiza principiilor fundamentale ale antropologiei criminale.

Teoria identității nebunului moral cu criminalul înăscut se pare, de o cam dată, că constituie un fel de corolar final al întregii doctrine antropologice penale, și că rezolvă în mod definitiv problema criminalității, căci, la dreptul vorbind, mult timp cercetările ilustrului psihiatru din Turin s'au oprit aci.

După apariția însă a ediției a treia a operei sale, Lombroso își îndreaptă investigațiunile sale antropologice și psihiatrice cu totul în altă direcție. De astă dată el întreprinde o serie de studii și cercetări foarte întinse asupra *epilepsiei*, și în special asupra manifestărilor psihice epileptoide ale criminalilor, abordînd astfel problema foarte importantă și dificilă a *concomitenței epilepsiei cu criminalitatea*, pe care a susținut-o mai în urmă, cu un lux de dovezi și cu o mare putere de argumentare, la congresul internațional de antropologie criminală cîn Roma, — problemă discutată de cei mai de frunte medici alieniști și admisă aproape în totul în psihiatria modernă.

În studiile sale, șeful școlii italiene ajunge la concluzia că, pe lîngă cele două substraturi patologice ale criminalității, atavismul și nebunia morală, mai există încă un al treilea substrat, mult mai esențial, epilepsia, sub forma specifică a *epilepsiei larvate* sau ascunsă (*epilessia larvata*), care se suprapune și se confundă cu nebunia morală (*epilessia si sovrapone sulla pazzia morale*).

El afirmă că, pe lîngă forma malativă clasică a epilepsiei, mai există o varietate deosebită, numită epilepsia larvată, care ar constitui forma specifică a epilepsiei criminale (varietate criminală), cu anumite caractere patologice, distincte de ale epilepsiei obișnuite.

Atît epilepsia obișnuită, cit și epilepsia larvată sunt localizate în aceiași regiune a creierului; între ele însă ar exista o deosebire radicală. Cea dintăi se manifestă prin mișcări convulsive și prin pierderea completă a conștiinței, cea din urmă însă constă din anumite turburări nervoase, cari determină în pacient o puternică pornire criminală (*accesso criminoso*), *cu toate că dînsul păstrează plenitudinea conștiinței sale*. Ori de cîte-ori, zice Lombroso, ne găsim în fața unui ucigaș, care a comis crima sa fără mobil extern serios, de sigur că avem a face cu o erup-

ție epileptică cu un caz de manifestare a epilepsiei larvate.

Cercetările sale asupra epilepsiei, ca factor al criminalității, le găsim expuse pentru întâia oară în cartea sa intitulată «*Misdea e la nuova scuola penale*, și în o serie de studii publicate în revista *Archivio di Psichiatria* pe anul 1885 sub titlul «*Identita dell' epilessia colla pazzia morale e delinquenza congenita*», — „*Epilessia larvata pazzia morale*“ (vol. VI, fasciculele 1—2), — «*Nuovi dati sull' identita dell' epilessia e follia morale*» (vol. VI, fascicola 3), cari toate apoi au fost sintetisate în *volumul al II* al cărței *L'Uomo delinquente*, apărut pentru prima oară abea în anul 1889.

În studiul său «*Identita dell' epilessia colla pazzia morale e delinquenza congenita*», autorul demonstrează că între nebunia morală, criminalitatea înăscută și epilepsie există o complectă analogie, și de oare-ce două lucruri egale cu al treilea sunt egale și între ele, de aci ar rezulta cu evidență că nebunia morală (*follia morale*) și criminalitatea înăscută (*delinquenza nata*) nu sunt altă ceva de cât niște forme speciale ale epilepsiei, niște stări psihice epileptoide. În epilepsie, zice el, găsim trăsătura caracteristică principală care unește și confundă în aceeași origine comună pe criminalul înăscut și pe nebunul moral¹⁾.

Iată ultima fasă în care a intrat explicațiunea antropologică a criminalității.

Identitatea epilepsiei cu nebunia morală și criminalitatea înăscută, Lombroso o dovedește prin faptul că caracterile anatomice și anomaliile psihice ale epilepticilor ar avea o complectă analogie cu acele constatate la criminalii înăscuți și la nebunii morali. Epilepticul, întocmai ca

1) Vezi *Archivio di Psichiatria*, 1885, vol. VI, pag. 22—28. Mărturisim că nu putem înțelege argumentarea lui Lombroso, care susține că criminalitatea înăscută și nebunia morală sunt două forme speciale ale epilepsiei pe baza formulei matematice că două lucruri egale cu al treilea sunt egale și între ele, căci dacă nebunia și criminalitatea sunt identice, atunci nu mai poate fi vorba de două forme speciale, ci numai de o singură formă a epilepsiei.

și criminalul înăscut, are talia înaltă, ponderea corporală mai mare, bucurându-se de acea bună nutrițiune, care în mod constant se observă la nebunii morali și la criminalii înăscuți. Craniul epilepticului e asimetric; fața, părul, urechile, gura, dinții, presintă aceleași particularități, pe cari le-am întâlnit la criminalul înăscut. Prezența gropiței occipitale medii, strabismul, mancismul, obliterațiunea sensibilității se observă de asemenea și la epileptici. Creerul lor posedă alterațiunile și anomaliile semnalate la criminalul înăscut. Ei au maxilarul inferior și sinusurile frontale bine dezvoltate, și sunt înzestrați cu acea extraordinară agilitate și ușurință în mișcări, cari alcătuiesc caracterele distinctive ale criminalilor. Nu mai puțin curioasă e asemanarea mare pe care Lombroso o constată între trăsăturile și expresiunea fisionomiei epilepticului cu a criminalului¹⁾.

Dar dovada cea mai puternică a complectei identități dintre epilepsie, nebunia morală și criminalitatea înăscută ne-o procură «*psihometria*».

«Dacă studiem psihologia epilepticilor, zice autorul, la ei, întocmai ca la nebunii morali și la criminalii înăscuți, constatăm, sub aceeași formă clinică, o enormă diferențiere intelectuală, care pleacă de la geniu ajungând până la imbecilitate. Mahomed, Napoleon cel mare, Cesar, Petrarca, Molier au fost genii epileptice, a căror descendenți din criminali sau din nebuni morali nu mai poate fi supusă îndoielei. Frecvența halucinațiilor observate la ei, faptul că concepțiile și inspirațiile lor geniale adese ori alternau cu stări de lăncezală, apatie și chiar prostrație psihică, presintă mare asemanare cu descărcările epileptice, confirmând și explicând pe deplin tesa de mai sus»²⁾.

1) Vezi *Identità dell' epilessia colla pazzia morale e delinquenza congenita*, in *Archivio di Psichiatria*, vol. VI, 1885, p. 1—9. D-rul Severi, în studiul său *Il tatuaggio nei pazzi*, publicat în *Archivio di Psichiatria*, 1885, vol. VI, pag. 51, arată că printre epileptici a întâlnit și casuri de tatuaj.

2) *Oper. cit.* pag. 16.

Apucăturile și întreaga viață sufletească a epilepticilor nu se deosebește întru nimic de a criminalilor. Atât la unii cit și la alții să poate observa acea intermitență de energie, acel contrast isbitor ce ne oferă trândăvia, alternată cu excese de activitate, caracterisată cele mai de multe ori prin acțiuni desordonate și fantastice.

După ce expune caracterile psihopatologice ale epilepticilor, Lombroso termină în modul următor: «Observați cum toate viciile, sau mai bine zis, toate apucăturile rele predomină aci, și în special acea impulsione, acea irascibilitate, care este cauza cea mai frecventă a crimelor. Observați asemenea că dintre toți deținuții, epilepticii criminali comit cele mai multe crime chiar în închisori. Din 44 pedepse aplicate deținuților aflați în închisorile din Turin între anii 1881—1885, douăzeci și una au fost aplicate epilepticilor, deși aceștia nu erau decît în număr de șaptesprezece, în timp ce din 378 deținuți neepileptici, n'au fost pedepsiți decît douăzeci și trei. Dintre deținuți, epilepticii au fost condamnați pentru crimele cele mai grave, și au dat cel mai mare număr de falșificatori»¹⁾.

Accesele de violență și de furie epileptică, cum și alte turburări psihice, după Lombroso, nu sunt în țesă generală decît «crime avortate», adică un fel de descarcare cerebrală a instinctului criminal. Crima pur epileptică nu exclude posibilitatea circumstanței agravante a premeditărei și a pîndirei.

Epilepticii presintă numeroase anomalii sexuale. Cei mai mulți dintre ei sunt satiriaci și lipsiți cu desăvîrșire de sentimentul pudoarei. Mulți dintre vagabonzi sunt de asemenea epileptici, accesele lor de vagabondaj represintă forme de epilepsie larvată. Epilepticii sufăr adese ori de piromanie și sunt stăpîniți de o irascibilitate morbidă foarte accentuată.

1) Ibidem, pag. 17—20.

Analogia dintre epilepsie, nebunia morală și criminalitatea înăscută nu numai că nu exclude atavismul, dar din contra epilepsia e caracterisată de Lombroso ca «una din psihosele cele mai atavistice.» În această privință el se exprimă în terminii următori: «aproape toate maladiile psihice provoacă un fel de nebunie intermitentă (folie intermittente), epilepsia însă, care este una din psihosele cele mai atavistice, *determină o turburare psihică mult mai accentuată încă.* Aceasta din pricină că, dintre toate celelalte procese ale organismului omenesc, funcțiunile psihice, manifestându-se și dezvoltându-se mai tirziu, sunt acele pe cari epilepsia începe a-le debilita mai curînd... Dacă, de exemplu, din cauza unei leziuni a creierului, noi am pierde aptitudinea de a percepe culorile, apoi de sigur că prima culoare care va dispărea pentru noi, va fi tocmai cea care a apărut mai în urmă în evoluțiunea creierului nostru. Or, simțul moral, apărînd cel din urmă în spiritul omenesc, este foarte natural ca el să fie cel dintâi atacat și debilitat din cauza epilepsiei».

La epileptici acțiunea atavismului e mai intensă și mai puternică decît chiar la toate celelalte maladii psihice, și aceasta se poate observa cu ușurință, dacă ținem samă de sentimentul lor straniu religios, de înclinațiunea lor canibalică de a mușca, de obiceiul lor curios de a scoate sunete sinistre, a lătra, a miauna, a zbera, și în fine de alte porniri bestiale ale lor¹⁾.

Terminînd studiul sîu despre «l'identita dell'epilessia colla pazzia morale e delinquenza congenita», autorul insistă din nou asupra reaparițiunei caracterelor omului primitiv în epilepticul de azi, în nebunul moral și în criminalul înăscut.

Chestiunea epilepsiei însă nu se mărginește aci. Rolul ei în psihiatria actuală nu se reduce numai la explicațiunea fenomenelor nebuniei morale și a criminalității.

1) Ibidem, pag. 22.

În alte scrieri ale sale, Lombroso susține și să încercă să dovedească că epilepsia ar avea o importanță cu mult mai vastă; că ar fi destinată a ne da poate chiar cheia de deslegare a misterului geniului, a ne elucida ca-surile geniilor criminale, și a intermitențelor geniale observate cite odată la nebunii morali și la unii condamnați.

În urma studiilor concordante ale clinicianilor și experimenterilor, zice el, epilepsia se resumă astăzi la o iritațiune localisată în scoarța cerebrală, manifestându-se prin accese cînd instantanee, cînd prelungite, totdeauna însă intermitente, și derivînd dintr'un fond degenerativ, ereditar, ori provocat prin abuzuri alcoolice sau prin leziuni craniene etc. În lucrarea sa *L'Uomo di genio* el afirmă că creațiunea genială n'ar fi altă ceva decît o formă de psihosă degenerativă, aparținînd familiei epilepsiilor. Aceasta s'ar dovedi prin faptul că geniile adese ori sunt progenitura alcoolicilor, bătrînilor, criminalilor și alienaților, și că talentele mari ar apărea cite odată în urma leziunilor și traumatismelor capului¹⁾. Conformațiunea fiziologică a geniilor presintă de asemenea numeroase anomalii identice cu acele ale criminalilor; craniul lor este asimetric, avînd capacitatea cînd prea mare, cînd prea mică; ei adese-ori sufăr de nebunie morală, de halucinații, cite odată de somnambulism; sunt atinși de precocitate vene-riană și intelectuală; au aplecări spre sinucidere, ca și epilepticii; sufăr de amnesie (perderea sau slăbirea memoriei) și analgesie; manifestă tendinți către vagabondaj, către religiozitate, care se observă chiar și la ateii, precum era A. Comte; sunt stăpîniți cite odată de delir și de o frică inexplicabilă provenită din cauze foarte neînsamnite (W. Scott, Byron, Holler), au ilusia dublei personalități etc.²⁾.

1) Vezi *L'Uomo di genio*, pag. 10 și urm.

2) Geniile, ca și epilepticii, au o pasiune curioasă pentru animale: Mohamed iubea mult o momiță, Richelieu o reveriță, Crebillon, Helvetius, Bentham, Erskine aveau o mare afecțiune pentru pisici.

«Asemenea concluzii, zice Lombroso, pot părea curioase numai acelorora, cari nu cunosc cit e de întins domeniul epilepsiei. Astăzi însă se știe că hemicraniile, scialoreele intermitente, amneșiile simple trebuiesc atribuite acestei maladii. E îndeajuns să amintim aci numele celor mai mari oameni de geniu, ca Napoleon, Molier, Julius Căsar, Petraca, Petru cel Mare, Mohamed, Haendel, Swift, Richelieu, Carol al V, Flaubert, Dostoiewski etc. cari toți au fost atinși de epilepsia motrice, au suferit de amețeli, de furii morbide, niște variante ale epilepsiei.

Actualminte, cind cunoaștem legea statistică, după care ori-ce fenomen întimplat este expresiunea unei serii numeroase de fapte analoage, frecvența casurilor de epilepsie la oamenii mari trebuie să ne facă să presupunem răspindirea vastă a acestei maladii chiar și printre toate celelalte genii, cari par a nu fi fost atinse de ea. Cu chipul acesta *concepția naturei epileptice a geniului se impune.*

Din acest punct de vedere, e important să observăm că la oamenii geniali forma convulsivă a epilepsiei apare foarte rare ori; se știe însă că epilepticii, la cari convulsivile sunt rari, prezintă un alt echivalent psihic frecvent și intens, care în cazul de față e reprezentat prin creațiunea sau inspirațiunea genială¹⁾.

Așa dar, după șeful școlii penale italiene, înrudirea dintre geniu și epilepsie este atât de strânsă, în cit însăși inspirațiunea genială n'ar fi altă ceva de cit un adevărat acces epileptic.

Paralelismul dintre geniu și epilepsie, zice el, este probat mai ales prin asemănarea accesului de epilepsie cu momentul inspirațiunii, — prin acea stare de inconsti-

Schopenhauer adora cinii, pe cari i nimea moștenitorii sei. Byron, avea o adevărată menagerie de animale: 10 cai, 8 cini, 3 momiți, 5 miți, 5 păuni, 1 vultur, 1 urs.—Vezi *L'Uomo delinquente*, pag. 597.

1) Vezi *L'Anthropologie criminelle et ses récents progrès*, 1890, pag. 85—89.

ență activă și puternică, care la geniu se manifestă prin creațiuni, iar la epileptici prin convulsii.

Dar ceea ce completează dovada în această privință, este analiza inspirațiunii geniale, care, după părerea autorului, ar trebui să convingă chiar pe acei ce nu cunosc recente descoperiri științifice referitoare la natura epilepsiei. Inspirațiunea genială nu numai că e însoțită adeseori de sensibilitate dolorifică, de neregularitatea și accelerarea pulsului, de inconstiență somnambulică, dar poate fi acompaniată încă de mișcări convulsive, e urmată de amnezie, este adeseori provocată de substanțe sau de condiții cari dau naștere hiperemiei cerebrale, de senzații puternice etc.; în fine inspirațiunea genială poate să se transforme în halucinațiuni sau să succedeză lor.

Această analogie a inspirațiunii geniale cu accesul epileptic este coroborată printr'o probă mai directă încă, mai intimă, prin mărturisirea însăși a marilor epileptici, cari ne arată cum amindouă aceste fenomene se confundă completamente între ele. Așa de exemplu avem confesiunile lui Goncourt, a lui Buffon, și mai ales a lui Mohamed și a lui Dostoiewski¹⁾.

«Sunt momente, scrie acest din urmă, și ele nu durează decît cinci sau șase secunde, în care simțim de o dată în noi prezența armoniei eterne. Un asemenea fenomen nu e nici pămîntesc, nici ceresc, dar e ceva pe care omul, sub învelișul său de lut, nu-l poate suporta. Trebuie

1) Primul moment, zice Goncourt, în care îți vine ideia, este fatal. Apoi vine o *putere necunoscută, o voință superioară*, un fel de necesitate de a scrie, care îți comandă opera și îți poartă condeiul; ast-fel că cite odată cartea pe care o scrii, pare că nu este a ta; ea te surprinde întocmai ca un lucru pe care l-ai posedat, fără să-l știi. Aceasta e impresia pe care eu o simțese, cînd citeam „*Soeur Philomene*“. *Journal des Goncourt*, Paris, 1888.

Însuși Buffon, care a zis că „*invențiunea depinde de paciență*“, — adaugă: trebuie să privești mult timp subiectul, până cînd el începe a se mișca, a se desfașura puțin cite puțin; atunci simțеști o mică descărcare electrică care îți isbește capul, și în acelaș timp, îți cuprinde inima; *iată momentul de geniu*.

să se transforme fizicește sau să moară. E un fel de sentiment luminos și indiscutabil... Mai teribilă e înfiorătoarea simplitate cu care el se afirmă, și bucuria de care te umple. Dacă această stare ar dura mai mult de cinci secunde, sufletul n'ar mai putea rezista, și ar trebui să dispară».

«...În mijlocul supărării, a marasmului mental, a neliniștei pe care o încerca bolnavul, îi veneau momente în care creierul său se înflăcăra de odată, și toate forțele sale vitale atingeau un grad prodigios de intensitate. Senzația vieții, a existenței conștiente, era pare că cu mult mai mărită în aceste clipe repezi ca fulgerul (Dostoiewski, *Besi*).

Zola, în *Romanciers naturalistes*, ne comunică următoarea confesiune a lui Balzac: «Artistul lucrează sub imperiul unor împrejurări a căror coincidență este un mister. El nu mai e al său, ci e jocul unei forțe eminamente capricioasă; sunt zile în care el pentru nimic în lume n'ar lua condeiul în mîni, n'ar scrie macar o linie».

«Dimineața, după deșteptarea din somn, seara, în plină vigoare, sau în sinul unei orgii vesele, se întîmplă că un cărbune aprins pare că-ți atinge de odată craniul, mînile și limba; un singur cuvînt redeșteaptă ideile; ele răsar, se înalță, clocotesc. Astfel e artistul, instrument umil al unei voinți despotice, el ascultă de un stăpin».

La un asemenea moment făcea alusie, fără îndoială, epilepticul Mahomed, cînd zicea că «a vizitat toate locașurile lui Allah, într'un timp mai scurt de cît i-ar trebui pentru a-și deșerta cupa sa cu apă».

Dacă apropiem această descriere a accesului pe care l'am putea numi psiho-epileptic, zice Lombroso, și care corespunde pe deplin noțiunii fiziologice despre epilepsie (iritațiune corticală), de toate descrierile inspirațiunii geniale, pe cari ni le dau însăși autorii, vedem numai decît că analogia dintre aceste două fenomene este perfectă.

Mai mult încă, la unele genii nu numai paroxismele de natura celor aratate mai sus, dar întreaga lor viață oglindește în sine simptomatologia psihică a epilepticului. P. Bourget, în *Nouveaux essais de psychologie*, 1888, pag. 179, observă că «pour les Goncourt, la vie se réduit à une série d'attaques d'épilepsie entre deux réants». — Sub aceeași caracteristică ne prezintă Taine viața celui mai mare dintre cuceritorii moderni. Toate aceste analogii ne ar explică pentru ce la unii criminali înăscuți observăm o mare inteligență, cu toate că pe de altă parte ei nu sunt decît niște imbecili morali, niște idiotoși de sentiment ¹⁾.

Iată în rezumat concluziile șefului școalei antropologice penale despre epilepsie, în raporturile ei cu nebunia morală și cu criminalitatea, și despre rolul enorm pe care această maladie e menită a-l juca în psihiatrie.

Ce deosebire mare și cât de departată este actuala față a doctrinei pozitivistice penale de teoria primitivă, pur experimentală, a lui Lombroso!

Din ceia ce la început am văzut că șeful școalei italiene căuta să ne prezinte problema criminalității în mod simplu și clar, prin argumentări strins formulate, basate exclusiv pe măsurători antropometrice și pe experiențe tehnice, acum îl vedem trecind în domeniul vieții cerebrale, în care fără îndoială nu mai poate fi vorba de aceeași criterii de cercetare.

Noua față în care a intrat doctrina lombrosiană în ultimul timp e foarte semnificativă și are o importanță deosebită. Admițind epilepsia (în volumul al doilea), ca element constitutiv și originar al criminalității, Lombroso implicit, a recunoscut că rezolvarea definitivă a problemei omului criminal nu se putea face pe bazele

¹⁾. Vezi *L'Anthropologie criminelle et ses récents progrès*, 1890, pag. 89—92.

așternute de dinsul în primul volum al operei sale L'Uomo delinquente. Odată însă cu adoptarea epilepsiei ca substrat al criminalității, ilustrul psihiatru ș'a creat noi dificultăți.

În capitolele precedente ale lucrării noastre, am aratat că autorul afirmă cu tărie și să încearcă să dovedească că criminalul înăscut, fiind identic cu nebunul moral, să deosebește în acelaș timp de nebunul propriu zis. Această deosebire însă devine acum ilusorie imediat ce s'a admis că criminalul înăscut este tot-odată și epileptic.

În adevăr însăși Lombroso am văzut că susține mai sus că epilepsia provoacă în individ o turburare fizică mult mai accentuată de cit toate celelalte maladii mentale; ori, dacă este așa, dacă impulsunea criminală nu e altă ceva de cit un acces de epilepsie larvată, atunci evident că nu se mai poate spune că criminalul înăscut, în momentul comiterii crimei, se bucură de întregimea facultăților sale mentale. Iată dar că deosebirea dintre criminalul înăscut și nebunul propriu zis, tesă susținută cu atita ardoare de Lombroso contra lui Tarde, cade de la sine.

În ziua de 20 Septembrie 1903, a fost judecat și condamnat la munca silnică pe viață soldatul *Petre Ispășoiu*, din batalionul I Vinători, acuzat de dubla crimă de omor, comisă, în casarma orașului Craiova, asupra căpitanului Savu Georgescu și sergentului adjutant Țeculescu, în dimineața zilei de 17 Iulie 1903¹⁾.

1). Afacerea soldatului Petre Ispășoiu a format obiectul a două articole, publicate de noi în „*Curierul Judiciar*“ No. 59 și 79 din 1903, sub titlul „Cazul soldatului Ispășoiu“ și „Un răspuns în chestia soldatului Ispășoiu“. Modul nostru de a vedea în această afacere, a dat loc unei polemici, ce am avut-o cu actualul nostru coleg de la Tribunalul Iași, D-I Iulian Teodorescu, care a publicat asupra acestei chestiuni iarăși două articole, în acelaș jurnal.

Procesul acestei crime, care a emoționat atit de adinc opiniunea publică din România, a fost judecat de către Consiliul de războiu din Craiova, compus din colonelul Fotino, ca președinte, maiorii Dianu, Iancovescu și căpitani Gheorghiu și Graur, ca membri. Acuzarea a fost făcută de comisarul regal, căpitan Vasilescu, iar apărarea a fost reprezentată prin locotenent Părăianu și sub-locotenent Vulovici, numiți din oficiu, precum și de avocații V. Antonescu și Ilie Popescu, numiți de către soldatul Ispășoiu.

Din palidele dări de seamă ce am putut găsi în ziare asupra peripețiilor acestui proces, am constatat, că în cursul desbaterilor lui s'au produs oare cari incidente, cari de sigur nu pot fi lăsate nebăgate în seamă.

E vorba de incidentul propus de avocații Antonescu și Popescu, cari au cerut să se institue o comisiune medicală spre a cerceta starea mentală a acuzatului, de oare-ce, din împrejurările excepționale în cari s'a petrecut crima, rezultă că acesta, în momentul făptuirii ei, nu s'ar fi bucurat de întregimea facultăților sale, și deci n'ar fi răspunzător penalicește. Cu toată „impresia adincă“ ce a produs incidentul asupra publicului asistent, cu toate argumentările propuse de apărare în sprijinul său, Consiliul de războiu «după o deliberare de cite-va minute», *respinge cu unanimitate de voturi cererea de a se face expertisa medico-legală.*

După respingerea incidentului, avocații acuzatului, protestind, se retrag din sala ședinței.

Nu cunoaștem motivele de fapt și de drept, cari au determinat pe onoratul Consiliu de rezboiu de a respinge cererea avocaților apărării, și nici nu voim să anticipăm ceva asupra lor. Un lucru însă este de netăgăduit, anume că odată ce Tribunalul militar a pronunțat verdictul afirmativ asupra acuzatului, evident că a trebuit implicit să

recunoască că dînsul este în stare psihico-fizică perfect normală și deci că e responsabil penalicește de faptul ce i se impută. Dacă este așa, atunci ne întrebăm : cum se împacă aprecierea Consiliului de rezboiu cu situația de fapt pe deplin stabilită, în care s'a săvîrșit crima, și cu însuși constatările făcute în această privință de către acuzare ? Atît comisarul regal, cît și apărarea de comun acord recunosc : 1) că crima s'a petrecut în niște împrejurări cu totul neașteptate, enigmatice chiar, întru cit nu găsim mobilul îndeajuns de puternic și serios, care ar fi putut să împingă pe un om în stare psiho-fizică normală la un fapt atît de sanguinar și monstruos ; 2) că acuzatul avea o natură «perversă», impulsivă și «cu aplecări constante către criminalitate» ; 3) că era de un caracter «irascibil și insubordonat» ; 4) că avea antecedente rele și că «părinții și rudele sale suferise de asemenea condamnațiuni pentru delictе și crime».

Acestea fiind punctele de fapt esențiale, pe care ori-ce instanță judecătorească trebuia să le aibă în vedere la aprecierea responsabilității soldatului Ispășoiu, nu suntem oare în drept să bănuim că ne găsim în fața unei naturi morbide, anormale, că avem a face cu un caz patologic, și în acelaș timp să afirmăm că Consiliul de rezboiu a violat drepturile apărării, respingînd cererea de a se face examenul medico-legal ?

Noi inclinăm a crede afirmativa, și pentru a dovedi părerea noastră, vom invoca ultimele date stabilite de știință în materie de psihologie criminală, pe cit ne vor permite cadrele acestui scurt articol.

În anul 1884, prima zi a paștelui, se întîmplă în Italia o crimă în condițiuni aproape identice. Soldatul *Misdea*, originar din Calabria, din cauza unei certe neînsemnate ce avusese cu tovarășii sîi de arme, la un moment dat, pe cînd nimeni nu se aștepta, apucă arma în mîini și descarcă

asupra acestora 52 focuri, ucizînd 7 și rînînd 13 din ei 1). Faptul a produs o impresie atît de adîncă, a preocupat atît de mult presa, în cît Tribunalul militar din Turin care a judecat pe Misdea a găsit cu cale să recurgă la luminile oamenilor specialiști, pentru a examina pe acuzat și a-și da avizul asupra stărei sale mentale. Medici experți au fost numiți cei doi mari corifei ai psihiatriei moderne, savanții C. Lombroso și Bianchi.

Cu această ocasiune Lombroso și Bianchi, în colaborațiune cu alți trei savanți: Morselli, Tonnini și Frigerio, întreprind o serie întregă de cercetări științifice de o importanță capitală, a căror rezultat a fost că, pe lîngă cei doi factori ai criminalității cunoscuți pînă atunci (atavismul și nebunia morală), șeful școalei pozitviste penale mai descopere un al treilea factor, mult mai esențial, anume *epilepsia*, manifestată sub forma specifică a epilepsiei ascunse sau latente (*epilessia larvata*).

Rezultatul cercetărilor sale îl găsim expus în opera sa specială *«Misdea e la nuova scuola penale»*, și în o serie de studii publicate în revista „*Archivio di Psichiatria*” pe anul 1885.

Lombroso consideră pe Misdea ca tipul criminalului epileptic, constatînd în acelaș timp la el toate anomaliile psiho-fizice, cari caracterizează criminalitatea înăscută și nebunia morală. După părerea sa, crima lui Misdea provine din cauza epilepsiei și ar constitui chiar o manifestare specială a acestei maladii. Cum însă pînă atunci Misdea

1). Dacă victimele soldatului P. Ispășoiu sunt numai în număr de două, aceasta se datorește numai împrejurării că în acel moment fatal n'a întîlnit în calea sa de cît pe căpitanul Georgescu și pe sergentul Țeculescu. Dacă s'ar fi găsit acolo și alte persoane, atunci de sigur n'ar fi stat nici un moment la îndoială, de a trage cu arma și în ele. Dovadă avem depoziția sub-locotenentului Filimon, care afirmă că acuzatul întinsese și asupra lui arma, ast-fel că dacă în acel moment nu se retrăgea imediat din fața criminalului, de sigur că era și el culeat la pămînt.

nu avusese ni.i o dată accese de epilepsie acută, cu cunoscutele ei simptome clasice precum: convulsii, amețeli, delir, spasmuri etc. (aceasta s'a zis în timpul procesului și despre soldatul Ispășoiu), Lombroso afirmă că, afară de forma clasică a epilepsiei, există o varietate deosebită a acestei înfirmități, numită *epilepsia larvată*, care ar constitui forma specifică a *epilepsiei criminale*, cu anumite caractere patologice distincte de ale epilepsiei obicinuite.

Atît epilepsia obicinuită cit și epilepsia larvată sunt localizate în aceeași regiune a creierului; între ele însă există o deosebire radicală. Cea dintîi se manifestă prin mișcări convulsive și pierderea completă a cunoștinței, cea din urmă însă constă din anumite turburări nervoase, cari determină în pacient o puternică pornire criminală (*accesso criminoso*), cu toate că *dinsul păstrează plenitudinea conștiinței sale*. Ori de cîte ori, zice Lombroso, ne găsim în fața unui ucigaș, care a comis crima sa fără mobil extern serios, de sigur că avem a face cu o erupție epileptică, cu *un cas de manifestare a epilepsiei larvate*. Crima lui Misdea nu reprezintă alt-ceva de cît un adevărat acces epileptic ¹⁾.

În raportul său prezentat primului congres internațional de antropologie criminală din Roma (1885), vedem deja că Lombroso susține cu convingere și cu o mare putere de argumentare tema identității fundamentale a criminalului înăscut și a nebunului moral cu epilepticul. Lucrările fiziologiștilor moderni, zice el, ne arată că fenomenologia epileptică nu e alt-ceva de cît consecința iritațiunii zonelor motrice și a învelișului cerebral, întocmai după cum halucinația este rezultatul excitațiunii centrilor sensoriali,

1). Cercetînd arborele genealogic al familiei Misdea, Lombroso constată că mai toate rudele lui au fost criminali sau alcoolici. Tatăl său fusese bețiv, mama lui isterică, doi frați suferise condamnațiuni pentru furturi, un văr al său era maniac. Vezi *Misdea e la nuova scuola penale*, pag. 86 - 89.

iar pierderea conștiinței și impulsivitatea criminală sunt efectul descărcării centrilor psihici, superiori, localizați în loburile anterioare. Un acces epileptic nu e alt ceva de cit o descărcare repede și excesivă a substanței cerebrale cenușii, a cărei forță și energie, în loc să se desvolte în mod treptat, izbucnește de odată din cauza stărei sale de «dystrophie». Excitarea unora și acelorași centri corticali poate da loc la diverse forme de epilepsie. Dacă de pildă descărcarea are loc în zona motrice (epileptogena), avem forma convulsivă a epilepsiei; dacă iritațiunea și descărcarea se mărginesc în circumvoluțiunile frontale, vom avea impulsivitatea criminală; mai rău e când descărcarea se petrece în ambele regiuni de odată. În fine, conchide autorul în raportul său, nu mai poate fi îndoială că criminalitatea înăscută și nebunia morală sunt niște adevărate variante ale epilepsiei; ele alcătuiesc niște *stări epileptoide*¹⁾.

1). *Archives de l'Anthropologie criminelle et des sciences pénales*, 1886, No. 2, din 15 Mars, pag. 154 în care e publicată o dare de seamă amănunțită asupra congresului din Roma.

De altminterlea Lombroso, pentru a da o putere mai convingătoare teoriei sale despre epilepsia larvată, a căutat să o aplice la cazuri practice. Așa de exemplu, în revista *Archivio di Psichiatria* 1885, fasc. 1 și 2, găsim imprimat raportul său de expertisă, scris în colaborațiune cu Dr. Morselli, referitor la cazul de epilepsie larvată constatată la graful K... (*Epilessia larvata e pazzia morale*, pag. 29—43). Din cauza eredității morbide, a exceselor sale amoroase și a abuzurilor de alcool, graful K... a avut în 1884 dese congestiuni cerebrale, în urma cărora s'a manifestat la el o însămbată alterațiune a caracterului, consistind în purtări crude față de soția sa, în porniri desechilibrate și risipitoare. Aceste simptome psihice erau însoțite de insomnie și de agitații nocturne. Lombroso și Morselli, constatind în raportul lor că graful K... e atins de analgesie, că suferă de congestiuni cerebrale, de ameteți, de pierderea intermitentă a conștiinței, conchid că dinsul e stăpinit de accese de *epilepsie larvată*, declarindu-l foarte primejdios pentru societate. „Astfel de epileptici, zice ei, sunt mult mai periculoși decit nebunii morali, cu cari de altminterlea prezintă cea mai mare analogie. Din punct de vedere patogen, epilepsia și nebunia morală stau în cea mai intimă legătură, de aceea pot cu drept cuvânt fi socotite ca anomalii constituționale în dezvoltarea individului”. — E curioasă observația experților că graful K... roșește la cele mai mici emoții, fața lui devenind chiar vinată (cianotică). Cum se împacă oare aceasta cu afirmările categorice ale lui Lombroso, că unul din caracterele particulare ale criminalului înăscut (identic cu nebunul moral și cu epilepticul) este că el nu roșește nici odată (mancanza del rossore). Vezi Wulfert, *op. cit.*, vol. I, p. 149.

Concluziile șefului școlii italiene au găsit un puternic susținător în persoana lui Enrico Ferri, care, în memoriul său prezentat congresului din Roma, afirmă de asemenea că între epilepsie și criminalitatea înăscută există o identitate fundamentală de origine. După Ferri, această idee aruncă o mare lumină asupra studiilor făcute de el relative la ucigașii nebuni. *Toate casurile criminale dubioase, în care e vorba de nebunia transitorie, de nebunia morală, de tendinți criminale, de răutate animalică (brutale malvagita), de delictе fără mobil, de ferocitate în executarea crimei, de tendinți instinctive sanguinare, etc., sunt pe deplin elucidate prin teoria epilepsiei larvate sau psihice¹⁾.*

Apucăturile și întreaga viață sufletească a epilepticilor nu se deosebește întru nimic de a criminalilor. Atît la unii cît și la alții se poate observa acea intermitență de energie, acel contrast isbitor ce ne oferă trindăvia alternată cu excese de activitate, caracterisată cele mai adese ori prin acțiuni foarte îndrăznețe și fantastice (cum de pildă ar fi prezentarea soldatului Ispășoiu înaintea regelui pentru a se plînge în contra superiorilor săi pentru lucruri cari nu presintau de altmîntrelea o gravitate mare).

Accesele de violență și de furie epileptică, cum și alte turburări psihice, după Lombroso, nu sunt alt ceva de cît «crime abortate», adică un fel de descărcare cerebrală a instinctului criminal. Crima pur epileptică nu exclude posibilitatea circumstanțelor agravante a pândirei și a premeditărei²⁾.

Dacă ast-fel să presintă în psihiatria modernă chestiunea epilepsiei larvate și a criminalului epileptic, atunci, în împrejurările neașteptate și enigmatice în care s'a comis monstruoasa crimă din cazarma Craiovei, și cunoscută

1). Vezi D-r Dallemagne, *Théories de la Criminalité*, pagina 75—83; C. Lombroso, *L'Anthropologie criminelle et ses récents progrès*, 1890, pag. 85—89.

2). Vezi Lombroso, *op. cit.*, pag. 16 și urm.

fiind natura pornită spre criminalitate a soldatului Petre Ispășoiu, caracterul său irascibil și antecedentele 'i dubioase, nu am fost oare îndrept să spunem la începutul acestui articol, că bănuim a ne afla în fața unui caz patologic, în fața unei manifestări a epilepsiei larvate, că e vorba de un adevărat acces epileptic ?

Onoratul Consiliu de războiu de cât să grăbea să pronunțe o sentință à la vapeur, recunoscînd implicit pe acuzat în stare psiho-fizică normală și declarându-l responsabil de fapta sa, făcea mult mai prudent dacă în această privință recurgea în prealabil la luminile unor medici specialiști. Aceștia examinând pe acuzat după toate procedeele științifice și cu ajutorul aparatelor de precizie, ar fi putut de sigur să constate modul cum funcționează sistemul seu nervos, să controleze aparatul său sensorial, să vadă care e gradul aproximativ de intensitate și energie al pornirilor sale subiective născute din îndemnul diferitelor excitațiuni, în ce mod să efectuează la el mișcarea nervoasă de la centru la periferie, cum să manifestă activitatea sau reacțiunea de la subiect la obiect, ce rezultate ne dă analiza logică întreprinsă asupra operațiunilor sale intelectuale, ce anume anomalii și leziuni se constată în funcționarea proceselor sale fiziologice, cum se manifestă tendințele sale voliționale etc.

Numai avîndu-se la îndămână toate aceste date, s'ar fi putut conchide asupra chestiunii responsabilităței acuzatului și dacă dînsul, în starea în care se află, este sau nu apt de a se impresiona în mod normal de suferințele ce i se inflig prin pedeapsă, dacă poate sau nu rezista pornirilor sale delictuoase instinctive, și să-și determine voința și activitatea sa după motivele morale, care i se sugerează (trebuie să presupunem!) prin regimul penitenciar.

Onoratul Consiliu de războiu nu trebuia să uite că,

față de recentele progrese ale psihologiei experimentale și ale psihiatriei, chestiunea responsabilității sau neresponsabilității acuzatului nu se mai poate concepe în sensul metafisic al Codului nostru penal. După noua știință a dreptului, pentru ca o persoană să poată fi declarată responsabilă, pentru ca faptele sale să-i fie imputabile, trebuie neaparat ca dînsa să dispună de o constituție psiho-fizică medio-normală, și să se constate în acelaș timp că dînsa poate să-și asimileze principiile sociale de dreptate și de bun simț, după care să se orienteze în viață.

Aplicarea pedepsei presupune că condamnatul simțește, ca și ceilalți oameni, răul și suferința materială ce i se inflige. Când din contra el se află în stare anormală, când aparatul său sensorial e alterat, cînd sistemul său nervos e deranjat, cînd voința sa e pusă în mișcare sub impulsunea altor idei, nu i se poate imputa infracțiunea comisă, nu e responsabil penalicește, deci nu poate fi pedepsit.

Pe calea constrîngerei corporale și a terorisării nu vom ajunge nici odată să vindecăm un psihopat sau un imbecil; pentru îndreptarea unor asemenea indivizi trebuie să întrebuințăm mijloace terapeutice, medicale, nici de cum însă corecționale și pedagogice.

* * *

Articolul nostru asupra afacerii soldatului Ispășoiu, apărut în *Curierul judiciar* No. 59 din 21 Septembrie 1903, în care desaprobam faptul că Consiliul de războiu a respins cererea avocaților apărării de a se face o expertisă medico-legală asupra stărei psiho-fizice a acuzatului, a avut un însemnat răsădit în sferile noastre juridice. Aceasta am constatat-o cu plăcere atît din scrisorile ce le-am primit după publicarea lui de la diferite persoane, cît și din-

tr'un răspuns la articolul nostru apărut tot în *Curierul Judiciar* No. 68 din 23. Octombrie 1903.

N'am fi avut nimic de obiectat contra acestui răspuns, dacă n'am găsi în el aprecieri greșite, afirmări eronate, cari nu pot fi trecute cu vederea.

Autorul răspunsului nu împărtășește modul cum a fost pusă de noi chestiunea soldatului Ispășoiu, și în special înclinarea noastră de a vedea în crima acestuia rezultatul unui acces de epilepsie larvată, din mai multe puncte de vedere.

Mai întâi d-sa pretinde că pentru explicarea crimei lui Ispășoiu nu era nevoie să se recurgă la o teorie psihiatrică ca aceea a epilepsiei, de oare ce ș'ar găsi explicarea completă în examinarea «a cea ce se petrecea în jurul criminalului și în repercusiunea pe care o avea sau putea să o aibă în sufletul seu». Și iată cum autorul prezintă acest examen: «Ispășoiu pentru o foarte gravă indisciplină e mutat din regimentul său în batalionul I de vânători. Indisciplina sa era extraordinar de mare mai cu seamă că nici odată un inferior nu'și permisese o cutezanță așa de mare, să reclame pe un superior Șefului suprem al armatei, Regelui. De aci încolo un abis se deschidea între Ispășoiu și toți cari 'l înconjurau și mai cu seamă îl comandau; ori-ce severitate era de sigur permisă față de un asemenea îndrăsneț și atmosfera creată în jurul persoanei lui Ispășoiu era foarte departe de a fi părintească. Departe de noi ideea de a justifica fapta reprobabilă a celui mai puțin simpatic dintre criminali; dar, ceea ce voim să demonstrăm e că un examen *foarte puțin superficial* ne face să întrevădem ceea-ce se petrecea în jurul lui Ispășoiu și repercusiunea pe care o avea sau putea să o aibă în sufletul său. Intre el și superiorii săi de ori-ce grad, era un războiu continuu, un războiu surd, care dacă nu avea efecte eclatante, e că

unul dintre adversari era puțin armat pentru a-l susținea mai pe față. Pentru Ispășoiu dar, ori-ce gradat era un inamic, și ori-cînd ocazia i s'ar fi prezentat ca să elimineze un asemenea inamic, el găsea o satisfacție a sentimentului său de ură și răsbunare».

Cu alte cuvinte, autorul ajunge la concluzia că crima este rezultatul firesc la care Ispășoiu a trebuit să ajungă din cauza „severităților și a tratamentului foarte departe de a fi părintesc“ pe care l'a îndurat în casarmă. „Răsboiul surd și continuu“ declarat și întreținut de către șefii săi, a adus pe Ispășoiu în așa grad de exasperare, în cît în cele din urmă a trebuit să eclateze și să'și răsbune, doborînd pe adversar. Iată dar cum „un examen foarte puțin superficial“ al faptelor, poate transforma „pe cel mai puțin simpativ dintre criminali“ —, care dealtmintelea, observă autorul în alt loc, «desfășură o prea mare perversitate în acțiunea sa“, — în adevărată victimă a regimului la care temporal era supus.

Nu vom insista mai mult asupra caracteristicii stărei sufletești a acusatului prezentată de autor. Observăm însă în treacăt că ea pare mai mult o construcție apriorică, de cît o reprezentare fidelă a situației reale a lucrurilor. Din cele petrecute în casarma batalionului I de vinători și înaintea Consiliului de război, ar rezulta tocmai contrarul, anume că «războiul» era provocat și întreținut nu de către șefi, ci de însăși Ispășoiu, prin atitudinea sa agresivă, prin apucăturile sale extrem de recalcitrante și insubordonate, în fine prin spiritul său de continuă revoltă contra regimului militar, manifestat chiar din primele momente ale înrolării sale ca soldat. Așa dar atmosfera puțin favorabilă creată în casarmă în jurul lui Ispășoiu se datora în cea mai mare parte atitudinii sale proprii.

Dar ori-care ar fi fost starea psihică a făptuitorului anterioară și concomitentă crimei, credem totuși că ea nu

presintă acea importanță hotăritoare, pe care 'i-o atribue autorul, și nu poate aduce lumină completă în cauză; tocmai de aceea noi am evitat în primul nostru articol să insistăm mult asupra ei.

Atmosfera din casarmă creată în jurul criminalului și analiza stărei sufletești provocată în el de această atmosferă, sunt fenomene secundare, accidentale și trecătoare, cari au întovărășit crima, dar cari credem că nu pot să dea cheia adevărată pentru explicarea ei. Asemenea fenomene nu sunt altă-ceva de cât niște simple consecinți vremelnice a unor cauze permanente mult mai adânci și mai complexe, manifestate în firea psihică a lui Ispășoiu, și asupra cărora cercetătorul trebuie să-și îndrepte atențiunea sa.

Analisele sufletești de genul celei prezentate de autor pot fi folositoare, pot aduce oare-care lumină în casurile acele, în care avem a face cu naturi normale și simple, cu criminali de ocazie, iar nu în specia noastră, unde după propriile observări ale autorului, avem a face cu «*un criminal dintre cei mai periculoși pentru societate*», unde e vorba «*să ferim societatea de un inamic al ei*», unde în fine avem înaintea noastră un individ «*care desfășură o prea mare perversitate în acțiunea sa*».

Putem oare să ne mărginim la examenul stărei subiective, temporale, provocată de atmosfera de casarmă, când îndărătul ei observăm în firea lui Ispășoiu semne de vădită perversiune a facultăților sale psihice, când instrucțiunea procesului pune în plină evidență indicii și caractere grave inerente criminalului: precum temperamentul său irascibil și extrem de insubordonat, natura sa perversă și impulsivă, atitudinea sa nerușinată și cinică, pornirile sale constante către criminalitate, manifestate cu mult înainte de intrarea în casarmă, în fine descendența sa din părinți și rude deliquente, cari indicii nu pot permite un moment

de indoială asupra întocmirii anormale a firei sale. În asemenea împrejurări, a se ocupa cine-va exclusiv de starea subiectivă a făptuitorului, provocată de mediul de casarmă și a lăsa nebagate în seamă aceste din urmă indicii de o importanță hotărâtoare în cauză, înseamnă oare «a pipăi toate părțile ascunse ale crimei», precum pretinde autorul nostru? Nu înseamnă oare, din contra că ținem seamă numai de partea superficială, accidentală a lucrurilor și ne închidem ochii în fața cauzelor primordiale, statornice și adevărate?

Nu reconstituirea stărei subiective a lui Ispășoiu, anterioare și concomitente perpetrării crimei, ne va da adevăratul criteriu al explicării ei, ci acest criteriu îl vom găsi numai în elucidarea cauzelor pentru care regimul de casarmă a trebuit neapărat să exercite asupra lui Ispășoiu o alt-fel de înrîurire psihică, decât asupra celorlalți soldați,—a trebuit să provoace în sufletul său, acea reacție teribilă, a cărei rezultat final îl cunoaștem¹⁾.

Criteriul îl vom găsi în explicarea cauzei pentru care criminalul, de la intrarea lui în cazarmă până în timpul din urmă, a avut o atitudine de continuă revoltă contra regimului militar, și toate măsurile disciplinare întreprinse contra lui, în loc să-i modereze apucăturile, după cum ar fi fost normal, îl făceau din contra mai îndărătnic, mai nesupus. Nici chiar condamnarea la muncă silnică pe viață

1). Ispășoiu în casarmă n'a fost supus unui regim disciplinar excepțional, altul de cit acela în care trăiau ceilalți soldați. Din contra s'a constatat că șefii săi erau de o bunătate și de o gentileță excesivă față de dînsul. Tocmai fiind că-l știau că e o natură pornită și impulsivă, căutau ca să fie strict legale ori-ce măsuri disciplinare i se aplicau. Lucrurile ajunseseră pînă acolo, în cit i se indica chiar și textul de lege, în baza căruia i se refuza vre-o cerere, sau i se da vre un ordin. Foarea de pedepse a inculpatului era mult mai puțin încărcată de cit a celorlalți soldați și de remarcat este că nici una din cele două victime nu-i dăduse vre-o pedeapsă. Deci nici într'un caz rezbuinarea nu poate fi luată drept mobil al crimei. Vezi scrisoarea d-lui avocat Antonescu, publicată în *Curierul Judiciar*, No. 76 din a. c.

nu l'a putut intimida, de oare-ce ziarele comunică că cu ocazia degrađărei sale, Ispășoiu a manifestat o atitudine sfidătoare și un cinism revoltător.

Or, cind este vorba de explicarea tuturor acestor cauze, ne lovim neaparat de indiciile de perversiune psihică, sus aratate, de cari autorul nostru nu ține de loc seamă, și pe cari Consiliul de răsboiu le-a trecut de asemenea cu vederea, când a respins cererea de a se face un examen medico-legal asupra stărei mentale a acusatului.

*
* * *

În vedere că Ispășoiu se presenta ca o personalitate pe cât de complexă din punct de vedere subiectiv, pe atât de excepțională în manifestările sale obiective, și față de împrejurările cu totul neașteptate și enigmatice în cari s'au petrecut crima¹⁾, noi am bănuir că ne aflăm în fața unei naturi morbide, anormale, în fața unui caz patologic de manifestare a epilepsiei larvate. Citam chiar un caz cam de aceeași speță, întimplat în Italia, cazul soldatului Misdea, care în casarma Pizofalconi, în urma unei certe avute cu tovarășii săi de arme, a omorît 7 și a rănit 13 din ei.

Autorul articolului în chestiune pretinde că o comparație a faptului lui Ispășoiu cu acela al lui Misdea nu putea avea loc, căci între ele n'ar exista nici o analogie. Dar dacă este să judecăm lucrurile numai după examenul stărei subiective momentane, în care s'a aflat criminalul în momentul comiterii crimei, precum face autorul, apoi, din acest punct de vedere analogia acestor două cazuri reesă în mod destul de evident, ambele avind aparența a fi rezultatul exploziunii aceluiași „sentiment de ură și răsbunare“.

1). În timpul săvîrșirii crimei Ispășoiu își făcea arestul de 15 zile la care fusese condamnat cu cît-va timp înainte pentru o insubordonare. Atît acuzarea cît și apărarea recunosc că în ziua a crimei nu se petrecuse în viața criminalului nimic extra-ordinar, care să provoace o asemenea explozie spontană de furie din partea lui.

În adevăr, Misdea era una din acele naturi extrem de iritabile, cari eclatează imediat ce cine-va îi atinge coarda sa susceptibilă. Din această cauză el devenise de un caracter retras și posomorit și în special nu putea suferi glumele și zeflemelele camarazilor săi de arme. Aceștia cunoscându-i slăbiciunea și în scop de a se amuza, îi adresa sau neconținut aceleași glume, care îl înfuriau de multe ori pe Misdea pînă la turbare. Cu chipul acesta viața lui devenise imposibilă în casarmă ¹⁾. Cum asemenea derisiuni îi s'au adresat chiar și în prima zi a paștelor, cînd se ordonase repaos și liniște generală, aceasta l'a contrariat și revoltat atît de mult, în cit, luindu-se la ceartă cu tovarășii săi, la un moment dat încinge cartușiera, *pe care din timp ș'o pregătise cu cartușe într'un loc anumit*, și descarcă asupra lor 52 focuri. Comisiunea medicală din care făcea parte și Lombroso, instituită de tribunalul militar stabilește că Misdea a comis faptul sub impulsunea unui acces de epilepsie larvată.

Și pentru a nu crede autorul că asemenea diagnose medico-legale se pot preciza numai în Italia, vom cita, după ilustrul medic-legist francez *Tardieu*, încă un caz, avînd perfecta analogie cu cazul Misdea, petrecut într'o închisoare din sudul Franței, unde un condamnat, tot așa de susceptibil și iritabil față de tachinările ce-i adresau companiunii săi de captivitate, s'a luat la ceartă cu unul din ei, și la un moment dat doboară pe adversar la pămînt cu o lovitură puternică de cuțit. Doctorul *Boileau de Castelnaud*, chemat a examina starea mentală a criminalului, constată că acesta a comis faptul sub impulsunea morbidă a unui acces de epilepsie larvată. Și să nu uităm că Tar-

1). Și, dînd drumul fantaziei, putem zice, ca și autorul că... „între Misdea și camarazii săi un abis întreg s'a deschisese,.... se declarase un războiu continuu, un războiu surd, care dacă nu avea efecte eclatante e că unul din adversari era prea slab față de celălalt
.....“

dieu numește pe d-rul Castelnau «*un des médecins qui ont montré le plus de sagacité dans l'étude du régime pénitentiaire et de la folie*»¹⁾.

Dar, pentru noi, ceea ce ni s'a părut că constituie o apropiere însemnată între fapta lui Ispășoiu și cea a lui Misdea, a fost nu analogia stărilor subiective concomitente crimei, ci oare cari caractere comune, inerente firilor acestor doi criminali, și în special *acea intensitate și energie extra ordinară a pornirilor sufletești, născute din îndemnul diferitelor excitațiuni externe, acea lipsă de rezistență la asemenea impulsțiuni subiective*, — fenomene cari alcătuiesc trăsăturile caracteristice cele mai de căpetenie ale tuturilor epilepticilor, și cari la Ispășoiu s'au manifestat cu prisosință.

Dar mai este încă un fapt foarte important, care nu trebuie scăpat din vedere.

Ipoteza unui acces de epilepsie larvată era admisibilă în cazul nostru cu atât mai mult, cu cât în cursul procesului s'a și afirmat faptul că Ispășoiu ar suferi chiar din când în când de accese ușoare epileptice. Acest fapt însă n'a fost controlat și nu i s'a dat nici o importanță de către Consiliul de războiu, care de altmintrelea a arătat o mare precipitare în judecarea procesului.

Iată pentru ce părerea noastră a fost și este că aci, mai mult de cât în ori-care alt caz, știința medicală și mai ales psihiatria, avea chemarea de a examina firea psihorganică a criminalului nostru, a elucida impulsivitatea și perversitatea statornică a pornirilor sale sufletești, cari l'au împins a comite una din cele mai odioase crime, fără precedent în analele noastre militare.

* * *

În psihiatria actuală, epilepsia este una dintre psiho-

1). Vezi Tardieu, *Étude médico-légale sur la folie*, ediția a doua, Paris, 1880, p. 142.

ze, care poate îmbrăca cele mai variate și mai curioase forme patologice, susceptibile de a implica în sine un grad mai mare sau mai mic de responsabilitate, sau chiar completa neresponsabilitate. Una din aceste forme este așa numita *epilepsie larvată*, zisă și manie epileptică, care nu e alt-ceva de cît un fel de „accès épileptique incomplet, avorté“ sau un „equivalent de l'accès épileptique“. Epilepsia larvată constă din anumite turburări nervoase, fără crise convulsive, fără amețeli, și de multe ori fără să fie însoțită de deranjarea facultăților intelectuale. Această infirmitate se poate la rîndul ei manifesta sub diferite faze; ea poate determina în pacient diferite impulsuni, dintre cari cele mai interesante din punct de vedere medico-legal, sunt impulsunile criminale, obscene, piromaniace, în timpul cărora individul nu numai că poate păstra plenitudinea conștiinței sale, dar dovedește chiar o abilitate specială în modul de procedare, o însemnată precisiune și logică în răspunsurile date la întrebările ce i se pun. Din această cauză stabilirea diagnosei epilepsiei larvate presintă cite o dată o însemnată dificultate și medicii legiști sunt nevoiți a proceda cu multă scrupulositate și a supune pe individ unui examen foarte amărunit.

Argumentările noastre asupra epilepsiei larvate le întemeiam, în articolul nostru precedent, pe autoritatea savanților italieni și în special pe aceea a lui Lombroso, unul din corifeii psihiatriei moderne, care s'a ocupat în special de forma criminală a epilepsiei larvate, și care are păcatul de a fi în acelaș timp și șeful noii școale pozitivistice penale.

Această înprejurare a contrariat mult pe autorul nostru, care arată o vedită nedumerire, că noi am bănuț că faptul lui Ispășoiu ar fi fost comis sub influința ireșitibilă a unei impulsuni morbide, provocate de maladia arătată, și mai ales pentru că, în sprijinul ipotezei noastre,

am invocat autoritatea psihiatrică a șefului școalei italiene.

Vorbind de teoriile acestei școale, autorul, cu toate că recunoaște înrîurirea lor asupra dreptului penal clasic, înrîurire care «se simte pretutindenea» ¹⁾, cu toate că, zice d-sa, „din punct de vedere teoretic poate tindem cu toții către opiniunile emise fie de Lombroso fie de ceilalți“, — totuși „cînd e vorba de a le pune în practică, le înlăturăm în tot-de-una, *între cit ele sunt prea embrionare*“.

În ce privește teoria epilepsiei larvate, aplicate de noi la cazul lui Ispășoiu, autorul se miră cum de ne-a putut „veni în minte să aplicăm *de plano* o teorie fără să o fi verificat îndeajuns». «Spiritul cel mai pozitivist, continuă d-sa, nu poate să se hasardeze întru atît, în cît să uite că alături de frumuseța unei teorii se găsește utilitatea ei practică, care cere mai întîi să fie satisfăcută».

Dar unde autorul culminează în argumentare, unde are aerul să ne doboare cu desăvîrșire, este acolo unde zice ritos: «In speță, toți medicii cu care am avut onoarea să discut nu mi-au putut afirma nici unul *că ar cunoaște ce este epilepsia larvată și care sunt caracterele acestei maladii, necunoscută încă de cît pentru d-l Lombroso și alți cîți-va*; prin urmare dar Consiliul de răsboiu din Craiova, *admițînd incidentul apărării, ar fi trebuit să cheme specialiști din străinătate și mai ales din Italia pentru a explica fapta lui Ispășoiu!*».

La afirmațiunile autorului, subliniate printr'un dublu semn de exclamație, avem de observat că d-sa împreună cu „toți medicii cu care a avut onoare să discute“, se află în complectă rătăcire. De astă dată constatăm cu surprindere că autorul nostru vorbește ca un adevărat profan,

1). E nostim că autorul ține numai de cît să ne spună că convingerea despre influența teoriilor noi penale, a căpătat'o „*între o anchetă pe care ar fi întreprins'o în anul trecut pe lângă juriștii străini și din corespondența urmată cu aceștia*“ (enumeră chiar persoanele).

care ia drept bune tot ce i se spune de alții, fără a mai controla prin cărți.

Am fi foarte curioși să știm ce medici au fost aceia, pe care autorul i-a consultat în privința epilepsiei larvate. Ne place să credem însă că numele acestor medici vor rămînea pentru tot-de-auna necunoscute. În tot cazul, autorul riscă foarte mult, cînd pune atîta basă pe o informație culeasă de ocazie, în cit dă brevet de incapacitate tuturor medicilor din țara romînească, pretinzînd că, pentru stabilirea unei diagnoze de epilepsie larvată, trebuiesc chemați specialiști din Italia.

Înainte însă de a demonstra cele spuse de noi, vom deschide o parantesă.

De și am susținut și susținem posibilitatea existenței unui acces de epilepsie larvată în faptul lui Ispășoiu, totuși declarăm că nu suntem un discipol al școalei penale fondate de Lombroso. Mai mult încă, în studiile noastre anterioare asupra școalei italiene, am aratat că antropologia criminală, întemeiată de acest savant, cu toată aparența ei de precisiune și exactitate, este o știință în domeniul căreia întilnim la fie-care pas generalisări pripite, afirmațiuni îndoelnice și controversate. Aceasta însă nu este un motiv care să ne îndreptățească a respinge «tot-de-auna» constatările științifice ale lui Lombroso *chiar și acele ce aparțin exclusiv domeniului psihiatriei*, «întru cât ele ar fi prea embrionare». Din contra afirmăm că cercetările și studiile întreprinse de profesorul din Turin, constituiesc un material științific de o valoare imensă. El, între altele, are marele merit că a scos știința penală de pe bazele sale metafisice, și a îndrumat'o pe o cale pozitivistă, cu orienturi noi de cercetare ¹⁾.

1). Aceasta o recunoaște în parte chiar și unul din campionii școalei penale clasice, D-l Louis Proal, în mult apreciată sa lucrare *Le Crime et la Peine*, Paris, 1899, pag. 86.

Dacă teoriile școlii noi penale n'ar avea importanța științifică serioasă, atunci nici nu s'ar putea explica înriurirea lor actuală asupra dreptului clasic, înriurire care nu se mărginește numai în domeniul teoretic, ci, în timpul din urmă, a început a se manifesta întru cât-va și în practică. Așa noul proiect de Cod penal al Elveției, redactat de criminalistul *Stooss*, în colaborațiune cu alții, este cea dintâi lucrare legislativă, care-și însușește unele din principiile științei noi penale. După părerea profesorului *Lammasch*, proiectul de legiuire elvețian reprezintă începutul unei noi ere de evoluție a legislațiunilor penale din Europa. Importanța juridică și rolul social ce e merit a avea acest proiect, se poate asemăna în totul cu acela pe care l'a avut acum 100 ani în urmă *Code pénal* francez ¹⁾.

Inchizînd parentesa și revenind la chestiunea noastră, observăm că trebuie ținut samă de următoarea împrejurare: Lombroso e un specialist medic psihiatru, ear nici cum un jurisconsult. De aceea trebuie să facem deosebire tranșantă între cercetările sale întreprinse în domeniul pur al psihiatriei, și între activitatea sa ca întemeietor al unei noi școli de drept penal. Dacă, din acest din urmă punct de vedere, teoriile sale au dat loc la cele mai înverșunate critici, apoi nu se mai poate spune acelaș lucru și despre cercetările sale psihiatrice. Aci competența și autoritatea sa e notorie. În special, chestiunea epilepsiei larvate și a raporturilor ei cu criminalitatea este o chestiune de resortul pur al psihiatriei și al medicinei legale, ear nici de cum al criminologiei. Studiile lui Lombroso asupra caracterelor patologice ale acestei maladii, desbracate de unele părți exagerate, sunt în concordanță cu cercetările celor mai mari somități medicale din Europa ²⁾.

1). Vezi *Lammasch Entwurf eines Schweizerischen Strafgesetzbuchs*, 1898, pag. 12.

2) Ni se pare exagerat de pildă rolul vast pe care l'atribue Lombroso epilepsiei larvate în explicarea fenomenelor criminale. După el,

Mai mult încă, vom vedea imediat că teoria epilepsiei larvate, în raporturile ei cu criminalitatea, departe de a fi embrionară, lipsită de utilitate practică și izolată, cum pretinde autorul nostru, *este în esența ei una din cele mai controlate și mai acreditate științificește*. Și pentru a demonstra aceasta, vom recurge la autoritatea nu a savanților italieni, pe cari autorul îi poate bănuî ca adepți ai lui Lombroso, ci la autoritatea somităților științifice din Franța, Germania și Anglia, cari pot fi în afară de ori ce bănuială în această privință.

* * *

Dacă deschidem volumul VI din cel mai apreciat și mai remarcabil tratat de medicină, publicat la Paris de o asociație de *30 savanți*, sub direcția celebrilor profesori *Charcot* și *Bouchard*, găsim asupra epilepsiei larvate în resumat următoarele: Existența acestor crize mentale, zic autorii arătați, (*équivalents de l'accès épileptique*) «*est aujourd'hui admise sans contestation*». Morel, Delasiauve, ont donné de bonnes descriptions de ces formes *d'épilepsie larvée*. Cele mai adese-ori criza impulsivă a epilepticilor se produce în mod cu totul subit. Câte odată însă e precedată de dureri de cap, de un fel de frică vagă, îngrijire sau iritare anormală. Direcția delirului epileptic este foarte variabilă. Individul sau proferă vorbe injurioase, sau lovește brutal pe un altul, sau strică vre-un obiect ce-i cade în mână. *Cele mai importante de cunoscut sunt impulsivile omicide, obscene sau piromaniace*, cari pot da loc la expertise medico-legale. Este aproape constatat că indivi-

această maladie ar alcătui unul din principalele substraturi ale criminalității, un element original și constitutiv al ei. În concluziile sale el ajunge atât de departe în cit crede a găsi în epilepsia larvată cheia de deslegare a problemei misterioase a geniului, cum și a fenomenului intermitenților geniale observat la unii dintre criminali. Vezi lucrarea sa *L'Uomo di genio*, Paris, 1901.

dul n'are conștiință sau uită actele comise în timpul crizei epileptice. «*Il arrive cependant parfois que le malade ait pleinement conscience du caractère criminel ou répréhensible de ses actes au moment même où il les commet et qu'il en ait gardé après la crise un souvenir précis. Mais dans ces cas l'impulsion n'en est pas moins irrésistible*». Aceste fapte prezintă un foarte mare interes din punct de vedere medico-legal. În mijlocul calmului celui mai perfect, individul devine de odată iritabil, și nu întârzie a intra într-o furie violentă; fața lui se congestionează, capătă o expresiune de ură și de ferocitate terifiantă. Gesturile sunt violente, dar nu incoordonate; el manifestă chiar câte odată o precisiune și o forță însemnată. În mijlocul acestei agitațiuni de o intensitate extremă, în aparență oarbă, individul dă răspunsuri potrivite la întrebările ce i se pun și se poate observa la el chiar oare care logică. «*En général ces paroxysmes cessent brusquement comme ils ont débuté mais ils sont suivis dans certains cas d'une phase de dépression ou d'épuisement qui peut aller jusqu'à la torpeur soporeuse...* Parfois même le malade épuisé tombe dans le coma et meurt comme à la suite d'un état de mal convulsif». Unul din fenomenele constante, care se observă după accesele de epilepsie larvată, este «*une diminution notable de l'énergie motrice*». «*L'épuisement de l'activité psychique, consécutif aux paroxysmes, se présente à tous les degrés, depuis l'hébétude légère jusqu'à la stupeur*»¹⁾.

O asemenea deprimare și torpoare letargică s'a putut observa și la soldatul Ispășoiu după comiterea crimei. D-rul Voisin, asupra căruia vom reveni, atribuie acestui fenomen o importanță capitală: «*Ce sommeil et cette hébé-*

1) Vezi Charcot et Bouchard, *Traité de Médecine*, vol. VI, Paris, pag. 1311 și urm. D-rul M. I. Falret a descris sub denumirea de „petit mal intellectuel” și „grand mal intellectuel” accese epileptice de asemenea natură, unele durând numai câte-va momente altele putând să se prelungească în decurs de câte-va oare. *Ibidem*, p. 1312.

tude, zice el, sont un indice d'accès épileptique larvé»¹⁾. Autorul nostru însă, cu obișnuita D-sale fineță, observă că în acest timp Ispășoiu, «făcea pe mortul în scop de a mistifica poate pe cei din jurul său, cu gândul, de sigur, de a profita de cel mai mic moment de neatenție pentru a se face nevăzut».

Fostul profesor de medicină legală din Paris, Ambroise Tardieu, vorbind de epilepsia larvată zice, între altele, următoarele: «Nu arare ori se întâlnesc epileptici de un caracter și de o alură cu totul deosebită. La unii din ei, și aceștia alcătuiesc casurile cele mai interesante pentru un medic legist, epilepsia este caracterisată printr'o impulsivitate instinctivă irezistibilă, printr'un act subit, brusc, prin aceea ce se numește un *ictus*; și când ne gândim că se poate foarte bine întâmpla ca un asemenea act să constea într'un omor neașteptat, de și ucigașul n'a dat nici înainte, nici după aceea, «*le moindre signe d'altération des facultés mentales*»; asemenea fapte cu drept cuvânt pot determina în spiritul magistratului «*les plus douloureuses perplexités*». «C'est à l'expert qu'il appartient de les faire cesser; c'est là le grave et difficile problème que lui offre la détermination de la responsabilité chez les épileptiques».

«*L'épilepsie larvée, qui se manifeste par l'impulsion instinctive, implique, lorsqu'elle est bien reconnue et constatée, la plus, complète et la plus absolue irresponsabilité*».

Mai departe Tardieu, vorbind în genere de responsabilitatea tuturor epilepticilor, zice că trebuie făcută următoarea distincție: «et l'on doit se garder de confondre entre eux l'épileptique qui obéit à la méchanceté de sa nature, à l'emportement de la colère, la volonté restant intacte, et celui qui est dans la fureur ou dans l'état habituel de délire, de démence ou dans le paroxysme épi-

1) Vezi D-r Jules Voisin, *L'Epilepsie*, Paris, 1897. pag. 403.

leptique, — et enfin *celui dont la volonté seule est pervertie, dominée et entraînée par l'impulsion irrésistible de l'épilepsie larvée*, impulsie care este, în ce qui concerne medicina legală, caracterul dominant și esențial de la fobă epileptică.

Îl trebuie, pentru a bine înțelege, a studia cu o atenție perseverentă maniera de a fi de epileptic, a pătrunde în fundul de la natura morală și a fonda opinia conștientă că medicul expert trebuie să aibă dreptate *sur la connaissance et analyse raisonnée de l'individu...* Că este tot așa înțeles în acest sens că conchide M. le docteur Arthand, medic în șef la Antiquaille, autorul unui lucru foarte bine gândit asupra acestei probleme speciale. El nu are nimic de absolut, în ce care ține de răspunderea epilepticilor. Îl trebuie înainte de toate să caute să se facă un calcul exact de la lor stare mentală¹⁾.

D-rul J. Voisin, care a făcut studii speciale asupra epilepsiei în ospiciul Salpêtrière descrie de asemenea epilepsia larvată ca pe o formă particulară a epilepsiei propriu zise, ca un echivalent al accesului epileptic, fără convulsii, fără amețeli, consistând într-o agitație excesivă, într-o stare de furie indescriptibilă, care adeseori se manifestă prin impulsii criminale. În asemenea cazuri crimele sunt comise într-un mod instantaneu fără motiv, sub influența unei impulsii instinctive irezistibile cu o ferocitate ne mai auzită și cu o multiplicitate de agresiuni extraordinară. «*Quand tous ces signes sont réunis vous affirmez, que le prévenu est atteint d'épilepsie larvée ou plutôt d'épilepsie méconnue et qu'il est irresponsable.* Un medic trebuie să gândească mereu că este în prezența unui crimele neobișnuit²⁾»).

Autorul nostru, pentru a combate ipoteza că faptul

1) Vezi Ambroise Tardieu, *Etudes médico-légales sur la folie*, Paris 1880. pag. 139—143.

2) Vezi Dr. Jules Voisin, *L'Epilepsie*, Paris, 1897. pag. 99 și urm. 407, 408. Pe autoritatea acestui savant se raportează și Lombroso.

lui Ispășoiu ar fi rezultatul unei descărcări cerebrale a epilepsiei larvate mai invoacă și următoarea argumentare: «Dacă într'adevăr ar fi fost vorba de o descarcare cerebrală a instinctului său criminal, aceasta putea să aibă loc mult mai lesne față de unul din oamenii săi, soldați ca și el, de cât față de aceia contra cărora credea el că are un resentiment oare-care».

Ei bine, pentru a resturna și acest argument al autorului, vom demonstra imediat că erupția epilepsiei larvate poate avea loc și față de acele persoane contra cărora criminalul nutrea de mai 'nainte un resentiment oare-care ¹⁾. De altmintrelea aceasta e și natural să se întâmple, pentru că dacă, precum am văzut mai sus, criminalul poate avea «pleinement conscience du caractère criminel ou répréhensible de ses actes au moment même où il les commet», apoi este foarte firesc ca în acest moment fatal să-i vie în minte tocmai persoana contra căreia are ură, și să și descarce asupra ei furia de care e stăpânit. În această privință d rul J. Voisin observă: «Mais le cas peut bien n'être pas aussi facile à démêler. *La victime est un ennemie personnel du criminel, qu'il a parfois menacé à diverses reprises ou contre lequel il peut avoir des griefs sérieux.* Le médecin légiste, dans ce cas est souvent très embarrassé et il sera d'autant plus embarrassé que le malade se rappellera les faits qui se sont accomplis. Il faut dans ce cas bien peser l'acte en lui-même, bien déterminer les phases du crime et montrer les symptômes physiques et psychiques qu'a présentés le malade avant l'exécution du crime. Il faut se rappeler que l'épileptique est un être *dégénéré mental* et qu'il peut avoir agi par le fait de cette dégénérescence. L'ictus épileptique a été

1) În fapt însă se constată că Ispășoiu nu putea să aibă resentimente speciale contra victimilor sale, căci acestea nici odată nu i-a aplicat vre-o pedeapsă.

pour lui l'excitant qui l'a poussé au crime au lieu d'être l'alcool, comme cela se voit chez certains sujets. Une véritable obsession avec angoisse, pourrait exister avant l'exécution, comme cela se voit dans certains cas pour le suicide. *Un crime commis dans ces conditions ne peut attirer les rigueurs de la loi.* Le malade n'est pas responsable; mais comme ce malade est des plus dangereux il faut le tenir enfermé dans un asile»¹⁾.

Profesorul facultății de medicină din Paris *Magnan*, unul din cei mai mari psihiatri actuali din Franța, susține de asemenea că atacul epileptic poate avea loc fără nici un fenomen fizic exterior (troubles vaso-moteurs) «la décharge épileptique, dans ce cas, ne frappe que les centres supérieurs purement psychiques de l'encéphale, et ne donne lieu à aucun trouble moteur». Individul prezintă «une grande irritabilité et peut se livrer à des actes de violence dont, dans une certaine mesure, il apprécie la valeur, *sur des personnes contre lesquelles il nourrissait des idées de haine et de vengeance....* Ce délire paroxystique arrivant seul, sans l'appareil ordinaire des phénomènes physiques, constitue l'état désigné sous le nom *d'épilepsie larvée*, il se développe brusquement et cesse aussi avec la même rapidité»²⁾.

D-rul *B. Ball*, profesor la aceeași facultate și membru al Academiei de medicină din Franța, descrie de asemenea forme de epilepsie larvată în care indivizii sunt stăpâniți de ideea persecuției, se cred nenorociți «ils ont des ennemis partout; ils sont méchants et rancuniers, enfin ils subissent des impulsions subites qui les poussent au meurtre, à l'incendie ou au suicide. *Une fois lancés, ils*

1) Vezi Dr. Jules Voisin, *opera cit.*, 409—410.

2) Vezi *Magnan*, *Leçons cliniques sur l'Épilepsie*, Paris, 1895, pag. 28, 29. „Ces caractères du délire épileptique, zice autorul, sont des plus importants au point de vue de la médecine légale, puisqu'il excluent toute idée de responsabilité“. Vezi pag. 45.

agissent avec détermination, frappent à coups redoublés et font plusieurs victimes. C'est là suivant Falret, un trait caractéristique qui peut avoir une véritable importance au point de vue de la médecine légale»¹⁾.

Aceleași concluzii asupra epilepsiei larvate le pune cunoscutul psihiatru D-r Ch. Féré, care s'a ocupat special de epilepsie, și care, de și în lucrările sale se referă la autoritatea lui Lombroso, totuși nu poate fi bănuț de partizan al școalei pozitivistice antropologice penale²⁾.

Dr. A. Riant, vorbind de epilepsie între altele zice:

„En effet, ne sont pas épileptiques seulement ceux qui ont des attaques convulsives à grand tapage et dont tout le monde peut être témoin. De ceux-la, déjà, le nombre est bien considérable; mais il faut aussi tenir compte de ces variétés de la maladie, bien plus nombreuses encore, dans lesquelles les grandes crises font défaut, ou bien n'apparaissent que la nuit, et ne mettent pas le mal en évidence et n'ont pendant des années, d'autre témoin que le malade; enfin, il faut songer aux cas où, chose plus étrange encore,—le malade lui même ignore l'affection d'ont il est atteint.... C'est pour indiquer ce rapport supposé que l'on a groupé ces faits sous le titre d'*épilepsie larvée*“.

Despre indivizii atinși de această infirmitate, autorul zice că pot trece cu repeziciune de la o stare normală la alta anormală,—*«hier inoffensifs et responsables, se montreront demain criminels»*³⁾.

1) Vezi B. Ball, *Leçons sur les Maladies mentales*, Paris, 1890, pag. 631, 632. „Notons enfin, zice autorul, que cette forme de délire atteint surtout de jeunes sujet âgés de dix-huit ou vingt ans... Quand un crime est commis par un épileptique qui n'a jamais offert aucun signe d'aliénation mentale, le médecin légiste peut se demander avec raison si le criminel est responsable“, pag. 735.

2) Vezi Ch. Féré, *Les Epilepsies et les épileptiques*, Paris, 1890, pag. 236.

3) Vezi A. Riant, *Les irresponsables devant la justice*, Paris 1888, pag. 54 și urm. Des re soldatul Ispășoiu s'a și afirmat în cursul procesului că ar suferi de oare cari accese mici convulsive noaptea

În fine, pentru a curma discuțiunea, care ar putea fi foarte lungă, dacă am cita pe toți autorii francezi, cari au descris epilepsia larvată și manifestările ei criminale, vom aminti numai că la congresul de psihiatrie din Bordeaux, ținut acum câțiva ani în urmă, la care au participat cei mai mari psihiatri și neurologi, s'a admis în totul problema epilepsiei larvate, ca o formă patologică specială a epilepsiei propriu zisă, caracterisată mai ales prin impulsuni instinctive iresistibile ¹⁾.

Dintre învățații germani ne mărginim a cita pe *Eulemburg* ²⁾, *Schülle* ³⁾, *Krafft-Ebing* ⁴⁾, *Hofmann* ⁵⁾ și *Kraepelin* ⁶⁾, cari s'au ocupat de caracterile patologice ale epilepsiei larvate, dintre cari cel mai principal, după părerea lor, este lipsa de rezistență a pacientului față de impulsunile sale interne, din care cauză acesta se poate deda adese-ori la acte reprobabile și criminale. Acești autori afirmă că epilepsia larvată, cele mai de multe ori, nu se manifestă prin nici un simptom exterior, de cit doar cel mult prin mici convulsuni în timpul nopței, sau prin incontinența urinei.

Una din trăsăturile caracteristice a acestei maladii

în timpul somnului, cea ce, precum vedem, constituie un simptom caracteristic al epilepsiei larvate.

1) Dintre rapoartele cari s'au prezentat la congres în această chestiune a fost mult apreciat acel al D-r Parant, *Les impulsions irrésistibles des épileptiques*, impulsuni pe cari autorul le descrie ca manifestări a epilepsiei larvate. Tot în chestiunea epilepsiei larvate se poate consulta încă H. Dagonet, *Traité des Maladies mentales*, 1891, pag. 479; Trouseau, Motet, Morel, Legroux și alții. În special Legrand de Saulle în *Traité de médecine légale*, 1886, pag. 806 și urm. și în *La folie devant les tribunaux*, se ocupa de casurile de expertise medico-legale, la cari a dat loc chestiunea epilepsiei larvate.

2) Eulemburg, *Real encyclopödie der gesammten Heilkunde*, 1889, pag. 418.

3) Schülle, *Traité des maladies mentales*, trad. par Dagonet, pag. 251.

4) Krafft-Ebing, *Traité clinique de Psychiatrie*, trad. par Laurent, pag. 581.

5) Hofmann, *Lehrbuch der gerichtlichen Medicin*, Leipzig, 1895, pag. 934.

6) Kraepelin, *Psychiatrie*, Berlin, 1889, pag. 486.

este și acea că, în urma acceselor, pacientul cade într'un somn letargic, care, după Krafft-Ebing, poate dura de la 1—20 zile. (La Ispășoiu acest somn a durat vr'o 3 zile).

Dintre englezi vom cita numai pe *Clauston*¹⁾ și pe celebrul *Maudsley*²⁾, pe a cărui autoritate se reazămă și Lombroso.

* * *

Dacă precum am văzut, epilepsia larvată și manifestările ei criminale este o chestiune admisă în mod general și definitiv în știința modernă, apoi ori-cine poate vedea în ce eroare mare cade autorul nostru, împreună cu „toți medicii cu care a avut onoare să discute“, cind afirmă că teoria acestei maldii ar fi cu totul izolată și embrionară, că „caracterele ei nu sunt cunoscute încă de cît pentru Lombroso și alți ciți-va“; cind, pe de altă parte, ne impună că am aplicat *de plano* la cazul lui Ispășoiu o teorie neverificată științificește și lipsită de ori-ce utilitate practică.

Autorul, adresindu-se nouă, zice în această privință: «Cu toții știm că basa dreptului penal clasic nu e absolută.... dar a merge pină acolo în cît să admitem ca absolute exacte, ca perfect verificate părerile unora și altora ni se pare că nu cadrează de loc cu un spirit de cercetător».

De astă dată, fără să înăsprim limbagiul și utilizînd numai argumentele de polemică ale autorului, ne permitem să'l întrebăm: cui oare se poate în adevăr aplica o asemenea caracterizare? Nouă, care, basîndu-ne pe ultimele date ale științei, am încercat să elucidăm un caz criminal enigmatic prin ajutorul unei teorii, ca aceea a epilepsiei larvate, admisă în esența ei de aproape unanimitatea au-

1] *Clauston. Mental Disiases*, London, 1898, pag. 438.

2) *Maudsley, Le crime et la folie*, trad. par Germont, 1883, pag. 162—165.

torilor, sau domniei sale, care afirmă lucruri neexacte, luându-se după șpusele «unora și altora», fără să le controleze cîtuși de puțin? Procedura d-sale oare «cadrează cu un spirit de cercetător»? Las pe onorații cititori să judece.

Ținînd seamă de cele expuse mai sus, ori cine poate vedea cît de puțin serios și de neîntemeiat este și ultimul argument al autorului, anume că teoria preconisată de noi în cazul soldatului Ispășoiu, ar fi «lipsită de interes și de utilitate practică».

Penaliștii cari compun „Uniunea internațională de drept penal», opiniunile cărora autorul declară că le *împărtășește în totul*, ori cît de scrupuloși sunt ei în aprecierea chestiunii culpei, a imputabilității și a responsabilității penale, totuși nu merg nici o dată cu considerațiunile lor de ordine practică pînă acolo, în cît să afirme, precum face autorul nostru, că chiar dacă s'ar dovedi că un individ, cum ar fi de pildă soldatul Ispășoiu, a comis faptul său într'un moment de epilepsie larvată, și deci ar fi iresponsabil, totuși bine și juridicește să procedeză dacă e condamnat la muncă silnică pe viață.

Ilustrul profesor din Halle, Fr. Liszt, care e sufletul Uniunii internaționale, și ale cărui opere alcătuiesc sinteza principiilor preconisate în sfera acestor savanți, declară categoric că pentru ca un fapt să poată fi imputabil, să poată da loc la responsabilitate penală, trebuie neapărat să fie comis de o persoană în stare psiho-fizică normală. Cum însă, zice el, noțiunile de *normal* și *anormal* sunt relative, pentru ca să putem aprecia în care caz există responsabilitate penală și în care nu, trebuie fără îndoială să ne punem la curent cu cele din urmă progrese și descoperiri științifice ale psihologiei și psihiatriei și să studiem fie care caz criminal în toată originalitatea lui. Scopul pedepsei presupune că condamnatul simțeste, ca și cei-lalți oameni, răul și suferința ce i se înflige, presupune că con-

damnatul este înzestrat cu aptitudine normală de a se impresiona, de a se pătrunde de motivele sociale ce i se sugerează prin pedeapsă, și de a-și determina voința în conformitate cu ele. „Firea unui psihopat, conchide Liszt, nu e susceptibilă de atari impresiuni și transformări; sensibilitatea și voința lui, fiind în stare anormală, bolnavă, nu pot fi supuse acțiunii psihice pe care tinde să o exercite pedeapsa“. Între închisoarea condamnatului și izolarea psiho-patului este o deosebire radicală, care constă nu în rezultatul lor final, căci în ambele cazuri societatea trebuie pusă la adăpost de un individ periculos, iar acesta trebuie protejat față de sine însăși. Această deosebire constă însă în mijloacele întrebuintate pentru a ajunge în ambele cazuri ținta dorită, cari mijloace sunt tot atât de distincte ca și subiectele asupra cărora le aplicăm. În primul caz întrebuintăm măsuri pedagogice, în al doilea medicale¹⁾.

Ori cât am fi siguri de «nocuitatea» (!) socială a unui individ și de «temibilitatea» (!) pe care o produce în jurul său (expresiile autorului), o dată ce reprezentanții științei decid că dînsul este în stare psiho-fizică anormală, că e iresponsabil, cel mai simplu principiu de dreptate, cel mai elementar sentiment de bun simț ne spune că trebuie să ne gîndim a-l elimina din societate printr'un alt mijloc, de cît prin acel al muncii silnice pe viață, al ocnei²⁾. Și Codul nostru penal nu ne împedecă de loc să facem aceasta.

1). Vezi studiul nostru următor asupra scoalei sociologice penale, în care analizăm teoriile lui Liszt.

2). Autorul, în multe locuri a articolului său, accentuează că Ispășoiu este „un criminal dintre cei mai periculoși pentru societate“, că „e un inamic al ei“, că „desfășură o mare perversitate în acțiunea sa“; nicăeri însă nu ne spune motivele pentru cari consideră pe Ispășoiu atât de periculos. Din examenul stărei sufletești prezentat de autor, s'ar părea că rezultă tocmai contrarul, anume că inculpatul a comis crima împins fiind numai de severitățile și de răul tratament ce îndura în casarmă, deci crima lui ar avea ca mobil răsbunarea. Dacă aceasta ar fi adevărat, atunci o dată Ispășoiu scăpat de rigurile casărmei, care-l exasperase, ce „nocuitate socială“, ce „temibilitate“ mai putea el inspira? Autorul nu poate eși din această dificultate,

În Franța, al cărei Cod penal a servit de călăuză legiuitorului nostru, nu o dată instanțele judecătorești au dat ordonanțele de neurmărire, au pronunțat hotărâri achitătoare în casurile acelea, în cari s'a constatat că inculpatul a comis faptul său sub impulsunea irezistibilă a epilepsiei larvate, luindu-se în acelaș timp măsuri de internarea lui într'un ospiciu.

Nu credem mai nemerit a termina studiul nostru de cit prin cuvintele aceluiaș Ihering, la cari se referă autorul: «În chestiunile practice, în cari de sigur că ceva e de făcut, nu-i de ajuns a înlătura ca fiind falșă indicațiunea pozitivă dată de un altul; trebuie ca să se înlocuiască cu alt ceva».

de cit admitînd ipoteza că Ispășoiu, fiind într'o stare anormală și neputînd rezista pornirilor sale subiective perverse, chiar dacă ar fi scăpat din casarmă, tot rămîne periculos pentru societate, cea ce tocmai susținem noi.

ȘCOALA SOCIOLOGICĂ PENALĂ.

I

Considerațiuni preliminare asupra întemeierii școalei sociologice penale.—Principalii reprezentanți ai acestei școale.—Uniunea internațională de drept penal și „*terza scuola*” a naturalismului critic.—Fr. von Liszt, ca întemeietor al școalei sociologice.—Teoriile sale cu privire la dreptul penal, politica socială, politica criminală și sociologia criminală.—Bifurcarea politicii criminale în „*criminologie*” și „*penologie*” și subimpărțirile acestora. Obiectul și metodele dreptului penal și a politicii criminale.—Precizarea domeniilor acestor două discipline.

Noua școală sociologică penală este datorită în mare parte discuțiilor aprinse, ciocnirilor puternice de idei ce au avut loc în polemica înverșunată urmată între școala veche *clasică*, în spiritul căreia sunt redactate aproape toate legiurile penale din Europa, și *școala pozitivistă-antropologică*, apărută abea de cîte-va decenii în Italia, al cărei întemeietor cu drept cuvînt este considerat ilustrul profesor de psihiatrie și medicină legală din Turin, *Cezar Lombroso*. Cine a urmărit de aproape fazele acestei polemice și a cunoscut ideile și teoriile emise de susținătorii ambelor școale, a putut ușor să constate cum inevitabil a trebuit să se nască o nouă școală penală intermediară între doctrinele vechi și sdruncinate ale școalei clasice și concluziile îndrăznețe și cam pripite ale școalei pozitviste, și

cum incetul cu incetul școala nouă și a format caracterile ei distinctive.

Școala pozitivistă italiană, care într'un timp relativ scurt și-a capatat mulți adepți, a adus fără îndoială servicii mari științei penale, servicii ce nu s'au pot tăgădui nici chiar de cei mai înverșunați adversari ai ei. *Lombroso, Ferri, Garofalo, Marro* și discipolii lor, prin cercetările și metodele lor științifice experimentale, introduse în domeniul dreptului penal, au sustras în mare parte această știință de pe bazele exclusiv metafizice, transcendente, pe care s'au răzâma până la ei, și au îndrumat-o pe o nouă cale experimentală, pozitivistă, cu un orizont foarte întins.

În lupta înverșunată ce s'a declarat între școala veche clasică și școala pozitivistă și a făcut loc chiar de la început, pe nesimțite, o nouă concepție a teoriilor și chestiunilor de drept penal, concepție care cu timpul a grupat în jurul său o serie întreagă de distinși penaliști și sociologi. Această concepție a fost cu drept cuvânt caracterizată cu denumirea de *Sociologică*, intru cit ea, considerînd crima ca un fenomen social «per excellentiam», să deosebește pe de-o parte de școala pozitivistă, care vede în crimă un fenomen pur biologic, rezultat al unor impulziuni organice înăscute, iar pe de altă parte, de școala clasică, care studiază crima exclusiv din punct de vedere juridico-dogmatic, ignorînd cu desăvirșire natura ei sociologică și biologică.

Școala Sociologică penală, ca ori ce formațiune tînără, neînchegată încă pe deplin, cuprinde în sînul său cîte-va grupări de juriști și sociologi, din care mai principali distingem trei:

1) Profesorii *Liszt, Prins* și *Van-Hamel*, fondatorii și conducătorii *Uniunii Internaționale* de drept penal, avînd ca organe principale de publicitate: *Zeitschrift für die gesammte Strafrechtswissenschaft* (datează din 1881) și

Bulletin de l'Union Internationale De Droit Pénal (fondat în 1889);

2) Cercul profesorilor din Lyon *Lacassagne, Maro* și *Tarde* cu organul „*Archives d'anthropologie criminelle*“ (fondată în 1886);

3) Școala «a treia» italiană, «*terza Scuola*», sau „*naturalismo critico*“ în frunte cu *Alimena, Carnevale, Vaccaro* și *Colojanni*.

Dintre toate grupările de savanți ai școalei sociologice, cercul profesorilor din Lyon să apropie mai mult de spiritul doctrinei lui Lombroso și al școalei pozitivistice penale, cu toate că, încă de pe vremea congresului de antropologie criminală din Paris (1889) și a celui din Bruxelles (1892), să observă o îndepărtare însemnată de școala pozitivistă și o apropiere tot mai mare de teoriile Uniunii Internaționale.

Terza scuola apărută în ultimii patru ani în Italia, —țară ce a avut fericirea a fi leagănul doctrinelor și teoriilor nouă, de drept penal,—pentru întâia dată și-a manifestat pretențiunile sale de originalitate științifică, în scrierile lui *Bernardino Alimena*, avocat, profesor de drept penal la Universitatea din Neapole și al tinărului avocat din Lipari *Emmanuele Carnevale*. Opera lui Alimena „*Naturalismo Critico e diritto penale*“ (Roma, 1892, imprimată pentru prima dată în numărul din Decembrie al jurnalului «*Rivista di discipline carcerarie* 1891) și lucrarea lui *Carnevale* „*Una terza scuola di diritto penale*“ (Roma, 1891, publicată mai întâiu în acelaș jurnal) sunt cu drept cuvânt considerate de *Tarde* ca „*manifestes de l'école du positivisme critique*“ ¹⁾.

Uniunea Internațională de drept penal, fondată în 1888 de profesorii *Listz, Prins* și *Van-Hamel*, numărind

1) *Archives d'Anthropologie Criminelle*, 7-me année, pag. 208.

azi peste 600 membri din toate țările civilizate, și-a pus ca țintă principală de a sistematiza și vulgariza teoriile noi ale științei penale, a îndrepta și reforma legiurile penale, atrăgând atențiunea organelor legislative din diferite state asupra acestor teorii, elaborate prin conlucrarea reciprocă a criminologilor din întreaga lume civilizată. Uniunea Internațională a convocat până în prezent mai multe congrese generale în care s'au hotărât multe probleme fundamentale de drept penal, ca de pildă: problema suspendării și agravării pedepsei, a eliberățiunii condiționale, a mijloacelor de luptă contra recidiviștilor și criminalilor incorrigibili, a cazierilor judiciare, a desființării închisoarei de scurtă durată și înlocuirea prin amendă, a responsabilității minorilor, a sistemului antropometric, a reabilitării condamnaților etc. În cite-va state ca Germania, Norvegia, Elveția, Rusia, Serbia, Austro Ungaria, Belgia și Franța, —dintre membrii locali ai Uniunii Internaționale, s'au format comitetele naționale, cari, în conferințele lor, deliberează prealabil chestiunile ce au a fi supuse în urmă discuțiunii și rezolvirei definitive a congreselor generale convocate de Uniune, contribuind astfel la reformarea codului penal, în spiritul principiilor stabilite de congresele generale internaționale.

Uniunea Internațională publică sub redacțiia lui Liszt «*Bulletin de l'Union Internationale de Droit Pénal*», în care sunt imprimate toate rapoartele prezentate și citite la congresele internaționale, discuțiunile urmate asupra lor, cum și dări de samă asupra mișcării generale a legislației și doctrinei penale din diferite țări. Aceste rapoarte, scrise în mare parte de corifeii științei dreptului penal ca Liszt, Garofalo, Prins, Van-Hamel, Alimena, Ferri, Lavellier și alții, presintă un înalt interes științific.

Lucrările Uniunii Internaționale n'au rămas niște teorii penale de caracter pur doctrinar, ci au exercitat în-

riuriri puternice și binefăcătoare asupra dreptului pozitiv în vigoare. După aprobarea și recomandarea Uniunii Internaționale, multe principii noi de drept penal au fost introduse în legiurile diferitelor state europene. Influența lucrărilor Uniunii s'a manifestat mai ales cu ocaziunea redactării noului cod penal al cantonului Neuchatel 1891 (de pildă în art. 87, 400 și următorii). Ideile fundamentale cuprinse în statutele Uniunii au fost adoptate aproape în totul în expunerea de motive a proiectului acestui cod. În fine inriurirea activității Uniunii să resimte foarte mult în noile proiecte de legiuri penale elvețiene și norvegiene.

Uniunea Internațională, fără îndoială, datorește existența și prosperitatea sa tuturor învățaților aratați mai sus; în special însă situațiunea sa înfloritoare e opera ilustrului ei secretar F. Liszt.

Liszt e sufletul și susținătorul de căpitenie al Uniunii; teoriile sale penale sunt, așa zicind, sinteza principiilor ce alcătuiesc baza de activitate a Uniunii. El nu numai e capul scoalei sociologice germane, dar și expresiunea vie a părerilor majorității membrilor Uniunii.

Mulțumită inițiativei, talentului organizator și energiei lui Liszt, comitetul Uniunii Internaționale întreprinde actualminte o lucrare de o importanță capitală, unică în anele științei penale sub titlul de «*Législation pénale comparée*», — publicațiune colosală care cuprinde în sine expunerea dreptului penal în vigoare al tuturor statelor culte. Primul volum (de 760 pag.) al acestei scrieri a apărut deja încă din anul 1894 Iuliu, iar întreaga publicațiune va forma aproximativ cinci tomuri mari. Primul volum servește numai ca introducere la expunerea dreptului penal comparat, și constă, în afară de prefață ce aparține lui Liszt, din 12 monografii scrise de cei mai distinși penaliști din diferite țări. Fie-care din aceste monografii cuprinde o schițare istorică referitoare la legiuirea penală a

statului respectiv, o expunere sumară a dreptului penal în vigoare și o dare de samă asupra literaturii și jurisprudenței penale. Prima jumătate a volumului al doilea cuprinde aceeași expunere comparată a legiuirilor statelor în afară de Europa. Jumătatea a doua a aceluiași tom, cum și întregul volum al treilea conțin expunerea comparată a părții generale a dreptului penal, iar în volumele IV și V va fi expusă partea specială.

Dacă profesorul *Alfred Gothier* caracterizează activitatea științifică a lui Carnevale ca «tempérament moyen de l'Union», apoi cu atât mai virtos ni să pare că s'ar putea aplica această caracteristică teoriilor lui Liszt. Tocmai din cauza pozițiunii centrale ce ocupă Liszt printre criminologii scoalei sociologice, socotim că cunoscînd de aproape teoriile lui asupra cestiunilor fundamentale ale științei penale, vom fi în stare să ne dăm bine samă de întreaga doctrină și activitate a acestei scoale.

* * *

După Liszt, dreptul penal e un complex de prescripțiuni prin care infracțiunea, ca fapt, e pusă în legătură cu pedeapsa, ca consecință juridică.

Din punctul de vedere teoretic, infracțiunea și pedeapsa reprezintă două noțiuni juridice distincte, cărora știința penală nu să poate mărgini a le da o definițiune pur doctrinară. Infracțiunea, ca fapt al omului, este rezultatul pe de o parte a însușirilor sale personale, parte inerente naturei lui, parte ciștigate, iar pe de alta—a condițiilor sociale în care să afla individul în momentul fătuirii. Lupta contra infracțiunii și în genere contra criminalității, prin exterminarea germenilor ei sociali, constituie problema *politiceii sociale* (la politique sociale). Criminalitatea însă trebuie urmărită și combătută nu numai în germenii ei sociali, ci mai ales în obîrșia ei individuală, ca

fenomen social patologic concretizat in viața individului. Combaterea criminalității în persoana infractorului, prin mijlocul pedepsei și a altor măsuri represive și preventive, formează obiectul *politicei criminale* (la politique criminelle).

Pentru a putea combate cu succes criminalitatea trebuie mai întâi să cunoaștem de aproape normele de care ea, ca ori care alt fenomen social patologic, este cîrmuită. Cunoașterea cauzelor și consecvențelor criminalității, aflarea normelor cărora e supusă, întru cit aceasta e accesibilă cercetării și observațiunei noastre, alcătuește problema *sociologiei criminale* (la sociologie criminelle).

Sociologia criminală, fiind una din ramurile sociologiei generale, nu poate avea alt obiect și metod de cit observarea și examinarea exactă a fenomenelor criminale.

Politica criminală, avînd de scop de a aplica in practică datele și rezultatele obținute de sociologia criminală și a le acomoda la anumite condițiuni de loc și timp, e in acelaș timp subordonată politicei sociale, pe care Liszt o mai numește, nu tocmai exact, și igienă socială. Higiena, fiind arta de a conserva sănătatea, regulile ei să aplică de o potrivă atit celor sănătoși cit și bolnavilor; *terapeutică* însă se ocupă exclusiv de acești din urmă. Politica socială are de indeplinit față de societate atit funcțiuni igienice cit și terapeutice, ea nu numai că îngrijește de conservarea și îmbunătățirea stărei și raporturilor sociale, ci mai ales caută a înlătura mizeriele și dezordinele, a preveni fenomenele criminale ce să pot ivi și a vindeca ranele organismului social. Prin urmare politica criminală e nu numai igienă, ci mai ales terapeutică socială, pentru că aplică infractorilor măsuri cu totul speciale, neaplicabile celorlalți indivizi ¹⁾.

Politica criminală să împarte in : 1) *Criminologie* care

1). Vezi *Actes du 4-me Congrès international d'Anthropologie criminelle*, Paris, 1893, pag. 451.

are de obiect studiul științific al infracțiunii, în ce privește manifestările ei externe de fapt, și cauzele ei lăuntrice; 2) *penologie* (pénologie) care să ocupe cu studiul pedepsei ca mijloc de combatere a infracțiunii, modul cum ea trebuie să fie aplicată și efectele ce poate avea asupra naturii infractorului.

Criminologia, la rindul ei, cuprinde în sine *antropologia* sau *biologia criminală*, care studiază infracțiunea, ca fapt petrecut în viața individului luat în parte, înclinațiunea criminală (penchant au crime) în manifestările ei personale și subiective. Antropologia sau biologia criminală să subimparte în *somatologia criminală* (anatomia și fiziologia) și *psichologia criminală*.

Liszt, admițând bifurcarea politicei criminale în criminologie și penologie, face următoarele rezerve: Amîndouă aceste ramificațiuni ale politicei criminale au același obiect de cercetare — infracțiunea; deosebirea între ele constă numai în metode: cea dintâi studiază fenomenele criminale luate în parte, a doua studiază fenomenele în masă, în mod statistic, le coordonează și clasifică pentru a specifica mai bine pedeapsa. Infracțiunea, ca fenomen social patologic, constă din o serie întregă de precedente criminale și fie-care din aceste constituie o parte a fenomenului social. Impreunînd la un loc ambele metode de cercetare, complectînd și controlînd reciproc rezultatele obținute de ele, putem ajunge în fine la cunoașterea exactă a genezei infracțiunii. Neobservarea acestor două reguli fundamentale a avut ca consecvență, după Liszt, desmembrarea științei penale în două mari scoale adverse: *pozitiv-antropologică* și *sociologică*.

Obiectul mai de aproape al politicei criminale este *represiunea*, adică combaterea crimei prin mijlocul pedepsei; ea însă trebuie să aibă în vedere și *prevențiunea*, adică lupta contra infracțiunii prin diferite măsuri de pre-

cauțiune, asemănătoare pedepsei, în scop mai ales de a combate inclinațiunile criminale ca de pildă : casele de corecțiune pentru minori, stabilimente pentru procurarea de lucru eliberaților din închisori, privigherea polițienească asupra suspectilor, etc. Dreptul penal și politica criminală sunt strins legate una de alta și împreună formează aceia ce numim *les sciences pénales*.

Liszt nu să mărginește numai de a indica obiectul și metodele dreptului penal și ale politicei criminale, ci stabilește și raporturile lor reciproce. Ca și scoala pozitivist-antropologică, el consideră pedeapsa ca un mijloc de apărare socială ; cu toate acestea e departe de a împărtăși ideia susținută de unii penaliști ai acestei scoale, care, în ardoarea lor de a proteja societatea și a elimina din ea toate elementele periculoase și antisociale, socot posibil de a suprima cu totul codul penal, înlocuindu-l prin un singur articol, care ar glăsuși astfel : « Ori-ce om periculos trebuie făcut inofensiv, întru cît aceasta o reclamă interesul apărării sociale ». Mai curînd el ar crede cu puțință înlocuirea codului prin așa numita « igienă socială ». Ceia ce îl împedecă de a propovedui cu tot dinadinsul o asemenea idee este numai faptul că aplicarea riguroasă a « igienei sociale » ar fi întru cît va contrară principiului libertății individuale. Totuși Liszt e departe de a considera ideia de mai sus ca ceva himeric și irealizabil, și cu drept cuvînt arată că în multe state există deja instituțiuni cu caracter de igienă socială, ca de pildă : stabilimente de educațiune forsată a minorilor corupți, de și încă necriminali ; societăți de temperanță contra alcoolizmului ; ospicii de vindecarea bețivilor ; stabilimente de corecțiune și disciplină a indivizilor periculoși, case pentru internarea și tratarea psihopaților, pentru castrarea criminaților incorigibili, etc. Ce-i dreptul, de și aceste instituțiuni, uzînd de constrîngerea corporală și căutînd să disciplineze cu deasila pe

oameni, nesocotesc întru cât-va principiul constituțional al libertății individuale, totuși necesitatea existenței lor în interesul ordinii și al bunei stări sociale, nu să poate tăgădui de nimenea ¹⁾.

După opinia lui Liszt, codul penal este *magna charta* a infractorului; el protejează nu atât ordinea socială, cât mai ales pe individul ce se recoală contra ei; el garantează omului dreptul de a fi pedepsit numai în ființa unor anumite condițiuni legale și în marginile legii. Principiul «nullum crimen, nulla poena sine lege» este pentru cetățean un scut de apărare contra omnipotenței statului.

Această chestiune, zice Liszt, stă în cea mai strinsă legătură cu dezvoltarea politică a popoarelor. Problema supremă a ori-cărei societăți bine organizate constă în împăciuirea și armonizarea intereselor generale ale convinguturii sociale cu interesele private ale libertății individuale. Fie-care popor, ca și fie-care epocă a istoriei are o normă deosebită de delimitare și de împăciuire a acestor două ordine de interese opuse. Civilizația a adus cu sine principiul amintit mai sus, care actualminte formează baza tuturor legislațiilor penale, și e de crezut că reformele legislative viitoare vor rămânea creștincioase acestui principiu. Societatea viitoare își va determina puterea sa coercitivă, va exercita *jus punendi* al său în anumite margini și după certe condițiuni legale. Codul penal și în viitor va indica și enumera condițiile în ființa cărora numai statul va putea dispune de *jus punendi*; noțiunile diferitelor infracțiuni vor fi specificate și precizate în articole de lege, vor fi coordonate și clasificate de știința penală după un metod juridic și logic și în acelaș mod vor fi aplicate de instanțele judecătorești. Deci codul penal va trebui neaparat să existe în viitor alături de politica criminală și socială, pentru că el trebuie să servească de

1). Vezi Fr. von Liszt, *Die Zukunft der Rechtsstrafe*, pag. 72.

limită dincolo de care aceste din urmă nu-și vor putea întinde investigațiile lor. Politica criminală avînd de a combate criminalitatea de a desinfecta atmosfera în care germenii crimei se dezvoltă, progresele ei, evident, vor avea o enormă înfriurire asupra codului penal, modificînd neconținut limita despărțitoare între aceste două științi. Cu toate acestea ori cît evoluția omenirii va schimba această limită, ea trebuie tot-deauna să existe.

Precizînd raporturile reciproce dintre codul penal și politica criminală, Liszt determină și mărginește sferele, în care aceste două științi, independent una de alta, sînt chemate a'și avea aplicația lor practică.

El distinge patru sfere :

1) Legiferarea penală, cu alte cuvinte, stabilirea cazurilor criminale în cari pedeapsa trebuie să intervină pentru apararea și protejarea societății, cum și precizarea mijloacelor de a pedepsi, — trebuie să rămîna opera politicei criminale.

2) Cercetarea dacă faptul criminal întrunește elementele legale ale infracțiunii, pentru ca aplicarea pedepsei să poată avea loc, este un act al dreptului penal, exercitat de instanțele judecătorești, conform principiului *nulum crimen sine lege*. Sentința penală trebuie totdeauna să fie întemeiată pe principii juridice nestrămutate.

3) La aplicarea pedepsei trebuie a să avea în vedere de aproape datele politicei criminale. Sistemul existent actualminte de a să fixa prin lege o normă generală de pedeapsă pentru o anumită categorie de infracțiuni, trebuie părăsit. Măsura pedepsei (feliul și gravitatea ei) trebuie determinată după scopul ce să urmărește în fie-care caz dat ; cu alte cuvinte, judecătorul la aplicarea pedepsei trebuie să se conducă de considerațiunile politicei criminale. Condamnațiunea inculpatului trebuie să urmărească, mai pre sus de toate, realizarea unui țel social, de aceea

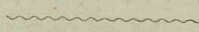
e nevoie ca fixarea pedepsei, cel puțin în unele cazuri, să nu să facă în mod definitiv și pe un termen determinat de instanțele judecătorești, ci acestea să aibă dreptul de a reveni după judecată asupra sentinței lor, putînd suprima, menține, scurta și prelungi pedeapsa, după efectele ce s'au observat că a avut asupra deținutului, adică după cum s'a realizat scopul social urmărit în cazul dat. Acest sistem ar fi foarte just. În adevăr judecătorul nu poate cunoaște cu exactitatea natura intimă a inculpatului pe care l' judecă, în toate manifestările sale psihologice, prin urmare nu poate aprecia cu certitudine, chiar de la început, gradul de recalcitrantă și de rezistență ce va opune el tenidunțelor corecționalisătoare urmărite de pedeapsă. Deci funcțiunea judecătorului va trebui să se mărginească de o cam dată numai la pronunțarea pedepsei. Durata executării pedepsei va fi fixată în urmă de autoritatea penitenciară cu concursul magistratului. O dată condamnatul încarcerat, de la purtarea lui va depinde scurtarea sau prelungirea pedepsei. Dacă în adevăr e nedrept a să prelungi detențiunea unui individ, asupra cărui s'a realizat scopul social urmărit, dînd dovezi de pocăință sinceră și de îndreptare, tot atît de injust este a să pune în libertate un condamnat, fiind că și-a terminat pedeapsa, dar care n'a dat nici un semn de îndreptare. Numai ast-fel pedeapsa va deveni aceia ce trebuie să fie: un tratament social al indivizilor antisociali. După cum tratamentul unei boale încetează odată cu cauza, tot ast-fel și pedeapsa trebuie să înceteze numai odată cu îndreptarea condamnatului.

Această tendință s'a realizat, în parte și în mod nesuficient, prin întroducerea în unele legiuri a instituțiunei numite *eliberațiunea condițională*, care constă în faptul că condamnatul e eliberat provizor din închisoare, pe un timp hotărit, după care, dacă a avut purtare ireproșabilă, acest timp i să prelungește indoit, sau chiar este de-

finitiv pus în libertate, obligîndu-l numai de a se prezenta la anumite intervale înaintea autorităților de supraveghere.

4) După terminarea pedepsei, funcțiunea dreptului penal încetează și politica criminală reintră iarăși în drepturile sale.

De și dreptul penal și politica criminală sunt discipline independente una de alta, totuși nu trebuie scapat din vedere că ele sunt ramificațiuni ale aceleiași tulpine, cari să susțin și să completează reciproc. «Dacă ar dispărea legătura intimă dintre ele, zice Liszt, decadența dreptului penal ar fi inevitabilă». Dreptul penal s'ar transforma într'un joc steril de formule și raționamente goale, dacă n'ar exista conștiința că infracțiunea este nu numai o simplă noțiune juridică abstractă, ci un fenomen al lumii materiale, un act al vieții individuale și că pedeapsa nu constituie numai un mijloc expiator, un mijloc de răzbunare a societății de paguba ce a suferit, ci e destinată a apăra interesele vitale ale oamenilor și a servi unui scop social mai înalt. Fără știința penală, legislațiunea criminală s'ar reduce la o serie de noțiuni apriorice abstracte, iar jurisdicțiua penală ar fi o meserie foarte desplăcută.

II

Infracțiunea și pedeapsa din punct de vedere socialo-politic.—Factorii biologici și sociologici ai criminalității.—Mijloacele de combatere a criminalității.—Clasificarea delinquenților și individualizarea pedepsei.—Teoria lui G. Tarde asupra rolului sugestiunii în evoluția criminalității.

Infracțiunea este un fenomen social patologic. Ea e rezultatul inevitabil a doi factori; mediul social și personalitatea psiho-fiziologică a infractorului. Acești doi factori n'au aceiași importanță; factorul social are o însemnătate precumpănitoare în etiologia infracțiunii. În adevăr, mediul social determină însăși personalitatea biologică a infractorului: el e serul de cultură în care să dezvoltă microbul criminalității, care este însuși infractorul. Acest microb rămâne în stare staționară până cînd nu e pus în contact cu un mediu favorabil creșterii și dezvoltării lui ¹⁾.

Mediul social are o întreită înrîurire asupra criminalității; 1) influențază în primul rînd asupra părinților și ascendenților infractorului, și prin aceasta asupra inclinațiilor și aptitudinilor inerente firei lui; 2) determină formarea și dezvoltarea psiho-fizică a criminalului însuși; 3) impulsionează firea lui în momentul săvîrșirii infracțiunii. Într'un cuvînt, mediul social determină infracțiunea în momentul perpetuării ei, influențază formarea personalității criminalului, a părinților și ascendenților lui.

Inrîurirea mediului social asupra criminalității fiind atît de decizivă, este evident că lupta contra acesteia trebuie condusă în primul loc pe calea transformărilor și îmbunătă-

1) Vezi Lacassagne, *Actes du congrès d'Anthropologie criminelle de Rome*, pag. 160.

țirilor condițiilor sociale, adică în domeniul politicei criminale. Pedepsa nu e unicul și cel mai eficace mijloc de combatere a criminalității, de dezinfectare a atmosferei în care germinii crimei să desvoldă, de izolare a elementelor infecțioase. Măsurile preventive, mijloacele de profilaxie socială sunt mult mai eficace și au un efect mult mai real decît cele represive.

Ideia, că fie-care societate are criminalii pe care-i merită și că criminalitatea va dispărea din lume odată cu ultima familie omenească, cuprinde în sine un mare adevăr. Criminalitatea, ca fenomen social, poate fi îngădită, micșurată pînă la un minimum, nici odată însă nu va putea fi extirpată cu desăvîrșire și pentru tot-deauna. „Criminalitatea, zice Liszt, este veșnică, ca și moartea și boalele, mai ales că chiar acestea pot fi pricina infracțiunilor săvîrșite de indivizii bolnavi, sau de descendenții lor degenerați“¹⁾.

Dacă criminalitatea stă în așa intimă legătură cu starea socială, fără îndoială că reducerea la minimum a cauzurilor criminale va avea o înriurire ameliorătoare asupra condițiilor sociale și viceversa; îmbunătățind starea socială vom parveni a diminua cu mult proporțiile criminalității. Atît în prezent, cît mai ales în viitor. „Cu cît vom micșura numărul indivizilor cu inclinațiuni criminale moștenite, zice Liszt, cu atîta vom reuși a îmblinzi instinctele criminale ale firei omenești. Și să nu să creadă că aceasta e o utopie. Fie-care progres făcut în domeniul politicei sociale însemnă o scădere în activitatea tribunalelor noastre corecționale, o micșurare a jurisdicției lor“ (Ibidem 63).

Pe această diviziune a factorilor criminalității în biologici și sociologici, Liszt întemeiază deosebirea criminalilor în două mari clase, care deosebire de altmintrelea în-

1) Vezi Liszt, *Die Zukunft der Rechtsstrafe*, pag. 461.

suși el o recunoaște ca necomplectă. Prima clasă formează criminalii la care crima e rezultatul nu a însușirilor personale ale firei lor, ci mai ales a condițiilor externe, a mediului social, sub înrîurirea căruia se afla criminalul în momentul comiterii faptului; în a doua clasă intră criminalii la cari crima e provocată în primul loc de însușirile personale inerente naturei lor, de impulsivitatea launtrică a firei lor, influențată și stimulată și de mediul extern patogen sub acțiunea căruia să aflau ei în momentul săvârșirii infracțiunii.

Prin urmare cunoașterea modului de colaborare a acestor doi factori și precizarea măsurii în care ei contribuie la perpetrarea crimei, ne va conduce la aprecierea justă a gravității acesteia și ne va explica adevărata geneză a ei.

Așa numiții criminali înăscuți (*Uomo delinquente*), din care scoala pozitivistă italiană formează un tip aparte cu caractere patologice speciale, considerându-i ca un fel de degenerare a speciei omenești, ca un fel de rasă născută anume pentru crimă și care în virtutea legii atavismului inclină către starea selbatică primitivă a omului-animal, după părerea lui Liszt, nu pot să existe. Liszt consideră ca exagerate teoriile lombrosiene asupra tipului criminal, a criminalului înăscut (*innéité criminelle*), teoria activă a crimei, etc. El admite numai că există indivizi rău dotați psihicește, din pricina mediului social patogen sub înrîurirea constantă și sugestivă a căruia au trăit părinții lor; acești indivizi, moștenind întru cât-va un fel de aptitudini și tendinți organice anormale, devin mai susceptibili influințelor externe și inclină ușor către crimă într'un mediu propriu dezvoltării ei; prin sine însăși aceste tendinți nu conduc încă la crimă, dacă nu sunt puse în contact cu un mediu social patogen; ele pot dispărea chiar cu desăvârșire într'un mediu sănătos și cu ajutorul unui regim de educație bine administrat.

Criminalii din clasa întâia sunt neexact numiți de scoala pozitivistă *criminali de ocazie*. Aceasta e criminalitatea acută, epizotică (criminalité acute, epizootique). În momentul săvârșirii infracțiunii criminalul cade sub înrîurirea covârșitoare a mediului extern, de la care el nu să poate sustrage. Într'un moment de furie, de pasiune, de excitațiune nervoasă, sub presiunea unei situații grave individul, ireproșabil până atunci, săvârșește faptul criminal, care de altmintrelea apare ca ceva strein cu desăvârșire de obiceiurile și inclinațiunile lui. În asemenea împrejurări, crima apare în viața individului ca un epizod singular, fără precedent. În cazul de față personalitatea criminalului nu prezintă nici o deosebire esențială de cea a oamenilor obișnuți. „Nimenea dintre noi, observă Liszt, nu poate garanta că ar fi în stare să reziste unei impulsuni puternice, unei situații decizive“¹⁾.

Crima în cazul de față nu e rezultatul tendinților criminale organice, înăscute în firea infractorului. De abea a săvârșit crima și el, venindu-și în fire, să îngrozește singur de ceia ce a făcut, regretă sincer și, în majoritatea cazurilor, recunoaște însuși el gravitatea faptului său, făgăduind a nu mai face altă dată. Această făgăduință el o observă cu sfințenie, pentru că arare ori să poate întimpla să mai întâlnească aceleași condiții externe, care l'au forțat să comită prima crimă. Și chiar de mai cade încă odată în împrejurări identice, amintirea adînc întipărită a primei infracțiuni, cu toate consecvențele ei teribile, îi dă puteri noi de a rezista situației momentului.

Clasa a doua o formează *criminalii de obicei*, cum iarăși neexact sunt numiți de scoala pozitivistă italiană. Motivele externe n'au importanță pentru acești criminali. La ei infracțiunea e produsul propriei lor personalități pa-

1) Vezi *Actes du troisième Congrès d'anthropologie criminelle*, pag. 93.

tologice pe deplin formate și stabilite, este rezultatul inclinațiilor organice vicioase, inerente firei lor. Aci nu întâmplarea face pe om criminal, ci criminalul caută ocazia pentru a săvârși crima. În această clasă intră nu numai infractorii de *profesie*, care constituie grupa cea mai numeroasă și mai periculoasă, ci și toți acei pentru care setea de plăceri, sensualitatea, cruzimea, răutatea, vanitatea, fanatismului religios și politic, trîndăvia, etc. sunt atitea cauze reale ale infracțiunilor comise.

Infracțiunea devine un fenomen frecvent și aproape obicinuit în viața acestor indivizi. După Liszt, „criminalii de obicei” este un termen prea îngust pentru ca să poată cuprinde în sine toată această clasă de criminali, și trebuie înlocuit prin termenul „criminalitate cronică”. „În toate aceste cazuri, zice el, nelegiuirea e icoana adevărată a personalității infractorului; reprezintă *eul* său”. Pentru el infracțiunea nu cuprinde nimica extraordinar și nici nu regretă că a săvârșit-o. Cu cea mai mare probabilitate e de așteptat că un ast-fel de individ, săvârșind infracțiunea, o va repeta de mai multe ori, dacă în viața lui nu vor interveni alți agenți cari să-l abată de la crimă.

Liszt, admitînd doi factori ai criminalității, nu vorbește nimic de factorul *cosmic*. Probabil, el crede că mediul cosmic nu joacă vre-un rol imediat și direct în etiologia crimei, ci exercită acțiunea sa mai ales asupra celor doi factori recunoscuți de el: personalitatea psiho-fiziologică a criminalului și mediul social ambiant. Dacă crede ast-fel, să înșală, căci în asemenea caz s'ar putea susține că nici factorul social n'are influență directă și imediată asupra criminalității. Crima, ca fapt al omului, poate fi în cele din urmă privită ca o simplă descarcare a energiei nervo-musculare înmagazinată în individ, și deci considerată ca o manifestare exclusivă a personalității psiho-fiziologice a criminalului. Totuși aceasta nu ne îndreptățește a cerceta

cauzele criminalității exclusiv numai în conformațiunea psiho-fiziologică a criminalului, ignorând condițiile sociale și cosmice în care se afla el atât înainte cât și în momentul săvârșirii actului criminal. De aceea ni s-a pare că e mai rațională diviziunea factorilor criminalității în trei: antropologici, fizici și cosmici, cum propune *Ferri*.

Teoria lui Liszt, împărțită de majoritatea criminologilor scoalei sociologice, dând o importanță precumpănitoare factorului social, e unilaterală, după cum și adepții scoalei pozitivistice cad ni s-a pare în unilateralitatea opusă, cînd, ignorînd factorul social, explică geneza crimei aproape exclusiv din cauza anomaliilor anatomo-fiziologice ce s-a întîlnesc în conformația unor indivizi. Logica lucrului cere ca, atît personalitatea psiho-fiziologică cît și mediul social, s-a fie de o potrivă necesare și s-a aibă o egală importanță în explicația cauzelor criminalității. Factorul social nu poate avea o mai mare importanță prin faptul că ar determina pînă la un punct personalitatea psiho-fiziologică atît a criminalului cît și a ascendenților săi; căci atunci cu drept cuvînt s-a poate spune că și factorul psiho-fiziologic, la rîndul s-eu, determină condițiunile sociale întru cît aceste sunt create de oameni, variînd de la o epocă la alta, conform ideilor și inclinațiunilor lor.

Cu greu ne vine s-a afirmăm, împreună cu *Tarde*, că factorul social are o importanță precumpănitoare, pentru că în procesul creșterii și descreșterii criminalității joacă un rol foarte mare fenomenul *sugestiunii* și al *imitațiunei*¹⁾. Acelaș lucru susține Liszt, cînd afirmă că întreaga noastră educațiune în viață și școală s-a întemeiază pe *sugestiune*. Conștiința binelui și a răului, iubirea aproapelui, noțiunea de dreptate, ideile de înfrînare sugerate și altoite prin educație și cultură, dezvoltă în om sentimentul de sociabi-

1). *Tarde, La Philosophie pénale*, 1891, chap. VI.

litate, imblînzește și temperează apucăturile egoiste și salbatică ale naturei lui, împedecîndu-l adesea ori de a comite infrațiuni. Cu timpul, ideile și sentimentele sugerate prin cultură și educație, pătrunzînd adînc în om și transmitîndu-se de la o generațiune la alta, ajung a se identifica cu însăși firea sa psihică, a-i stăpîni în mod instinctiv și inconștient voința și a-i hotări acțiunile lui. Pentru ca aceste noțiuni și sentimente să-și menție asupra noastră întreaga lor putere, trebuie să trăim într'o strînsă sociabilitate, într'o continuă comunitate de interese cu ceilalți oameni. Fie-care cunoaște din propria experiență, ce înrîurire puternică și hotărîtoare au avut asupra sa opiniunile, pre-judiciile, credințele și obiceiurile oamenilor cercului său, și cît de mult a contribuit el a împedeca pe alții de la cutare sau cutare faptă, întocmai precum și alții l'au reținut pe dînsul. «Distrugeți, zice Liszt, aceste stavile și veți slăbi și nimici chiar sentimentele de sociabilitate și temperanță; atomizați societatea ast-fel ca fie-care să fie numai al său, și veți da friu liber pornirilor egoiste, inclinațiunilor criminale înrădăcinate în firea omenească, veți arunca pe individ în brațele criminalității»¹⁾. În atari condițiuni, foarte puțini oameni să vor găsi, cari să reziste în lupta internă cu propriile lor apucături egoiste; majoritatea însă va avea nevoie de constrîngere externă.

Am putea replica lui Tarde și lui Liszt, că puterea sugestivă a ideilor și sentimentelor căpătate prin cultură și educație, cum și inclinațiunea omului de a imita pe alții, își au explicația lor tot în conformația psiho-fiziologică a sa. Cel mult «însemnatatea preponderantă» a factorului social s'ar putea pricepe numai în sensul că condițiile sociale, fiind mult mai accesibile observațiilor și cercetărilor omului, de cît personalitatea sa lăuntrică complexă, mai

1). Liszt, *Socialpolitic Centralblatt* vol. I, pag. 66.

ușor pot fi supuse voinței și acțiunilor lui, și de aceea atențiunea principală a legislatorilor, criminologilor și politicilor trebuie îndreptată în primul loc asupra acestui factor.

Clasificarea infractorilor în grupe este necesară pentru a se putea obține pe cât e posibil o *individualizare* și specificare mai completă a pedepsei. Această idee a fost urmărită încă de renumitul profesor *Wallberg*, autorul scrierei „Princip der Individualisierung in der Strafrechtspflege“ (1869). Din timpul său și pînă azi au fost propuse o mulțime de clasificări ale criminalilor. *Lombroso*, *Enrico Ferri*, *N. Colajani*, *Lacassagne*, *Le Bon*, *Bénédict*, *Marro*, *Joly*, *Garofalo*, *Tarde*, *Corré*, *Sergi*, *Laurent*, *Dortel*, *Francotte*, *Forre* și alții propun fie-care clasificările lor.

Dintre toate clasificările lumii criminale existente azi, destul de problematice și neîntemeiate, diviziunea admisă de Liszt în criminali *de ocazie* și *de obicei*, ast fel cum înțelege el fie-care din aceste două clase, ni să pare a fi cea mai rațională și mai documentată științificește, și care ar putea servi legiuitorului și judecătorului modern drept punct de orientare în lupta contra criminalității. Cine știe, poate că nu-i așa departe timpul cînd se va realiza ideia profesorului parizian *Lévellier*, care a propus să se introducă în fie-care țară două codice penale: unul pentru delinvenți de ocazie, altul pentru cei de obicei.

III

Originea pedepsei și evoluția ei istorică.—Caracterul instinctiv al pedepsei primitive.—Dreptul de a pedepsi și predominarea treptată a intereselor sociale în exercițiul acestui drept.—Raporturile pedepsei cu morala.—Concepția materialistă a dreptului penal.—Părerile lui E. Ferri, Ihering și Liszt în această privință.

Studiul comparat al legiurilor ne arată că originea pedepsei coincide cu începuturile istoriei omenirii. Pretutindena unde istoricul a fost în stare să pătrundă cu cercetările și investigațiunile sale, a întâlnit pedeapsa ca un «malum passionis quod infligitur propter malum actionis», ca o incursiune agresivă în sfera voinței și activității individului, care la rândul său a violat sfera voinței și activității altuia. Pedeapsa deci e un fapt istoric primordial. De aceea dreptul penal poate fi considerat ca piatră fundamentală în istoria dezvoltării dreptului în genere, iar infracțiunea ca punctul inițial al legalității și echității.

Pedeapsa, în formele primitive cum o întâlnim la o birșia istoriei culturale omenesti, apare în viața omului ca un fenomen cu desăvârșire instinctiv, orb și inconștient. Pedeapsa primitivă este un act instinctiv al omului, o manifestare a tendinței sale firești de conservare și afirmare. Omul primitiv, ca și animalul, să opune și respinge agresiunile externe ce-l atacă de ori-ce natură ar fi ele și ori de unde ar veni: de la ființi insufleteite sau neînsufleteite, de la forțele naturei, etc. Reacțiunea omului contra agresiunilor externe, apare, ca și la animale, sub forma instinctului de aparare și conservare, infrângând și nimicind agenții agresivi.

Pedeapsa deci, încă de la primii pași ai dezvoltării sale, poartă un *caracter social*; ea apare ca un fel de reacțiune inconștientă și instinctivă a ordinii normale și paș-

nice contra agenților ce o vatamă, e un feliu de reacțiune socială contra actelor antisociale, sau, vorbind cu cuvintele lui *Merkell*: este o manifestare spontană a forțelor sociale în scopul conservării și dezvoltării societății.

Omul își face intrarea sa în istorie ca *πολιτικὸν ἔθρον*. Ceia ce s-a întâmplat înainte de aceasta, aparține preistoriei. *Bellum omnium contra omnes*, de care vorbește Rousseau și alți filosofi, poate fi numai o stare închipuită care a putut exista doar numai în vremurile anteistorice de desagregare și incoerență socială.

Cu încheierea primelor societăți și începutul timpurilor istorice, ori-ce pedeapsă, ori-ce răzbunare personală a individului, cuprinde în sine un element social, pentru că tinde a repara și restabili ordinea normală de lucruri contra agresiunilor externe ce o amenință.

Cum dar să explică că un act instinctiv și inconștient al omului, să aibă caracter social fără voia și știrea lui? Lucrul să explică prin faptul că în cazul de față, ca și în multe altele (ca de pildă în actul reproducțiunei), instinctul personal de conservare și dezvoltare a individului contribuie în mod inconștient, la conservarea și perpetuarea întregii specii. Această idee, observă Liszt, o întâlnim manifestându-se în felurite chipuri, începînd cu *ύπερ πολιτικὸν ἔθρον* a lui *Aristotel* și sfîrșind cu „coincidența scopurilor“ (coincidence des buts) a lui *Ihering*, după care egoismul însuși servește interesele societății, întocmai precum «un infusor, trăind numai pentru el, dă naștere unei lumi întregi de alți infusori».

Primele triburi și societăți omenești, existente înainte de formațiunea statelor, încheiate pe baza unității de origine și a legăturilor de singe, au cunoscut două feluri de pedepse :

1) Pedepsirea membrului unui trib, care a vatamat pe alți membri din același trib ;

2) Pedepsirea membrului unui trib, care a atacat pe membrii unui trib străin.

În cazul *dintiin* pedeapsa apare sub forma izgonirii membrului vătămător din sinul tribului, de sub ocrotirea ordinii normale stabilite de comunitate, sau sub forma suprimării lui prin moarte. Această pedeapsă cu timpul, îmblinzindu-să și moderându-să, a îmbracat alte forme ca: închisoarea, confiscarea bunurilor, desonoarea, etc.

În cazul al *doilea* pedeapsa să manifestă mai cu samă sub forma răsplăței, a răzbunării contra individului străin și a tribului său; este un fel de luptă singeroasă ce să petrece între două triburi și să continuă pînă cînd unul sau altul rămîne invins. Aceasta nu era un act de răzbu-nare personală, privată, ci era o adevărată luptă de riva-litate între două triburi diferite, bazată mai ales pe diver-sitatea intereselor materiale și a legăturilor de sînge și de neam. Rudele victimei aveau un drept și o datorie tot-o-dată de a răzbuna și răsplăti ofensa și prejudiciul suferit și această răzbu-nare era îndreptată asupra întregului neam al ofensatorului. Acelaș lucru se observă și mai în urmă, cînd răzbu-narea singeroasă a fost înlocuită prin răs-cum-părarea bănească a daunei. La început obligațiunea de a plăti prețul răs-cum-părării cădea asupra întregului trib; numai cu timpul ea a fost mărginită și a trebuit să fie suportată numai de rudele și moștenitorii dăunătorului¹⁾.

În amindouă cazurile arătate pedeapsa primitivă cu-prinde în sine și un caracter religios sacral, căci după cum pacea și liniștea, tot așa și răzbu-narea, stau deopo-trivă sub ocrotirea zeilor comunităței²⁾.

Așa dar atit izgonirea din sinul unui trib, cît și lupta dintre două triburi diferite nu sînt reacțiuni de ca-

1). Vezi G. Tarde, *Les Transformations du Droit*, 1893 chap. IV și V.

2). Vezi Fustel de Coulanges, *La Cité antique*, 1889, pag. 23.

racter pur personal și privat, ci sunt reacțiuni venite din partea întregului trib; sunt reacțiunile ordinii și ale legalității contra dezordinii și ilegalității. Actele contra cărora aceste reacțiuni sunt îndreptate apar ca ceva deopotrivă dăunător intereselor generale ale tribului, intereselor păceii și ordinii. Deci atât într'un caz, cit și într'altul pedeapsa are o nuanță socială.

Dezvoltarea ulterioară a pedepsei constă în aceia că reacțiunea primitivă, manifestată la început sub forma violentă a răzbunării instinctive, lipsite de ori-ce normă și scop, devine din ce în ce mai conștientă și mai blindă. Izgonirea individului, care a vătămat interesele tribului, este înlocuită prin alte pedepse mai dămoale, ca de pildă: pedepsele corporale, confiscățiunea bunurilor, desonoarea, etc., și cari să aplică numai făptașului nu și celor-l'alți membri ai familiei lui; acesta e lasat să rămână sub ocrotirea zeilor comunității, în schimb însă e obligat a aduce în folosul comunității servicii mai mari de cit alți membri ai ei. Răzbunarea singeroasă și lupta dintre triburi sunt și ele înlocuite cu alte măsuri mai puțin riguroase; așa e răscumpărarea culpei prin predarea unei cantități de bunuri, sau plata unei sumi de bani tribului ce a suferit prejudiciul. Istoria raporturilor juridice la popoarele germane primitive confirmă pe deplin cele expuse mai sus.

Dar ceia ce a contribuit mai mult la dezvoltarea pedepsei în acest sens a fost formațiunea și întărirea puterii statului, care rădicându-să deasupra intereselor private ale triburilor, a căutat să ridice de la acestea dreptul de a pedepsi, dindu-l în mâinile unui juriu alcătuit anume din persoane alese din diferite triburi și instituit în scop special de a servi ca organ judecătoresc imparțial. De astă dată asprimea pedepsei este moderată și potrivită după gravitatea faptului; cantitatea de bunuri și sumele de bani sînt de mai înainte determinate de organele judecătorești, după diferitele infracțiuni ce aveau a fi răscumpărate.

Adevăratul progres în istoria dezvoltării psihice a individului, ca și a întregii omeniri, constă în transformarea actelor instinctive în acte conștiente și voluntare, pornite din anumite motive și îndreptate către un scop determinat. Așa dar noțiunea de scop indică și precizază distincțiunea actelor conștiente și voluntare de cele instinctive și inconștiente. În adevăr, pe când cele dintiiu nasc din anumite necesități și motive, urmărind un scop conștient și determinat, cele din urmă să petrec în afară de sfera noțiunii de scop, fiind rezultatul unor simple impulsioni fiziologice, unor simple excitațiuni nervoase. «Cu cât mai clar și mai evident apare acest scop, zice Liszt, cu atita mai complet și mai desăvirșit să operează supunerea și adaptarea conștientă a actului instinctiv la scopul său, cu atita scopurile directe și apropiate sunt înlocuite prin altele mai îndepărtate și mai generale, cu atita în fine acțiunile omului sunt supuse unui scop suprem, care poate cădea în afară chiar de marginile existenței lui».

Această lege universală a evoluției să observă și în istoria pedepsei.

Am văzut că pedeapsa primitivă apare sub aspectul difuz al instinctului de răzbunare. «Instinctul natural de răzbunare, zice *Illinek*, nu cunoaște altă măsură de cît gradul de excitațiune nervoasă, de energie activă înmagazinată în individ și care urmează a se descarca într'un moment dat»¹⁾. Iată pentru ce pedeapsa primitivă apare sub forma nimicirii individului criminal prin izgonirea definitivă din sinul tribului și de sub ocrotirea zeilor. Mai pe urmă, după aparițiunea primelor închegări de state, pornirea neînfrîntă de răzbunare incepe a se mai domoli, a se individualiza și concretiza, îmbrăcînd anumite forme obiective. Incetul cu incetul, cu trecerea puterii de la tri-

1). Vezi *Illinek*, *Die Sociaethische Bedeutung von Recht*, 1878, pagina 92.

buri în minile statului și consolidarea acestuia, încep a se forma primele norme juridice penale corespunzătoare primelor noțiuni generale ale infracțiunilor. Impulsul primitiv de răzbunare să transformă acum în dreptul statului de a pedepsi. Pedepșa începe a fi considerată tot mai mult ca un mijloc de asigurare a ordinii publice și de protejare a bunurilor sociale. La aplicarea ei începe a se avea în vedere de aproape *scopul* principal ce să urmărește și efectele ce să pot obține. Așa dar introducerea noțiunii de scop în aplicarea pedepsei a avut o înfrîurire hotărîtoare în evoluția acesteia.

Aceasta e în trăsături generale teoria lui Liszt asupra evoluției pedepsei.

Procesul evoluției pedepsei constă deci din trei momente principale: 1) Pedepșa primitivă e o reacțiune instinctivă și inconștientă venită din partea individului ori a întregului trib contra celor ce-l atacă și vatămă; 2) Individualizarea și obiectivarea treptată a pedepsei, avînd de rezultat transformarea impulsului neînfrînt de răzbunare, în dreptul de a pedepsi, după anumite norme juridice; 3) Predominarea ideii de scop în aplicarea pedepsei, determinîndu-i condițiunile, forma, gravitatea și necesitatea ei.

Descoperirea primului din aceste trei momente, ne dă explicațiunea pe deplin științifică a faptului, de mult deja constatat, că pedepșa a existat la toate popoarele și în toate timpurile. Aceasta ne dovedește că germenul pedepsei este adînc înrădăcinat în însuși firea omenească, în instinctul conservării de sine. Necesitatea reacțiunii penale pentru conservarea atît a individului în parte, cît și a speciei sale,—iată singura bază a așa numitului drept de a pedepsi (*jus punendi*).

Dacă valoarea ori-cărei ipoteze să constată după serviciile ce ea le aduce științei, apoi, din acest punct de vedere, teoria lui Liszt cu drept cuvînt are marele avantaj

că aruncă o vie lumină asupra a o mulțime de fapte, care de altminterlea ar rămînea neexplicate.

Mai întiu ea ne explică pentru ce pedeapsa, chiar și în cele mai inferioare trepte ale culturii omenești, a putut să aibă caracter social. Dacă în timpurile primitive pedeapsa ar fi fost o reacție conștientă, urmărind un scop determinat, ne-ar veni foarte greu să explicăm caracterul ei social. În adevăr pedeapsa ca reacție conștientă, implică în sine neapărat o pricepere clară și bine simțită a infracțiunii, a pericolului ei și a prejudiciului ce cauzează ea. Ori, o atare pricepere n'a putut fi de cît rezultatul unei experienți continue și îndelungate, capatate în lupta de existență din decursul veacurilor; pedeapsa însă noi o întilnim cu mult înainte de această experiență.

În al doilea loc, idea lui Liszt, că pedeapsa primitivă este un act instinctiv, ne explică raporturile pedepsei față de *etică*. În adevăr, pedeapsa primitivă fiind un act instinctiv, nu poate implica în sine conștiința vre-unei aprecieri morale din partea celui ce o aplică; ea nu poate avea ca pricină infracțiunea considerată ca fapt imoral. Prin urmare originea pedepsei cade în afară de ori-ce legătură cu morală. *Pedeapsa rămîne deci o concepțiune pur materialistă*. Această separațiune a pedepsei de etică prezintă avantaje enorme: ea scutește știința penală de neajunsurile și pericolele problemei «bazelor etice», problemă ce s'a discutat și să discută cu aprindere, fiind departe încă de a fi definitiv tranșată; o scutește asemenea de obligațiunea de a purta pururea în viitor însuși titlul de «drept penal», pe care pînă în prezent își întemeiază existența sa. Istoria pedepsei confirmă în totul aceste deducțiuni trase din ipoteza lui Liszt și respinge teoria reprobatiunii morale susținută de *Barr* (Reprobations theorie). Pedeapsa, ca act pur instinctiv, să deosebește esențial de morală. Ideia morală e un proces psihic ce să pe-

trece in interiorul conștiinței individului și care nu totdeauna are nevoie de a se manifesta în afară. Pedeapsa din potrivă apare sub forma unei reacțiuni repulzive, e o mișcare, o incursiune în lumea externă, o manifestare spontanee a instinctului de conservare; ea să inflige criminalului în scop de a-i îngrădi și stăpîni voința și a protegii bunurile sociale.

Pe lingă aceasta, pedeapsa, avînd caracter social, presupune existența unei organizări sociale cu anumite organe, chemate a ocroti interesele generale ale societăței. Omenirea, ca atare, nu poate pedepsi. «Morala din contra, zice Liszt, este un fapt universal, este o lege a omenirii; prin urmare pedeapsa morală nu poate avea loc».

Pedeapsa, ca act instinctiv, a trebuit să preceadă cu mult aparițiunea noțiunei de morală, pentru că aceasta presupune și implică existența unei norme superioare, unui principiu regulator, unui scop suprem cătră care să vizeze și după care să se măsoare și aprecieze acțiunile omenești. Actul instinctiv însă, cu deosebire de cel voluntar și conștient, este un proces natural orb; el se săvîrșește fără intervenția vre-unei norme morale oare-care. Etica este produsul istoriei omenirii; pedeapsa însă a existat cu mult înainte de formarea acestui produs. Pedepasa, ca reacțiune repulsivă contra vătămării bunurilor vieței, ca mijloc de aparare a acestora, nu este un fenomen inerent exclusiv numai istoriei omenirii. Pedepasa ast-feliu cum o întilnim în timpurile primitive, a existat cu totul înainte și independent de ideia *culpei*, de conștiința prejudiciului moral, de noțiunea justului și injustului. Aceste idei sunt fără îndoială rezultatul unei îndelungate evoluțiuni; pedeapsa însă a existat cu mult înainte de aparițiunea lor.

Alți penaliști ca *Enrico Ferri*, merg mai departe și susțin că ideia culpabilităței este o născocire modernă, o

creațiune factice, nefirească și nerațională a imaginațiunei metafizice, de care progresul dreptului penal trebuie să se debaraseze. M. d'Aguanno fixează o dată mai îndepărtată pentru apariția ideei morale. «Sentimentul justului și injustului, zice el, a apărut *cătră finele epocii quaternare* ¹⁾.

Ihering, la rindul său, observă cu multă ironie că «ideia morală, sentimentul de respect pentru proprietatea și viața altuia au fost tot așa de înăscute omului ca și ideia mașinei cu abur» ²⁾.

Liszt cu drept cuvint susține, că teoria sa asupra pedepsei, ca act instinctiv, existent independent de ideia de scop, și chiar înainte de ea, nu numai nu contrazice ideia fundamentală a lui Ihering că *scopul* este generatorul și baza dreptului, ci din contra o completează și lămu-rește. Insuși Ihering zice că experiența este sorgintea dreptului și a moralei, pedeapsa primitivă însă a existat înainte de experiență, și deci înainte de morală și drept. Așa după o perioadă îndelungată de evoluție, pedeapsa, individualizându-se, s'a întemeiat pe experiență, a devenit pedeapsă rațională, juridică, tinzând a realiza în aplicarea ei un scop determinat.

În decursul evoluției istorice, adaptarea pedepsei la scopul ei treptat s'a perfecționat. Această adaptare a cerut neaparat ca într'un caz dat să se aplice anume acea pedeapsă care să fie în stare a repara prejudiciul cauzat și a apăra bunurile vieții contra altor vătămări eventuale. «Pedeapsa dreaptă și echitabilă este pedeapsa strict necesară. Echitatea în dreptul penal constă în aplicarea pedepsei în măsura reclamată de scopul ei». Complecta adaptare a pedepsei la scop—iată idealul jurisprudenței penale.

1). Vezi G. Tarde, *Les Transformations du Droit*, Paris, 1893, pag. 15, 16.

2). Vezi Ihering, *L'Esprit du Droit Romain*, vol. II, p. 258.

Ideea că pedeapsa în aplicarea ei trebuie să țintească către un scop determinat, în afară de care nu mai are rațiunea de a fi, a adus servicii enorme dezvoltării științei penale. Ea a contribuit foarte mult la moderarea și imblinzirea rigorilor excepționale de altă dată, a determinat granița de distingere între infracțiunile pedepsibile și nepedepsibile și a precizat criteriul după care trebuie să se orienteze judecătorul în aplicarea pedepsei.

Teoria lui Liszt asupra evoluției pedepsei, expusă mai sus, este susținută de majoritatea savanților scoalei sociologice penale. Ideea sa că instinctul de apărare și conservare este sorgintea pedepsei primitive, este împărtășită între alții și de profesorul *E. Ferri, Illinek, A. Prins și Ch. Letourneau*. «Instinctul reflex de apărare, zice acest din urmă, este fundamentul biologic al ideilor de drept și justiție, pentru că, fără îndoială, el e baza primei legi, a legii talionice» ¹⁾. „Criminalitatea, zice Prins, urmează pas cu pas civilizația. Din vremile titanilor și a vechelor teogonii, dreptul penal reprezintă în sine istoria reacțiunii instinctive a societății contra pornirilor instinctive ale individului“.

1). Vezi Ch. Letourneau, *Sociologie*, I, pag. 154.

2). Vezi A. Prins, *Criminalité et Répression*, pag. 77, 78.

IV

Pedeapsa și înrîurirea ei directă și indirectă asupra condamnatului.—Adaptarea forțată a criminalului la viața socială.—Concepția pozitivistă a responsabilității și imputabilității penale.—Determinismul și teoria culpei.—Pedeapsa ca mijloc de apărare a societății.—Criteriul de apreciere a gravității infracțiunii și a responsabilității penale.—Culpa morală nu poate constitui baza responsabilității penale.—Teoria lui Tarde asupra responsabilității penale.

Pedeapsa, fiind o constrângere materială, exercită o îndoită acțiune asupra condamnatului:

1) Influențază în mod *indirect*, sugerîndu-i și sădînd în el principiile morale, cu ajutorul cărora să poată lupta contra înclinațiunilor și deprinderilor răle ale naturii sale. În această privință pedeapsa e un feliu de *adaptare artificială*, un fel de educare forțată a criminalului la viața socială și care să săvîrșește pe două căi: a) prin mijlocul *corecțiunii*, adică prin sădirea și infiltrarea în spiritul criminalului a principiilor și aptitudinelor sociale, altruiste, ce-i lipsesc; b) pe calea *terorizării*, adică prin altoirea principiilor egoiste, al căror efect însă coincide cu al celor altruiste.

2) Influențază în mod *direct* asupra criminalului, căci pedeapsa, fiind o constrângere materială, mecanică, sechestră și eliminează pe condamnat din societate, făcîndu-l inofensiv. Din acest punct de vedere pedeapsa îndeplinește rolul *selecțiunii artificiale* a elementelor anti-sociale.

Pe lângă acestea, pedeapsa mai are și alte efecte, pe care Liszt le numește *reflexe*, precum este intimidarea pe care o exercită asupra altor persoane, cum și satisfacția ce o procură victimei.

După cum criminalitatea se deosebește cu totul de alte flagele ce amenință și bîntue societatea, tot așa și

pedeapsa ocupă, după opiniunea lui Liszt, un loc cu totul special printre celelalte măsuri de protecțiune și aparare a societăței. Nu pot fi caracterizate cu denumirea de «pedeapsă» toate măsurile ce le întrebuițază societatea pentru a se apara de indivizii periculoși. „Pentru ce, se întrebă Liszt, evităm această denumire, cind îndepărtăm din societate pe individul nebun sau pe holeric? Prin ce se deosebește baratca holericilor sau ospiciul de alienați de penitenciar?” După scoala veche clasică, deosebirea între nebun și criminal constă în gradul de libertate a voinței de care dispune fie-care din ei. Astăzi însă nu se mai poate admite o asemenea deosebire. Liberul arbitru nu există, nu numai la cel nebun, dar nici la criminalul sănătos psihicește. De aci nu urmează însă că ar avea dreptate acei penaliști, cari tăgăduesc ori-ce distincțiune între criminalitate și nebunie, considerînd dreptul penal ca o ramură a psihiatriei. De și liberul arbitru nu există, totuși avem un puternic criteriu de responsabilitate penală, care alcătuește baza legislațiunilor penale, ori-cit de defectuoase și necomplete ar fi ele¹⁾.

Aplicația pedepsei nu poate avea loc de cît față de indivizii, cari dispun de o constituție psihologică și fiziologică medio-normală; ea nu mai are rațiune însă cind avem a face cu oameni anormali, cari gîndesc, voesc și simțesc altmintrelea ca alții; pentru că în asemenea caz infracțiunea comisă nu poate fi imputabilă, și unde nu e imputabilitate nu mai poate fi vorba de răspundere penală. Ca un fapt să poată fi imputabil, ca să existe responsabilitate penală, trebuie neaparat ca persoana care l'a săvirșit să fie într'o stare psiho-fiziologică normală, adecă să avem a face cu o natură aptă și capabilă de a se impresiona

1). Vezi *Actes du troisième Congrès international d'Anthropologie criminelle*, pag. 215.

și determina în mod normal de influențele și principiile morale pe care pedeapsa tinde a i le sugera.

Scopul pedepsei presupune că condamnatul simțește ca și cei-l-alți oameni, răul și suferința materială ce i să inflige, și că e în stare să-și însușască sentimentele de corecțiune și sociabilitate ce i se inspiră prin aplicațiunea pedepsei. Condițiunea indispensabilă a responsabilității penale este aptitudinea și posibilitatea din partea infractorului de a-și determina voința după ideile și noțiunile generale de morală, religioasă, dreptate, adevăr și bun simț, care conduc și regulează întreaga noastră viață socială, posibilitate inerentă ori cărui om normal și matur psihicește.

Cel ce gîndește, simțește și voește în alt mod, lucrînd fără discernămint, sub impulziunea altor idei și sentimente, nu i se poate imputa infracțiunea comisă, nu e responsabil penalicește, și deci nu poate fi pedepsit în înțelesul codului penal. Cum însă noțiunile de *normal* și *anormal* sînt relative, pentru ca să putem aprecia în care caz anume există imputabilitate și deci responsabilitate penală, și în care nu, trebuie fără îndoială să ne punem în curent, cu cele din urmă progrese și descoperiri științifice ale psihologiei și psihiatriei, să studiem și să cunoaștem fie-care caz criminal în toată originalitatea lui.

Pedeapsa tinzînd a infiltra și dezvolta în spiritul criminalului principiile bune sociale, cari să-i infrineze și nimicimască pornirile antisociale, pentru a și ajunge această țintă este absolut necesar, cum am văzut mai sus, ca criminalul să fie înzestrat cu aptitudine normală de a se impresiona, pătrunde și determina de aceste principii «Natura unui psihopat, zice Liszt, nu e susceptibilă de atari impresiuni și transformări; sensibilitatea și voința lui, fiind în stare anormală, bolnavă, nu pot fi supuse acțiunii psihice pe care tinde să o exercite pedeapsa. Tocmai pentru

că pedeapsa presupune din partea subiectului voință aptă de a să determina, ea devine ineficace în caz cînd reacțiunea individului e anormală. Nu vom fi nici-odată în stare, pe calea constrîngerei corporale și a terorizării, să împedecăm pe melancolic de a să sinucide, nici să vindecăm paralyticul prin educațiune și prin deprindere de a munci. Pentru vindecarea psihopatului și a paralyticului trebuiesc întrebuițate mijloace terapeutice, medicale; iar nu pedagogice. Aceasta și este deosebirea radicală între penitenciar și ospiciul de alienați» 1).

Temeinicia acestor afirmațiuni nu poate fi tăgăduită de cît doar cînd s'ar stabili că nici natura psihică a omului normal și sănătos nu poate fi modificată și ameliorată sub înrîurirea unui regim pedagogic de educațiune, sau dacă s'ar dovedi că psihopații și nevropații pot fi vindecați foarte bine prin sădirea și dezvoltarea în ei a sentimentelor și principiilor altruiste, înlăturînd astfel tratamentul medical. Asemenea dovezi, după Liszt, nu s'au adus încă pînă în prezent.

Dificultatea de a distinge pedeapsa de cele-lalte măsuri de aparare socială esă la iveală, după Liszt, mai ales cînd e vorba de eliminarea criminalului din societate, prin închisoare. Deosebirea dintre arestul criminalului și izolarea psihopatului constă nu în rezultatul final: căci în ambele cazuri societatea trebuie pusă la adăpost de individul periculos, iar acesta trebuie protejat față de sine însuși. Distincțiunea esențială constă în mijloacele întrebuițate pentru a ajunge ținta dorită în ambele cazuri arătate. Aceste mijloace sunt tot atit de diferite, ca și subiectele asupra cărora voim să le aplicăm; în primul caz întrebuițăm măsuri pedagogice, în al doilea—medicale.

Din cele expuse mai sus, vedem că Liszt înțelege prin responsabilitate nu altă ceva de cît faptul că infrac-

1). *Ibidem.*

torul, sănătos și normal psihicește și fiziologicește, este supus pentru faptele sale represiunei penale. „Dreptul nostru de a procedea astfel, zice Liszt, să întemeiază exclusiv pe imputabilitatea infractorului, adică pe aptitudinea lui de a-și însuși sentimentele și principiile morale pe care aplicarea pedepsei le sugerează spiritului său¹⁾).

Acest mod de a înțelege responsabilitatea penală, după Liszt, e în perfectă concordanță cu determinizmul cel mai riguros, și prin urmare cu toate consecvențele ce decurg din el.

Determinizmul, în primul loc, nu să împacă cu pretențiunile fariseice de virtute și cinste, cu exagerarea propriilor merite, într'un cuvânt, cu înalțarea personalității cuiva față de pacatele infractorului. «N'avem un merit din faptul că n'am căzut încă sub pedeapsa penală; nu e „Vina“ criminalului că împrejurările l'au împins pe calea nelegiuirei»²⁾.

Determinizmul însă nu exclude ori-ce apreciere și calificare a faptelor, nu e contra dezaprobării crimei. „În situațiuni egale, vom da preferință tot-deauna omului deștept și inteligent înaintea celui prost, cu toate că cunoaștem foarte bine că prostia e o calitate dăruită de natură în afară de meritul sau demeritul omului. Cui poate trece prin cap să prețuească de o potrivă, și să cîntărească cu aceeași balanță pe cel inteligent, ca și pe cel prost, pe omul frumos, ca și pe cel urit și să se poarte în același mod față de ei? Unde e vina unuia sau meritul altuia? Pentru un cal de rasă plătim tot-deauna mai scump de cit pentru unul ordinar, și oare acest din urmă e vinovat că părinții lui au fost de neam prost?“ În aceeași situație trebuie să se menție deterministul față de criminal. El trebuie să întoarcă spatele pungașului și să întindă mina o-

1). *Ibidem*, pag. 343.

2). *Ibidem*, pag. 344.

mului cinstit; trebuie să se ferească a încredința prodigului administrarea averei sale.

Două consecinți principale decurg din cele expuse pînă aci.

1) Noțiunea tradițională a culpei e neîntemeiată. Ea cuprinde în sine, pe lingă aprecierea actului, și ideia «că te-ai fi putut purta și alt fel». Pentru existența culpei este nevoie de liberul discernămînt, de liberul arbitru. Căzînd însă acest din urmă, cade și culpa.

2) Impreună cu noțiunea culpei, cade și recompensa sau răsplata. Recompensa presupune că, cel căruia să acordă, ar fi putut lucra și în alt mod. Fără liberul arbitru nu poate exista nici culpa, nici răsplata.

Deterministul cunoaște o singură justificare a pedepsei: necesitatea ei pentru apararea vieții sociale. Pentru el pedeapsa nu poate fi de cît un mijloc de menținere și protejare a ordinii sociale, de asigurare a existenței statului. Pînă cînd statul și societatea au dreptul să existe, nu le putem tăgădui dreptul de a să pune la adăpost de indivizii vătămători. A căuta să mai întemeiem pedeapsa pe alte baze, Liszt crede de prisos, întru cît dreptul de existență al statului nu să poate contesta de cît doar de partizanii teoriilor anarhiste. Ș'apoi în cele din urmă chiar și anarhizmul, observă cu mult spirit Liszt, va fi nevoit să se apere de atacurile, cari vor căuta să răstoarne ordinea de lucruri stabilită de el. E nerațională tendința scoalei clasice penale de a întemeia pedeapsa pe idei abstracte, care ne-ar nevoi să depășim sfera cercetărilor științifice și să intrăm în domeniul himeric al speculațiunilor metafizice!

Determinismul consequent duce inevitabil la complectă și absoluta negațiune a pedepsei ca mijloc de expiare a culpei, ca mijloc de răzbunare a societății de paguba suferită, ca mijloc de satisfacere a moralității lesate,

recunoscind exclusiv numai pedeapsa ca mijloc de realizare a unui scop social. Pedeapsa nu există pentru sine însuși, ci pentru a se ajunge acest scop. Numai considerând pedeapsa din acest punct de vedere, vom putea să stabilim un criteriu sigur, după care să precizăm în fiecare caz dat genul și gravitatea pedepsei de aplicat.

Ideia medievală a culpei, a răsplăței talionice, este nefolositoare din punctul de vedere practic și sterilă sub raportul științific. Ea nu e în stare să indice limita de distincțiune între infracțiunea penală și cea civilă; nu poate sluji judecătorului la determinarea gravității și genului pedepsei. Aceasta o recunosc însuși apărătorii ei. Cu toate aceste ideea răsplăței nu e incompatibilă cu ideea scopului social. Justiția penală reclamă ca fie-care să sufere pedeapsa după faptele sale, ca gravitatea pedepsei să corespundă cu gravitatea infracțiunii. Prin urmare toată chestiunea s'ar reduce la găsirea unui criteriu sigur de apreciere și determinare a gravității infracțiunii.

Partizanii pedepsei răsplătitoare caută și văd acest criteriu în fiecare caz criminal izolat, luat *in abstracto*. Să știe că, pentru aprecierea judecătorească, ceea ce constituie momentul hotărîtor și concludent în stabilirea gravității unei infracțiuni este însemnătatea ordinii morale și a bunului social ce a fost violat și daunat. Omuciderea de pildă e pedepsită mai grav de cît rănirile, tâlhăria are o pedeapsă mai mare de cît furtul, pentru abuz de încredere să prescrie o pedeapsă mai grea de cît pentru simpla înșelăciune. În toate aceste cazuri, ca și în altele asemenea, aprecierea gravității faptului stă în strînsă legătură cu rezultatul său material.

Pentru partizanii ideii scopului social, criteriul de cîntărire a gravității crimei trebuie căutat nu în fiecare caz material izolat, luat *in abstracto*, ci din contra în însușirile inerente persoanei delinquentului, în *dispoziția și*

inclinația criminală, manifestată de el cu ocazia pertratării faptului criminal.

La judecarea criminalului, la stabilirea responsabilității lui, partizanii acestei scoale nu să mărginesc numai de a examina cazul izolat ce alcătuește în specie baza acuzațiunii, ci studiază și urmăresc cu deamăruntul trecutul criminalului, circumstanțele varii ale faptului delictuos și, pe baza materialului obținut în acest chip, determină gradul culpabilității lui, și să orientează asupra purtării lui în viitor, cum și asupra garanțiilor de îndreptare ce prezintă. Să pedepsește individul *pentru că* a comis crima și *în scop* de a nu mai comite alta în viitor. Represiunea și prevențiunea nu sunt de loc contrarii una alteia. Pedepsa este un mijloc de prevențiune prin represiune, sau vice-versa. „Inot *pentru că* am căzut în apă, sau *pentru ca* să nu mă înec“?—să întreabă Liszt. Vechea dispută între *punitur quia peccatum* și *punitur ne peccatur* are tot atât de puțină însemnatate științifică și practică, ca și discuțiunea dintre doi doctori asupra chestiunii dacă tratează bolnavul *pentru ca* să-l facă sănătos, ori *pentru că-i* bolnav.

Așa dar gravitatea infracțiunii nu să determină după rezultatul extern al ei, ci mai ales după *gradul de perversitate și răzvrătire a voinței individuale contra ordinii legale*. Această răzvrătire poate fi de două feluri: sau decurge din însușiri personale fie înăscute, fie statornic cistigate, ori poate fi numai un fenomen epizotic, eventual în viața individului. Lupta *profesională*, transformată în a doua natură, contra ordinii legale, și abaterea întâmplătoare și incidentală de la această ordine,—iată cele două extremități opuse ale responsabilității și culpabilității subiective, care determină gravitatea faptului delictuos. Lor deci, conform echității, trebuie să corespundă gravitatea pedepsei.

Liszt procede foarte consecvent cu sine însuși când,

respingînd teoria metafizică a liberului arbitru, nu recunoaște culpa morală ca criteriu pentru responsabilitatea penală. Considerînd culpa sinonimă cu responsabilitatea în ce privește rezultatul lor, Liszt s'apropie foarte mult de *Enrico Ferri*¹⁾ și de *Fillipo Turati*²⁾, cari, ca și dînsul, nu recunosc responsabilitatea morală, ci numai cea *juridică* sau *socială* (responsabilité juridique, sociale). Totuși el diferă întru cit-va de acești din urmă, făcînd următoarea rezervă: culpa e sinonimă cu responsabilitatea în ce privește rezultatul, *răspunderea penală însă nu poate avea loc de cît în cazul cînd faptele delictuos e imputabil*; pentru aceasta însă, cum am văzut mai sus, să cere aptitudinea din partea criminalului de a să influența în mod normal de principiile pe care pedeapsa tinde să i le sugereze în spirit. Din această cauză criminalii psihopați nu pot fi supuși pedepsei penale.

Ne vine cam greu să împărtășim în totul aceste păreri a lui Liszt, mai ales că, ni s'pare, ele contrazic cele două idei fundamentale expuse mai sus: 1) Pedeapsa e un mijloc de aparare socială; 2) voința omului nefiind liberă, culpa morală nu poate constitui baza responsabilității penale.

În adevăr nu găsim așa mare deosebire între eliminarea din societate a criminalului normal psihicește, prin întemnițare perpetuă, și între internarea unui criminal psihopat într'un institut psihiatric: amîndouă aceste măsuri sunt luate în interesul apărării societății, și deci ambele constituiesc pedepse penale, cu deosebirea minimă doar că prima are caracter mai mult pedagogic, pe cînd secunda mai mult terapeutic. Cel mult cînd avem de aplicat o pedeapsă temporală, în scop de corecționare, ar mai putea

1). Vezi E. Ferri, *Il diritto di punire come funzione sociale*, Torino 1882; *Sociologia Criminale*, 1893, pag. 343—347.

2). Vezi F. Turati, *Le delit et la question sociale*, 1883, pag. 27.

fi vorba de aptitudinea de adaptare socială a condamnatului, de capacitatea lui de a-și conduce viața după principiile morale ce i s-a sugerează prin pedeapsă; dar cînd e vorba să-l eliminăm pentru tot-deauna din societate, nu mai avem nevoie de asemenea aptitudini.

Liszt recunoaște că și asupra psihopaților și nevropaților s-a poate exercita oare-care înrîmire psihică, pe care de altmîntrelea s-a întemeiază însăși tratamentul lor psihiatric. În tot cazul știința medicală admite că psihopații pot fi intimidați. Posibilitatea intimidării prin pedeapsă a psihopaților e recunoscută de mulți criminologi, ca *Garofalo*¹⁾, *E. Ferri*²⁾, *Alimena*³⁾. Pedepsirea criminalilor psihopați este admisibilă; de cît ia trebuie organizată sub forma internării în anumite ospicii, numite *Manicomii Criminali*, și în tot cazul să aibă caracterul unui tratament medical. Dar oare corecționalizarea în închisoare a infractorului normal și sănătos, adaptarea lui la mediul social, nu e tot un fel de *tratament social*?

Unii criminologi⁴⁾ consideră teoria imputabilității, susținută de Liszt, înrudită de aproape cu teoria responsabilității penale a lui *Tarde*. Credem însă că această înrudire nu poate fi de cît aparentă. În adevăr, după Liszt, actele ori-cărui om matur și normal psihicește îi sunt imputabile, în timp ce, din punctul de vedere al teoriei lui *Tarde*, nu fie-care individ întrunește în sine cele două condițiuni indispensabile pentru existența responsabilității penale: *identitatea personală și asemănarea socială cu ceilalți membri ai mediului în care s-a aflat*.

Un exemplu ne va lămuri îndată. Din punctul de vedere al teoriei lui Liszt, boșimanul din Noua Guinee, matur și sănătos psihicește, va fi responsabil penalmente pen-

1) R. Garofalo, *Criminologia*, 1892, pag. 312—313.

2) E. Ferri, *Sociologia Criminale*, pag. 374.

3) Vezi *Bulletin de l'Union Internationale*. vol. IV, pag. 127.

4) Vezi *Bulletin de l'Union Internationale*. vol. IV, pag. 325.

tru furtul săvirșit de el în primele zile după sosirea lui la Paris ; pe cînd, după teoria lui Tarde, acest boșiman nu va fi responsabil, pentru că nu întrunește condițiunea asemănării sociale, indispensabile pentru existența răspunderii penale, întru cit după educația sa și mediul în care a trăit, el e străin cu totul de datinele, credințele și ideile ce domnesc actualminte în poporul francez Fără îndoială că criteriul responsabilității penale, propus de Liszt, e mult mai vast decît cel cuprins în cele două condițiuni cerute de Tarde.

V

Obiecțiunile și învinuirile ce se aduc scoalei sociologice penale de către reprezentanții scoalei clasice.—Reformele practice propuse de scoala sociologică.—Caracteristica generală a diferitelor curente științifice ivite în sinul acestei scoale.

Teoria culpei expiatoare și, în legătură cu ea, teoria pedepsei ca echivalent, ca răsplată a infracțiunii comise, au pierdut foarte mult teren, de cînd determinismul a prins rădăcini adînci în știință. E adevărat că înobilarea și imblinzirea moravurilor prin civilizație, și în genere spiritul umanitar al timpului nostru, au contribuit de asemenea la scăderea creditului de altă dată al acestor teorii. E curios totuși că azi mai întilnim încă în literatura penală clasică imputațiuni și învinuiri la adresa scoalelor nouă penale și în special la adresa scoalei pozitivist-antropologice cum și a celei sociologice, pe motivul că teoriile lor ar avea consecinți extrem de riguroase, injuste și chiar neumane. Dacă

însă cercetăm lucrurile mai de aproape, vedem numai de cît că aceste invinuiri sunt neîntemeiate.

În adevăr, care oare din două teorii e mai umanitară: cea care, considerînd pedeapsa ca un echivalent al infracțiunii, ca o expiere a culpei, susține și să bazază pe ideia medievală și necreștină de răzbunare, sau cea care în numele dreptății, a moralității și pentru progresul social al omenirii, vede în pedeapsă numai un simplu mijloc de apărare socială, un mijloc de combatere a criminalității, de eliminare a elementelor antisociale și inasimilabile? Care din două doctrine e mai umanitară și mai rațională: cea care condamnă și pedepsește omul, numai pentru singurul motiv că trebuie să-și expieze o greșală comisă, cu toate că n'ar prezenta nici cel mai mic pericol pentru societate, sau cea care, socotind ca dreaptă și rațională numai acea pedeapsă care e reclamată neaparat de ordinea și siguranța socială, nu uzază de măsuri represive de cît contra acelor indivizi, cari în adevăr amenință menținerea acestei siguranțe?

Fără îndoială că teoria care consideră pedeapsa ca un mijloc, de apărare socială, avînd ca țintă principală adaptarea indivizilor periculoși la mediul social, sau eliminarea din acest mediu a celor inasimilabili, e incomparabil mai umană și mai morală de cît teoria răsplății, întemeiată pe ideia răzbunării. Întregul progres istoric tinde în mod vădit la excluderea din ce în ce mai mult a teoriei pedepsei ca echivalent, ca răsplată a infracțiunii, și e de mirat cum să mai găsesc și azi încă scriitori, cari să sprijine această teorie prin raționamente și argumentări abstracte, în fața cărora rămînem tot atît de nedumeriți, ca și în fața sforțărilor lui Aristotel de a justifica și dovedi necesitatea sclaviei, ori a demonstrațiunilor sfinților părinți contra sfericității pămîntului.

Criminologii scoalei sociologice au demonstrat știin-

țificește și cu exactitate aproape matematică rolul important al factorilor sociali în dezvoltarea criminalității: au dovedit că criminalitatea este, cum să exprimă Tarde, „umbra aruncată de societate în urma sa“¹⁾, și de aceia societății îi incumbă o mare răspundere pentru infracțiunile săvârșite în ea, care trebuiesc combătute în primul loc prin mijloace preventive, prin măsuri de profilaxie socială. Prin urmare însuși rezultatul cercetărilor învațaților acestei scoale a trebuit inevitabil să imprime caracterul condescendenței și al umanității în relațiunile lor față de delinquent, care pînă la un punct este mai tot-deauna victima mediului social în care a trăit. Studiind de aproape natura criminalului și cunoscînd-o în toate amănuntele ei, este și natural să devenim mai blînzi, mai buni față de el, pentru că, cum admirabil s'a exprimat poetul filosof *Guyau*, «On ne peut plus hair l'être qu'on a compris»²⁾.

O altă învinuire ce să aduce scoalelor nouă penale și mai cu samă scoalei sociologice este că ea ar proceda în mod nerațional și neconsequent la aplicarea pedepselor întrebuintînd față de criminalii de ocazie mijloace mai mult de intimidare, în timp ce măsurile corecționale le aplică numai criminalilor de obicei. Această învinuire de asemenea nu e fondată. În adevăr, ori-ce pedeapsă urmărește scopul special de a corecționaliza pe delinquent a'l face mai bun, mai dedat și mai obișnuit la viața socială. De aci însă nu rezultă că acest scop poate fi ajuns tot deauna pe una și aceiași cale. Din contra, principiul individualizării pedepsei cere ca mijloacele și căile, prin care pedeapsa își realizează ținta ei, să fie tot atit de diferite, ca și infractorii cu care are a face. Criminalul de ocazie, de pildă, mai tot-deauna e înzestrat cu indeajunse principii și aspirațiuni bune sociale; el n'are o fire coruptă; ceia

1). Vezi G. Tarde. *Etudes pénales et sociales*, 1892, prefața.

2). *Guyau, Vers d'un philosophe*, pag. 15.

ce-i lipsește de ordinar este tăria și statornicia de caracter în lupta cu seducțiunile vieții, sau cu propriile-i patimi. Pedepsa deci n'are a sădi și întări în el sentimente sociale, pe care le posedă el îndeajuns pentru a putea trăi în comunitatea celor-lalți oameni, ci în primul loc trebuie să tindă ca, prin privațiuni, constrângere corporală și intimidare, să-i sugereze conștiința atotputerniciei ordinei legale și de aci desavantajul de a să pune în conflict cu ea. În asemenea caz pedeapsa inspiră delinquentului sentimentul egoist al fricei, influințind asupra instinctului conservării de sine, și îndemnându-l a să abțină de la actele care pot avea consecinți rale pentru el.

Cu deosebire de criminalul de ocazie, care, după cum am văzut, puțin diferă de omul normal obișnuit, criminalul de obicei nu e îndeajuns de apt pentru viața socială. Ca să-l deprindem cu mediul și condițiunile sociale, trebuie neapărat să deșteptăm și întărim în el sentimente morale, principii și aspirațiuni sociale. În asemenea caz pedeapsa educă și corecționalizază pe criminal, îl face mai bun, mai apt pentru a trăi liber în comunitatea celor-l-alți oameni. Pornirile delictuoase înrădăcinate în firea criminalilor din această clasă, nu pot fi domolite și infrinate numai pur și simplu prin frica de pedeapsă; pentru a le putea paraliza acțiunea trebuie în primul loc să supunem pe acești criminali unui regim riguros pedagogic, unui sistem de educațiune mai mult sau mai puțin îndelungat, care să-i moralizeze și disciplineze.

Elementul intimidării, inerent ori cărei pedepse, nu joacă, după cum vedem, unul și acelaș rol față de aceste două categorii de criminali. Cu privire la criminalii de ocazie intimidarea are importanță precumpănitoare, determinînd însăși cuprinsul și caracterul pedepsei; referitor însă la criminalii de obicei elementul intimidării rămîne pe al doilea plan, cedînd rolul principal corecționalizării, regimului educativ.

Din cele expuse reiese o dovadă mai mult încă că teoriile scoalelor nouă penale sunt cu mult mai umane, mai raționale și mai consecvente cu ele însăși de cât doctrinele vechi ale scoalei clasice, și aceasta nu numai din punctul de vedere al principiilor, ci și sub raportul rezultatelor practice.

Scoala sociologică am văzut că se referă cu mai multă blindeță față de criminalii de ocazie (și știut este că aceștia formează majoritatea criminalilor, după Lombroso și scoala pozitiv-antropologică 60%), independent de bunul social prejudiciat, aplicându-le pedepse de alt gen și mai ușoare de cât criminalilor de obicei. Scoala clasică, din contra, orientându-se mai cu samă după rezultatul extern al infracțiunii, după daunele ce ea a pricinuit, aplică o normă generală de pedeapsă pentru o anumită categorie de infracțiuni, fie ele comise de criminali de ocazie, fie de criminali de obicei. După scoala clasică, pedeapsa trebuie să fie cu atât mai mică, cu cât forța impulsivă e mai mare, și viceversa, din cauză că ea se bazează pe idea liberului arbitru. Aceasta însă, după cum observă Garofalo, contrazice în mod vădit interesele apărării sociale; căci tocmai acolo unde e o forță impulsivă mai mare, trebuie o forță avulsivă mai puternică ¹⁾.

Criminalul de obicei trebuie pedepsit mai puțin aspru, după scoala spiritualistă clasică, de cât criminalul de ocazie; din contra, după scoala nouă, să vor lua măsuri mai energice contra criminalului de obicei, fiind că el prezintă mai multă rezistență de a să adapta la mediul social. Cu alte cuvinte, circumstanțele atenuante ale scoalei clasice, devin circumstanțe agravante după scoala sociologică penală. Prin urmare învinuirile scoalei clasice, că scoala sociologică penală ar proceda în mod nerațional și

1). R. Garofalo, *Criminologia*, pag. 363.

inconsequent la aplicarea pedepselor pot fi foarte bine intoarse contra ei însăși ¹⁾.

O altă acuzațiune ce să aduce școalei sociologice este că partizanii ei s'ar abate și ar încalca chiar principiul *nullum crimen, nulla poena sine lege* care, cum am văzut în alt loc, are o importanță politică foarte mare în viața popoarelor, constituind scutul de aparare al individului contra atotputerniciei statului.

La aceasta să poate respunde că nu toți adepții scoalei sociologice s'au pronunțat contra acestui principiu. Majoritatea a criminologilor sociologi sunt pentru menținerea lui, întru cât aceasta nu împedecă de loc eficacitatea măsurilor de aparare socială și de combatere a criminalității recomandate de ei. E adevărat că unii din ei voesc a înlătura principiul arătat (mai ales partea a doua din el) însă numai în acele cazuri cind, după ideia lor, nu e cu putință în alt mod a întreprinde o luptă cu succes contra criminalității, care lovește și atacă interese mult mai scumpe pentru societate, de cât acele pe care le apără el. Toate aceste dovedesc numai că criminologii scoalei sociologice au în vedere, în politica lor criminală, mai întâi interesele superioare ale societății, față de care trebuie să tacă totdeauna nevoile private ale indivizilor, sacrificind pe altarul acestor interese chiar și principiul de mai sus, consacrat de veacuri și atit de stimat în ochii ori cărui om.

Observăm în treacăt însă că principiul *nulla poena sine lege* n'a fost criticat numai de unii dintre penaliștii scoalei sociologice; în fruntea primilor critici ai acestui principiu găsim pe însuși profesorul *Bindigh*, celebrul scriitor al scoalei clasice penale.

1). Vezi interesantul studiu al D-lui I. Tanoviceanu „*Scoala pozitivistă penală*”, publicat în „*Arhiva*” pe anul al V-lea No. 11, 12.

* * *

Pe baza principiilor sale, Liszt, propune a să introducă în legislația penală actuală o serie întreagă de reforme. Recomandînd, celor ce doresc să cunoască mai de aproape aceste reforme, de a consulta celebra operă a lui Liszt intitulată : «Problemele Politicei Criminale», ne vom mărgini aci a arata numai tendințele principale ale acestei lucrări, pentru a ilustra și mai bine încă teoriile sociologice penale expuse de noi în capitolele precedente.

«Politica criminală contimpurană, zice Liszt în referatul său adresat Congresului penitenciaric din Sanct Petersburg în 1889, poate fi rezumată în două probleme de căpitenie, soluțiunea cărora nu mai poate suferi nici o aminare : 1) *lupta contra recidivei*; 2) *salvarea criminalilor de ocazie*»¹⁾.

Asupra primei probleme, Liszt propune *închisoarea pe viață*, pentru delinquenții incorigibili, și *condamnațiunea fără durată determinată*. Relativ la condamnațiunea cu durată nedeterminată, proiectul lui Liszt recomandă ca Tribunalul să fixeze în sentința sa numai maximul și minimul pedepsei. Fixarea definitivă a duratei pedepsei va depinde de la efectul și influența ce să va constata că a avut regimul de corecționalizare asupra firei deținutului, de la pocăința și moralitatea manifestată de el. O comisiune specială, instituită pe lingă fie-care penitenciar, alcătuită din 5 persoane și anume : directorul închisoarei, primul procuror al tribunalului, judecătorul de instrucție și alte două persoane numite de guvern pe timp de 3 ani (sau pe 5 ani) dintre președinții societăților de patronat și supraveghere publică și dintre șefii administrațiunei locale, va putea elibera condițional sau necondițional pe deținut înainte

1) Vezi *Congrès pénitentiaire international de S-t Petersbourg* 1890, vol. II, pag. 446.

chiar de împlinirea maximului de condamnățiune, dacă îl vor crede neprimejdios pentru societate. Dacă însă, după împlinirea maximului pedepsei fixate de tribunal, comisiunea constată totuși că deținutul este periculos societății, atunci ea are dreptul să dispună prelungirea pedepsei chiar peste maximum.

Față de delinquenții de ocazie, Liszt propune a nu să aplica pedeapsa închisorei de cât în cazurile cele mai rari posibile, cerînd a să introducă pentru ei în legislațiunea penală condamnarea condițională, cu sau fără cauțiune, și aplicarea cât mai fregventă a amenzii, proporționată cu averea și situațiunea condamnatului, și care, în caz de insolvabilitate, să nu se transforme în închisoare, ci cel mult să deie loc la obligațiunea de a face prestațiuni în natură în folosul statului sau comunei. Liszt insistă asupra necesității ca statul să organizeze educațiunea și disciplinarea forțată a copiilor imorali și corupți. El combate cu vehemență mai ales arestul de scurtă durată prevăzut în actuala legislație pentru cele mai mici contravențiuni.

În această privință Liszt a găsit un puternic sprijin în Uniunea Internațională de drept penal, care de la capul locului s'a pronunțat contra abuzului ce judecătorii fac astăzi cu pedeapsa închisorei și a organizat actuala «campanie cruciată» ce se întreprinde contra arestului de scurtă durată.

Prins a avut mare dreptate cînd a spus că statul ar trebui să fie economicos în aplicarea pedepsei închisorei pentru motivul că «a deprinde poporul cu penitențiarul însamnă a-i micșura cinstea și demnitatea morală, cel mai mareș și mai prețios bun ce posedă»¹⁾.

Printre penalștii scoalei sociologice penale nu găsim

1) Vezi A. Prins, *Criminalité et l'Etat social*, 1890, pag. 15.

nici uuul care să ne redeie în operele sale un tablou mai complet, mai exact și mai clar a activității și a principiilor acestei școli, de cât cum îl găsim în scrierile lui Liszt. Din această pricină, cunoașterea de aproape a acestor scrieri este de un interes capital pentru ori-care jurisconsult și sociolog.

Punctele de căpitenie și trăsăturile caracteristice ale teoriilor sale, expuse pînă aci, le putem rezuma în următoarele rinduri :

- 1) Nu este suficient a să privi crima și pedeapsa numai din punct de vedere *dogmatic* și *istorico juridic*, ci trebuie studiate neaparat *ca fenomene sociale* ;
- 2) Un studiu special al criminalității cu *cercetarea factorilor ei, a istoriei și a stărei ei actuale*, se impune ;
- 3) Trebuie să se recunoască că, între factorii criminalității, rolul principal îl are *factorul social* ;
- 4) *Aplicarea metoadelor experimentale spre a găsi cauzele sociale și individuale ale crimei*, este indispensabilă ;
- 5) Dreptul penal trebuie să rămînă *o știință independentă* față de politica criminală, de sociologie și antropologie ;
- 6) Pedeapsa este numai un *mijloc de apararea societății*, fără a fi cel mai eficace ; *măsurile preventive sunt mult mai importante* ;
- 7) Singura justificare a pedepsei este *necesitatea ei pentru menținerea ordinii legale*, de aceea trebuie observată cea mai mare economie în aplicarea închisorei ;
- 8) *Determinismul și nerecunoașterea culpei morale* e singurul criteriu al responsabilității penale ;
- 9) *Inclinațiunea criminală înăscută* constituie singura normă de apreciere a gravității pedepsei ;
- 10) *Necesitatea clasificării delinvenților spre a se putea obține individualizarea pedepsei* ;
- 11) *Diviziunea criminalilor în criminali de ocazie și*

de obicei; indulgență față de cei dintâi și asprime rațională pentru acești din urmă.

De și penaliștii sociologi nu formează încă o școală omogenă cu o direcție unitară, totuși trăsăturile de căpitanie ale teoriilor lui Liszt, indicate aci, pot caracteriza foarte bine întreaga școală sociologică, fiind împărtășite, cu mici excepțiuni și deosebiri, de aproape toți reprezentanții ei.

Față de *Prins* și *Van-Hamel*, cari alcătuiesc oarecum cele două extremități ale scoalei sociologice penale, Liszt ocupă centrul ei.

După spiritul principiilor profesate de ei, *Van-Hamel* formează extremitatea stîngă a scoalei sociologice, apropiindu-să mai mult de școala pozitivistă italiană (determinist pur, afirmă existența criminalilor incorigibili și susține condamnățiunea cu durata nedeterminată); — *Prins* formează extremitatea dreaptă, apropiindu-să mai mult de școala clasică (susține libertatea relativă a voinței, este contra condamnățiunii cu durată nedeterminată).

Scoala sociologică, riguros vorbind, datorește originea sa belgianului *Quêtelet*, care cel dintâi a demonstrat legătura intimă ce există între criminalitate și condițiunile sociale. „Criminalul execută crima, societatea însă o prepară“, zice el. Din această cauză *Prins* susține că școala sociologică penală ar putea fi numită mai bine «belgiană» ¹⁾.

Spiritul pozitivist, introdus în știința penală de școala italiană, a dat forțe vitale noi școalei sociologice. Invațații însă, recunoscînd pe de o parte slăbăciunea scoalei clasice în lupta contra criminalității, și nefiînd satisfăcuți pe de altă parte de rezultatele pripite și unilaterale ale scoalei

1). Vezi A. Prins, *Criminalité et l'Etat social*, pag. 4.

pozitiviste, au creat o a treia scoală intermediară. Creațiunea scoalei sociologice-penale a coincis din fericire cu deșteptarea în lumea politică și științifică a interesului general pentru chestiunile sociale și cu progresele uimitoare ale sociologiei.

Ca și scoala pozitivistă, școala sociologică poartă în sine timbrul puternic al reacțiunei contra spiritului beccarian, contra individualizmului excesiv, care predomină dreptul penal încă de la finele veacului trecut. „Reacțiunea scoalei pozitiviste contra individualizmului extrem al lui Beccaria,—observă cu drept cuvânt *Tarde*, — ne amintește în domeniul dreptului penal lupta care a avut loc între «socialiștii de catedră» și economiștii scoalei Manchesteriene; ca și această luptă, reacțiunea arată ocupă locul său de onoare în marea mișcare transformistă socială, în marea mișcare a socialismului practic, care s'a desfășurat în jumătatea a doua a veacului nostru“¹⁾.

Această trăsătură caracteristică importantă, inerentă atit scoalei pozitiviste penale, cât și scoalei sociologice, nu o putem reprezenta mai bine de cit citind aci cuvintele lui *Ferri*. «Viacurile de mijloc, zice el, vedeau în omul criminal numai *criminalul*, uitînd cu desăvîrșire pe om; scoala clasică, din contra, vedea numai *omul*, uitînd pe criminal; scoala pozitivistă e chemată a restabili echilibrul deranjat, studiind *omul criminal*, și respectînd în acelaș timp drepturile persoanei omenești în criminal și drepturile societăței în oamenii cinstiți²⁾».

Tendința scoalei sociologice penale de a împaca și armoniza interesele societăței cu ale individului conrespunde unei cerinți generale ale științelor sociale. Tocmai acesta și este garanția cea mai puternică de vitalitate a acestei scoale.

1). G. Tarde, *Positivisme et Penalité*, 1887, pag. 5—7.

2). E. Ferri, *Sociologia Criminale*, pag. 425, 427.

Noi credem că viitorul aparține scoalei sociologice penale.

În tot cazul nu se poate tăgădui că ia reprezintă un moment foarte însemnat, o fază de căpitanie, în procesul infinit de dezvoltare al științei.

Evoluția criminalității în raport cu condițiile de locuință.

(Confirmarea teoriilor școlii sociologice penale).

Rolul predominant al factorului social în explicarea criminalității.—Noile cercetări științifice asupra înriuririi mediului social și în special a condițiilor de locuință asupra evoluției criminalității.—Lucrările statistice a lui André Schnetzler, Weidemann, D-r Lux, J. Bertillon, Denis și alții.—Importanța acestor lucrări pentru teoriile școlii sociologice penale.—Situațiunea problemei la noi în România. Studiile D-rului Manolescu asupra condițiilor de trai a țaranului nostru.—Principalele focare de criminalitate în România.—Necesitatea măsurilor pentru asanarea locuințelor populației nevoiașe.

De mult deja reprezentanții școlii sociologice penale au atras atențiunea lumii științifice asupra rolului enorm ce 'l are factorul social în explicarea etiologiei crimei, și asupra raporturilor intense ce există între criminalitate și condițiile de trai ale populației.

În studiul nostru precedent am aratat că școala sociologică consideră delictul ca un fenomen social patologic. «Le milieu social, zice Lacassagne, est le bouillon de culture de la criminalité; le microbe—c'est le criminel, un élément, qui n'a d'importance que le jour ou il trouve le bouillon, qui le fait fermenter» ¹⁾. Criminalitatea, zice Tarde, este «umbra lăsată de societate în urma ei» ²⁾.

Argumentările savanților acestei școlii aveau, din

1). Vezi *Archives d'Anthropologie criminelle et des sciences pénales* 1886, No. 2.

2). Vezi G. Tarde, *Etudes pénales et sociales*, 1892, prefața.

nefericire, un caracter mai mult teoretic și general, ne fiind însoțite de dovezi trase din observarea directă a faptelor și a datelor statistice, din care cauză problema factorului social al criminalității a rămas până în timpul din urmă neelucidată încă pe deplin.

Lipsa de lucrări științifice speciale, cu caracter practic, în chestiunea înriuririi condițiilor mediului social asupra evoluției criminalității, se explică prin faptul dificultății alcătuirii lor. Lucrări de acest gen nu pot fi întreprinse de cit numai pe baza unui material complet de fapte și observații statistice și știut este cu câtă trudă se poate aduna, coordona și studia un asemenea material.

Abea în timpul din urmă au apărut câte-va lucrări în această privință, cari, pentru ori-ce penalist, capătă o importanță cu atât mai mare, cu cât prin ele se justifică în totul teoriile și prevederile savanților scoalei sociologice penale.

Cea mai remarcabilă dintre aceste lucrări, este memoriul prezentat de *André Schnetzler* congresului internațional de locuinți eftene, ținut acum cîți-va ani în urmă la Bruxelles ¹⁾,—memoriu care a făcut o deosebită senzație în literatura penală recentă ²⁾.

Dacă importanța locuinței din punct de vedere igienic de mult deja este studiată, dacă în această privință sunt stabilite anumite metode de cercetare și este adunat un material enorm de cercetări și observații,—în schimb însă rolul locuinței ca factor al criminalității se prezintă ca o chestiune absolut nouă.

Cercetările lui Schnetzler în privința înriuririi con-

1) *Congrès international des habitations à bon marché de Bruxelles.*

2) Vezi A. Schnetzler, *Enquête sur les conditions des logements.*—*Supplément au rapport général présenté à la Municipalité de Lausanne, 1894, pag. 18.*

dițiunilor de locuință asupra evoluției criminalității ne dau un rezultat în adevăr uimitor.

El își alege ca teatru pentru experiențele și observațiile sale, orașul Lausanne, procedind la facerea anchetei în chipul următor :

Cercetează mai întâi costul anual al chiriei fie-cărei locuinți, din cele 25 cartiere în care e împărțit orașul, apoi calculează mijlocia acestei chirii din fie-care cartier. Mijlocia chiriei în zece din cele mai sărace cartiere, s'a constatat a fi în valoare mai mică de 400 lei anual, iar în restul de 15 cartiere chiria se ridică peste această sumă. Condițiunile de salubritate și starea higienică a fie-cărui imobil a fost studiată cu scrupulozitate și înscrisă în tabelele ce ne presintă printr'o anumită notă (cifră) echivalentă, apoi a fost apreciată media generală a stărei sanitare a imobilelor din fie-care cartier și determinată iarăși printr'o notă. În acelaș mod a fost calculată cantitatea medie de aer disponibilă pentru fie-care locuitor al imobilelor situate în diferitele cartiere.

Cu chipul acesta autorul nostru obține un enorm material statistic, compus din cifre exacte, pe baza căruia procede apoi la determinarea procentului nașterilor, al mortalității adulților și în special a copiilor, al boalelor contagioase, al divorțurilor și al delictelor din fie-care cartier al orașului. Cercetările sale sunt ilustrate prin o serie întregă de planuri, schițe, diagrame, desenate în culori.

Lăsind la o parte observațiile autorului referitoare la mortalitate, natalitate, etc., ne vom opri numai asupra acelor, cari ne pun în plină evidență raporturile intense ce există între criminalitate și starea sanitară a locuințelor populației sărace din cele 25 cartiere ale Lausannei.

Pentru o mai mare claritate, reproducem aci, pe baza indicațiilor date de Schnetzler, următoarea tabelă comparată alcătuită din trei rubrici. În prima rubrică indicăm,

în ordine dinuătoare, procentul crimelor, socotit la mia de locuitori, comise în fie-care cartier al tîrgului; în rubrica a doua indicăm, în aceeași ordine, cifrele sau notele reprezentînd starea sanitară a imobilelor din diferitele cartiere (cifrele mai mari denotă o stare mai proastă); în a treia rubrică indicăm, în ordine pogrîtoare, cantitatea de aer disponibilă pentru fie-care locuitor. Cartierele sunt indicate prin litere, iar literele compacte denotă cartierele acele, în care valoarea locativă mijlocie a locuinților este mai mică de 400 lei anual.

No. curent	Indicația cartierelor	Procentul crimelor	Indicația cartierelor	Aprecierea stării imobilelor	Indicația cartierelor	Cantitatea medie de aer disponibilă pentru fie-care locuitor
I	B.	25.9	C.	4.75	X.	84.4
2	C.	24.9	H.	4.66	N.	66.2
3	R.	20.5	B.	4.36	V.	64.9
4	G.	18.3	R.	4.34	E.	60.7
5	Z.	18.3	P.	4.32	J.	60.6
6	P.	17.4	Q.	4.10	F.	59.6
7	O.	14.2	Ö.	4.10	I.	59.5
8	H.	13.9	U.	3.91	Y.	53.7
9	Q.	13.2	S.	3.72	M.	52.2
10	L.	13	K.	3.59	A.	45.4
11	U.	12.9	D.	3.43	G.	45.2
12	D.	12.8	T.	3.42	D.	39.5
13	S.	12.2	A.	3.10	L.	36.5
14	A.	10.5	Z.	3.01	S.	34.4
15	T.	9	E.	2.93	U.	34.3
16	V.	8.4	N.	2.66	T.	33.6
17	K.	6.7	F.	2.64	P.	32.5
18	Y.	5.7	S.	2.63	Q.	31.8
19	J.	4.3	I.	2.50	B.	30.5
20	F.	4.2	M.	2.46	H.	30.4
21	I.	3.7	L.	2.23	K.	30.2
22	N.	2.9	Y.	2.07	O.	30.0
23	X.	2.5	V.	2.01	Z.	29.8
24	M.	2.5	J.	1.91	C.	26.4
25	E.	1.6	X.	0.81	R.	26.1

Criminalitatea mijlocie în toate 25 cartiere este de 11 la mia de locuitori.

Cantitatea mijlocie de aer disponibilă pentru fie-care locuitor din locuințele tuturor cartierelor este=45.4.

Observarea acestei tabele ne arată pînă la evidență că, între criminalitate și starea locuințelor există o strînsă legătură.

Proporția mijlocie a criminalității în cele 25 cartiere ale orașului Lausanna este de 11% la mia de locuitori. Criminalitatea este superioară proporției mijlocii în 13 din aceste cartiere, cari mai toate au chiria anuală a locuințelor inferioară sumei de 400 lei; se constată chiar că, în cîte-va din ele, criminalitatea atinge un procent foarte ridicat, precum de pildă e în cartierele B și C, în cari criminalitatea este de două ori mai mare de cît proporția mijlocie (25,9 și 24,9 la mia de locuitori). Un singur cartier K, avînd locuințele efine și cantitatea de aer insuficientă, stă mai bine din punctul de vedere al criminalității.

În ce privește cartierele G, O, Q și D, în cari criminalitatea se constată a fi superioară proporției mijlocii, de și în ele chiria locuințelor este mai mare de cît 400 lei anual, apoi acest fenomen se explică prin aceea că starea lor sanitară, în special a trei din ele O, Q și D, este absolut nesatisfăcătoare. În aceste trei din urmă cartiere, cantitatea de aer, disponibilă pentru un locuitor, este inferioară proporției mijlocii, iar mortalitatea sporită; așa în cartierul O mortalitatea este de 33 la mia de locuitori, iar în Q—de 20,5 la mie, proporția mijlocie a mortalității în întregul oraș, fiind numai la 18,9 la mia de locuitori.

Așa dar, un singur cartier G, avînd locuințele în bune condiții igienice, ne dă un procent relativ mare de infracțiuni, aceasta de sigur din cauza înfrîurii altor factori sociali.

Făcînd o comparaire între primele două rubrici, constatăm imediat că criminalitatea este sporită numai în cartierile rău notate din punctul de vedere al stărei sanitare a imobilelor; din contra observăm o lipsă aproape totală de infracțiuni în cartierile bine notate în această privință.

Așa, nota cea mai bună o are cartierul X (0,81), cu o criminalitate de 2,5 la mia de locuitori, iar nota cea mai proastă o găsim la cartierul C (4,75), cu o criminalitate de 24,9 la mie.

În fine cercetînd raportul existent între cantitatea medie de aer ce o au locuințele unui cartier și proporția criminalității, observăm îndată că acele cartiere sunt mai puțin criminale, în cari locuințele au o cantitate mai mare de aer pentru un locuitor; din contra, criminalitatea este mai sporită acolo unde avem o cantitate de aer mai mică. Așa, cartierele R și C, cari stau cele mai prost sub raportul cantității de aer a locuințelor, sunt tot atît de prost notate din punctul de vedere al criminalității. Atmosfera insalubră a caselor înguste și umede înădușe și deprimă nu numai fizicește, dar și moralicește pe sărmanii locuitori ai acestor cartiere.

Vom vedea mai jos că indivizii, cari 'și petrec viața înghemuiți prin ungherele subteranelor, prin spelunci și prin bordeele întunecoase din fundul mahalalelor, dau cel mai mare procent de infracțiuni contra persoanei, contra proprietății, contra ordinii publice, etc.

Cum se explică oare o atare înfrîurire nefavorabilă a stărei locuințelor asupra criminalității? Mai întîi aceasta provine din faptul că condițiile de viață în asemenea locuințe infecte corup și pervertesc pe individ încă din vîrsta cea mai fragedă. Ce vede el aci? Pretutindeni n'are înaintea ochilor de cît mizeria, imoralitatea și viciile cele mai desfrîinate. El asistă zilnic la scene de depravare, aude neconținut vorbele cele mai cinice, pe cari le deprinde și le imitează, înainte chiar de a cunoaște primele litere ale alfabetului.

Străzile murdare, în cari se joacă acest nenorocit copil, îi oferă aceleași priveliști, pe cari le vede acasă; iar vederea cartierelor bogate și frumoase deșteaptă în el

conștiința acelei prăpăstii enorme ce există între starea lui de proletar tânăr și situația claselor bogate, făcîndu-l în acelaș timp să se gîndească la traiul îmbelșugat, în care să răsfață cei mari, și la soarta lui crudă, care nu 'i-a dat alt ceva de cît brațe pentru muncă, și acestea încă nu tot-d'a-una indeajuns de sănătoase și de puternice.

Nu trebuie să ne mirăm dar dacă un copil, crescut în condițiile miserabile de trai ale locuințelor insalubre, apucă de timpuriu calea desfriului, a viciului și a crimei.

În genere, locuințele înguste și insuficiente exercită înriurirea lor nefastă chiar și asupra indivizilor crescuți în condițiuni mai bune; în special aceasta se poate observa la infracțiunile comise contra persoanei. Cu cît numărul indivizilor ce locuiesc într'o casă este mai mare, cu atît ciocnirile dintre ei sunt mai frecvente; motive de neînțelegere, de ceartă și de bătae se ivesc aci la fie-care pas. În special utilizarea uneia și aceleiași mobile, alcătuiește o cauză permanentă de discordie.

Acelaș lucru se poate spune despre tîrgurile și satele, în cari terenul și locuințele sunt cu totul neindestulătoare, iar populația este peste măsură de deasă. Cite încăerări și certe nu poate provoca de pildă utilizarea uneia și aceleiași fintini, a unuia și aceluiaș canal, a unuia și aceluiaș imaș comun, a uneia și aceleiași adăpători etc. Am putea zice chiar că acestea sunt principalele cauze cari turbură viața locuitorilor noștri rurali. O asemenea stare de lucruri evident că întretine într'o continuă încordare relațiile dintre oameni, ațîță între ei dușmăni, cari adese ori pot da loc la acte de răsbunare, pot ocasiona chiar crime.

Nu e de mirat dacă, din cauzele arătate, membrii acestor comunități sunt însuflețiți de sentimente reciproce cu totul opuse acelora, pe cari visa să le sugereze utopistul Fourier în membrii „falansterelor“ sale ideale.

Statistica penală confirmă în totul cele spuse de noi

în privința înriuririi, pe care o exercită desimea populației asupra evoluției criminalității. Ea ne arată că cu cât într'o localitate populația este mai deasă, cu atit proporția criminalității este mai mare.

Statisticianul german *Weidemann*, în remarcabila sa lucrare asupra cauzelor criminalității din ducatul Sacsă-Meiningen, ne comunică în această privință date foarte interesante. Din observațiile sale, cari de altmintrelea au fost supuse unor lungi debateri în ședințele studenților seminarului penal din Berlin, se constată că în Sacsă-Meiningen, în intervalul de ani de la 1893—1897, criminalitatea a sporit în localitățile, în cari populația s'a îndesit pe chilometrul patrat, sau unde numărul indivizilor ce locuiesc într'o casă a devenit mai mare ¹⁾.

Identic acelaș fenomen este observat în Madrid de către *De Quiros* și *Aguilaniedo*. Din 8 cartiere ale Madridului, trei sunt locuite de sărăcime, avînd tustrele o populație de 152 124 locuitori, ceea-ce constituie $\frac{3}{5}$ din populația întregului oraș. Pe cînd în cele cinci cartiere mai bogate numărul mediu al indivizilor ce locuiesc într'o casă este de 38, în aceste trei cartiere sărace media locuitorilor dintr'o casă este de 55; tot aci s'au observat și cele mai multe nașteri ilegitime, crime, delictes și casuri de alcoolism. Intre anii 1895—97, au fost chemați la bara tri-

1) Weidemann, *Die Ursachen der Kriminalität im Herzogtum Sachsen-Meiningen*, Berlin, 1903, pag. 42 (Abhandlung der kriminal Seminarium an der Universität).

Iată tabela statistică prezentată de Weidemann :

	Numărul condamnaților la 100,000 de indivizi bărbați	Numărul locuitorilor pe un chilometru patrat	Numărul indivizilor ce locuiesc într'o casă
Districtul Meiningen . . .	1794	87,60	8
„ Hauzen	1828	74,44	8
„ Zaalfeld	2077	109,75	8,5
„ Zonnenberg	2048	179,07	12

bunalelor penale ale oraşului Madrid un număr de 76.713 indivizi din populaţia acestor din urmă cartiere ¹⁾.

* * *

Datele statistice reproduse de noi mai sus, se referă la mersul criminalităţii în genere, fără a se ţine seamă de genul infracţiunilor : contra persoanei, contra proprietăţii şi contra ordinii publice.

În tabelele lui Schnetzler însă găsim indicaţiuni şi în această privinţă. Aşa de pildă delictele de lovire sunt repartizate după cartiere în modul următor :

C . . .	19	H . . .	5	A . . .	4	Q . . .	3	N . . .	I
L . . .	14	G . . .	5	B . . .	4	J . . .	2	V . . .	I
Z . . .	13	K . . .	5	X . . .	4	M . . .	2	D . . .	O
P . . .	11	S . . .	5	F . . .	3	E . . .	I		
U . . .	6	T . . .	5	O . . .	3	I . . .	I		

Aşa dar în cartierul C, unul din cele mai proaste din punctul de vedere al condiţiunilor igienice, şi a cărui case copriind o cantitate foarte insuficientă de aer, se comit un număr mai mare de loviri, de cit în nouă din cartierele cari stau mai bine sub raportul cantităţii de aer (F, O, Q, J, M, E, I, N, V, D).

Acelaş lucru observă Schnetzler şi în privinţa turburării liniştei publice, a scandalurilor de stradă şi a ultrajelor aduse agenţilor administrativi. Infracţiuni de acest gen se petrec aproape exclusiv în cartierele sărace, în cari condiţiile de trai ale populaţiei sunt cu totul neigienice ; din contra, în cartierele bogate conflictele cu poliţia se întâmplă foarte rar. Individul, care, încă de mic copil, ş'a petrecut viaţa într'un cartier turbulent şi murdar, care a fost martor permanent la certele şi scandalurile ce zilnic

1) De Quiros et Aguilaniedo, *La mala vida en Madrid*, 1901, citat după *L'Année Sociologique* de Durkheim, vol. V, pag. 461—462.

se petrec, fie în case fie pe strade, între locuitorii aceluiaș cartier, nu e de mirat dacă el însuși e deprins să nu respecte ordinea și liniștea publică, și dacă adese-ori îi place a se deda la asemenea scandaluri.

E adevărat că liniștea publică e turburată cele mai adese-ori de persoane aflate în stare de beție, dar și în asemenea casuri condițiile igienice ale locuinței joacă un rol important. Au mare dreptate acei cari susțin că locuințele insalubre exercită o puternică înriurire asupra dezvoltării alcoolismului. Pentru a ne convinge de aceasta, n'avem de cît să ne închipuim deprimarea sufletească de care e cuprins muncitorul, cînd știe că pentru a-și odihni corpul său trudit, trebuie să se întoarcă la trista lui locuință îngustă, murdară, lipsită de aer și de lumină. De ce adică acest muncitor n'ar prefera mai bine să se retragă în circiumă, unde în tot casul e mai curat, mai larg și mai vesel lîngă un pahar de vin.

Chestiunea înriuririi locuințelor insalubre asupra prostituției este mult mai bine studiată, de cît influența lor asupra criminalității. Mai toți savanții (afară doar de Lombroso, Dr. Marro și alți ciți-va) recunosc că condițiile sociale și în special starea locuinței exercită o enormă înriurire asupra dezvoltării prostituției. De alt-fel acest fenomen se explică ușor dacă ținem seamă de modul de trai al populației din cartierele sărace ale orașelor și chiar din unele sate.

D-rul Lux, cercetînd condițiunile de locuință ale populației nevoiașe din unele orașe ale Germaniei, a constatat, nu numai că paturile fetelor erau așezate imediat alături de paturile bărbaților, dar a descoperit cazuri că „două fete mari și un tinăr de 19 ani dormeau în acelaș crivat“, sau „o fată de 16 ani dormea în acelaș pat cu tatăl ei“, „o văduvă de 25 ani dormea împreună cu frațele ei de 23 ani“ etc. etc.

Cu ocazia catagrafiei din 1887, s'a constatat în orașul Stutgard, că din 1331 familii compuse din 5048 membri, mai mult de 1500 indivizi (1532) n'aveau de loc paturi¹⁾. Se mai întâmplă nu rare ori că prostituatele locuiesc în aceeaș cameră cu alte persoane, a căror copii devin cu chipul acesta martori involuntari ai scenelor celor mai corupătoare. În asemenea împrejurări mai poate fi oare supusă indoelei înrîurirea condițiilor de locuință asupra răspîndirii prostituției ?

Starea deplorabilă a locuințelor păturei nevoiașe a populației de la orașe și de la sate, este un fapt aproape generalmente constatat. În special aceasta se observă în orașele mari industriale, în cari, cartiere întregi sunt locuite aproape exclusiv de muncitori.

Așa de pildă în Paris, cu ocazia anchetei din 1890, făcută de *M. Soenens*, s'a constatat că din 19,284 familii de lucrători,—9364 familii locuiesc fie-care numai cîte o singură odaie, din acestea 2186 familii stau în mansarde iar 200 în subsoluri. Un număr de 1511 familii erau compuse fie-care din mai mult de șase membri, cari toți locuiau într'o singură cameră²⁾.

După cuvintele statisticianului *Jacques Bertillon*, apartamentele locuite de muncitori în Paris nu sunt demne de populația civilisată a capitalei Franței. În statistica sa comparată cu privire la suprapopularea locuințelor din marile capitale ale Europei, Bertillon constată că 331,976 parisieni, adică mai mult de 14% din populația Parisului, trăește în case peste măsură de populate³⁾.

Profesorul *Denis*, în admirabilele sale studii asupra

1) Dr. Lux, *Die Prostitution, ihre Ursachen, ihre Folgen und ihre Bekämpfung*, 1894, pag. 15.

2) Vezi *Congrès international des habitations à bon marché tenu à Bruxelles 1897, Rapport de M. Soenens*, pag. 93.

3) Vezi *Jacques Bertillon, Essai de statistique comparée du surpeuplement des habitations à Paris et dans les grandes capitales européennes 1894*, pag. 114.

condițiilor de locuință a populației din Bruxelles, constată că numai a cincea parte din muncitorimea acestui oraș trăește în locuinți satisfăcătoare din punctul de vedere igienic. Și trebuie de notat că în Bruxelles, mai mult de cit în ori-care alt oraș belgian, încă din anul 1843 au fost cercetate cu deamăruntul condițiile de abitațiune ale claselor nevoiașe și că de atunci, rezolvirea acestei arzătoare chestiuni, a alcătuit una din principalele preocupări a administrației municipale și a comitetelor de asistență publică. În anul 1889, cu ocazia prezentării în parlament a proiectului de lege referitor la locuințele lucrătorilor, această chestiune a fost studiată în toate detaliile ei, și comisiunea de anchetă a ajuns la convingerea că, sute de mii de case din cartierele sărace trebuiesc declarate absolut insalubre și reconstruite din nou¹⁾.

În Italia chestiunea locuințelor se prezintă sub o aureolă mai tristă încă. Cunoscutul criminalist italian *Ferriani*, în importantele sale studii publicate în limba germană, ne descrie în niște culori deplorabile condițiile de abitațiune a populațiunii sărace, mai ales din nordul Italiei. Locuințele sărăcimeii, zice el, sunt cu totul contrare celor mai elementare cerinți ale igienei, ale moralității și ale umanității. În această privință, proprietarii urbani mai ales, calcă fâțiș în picioare ori-ce principii de igienă, morală și umanitate, exploatând în chipul cel mai revoltător, nevoile populației sărace. În ancheta sa asupra locuințelor, acest autor ne prezintă tablouri de o sflășietoare mizerie, — «tablouri a căror descriere par fructul unei fantazii exaltate». «Denumirea de case de locuință, zice el, nici nu se poate aplica acestor construcții infecte, în care bogatul n'ar permite nici cînelui său să stea măcar o oră. Asemenea tablouri nu vor dispărea nici-odată din memoria

1) Denis, *La question des habitations et l'assistance publique en Belgique*, pag. 218.

mea ; acumă înțeleg pentru ce locuința nevoiașului alcătuește un focar perpetuu de cele mai uricioase boale trupești și sufletești și mai ales de prostituție».

După statistica din 1881, s'a constatat că 24,153 subsoluri (din câte-va orașe ale Italiei) sunt locuite de 101,457 indivizi, iar 54,638 mansarde sunt populate de 183,270 locuitori¹⁾.

În anul 1891 s'au găsit în Scoția un număr de 193.337 familii (22% din întreaga populație), trăind fie-care în câte o cameră cu o singură fereastră, iar 398 familii locuind în câte o cameră întunecoasă fără nici o fereastră.

În Londra, comisia guvernului însărcinată cu examinarea condițiilor de abitațiune ale claselor uvriere, a găsit locuințele atit de ticsite de oameni și într'o stare atit de jalnică, încit le caracterizează cu calificativul de «rușinea societăței». Chestiunea locuințelor a devenit mai gravă în Anglia, mai ales în ultimii 50 ani, de cînd valoarea locativă a imobilelor s'a ridicat în mod considerabil (150%²⁾).

În Berlin, 32% din familiile compuse din 5 membri, stau în locuințe avînd cîte o cameră sau cel mult două, iar 38% din familiile compuse din 9 membri, stau în locuințe avînd cel mult 3 camere. În genere cu cît familia e mai numeroasă, cu atîta condițiunile ei de abitațiune sunt mai proaste³⁾,

În Viena 26% din familii avînd cîte 6—10 membri stau în locuințe compuse din 2 camere.

Am putea aduce și alte date statistice referitoare la starea locuințelor populației nevoiașe în raport cu criminalitatea, dar credem că de-o-cam-dată sunt suficiente și cele citate aci. În statele apusene ale Europei, și mai ales

1) Vezi Ferriani, *Die schlaunen und glücklichen Verbrecher*, Berlin. 1889, pag. 444.

2) Vezi Jaques Bertillon, *opera citată*, pag. 16.

3) Ibidem.

acolo unde clasele muncitoare au în parlament reprezentanții lor, chestiunea îmbunătățirii condițiilor de abitațiune ale sărăcimei, de mult deja a atras atențiunea bărbatilor politici.

Așa, în Belgia, deputatul socialist Denis a prezentat de curînd în parlament un proiect de lege referitor la locuințele lucrătorilor. În Anglia, deputatul radical Maknamara, cu ocaziunea discuțiilor cari au avut loc în Februarie 1903, asupra răspunsului la meșagiul tronului, a propus de a se introduce în acest răspuns și un pasaj referitor la necesitatea urgentă de a se îmbunătăți condițiunile de locuință ale lucrătorilor. În Germania, chestiunea aceasta alcătuește una din principalele preocupățiuni ale guvernelor. Așa, încă din 1900, s'a luat inițiativa de a se afecta în fie-care an din budgetul Statului o sumă de 2 milioane mărci, în scop special de a se forma un capital, cu care să se poată construi locuințe estive și igienice pentru muncitori. Până acuma s'au adunat 8 milioane mărci, iar în budgetul anului curent (1904) s'a prevăzut încă o sumă de 2 milioane jumătate mărci tot în acest scop.

La noi, în România, chestiunea locuințelor populației noastre urbane sau rurale, în raport cu mersul criminalității, nu este încă de loc studiată, din care cauză nu putem spune nimic precis în această privință.

Există, pe cit cunoaștem, o singură lucrare intitulată „*Higiena Țăranului*“, a d-rului Manolescu care se mărginește a expune în mod pur descriptiv starea de fapt a traiului țăranului nostru (locuința lui, îmbrăcămintea și alimentele), pe baza observărilor sale personale. Opera e lipsită de caracter științific și în ea nu găsim concluzii precise, trase din date statistice sistematic culese și coordonate.

Cu toate acestea, se știe de ori-cine, în ce hal de insalubritate se găsesc construcțiile tirgușoarelor de provin-

cie și ale mahalalelor capitalelor noastre de județ. Dacă despre locuințele lucrătorilor din Londra s'a zis că ele sunt „o rușine a omenirii“, apoi cum trebuie oare caracterisate condițiile de abitațiune ale populației noastre nevoiașe?

Cit despre starea locuinței *săteanului*, și mai cu seamă a celui din Moldova, (exceptându-se satele de la munte), avem de constatat în această privință o stare de lucruri, care, după părerea d-rului Manolescu, „se aseamănă foarte mult cu aceea a omului sălbatec“. Condițiile locuinței săteanului, zice acest autor, sunt cu totul insalubre, prin aceea că atmosfera ei exterioară este încărcată în unele locuri, până a fi otrăvită de materii sub formă gazoasă și prăfuită, ridicate acolo din mormaneele de gunoae în putrefacțiune, din apele stătătoare de pe marginea și din interiorul satului și din tot felul de escremente, sub toate stările, răspindite în tot locul pe lângă casă. Casa țaranului mai este nesănătoasă prin aceea, că atmosfera ei interioară este foarte stricată, pentru că casa este prea mică și sufletele, oameni și dobitoace, cari o locuiesc, sunt prea multe, pentru că este rău luminată de soare, n'are ventilații, e rău încălzită, și pentru că țaranul are puțin sentiment de curățenie ¹⁾.

Autorul descrie în acest mod așa numita casă țărănească ce se observă pretutindenea în satele noastre de cimp, și care în cele din urmă alcătuește locuința cea mai bună a săteanului român. Dar nu trebuie să uităm că o însemnată parte a populației rurale locuiește și până astăzi încă în bordeie făcute în pământ, a căror stare, sub raportul sanitar, este mai proastă încă. „Cînd în aceste locuințe a pătruns o boală contagioasă, din cauza strîmtorii și a relor condițiuni igienice, ea nu se stinge în genere, decît după ce a ucis toatse uflările omenești“ ²⁾.

1) Vezi dr. N. Manolescu, *Higiena Țaranului*. 1895, pag. 75.

2) Vezi Dr. Manolescu, *opera citată*, pag. 47.

În asemenea împrejurări nu e de mirat dacă mahalalele și satele noastre sărace alcătuiesc principalele focare de criminalitate din România, și dacă numărul considerabil de delinquenți, de care astăzi sunt tixite penitenciarele noastre, ne vine aproape exclusiv de la populația rurală.

Acest fenomen intristător l'a constatat și învățatul meu fost profesor Dl. Ion Tanoviceanu, în valoroasele sale studii asupra creșterii criminalității în România, publicate, acum cîți-va ani în urmă, în revista «Arhiva» din Iași.

Și totuși starea de lucruri descrisă mai sus, care amenință vitalitatea țaranului nostru, decimat de boale și de vicii, intocșicat de alcool și exploatat de arendași și de crîșmari cămătari ¹⁾, nu pare a ne scoate din obișnuita noastră incurie. Suntem din cale afară absorbiți în viltorea luptelor politice, de goana după avantajii personale, așa că nu mai avem timp să ne gîndim la chestiuni ce interesează binele public. Administrațiile noastre municipale au de întreprins alte afaceri mai lucrative, decît să-și bată capul cu desființarea locuințelor insalubre și cu asanarea mahalalelor noastre. Sintem extremi de economi cînd e vorba să se cheltuiască vre-un ban pentru îmbunătățirea stărei economice și morale a țaranului, fără să ne dăm seamă că ceea-ce economisim aci, cheltuim insutit cu întreținerea penitenciarelor noastre, a căror budget de vr'o 20 ani încoace s'a augmentat în mod considerabil.

De sigur, ne e absolut necunoscută axioma simplă formulată de celebrul penalist *Fr. von Liszt*, că *o lege pentru îmbunătățirea locuințelor populației nevoiașe, contribuie mult mai mult la combaterea criminalității, decît o întreagă duzină de legi noi penale* ²⁾.

3) Vezi asupra stărei țaranului din județul Iași importantul discurs pronunțat în Cameră de către deputatul C. Stere, în ședința de la 16 Ianuarie 1904.

1) *Fr. von Liszt, Das Verbrechen, als social-pathologische Erscheinung*, pag. 9.

Problemele dreptului penal în desbaterile ultimului congres de antropologie criminală.

I

Lucrările congresului internațional din Amsterdam și importanța lor pentru antropologia criminală.—Activitatea lui E. Ferri la acest congres și opera sa „Simbioza Crimei”.—Raportele jurisconsultilor germani Baer și Martens asupra sistemului celular.—Memoriul lui Pieperss cu privire la criminalitate din punctul de vedere al evoluționismului.—Părerile profesorului Dorado asupra desacordului dintre pedeapsă și datele antropologiei criminale.

Congresul internațional de antropologie criminală din Amsterdam (al cincilea), ținut în toamna anului 1901, merită o deosebită atențiune, pentru că în el s'au desbătut chestiuni penale și sociale de o vie actualitate, la cari au participat cei mai de seamă reprezentanți ai științei penale, și pentru că cu această ocazie s'a așternut o bază nouă și largă antropologiei criminale ¹⁾.

Membrii congresului, încă de la început au căzut oarecum de acord asupra principiilor fundamentale ale antropologiei criminale cari alcătuiau obiectul de căpetenie al

1). Al șaselea congres de antropologie criminală va avea loc în primăvara anului curent în Turin. Cu această ocazie va avea loc gloriificarea activității științifice de aproape jumătate de veac a lui Cesar Lombroso.

programului debaterilor. Judecînd în special după atențiunea și interesul cu care a fost ascultat discursul lui *Enrico Ferri*, am putea spune că marea majoritate a congresiștilor a împărtășit argumentațiunile judicioase ale acestui savant.

Cei mai mulți dintre savanți au fost din Italia, fapt ce de sigur dovedește vitalitatea și răspîndirea teoriilor noi penale în această țară; francezi, germani, ruși, americani erau mult mai puțini. Aceasta s'a explicat prin împrejurarea că în timpul din urmă congresele de antropologie criminală au fost prea frecvente; nu mai departe de cit cu un an în urmă (1900), s'a ținut al patrulea congres la Paris. De sigur că într'un așa de scurt timp e foarte greu a se face lucrări originale, a se întreprinde cercetări noi, cari să poată fi prezentate și discutate la un congres internațional. De aceea s'a și decis ca congresul al VI-lea să se convoace la Turin tocmai în 1906, sub președința lui Cesar Lombroso.

Cu tot numărul restrins al membrilor congresului, lucrările prezentate au fost însă foarte numeroase. S'au cercetat peste cinci zeci de memorii și rapoarte științifice. Actele și lucrările congresului alcătuiesc la un loc un volum de 337 pagini, format în 8°.

Grație lucrărilor și activității desfășurate de membrii congresului, antropologia criminală, al cărei caracter științific părea dubios pînă acuma, a intrat în o nouă fasă de dezvoltare, precisindu-și de aproape obiectul și metodele ei de cercetare și căutînd a-și afirma dreptul ei de existență ca știință penală de sine stătătoare. Mai mult încă, congresul de față a avut o înriurire bine-făcătoare și a schimbat întreaga direcțiune a celor două mari școale în care se împarte azi știința nouă penală. Rapoartele prezentate și discuțiunile urmate ne dovedesc că antagonismul acut ce există pînă acuma între școala positivisto-antropo-

logică și școala sociologică penală, din pricină că, pe când cea dintâi considera crima ca un produs pur biologic, iar cea de a doua explica infracțiunea ca un fenomen determinat de factorii sociali,—tinde a se atenua în mod simțitor, ast-fel că azi mulți dintre reprezentanții ambelor tabere au luat o atitudine împăciuitoare, ținând la apropierea și chiar unificarea acestor școli. În special, învățatului Enrico Ferri, pe care unii îl consideră ca părtaș al teoriilor lombrosiene, iar alții ca penalist sociolog, se datorește faptul important că școala positivisto-antropologică italiană a început a ceda din pretențiile sale, a părăsi vechiul exclusivism unilateral și a împrumuta multe din concluziile școlii sociologice. Vom vedea mai departe că acest învățat, în ultima sa lucrare citită la congresul din Amsterdam, afirmă categoric că infracțiunea este nu numai un produs biologic, ci e determinată în acelaș timp de factorii sociali și cosmici.

Fără îndoială succesul obținut de acest congres se datorește în parte energiei și tactului membrilor biuroului cari au organizat și condus dezbaterile, anume președintele *Van-Hamel* profesor de drept penal, vice-președintelui *Dr. Winkler*, profesor de psihiatrie și în fine secretarului *Wertheim-Solomonson*, profesor de nevrologie. Această întreită colaborațiune a juristului-sociolog, a psihiatrului și a nevrologului a avut o înrîurire fericită asupra antropologiei criminale. Președintele *Van-Hamel*, în discursul său final, resumează admirabil problema și scopul antropologiei criminale, arătând că ideile de căpetenie cari au predominat în lucrările congresului sunt: *studiul cauzelor criminalității, cercetarea mijloacelor de îndreptare a firei criminalului și înlocuirea pedepsei prin regimul corectiv*. Acestea sunt principiile fundamentale ale antropologiei criminale a căror realizare, zice *Van-Hamel*, trebuie să împace și să armonizeze neînțelegerile cari neapărat se

ivesc în dezvoltarea evolutivă a ori-cărei științi. Pe terenul lor e posibilă colaborațiunea rodnică și pacinică a jurisconsultilor, sociologilor, antropologilor, psihiatrilor și pedagogilor.

Trecem acum la examinarea lucrurilor mai importante ale congresului.

* * *

Principiile fundamentale ale antropologiei criminale le găsim dezvoltate de *Enrico Ferri* atît în memoriul său intitulat «*Simbioza Crimei*», precum și în observările și criticile făcute de el altor lucrări. *Ferri* nu o dată afirmă, că *C. Lombroso* și școala sa cade în mare rătăcire cînd consideră crima ca un fenomen pur biologic, ca un produs exclusiv al organismului criminalului. Criminalitatea depinde de condițiunile cosmice, de factorii sociali și de organismul criminalului. Pentru săvîrșirea crimei trebuiesc anumite predispozițiuni organice; aceste însă nu se pot manifesta nici-odată de cit numai în condițiuni sociale prielnice, întocmai după cum un individ predispus sau chiar atins de tuberculosă poate ajunge la o vîrstă foarte înaintată, dacă, bine înțeles, va observa, un regim de trai favorabil sănătății sale. Este de absolută nevoie a se studia și cunoaște atît cauzele interne, antropologice ale criminalității, precum și cele externe sau sociale. Este imposibil să se poată comite crima de o persoană fără inclinațiuni organice criminale, sau în niște condițiuni externe nefavorabile. Infracțiunea, ca și întreaga conduită socială a omului, este determinată de organism, de caracter și de mediul în care el trăește. Un criminal, fie el chiar înăscut, poate foarte bine să trăiască fără să comită vre-o crimă, dacă în mediul social ce'l înconjoară se vor găsi condițiuni nefavorabile manifestărilor naturei sale criminale.

Antropologia criminală nu admite liberul arbitru, con-

siderind infracțiunea ca un rezultat al organismului și al condițiilor sociale. Sub acest raport antropologia criminală se deosebete cu totul de școala penală clasică. Punând crima în dependență imediată de organism și de mediul social, antropologia criminală ne dă prin aceasta posibilitatea de a lupta contra criminalității, de a cerceta cauzele ei și mijloacele de combatere.

Școala penală clasică, admițind liberul arbitru, se găsește în neputință de a studia germenii criminalității. În adevăr, voința criminalului fiind liberă, săvârșirea sau nesăvârșirea crimei atîrnă exclusiv numai de el; noi nici într'un chip nu putem a ne da samă pentru ce anume el a făcut crima, cînd putea foarte bine să nu o comită; n'aveim posibilitate a combate criminalitatea, pentru motivul foarte simplu că nu putem să pătrundem în interiorul lumii sale sufletești și nici să influențăm direct voința lui liberă.

Ne admițînd liberul arbitru, antropologia criminală profesează determinismul.

Fie-care om, folosindu-se de bunurile civilizației și de avantajele vieții sociale, e dator, pe de o parte să respecte și să îndeplinească cerințele societății, iar pe de alta nu are dreptul să violeze interesele ei.

Fără temei se susține că antropologia criminală ar fi periculoasă pentru societate și pentru morală, că ea nu admite ideea culpei și a responsabilității personale și în fine că nu recunoaște dreptul societății de a combate dușmanii săi. Din contra, antropologia criminală învață că noi datorim totul societății și de aceea avem obligațiunea a consacra numai ei toate puterile noastre. Profitînd de bunurile vieții sociale, noi sintem *răspunzători* înaintea societății de faptele noastre.

Societatea, punînd la dispoziția membrilor săi atîtea bunuri și avantaje, fără îndoială are tot dreptul să ceară ca nimeni să nu-i jignească interesele sale. Recompensînd

și ajutînd pe membrii săi folositori, societatea poate foarte bine să ia măsuri de apărare contra membrilor periculoși punîndu-i în imposibilitate de a o vătăma.

Antropologia criminală, de și nu admite liberul arbitru, totuși ne dă posibilitate a combate cu succes criminalitatea. Evident că pentru a elimina, sau cel puțin a micșora criminalitatea, trebuie mai întîi să înlăturăm pe cît posibil însăși pricinile cari o determină. Tot-odată antropologia criminală aduce o schimbare simțitoare în raporturile noastre față de criminal și modifică însăși concepția pedepsei.

Criminalul comite crima, fiind-că e înzestrat cu inclinații organice criminale și a trăit în anumite condițiuni sociale. Crima este un fenomen tot atît de natural ca și o maladie psihică. Mai înainte, cînd se credea, împreună cu psihiatrul Hainrott, că demența provine din pricină că omul de bună voie a «părăsit calea virtuții și a uitat de frica de D-zeu», alienații erau tratați cu totul alt-fel ca acum. Psihiatria actuală însă a schimbat cu desăvîrșire lucrurile. Tot așa și antropologia criminală a transformat cu totul modul de tratare al criminalilor. Cînd ne vom convinge cu toții că crima nu depinde de liberul arbitru, ci e un fenomen natural determinat de anumite cauze, nu vom mai avea motive de a ne arăta desprețuitori, răutăcioși și răsbunători față de criminali.

Măsurile preventive au totdeauna o valoare mult mai mare de cît pedeapsa. După cum în medicină măsurile igienice sunt mult mai eficace de cît cele terapeutice, tot așa și în combaterea criminalității măsurile preventive sunt incomparabil mai folositoare de cît represiunea. Evident că legislatorii și jurisconsultii școalei clasice, crezînd că criminalul comite infracțiunea din pricina slăbirei voinței și a sentimentului religios, din pricină că de bună voia lui «aărăsit calea virtuții și a uitat de frica lui D-zeu», nu

pot face alt-ceva de cit să prescrie pedepse contra acestei manifestări perverse a voinței libere, intimidînd ast-fel pe toți acei ce s'au abătut de la calea virtuții.

Legislatorii școalei clasice urau și desprețuiau atît de mult pe criminali, erau atît de convinși că aceștia săvîrșesc crima din libera lor voință, și că le stă în putință să nu o comită, în cit și-au mărginit activitatea lor la născocirea unei serii nemărginite de pedepse; toată atențiunea lor a fost concentrată exclusiv numai asupra pedepselor, iar pentru prevenirea criminalității n'au făcut aproape nimic, comptînd pe exemplaritatea pedepsei.

Societatea are dreptul să ia măsuri preventive pentru împedicarea infracțiunilor și să se apere de indivizii cari îi prejudiciază interesele, eliminîndu-i din mijlocul său și punîndu-i în imposibilitate de a o vătăma. Pentru a putea însă combate cu mai mult succes criminalitatea, e absolut necesar să educăm și să reconstituim mai întîi firea criminalilor, să desrădăcinăm aplicările rele încuibate în ei, căci numai cu chipul acesta vom putea obține îndreptarea lor. Noi nu pedepsim pe criminali, din răzbunare; avem însă tot dreptul a-i izola din mijlocul nostru, a-i închide și a-i supune unui regim de corecțiune.

Sistemul actual de represiune penală, consistînd în a aplica tuturor criminalilor unele și aceleași pedepse, este absolut nerațional. Criminalii deosebindu-se mult între ei prin constituțiunei firei lor psiho-organice, evident că și corecțiunea trebuie să aibă un caracter personal și propriu naturei fie-căruia, deci trebuie să varieze de la un individ la altul. Tot așa de nerațională e și condamnățiunea la închisoare pe un termen determinat de mai 'nainte; căci judecătorii nu pot nici într'un caz să precizeze anticipativ cam cit timp este de nevoie pentru îndreptarea cutărui sau cutărui individ. De aceea condamnățiunea fără termen determinat este unul din principiile fundamentale ale antro-

pologiei criminale. Tribunalul, convingîndu-se că criminalul este periculos și vătămător societății, poate numai să stabilească necesitatea îndreptării lui și să ordoane arestarea. Eliberarea însă din închisoare poate să aibă loc numai atunci, cînd, după opiniunea persoanelor competente, firea criminalului este atît de ameliorată, încît el poate fi lăsat liber, fără pericol pentru societate. Corijarea unui criminal poate să aibă loc mai curînd sau mai tîrziu, sau chiar nici-o-dată. Cel mai elementar bun simț ne spune că este cu totul imposibil a ghici de mai 'nainte momentul, cînd criminalul are să fie îndreptat; de aceea condamnarea cu termen determinat nu poate da nici-odată rezultate bune.

Toate formele de pedepsire a criminalilor incercate pînă acuma, s'a dovedit că s'ineficace și neraționale, pentru că scopul principal urmărit de legislatori și judecători a fost nu corijarea criminalului, ci intimidarea lui și satisfacerea ordinei legale călcate. În special închisoarea celulară e cu desăvîrșire absurdă, pentru că ea nu îndreaptă pe criminal, ci numai îl tîmpește și înrăutățește, și apoi, afară de aceasta, mai e și costisitoare. Pentru corijarea criminalilor este de nevoie a se organiza *colonii agricole*, în care ei, muncind sistematic în aer liber, să-și poată întări sănătatea și îmbunătăți firea.

Delictul, ca ori-ce fenomen, are nu numai partea lui rea, ci are și partea bună. În adevăr, criminalii pot fi divizați în două mari categorii: unii prejudiciază interesele sociale din cauza egoismului lor, precum sunt furii și uci-gașii, cari din pricină că au rămas în urmă cu desvoltarea lor psiho-organică, represintă astă-zi pe sălbaticii de altă-dată,— alții din potrivă vatămă societatea din cauza altruismului lor; aceștia aspiră către forme noi de viață, împingînd societatea înainte. Fără îndoială societatea are dreptul să se apere contra acestor din urmă criminali; cu

toate aceste nu se poate tăgădui că ei au și partea lor bună, căci altruismul și setea lor de progres poate aduce mult bine societății. Trebuie numai să se dea o altă direcție aspirațiilor acestor indivizi și să li se indice scopuri bune sociale.

Pînă azi, criminalii au adus numai rău societății, dar ei ar putea deveni și folocitori, dacă forțele și munca lor s'ar organiza.

Fie din pricina farmecului produs de discursul lui Ferri, al cărui cuprins l'am resumat, fie din cauza convingerilor majorității membrilor congresului, încercările lui *Baer* și *Martens* de a justifica arestul celular, n'au avut nici un succes.

Acești doi penaliști germani afirmă că închisoarea celulară este cea mai bună și eficace dintre toate formele de închisori cunoscute, pentru că în ea nu este cu puțință acea corupție morală, provocată de contactul reciproc, care de altminterlea este inevitabilă în celelalte închisori. *Baer* observă că nu e întemeiată acușatiunea ce se aduce arestului celular că ar predispuce pe deținut la maladii psihice. În închisorile comune boalele ușoare nu se țin în seamă asemenea nu se observă maladiile, cari nu au ca consecință o schimbare însemnată a conduitei deținutului. În închisorile celulare, din contra, ori-ce schimbare cît de mică în starea generală a deținutului, imediat se bagă în seamă. Numai în rare cazuri arestul celular poate influența, în chip nefavorabil asupra stărei psihice a individului. *Baer* și-a format convingerea că criminalii mai puțin corupți prefer regimul celular, în timp ce recidiviștii și criminalii perversi prefer din contra închisoarea comună. Pe baza observațiilor făcute de noi înșine asupra deținuților din penitenciarele Tirgul-Ocnei și Ocnele mari, în vacanțele anilor 1899 și 1900, putem afirma că concluziile lui *Baer*, sunt în mare parte întemeiate.

Pieperss, vice-președintele Curții de casație din Amsterdam, în studiul său intitulat *Criminalitatea din punctul de vedere al evoluționismului*, desvoltă de asemenea unul din principiile fundamentale ale antropologiei criminale.

Infrațiunea, după definițiunea în genere acceptată de jurisconșulți, este ori-ce act reprimabil de legile penale. Dar, de oare-ce legea nu alcătuește o entitate statornică și neschimbată, ci evoluează în timp și spațiu de la o epocă la alta și după diferite țări, evident că definițiunea arătată mai sus nu e destul de lămurită. Etica pe de altă parte califică ca infrațiune ori ce act reprob de normele moralei, de cît și aceste din urmă nu sunt fixe și nestrămutate, ci sunt supuse aceluiași proces evolutiv. Așa dar, nici dreptul, nici morala nu ne dau o idee exactă și științifică despre infrațiune. Singură numai antropologia criminală e menită a ne da noțiunea exactă a infrațiunii, ca fenomen social determinat nu de cauze permanente și neschimbate, ci supus aceleiași legi evolutive, ca și însăși societatea în mijlocul căreia se petrece.

Infrațiunea este violarea intereselor sociale, provocată de egoism. De și în firea omenească, alături de instinctul egoismului, există și înclinări altruiste, totuși oamenii se deosibesc mult unii de alții din punctul de vedere al desvoltării altruismului. În ori-ce epocă, ca și în ori ce societate, sunt indivizi la cari tendințele altruiste sunt puțin desvoltate, din care pricină au caracter violent crud, fiind dispuși pururea la ceartă. E o mare greșală a crede că criminalul comite crima numai din cauza slăbiciunii voinței; crima e săvîrșită adesea de indivizi la cari altruismul e atît de slab în cît nu se poate lupta cu înclinările egoiste. Această slăbiciune a altruismului poate proveni din diferite boli, din degenerare, precum și din beție. De asemenea slăbiciunea altruismului poate fi provocată de mizerie, foamete, de convingeri religioase și po-

litice. De obicei aplecările criminale sunt înăscute, ele nu constituie o boală, ci sunt consecutive numai nedesvoltării altruismului.

Mediul social în care trăim, nu poate constitui o cauză a criminalității; el însă poate înlesni săvârșirea crimei de persoanele la care altruismul nu e dezvoltat.

Profesorul *Dorado* în raportul său intitulat: «*Desacordul dintre pedeapsă, și datele antropologiei și sociologiei criminale*», demonstrează netemeinicia noțiunii clasice asupra pedepsei. Pedeapsa avea valoare în timpul cînd se credea că infracțiunea depinde de liberul arbitru al omului. Astăzi liberul arbitru nu se mai admite; infracțiunea e considerată ca un fenomen biologic și social, care poate fi eliminat. Astăzi nimeni nu mai cere pedepsirea alienaților; minorii criminali nu se mai pedepsesc, ci se internează în case de corecțiune. E timpul dar să schimbăm atitudinea noastră și față de criminali.

Criminalilor majori trebuie aplicate nu pedepse, ci măsuri de îndreptare. Pentru ce oare criminalul mai mic de 21 ani nu poate fi pedepsit în adevăratul sens al cuvîntului, pe cînd cel mai mare de 21 ani trebuie pedepsit? Această distincțiune e artificială și neîntemeiată. Toți criminalii au nevoie nu de pedepse, ci de corijare și vindecare. Pentru combaterea criminalității e necesară nu represiunea penală, ci **pedagogia corectivă**. Această știință nouă are menirea să cerceteze metodele de îndreptare și vindecare a criminalilor, adică a acelor indivizi față de care pedagogia actuală e neputincioasă.

Acest raport al profesorului *Dorado*, de la universitatea din Salamanca, deși cuprinde în sine aceleași idei dezvoltate destul de clar de *Ferri*, a fost reprodus de noi în scurt, numai pentru a accentua încă odată atitudinea blîndă și umană a antropologiei criminale față de criminali.

II

Studiul lui N. Colajanni referitor la propaganda socialismului în raport cu criminalitatea.—G. Tarde și cercelările sale asupra criminalității în raport cu condițiile economice.—Lucrările lui Denis, Carrara și Bénédikt.—Importanța studiilor lui Ielgersma și Sighele asupra psihologiei mulțimei și asupra „Crimei colective”.—Rolul sugestiunii în formarea asociațiilor criminale.

O deosebită atențiune merită rapoartele învățaților N. Colajanni, Tarde și Denis în vederea chestiunilor originale și foarte importante tratate în ele.

N. Colajanni, în raportul său intitulat: *«Socialismul și propaganda lui în raport cu criminalitatea»*, susține că nu avem motive să ne temem de socialism. Fără temeii s'a afirmat că socialismul ar avea vre-o înfrîurire asupra respinderei criminalității. S'au înșelat mult și socialiștii cari au crezut că criminalitatea poate fi socotită drept barometru al nedreptăților, împilărilor și neorinduelilor sociale. Colajanni consideră criminalitatea și socialismul ca consecinți a uneia și aceleiași pricini: *mizeria*. Socialismul însă constituie un fel de protestare colectivă și conștientă contra mizeriei, pe cînd crima e o răsvrătire individuală și inconștientă.

Pe baza unui vast material statistic, Colajanni afirmă că în Italia criminalitatea e mai scăzută în provinciile, în care numărul alegătorilor socialiști e mai mare, ast-fel că progresele criminalității și a socialismului stau în raport invers. În Piemont, Liguria și Lombardia, criminalitatea e mai mică de cit în alte provincii italiene; în aceste localități însă e cel mai mare număr de alegători socialiști. Din contra, în Sardinia, Calabria, Abruzzo, criminalitatea e foarte răspîdită, în timp ce socialismul aci mai nu are

adepti. Pînă la 1882 socialismul era puțin răspîndit; în parlamentul italian nu era de cît un singur deputat socialist. După această dată însă propaganda socialismului a luat proporții însemnate, ast-fel că în 1900 au intrat în parlament 33 deputați socialiști. În schimb, în tot acest period de timp criminalitatea a rămas în unele provincii în stare staționară, iar în altele relativ a scăzut.

Acelaș lucru se poate observa și în Prusia; în provinciile în care criminalitatea e răspîndită, precum e Posania, socialismul e puțin cunoscut.

De oare-ce socialiștii pînă în prezent nu 'și-au realizat încă idealurile lor, evident că nu putem rezolva cu exactitate chestiunea influenței socialismului asupra criminalității. Cu toate aceste, în localitățile unde viața socială se apropie mai mult de idealul socialismului, criminalitatea e în descreștere; așa de pildă în Anglia, Suedia, Elveția, unde s'au realizat deja unele pretențiuni ale socialiștilor, criminalitatea e mai puțin respîndită, de cît în țările mai puțin culte și cu libertăți politice mai mărginite.

Așa dar socialismul departe de a contribui la sporirea criminalității, din contra o diminuează. Criminalitatea fiind în strinsă dependență de condițiunile sociale, evident că cu cît cerințele socialismului se vor realiza, cu atît criminalitatea va descrește.

Raportul lui *Tarde* intitulat: „*Criminalitatea și condițiunile economice*“, presintă un mare interes. În vederea autorității de care se bucură autorul, și de oare-ce el de astă dată își schimbă părerile pe cari le avea mai înainte asupra chestiunii ce tratează, ne vom permite a insista mai de aproape asupra acestei lucrări.

Tarde observă că în timpul de față respîndirea criminalității se atribue foarte mult condițiunilor economice; cu toate aceste «nu trebuie să uităm că credințele și sentimentele exercită o înriurire mai mare și mai hotăritoare asupra *«aberațiunii voinței»*.

Fie-care fasă a vieții socialo-economice are criminalitatea sa corespunzătoare. În epoca vieții de trib și a comunismului social, care alcătuiește prima fasă a dezvoltării economice, manifestările criminalității, precum erau vendetta, razzia, adică agresiunea și resbunarea, nu erau determinate de cauze economice; același lucru se poate spune și de alte infracțiuni din acele vremuri, precum: calcarea obiceiurilor, lipsa de respect pentru strămoși, uciderile din gelozie etc.; toate aceste nu depindeau de factorii economici, cel mult fratricidul pare a fi determinat de asemenea factori.

În al doilea period, anume periodul vieții stabile în sălașe și sate, trădarea în războiu, lașitatea, poltroneria și lipsa de respect către zei, erau considerate ca infracțiunile cele mai grele; din contra, furtul cu efracție era socotit ca infracțiune mult mai puțin importantă. Toate aceste infracțiuni, afară de ultima, nu depind de loc de cauze economice.

Tocmai în periodul al treilea, adică acela al vieții naționale, condițiunile economice încep a avea o vădită și reală înfrîurire asupra criminalității.

Împreună cu viața economică s'a dezvoltat și viața politică și religioasă, nu însă în mod paralel. Din punct de vedere religios popoarele europene în veacurile de mijloc se aflau în faza națională; sub raportul economic însă erau abea în faza agricolă, deci mult mai înapoiate. În Franța, prin veacurile XIII și XIV, starea economică nu era prosperă, ci cel mult fie-care locuitor avea casa și pământul său, în care producea aproape ceea ce-i trebuia lui și familiei sale; pe acea vreme însă Franța alcătuia deja un stat politic și creștin destul de înfloritor. Așa dar materialismul istoric fără drept afirmă că dezvoltarea politică și religioasă a unui popor totdeauna e precedată de

cea economică. Prosperitatea economică a unei țări totdeauna apare în urma celei politice și religioase; de aceea starea politică și religioasă are o mai mare înriurire asupra criminalității de cît cea economică.

Bogăția sau sărăcia, prin sine însăși, nu împedică pe cine-va să fie cinstit. Popoarele și clasele sociale sărace, dar deprinse a trăi în asemenea stare, adese-ori se disting printr'o înaltă moralitate; acelaș lucru se poate spune și de popoarele bogate.

Cea mai nedreaptă repartiție a bogățiilor dintr'o societate nu constituie totdeauna cauza determinată a creșterii criminalității, dacă bine înțeles locuitorii sunt deprinși cu o asemenea stare de lucruri. În schimb înavușirea repede, ca și sărăcirea repede, sunt foarte periculoase pentru moralitate. În genere transformările economice spontane au o înriurire mult mai mare asupra criminalității și moralității de cît starea economică latentă.

Capitalismul nu e periculos din punctul de vedere al moralității; tranziția însă de la industria manuală la industria capitalistă a fabricilor mari, are o influență socială foarte corupătoare.

Pînă azi nu s'a putut lămuri pe deplin încă ce înriurire directă ar avea crizele economice asupra criminalității. Nu putem însă să credem afirmațiunile unor statisticieni că în vremea crizelor politico-religioase criminalitatea ar fi în descreștere. De sigur această descreștere nu poate fi de cît numai aparentă, și se explică prin aceea că în timpul turburărilor și revoluțiunilor sociale multe crime rămîn nedescoperite și nepedepsite.

Comparind evoluările normale ale stărilor economice cu fluctuațiunile criminalității, nu putem observa într- ele nici o corelațiune directă. Crizele economice sunt periculoase mai ales pentru moralitate, prin faptul că ele provoacă lupta între clasele sociale; concurența comercială e mai puțin periculoasă.

Așa dar, după Tarde, este absolut neexact că isvorul principal al criminalității l'ar constitui crizele socio-economice. Asemenea crize mai curind pot provoca sinucideri de cît crime. In raportul său, autorul se arată partizan convins al ideii că criminalitatea depinde în totul de cauze morale, religioase și politice. Din nefericire el nu ne explică în de ajuns de lămurit în ce chip anume sentimentele religioase și morale influențează asupra «aberațiunii voinței».—E drept însă că singur el declară că analiza acestei chestiuni nu intră în cadrul prezentului raport.

Denis, in studiul său intitulat: «*Socialismul și cauzele economice ale criminalității*», expune în partea întâi istoria teoriilor socialiste. In partea a doua el combate ideile lui Garofalo, în ce privește independența criminalității de condițiunile economice, susținînd o temă diametral opusă temei desvoltate mai sus de Tarde. Pentru a dovedi că cauzele economice au influență asupra mersului criminalității, Denis se bazează pe tabela statistică comparată a nașterilor nelegitime, alăturată la raportul său; el afirmă că in special unele crime din pasiune stau în legătură directă cu cauzele economice. Cu toate aceste, observînd de aproape tabela statistică formată de Denis, nu putem înțelege cum de a ajuns el la asemenea concluziuni, căci chiar în tabela sa evaluările nașterilor ilegite nu merg paralel cu fluctuațiunea criminalității. Pe baza datelor lui Denis se poate deduce tocmai contrarul celor afirmate de el, adică că mersul criminalității nu depinde de condițiile economice.

Din nefericire, Denis a trimis numai raportul său la congresul din Amsterdam, fără ca să se presinte în persoană, ast-fel că citirea și discuțiunea raportului a avut loc în lipsa autorului. Toată lumea rămîne nedumerită pentru ce el susține o temă care de almintrelea nu rezultă din datele sale statistice.

* * *

Nu mai puțin interesante sunt rapoartele și memoriile învățaților *Sighele, Ielgersma, Carrara* și *Benedikt* cu privire la psihologia mulțimei.

Ielgersma în raportul său «*Observări asupra psihologiei mulțimei*», se încearcă a explica pe cale pur psihologică marea susceptibilitate și impresionabilitate a mulțimei cum și forța ei impulsivă, care pînă acuma se interpretează în chip diferit. Autorul nu admite ideea așa zisului „spirit colectiv“, „spirit popular“ și tăgăduiește puțința «înriuirilor psihice misterioase». E adevărat că mulțimea e foarte sensibilă; ea nu raționează, ci se lasă a fi sedusă cu ușurință, din cauză că e nerăbdătoare și lesne crezătoare în ideile altuia. Mulțimea e foarte expansivă și trece cu o mare ușurință de la gîndire la acțiune. Toate aceste calități ale mulțimei se pot explica în mod psihologic.

Mulțimea, sau mai bine zis persoanele cari o compun, se află în stare de *monoidism*, avînd atențiunea extrem de încordată. Aproape fie-care individ din mulțime e preocupat de o singură idee, e concentrat asupra unei singure împrejurări, restul ca și cînd n'ar exista pentru dînsul.

Toți membri mulțimei se influențează oare-cum unul pe altul în acelaș sens, adică își ațintesc gîndirea asupra aceleiași împrejurări; toți cugetă și vorbesc despre ea, cu toții se agită din cauza ei; pentru moment nimic nu există în afară de această împrejurare. Fie-care individ din mulțime se supune mai mult sau mai puțin dominațiunii persoanelor ce'l înconjoară, și încetul cu încetul întreaga sa atențiune este absorbită de o singură idee. Această stare încordată a atențiunii și a cugetării poate fi numită *monoidism*, sau mai drept încă *oligoideism*. O situațiune identică se observă la hipnotizați, la cari cugetarea se transformă cu mare ușurință în fapte.

Tot în acelaș chip se poate explica ușurința extremă cu care mulțimea trece de la gândire la acțiune. Ea nu e în stare să judece, pentru că toată atenția o are concentrată asupra unuia și aceluiăș lucru, de sub inriurirea fermecătoare a căruia ea nu se poate sustrage, pentru a conține alt-ceva. Ast-fel se explică nerăbdarea și tendința impulsivă a mulțimei.

Incordarea atențiunei mulțimei provine din faptul că toți membrii ei sunt cuprinși de aceeași senzație puternică; toți sunt antrenați de un singur sentiment care le fixează în conștiință o singură cugetare, ast-fel că recepțiunea altor impresiuni și formarea altor idei, neconforme sentimentului dat, devine imposibilă.

În fine, trebuie să mai avem în vedere o împrejurare foarte importantă, dar care pină în present a trecut nebagată în seamă. Simțirile și gândirile noastre se traduc în afară prin anumite mișcări corespunzătoare, de și adese-ori foarte puțin observabile. Filosoful *Lange*, în cartea sa *Istoria Materialismului*, are mare dreptate cind spune că «de cite ori cugetăm la creion, facem cu ochii o mică mișcare în linie dreaptă, și adese-ori întindem degetele mînei ast-fel că par'că am ținea un creion». Contrațiunea musculară nu exprimă numai pasiunea, dar face chiar parte din pasiune. Din această cauză în mulțime mișcarea membrilor se transmite reciproc de la unul la altul, fără să ne putem da seamă.

Prin mijlocul acestor mișcări, corespunzătoare dispoziției generale a mulțimei, influința reciprocă dintre indivizi devine foarte puternică; gesturile, aclamațiunile, mișcările mimice, se transmit simultaneu de la unul la altul, ast-fel că fie-care la rîndul său, contribuie la accentuarea și întărirea dispozițiunii sufletești care preocupă mulțimea, și care adese-ori ia proporțiuni colosale. Iată dar în ce mod se poate explica influința reciprocă a indivizilor cari

compun mulțimea. Ielgersma, autorul raportului, termină lucrarea sa printr'o afirmațiune foarte adevărată: „pentru ca să explicăm faptele studiate de psihologia colectivă, nu avem nevoie să recurgem la ipotesa misterioasă a spiritului mulțimei“. Autorul recunoaște că în lucrarea sa n'a analizat și n'a explicat pe deplin toate caracterile mulțimei, dar, adaugă el, o atare analiză este absolut posibilă. Ori cum ar fi, cercetările sale aruncă o vie lumină asupra psihologiei mulțimei.

Cunoscutul sociolog italian, Sighele, în raportul său intitulat *Crima colectivă*, propune de a se deosebi psihologia colectivă de sociologie. Prima studiază mulțimea din punct de vedere *static*, adică cercetează manifestările psihice ale aglomerațiunilor de oameni formate din întâmplare; sociologia însă studiază societatea din punct de vedere *dinamic*, adică studiază psihologia societății în dezvoltarea ei evolutivă; prima studiază mulțimea, cea de a doua studiază poporul. Mulțimea este o aglomerațiune întâmplătoare de oameni și de aceea are caracterele sale particulare.

Fenomenul de căpetenie, care ne explică atât psihologia mulțimei, precum și psihologia poporului, este, fără îndoială, *sugestiunea*. Sugestiunea ne explică formațiunea tuturor asociațiunilor și legăturilor dintre oameni; profesorul sugestionează pe elev, un asociat sugestionează pe altul. Acelaș lucru se poate spune și de legăturile dintre amoresați și prieteni; unul e mai superior și mai puternic din punct de vedere psihic de cât cel-l-alt, care inevitabil cade sub dominațiunea lui. Dubla sinucidere ca și dubla delirare, (*délire à deux*), asemenea se explică prin acțiunea sugestiunii; cel mai puternic inspiră celui mai slab ideia sinuciderei; individul în stare de delir poate prin sugestiune provoca aceiaș stare altei persoane predispușă la boli psihice.

Banțele de criminali totdeauna sunt alcătuite din con-

vertitori și convertiți; primii sunt mai activi, mai energici și inspiră crima celor de ai doilea, cari se supun și îndeplinesc voința convertitorilor.

Bandele de criminali, fiind foarte periculoase, legea trebuie să prescrie contra lor pedepse de o rigoare extremă.

Tot ast-fel se formează și sectele criminale; membrii sectei ascultă și se supun ca niște automați șefului conducător, uitînd de propriile lor interese. Cînd un membru al vre-unei secte oare-care, ca de pildă secta anarhiștilor, comite o crimă în numele ideilor sectei, el lucrează orbește sub înfrîurirea sugestiunii, voința lui fiind mai mult sau mai puțin anihilată. Sugestiunea are un rol mult mai însemnat în infracțiunile mulțimei.

Aici sugestiunea devine reciprocă, căci fie care individ influențează pe altul. E adevărat că și mulțimea are conducătorii ei, totuși aceștia joacă aci un rol mult mai puțin însemnat de cît în secte și asociațiuni criminale. În mulțime, sugestiunea are un efect foarte puternic și se transmite cu o repeziciune extra-ordinară; mulțimea e ca și un material combustibil acumulat, unde o singură scintee e suficientă pentru ca imediat să izbucnească focul; cu cîte-va gesturi și cuvinte incendiare poți să ridici mase întregi de oameni și să le arunci în manifestări furtunoase de stradă; o dată ce mulțimea a început a manifesta și a arunca cu pietre, e cu neputință să i mai poți potoli furia, de cît doar opunîndu-i contra-rezistență prin baionetă. Cele mai adese-ori majoritatea manifestațiilor sunt oameni morali, cari nici-odată n'ar fi fost în stare să comită crime; de astă dată însă, căzînd din întîmplare în mijlocul mulțimei, contra voinței, caracterului și înclinărilor lor, au trebuit să cedeze momentului fatal și să se supună efectului sugestiunii. Iată pentru ce *judcătorii sunt datorii a avea o extremă indulgență și condescendență față de crimele mulțimei*. Foarte adese-ori autorii și complicitii unor ast-fel de

crime, scăpînd de sub inriurirea sugestiunii, regretă profund conduita lor și faptul săvîrșit.

Pentru complectarea ideilor expuse mai sus, vom aminti și de raportul profesorului Carrara intitulat *Asociațiunea criminală și infracțiunea provocată*. Autorul susține că în totdeauna cel mai slab comite infracțiunea după instigațiunea celui mai tare; se intîmplă însă cîte-odată contrarul, că criminalii foarte energici jăfuesc și omoară după indemnul criminalilor mult mai puțin energici. În asemenea casuri, individul slab sugerează crima individului energic.

Bénédict observă, cu drept cuvît, că azi foarte adeseori se abusează de cuvîntul *sugestiune*, care se întrebuițează în diferite sensuri, ast-fel că nu se poate ști încă cu claritate ce trebuie să înțelegem prin sugestiune. E mult mai bine să întrebuițăm cuvîntul *influență*, care e mult mai lămurit și mai cunoscut. Nu numai cînd facem parte din mulțime, ci totdeauna ne aflăm sub influența mediului care ne înconjoară, ast-fel că e foarte greu să distingem în noi ce e inerent personalității noastre de ceea-ce depinde de mediul incunjurător.

Oamenii geniali, personalitățile puternice, precum a fost ilustrul pictor olandez Rembrandt, au atîrnat atît de mult de mediu, în cit în operele lor găsim adînc imprimate și ogîndite naționalitatea lor, caracterile epocii în care au trăit, credințele și obiceiurile poporului etc.

Dacă Rembrandt ar fi fost catolic, și ar fi trăit de pildă la curtea lui Ludvic al XIV, de sigur că activitatea lui ar fi luat cu totul o altă direcție. Dacă am scoate din spiritul oamenilor obicnuiți ceea-ce le-au dat naționalitatea, epoca etc., fără îndoială că ar rămînea foarte puțin. De aceea credem că nu se poate separa psihologia colectivă de cea individuală.

Asociațiunile criminale sînt alcătuite din indivizi, stăpîniți de aceleași inclinațiuni criminale, cari cu toții năzu-

esc a participa la comiterea crimei, deci toți aceștia sunt de o potrivă criminali. Infracțiunile mulțimei de asemenea se explică prin aceea că toți membrii ei urmăresc acelaș scop, în vederea căruia s'au și adunat; acei cari nu împărtășesc scopul urmărit, nu se alipesc de mulțime, nu participă la manifestările ei, și chiar dacă intimplător au intrat în mulțime, se retrag apoi din ea. Indivizii adunați în acelaș scop, însuflețiți de acelaș sentiment, de la sine se înțelege că trebuie să lucreze în acelaș chip.

Doctorul *Dehterew* observă că psihalogia mulțimei e foarte folositoare, căci numai cînd vom cunoaște înriurirea puternică ce mulțimea exercită asupra-fiecărui membru, vom căuta a ne educa și oțeli și spiritul nostru astfel încît să putem rezista ori cărei înfluiți venite din partea ei.

III

Cercetările lui Garnier, Dr. Rabinovici și Carrara asupra criminalității infantile.—Creșterea enormă a criminalității printre minori.—Reforma'orul „*Elmira*” pentru corecționarea minorilor.—Studiile lui Eula asupra alcoolismului în raport cu criminalitatea și a lui Walemberg cu privire la „influița senilității asupra criminalității”.—Situația socială a „uranismului” după profesorul Aletrino.—Argumentele aduse de Bénédict și E. Ferri contra „uranismului” și contra vieții celibatare.—Chestiunea celibatului la noi în România.

Raportul prezentat de penalistul francez *Garnier*, intitulat: *Criminalitatea minorilor* (etiologia criminalității), este de o mare însemnătate științifică, atît din punctul de vedere al faptelor comunicate în el, cit și în vedere că autorul e un adversar declarat al școalei italiene.

În ultimii 20–30 ani, numărul criminalilor minori s'a constatat că a crescut mult. Acest fenomen trist era privit la început cu nedumerire, mai pe urmă însă lumea s'a deprins cu el. Căutînd a explica cauzele răului, constatăm că creșterea îngrozitoare a criminalității minorilor se datorește în primul loc alcoolismului.

Cu toții cunoaștem relele imediate produse de alcool; din nefericire însă foarte puțini sunt aceia cari dau atențiune consecințelor mai îndepărtate derivate din beție. Copii bețivilor sunt totdeauna nevropați și predispuși la maladii psihice; răspîndirea alcoolismului a mers fără în-doială paralel cu creșterea criminalității minorilor.

Alcoolismul este pricina de căpîtenie a degenerațiunii, a demenței, deci și a criminalității; progenitura alcoolici-lor e alcătuită în mare parte din epileptici, imbecili, idioți și criminali minori. Criminalii minori presintă aceleași ca-ractere de degenerare, aceleași apucături dezordonate și rătăcite ca și alienații; la ei criminalitatea se manifestă la aceiași vîrstă, la care apar simptomele demenței la dege-nerați. Cu toate acestea, autorul nu împărtășește părerile lui Lombroso asupra criminalului înăscut. Crima este un fenomen ereditar și în acelaș timp și social (heredo-social) determinat de doi factori: *ereditatea* și *mediul social*.

Criminalul minor posedă anumite caractere și pre-dispozițiuni, pe basa cărora se poate cunoaște mai înainte chiar de a comite crima; totuși această împrejurare nu ne îndreptățește încă a afirma că criminalii formează un tip special. Criminalii minori, cu toată predispoziția lor perversă moștenită, pot să nu săvîrșască infracțiuni, dacă se desvoltă într'un mediu social bun.

Caracterile principale ale criminalilor minori sunt: insensibilitatea, apucături dezordonate, răutatea, lipsa re-mușcării conștiinței etc.

Cunoscutul criminal minor *Lepage*, poate servi ca tip

în această privință. Acest criminal, fiul unui alcoolic, era în vîrstă de 17 ani cînd a asasinat pe o bătrînă, care-l educase și crescuse; el nu numai că nu resimțea nici o remușcare pentru fapta săvîrșită, dar din contra se fălea cu ea; grija lui principală era de a se distinge dintre ceilalți deținuți din penitenciar, căci nu voia să fie considerat ca criminal ordinar; el dorea să egaleze pe Pranzzini. Cinismul său nu avea margini: „eu imitez pe tatăl meu, zicea el, de aceea beau ca și dînsul absint; ideile mele sunt: jaful, uciderile și tâlhăria“. El singur a declarat că voința lui a fost nu numai de a ucide și jefui victima sa, ci în acelaș timp „a și satisface pofta bestială asupra cadavru-lui ei cald“. El cu satisfacție și mîndrie zicea că ziarele vor publica numele și faptele lui.

E în adevăr uimitor gradul de cinism la care ajung criminalii minori. Garnier citează cazul cum doi criminali, unul de 16, iar altul de 17 ani, povesteau înaintea judecătorului de instrucție, în chipul cel mai liniștit, fără pic de căință și cu detalii amuzante, crima de omor comisă de ei asupra unui băcan; atît scena crimei precu și narațiunea alcătuită pentru ei ceva foarte distractiv. Ca o confirmare a celor spuse de Garnier, am putea cita și noi cazul recent al criminalului Candiano, care în atitudinea sa teatrală și insolentă, în răspunsurile sale date președintelui Curței cu Juri, a manifestat o nepăsare, un singe rece și un cinism în adevăr revoltător.

Numărul criminalilor minori crește în timpul din urmă cu o repeziciune îngrozitoare. Din datele statistice exacte ale poliției din Paris, se constată că în intervalul de la 1888 până la 1900, numărul omorurilor și a tentativelor de omor, comise în acest oraș de persoane între 31 și 35 ani, a rămas staționar, adică aproximativ 20 casuri pe an. Din contra, numărul acestor crime comise de indivizi minori între 16—20 ani, a crescut de la 20 (cum era în 1888)

la 140 anual (1900)! Numărul indivizilor întreținuți de femei în vîrstă de 16—20 ani s'a ridicat la 166 anual; iar a celor în etate de 21—36 ani este numai de 137.

Asemenea cifre extrem de îngrijitoare și triste, denotă în sine o întreagă stare socială. Pentru a micșora pericolul și a remedia răul, trebuie mai întâi să combatem alcoolismul, care e cauza principală a creșterii criminalității priate minori. Minorii criminali, cu organizație defectuoasă și inclinațiuni perverse manifeste, pentru a putea fi vindecați și îndreptați, trebuie neapărat să fie internați din timp în anumite institute de corecțiune. Numai cu chipul acesta mulți din ei pot fi salvați, iar societatea va fi pusă la adăpost de faptele lor. E de absolută nevoie a se lua cele mai energice măsuri contra pericolului alcoolismului, care din nenorocire, a luat în toate țările proporții îngrozitoare.

Chestiunea criminalității minorilor o tratează și d-na Dr. Robinovici în raportul „*Obligațiunea guvernelor de a combate criminalitatea*“.

Principala obligație a Statului nu este de a pedepsi pe criminali, ci de a-i îndrepta, a face din ei oameni buni, a preveni și împedeca comiterea infracțiunilor și în fine a lua măsuri pentru micșorarea criminalității. Cauza criminalității în cele mai multe cazuri, este ereditatea; criminalitatea însă poate fi determinată și de reaua educațiune, sau lipsa totală de educație. În special e periculos alcoolismul părinților. Din observațiile sale făcute în Paris, d-na Robinovici constată că 46% dintre criminalii minori sunt fii de părinți alcoolici. Acelaș procent aproape îl constată și printre deținuții institutelor corecționale „Elmira“. Fără îndoială că degenerarea acestor nenorociți se datorește în mare parte și sifilisului; dar fiind-că de obicei atit minorii criminali, precum și părinții lor, ascund această boală, noi nu putem avea date exacte referitoare le fre-

quența casurilor de sifilis printre minorii criminali. Cu toate aceste în institutele „Elmira“ s'a constatat urme vădite de sifilis 32—15%.

Din 2000 criminali deținuți în „Elmira“, 79% sunt bețivi; cei mai mulți dintre aceștia au comis infracțiunea în stare de beție.

Datele statistice ne arată că criminalitatea nu poate proveni din cauza pauperismului: s'a constatat că abea 3% dintre criminalii minori au părinți saraci; 16% sunt din părinți cu stare; 2% sunt fii de avocați, doctori, profesori etc.

Institutele corecționale „Elmira“ aduc mari servicii societății prin faptul că în ele sunt tratați mulți criminali minori. Aceștia s'nt internați în institut pe timp nedeterminat, adecă până la completa lor însănătoșire și corigere. Eliberarea depinde de un comitet special compus din director și alte persoane competente, cari decid asupra fiecărui cas, după ce mai întâi deținutul e supus unui profund și amănunțit studiu. Nimenea nu este eliberat din institut înainte de a fi învățat bine un meșteșug și de a fi învățat să scrie, să citească și să facă calcule matematice.

O deosebită importanță se dă în special muncii manuale, care se știe că are o înriurire foarte bine-făcătoare asupra educațiunii și îndreptării criminalilor minori. Datele statistice ale institutelor corecționale «Elmira» ne demonstrează, din nefericire, că cultura intelectuală nu este un mijloc preserativ suficient contra criminalității. Numai 18% dintre deținuții institutelor nu știu să scrie și să citească; 44% cunosc scrierea și cetirea; 34% au învățat în școlile primare publice; 3% au urmat studiile în licee și alte colegii. Față de acest fapt, evident că cultura pur intelectuală nu justifică de loc așteptările și speranțele noastre. Cultura spiritului numai când e unită cu educațiunea și desvoltarea sentimentelor și însușirilor personale ale copilului,

poate da rezultate bune, poate să-i folosească în viață și să-l facă membru util societății. Copilul trebuie învățat ceea ce el poate învăța, adică ceea-ce corespunde aptitudinilor sale; trebuie de asemenea să ne îngrijim de sănătatea și dezvoltarea lui fizică. Rezultatele strălucite obținute, în ce privește corecțiunea minorilor, de institutele «Elmira», ne arată că o educațiune sănătoasă și rațională poate contribui enorm de mult la îmbunătățirea stărei morale și psihice a individului, și că, în genere, perfecționarea sistemelor pedagogice și culturale alcătuiește unul din mijloacele cele mai de samă pentru combaterea criminalității. Pe lângă aceasta se mai impune încă și lupta contra alcoolismului. Iată dar în ce trebuie să constee combaterea criminalității. În această privință pedepsele penale n'au absolut nici o valoare.

Aceleași idei le găsim dezvoltate de *D-rul Morell*, un cunoscut psihiatru belgian, în raportul său intitulat *Tratamentul recidiviștilor*.

Inclinațiunile criminale ale minorilor, d-rul Morell le atribuie alcoolismului, care de asemenea este pricina principală a viciilor și a demoralisării. Studiind un număr de 169 recidiviști, autorul constată că 57 din ei sint fii de alcoolici, 47 provin din părinți criminali, 61 au părinți epileptici, alienați și isterici. Deci, fără îndoială, cei mai mulți dintre recidiviști sint niște degenerați, avînd organizația patologică moștenită. Dintre recidiviștii examinați de Dr. Morell, 72 erau lipsiți de ori-ce cultură, 46 posedau oarecari cunoștinți, 51 terminase școala primară, 89 din ei erau alcoolicii. Nu se poate tăgădui dar că alcoolismul este un flagel îngrozitor, căruia în special se datorește timpirea facultăților intelectuale și degrațarea sentimentelor morale. Problema noastră de căpetenie este dar de a combate alcoolismul. Pentru tratamentul minorilor degenerați și cu porniri perverse, este absolută nevoie să se înființeze anu-

mite institute medico-patologice; aci ei trebuiesc deținuți pînă la complecta lor însănătoșare și corectare.

Profesorul *Carrara* în raportul său *Deliquenții minori în Cagliari* emite intru cit-va altă părere asupra criminalității minorilor. Autorul a examinat din punct de vedere antropologic 50 deliquenți minori, aducînd în acelaș timp și date referitoare la viața lor anterioară. Numai 10% din ei prezentau în adevăr caracterele manîfste ale tipului criminal; restul nu se deosebea esențial de indivizii normali; 5% din ei proveneau din familii criminale. Cauzele cari i au împins la infrațiuni sunt: sărăcia, exemplul rău, educațiunea proastă. Cele mai multe dintre faptele imputate lor sunt de mică importanță, precum: bătăi, furturi, atentate la pudoare etc. După ajungerea la majoritate ei s'au corijat singuri, dedîndu-se la muncă cinstită pentru cîștigarea existenței. Autorul, de și arată că în Cagliari criminalitatea este puțin respindită, totuși regretă că nu există o instituțiune specială pentru tratamentul copiilor criminali.

Carrara observă că criminalii de ocazie se corijă ușor. În Cagliari, cu toată lipsa de cultură a poporului de jos, indivizii, cari în timpul minorității au făptuit crime din cauza sărăciei și a relei educațiuni, după ajungerea la majoritate devin oameni cinștiți. Evident dar că majoritatea criminalilor minori se corijează și fără institute de corecțiune. Criminalii înăscuți însă nu pot să se corije decit numai în institute; din fericire asemenea criminali sunt puțini în Cagliari.

În congresul al cincilea din antropologie criminală, ca și la celelalte congrese, mulți dintre oratori au afirmat că alcoolismul este cauza de căpetenie a criminalității și a degenerării. Din nefericire însă nimeni nu și a bătut capul cu rezolvirea chestiunei cauzelor alcoolismului. Fără îndoială că și răspîndirea alcoolismului trebuie să și aibă cauzele sale. Pe lîngă aceasta nu s'a demonstrat încă dacă în

adevăr alcoolismul constituie o cauză, sau mai de grabă este un efect o consecință a degenerării. Se poate întîmpla ca răul principal să stea nu atît în alcoolism, cît mai ales în condițiile cari determină alcoolismul. Evident că ravajele alcoolismului nu ar fi poate atît de de mari dacă individul ar trăi într'un mediu social bun și în niște condiții favorabile sănătății.

Invățatul *Eula*, în studiul său «*Alcoolismul și criminalitatea*», este tocmai de această părere, și anume că pericolul cel mare nu stă atît în alcoolism, cît mai ales în condițiile cari determină alcoolismul și degenerarea.

Autorul caută a demonstra tema arătată prin observațiile și cercetările sale proprii. El afirmă, că în provincia Montferrato populația de jos consumă o cantitate mai mare de băuturi spirtoase de cît în alte provincii ale Italiei, ceea ce se dovedește prin faptul că în Montferrato se importă o cantitate foarte însemnată de vin. Cu toate acestea în populația de aci numărul casurilor de degenerare e cu totul neînsemnat. Din contra, locuitorii sînt robuști, muncitori și pacinici, iar criminalitatea e mai puțin răspîdită decît în alte provincii italiene. Cu un cuvînt, abusul în consumarea băuturilor spirtoase nu pare a avea vre-o consecință periculoasă.

Noi credem că s'ar putea aduna multe observațiuni de natura celei de mai sus, dacă opiniunea învățaților n'ar fi atît de pornită contra alcoolismului. În tot cazul, raportul lui *Eula*, care a avut curajul să contrazică opiniunea congresului, merită atențiune.

Congresul din Amsterdam, cu ocasiunea cetirei raportului lui *Vallenberg*, s'a ocupat și de așa numita criminalitate senilă. Autorul, în studiul său intitulat *Influența senilității asupra criminalității* susține că, în anumite cazuri, bătrîneța poate exercita oare-care inriurire asupra sporirii criminalității. El împărtașește în totul decisiunea

luată de Uniunea internațională de drept penal din Lyon, la ultima sa întrunire, ca adică «slăbirea inteligenței și a funcțiilor cerebrale, provenită adese-ori din pricina bătrîneții individului, trebuie să atragă atențiunea serioasă a legislatorilor și juriconsulților».

În Germania, observă Vallenberg, la o populație masculină de peste 30 milioane, sînt 5 milioane bătrini în vîrstă de peste 70 ani. Aproape 1700 din aceștia comit în fie-cere an infracțiuni, ceea ce dă o proporție de 3 la 10.000. Din acești 1500 infractori—bătrini aproape 70% n'au fost nici-odată dați în judecată pentru vre-o faptă penală. Prin urmare 1050 indivizi, cari pînă la etatea de 70 ani au dus o viață cinstită, sunt condamnați la bătrînețe alătura de recidiviștii cei mai periculoși. Acest fapt merită o deosebită luare aminte. Omul care comite prima infracțiune la o bătrînețe înaintată de peste 70 ani, fără îndoială că nu poate avea o natură criminală, nu poate fi un criminal în adevăratul înțeles al cuvîntului. De sigur că la un asemenea individ infracțiunea nu poate fi de cît o consecință a alterațiunii sistemului nervos și a perturbațiunilor survenite în funcționarea proceselor psiho-organice din cauza senilității.

În cele mai multe cazuri bătrînii comit infracțiunea mai ales la începutul periodului de slăbire a facultăților lor intelectuale. Autorul e convins că infracțiunile bătrînilor, cari mai 'nainte au dus o viață ireproșabilă, provin din cauza boalei. Un rol important joacă în această privință slăbirea voinței, care de sigur că e cauza determinantă a criminalității senile.

Autorul propune congresului a se lua următoarea hotărîre: „etatea bătrîneții să înceapă la 70 ani; bătrînilor criminali, cari pînă la această vîrstă n'au comis nici o infracțiune, să li se aplice o procedură judiciară specială“.

Propunerea lui Wallenberg n'a găsit simpatii în sinul

congresului și de aceea n'a fost primită. Ferri și Baer au replicat autorului arătând că bătrînețea nu survine la toți indivizii la aceeași epocă. Judecătorul e ținut să examineze în fie-care cas special, de cînd anume caracterul și însușirile personale ale individului au început să se schimbe sub înriurirea senilității. În fine infracțiunile determinate de bătrînețe sunt destul de rare, ast-fel că nu e nevoie de instituirea unei proceduri judiciare speciale.

* * *

D-l N. Aletrino, maistru de conferințe, însărcinat cu predarea cursului de antropologie criminală la facultatea juridică a universității din Amsterdam, a prezentat un raport foarte curios, intitulat: *Situațiunea socială a Uranistului*. De și tema dezvoltată de el nu merită atențiune din punct de vedere științific, totuși în vedere că, cu ocaziunea citirei raportului, s'au produs discuțiuni foarte interesante, credem nimerit a ne opri puțin asupra cuprinsului său.

Aletrino și-a luat sarcina ingrată de a apăra imoralitatea. El afirmă că uraniștii sunt oameni normali, și că nici într'un cas nu pot fi considerați ca degenerați; fără drept sunt ei desprețuiți și acuzați de imoralitate. Uranistii, avînd dreptul la fericire ca și alți oameni, obligația noastră este de a le restabili reputațiunea și prestigiul lor social. Ideia că raporturile sexuale dintre oameni au importanță exclusiv numai din punct de vedere al continuității speciei, este cu desăvîrșire neîntemeiată. Cum că asemenea raporturi nu totdeauna sunt destinate pentru continuarea speciei, ne dovedește faptul că ele adese-ori se întretin cu femei deja îngreunate sau cu femei cărora le lipsesc menstruațiile. Așa dar uraniștii nu ating de loc morala publică prin aceea că relațiunile lor sexuale nu servesc la continuarea speciei. Din contra, ei sunt mai puțin imorali de cît mulți alții cari practică raporturi sexuale obicinuite.

Acești din urmă nu numai că corup și destrăbălează fețele tinere, dar ce e mai grav, le pricinuesc nenorocirea de a da naștere la copii nelegitimi, ceea ce nu se poate imputa uraniștilor. În fine mulți dintre oamenii mari au fost uraniști. Pe baza informațiilor unor călători, Aletrino afirmă că în Grecia și în Albania s'ar celebra și astăzi în public căsătorii între bărbați!

Doctorul grec *Maoxi*, care se afla prezent la congres, a desmintit categoric afirmațiunea lui Aletrino, arătând că asemenea căsătorii între bărbați nu s'au pomenit nicăeri nici în Grecia nici în Albania și că uranismul nu e de loc cunoscut în aceste țări.

Președintele congresului Van-Hamel a rugat pe reprezentanții presei a păstra tăcere absolută asupra ședinței consacrate discuțiunii raportului lui Aletrino, care de almintrelea a provocat critici energice din partea învățaților Bénédikt, Crox și Ferri.

Bénédikt a susținut că datoria științei este de a combate *uranismul*, precum și tot ce e imoral. Noi știm, zice el, că în epocile de corupțiune a moravurilor, uranismul a îndrăsnit să calce în picioare morala publică. Când însă societatea a condamnat cu energie acest viciu, uraniștii s'au ascuns în întuneric și n'au mai rămas din ei de cât o minoritate cu totul neînsemnată. Este de regretat că astăzi se găsesc învățați cari iau sub scutul lor uranismul, precum și alte pervertiri ale raporturilor sexuale, scriind cărți întregi în cari apără și justifică asemenea viciuri. Astfel de tendinți de sigur sunt foarte triste și societatea nu protestează cu destulă energie contra lor. Uraniștii însă, de parte de a recunoaște monstruoziitatea năsuințelor lor, cred că au dreptate.

Crox afirmă că Aletrino se înșală mult dacă consideră pe uraniști drept oameni normali și sănătoși. Ori de câte ori uraniștii au fost examinați, s'a constatat că intru-

nesc toate caracterele indivizilor degenerați și nevropați. Până în prezent, nu s'a găsit încă nici un cas de uranism normal. Faptul că unii dintre oamenii mari au fost uraniști, nu dovedește încă că uranismul e un fenomen normal, căci se știe că cei mai mulți oameni mari, dacă nu chiar toți, sunt indivizi anormali. De asemenea nu poate avea importanță împrejurarea că unii indivizi normali devin uraniști, căci fiziologiceste este constatat, că înfrinarea peste măsură a poftelor sexuale și abținerea absolută de la ori-ce contact cu femeia, provoacă o stare patologică a organismului din pricina perturbațiunilor însemnate ale sistemului nervos. De sigur că o atare stare patologică înlesnește mult desvoltarea uranismului.

Mai 'nainte acest viciu era răspindit în special printre marinari, din cauză că în timpul îndelungatelor lor navigațiuni, nu aveau posibilitate a-și satisface pe cale normală poftele lor sexuale. Astăzi însă când navigațiile sunt mult mai de scurtă durată, casuri de uranism sunt mai puțin dese printre marinari. Faptul că marinarii se dedau în timpul vizitărei porturilor, la petreceri cu femeile, ne dovedește mai mult ca ori-ce că oamenii normali nu pot fi uraniști.

Ferri, unul din cei mai eloquenți oratori ai congresului, a pronunțat un discurs foarte vehement asupra uranismului. Uraniștii, zice el, ca toți degenerații, merită compătimire; cit timp ei nu vatămă interesele sociale, nu trebuie urmăriți, imediat însă ce prezența lor periclitează societatea, trebuie neapărat luate contra lor măsuri de combatere și suprimare ca și contra criminalilor. Uranistul, ca ori-care criminal, e împins la infracțiune din cauza anomaliilor organismului său consecutive degenerării. Dar, pentru ca un uranist să poată comite infracțiuni, trebuie în acelaș timp să se găsească și în condițiuni sociale corespunzătoare. Iată de ce e de absolută nevoie ca mediul so-

cial să nu fie prielnic infracțiunilor uraniștilor. Cel mai eficace concurs pentru împedirea acestor infracțiuni îl pot da oamenii de știință, cari cei dintii sunt datori a ridica glasul lor și a combate uranismul, descriind în colorile cele mai negre uriciunea și monstruositatea unui asemenea viciu. Uranismul trebuie să ne inspire acelaș sentiment de groază și repulsiune pe care 'l resimțim la vederea unui șarpe veninos. Incercările unor învățați de a face apologia uranismului, ca și tendința de a justifica preferința *vieței celibatari*, sunt fenomene foarte triste și periculoase. Ele oglindesc în sine crisa socială prin care trecem actualmente. Oamenii normali și cinstiți simțesc în ei o adevărată atragere de a se căsători, de a avea copii și a întemeia familii; ei nu pot rămînea celibatari. *Cu cît e mai mare numărul celibatarilor și a celor cari evită de a avea copii, cu atît starea socială e mai periclitată.* Din nenorocire, celibatul și frica de copii a luat așa proporții în unele straturi ale populației, în cit alcătuesc un adevărat flagel social.

Discursul lui Feri a întimpinat aprobări unanime din partea membrilor congresului.

La noi în România, cestiunea celibatului ar trebui să preocupe foarte serios spiritele, pentru că, din nenorocire starea noastră socială se resimte foarte mult de pericolul lui și de tendința, destul de înrădăcinată, de a evita nașterea copiilor. Dacă cercetăm statistica populațiunii noastre urbane, constatăm cu durere că numărul căsătoriilor și mai ales al nașterilor a scăzut în ultimii ani, într'un chip spăimîntător. Cei mai mulți dintre funcționarii noștri, sau dintre oamenii mai cu stare, cari alcătuesc așa zisa pătură orășenească cultă, prefer viața celibatară sau chiar dacă se insoară, recurg la diferite mijloace pentru a evita nașterea copiilor, pe cari 'i consideră ca pe o adevărată nenorocire. E timpul credem ca bărbații noștri politici să

studieze chestiunea de aproape și să ia măsuri urgente de combatere a răului. Nimeni nu poate tăgădui că scăderea numărului căsătoriilor și a nașterilor este un simptom patologic social, care denotă în sine debilitarea fizică și morală a poporului, făcînd cu neputință ori-ce prosperitate politică și economică.

Acest fenomen, pe lîngă cauze grave morale, are de sigur și cauze economice. Un Stat, pentru a înlesni întemeierea și prosperitatea familiei și pentru a evita perturbațiuni în echilibrul păturilor sale sociale, trebuie să observe cu rigoare principiul egalității și al echității în impunerea sarcinilor cetățenilor. Mărirea impozitelor și reducerea salarelor, fără îndoială, sunt incomparabil mai ușor de suportat pentru un celibatar, de cit pentru un altul, care dispunînd de aceleași mijloace materiale, sau primind acelaș salariu, este tot-odată părinte al unei numeroase familii. În sistemul actual, sarcinile sociale apasă mult mai greu asupra unui cetățean împovărat de familie, de cit asupra celibatarului. Nu e de mirat dacă, în o asemenea stare de lucruri, s'a accentuat tot mai mult tendința de a rămînea celibatar, cum și de a evita prin toate chipurile nașterea și creșterea copiilor.

O lege care ar supune pe toți celibatarii la plata unor anumite dări către Stat, proporționale cu veniturile lor, ar fi una din măsurile sociale cele mai echitabile și mai salutare.

* * *

Nu ne vom ocupa de cele-l-alte lucrări prezentate la congresul din Amsterdam, de oare-ce ele nu prezintă o importanță deosebită.

Ne vom opri puțin numai asupra a două lucrări, cari merită o mai mare atențiune.

D-rul *Romiti*, profesor de anatomie la universitatea

din Pisa, în raportul său *Caracterile anatomice ale cadavrelor criminalilor*, ne prezintă un extract dintr'un studiu al său mult mai vast asupra acestei chestiuni. Observațiile și cercetările sale, le-a făcut în institutul de anatomie al facultății de medicină din Pisa, atât asupra cadavrelor criminalilor, cât și asupra cadavrelor oamenilor normali. El constată că cadavrele celor dinții prezintă mult mai numeroase anomalii, de cât a celor din urmă. În special anomaliile se întilnesc mai des în structura sistemului nervos și a vaselor; în sistemul muscular anomaliile sunt de mică importanță. Deci criminalul se deosebete de omul normal mai ales prin structura sistemului său nervos. Iată un fapt de mare însemnătate stabilit științificește și ciștigat pentru antropologia criminală.

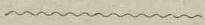
Chestiunea deportațiunii prezentind oare-care importanță practică, nu putem trece cu vederea nici raportul lui *H. Suterland*, intitulat: *Resultatele deportațiunii în Australia*.

Suterland susține că actualminte în Australia criminalitatea e mai răspindită de cât în Anglia, și aceasta se explică ușor dacă ținem samă că Australia a servit mult timp ca loc de deportațiune a criminalilor. Cu toate acestea criminalitatea pe continentul Australian e mult mai inferioară de cât în cele-lalte colonii englese. În Anglia la 10,000 locuitori sunt 303 casuri de infracțiuni pe an; în Canada 1140 casuri, în Colonia Capului 1340 casuri, în Australia numai 622 casuri. Din întreg continentul australian, cele mai puține infracțiuni s'au constatat a fi în Tasmania, cu toate că aci au fost deportați 56,043 criminali bărbați și 11,613 femei criminale în intervalul dintre anii 1840—1850; osebit de aceasta s'au mai așezat de bună voe în această insulă încă un număr de 32,218 emigranți. De la 1850 incoace, nu s'a mai deportat în Tasmania nici un criminal.

Autorul explică această regenerare a populației Tasmaniei prin aceea că, după părerea lui, deportații cei mai periculoși au dispărut, ucigându-se unii pe alții ; parte din deportați s'au răspândit pe toată întinderea insulei în căutarea minelor de aur și argint, unde 'și-au găsit peirea ; în fine numai o mică minoritate din ei a reușit să se îmbogățască și să-și creeze un trai pacinic și cinstit. Acești din urmă au întemeiat familii, lăsând după ei o generație bună și muncitoare.

În Tasmania, unde criminalii au fost lăsați în voia lor fără nici o supraveghere, opera de regenerare a fost indeplinită de însăși natura : indivizii incapabili a se adapta la mediu, au perit ; cei capabili, s'au regenerat și îndreptat, lăsând pe urma lor posteritatea care, muncind și trăind în condițiuni bune, a devenit un element de pace și ordine.

Prin urmare deportațiunea este măsura cea mai rațională și mai umană ce se poate aplica criminalilor. Aci elementele rele dispar, iar cele bune se regenerează.

ENERGIA DIN PUNCTUL DE VEDERE JURIDIC.

După datele pozitive ale științelor experimentale, mediul fizic înconjurător, în ultima analiză, e compus din două substanțe de sine stătătoare și ireductibile: *materia* și *forța* sau mai bine zis *energia*. Universul întreg, în teasă generală, nu e alt ceva de cit un mod de manifestare a acestor două cauze primare.

Pînă în timpul din urmă însă, știința omenească n'a cunoscut și n'a utilizat din univers de cît un singur element: materia. Chiar fenomenele de căldură și lumină erau explicate în fizică tot într'un chip material¹⁾.

Această împrejurare credem că a trebuit să aibă o puternică inriurare asupra desvoltării dreptului public și privat, determinînd spiritul și direcția activității legislative a statelor din diferite epoci. Aci de sigur trebuie căutată cauza principală pentru care în special legiuirile penale în vigoare, au în vedere a proteja din mediul fizic exclusiv numai proprietatea materiei. Omul, crezînd că materia este singura substanță din natură pe care el o poate stăpîni și de care se poate servi la satisfacerea necesităților zilnice ale traiului său, a căutat evident să îngrădească prin ga-

1) Pînă la celebrul chimist Lavoisier, exista în fizică așa numita teorie phlogistică, care explica focul, lumina și căldura prin ajutorul unui corp material imaginar numit *phlogiston*. Acest chimist e cel d'întăi care a descoperit că focul e o combinație a oxigenului cu alte corpuri, însoțită de lumină și căldură.

ranții legale proprietatea materiei și să reprimeze prin pedepse ori-ce infracțiuni comise contra ei.

Prin aceasta nu voim să spunem că Codul penal n'ar cuprinde dispoziții cari protejază și bunurile morale; aceste din urmă însă, nu fac parte din mediul fizic. Parte din ele, precum e proprietatea literară și artistică, sunt creațiuni ale spiritului omenesc, iar parte, precum e cultul divin, derivă din credința inerentă omului în existența unei lumi supranaturale, transcendente.

Grație progreselor științelor fisico-chimice, acum 40 ani în urmă, s'a descoperit că în natură, afară de substanța materiei, mai există și energie, ca element originar și independent, iar în zilele noastre mintea omenească a isbutit să se facă stăpînă și să utilizeze în scopuri practice cea mai perfectă formă a energiei numită: *electricitate*, care în fizica actuală e definită ca „energia prin excelență“.

Electricitatea, necunoscută aproape în epoca legiferării actualelor Codice penale în vigoare, a devenit astăzi nu numai o proprietate privată, un bun comercial însemnat, dar este principalul agent pe care se întemează industria și comerțul, și care a căpătat o aplicațiune foarte întinsă la diferite întreprinderi culturale (telegraf, telefon, dinamo-mașina, razele X, telegrafia fără sirmă, etc.).

Și electricitatea nu este singura formă a energiei universale, pe care o cunoaște și utilizează știința. Fenomenele de căldură și lumină, cohesiunea și elasticitatea atomică, sau așa zisa afinitate chimică, magnetismul etc., cari pentru simțurile noastre par entități independente calitativ ireductibile, pentru științele exacte nu sunt alt-ceva de cît forme de manifestare ale energiei universale, verigi ale unui lanț uniform, acela al vecinicei transformări de energie. E probabil chiar că pe măsură ce societățile moderne vor înainta, multe alte forme noi de energie au să fie descoperite și puse în serviciul omului.

Civilizația, cu care se făleşte timpul nostru, nu residă pe alte baze de cît pe deprinderea ce a căpătat'o omul de a dirija cu folos energia universală, de a transforma mediul fizic inconjurător din indiferent și dușman, în prieten și sprijinitor al intereselor sale ¹⁾.

Omul de azi, spre deosebire de omul de acum 30 ani în urmă, este un perfect utilizator al energiei universale, un conștient diriguitor al legilor acesteia de manifestare. Lucrări, cari altă dată sfidau brațele omului, sunt executate astăzi cu o mare ușurință, datorită numai emancipării muncii omenești de sub povoaara trudei mecanice, la care era constrinsă înainte, și pe care a lăsat'o acumă în sarcina energiei naturei. În asemenea condițiuni, ușor este de înțeles vasta aplicare pe care a dobîndit'o electricitatea în activitatea industrială din zilele noastre și speranțele cari se pun într'însa.

Față de rolul comercial și de importanța enormă socială a electricității, e natural să ne întrebăm dacă Codul nostru penal este sau nu chemat să protejeze proprietatea privată a energiei electrice, pedepsind pe cel ce a comis furtul de electricitate? Furtul sau cercarea de furt să poate oare exercita numai asupra materiei, sau și asupra energiei, cînd aceasta în fine a căpătat o valoare comercială, a devenit un bun privat?

Un exemplu concret ne va lămuri mai bine:

Individul X, atașînd un cordon de sîrmă la cablul principal conducător al curentului electric, își introduce într'ascuns în casa sa electricitatea, aplicînd'o la un motor, prin ajutorul căruia pune în funcțiune o mașină de tipografie, sau o instalație de electroterapie. O asemenea sustragere și folosință nelegală, fără știrea proprietarului

1) Vezi importanța lucrare a d-lui C. Rădulescu-Molru *Știința și Energie*, 1902, pag. 15, în care e dezvoltată concepția energetică asupra naturei din filosofia actuală.

usinei electrice poate ea constitui elementele juridice ale delictului de furt?

Această chestiune, de și, pe cît cunoaștem, nu s'a tratat aproape de loc încă în doctrină, totuși e azi la ordinea zilei, și presintă o imensă importanță juridică și socială. Ea se poate ivi ori cînd înaintea instanțelor noastre judecatorești, mai ales de cînd electricitatea a început a ocupa și la noi un loc larg în întreprinderile industriale.

Din punct de vedere al dreptului civil soluțiunea chestiunii pare a fi simplă. Aci prin expresiunea «lucru determinat», care formează obiectul raporturilor contractuale dintre părți (art. 963 și 964 Cod. civ.), trebuie să înțelegem, cea ce înțelegeau și jurisconsultii vechi romani, adică „ori ce fel de bunuri materiale, ori-ce fel de valori existente în natură și în comerț, susceptibile de a deveni proprietate privată și de a înlesni satisfacerea necesităților traiului omenesc“¹⁾.

Nu mai poate fi dar nici o îndoială că în dreptul civil energia electrică poate forma obiectul folosinței nelegale și a raporturilor contractuale dintre părți.

Din punct de vedere al dreptului penal chestiunea e însă cu mult mai dificilă. Aci cuvîntul „lucru“ (res, chose, Sache), avînd întru cît-va alt sens de cît în dreptul civil, e firesc să ne întrebăm dacă electricitatea, ca formă a energiei, intră în noțiunea despre „lucru“ și dacă poate forma obiectul unui furt. În cazul de față chestiunea presintă importanță nu numai sub raportul doctrinar și casuistic, dar are rațiune socială mult mai adincă.

1) Vezi Baudry et Barde, *Obligations*, vol. I, pag. 764; Demolombe, vol. XXIV, No. 322, 323; Larombière, I, pag. 207; Laurent, XV, pag. 104 și urm.; Colmet de Santerre, V. No. 43-45; Aubry et Rau, IV, pag. 250; D. Alexandresco *Dreptul civil român*, V, pag. 110. Vezi asemenea Institutele § 1, *De inutil. stipulat.* (III. 19); Decisia Curței de casație din Roma însoțită de nota d-lui D. Alexandresco, *Curierul Judiciar* No. 59/900 și Trib. Dolj s. comercială, *Curierul Judiciar* No. 79 din 28 Noembrie 1902.

În dreptul penal prin expresiunea «lucru mișcător» din art. 306 Cod. pen., trebuie neapărat să înțelegem ceva corporal și material, care să se prezinte în natură sub o anumită formă solidă, lichidă sau gazoasă, să poată fi perceput prin simțurile noastre, să fie mobil, adică transportabil dintr'un loc în altul, în fine să poată forma obiectul unei sustracțiuni—*contrectatio*—, a unei aprehensiuni de fapt. Un lucru nematerial și nemișcător nu poate forma obiectul unui furt. Imobilele pot fi ocupate sau usurpate prin fraudă sau violență, nu pot fi însă furate.

Aceleași principii existau și în dreptul roman: *verum est quod plerique probant, fundi furti agi non posse*, de unde maxima că: *furtum non committitur in rebus immobilibus*. (Digest. Leg. 25, de *furtis*).

Așa dar noțiunea despre lucru se prezintă în dreptul penal sub o nuanță eminentă concretă, implică în sine ideia unei părțicele de materie, presupune un element real de corporalitate, fără care nu s'ar putea concepe. Sustracțiunea sau *contrectatio*, unul din elementele de căpetenie ale furtului, este deci un act fizic; ea nu se poate exercita de cit asupra unui obiect material, fie el solid sau fluid. *Furtum sine contrectatione fieri non potest, nec animo furtum admittitur*.

O consecință a acestor principii este că furtul nu se poate exercita asupra lucrurilor necorporale sau nemateriale, pentru că acestea nu se pot transmite prin tradițiune, nu pot alcătui obiectul unei aprehensiuni de fapt. O creanță, de pildă, nu poate fi furată de cine-va. Cel mult titlul material adecă instrumentul probator poate fi furat; nu însă și dreptul în sine de creanță care e ceva necorporal. *Res incorporales nec tradi nec possideri possunt, ita contrectari nec auferri*. (Digest. leg. 43, § 1, de *acquirendo rerum dominio*).

Asupra principiilor expuse mai sus toți autorii de drept penal sunt de acord 1).

Dacă este așa, dacă concepția delictului de furt are un caracter pur material, atunci s'ar părea evident că electricitatea nu poate alcătui obiectul unui furt, pentru că, după datele fizicii și ale chimiei, substanța intimă a electricității nu este ceva material și corporal, lichid sau gazos, ci represintă o forță, o formă a energiei universale. Ca element necorporal și nematerial, ea este inpalpabilă și invizibilă, ea nu poate fi percepută prin simțurile noastre (ci numai prin anumite instrumente), și de aceea nu poate forma obiectul unei *contractatio*, unei aprehensiuni de fapt în sensul expus mai sus.

În cazul de față chestiunea e cu atât mai dificilă, cu cit instanțele de fond nu pot recurge la argumentări de analogie și per a contrario, în scop de a extinde marginele legii pentru a obține aplicarea ei la necesități noi sociale, căci, știut e, că în materie penală totul câtă a se interpreta în sens restrictiv și excepțional. Principiul suprem al legiurii penale este: „nulla poena sine lege“. Lacunele legii aci nu se pot complecta de cît printr'o nouă legiferare.

Situațiunea în sine pare a fi atât de clară, simplă și neîndoioasă, în cît Inalta Curte de casație din Germania (Reichsgericht), chemată de curînd a decide asupra unui furt de electricitate, s'a pronunțat în sens negativ.

Cazul a fost ast-fel :

În luna Ianuarie 1899, individul B... este dat în ju-

1) Vezi Chauveau Adolphe et Faustin Hélie, vol. V, pagina 40—43; Dalloz, *Répert. Vol.* No. 88; Blanche, Vol. V, No. 460—465; Garraud, vol. V, No. 80, (ediția din 1894); Rauter. vol. II, No. 507. Chestiunea dacă sustracțiunea sau *contractatio* este sau nu unul din elementele principale ale furtului, este foarte bine tratată de eruditul meu fost profesor, D. Alexandresco, în adnotațiunea scrisă de d-sa la o hotărîre a Curței de casație din Franța, publicată în *Dreptul* din 1899, No. 72.

decata tribunalului corecțional pentru faptul că într'ascuns și-a introdus lumina electrică în apartamentele sale, prin ajutorul unei sirme atașate de conductul principal, care trecea pe sub trotuarul casei sale. Tribunalul de prima instanță, pentru a și forma convingerea asupra substanței constitutive a electricității, a recurs la luminile unei comisiuni de experți, compusă din fisicieni și chimiști, cari în raportul lor de expertisă au conchis că despre electricitate se poate spune numai că e o formă a energiei universale, că de alt-fel în știință nu e rezolvită încă problema substanței sale constitutive, existind asupra acestei chestiuni diverse teorii opuse, că în tot cazul nu se poate spune că electricitatea este ceva material, o substanță corporală, lichidă sau gazoasă.

Pe baza avisului experților, tribunalul, constatind că electricitatea nu e un fluid material, ci o forță, o stare în care pot intra unele corpuri prin ajutorul unor anumite procedee tehnice, conchide că faptul imputat inculpatului B... nu întrunește elementele juridice ale delictului de furt, nici măcar a unei sustrageri sau aprehensiuni de fapt, pentru motivul că electricitatea sau energia electrică nu poate intra în noțiunea juridică despre „lucru mișcător“ din art. 242 Codul penal german, care rostește: «*Wer eine fremde bewegliche Sache einen Anderen in der Absicht wegnimmt, dieselbe sich rechtswidrig zuzueignen, wird wegen Diebstahls mit Gefängniss bestraft*»,—ceea-ce în traducere românească înseamnă: „cînd cine-va ia de la altul un lucru mișcător, cu intențiunea de a și-l însuși pe nedrept, se face culpabil de furt și va fi pedepsit cu închisoarea“. Pe baza acestor motive, tribunalul a achitat pe inculpat, constatind că nu este loc de urmărire penală și că partea prejudiciată nu și poate găsi satisfacție de cît numai pe cale civilă.

Această afacere a ajuns în fine pînă la Curtea de

casatie, care prin decisiunea sa a confirmat in totul hotărîrea primei instanțe.

Iată in resumat considerentele Curței:

«Instanța inferioară pleacă de la considerentul că de oare-ce prin lucru mișcător «*bewegliche Sache*», in sensul art. 242 din Codul penal german, nu se poate înțelege de cit o părțică din materia care umple spațiul, evident că corporalitatea formează caracterul esențial al unui asemenea obiect. Noțiunea despre «lucru mișcător» din Codul penal nu este împrumutată din dreptul civil, adică din diferitele sisteme de drept privat in vigoare actualmente in Germania. Această noțiune este cu totul independentă și face parte din dreptul public, iar ca atare nu i se poate da o altă interpretare de cit acea compatibilă cu terminologia juridică penală. Or, atît din expunerea de motive a Codului penal prusian, cit și din desbaterile urmate in consiliul de stat cu ocazia admiterei proiectului de lege, rezultă că prin expresiunea «*bewegliche Sache*» (lucru mișcător), in sensul art. 242 Codul penal, nu se înțelege altceva de cit un obiect material și corporal.

Aci importanța hotărîtoare in cauză o are nuanța concretă, materială, iar nici de cum idea juridică abstractă despre lucru. De acea in cadrele noțiunei „*bewegliche Sache*“ din art. 242 Cod. pen., pe de o parte intră acele porțiuni de materie detașate din lucrurile nemishcătoare, in scop de a putea fi sustrase, iar pe de altă parte sunt excluse din arătata noțiune lucrurile necorporale, pentru-că aceste din urmă nu pot forma obiectul unei *contractatio*.

In conformitate cu o asemenea acceptațiune a terminologiei juridice din art. 242 Cod. penal, chitanța de plata unei datorii e socotită cu drept cuvînt ca un «lucru mișcător material», care poate forma obiectul unei aprehensiuni de fapt.

Afară de acestea, Reichsgerichtul german și in alte

hotăriri ale sale anterioare, date în alte cazuri, a stabilit că prin „lucrul mișcător“, potrivit art. 242 și 246 Cod. penal, nu se poate înțelege de cit un obiect corporal, o părțică de materie, fie ea sub formă solidă, lichidă sau gazoasă.

În cele din urmă, chestiunea de a se ști dacă noțiunea despre lucru, în sensul art. 242 și 246 Cod. penal, implică sau nu în sine un element de corporalitate, este o chestiune de domeniul *pur juridic*; problema însă dacă electricitatea, în substanța sa intimă, este ceva corporal și material sau reprezintă numai o formă a energiei, o forță de mișcare a atomilor, care în anumite condițiuni se dezvoltă la suprafața sau în interiorul corpurilor, trebuie să fie rezolvită nu pe baze juridice, ci pe baze pur științifice, aparținând exclusiv domeniului chimiei și fizicii.

Comisiunea experților, consultată la prima instanță, a conchis în raportul ei de expertisă că aci avem a face cu o chestiune neresolvită încă în mod definitiv în știință, și că în tot cazul nu se poate spune că electricitatea este un fluid, adică o materie lichidă sau gazoasă. Tribunalul de prima instanță, adoptând în totul concluziunile experților, și argumentând că electricitatea nu e un fluid material, ci o forță, o proprietate care poate fi dezvoltată în unele corpuri prin ajutorul unor anumite procedee tehnice, nu i se poate imputa că a făcut o greșală de drept sau de logică, față de dispozițiile art. 376 din procedura penală a imperiului german. Reichsgerichtul nu are dreptul a se pronunța dacă părerea primei instanțe asupra electricității este sau nu justă din punctul de vedere al științelor exacte.

Concluziile procurorului imperiului, că curentul electric ar fi o substanță corporală și ca atare ar putea alcătui obiectul delictului de furt, prevăzut și pedepsit de art. 242 Codul penal, pentru rațiunea că ar exista în același

sens și o hotărîre a Curții de apel din München din 15 Ianuarie 1895 (Oberlandsgericht), nu pot fi primite ca întemeiate. Motivele acestei hotărîri sunt puțin documentate, căci faptul că forța curentului electric este măsurabilă și că electricitatea poate fi transmisă și deplasată dintr'un loc în altul, nu limpezește chestiunea ce ne preocupă. Colectarea energiei electrice și transmiterea ei dintr'un loc într'altul, nu se poate face de cit prin mijlocul unor anumite instrumente (acumulatorii, cabluri etc.), și din această împrejurare nu se poate face nici o deducție în sprijinul corporalității ei." (Decisiunea Reichsgerichtului german, secția I, din 1 Mai 1899. În acelaș sens s'a pronunțat și secția IV a aceleași Curți prin decisia din 20 Octombrie 1896. Această din urmă decizie însă susține că, cu toate că chestiunea de a ști dacă electricitatea poate fi socotită ca lucru mișcător este o chestiune de drept, totuși în starea actuală a științei nu poate fi rezolvită în defavoarea celui inculpat de sustragere frauduloasă a electricității. Vezi *Deutschen Juristen-Zeitung* din 15 Decembrie 1896; *Rivista Penale*, tom. XLV pag. 565 și tom. XLIX, pag. 343) 1).

* * *

Ori cît de strîns argumentată și ori cît de întemeiată în drept s'ar părea decisiunea Curții de Casație germane, ne permitem totuși a nu împărtăși părerea ei, și aceasta nu atît din motive de ordine practică, nu în vederea numai de a reprima sustragerile frauduloase îndreptate în

1). Decisiunile Curții de Casație au provocat o vie discuție în literatura juridică germană asupra chestiunii de a se ști dacă deținerea frauduloasă a curentului electric poate sau nu alcătui elementele unui furt în sensul art. 242 Cod penal german. În sensul decisiunilor s'au pronunțat Freudenthal, în *Zeitschrift*, vol., XVII, pag. 488 și 881; Adolften Hompel, *Ibid.*, vol. XIX, pag. 810, nota 43. În sens contrar s'au pronunțat Dernburg, *Deutsche Juriste-Zeitung*, No. din 15 Decembrie 1896, Ostwald, *Ibid.* No. din 15 Mart 1897. Vezi Garraud, vol. V, pag. 384, nota 18 (ediția din 1901).

contra noului bun economic descoperit de știința omenească și din considerente de ordine pur juridică.

În primul loc socotim că noțiunea juridică despre „lucru“ din codul nostru penal diferă întru cîtva de aceea din codul respectiv german. Legiuitorul german, pentru a determina elementul material asupra căruia se poate exercita furtul, se servește de cuvîntul *Sache*, care într'adevăr are înțelesul restrîns de *obiect* corporal.

Cuvîntul „lucru“ din art. 306 al codului nostru penal, nu poate fi nici într'un caz un echivalent al cuvîntului «*Sache*» din art. 242 codul penal german. Art. 306, cuprinzînd determinarea elementelor delictului de furt, și fiind pus imediat sub capitolul care tratează despre *crimele și delictele contra proprietăților*, credem că trebuie neapărat să se dea expresiunii «lucru mișcător» din el un înțeles mai larg, semnificînd *ori-ce avuție mișcătoare*, ori-ce bunuri mobile, susceptibile a deveni proprietate privată, cari alcătuiind o formă a muncii omenești, pot forma obiectul sustragerii frauduloase, în scopul unei *folosinți materiale* ilicite. Acest înțeles al cuvîntului «lucru» din art. 306, e mult mai larg de cit sensul vorbei „*Sache*“ din art. 242 al codului penal german, și se apropie mult de noțiunea despre lucru din codul civil.

În unele locuri, în cari legiuitorul nostru penal voește a se exprima într'un sens mai restrîns, mai individualizat întrebuițează cuvîntul „obiect“ care în adevăr ar constitui un echivalent al vorbei germane «*Sache*.» Așa de pildă avem art. 310 al. I Cod. pen. în care se vorbește despre furtul „obiectelor consacrate cultului,“—aliniatul III, unde se vorbește despre furtul «sculelor și obiectelor aflate în interiorul unei case»—și aliniatul 6, unde se vorbește despre furtul comis în timpul incendiului sau inundației asupra „obiectelor ce se aflau expuse încă pericolului.“

Înțelesul cuvîntului „lucru“ din art. 306, arătat mai

sus, satisface pe deplin cerințele logicei juridice și e în conformitate cu principiile de drept care guvernă materia infracțiunilor contra proprietății.

Pe lângă aceasta chiar doctrina și jurisprudența, în unele cazuri, părăsăște interpretarea rigidă, strict literară, păstrată din tradiția română, a expresiei «lucru mișcător», admitând a i se da un înțeles mai larg, mai nedeterminat. Așa de exemplu, după oare care esitare, s'a calificat ca furt sustragerea și însușirea porțiunilor de materie detașate de teren, precum ar fi sustragerea unei bucăți de mineral deslipită dintr-o mină, (cărbune, prundiș, pietre dintr'o carieră), dărîmarea unei case în scop de a-i lua parte din materialul de construcție, în fine furtul imobilelor prin destinațiune (uși, ferestre) ¹⁾.

Însăși legiuitorul prin art. 309 al. I și II pedepsește ca furturi însușirea arborilor din pădure prin detașarea lor de teren și a bucatelor de pe cimp necosite încă.

De asemenea doctrina și jurisprudența în unanimitate aproape califică ca furt, pedepsit de art. 306 și 308 c. pen., faptul unui individ, care găsind din intimplare un tesaur îngropat într'un fond străin, ascunde tesaurul cu ințețiune frauduloasă de a și-l însuși în întregime și a nu remite jumătate din el proprietarului fondului, potrivit dispozițiilor art. 649 cod. civil ²⁾.

1) Curtea de apel din Colmar a hotărit că sustragerea nisipului și a petrișului, care face parte integrantă dintr'un cimp, alcătuiește un furt, pasibil de penalitatea prescrisă de art. 379 și 401 cod franc. Curtea de ap. l din Bourges, într'un caz analog, a decis din contra că nu poate fi vorba de furt, și că faptul nu poate da loc de cit la daune obișnuite, pe calea civilă.—Curtea de Casație, chemată a se pronunța asupra acestui fapt, a adoptat prima soluțiune. Vezi Chauveau Adolphe et Faustin Hélie, vol. V, pag. 41—42.

2) Vezi Dalloz. *Repert.*, Vol., No. 131; Laurent, VIII, No. 452; Aubry et Rau, vol. II, pag. 372 § 201, nota 37; Démolombe, XIII, No. 49; Fuzier-Herman, art. 716 No. 34; Baudry et Wahl, *Successions*, vol. I, pag. 41; D. Alexandresco, *op. cit.*, vol. III, pag. 220, text și nota 1; Garraud vol. V, No. 80. In sens contrar: Carnot, *Comment. sur le Code pénale*, vol. II, No. 16; Rauter, *Dr. Crim.*, vol. II, No. 507.

Astăzi trebuie să admitem fără cea mai mică esitare că obiectul unui furt pot constitui nu numai lucrurile solide și lichide, dar chiar și corpurile gazoase, inpalpabile și invisibile, precum de exemplu ar fi oxigenul, acumulat într'un balon de gutapercă, care poate fi sustras și transportat.

Din cele expuse rezultă cu evidență că prin expresiunea „lucru mișcător“ trebuie să înțelegem ori ce avuție ori ce valoare economică mobilă, sau care poate fi mobilizată și utilizată de om. Cuvîntul «lucru» din art. 306 c. p. e întrebuițat de legiuitor într'un sens absolut nedeterminat și e sinonim cuvîntului „bun.“ Din acest punct de vedere trebuie să socotim ca o avuție, susceptibilă de a da loc aplicării legii penale, ori ce element din natură, pe care știința omenească a reușit să'l descopere, și să'l introducă în sfera bunurilor economice și a raporturilor contractuale dintre părți.

În cele din urmă, totul se reduce la chestiunea de a se ști dacă elementul de care e vorba are în natură o existență reală, obiectivă și dacă poate fi *apropiat* de om. Forma sub care el se prezintă (solidă sau fluidă), socotim că nu poate avea importanță de cit numai din punctul de vedere de a se ști prin ce anume mijloace e posibilă sustragerea frauduloasă a acelu element.

Revenind acum la chestiunea electricității,—și fără a ne încerca să resolvim (cum a făcut tribunalul corecțional din Germania) problema dificilă dacă ea, ca formă a energiei universale, reprezintă ceva de sine stătător în spațiu, alătura de materie, sau dacă este numai o stare, o proprietate, o calitate a acesteia,—trebuie să recunoaștem ca absolut stabilit în știință că electricitatea există în natură ca ceva real și fizic, iar ca atare ea a devenit pentru om un însemnat bun comercial, la producerea căruia se cheltuesc o serie de valori materiale, precum combustibil,

munca oamenilor și travaliul mașinilor ¹⁾. Pentru punerea electricității sub protecțiunea legilor penale, nici nu e nevoie de a se rezolva în mod prealabil chestiunea științifică a substanței ei constitutive. Puțin importă dacă electricitatea este un fluid, un curent circulator dealungul firelor metalice sau dacă din contra e o vibrațiune moleculară, o energie, o forță de sine stătătoare. Pentru noi juriștii e destul numai faptul că electricitatea constituie, în sensul art. 306 C. p., o valoare economică, un bun comercial și că poate forma obiectul unui drept de proprietate. Acest articol de lege este conceput în mod destul de vag și nedeterminat, pentru ca să cuprindă și să protejeze, afară de imobile, tot cea ce activitatea omenească reușește să și aproprieze din natură.

Din punct de vedere juridic, bunurile sunt mobile sau imobile, iar actele dăunătoare lor pe care legea le interzice și pedepsește sunt de două feluri: 1) unele sunt îndreptate direct contra materiei, a substanței lor, precum e usurparea, folosința nelegală, furtul, răpirea, abuzul de încredere, distrugerea sau degradațiunea, etc.; 2) altele ținesc a vătămă drepturile de proprietate asupra bunurilor, precum este înșălăciunea, șantajul, însușirea drepturilor autorului prin contrafacerea producțiunilor literare și

1). În filosofia contimporană sunt unii învățați cari admit în univers existența unei singure substanțe primitive, de sine stătătoare și ireductibile. Așa de exemplu Herbert Spencer, în *Les premiers principes* (ediția a opta, traduc. de Cazelles) susține că *energia* ar constitui singura substanță fundamentală, ireductibilă, în timp ce materia n'ar fi de cit un mod de a fi, o stare a energiei. Naturalistul filosof Félix le Dantec, în noua sa lucrare, care a făcut deja atita șgomot în lumea științifică, intitulată „*Théorie nouvelle de la Vie*” (Paris, 1896), susține contrarul, că materia ar fi cauza primară a uni-versului, pe cind energia ar reprezenta numai o proprietate a materiei.

Noi nu putem ținea samă de asemenea speculațiuni filosofice, pentru că în chestiuni de drept și mai ales în materie penală, trebuie să plecăm de la niște baze sigure, controlate de științele experimentale, care este știut că admit existența concomitentă în natură a materiei și a energiei, ca substanțe de sine stătătoare și ireductibile.

artistice etc. Amîndouă aceste genuri de acte dăunătoare pot fi săvîrșite și contra electricității, după cum autorul actului tinde a'și apropria însăși dreptul de proprietate al electricității aparținînd altei persoane, sau caută a sustrage, în mod fraudulos, o cantitate oare care din energia electrică produsă deja prin o muncă străină.

În cazul din urmă trebuie să recunoaștem că electricitatea formează un bun mișcător, pentru că ea poate fi transmisibilă la distanță, prin ajutorul firelor metalice, și întrebuințată imediat la ecleraj, la mișcarea mașinilor, la electroterapie etc., sau poate fi transportabilă, adică colectată în acumulatorii și deplasată dintr'un loc în altul, poate fi înstrăinată la diferite persoane, sau chiar vîndută ca ori care alt obiect de comerț. Mai mult încă. Grație descoperirii telegrafiei fără sîrmă de cătră marele fisician Marconi, s'a constatat astăzi că curentul electric poate străbate direct prin aer distanțe enorm de mari în spațiu, fără intermediul firelor metalice. Acelaș lucru s'a demonstrat și prin descoperirea razelor X, cari sunt tot niște raze electrice.

Dacă oxigenul, care de asemenea în stare gazoasă nu se poate percepe cu simțurile noastre, poate fi furat în caz cînd e acumulat în baloane de cauciuc, apoi pentru ce electricitatea n'ar constitui obiectul unui asemenea delict, mai ales că în acest din urmă caz (cînd e înmagazinată în acumulatorii), se poate exercita asupra ei *contrectatio*, adică aprehensiunea de fapt.

În cele din urmă, electricitatea produsă de om derivă din o *cauză eminentemente materială*, căci reprezintă o transformare a combustibilului (cărboni, petrol sau lemne), a muncii lucrătorilor și a mișcării mașinilor. Prin sustragerea electricității proprietarul ei suferă o pierdere reală în patrimoniul său material, căci e nevoit a completa lipsa printr'o consumare mai mare de combustibil și prin-

tr'o muncă mai intensă a lucrătorilor și a mașinilor. Autorul sustragerii ciștigă în cazul de față tocmai cea ce proprietarul perde. Dacă sustragerea electricității se face într'ascuns și fără știrea proprietarului ei, în scop fraudulos de a 'și-o însuși pe nedrept, evident că un asemenea fapt întrunește pe deplin elementele delictului de furt prevăzut și pedepsit de art. 306 și 308 Cod. penal.

Dacă ne punem însă din punctul de vedere al sustragerii frauduloase a energiei fizice în general, chestiunea socotim că nu poate suferi o altă soluțiune.

Se știe că actualmente în fizică este pe deplin dovedit și experimentat științificește că, în afară de electricitate, energia existentă în natură se presintă și sub forma căldurii, luminei, mișcării (travalii), afinității moleculare, care la rindul ei e identică cu gravitațiunea corpurilor, cu alte cuvinte, toate aceste fenomene fizice nu sunt altceva de cit niște derivațiuni, niște moduri de manifestare a energiei universale. Mai mult încă, prin ajutorul unor anumite procedee fizice, toate fenomenele arătate pot fi ușor transtormate unul în altul. Așa de exemplu, electricitatea poate fi transformată în căldură, în lumină, sau în mișcare și vice-versa. Tocmai acest fapt constituie proba cea mai vădită că energia electrică e ceva fizic.

Dacă e așa, și dacă pe de altă parte recunoaștem că electricitatea, ca formă a energiei universale, poate forma obiectul unui furt, atunci de sigur că și toate celelalte forme ale energiei universale, precum lumina, căldura, mișcarea pot să alcătuiască obiectul unui furt, în cazul bine înțeles când, prin ajutorul oare-cărora procedee sau instrumente, ar deveni posibilă sustragerea frauduloasă a lor din patrimoniul proprietarului.

Așa de exemplu faptul unui individ de a sustrage în mod fraudulos căldura de la caloriferul unei instalațiuni, prin mijlocul unei țevi adaptate la conductele aceluia calo-

rifer, poate fi fără învoială calificat ca un *furt de căldură*. Un alt exemplu de furt de energie (travaliu, muncă), asemănător în totul cu sustragerea frauduloasă a electricității, ar fi, credem, utilizarea frauduloasă (intr'ascuns și fără drept) a muncii unui cal sau a unei părechi de boi, aparținând altei persoane.

În ultimii ani, chestiunea furtului de electricitate s'a ivit, sub diferite nuanțe, și înaintea instanțelor judecătorești din alte state, cari au decis în mod cu totul deosebit de de cît cum am văzut că a hotărît Curtea de casație din Germania.

În Italia, Curtea de apel din Aquila, prin decisia din 25 Maiu 1898, a hotărît ca și Casația germană, că teoria furtului cuprinsă în art. 402 Cod penal italian nu poate fi aplicabilă la sustragerea frauduloasă a electricității, care este un fluid, ce nu se poate cîntări și pipăi, a cărui sustracțiune nu e pedepsită de nici o dispoziție din legea respectivă.

Curtea de casație din Roma, sesizată în urma recursului Ministerului public, cu judecarea acestei afaceri, prin decisia din 13 Iulie 1898, casează hotărîrea arătată, stabilind că art. 402 Cod penal italian protejează de o potrivă proprietatea ori căruși lucru mobil; că lucru mobil poate fi acela care se poate lua cu mina, sau se poate mișca singur dintr'un loc într'altul; în fine, că furtul lucrurilor mișcătoare constă în atingerea dolosivă a dreptului de proprietate. Curtea observă că electricitatea poate fi legalmente considerată ca o proprietate mișcătoare, aparținînd exclusiv persoanei care a produs'o prin munca și mijloacele sale proprii. Acela care 'și însuște acest produs pentru a trage foloase din el, se face culpabil de furtul unui obiect, care are caracterul juridic al unui bun mișcător.

«În adevăr, zice Curtea din Roma, dacă legea recu-

noaște această calitate tuturor lucrurilor susceptibile de posesiune, care au o valoare și pot fi strămutate dintr'un loc în altul, aceste elemente le însușește și electricitatea.

Ea a fost, în adevăr, închisă într'un fir conducător și este supusă unei posesiuni private, care se exercită prin acte externe și cu folosință exclusivă; ea are o valoare intrinsecă și incontestabilă care o face să devie obiectul unui contract și izvorul unor foloase corelative; ea în fine este reținută în mișcărilor sale, regulată în parcursul său și în locurile în care ea trebuie să se desvolte; ea este supusă sustracțiunii, care este elementul esențial și constitutiv al furtului.

Electricitatea nu poate fi desbrăcată de caracterul său mobilier, prin simpla împrejurare că ea este incorporală. Legiuitorul a prevăzut furtul lucrurilor mișcătoare, fără a excepta pe acele care nu pot fi cintărite. Aceste lucruri, avînd o existență juridică, legea singură poate să le rîdice foloasele de care ele se bucură, iar nu pretinsa rațiune de neponderabilitate, care este de ordine pur fizică și materială ¹⁾.

În Franța, instanțele judecătorești au calificat totdeauna sustragerea frauduloasă a electricității ca furt.

Așa de exemplu, tribunalul corecțional din Troyes, prin sentința din 7 Noembrie 1893, a decis că individul care, fără știrea companiei cu care contractase un abonament pentru luminarea cu electricitate, întrebuițează o lampă pentru care nu are încă contor și consumă ast-fel electricitate fără a plăti prețul ei, comite un furt ²⁾. Tribunalul din Toulouse, într'o ipotesă aproape analoagă, a

1) Decisia e publicată în *Rivista penale*, vol. XLVIII, pag. 343, și în *Pandect. Period.*, 1900, partea 5, pag. 17. Ea a fost publicată în traducere rominească în *Curierul Judiciar*, 1900, No. 59, însoțită de o adnotație foarte judicioasă, datorită penei distinsului profesor: D. Alexandre.oco.

2) Vezi *Daloz Period.*, 95, 2, 102.

decis prin sentința din 12 Mai 1897, că sustragerea frauduloasă a electricității întrunește elementele delictului de furt. Aceași soluțiune a fost acceptată și de Curtea de apel din Toulouse 1).

Cu toată jurisprudența constantă în această privință a instanțelor judecătorești din Franța, M. Roux, autorul interesantei monografii intitulate „*Le vol et l'électricité*“, susține necesitatea votării unei legi speciale, care să califice ca furt ori-ce deturnare frauduloasă a energiei electrice 2). R. Garraud, în ultima ediție din 1901 a cunoscutului său tratat de drept penal, în care atinge puțin chestiunea furtului de electricitate, opinează că nu e nevoie de nici o lege specială în această privință, art. 379 Cod. pen. fr. fiind suficient pentru a pedepsi deturnarea frauduloasă a electricității 3).

În Anglia, sustragerea frauduloasă a electricității a fost asimilată cu furtul simplu încă prin legea din 8 August 1882 4).

În Germania, din cauza înțelesului restrins al cuvântului *Sache* din art. 242 Cod. penal german, și față de jurisprudența constantă a Curții de Casație, arătată mai sus, guvernul imperiului, pentru a proteja noul bun descoperit de știința omenească, a făcut de s'a votat actual-minte de parlament o lege nouă, care califică ca delict special deturnarea frauduloasă a electricității 5).

La noi în România, chestiunea furtului de electricitate pentru întâia oară a fost tratată de d. D. Alexandresco în adnotațiunea sa enunțată mai sus și acum de curind în volumul al VII-lea al Comentariilor sale. D-sa împărtășește în totul părerea Curții de casație din Roma, susținând că

1) Vezi *Dalloz Period.*, 92, 7, 367 și *Sirey*, 1902, 2, 185.

2) Vezi *Journal des Parquets*, 1900, pag. 85—92.

3) Vezi Garraud, vol. V, pag. 381—385.

4) Vezi *Annales de législ. étrang.* din 1833, pag. 260.

5) Vezi *Zeitschrift fur die gesammte etc.* vol. XX, pag. 459.

«calitatea de lucru mișcător nu poate fi contestată electricității în mod serios, pentru că acest produs al materiei, de și este incorporeal și nu poate fi cîntărit, totuși are o existență obiectivă și poate face obiectul unei posesiuni private, prin urmare și a unei sustracțiuni frauduloase ¹⁾».

În jurisprudență, primul caz, pe cit cunoaștem, de sustragere frauduloasă a electricității s'a prezentat înaintea tribunalului din Dolj, care prin sentința recentă din 19 Septembrie 1902, califică ca abus de incredere prevăzut și pedepsit de art. 322, 323 Cod. penal, faptul unui individ, «de a-și însuși în mod fraudulos, prin un supliment de instalare, necunoscut usinei de electricitate, curentul electric, împedecîndu-l prin aceste mijloace, de a trece prin contorul așezat în acest scop, și conducîndu-l direct la becurile de lumină, în dauna usinei de electricitate» ²⁾.

Am văzut mai sus că tribunalul din Troyes, într'o ipotesă analoagă, a calificat faptul ca furt. Asemenea și Curtea de Casație franceză a calificat ca furt faptul unui individ, care, contractînd un abonament cu compania apelor, modifică, fără știrea acesteia, aparatul de distribuție a apei, în scop de a și procura o cantitate mai mare, de cît cea la care avea drept în baza abonamentului seu ³⁾.

— S F Î R Ș I T —

1) Vezi *Curierul Judiciar*, 1900, No, 59; D. Alexandresco, *op. cit.*, vol. VII, pag. 622 *ad natam*.

2) Vezi *Curierul Judiciar*, 1902, No. 79.

3) Vezi *Dalloz Period.*, 88, 1, 93.

TABELA DE MATERII

PARTEA I

Studii de Drept Civil

Problema metodologică în dreptul nostru civil.

I

Pag.

Tendențele noi manifestate în doctrina dreptului civil și problemele metodologice.—Lărgirea dreptului de apreciere al judecătorului în materie de interpretare și aplicare a legilor, ca o necesitate a condițiilor vieții socialo-economice actuale.—Opera de legiferare în raport cu evoluția procesului socialo-economic.—Teoria tradițională a „voinței legiuitorului” și noua metoadă de generalizare în drept.—Originea tendinței de emancipare a judecătorului de sub litera moartă a codului și transformarea rolului său în rol activ de legiuitor.—Discutarea problemei în literatura juridică românească.—Părerile lui N. Titulescu și D. Drăghicescu asupra metodelor de generalizare și asupra aplicării lor în practica judecătorească.—Importanța chestiunilor metodologice pentru viitoarea revizuire a codului civil român.

1 — 15

II

Problema metodelor de interpretare în doctrina nouă franceză.—François Gény și criteriul său obiectiv de interpretare judecătorească.—Teoria lui Edouard Lambert asupra funcțiunii dreptului comparat ca mijloc de orientare pentru aprecierea judecătorului.—Teoria lui Raimond Saleilles asupra lărgirii dreptului de apreciere a judecătorului.—„Con-

știința juridică colectivă“, ca criteriu suprem de interpretare judecătorească.—Rolul social al judecătorului.—Situatiunea problemei în noua doctrină germană.—Rudolph Stammler și teoria sa asupra dreptului echitabil.—„Idealul social“ a lui Stammler, ca principiu suprem de interpretare judecătorească. 16 — 29

III

Condițiunile de admisibilitate a lărgirii dreptului de apreciere judecătorească.—Inercările de stabilire a unui criteriu obiectiv de interpretare.—Critica teoriilor lui Gény, Lambert și Saleilles.—În ce constă „conștiința juridică colectivă“?—Vederile colectivității sociale și opinia publică ca imperativ obligator pentru magistrat.—Părerea lui M. Planiol asupra rolului opiniei publice în drept.—Critica teoriei lui R. Stammler. 29 — 47

IV

Părerea jurisconsultului Ehrlich asupra lărgirii dreptului de apreciere al judecătorului.—Reducerea problemei la o simplă chestiune de organizare judecătorească sau mai bine zis de selecționare a magistraților.—Metodele de interpretare și pericolul invaziei în drept a subiectivismului judecătoresc. 47 — 54

V

Metoda tradițională de interpretare; bazele ei istorice.—Originea cerinței de a se întemeia ori ce hotărâre judecătorească neaparat pe voința legiuitorului.—Părerea lui Lambert în această privință. 55 — 59

VI

„Voința legiuitorului“ ca singurul criteriu rațional de orientare pentru apreciere judecătorească. Avantajele acestui criteriu din punctul de vedere al ordinii sociale și al legalității.—Metoda de interpretare liberă ca factor protivnic legii.—Raporturile strinse dintre legiferare și metoda tradițională de interpretare. 59 — 66

VII

Obiecțiunea că metoda tradițională de interpretare ar contribui la imobilitatea dreptului și n'ar corespunde continuității procesului de evoluție socială.—Părerea lui Lambert în această privință.—Mijloacele de înlăturare a inconvenientelor metodelor tradiționale.—Necesitatea de perfecționare a funcționării aparatului legislativ.—Crearea unei instituțiuni de control permanent din punctul de vedere „de lege ferenda“.

66 — 70

VIII

Obiecțiunea că metoda tradițională ar servi interesele exclusiv ale magistraturei, că ar fi un mijloc de înfrinare a pornirilor maselor populare, în fine că ar stavila procesul de transformare a organismului social. Asămănarea rolului magistraților de astăzi cu al augurilor din Roma veche.—Nețemeinicia acestor obiecțiuni.—Chestiunea conservatismului și liberalismului metodelor de interpretare.—Noile curente sociale față de problema metodologică.

70 — 76

Concepția altruistă a dreptului.

I

Considerațiuni preliminare asupra noului cod civil german.—Caracterele distinctive juridico-sociologice ale acestui cod și superioritatea sa față de cel francez.—Noile principii juridice consacrate de legiuitorul german. Altruismul, ca principiu obligator în drept.—Importanța acestui principiu din punct de vedere social și etic.—Transformarea problemei quasi-delictului și delictului civil.—Chestiunea quasi-delictului în doctrina și jurisprudența franceză și română.—Responsabilitatea în materie de culpa *in omittendo*.—Actio bonae fidei.—Chestiunea omisiunilor și neglijențelor intenționate.—Importanța chestiunii din punct de vedere moral și umanitar.—Lipsa de sancțiune a daunelor rezultate din simpla abstențiune.

77 — 90

II

Excluderea faptelor altruiste din sfera sancțiunii legale.—Egoismul ca principiu predominant în actualul cod civil.—Protejarea de către legiuitor exclusiv numai a intereselor egoiste.—Morala socială a dreptului nostru civil.—Articolele 998 și 999 cod civil și criteriul legal de conduită socială.—Altruismul necunoscut în Codul civil de cit sub forma lui negativă.—Conflictele dintre legalitate și moralitate. Sfera imoralității delictuoase și nedelictuoase.—Consecințele desastroase ale sistemului preconizat de legiuitor.—Motivele pentru care legiuitorul a consacrat o asemenea stare de lucruri.—Dreptul și morala; raporturile lor reciproce.—Separațiunea dreptului de morală.—Precauțiunea legiuitorului de a nu atinge libertatea individuală.—Filosofia veacului trecut și concepția individualistă a dreptului.—Erorile acestei concepții.—Mișcarea filosofică și socială actuală și noua orientare în drept. 91 — 110

III

Altruismul, ca principiu obligator, preconizat pentru întâia oară de legiuirea civilă germană.—Articolul 826 din noul cod german.—Problema altruismului legal în noua doctrină germană.—Noțiunea delictului civil în doctrina și jurisprudența germană.—Teoria bunelor moravuri.—Opinia publică ca criteriu al bunelor moravuri.—Sistemul civilistului Marcel Planiol și critica lui. 110 — 126

IV

Opinia publică ca problemă de psihologie colectivă. Părerea lui Scipio Sighele.—Rolul opiniei publice în drept.—Critica la adresa legiuitorului german.—Vederile opiniei publice și aprecierea subiectivă a judecătorului. 126 — 132

V

Art. 826 din codul civil german și chestiunea omisiunilor intenționate.—Obligațiunea de a veghea la conservarea bunurilor altuia.—Părerea juriscon-

Pag.

sultului Fr. von Liszt.—Cazurile în care omisiunea de a veghea la conservarea bunurilor altuia ar putea atrage o sancțiune legală.—Situațiunea problemei în dreptul comparat.—Gestiunea de afaceri, ca instituțiune menită a încuraja actele altruiste.—Defectuositatea și insuficiența ei.—Necesitatea de a se adopta de către legiuitor niște măsuri mai pozitive pentru stimularea faptelor altruiste.—Sistemul preconisat de Raul de la Grasserie.—Importanța chestiunii din punct de vedere juridic și sociologic. 133 — 154

O nouă teorie a dreptului de proprietate a imaginii.

I

Considerațiuni preliminare — Dreptul persoanei asupra propriei sale imagini.—Caracterul și natura acestui drept.—Chestiunea reproducerei și răspîndirii imaginii altuia din punct de vedere juridic.—Doctrina franceză în astă privință.—Identificarea dreptului de proprietate a imaginii cu dreptul pe care autorul îl are asupra producțiilor sale literare și artistice.—Reproducerea fără permisiune a imaginii altuia, ca o violare a acestui drept.—Excepțiunile admise în această privință.—Critică doctrinei și jurisprudenței franceze.—Situațiunea problemei în doctrina germană veche.—Sistemul preconisat de legiuitorul român.—Doctrina nouă germană asupra dreptului de proprietate a imaginii.—Teoria lui Georg Cohn. 155 — 167

II

Teoria profesorului Kohler.—Critica la adresa doctrinei franceze, care confundă dreptul asupra propriei imagini cu dreptul de autor.—Originea și fundamentul dreptului asupra imaginii în dreptul de proprietate al personalității.—Caracterul juridic al dreptului de personalitate.—Condițiunile în cari reproducerea și exhibițiunea imaginii altuia este permisă.—Drepturile artiștilor în această privință.—Precisarea sterei dreptului de personalitate.—Acest drept nu dispăre odată cu moartea persoanei.—Critica teoriei lui Kohler. 168 — 182

Aplicarea principiilor dreptului civil francez în România și reacția provocată în viața noastră socială și culturală.

I

Centenarul codului civil francez și importanța acestui fenomen pentru noi Români.—Caracterul internațional al codului francez.—Răspindirea și aplicarea principiilor lui în diferite țări în legătură cu expansiunea ideilor revoluționare.—Introducerea codului francez în România.—Activitatea domnitorului Cuza și a ministrului G. Crețeanu pentru adoptarea în Principatele-Unite a codicelor franceze.—Comisiunea specială din 1862 însărcinată cu elaborarea și unificarea legilor.—Consiliul de Stat din 1864 și activitatea sa legiferatoare.—Importanța introducerii principiilor codului francez pentru redeșteptarea poporului român, către o nouă viață politico-națională.—Reacția provocată în societatea românească prin inovațiile radicale, introduse o dată cu legiuirea nouă.—Avantajele și dezavantajele altoirei dreptului francez în viața intelectuală a poporului român. 183 — 201

II

Strinsa dependență a codului civil român de soarta legiuirii franceze.—Cauzele cari au determinat vigoarea și trăinicia codului francez —Bazele juridice ale legiuirii franceze.—Spiritul revoluției franceze și înrădăcinarea lui asupra codificării.—Defectele și lipsurile legiuirii franceze și modificările introduse de legiuitorul român. 202 — 216

III

Bazele sociologice ale codului civil.—Codul civil ca expresiune a idelurilor întocmirii sociale burgheze.—Caracterul conservator al dispozițiilor sale.—Cauza principală care a determinat răspindirea legiuirii franceze.—Reacția provocată în literatura juridică germană contra lucrărilor de codificare.—Părerea lui Savigny și a școalei istorice.—Situția codului civil față de mișcarea socială actuală și de noile condiții economice de trai.—Principalele reforme de introdus în codul civil. 217 — 230

PARTEA II

*Studii de Drept Penal***Școala positivisto-antropologică penală.**

I

Pag.

Considerațiuni preliminare asupra crizei actuale a dreptului penal.—Originea școalei positivisto-antropologice penale și lucrările științifice anterioare cari au pregătit'o.—Răspindirea principiilor positiviste penale în Europa și principalii reprezentanți ai școalei noi.—Dreptul penal și antropologia criminală. . 233 — 251

II

Caracteristica generală a teoriilor școalei positivisto-antropologice și trăsăturile lor distinctive de doctrina penală clasică.—Metoadele de investigare ale școalei positivisto-antropologice și reconstituirea dreptului penal pe base noi științifice.—Dreptul penal ca apendice al psihiatriei.—Concepția materialistă a dreptului.—Noțiunea infracțiunii și a pedepsei după sistemul școalei noi.—Pedeapsa cu moarte ca mijloc de selecțiune artificială și de purificare a omenirii.—Critica infeodării dreptului penal în domeniul științelor naturale. 251 — 272

III

C. Lombroso și opera sa *L'Uomo delinquente*. Embriologia crimei.—Criminalitatea la organismele inferioare, la plante și animale.—Criminalitatea la salbăteci și la omul primitiv.—Canibalismul.—Noțiunea infracțiunii la omul primitiv.—Primele înceturi de pedeapsă.—Criminalitatea la copii.—Rolul educațiunii și măsurile pentru combaterea pornirilor criminale.—Critica teoriei lombrosiene asupra embriologiei crimei. 273 — 291

IV

Anatomia patologică și antropometria criminalului. — Caracterile generale ale tipului criminal și rolul lor în diagnosa criminalității. — Anomaliile craniului, creierului și a organelor interne. — Antropometria și fizionomia criminalilor. — Studiul fotografiilor și diferitele categorii de criminali. — Criminalitatea la femei. — Observări asupra fizionomiei oamenilor normali. — Proverbele și credințele populare referitoare la criminalitate. — Critica caracterilor anatomice, patologice și fiziologice ale criminalilor. — Părerile învățaților despre teoria lombrosiană. — Tipul criminal ca criteriu al criminalității. — Clasificarea delinvenților din punctul de vedere al individualisării pedepsei. 292 — 331

V

Tatuajul criminalilor; caracterele sale particulare. — Cauza și importanța simptomatică a tatuajului. — Critica originii atavistice a tatuajului. — Biologia și psihologia criminalului. — Tocirea sensibilității fizice (analgesia). — Mancinismul; strabismul. — Localizarea funcțiilor psihice. — Obliterațiunea simțului moral. — Chestiunea sinuciderei criminalilor. — Sentimentele, pasiunile și viciile criminalilor. — Criminalitatea printre savanți și artiști. — Jargonul, scrierea și producțiunile literare ale criminalilor și ale alienaților. 332 — 351

VI

Problema nebuniei morale și afacerea Alex. Candiano-Popescu.

Nebunia morală, caracterul patologic și identitatea ei cu criminalitatea înăscută. — Deosebirea nebuniei morale de demența propriu zisă. — Etiologia nebuniei morale. — Atavismul ca substrat patogen comun al nebuniei morale și al criminalității. — Manifestarea nebuniei morale la copii și la adulți. — Controversele și nedumeririle psihiatrilor asupra caracterului nebuniei morale. — Nebunia morală și responsabilitatea penală. — Critica identității nebuniei morale cu criminalitatea înăscută. — Incompatibilitatea nebuniei morale cu atavismul. — Noile tendințe concii-

liante ale lui Lombroso.—*Afacerea Alex. Candiano-Popescu*, caracterul și importanța ei din punct de vedere medico-legal.—Diagnosa stărei psihice a acuzatului și divergența născută în sinul comisiunii medicale asupra naturii morbide a insanității morale.—Părerile majorității și a minorității medicilor experți. Analisa stărei psiho-fizice a acuzatului; obliterațiunea simțului său moral.—Critica raportului de expertiză. Concepția pozitivistă a responsabilității penale. . 352 — 391

VII

Epilepsia, ca factor al criminalității, și afacerea soldatului Petre Ispășoiu.

Ultima fasă a doctrinei pozitivisto-antropologice penale.—Epilepsia, ca substrat patologic al criminalității și al nebuniei morale.—Lucrările lui Lombroso asupra epilepsiei și în special asupra „epilepsiei larvate”.—Identitatea epilepsiei cu nebunia morală și criminalitatea născută.—Rolul vast al epilepsiei în psihiatria actuală.—Geniul și criminalitatea. Inspirațiunea genială și accesul epileptic.—Criminalitatea epileptică și afacerea soldatului P. Ispășoiu. Importanța simptomatică a crimei lui Ispășoiu.—Analogia completă dintre această crimă și cea a soldatului italian Misdea.—Expertisa psihiatrică făcută asupra lui Misdea de către Lombroso și Bianchi.—Crima lui Misdea, ca rezultat al unui acces de epilepsie larvată.—Critica hotărârei Consiliului de războiu din Craiova.—Analisa stărei sufletești a lui Ispășoiu anterioară și concomitentă crimei.—Natura morbidă a lui Ispășoiu și perversiunea facultăților sale psihice.—Pornirile sale criminale în legătură cu energia și iresistibilitatea manifestărilor sale sufletești.—Asămănarea din acest punct de vedere a mentalităților lui Ispășoiu și Misdea.—Caracterile patologice ale *epilepsiei larvate*.—Epilepsia larvată, ca teoria cea mai acreditată în psihiatria actuală.—Concluziile lui Lombroso asupra acestei infirmități în concordanță cu cercetările celor mai mari somități medicale din Europa. 392 — 434

Scoala sociologică penală.

I

Considerațiuni preliminare asupra întemeerii școalei sociologice penale.—Principalii reprezentanți ai acestei școale.—Uniunea internațională de drept penal și „terza scuola” a naturalismului critic.—Fr. von Liszt, ca întemeietor al școalei sociologice.—Teoriile sale cu privire la dreptul penal, politica socială, politica eriminală și sociologia criminală.—Bifurcarea politicii criminale în „criminologie” și „penologie” și submpărțirile acestora.—Obiectul și metoda dreptului penal și a politicii criminale.—Precizarea domeniilor acestor două discipline. 435 — 447

II

Infracțiunea și pedeapsa din punct de vedere socialo-politic.—Factorii biologici și sociologici ai criminalității.—Mijloacele de combatere a criminalității. Clasificarea delinvenților și individualizarea pedepsei. Teoria lui G. Tarde asupra rolului sugestiunii în evoluția criminalității. 448 — 455

III

Originea pedepsei și evoluția ei istorică.—Caracterul instinctiv al pedepsei primitive.—Dreptul de a pedepsi și predominarea treptată a intereselor sociale în exercițiul acestui drept.—Raporturile pedepsei cu morala.—Concepția materialistă a dreptului penal.—Părerile lui E. Ferri, Ihering și Liszt în această privință. 456 — 465

IV

Pedeapsa și înruierea ei directă și indirectă asupra condamnatului.—Adaptarea forțată a criminalului la viața socială.—Concepția pozitivistă a responsabilității și imputabilității penale.—Determinismul și teoria culpei.—Pedeapsa ca mijloc de aparare a societății.—Criteriul de apreciere a gravității infracțiunii și a responsabilității penale.—Culpa morală nu poate constitui baza responsabilității penale. Teoria lui Tarde asupra responsabilității penale. 466 — 476

V

Obiecțiunile și învinuirile ce se aduc scoalei sociologice penale de către reprezentanții scoalei clasice.—Reformele practice propuse de scoala sociologică.—Caracteristica generală a diferitelor curente științifice ivite în sinul acestei scoale. . . . 476 — 487

Evoluția criminalității în raport cu condițiile de locuință.

Rolul predominant al factorului social în explicarea criminalității.—Noile cercetări științifice asupra înriuririi mediului social și în special a condițiilor de locuință asupra evoluției criminalității.—Lucrările statistice a lui André Schnetzler, Weidemann, D-r Lux, J. Bertillon, Denis și alții.—Importanța acestor lucrări pentru teoriile scoalei sociologice penale.—Situațiunea problemei la noi în România.—Studiile D-rului Manolescu asupra condițiilor de trai a țaranului nostru.—Principalele focare de criminalitate în România.—Necesitatea măsurilor pentru asanarea locuințelor populației nevoiașe. . . . 489 — 504

Problemele dreptului penal în desbaterele ultimului congres de antropologie criminală.

I

Lucrările congresului internațional din Amsterdam și importanța lor pentru antropologia criminală. Activitatea lui E. Ferri la acest congres și opera sa „Simbioza Crimei”.—Rapoartele jurisconsulților germani Baer și Martens asupra sistemului celular.—Memoriul lui Pieperss cu privire la criminalitate din punctul de vedere al evoluționismului.—Părerile profesorului Dorado asupra desacordului dintre pedeapsă și datele antropologiei criminale. . . . 505 — 515

II

Studiul lui N. Colajani referitor la propaganda socialismului în raport cu criminalitatea.—G. Tarde

și cercetările sale asupra criminalității în raport cu condițiile economice.—Lucrările lui Denis, Carrara și Bénédict.—Importanța studiilor lui Ielgersma și Sighele asupra psihologiei mulțimei și asupra „Crimei colective“.—Rolul sugestiunii în formarea asociațiilor criminale. 516 — 526

III

Cercetările lui Garnier, Dr. Robinovici și Carrara asupra criminalității infantile.—Creșterea enormă a criminalității printre minori.—Reformato-
rul „Elmira“ pentru corecționalizarea minorilor—Stu-
diile lui Eula asupra alcoolismului în raport cu cri-
minalitatea și a lui Walemborg cu privire la „influ-
ința senilității asupra criminalității“.—Situția so-
cială a „uranismului“ după profesorul Aletrino.—
Argumentele aduse de Bénédict și E. Ferri contra
„uranismului“ și contra vieții celibatate.—Chestiunea
celibatului la noi în România. 526 — 541

Energia din punctul de vedere juridic. 543 — 562

VERIFICAT
1987

